DAVID AND SYLVIA STEINER YIZKOR BOOK COLLECTION

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 04243

Lyubcha Delyatichi Memorial Book

Lubats' u-Delatits'

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY – NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
YIZKOR BOOK PROJECT

NEW YORK, NEW YORK AND AMHERST, MASSACHUSETTS

THE STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY PROVIDES
ON-DEMAND REPRINTS OF MODERN YIDDISH LITERATURE

MAJOR FUNDING FOR THE
YIZKOR BOOK PROJECT WAS PROVIDED BY:
Harry and Lillian Freedman Fund
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
David and Barbara Margulies
The Nash Family Foundation
Harris Rosen
David and Sylvia Steiner
Ruth Taubman

Original publication data

TITLE	Lubats' u-Delatits' : sefer zikaron / ha-'orekh, Ḳ. Hilel.
IMPRINT	[Ḥefah?] : Irgun yots'e Lubts' ṿe-Delaṭits' be-Yiśra'el, 1971.
DESCRIPT	480 p. : ill. ; 24 cm.
SUBJECT	Jews -- Belarus -- Lyubcha.
	Jews -- Belarus -- Delyatichi.
	Holocaust, Jewish (1939-1945) -- Belarus -- Lyubcha.
	Holocaust, Jewish (1939-1945) -- Belarus -- Delyatichi.
	Delyatichi (Belarus) -- Ethnic relations.
	Lyubcha (Belarus) -- Ethnic relations.
ADD'L NAME	Hilel, Ḳ.
ADD'L TITLE	Lubṭsh un Delaṭiṭsh yizker-bukh.
	Title on t.p. verso: Lubtch-Delatitch; in memory of the Jewish community.

THIS BOOK MEETS A.N.S.I. STANDARDS FOR
PAPER PERMANENCE AND LIBRARY BINDING.

PRINTED IN THE U.S.A.

ל ו ב ץ׳ ו ד ל ט י ץ׳

ספר זכרון

לובטש און דעלאטיטש

יזכור־בוך

רעדאקטירט :

ק. הלל

לובץ' ודלטיץ'

ספר זכרון

העורך: ק. הלל

הוצאת ארגון יוצאי לובץ' ודלטיץ' בישראל
תשל"א – 1971

LUBTCH - DELATITCH

IN MEMORY OF THE JEWISH COMMUNITY

Edited by:
K. HILEL

סודר במסדרת "ספרוני" — טל. 524767, חיפה

נדפס "המדפיס החדש" — חיפה.

ניעמאן
תרבות
בתי מדרשים
טארטאק
מיל
מארק
דעלאטיטשער גאס
שלאס גאס
פיש גאס
קלינבאן
שרטט ינקילביץ לפי הזכרון
מארק
אטשוקעוויטשער גאס
קלויסטער
קאפושטשעווער גאס
גמינע
נאוארעדקער גאס
בית קברות

המפה של לובץ׳ — די מאפע פון לובטש.

מאסשטאב

רוסיש-פוילישער גרענעץ (ביז 1939)

באן ליניע

קליין-באן ליניע

טייכן

שטעט

שטעטלעך

סטאנציעס און אנדערע פונקטן

מפת צפון־מזרח פולין (1939).

"ונתתי להם בביתי ובחומתי יד ושם"
ישעיהו נ"ו ה'

תפקידה של ספרות החורבן היא לא רק לספר, אלא להזכיר ולא לתת לשכוח את אשר הנאצים ועוזריהם הנאמנים, — פולנים, אוקראינים, בילורוסים, לטבים, ליטאים ועמים אחרים, — עוללו ליקירנו, הורים אחים, אחיות, סבים וסבתות, דודים ודודות, אשר חיינו היו קשורים ושזורים בחייהם, בקשר הקדוש של משפחה, והשתייכות לאומית.

להנציח לדורות זכר הנכחדים, לא לשכוח ולא לסלוח לרוצחיהם ולחנך ברוח זו את הדורות הבאים, דור אחר דור, לנטוע בלבותיהם רגש של כבוד לאבותיהם, לשנוא את הגלות ולאהוב את החופש והעצמאות אשר זכינו בו שוב במדינת ישראל — גאוותנו הלאומית.

לכן אנו מוציאים לאור ספר זה — חוליה בשרשרת הזהב של העבר היהודי, אשר בלעדיו אין גם משמעות ותוכן לעתידנו.

כפי שטיפת מים משקפת את הים, כן משתקפים ההווי ואורח החיים של יהודי מזרח אירופה, בזכרונות, בספורים, בתיאורים ובחוויות של האנשים הפשוטים משורות העם, על משפחותיהם, עיירותיהם וקהלותיהם, מהם נותרו תלי אפר וחורבות.

בהערצה ויראת־הכבוד לעברנו, הננו מוסרים ספר זה לידי שארית-הפליטה של לובץ' ודלטיץ', ובידי הדור הצעיר, אשר יוסיף חוליות לשרשרת הזהב של יצירה וקיום יהודי.

מי יתן וספר זה ימלא יעודו.

אמן!

די אויפגאבע פון דער חורבן-ליטעראטור איז ניט נאָר צו דערציילן, נאָר דער עיקר צו דערמאָנען און ניט לאָזן פארגעסן, דאָס וואָס די דייטשן מיט זייערע טרייע שותפים — פּאָליאקן, אוקראַינער, ווייסרוסן, לעטן, ליטווינער, און אנדערע רוצחישע פעלקער — האָבן געטאָן מיט אונדזערע נאָענטסטע: עלטערן, ברידער, שוועסטער, זיידעס און באָבעס, פעטערס און מומעס — די אלע מיט וועלכע אונדזער לעבן איז געווען געקניפּט און געבונדן, דורכן הייליקן בונד פון משפחה, קרובהשאפט און נאציאָנאלער אָנגעהעריקייט.

געדענקען לדורות די פארשניטענע, ניט לאָזן פארגעסן און קיינמאָל ניט מוחל זיין זייערע רוצחים, דערציען אין דעם גייסט די יונגע דורות, פלאנצן אין זיי א געפיל פון כבוד צו זייערע אָבות, האסן דעם גלות און נאָך מער ליבן די אויפגעריכטע זעלבסטשטענדיקייט, אונדזער נאציאָנאלן שטאָלץ — מדינת ישראל.

אָט צוליב דעם גיבן מיר ארויס דעם ספר, א קליין רינגעלע אין דער גאָלדענער קייט פון עברדיק יידיש לעבן, אָן וועלכן ס'קען אויך ניט האָבן קיין זין און תוכן דער עתיד.

פונקט ווי אין א טראָפּן וואסער שפּיגלט זיך אָפּ דער ים, אזוי שפּיגלט זיך אָפּ דאָס יידישע לעבן אין מזרח אייראָפּע, אין די זכרונות, דערציילונגען, שילדערונגען און איבערלעבונגען פון די פּשוטע פאָלקס־מענטשן, וועגן זייערע יידישע היימען, שטעט, שטעטלעך און יישובים, פון וועלכע ס'זיינען פארבליבן נאָר חורבות און בערג מיט אש.

מיט א געפיל פון פּיעטעט און יראת־הכבוד פאר אונדזער עבר, גיבן מיר איבער דעם ספר, צו דער שארית הפליטה פון לובטש און דעלאטיטש, און אויך צו דעם יונגן דור אונדזערן, וועלכער וועט פאַרזעצן צו שמידן נייע רינגען, אין דער גאָלדענער קייט פון יידישן קיום און שאפן.

לאָמיר האָפן, אז דער ספר וועט זיין שליחות דערפילן.

אָ מ ן !

לתולדות העיירה לובץ'

לובץ' — עיירה במחוז נובוגרודק, פלך מינסק, על נהר ניימן, שוכנת שישה מילין מנובוגרודק. הישוב קדום מאוד. לפי ההנחות של כותבי דברי הימים הליטאים, היה זה התלמיד של יאצק אודרובונז', הויט, הכומר המבורך שבקרקאו, גם כומר דומיניקני שהיה מכהן בליטא בזמן עבודת אלילים בזמנו של מנדוג, כאשר קבל קבלת-פנים ידידותית בלובץ' אצל אגדז'יי קיאן, מהגר מוכר מקיוב. הוא יסד שם כנסיה קתולית ומיסיון דומיניקני ("זכרונות רוחניות" כרך 3, עמוד 24). אבל נרבט מניח כי בלובץ' היתה הקטדרה הבישופית הראשונה בזמנו של מנדוג, דבר שאינו מתאים למציאות, ולכל מקורות הבקורת. (כרך 4, תוספת, עמוד 10). עובדות אלו מוכיחות שלובץ' היא עיירה קדומה.

עד לסוף המאה ה-15 היתה העיירה שייכת לאחוזות של הדוכס הגדול, עד שאלכסנדר יגלונצ'יק העניק אותה כמתנה בשנת 1499, למזכירו פדק ברפטוביץ. בשנת 1528, עברה העיירה — במכירה — לאלברכט גסטולד, הוויוודה של וילנה, ובשנת 1547, עברה לבעלותו של יאן קישקה, האביר הגדול של ליטא שהיה אוהד ידוע של "אריאניזם" בליטא. בשנת 1592, יסד בלובץ' בית-דפוס להוצאת ספרי דת לא קתוליים. המדפיס הראשון שלו היה פיוטר בלסטוס קמיטה. אחר כך היה בנו יאן קמיטה, והשלישי היה יאן לאנגה האבנגלי. בית הדפוס שהיה בהתחלה אך ורק דיסידנטי (בניגוד), ואחר כך אריאני מובהק, הפסיק את פעולתו בשנת 1655 בגלל מלחמות ומגיפת הדבר. דברי הדפוס יצאו בפולנית ולטינית ויותר מ־10—15 ספרים הידועים היום הם יקרי המציאות.

המלך זיגמונט ה-3, על פי בקשתו של קישקה, אז כבר נציב המבצר של וילנה, על יסוד הזכויות של שנת 1590, העניק ללובץ' זכויות של מגדבורג: סמל מיוחד, קבע ירידים וכו', בעל העיירה הקים לו טירה מאבנים על שפת נהר הניימן, דבר שהאדיר את רושם העיירה שנראתה

מבוצרת וחיה בשפע. מצב השגשוג הנ"ל ארך כמה עשרות שנים. בשנת 1606, נתנה העיירה לובץ' במתנה לבית רדזיביל. על פי דרישת אחד הרדזיבילים — יאנוש — העניק המלך ולדיסלב ה-4, בשנת 1644, ללובץ' זכויות מגדבורג, קבע ימי שוק וירידים. אבל בזמן שלטונו של יאן קזימיזש, בגלל התבוסות במלחמות, נשארה לובץ' הרוסה בלי תושבים. לובץ' שקעה במצוקה ממנה לא יכלה להשתחרר. הטירה של קישקה נעזבה ונחרבה, זכויות מגדבורג בוטלו, ומשני ירידים נשאר רק יריד אחד לשנה, יריד הסוסים ביום של אליאש הקדוש.

היום העיירה היא עניה, למרות שהיא שוכנת בצומת מסחרי ותעשיתי נוח ביותר. האוכלוסיה היהודית מתעסקת בסחר קמעוני, בחלקה עוסקים במלאכה: חייטות, סנדלרות, נגרות וקליעת חבלים. קיים פה מפעל לא גדול של לכה, המנוהל ע"י יהודים. ישנם בעיירה 179 בתים, מהם שייכים לנוצרים 75, והיתר למחזיקי המסורת (יהודים). הנוצרים עוסקים בעיקר בחקלאות ומספר לא גדול בטויה. יש לתעשיה זו אפשרות להתפתח, כי יודעים פה לעשות בד בשם "חמישימיות" המצטיין מעל לבד ההולנדי, למרות שעושים אותו ביד, בבתי מלאכה פרימיטיביים, ומטוויות אין להם כלל. עד כה ספקו להם חוטים, רק אכריות בתור אריסות או בתור מס. האורגים המקומיים תלויים בארמונות ובאכריות המביאות את החוטים למכירה.

ב.מ.ס.

תורגם מפולנית מתוך "אנציקלופדיה פובשכנה",
וארשה, 1864, עמודים 313—312.

פ. קאַן

דאָקומענט וועגן ייִדישן יישוב אין לובטש

פאַרעפנטלעכט אין "ייוואָ בלעטער"
דריטער באַנד, יאַנואַר — מאַי, 1932.

אין די כראָניקעס ווערט לובטש דערמאָנט שוין אין מיטן פונעם 13־טן יאָרהונדערט. אין יאָר 1547, איז דאָס שטעטל געוואָרן דאָס אייגענטום פון פוילישן מאַגנאַט (וויעלקי קראַיטשי ליטעווסקי) יאַן קישקאַ, וועלכער איז געווען ווייט באַקאַנט מיט זיין עשירות און פרייגייסט און איז געווען בפרהסיא אַן אָנהענגער פון אַריאַניזם [1].

דער זעלבער קישקאַ האָט אין יאָר 1592, געגרינדעט אין לובטש אַ דרוקעריי, וואָס אין איר זיינען געדרוקט געוואָרן אין דער פוילישער און לאַטיינישער שפּראַך אַנטי־קאַטוילישע ווערק, וואָס זיינען היינט גרויסע ביבליאָגראַפישע יקר־המציאותן. בדרך מתנה איז לובטש אין יאָר 1606, אריבער אין רשות פון די ראַדזיווילס און פון זיי, אין סוף פונעם 18־טן יאָרהונדערט — אַלס אייגענטום לדורות, צו דער מאַגנאַטן משפחה סאַפּיעהאַ.

ייִדן האָבן געוווינט אין לובטש פון לאַנג אָן, וועגן דער התחלה אָבער פון יידישן יישוב אינעם דאָזיקן שטעטל איז אונדז גאָרניט באַקאַנט.

צווישן די מאַטעריאַלן פון דער אַזוי-גערופענער "ראַדזיוויל-קאַמי-סיע" [2] אין ווילנע האָב איך געפונען אַן אַקט [3], וואָס איז נוגע דעם יידישן יישוב אין לובטש אין 17־טן יאָרהונדערט. דאָס איז אַן אָריגינאַל מיט אַ פּריווילעגיע, וואָס קאַזשימיעזש יאַן סאַפּיעהאַ [4] האָט אין יאָר 1690 אַרויסגעגעבן דעם באַפולמעכטיקטן פון לובטשער קהל, דעם אַרענדאַר אברהם האַשקעוויטש.

עס איז דעמאָלט געווען נאָך אַ גרויסע שריפה אין שטעטל, ווען עס זיינען אויך אָפּגעברענט געוואָרן ביז צום גרונט, די שול מיט די צוגעהעריקע בנינים, דער מרחץ און דאָס בית-הקברות. כדי אַרויס־

צובאקומען פון סאפיעהאן, וועלכער איז געווען דער אייגענטימער פון שטעטל, א דערלויבעניש אויף אפצובויען די שול האט זיך צו אים געווענדעט דער אויבנדערמאנטער הויף-ארענדאר, אברהם האשקעוויטש. דער ארענדאר האט אויסגענוצט דעם שעת הכושר און האט שוין פאר־איינוועגס געבעטן סאפיעהאן, צו שענקען די לובטשער יידן די רעכט און פרייהייטן, וואס ס׳האבן אין יענער צייט געהאט די יידישע קהלות אין גרויספירשטענטום ליטע [5].

אברהם האשקעוויטש האט די זכיות אויסגעפועלט, און אין דער פריווילעגיע פון 30־סטן יאנואר, 1690, וואס סאפיעהא האט ארויסגעגעבן אין ווילנע לייענען מיר :

״אלעמען און יעדן, ווער עס וועט יעצט און אין די קומענ־דיקע דורות דארפן וועגן דעם וויסן, מענטשן פון אלע ראנגען, גייסטיקע און וועלטלעכע שטאנדן, די בירגער פון מיין ירושה שטאט לובטש. ביים היינטיקן טאג און שפעטערדיקע צייטן, בין איך מודיע דורך דעם דאזיקן עולמותדיקן פריווילעגיע אקט, געגעבן דעם קהל פון די לובטשער יידן, אז נעמענדיק אין באטראכט דעם גרויסן חורבן, וואס גאט האט דערלאזט אין דער שטאט דורך א שריפה, וואס בשעת איר איז פארברענט געווארן די שול פון די לובטשער יידן מיט אלע בנינים ביזן פונדאמענט און היות, מחמת דעם האט אין נאמען פון גאנצן קהל זיך אונטערטעניק געווענדעט אברהם האשקעוויטש, דער לובטשער ארענדאר, און געבעטן א פריווילעגיע אויף אויפצובויען א נייע שול און אויך צו באשטעטיקן אנדערע פרייהייטן, אזוי־ווי עס האבן אנדערע קהלות אין גרויספירשטענטום ליטע, דעריבער האב איך צוגענייגט זיך מיט חסד צו זיין בקשה און רעספעקטירנדיק זיין גוטווינטשענדיקן און געטרייען דינסט, דערלויבט דעם דערמאנטן אברהם האשקעוויטש און די אנדערע יידן, וואס וווינען דא יעצט, כדי צו פארברייטערן דעם יישוב פון דער שטאט, אראפצוברענגען פון אנדערשוווּ יידן אויף צו וווינען, צו בויען אדער צו מויערן א שול מיט אלע בנינים, וואס

זיינען דערצו נייטיק מיט א געוועלבטער ווייבער־שול, אלץ לויט זייער אייגענעם ווילן, אויך א מקוה זון א ווייבערשע באָד און אויפצושטעלן די מצבות אויף די פריערדיקע ערטער אָן שום אָפּצאָלן און התחייבותן פאר די דאָזיקע ערטער. בלויז פאר די פלעצער וואָס זיי אליין ווינען אויף זיי, זיינען זיי מחויב איינצוצאָלן צינזש אין מיין קאסע לויטן אינווענטאר, ניט האָבנדיק קיין שום אנדערע התחייבותן, זיי זיינען פריי צו געבן דירות פאר זעלנער, סיידן ווען איך אליין בין אין שטאָט, קענען זיי (די זעלנער) האָבן (ביי יידן) בלויז סטאנציע אָבער אָן שום לעבנסמיטלען. מיט משפטים דארפן די יידן קומען אין לובטשער הויף פארן פארוואלטער מיטן פרייען רעכט צו אפעלירן נאָך זיין אורטייל צו מיר און צו מיינע קאָמיסארן. די משפטים דארפן ניט פאָרקומען אין די טעג פון יידישע ימים־טובים, מארק־טעג און ירידים. אויך דאָס גאראנטיר איך זיי, אז לויט די פון לאנג איינגעשטעלטע מנהגים, מעגן זיי פריי האלטן ברייזער און מאלץ־הייזער און פארקויפן אלערליי משקאות אָן שום שטער מצד דעם ארענדאר, וואָס זיי דארפן אים ארייננטראָגן דעם געהעריקן אָפּצאָל. זיי מעגן זיך פריי פארנעמען מיט אלערליי מלאכות צום אייגענעם נוצן, אָן שום שטער פון וועמען עס זאָל ניט זיין... אויך מעגן זיי מיט זיכערקייט עוסק זיין אין האנדל און ברענגען, סיי מיט דער יבשה און סיי מיטן וואסער, וועלכע סחורות זיי ווילן און אויך האלטן אין דער שטאָט קראָמען און פארקויפן, נאָכן ארייננטראָגן אין די צאָל־קאמערן דאָס וואָס עס קומט דעם מלוכה־אוצר. די אלע פרייהייטן, וואָס זיינען זיי געגעבן געוואָרן דורך דעם פריווילעגיע־אקט, דארפן ניט אָנגערירט ווערן ניט דורך מיר און ניט דורך מיינע יורשים און מיר דארפן זיי האלטן אויף אייביקע צייטן. דערויף געבנדיק דעם דאָזיקן פריווילעגיע־אקט, שרייב איך זיך אונטער ביי מיין זיגעל־חתימה.

געגעבן אין ווילנע דעם דרייסיקסטן יאנואר, 1690־סטן יאָר.

(—) קאזשימיעזש סאפיעהא

גרויסהעטמאן פון גרויספירשטענטום ליטע

(—) סאפיעהא **(—) סאפיעהא**

העטמאן פון גר׳ ליטע״

די פריווילעגיע איז געשריבן אויף א פארמעט פון 43×35,5 צ״מ. אויף א זיידענער שנור הענגען צוויי קיילעכדיקע זיגלען און באזונדערע פּוטעראלן פון די משפחות סאפיעהא און ראדזיוויל.

אויפן ראנד פון פארמעט געפינט זיך א שפּעטערדיקע צושריפט, וואָס באווייזט, אז דעם דריטן אויגוסט, 1797, האָבן אברהם בן העשל און יצחק בן הירש, אין נאָמען פון לובטשער קהל, צוגעשטעלט דעם אָריגינאַל פון דער פריווילעגיע כדי צו פארשרייבן אין די אקטן פון נאָווארעדאָקער פּאָוויאט.

נאָך דער דערמאָנטער שריפה האָט לובטש, ווייזט אויס, גיך זיך אָפּגעבויט און דער יידישער יישוב האָט זיך דאָ פארגרעסערט. אויפן ועד צוזאמענפאָר פון די הויפּט קהלות אין די ליטווישע מדינות[6]), וועלכער איז פאָרגעקומען אין אינדור (אמדור, גראָדנער פּאָוויאט: מ.צ.) און האָט זיך אויך פארנומען מיטן פונאנדערלייגן אויף די באזונדערע קהלות דעם קאָפּשטייער, וואָס האָט באטראָפן פאר אלע יידן אין ליטע זעכציק טויזנט פוילישע גילדן, איז באשטימט געוואָרן אויף לובטש מיט די נאָענטע יישובים א סכום פון 800 גילדן. דער ועד־צוזאמענפאָר פון די ליטווישע קהלות אין מיר, הארבסט 1751, האָט ארויפגעלייגט אויף לובטשער קהל 510 פוילישע גילדן קאָפּשטייער.

---

1) אריאניזם איז אן אפּיקורסישע שיטה אין קריסטענטום, וואָס איז אויפגעקומען אין אָנהייב פונעם פערטן יאָרהונדערט, דער בישוף פון אלעקסאנדריע, אריוס, (געשטאָרבן 336), האָט געלערנט, אז גאָט דער זון איז ניט איינס מיט גאָט דעם פאָטער. דאָס איז געווען אין סתירה צו דער אָנגענומענער דאָגמאטיק פון דער קריסטלעכער אמונה. די פעלקער, וואָס זיינען ארונטערגעפאלן דער השפעה פון דער אריאנישער שיטה, האָבן זיך באצויגן טאָלעראנטער

צו אנדערשגלויביקע בכלל און צו יידן בפרט. אין אמאָליקן פוילן איז געווען א צייט ווען די אריאנישע שיטה האָט געהאט א סך אָנהענגער צווישן די געלערנטע פון דער שליאכטע.

2) די "ראדזיוויל קאָמיסיע" איז געשאפן געוואָרן דורך אן אוקאז פון אלעקסאנדער דעם ערשטן, און איר אויפגאבע איז געווען צו ברענגען אין אָרדענונג די פארפלאָנטערטע ירושה עניינים פון דאָמיניק ראדזיוויל, וועלכער איז געפאלן אין דער מלחמה, קעמפנדיק אויף נאפאָלעאָנס צד. די קאָמיסיע האָט עקזיסטירט פון 1816 ביז 1838. די פילצאָליקע מאטעריאלן פון דער דאָזיקער קאָמיסיע, אן ערך 2000 פאסציקלען, געפינען זיך אין ווילנער מלוכה׳שן ארכיוו.

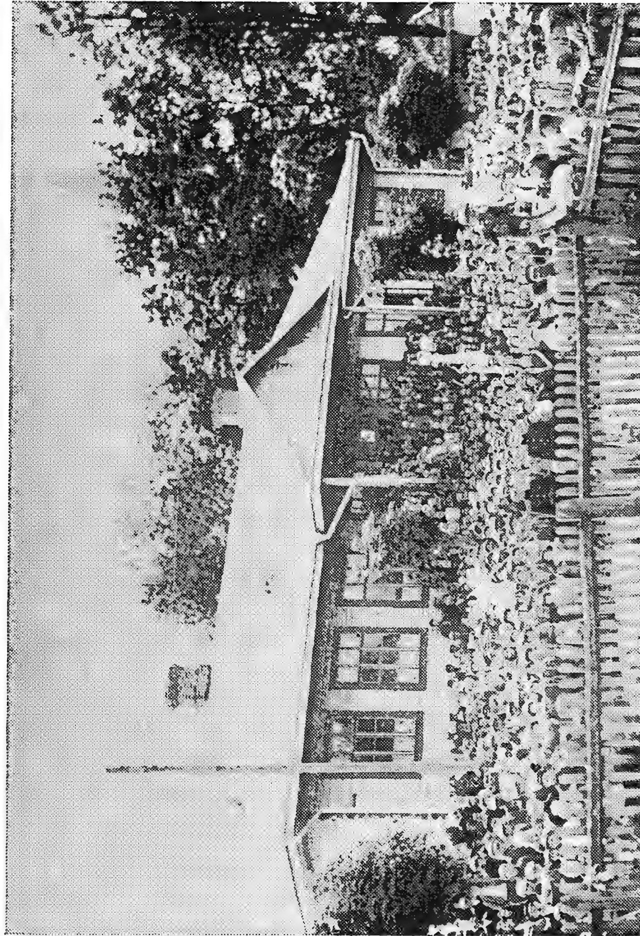
3) מלוכהשער ארכיוו אין ווילנע, זאמלונגען פון דער ראדזיוויל־קאָמיסיע, פאסע, 41, 13/306.

4) קאזשימיעזש יאן סאפיעהא איז געווען איינער פון די גרעסטע מאגנאטן אין ליטע און האָט פארנומען זייער הייכע אמטן אין ליטווישן גרויספירשטנטום. געווען פינאנס־מיניסטער, סענאטאָר, וואָיעוואָדע פון פּאָלאָצק און שפּעטער פון ווילנע און אויך ליטווישער גרויס־העטמאן. געשטאָרבן אין גראָדנע, 1720.

5) דער פוילישער קעניג און ליטווישער גרויספירשט זיגמונט I האָט די בריסקער פריווילעגיע באשטעטיקט אין יאָר 1507, ווי א גענעראל־פריווילעגיע פאר אלע יידן אין דער ליטע.

6) זע "פנקס המדינה" או "פנקס ועד הקהלות הראשיות במדינת ליטא" (הוצאת ש. דובנוב).

געבראכט צום דרוק: משה צינוביץ׳

חגיגת י"ג למאי" ע"י בנין ה"גמינה" (מועצה מקומית).

חיים ינקלביץ'

לובץ' בשלטון הפולני

בצפון-מזרח פולין (אחרי מלחמת-העולם הראשונה) שכנה העיירה לובץ', מוקפת עיירות קטנות וכפרים.

נוף מרהיב עין הקיף את לובץ', שדות מרעה ושדמות רחבי ידים, בוסתנים, מניבי פרי משובח, יערות עד סבוכים — הנושאים אמירי עציהם אל־על, עבי גזע וסבוכי פארות. בצל העצים נחבאו שיחי פטל, גרגרי-יער ופטריות. ליד לובץ' שטף בחדווה ובגאון ראי הכסף הבוהק — הניימן.

מקור השם "לובץ'" אינו ידוע, אף תולדות העיירה אינם ידועים, אין יודע מי יסדה ומי כוננה, ומתי התישבו בה יהודים. כיון שקטנה היתה, שמש הניימן מקור לזהוי וגאוה, הכתובת היתה: "לובץ' על הניימן".

קילומטר אחד צפונה מלובץ' טובלת בים של ירק שכנה האחוזה ווינובה, מתחממת בעצלות באור החמה ומוקפת בחורשות קטנות. המקום שמש מוקד משיכה לטיולים, בשבתות וימים-טובים, מקום מסתור לזוגות נאהבים, וחגיגות נוער; ב־3 למאי — חגה הלאומי של פולין — ובל"ג בעומר, שמש מקום מפגש והתארגנות, ממנו יצאו התהלוכות.

במקום עובר יובל — שתחילתו מעין אגם קטן — אשר נשפך לתוך הניימן; באגם זה הכניסו היהודים עם בוא החורף, לפני שהאגם קפא, חביות מלפפונים לכבישה; שעה שקרני השמש החמימות הפשירו הקרה לעת האביב הוצאו החביות; אשר למלפפונים ולטעמם יצאו מוניטין, ומי שלא כבש לעצמו רץ לקנות מלפפונים בתוספת המיץ ("ראסל").

לצידה השמאלי של הדרך עמדה במלוא הדרה טחנת הקמח המכנית

של חנן בולדו. הטחנה הוותה חידוש בסביבה, כיון שרוב הטחנות הופעלו ע״י הנהרות בהם היתה מבורכת הסביבה. לטחנת הקמח של בולדו הביאו האכרים את תבואת שדותיהם המזהיבה — החטה והדגן.

לאחר טחנת הקמח התחיל הרחוב הראשון של לובץ׳, על שם העיירה הקטנטונת דלטיץ׳, הנמצאת כחמישה קילומטרים צפונה מלובץ׳, הקשורה ביחסי שכנות הדוקים עמה.

היה זה רחוב די ארוך מאוכלס ברובו נוצרים, אשר הסיתו כלביהם בילדים יהודים שנקלעו שם לבדם, ולעתים נטפלו אף תושבי הרחוב בקול תרועה. הנערים היהודים התארגנו בחבורות כדי לעבור ברחוב זה, כשבידיהם וכיסיהם ״נשק״ להגנה — מקלות ואבנים.

מזרחית ללובץ׳ שכנו הכפרים קפושצ׳יבה וקופיצק. הגויים תושבי הכפרים, התפרנסו מחקלאות, מגדול חיות-בית וממכירת תוצרתם ליהודים.

דרומית ללובץ׳ שכן הכפר הגדול אצ׳וקביץ׳. צידה הדרומי של העיירה, שמש שער ליציאה לעיר המחוז נובוגרודק, אשר שכנה במרחק של עשרים קילומטרים מלובץ׳, וממנה לעולם הגדול.

העיירה היתה קשורה בעיר המחוז נובוגרודק בענינים מנהליים הקשורים ברשות. כמו-כן התנהל מסחר ער בין העיירה לנובוגרודק, כך שהיה צורך לקיים אמצעי תחבורה בין לובץ׳ לעיר המחוז.

סבי סיפר לי שבזמנו כאשר רצה להגיע לנובוגרודק, היה קם עם האשמורת הראשונה, טרם הפציע השחר, נוטל טלית ותפילין, מקל בידו ומגיע לנובוגרודק להתפלל במנין הראשון.

אמצעי שכיח להגיע לנובוגרודק היה סוס ועגלה. מי שסוס ועגלה היו לו יצא עמם לדרך, אך היו תושבים שפרנסתם היתה על כך, בעלי־עגלה שהובילו נוסעים וסחורות הלוך וחזור. חלק הארי של הדרך עשו בנסיעה, אך משהגיעו לגבעה ע״י הכפר קורביץ׳, בקש העגלון באדיבות לרדת מהעגלה, כי כבד המסע מדי לסוסו היגע, והנוסעים הוכרחו לעשות דרכם עד לפסגה ברגל.

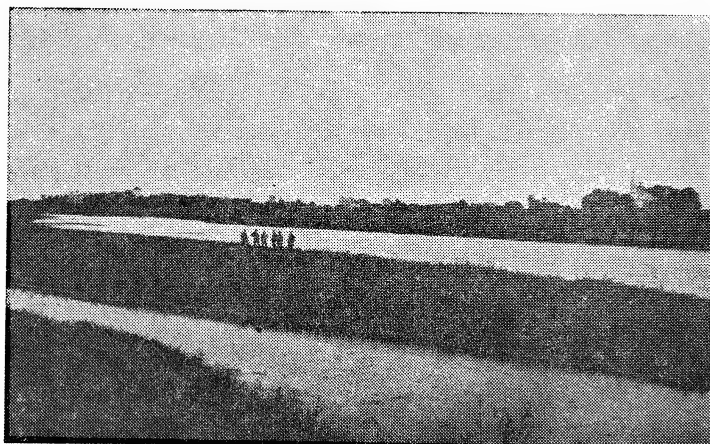
גם אמצעי תחבורה מודרניים קשרו בין לובץ׳ לנובוגרודק; היתה זאת הרכבת הקטנה, ״קליינבאן״, בה עשו הנוסעים דרכם בנוחיות ואף

לחטוף תנומה בזמן הנסיעה יכלו. מי ששחק מזלו ומצא מקום ליד החלון, ישב כמסומר פן יתפסו מקומו...

שנים מספר לפני החורבן החל גם אטובוס לקשר בין העיירה לנובוגרודק, אמנם הנסיעה באוטובוס היתה יקרה יותר, אך היתה גם נוחה יותר, זמני היציאה מרובים, ומשך זמן הנסיעה קצר.

הדאר הגיע לעיירה ברכבת, עתונים ברכבת ובאוטובוס; השמועות מהעולם הגדול הגיעו עם כל אדם שיצא מלובץ', ומכל מבקר בעיירה.

בצפון גבלה העיירה בניימן. מוצאו של הניימן היה בגבול הרוסי־פולני, בסביבות העיר סטולפצי.

מבט על הניימן. באופק הטירה והכנסיה.

הניימן — נהר יפה וגדול, נושא מימיו הצוננים והטעימים ממרחקים בשאון אדוות עליז. בין מימיו שרצו דגים רבים ראויים למאכל. וכאילו ליפות את הנהר, עטרו את גדותיו כדי דשא, ומעבר לגדתו הצפונית, נשאו יערות העד אמיריהם בגאון.

הניימן שמש מקום לבילוי והנאות אין קץ; בימות הקיץ הלוהטים היה מלא מתרחצים, מאנשי העיירה ומהעיירות שבסביבה; הרחיצה היתה מענגת ונעימה, במיוחד השכם בבוקר שעה שהנהר זרם בשלווה,

כמתמכר ללטוף קרני השמש, ומימיו היו זכים להפליא. בערבי הקיץ החמים, ראו מבעד למימיו הצלולים להקות דגים, מראה משובב לב ומרגיע.

השיוט על הנהר היה מקור לשעשועים והנאה; בתחילה יצאו בחתירה במעלה הנהר, נגד הזרם, וזאת כדי לחזור אחר-כך בקלות עם הזרם השוטף. לעתים קשרו מספר סירות יחד, סירה לסירה וחוזרים בשרשרת יחדיו בחדווה. בתוך השקט הנפלא קלחו והתנשאו לעתים צלילי נגינה; היו צעירים שהצטידו בכלי נגינה: מפוחיות-פה, מנדולינה, רכת צלילים מרטיטה לבבות, וכלי נשיפה, ושירה פרצה מגרונות המשיטים כשההד החזק עונה מכל העברים, ונושא את השירה למרחבי אין־סוף. היו אלה שירי עבודה, שירי אהבה ושירי ערגה וכמיהה לציון. אין פלא שהניימן שמש גם ״שדכן״ מוכר וחביב, לזוגות צעירים בעיירה.

בין זכרונות ילדותי שזור הנהר; כל רגע פנאי היינו רצים אליו, דרדקים של בית רבם. רצנו לקראת הזרם במעלה הנהר מספר קילומטרים, וחזרנו לעיירה עם הזרם, על הרפסודות (פליטן) של עצי אורן, המיועדות לאכספורט.

אגדה התהלכה בסביבה, כי כל שנה תובע לו הנהר האכזרי, קרבן אדם; ולכן עד שלא טבע אדם, נמנעו הילדים להתרחץ בנהר. ומשטבע אדם, רצנו להתרחץ בו, למרות העצב והצער על אובדן חיי אדם.

באביב ובסתו עלה הנהר על גדותיו והציף שטחים רבים; האזור נראה היה אז כימה מלאת קסם והוד. השטפונות גרמו לאכרי הסביבה טרדות ולעתים אף לנתוק גמור; האכרים שהצטרכו לעזרה הדליקו מדורות, וצעירי העיירה נחלצו בסירות לעזרתם, הביאו לבתים המנותקים מאכל, לאדם ולבהמה.

עם בוא החורף קפא הנהר; דרך מעטה הקרח יכולת להשקיף למעמקיו. משטח הקרח שמש כמקום להחלקה במחלקיים ובמגלשות, — אף בחורף שמש הנהר מקום למפגש ומקור שעשוע.

במרכז העיירה נמצאה ככר השוק. המקום רכז את כל שטחי המחיה והפרנסה של העיירה: חנויות מכלת, חומרי בנין, חנויות תבואה, הלבשה וכיוצא בזה. כל יום ג׳ בשבוע, נערך יום שוק ססגוני, אכרים מכל כפרי

הסביבה, הגיעו למקום עם תוצרתם החקלאית, מהחי ומהצומח, וכן גם תוצרת של אומניות בית: בדים גסים, שטיחים, מפות רקומות, קדרות עץ, גיגיות עץ וכדומה. ככר השוק המה מאדם, געיות בעלי־חיים וקרקורי בעלי־כנף. יהודי המקום שמו פעמיהם לשוק לקנות ולמכור, לשאת ולתת עם הגויים, לשם מסחר וכדי לקנות צרכיהם.

נקודת המוצא של ששת רחובות העיירה וסימטאותיה היה בככר השוק, רוב בתי העיירה היו בעלי קומה אחת, בנויים מעץ והגגות כוסו ברעפי עץ או בקש.

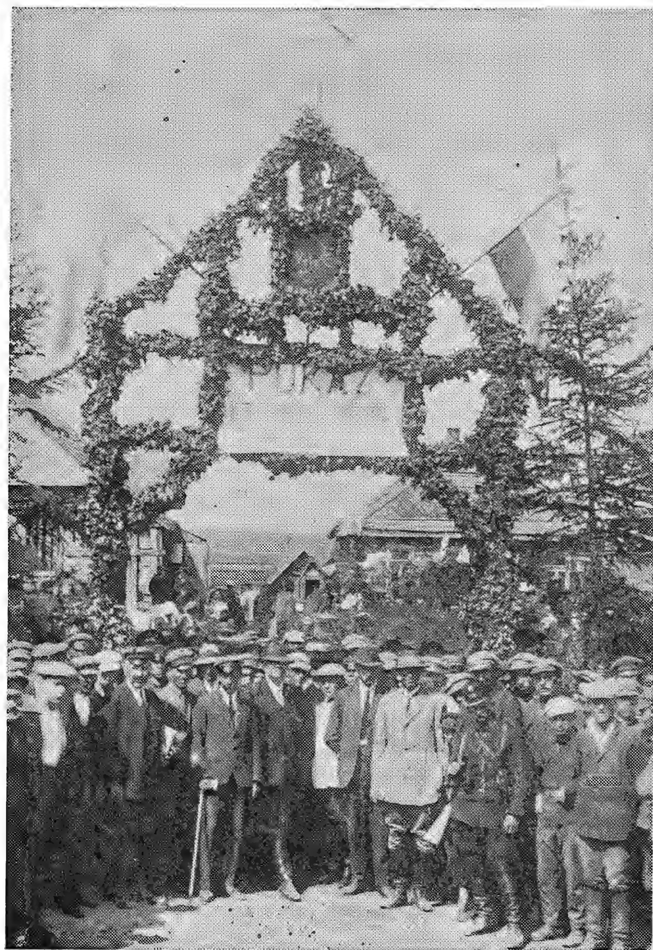
במרכז השוק עמד בנין "מכבי האש", אולם גדול בו החזקו מכשירי הכבאים, בלילות שמש המקום להצגות של החוג הדראמטי, או לאספות כלליות של התושבים.

רוב המשפחות התפרנסו ממסחר, חלק היו בעלי חנויות בתוך העיירה, והאחרים הובילו מרכולתם על עגלה רתומה לסוס, וחיזרו על כפרי הסביבה ואכריה; לרוכלים אלו קראו "קאראבעלניקעס". לעתים קבלו תמורת תוצרתם שווה כסף; המצרכים העיקריים שהביאו לאכרים היו: דגים-מלוחים, מלח, גפרורים, סבון, בדים זולים, כפתורים, חוטים, מחטים וכדומה. הרוכל הנודד זכה לקבלת-פנים חמה אצל האכר ונהנה מהכנסת אורחים נדיבה, אך על המקח היטיב האכר לעמוד למרות זאת.

סביבת לובץ׳ היתה ידועה כספק גדול של פשתן ויהודים רבים סחרו בו. אכרי הסביבה גדלו את הפשתן למכירה וגם כדי לטוות ממנו במטויות בית בדים, וליצור-שמן לתצרוכתם.

הסביבה הכפרית סיפקה לעיירה ביצים, גבינות, בשר ותבואות. התו־צרת החקלאית הגיעה מהאזור עד לוילנה ולוארשה הבירה.

היערות בהם התברכה הסביבה היו מקור פרנסה חשוב; ה"עץ" הזול שמש להסקת הבתים בחורף, וסוגי ה"עץ" הטובים יותר שמשו לבנין, וגזעי ה"עץ" המשובחים שווקו לכל חלקי פולין, ואף נשלחו לגרמניה ולארצות אחרות באירופה.

תערוכת בעלי־חי בלובץ'.

כיון שבגלל הביצות קשה היה להוציא את העצים מהיער, נגדעו העצים על־פי רוב בחורף — שעה שהמים קפאו — והוצאו משם על מזחלות. במקומות שנתן היה לגדוע עצים בקיץ, הועברו העצים למרחקים ברפסודות; יהודים רבים סחרו בעצים, וכן סיפקו לסוחרי העצים שבאו מהערים הגדולות את צרכיהם; היו אף מספר בתים, אשר שמשו בתי־מלון זוטא לסוחרי העצים שפקדו את המקום.

היו גם בעלי-מלאכה: חייטים, צבעים, נפחים, תפרים, סנדלרים, נגרים, בנאים ואחרים. צבור בעלי־המלאכה לא היה מאורגן, עבדו שעות בלתי מוגבלות ופרנסתם דלה ודחוקה.

משנחלקו יהודים וגויים, הובא הדבר לברור בבית המשפט הממשלתי.

אחד המשפטים המפורסמים שהתנהל בין יהודי לובץ׳ לבין אכרי הסביבה, היה בענין הבעלות על חלקת מרעה ליד הניימן. החלקה היתה שייכת ליהודים והיה להם שטר רכישה להוכחת בעלותם. אך במלחמת־העולם הראשונה נאבד השטר אי שם. משנודע הדבר לגויים, הגישו תביעה לבעלות על הקרקע. אחר משפטים רבים ויגיעות שיגעו ראשי הקהלה, וערעורים רבים, זכתה הקהלה במשפט והחלקה הוחזרה לבעלותה. השמחה היתה רבה — הקץ להוצאות על משפטים, ומרעה ישנו בשפע ללא תשלום, והרי כמעט כל בית יהודי בעיירה החזיק פרה ברפת.

אי הבנה שבין אדם בישראל לרעהו הובאה לפני רב העיירה, ולפי פסק־דינו קם דבר.

פרנסת הרב היתה מוטלת על קהלתו, לכן הגבילו היהודים עצמם לקנות שמרים ונרות לשבת אך ורק אצל הרב. לעתים קבל הרב מתת מבעלי-הבתים שהתדינו אצלו. כך יכול היה רבה של לובץ׳ לחיות בכבוד.

לאחר מלחמת-העולם הראשונה, כשתזרו לעיירה היהודים שגלו בזמן הקרבות, היתה דאגתם הראשונה לחנך ילדיהם לפי דרכי המסורת של עם-ישראל. התפתחה רשת ״חדרים״ בהם הרביצו דעת ״מלמדים״, אשר

היו בקיאים ״באותיות הקטנות״ של התלמוד ושבילי התנ״ך ומפרשיו היו נהירים להם. היו מלמדים שלמדו אף את השפה העברית ומעט למודי חול. יש להזכיר כאן את ר׳ אליעזר קלמנוביץ, אשר העמיק לדרוש בנתיבי הדקדוק העברי.

משהתארגן השלטון הפולני נדרשה העיירה להקים בית־ספר מודרני, בהתאם לחוקי המדינה. החדרים חוסלו והוקם בית־הספר ״תרבות״ שהיה מסונף לרשת הארצית של בתי-הספר ״תרבות״ בפולין. מורים מוסמכים נשלחו ללמד בבית-הספר ומנהל בעל ידע ונסיון, בא לנהל את המוסד. שפת ההיראה היתה עברית. בית הספר שכן בבנין גדול ומרווח שנבנה ע״י יהודי העיירה.

בין כתלי המוסד, קבל הנוער השכלה כללית, יסודית. ראש מאוויי המורים היה להקנות לתלמידים תורה עם דרך־ארץ, ומעל לכל, להשריש בלבבות הרעיון הציוני והערגה לארץ־ישראל.

בערבים התאסף בבנין בית־הספר הנוער המאורגן בתנועות הנוער הציוני, בהם פעלו והתחנכו להגשמה ולעליה לארץ-ישראל.

זוכר אני בשנת 1925 את הטכס המרשים בבית-הספר, ביום הנחת אבן-היסוד לאוניברסיטה העברית, על הר הצופים בירושלים; המורים הסבירו את המשמעות העמוקה של המעמד, הן עם ישראל הוא עם הספר, ומציון תצא תורה. בארץ האבות, ההולכת ונבנית, הונח יסוד להקנית תורה. העם המפוזר בשבעים גלויות, שהיה עליו להאבק כדי להכנס לאוניברסיטאות, מקים אוניברסיטה עברית. לאחר הטכס התפזרנו עם ״הקופסה הכחולה״, לערוך מגבית עבור ״הקרן הקימת לישראל״.

בית־הספר הצליח לנטוע בנו אהבה לארץ־ישראל, ולמציאות החדשה בחיי העם היהודי; מציאות שהניחה את היסודות להקמת מדינת ישראל העצמאית.

הלל קראַשניץ

געווען אמאל א יידיש שטעטל לובטש

געווידמעט מיין שווער,
ר׳ יהושע־יעקב בן זאב פייוושעוויטש ז״ל.

א זומער־טאָג אין שטעטל

פינף יידישע גאסן, א פּאָר געסעלעך, א מארק-פּלאץ מיט הייזער און קראָמען; נאָך איין לאנגע גאס, וואו ס׳וואוינען די גויים; דער טייך ניעמאן, וואָס וויקלט זיך צופוסנס דעם שולהויף, — פון דעם באַשטייט דאָס שטעטל.

מען דארף נאָך צוגעבן דזשענטשעלסקיס מיל אין איין עק פון שטעטל; און דעם טארטאק ביים ברעג ניעמאן, וואָס הייבט זיך איבער די הייזער מיטן לאנגן, שווארצן, א גאנצן טאָג זיך רויכערנדיקן קוימען, — אין אנדער עק פון שטעטל.

דעם אויבנאָן אין שטעטל פארנעמט די שלאָס-גאס. זי ליגט שטענדיק אָן אויסגעפּוצטע און א ריין פארקערטע. די גאס גרייסט זיך מיטן שיינעם גאָרטן ביים קלויסטער, מיט אירע צעצווייגטעביימער, שיינע הייזער און חשובע בעלי־הבתים: אייזיקאָוויצקי, — דער אפּטייקער; ד״ר ראבינאָוויטש; ישראל סאָלאָדוכע, — דער וואלד־סוחר; און חיים ברוק, — דער ראש־הקהל.

קאיאָר. די נאכט ראנגלט זיך נאָך, וויל ניט אָפּטרעטן איר אָרט פאר דעם אָנקומענדיקן טאָג. די פינצטערניש ליגט נאָך איבערן שטעטל, אָבער דער מאָרגן-שטערן צינדט זיך און זאָגט אָן דעם אָנקום פון א נייעם טאָג.

פון דער פינצטערניש שיילט זיך ארויס א געשטאלט, — א ברייט-פּלייציקער, א שווארץ-צעפּאטלטער ייד ווי א ציגיינער. א טאָרבע עסן איז אים אָנגעהאָנגען אויפן אקסל, זיין רעכטע האנט האלט פארקוועטשט

א לאנגע בייטש, און מיט א דיקער באַאוּוער שטים צערייסט ער די פּאַרטאַגיקע שטילקייט. דאָס איז משה־גרונים, דער שטעטלשער פּאַסטעך, וועלכער טרייבט אויף פּאַשע ביים ניעמאַן די שטעטלשע קי. משה־גרונים, א ייד א פאַרגרעבטער, אן עם הארץ, זעט אויס ווי א געזונטער, דאָרפישער פּויער; זיין שטים איז א גראָבע, א פעסטע; ער רעדט אָפּגעהאַקטע זאַצן; ס'איז מער א ברומען ווי דאָס ריידן פון א מענטשן.

האַלב־פאַרשלאָפענע ווייבער רייבן זיך די אויגן, איילן ארויס פון די בעטן, כאַפּן אויף זיך עפּעס א מלבוש און לויפן גיך עפענען דעם טויער פון שטאַל, ארויסצוטרייבן די קו. די קי באַגעגענען זיך און איבערן שטעטל צעטראָגט זיך זייער מוקען, דאָס ברומען פון משה־גרונימען און דאָס קנאַלן פון זיין בייטש.

דאָס שטעטל האָט דערוואַכט:

איבער די גאַסן און געסעלעך הויבט זיך אָן א באַוועגונג פון מענטשן, — דאָס איילן די מענער צום שולהויף, אריינצוכאַפּן א שחרית מיטן ערשטן מנין, אָפּגעבן א דאַנק און א לויב דעם אויבערשטן, וואָס מען האָט דערלעבט צו נאָך א טאָג.

א קנאַפּע שעה שפּעטער צעטראָגט זיך א הילכיק קלאַפּן פון רעדער און פערדישע פּאָדקאַווּעס איבערן שטיינערנעם ברוק. דאָס צעפאָרן זיך איבער די דערפער און כוטאָרס די קאַראַבעלניקעס — יידן וואָס ציען זייער חיונה פון אויפקויפן ביי די פּויערים פלאַקס, זוימען, שוואוימען, אייער, פעלכלעך, חזיר־האָר און אנדערע לאַנדווירטשאַפטלעכע פּראָדוקטן. גלייכצייטיק פאַרקויפט מען צו די פּויערים פאַרשיידענע סחורות: זייף, נאָדלען, שוועבעלעך, קעמעלעך, שפּיגעלעך און אנדערע מציאות. אנדערע ווידער קויפן אויף ביי די פּויערים צעריסענע בגדים, פלעשער און אלטע מעטאַלן. מערסטנטייל איז עס א טויש־האַנדל, סחורה פאַר סחורה, פון וועלכןביידע צדדים גייען ארויס צופרידענע. אויך די קצבים לאָזן זיך מיט פערד און וואָגן איבער די דערפער אויפצוקויפן קעלבלעך, קי און אמאָל אויך א שעפּסל — דאָס ביליקסטע פלייש פאַר די קבצנים פון שטעטל.

מיט א הילכיק קנאלן פון די בייטשן יאָגן זייערע פערד די בעלי־עגלות, וועלכע פאָרן אין דער שכנותדיקער קרייז־שטאָט נאָווארעדאָק. אין די וועגענער זיצן איינגעטוליעטע, נאָך האלב־דרימלענדיקע פאסאזשירן: אייניקע פון זיי פאָרן אין דער קרייז־שטאָט איינקויפן סחורות פאר די קרעמלעך און שפעטער טאקע דאָס ברענגען אָנגעלאָדן אויף די זעלביקע פורן; אנדערע, — לא עלינו, — פאָרן צו א גרעסערן דאָקטאָר, אָדער אין א מלוכה׳שן אמט אין דער קרייז־שטאָט.

אין וואָגן ביי ארלען, — אן אָנגעהעריקער צו דעם קרעפטיק־געזונטן שטאם פון די יעדידאָוויטשעס, — זיצט רב יאָסל, דער באקאליי־קרעמער, און כאפט זיך אונטער דאָס הארץ מיט א שטיקל האָניק־לעקעך. נעבן אים זיצט אברהם־חיים, דער שוך־קרעמער און וויל שוין פון פארטאָג אָן ארייינציען רב יאָסלען אין א שמועס וועגן פּאָליטיק. אברהם־חיים איז א הייסער ציוניסט, און רב יאָסל איז געוואָרן א פארברענטער אגודהניק, זינט צו זיין טאָכטער האָט זיך גענומען שדכענען דער ווויל־לערנער פאָדאָלסקי, — אן אקטיווער אגודה׳שער טוער. רב יאָסל לאָזט זיך ניט ארייינציען אין קיין שמועס, ער קייט זיך געלאסן דעם לעקעך און ברומט עפּעס אונטערן נאָז.

אין וואָגן זיצט אויך א יונגער לובטשער איידעם, וואָס פאָרט צוריק אהיים קיין ווארשע, נאָך א באזוך אינעם שטעטל. ער איז א פארברענטער קעגנער פון דער אגודה און האָט איצט א שעת־כושר אויסצולאָדן זיין צאָרן קעגן דער אגודה. ער מישט זיך אריין אינעם שמועס, צעהיצט זיך און שיט מיט פייער אויפן ״שווארצן קלער״.

ארל, דער בעל־עגלה, שווייגט, ער מישט זיך ניט אריין אינעם שמועס פון אזעלכע חשובע פאסאזשירן. אָבער ווען די דיסקוסיע פארנעמט זיך אויף גאָר הייכע טענער, גיט ער פּלוצלינג א קנאל מיט דער בייטש און א תוקע ״וויאָ!״ מיט אזא קול, אז די פאסאזשירן גיבן א ציטער און ווערן אנטשוויגן. ארל צעשמייכלט זיך, ער האָט הנאה וואָס ס׳איז אים געלונגען צו איינשטילן די ״היצקעפּ״. ער נעמט ארויס פון קעשענע א הויפן ווייסע יאָדרעס און טיילט אויין די פאסאזשירן, ווי ער וואָלט

געזאָגט: עסט, שווייגט און האָט בעסער הנאה פון דער שיינער נאַטור, וואָס ארום אייך.

אין שטעטל עפּענען זיך אויף די קרעמלעך און ווארשטאטן. אין די פלאקס־שפּייכלערס פּרעסט מען דעם פלאקס אין א פּרעס-מאַשין וואָס ווארפט ארויס פיר־קאנטיקע פּעקלעך, גרייטע צום אָפּשיקן קיין ווילנע, צו דער פלאקס־געזעלשאפט, וועלכע האָט אין שטעטל איר אָפּטיילונג. פון די שפּייכלערס הערט זיך אויך א ריטמיש קליפּ־קלאפּ, דאָס "טרעפּען" אויס פּויערטעס דעם פלאקס און רייניקן אים אָפּ פון עם פּסולת.

איבערן שטעטל שפּאנט דורך, ווי א הערשער, דער פּאָליציאַנט מיצ־קאָווסקי. ער זוכט און נישטערט, — צי די הייזער זיינען אָפּגעקאַלכט אויף ווייס, צי דער ברוק איז פארקערט און צי דאָס געבעקס אין די בעקערייען ליגט אונטערן גלעזערנעם צודעק. אין מלכות פּוילן מוז זיין ריין און היגיעניש, ווען ניט, צאָלט מען א זלאָטע. אָפּטמאָל מאכט מען עס פאר ביליקער דורך אריינגעבן א קלענערע מטבע אין פּאָליציאַנטס יד אריין.

אויפן מארק-פלאץ טרעפט זיך די שטעטלשע יוגנט: אברהם פּערטשיק און זיין שוועסטער שרה, דוד מאָווּשאָוויטש, קאלמאנאָוויטש, יאָסקע יעדידאָוויטש, די ברידער קאפּלאנסקי, פּאָליע קאפּושטשעווסקי, די ליפּכינס, מאָטע קיוועלעוויטש און אנדערע. דאָס רוב פון די בחורים — הויכע, געזונטע, אטלעטיש-געבויטע; די מיידלעך אויך איינס און איינס ווי "אָפּגעטאָקטע", באחנטע און שיינע. די יוגנט דרייט זיך ארום און האָט ניט וואָס צו טאָן. ניטאָ קיין ארבעט, ניטאָ קיין פּרנסה, ניטאָ קיין אויסזיכטן אויפן מאָרגן.

שטייט מען אין א קרענצל און מען שמועסט סתם אין דער וועלט אריין. מען דערציילט וויצן און מ׳גיט איבער, וואָס עס שרייבן די יעניקע, וועלכע האָבן עולה געווען קיין ארץ-ישראל. משה פּיקעלני קומט אָן מיט א פּעקל צייטונגען. "כאפּט" מען א צייטונג און מען צערעדט זיך וועגן וועלט פּאָליטיק. די צייט איז אן ערנסטע, געשעעניש יאָגט נאָך געשע־עניש, און די לובטשער יוגנט נעמט א שטעלונג. יאָסקע יעדידאָוויטש —

א יונג א ריז, לינק-ציוניסטיש געשטימט, — דונערט מיט זיין שטים קעגן די פאשיסטן; ער פארזיכערט, אז אויב ס׳וועט קומען צו א מלחמה, וועט זיגן דער סאָציאַליזם אויף דער גאַנצער וועלט. און דערווייל קוקט ער אויס די אויגן אויף א גאַסט אין זיין מאַמעס האָטעלכל, וואָס פּוסטעוועט כמעט א גאַנץ יאָר.

אַווסעיעוויטש דער שניידער, כאַפּט זיך ארויס פון זיין וואַרשטאַט — די ארבעט וועט ניט אנטלויפן — און קומט צו צום קרענצל יוגנטלעכע; ער וויל וויסן וואָס זיי האָבן ארויסגעלייענט פון צייטונג און זאָגט ארויס זיין אייגענע מיינונג. יאָסל קאַפּושטשעווסקי, א שטילער, רואיקער בחור, וואָס איז ״אויסגעלינקט״, קומט אויך צוגיין און הערט זיך צו א שווייגע־ווּדיקער צום שמועס. אויסגעהערט אלעמען, גיט ער בטולדיק א מאַך מיט דער האַנט און וואַרפט אריין א קורצן זאַץ: — אונדזעריקע וועלן שוין אלץ אויסגלייכן! פאַר אים איז די דיסקוסיע געענדיקט און ער איילט אוועק צו זיין שניידער-וואַרשטאַט.

— חברה, אויב ס׳איז דאָ א פּאָר גראָשן אין קעשענע, טאָ לאָמיר גיין שפּילן ביליארד, לייגט פאָר פּערטשיק, און אלע לאָזן זיך צו ווילנערן אין רעסטאָראַן שפּילן ביליארד.

אין שכנות מיטן אלטן שלאָס געפינט זיך משה לעווינס און גרשון קאַפּושטשעווסקיס טאַרטאַק. א גאַנצן טאָג טראָגט זיך דאָ דאָס רוישן פון די גאַטערס, וועלכע צעזעגן די קלעצער, וואָס מען ברענגט אהער צוטרייבן מיט פליטן פון דער נאַליבאָקער פּושטשע. דאָס איז דער איינציקער אָרט אינעם שטעטל, וואו ס׳הערט זיך ממש דער אימפּעטדיקער אָטעם פון ארבעט. גויים וואַשעווען ארויס די קלעצער פון טייך, זיי שרייען, שילטן אין דער מאַמען און די קופּע קלעצער וואַקסט אין דער הויך. דער אטלעטיש־געבויטער גרשון קאַפּושטשעווסקי איז צעהיצט פון דער ארבעט; ער שרייט, קאָמאַנדעוועט, גיט באַפעלן און שטייט ניט אָפּ פון די גויים ביים שלעפּן די קלעצער. זיין שותף משה לעווין, א געלאַסענער און איידעלער, רעדט בנעימותדיק, מעסט דאָס געהילץ און פאַרשרייבט אלץ אין א ביכעלע.

נאָכמיטאָג לאָזט זיך דאָס שטעטל ארויס צום ניעמאן באָדן, שווימען, ״לייגן קלאפטער״. די יוגנט גייט אריבער דעם ניעמאן צופוס, און אויפן צווייטן זייט לאָזט מען זיך לויפן איבער די לאָנקעס. איינקע, ווידער, דינגען פאר א פּאָר גראָשן ביי די גויים א לאָדקע און לאָזן זיך אוועק מיט א געזאנג איבערן ניעמאן. און ווען עס פאלט צו די נאכט, דער הימל איז אויסגעשטערנט און די פולע לבנה לייכט און שפיגלט זיך אָפּ אינעם וואסער, דאכט זיך זיי אויס, אז מען איז אין ארץ־ישראל אונטער אירע הימלען, און איבערן ניעמאן צעטראָגט זיך א געזאנג: ״מה יפים הלילות בכנען״.

ווען די זון זעצט זיך, קומט אָן מיט א קרעכצן און אָכצן די קליינבאן. די שלאָס-גאס, וואָס פירט צום וואָקזאלכל, ווערט פארפולט, — אלע לאָזן זיך צום באן: ווער באגעגענען א נאָענטן מענטש, ווער סתם, אויס נייגעריקייט, און ווער ס׳קען זיך ניט דערווארטן אויף מאָרגן און וויל טאקע אויפן שטעל אָפּנעמען א בריוו, וואָס קומט אָן מיטן באן, און דער פּאָסט-נאטשאלניק צעטיילט עס מיט עטלעכע מינוט שפּעטער, כאָטש ס׳איז שוין לאנג נאָך די אָפיציעלע אמט-שעה׳ן.

די קליינבאן, דערמאָנט די מענטשן, אז דאָס שטעטל איז ניט אָפּ-געריסן פון דער וועלט; פאראן דאָרט שטעט און מענטשן; און אז מען וויל נאָר, זעצט מען זיך ארויף צומאָרגנס פארטאָג אויפן קליינבאן און מען פאָרט דירעקט ביז נאָוואָיעלניע, און פון דאָרט איז אָפן דער וועג קיין ווילנע און ווארשע.

אָפּגעגעסן וועטשערע, — אמאָל באשטייט די וועטשערע פון א מילכיקן קרופּניק. אמאָל פון קארטאָפל מיט שאָלעכץ און א הערינג מיט א גלעזל ציקאָריע צום פארטרינקען; אמאָל אויך פון א שטיקל ״זשעטלער״ ווארשט מיט טיי. און אויב אין דרויסן איז שיין, צעזעצט מען זיך אויף די גאניקעס, מען שעפּט פרישע לופט און מען שמועסט זיך דורך מיט די שכנים.

די יוגנט איז אין די אָוונט-שעה׳ן פארנומען: די ״מענדעלע״ ביבליאָטעק איז אָפן און מען בייט ביכער; דער דראמקרייז, אונטער

רעזשי פון אלטער כעמעס (שמולעוויטש), רעפעטירט איין א נייע פאַרשטע־לונג; אין ״החלוץ״ איז גראָד היינט געקומען א פאַרשטייער פון קרייז-קאָמיטעט און מען הערט אויס זיינס א שמועס. פון לאָקאל פון ״השומר־הצעיר״ טראָגט זיך א הילכיק געזאנג ביז שפעט אין דער נאכט אריין, ווען כמעט אלע שלאָפן שוין. דאָס טופען פון די פיס ביים טאנצן די האָראס וועקט און מינטערט דעם עלטערן דור; מען דערמאָנט זיך ווי מען איז אמאָל אויך געווען יונג און מען-פלעגט אויך טאנצן. זיפצט מען צו:

— אוי גאָטעניו, וואו נעמט מען די אמאָליקע יאָרן?

שטיל געוואָרן אין שטעטל. ערגעץ-וואו פון א קאָטוך ארויס גרילצט א גריל — טשיר, טשיר, טשיר! — זעגט די נאכטיקע שטילקייט און קען זי ניט צעזעגן. פון די גויישע שטאלן דערטראָגט זיך דאָס כריוקען פון די חזירים — כריו, כריו, כריו! די גויים שלאָפן רואיק, — די חזירים אין שטאל גיבן זיי די רו. יידן שלאָפן אומרואיק, — חלומען וועגן פרנסה, וועגן נדן פאר טעכטער און שכר-לימוד פאר די קינדער, וועגן גוטע פּאָליציאנטן, וועלכע נעמען אין ״יד״ אריין, און וועגן די גויים מיט זייערע חזירים, וואָס לעצטנס כריוקען זיי ווי דער בערלינער חזיר בקולו-קולות — ״זשיד, זשיד, זשיד!״

די לבנה קוקט אראָפּ, באלייכט שטרויענע און שינדלנע דעכער אויף יידישע הייזער און איר געל-בלייכע שיין גיסט אָן מיט אומעט די אויסגעליידיקטע גאסן און געסלעך פון שטעטל.

אונטער סאָוועטישער הערשאפט

דעם ערשטן סעפטעמבער, 1939, האָט די ראַדיאָ געבראַכט די אויפ־טרייסלענדיקע ידיעה, וועגן אויסברוך פון דער צווייטער וועלט־מלחמה.

עס זיינען אריבער טעג, און די מלחמה איז פארן שטעטל נאָר א ווייטער באגריף, — אהער האָט זי נאָך ניט דערגרייכט. די צייטונגען קומען שוין ניט אָן; די ידיעות אינעם ראַדיאָ זיינען מבולבל, — מען קען ניט

דערגיין פון זיי דעם אמת. דער דייטש גייט פאַראויס, זייט טויט און חורבן און אין שטעטל גלויבט מען אין זיין גיכער מפלה; ס׳איז עפּעס א קלייניקייט, אז ענגלאנד און פראנקרייך קעמפן אויך קעגן אים! דערווייל גייט זיך דאָס לעבן נאָרמאל, כמעט אָן קיין שום ענדערונג.

פלוצלינג — א צערודערונג אין שטעטל! די פּאָליציי אנטלויפט אין גרויס פאניק, באוויזט אפילו ניט צו פארברענען די דאָקומענטן. די פּאָליציאנטן פראנציישקעוויטש און מיצקאָווסקי פארטרויען א סוד, אז די רויטע ארמיי דערנעענטערט זיך די ידיעה צעציטערט די הערצער, מען פארכליניעט זיך פשוט פון פרייד: ס׳איז געקומען א סוף צו דער מלחמה, און דער עיקר, א סוף צו דער פארהאסטער פוילישער, אנטי-סעמיטישער הערשאפט.

עטלעכע טעג גייען אריבער און דערווייל זעט מען ניט קיינעם. דאָס שטעטל איז אָן א מאכט. מען איז שוין נייגעריק צו זען די באפרייער, אָבער, ווייזט אויס, אז זיי איילן זיך ניט.

און אָט זיינען זיי דאָ. סך-הכל א פּאָר מונדירטע לייט, אין לאנגע גרויע שינעלן, היטלען מיט רויטע פאסן, גרויסע שטיוול און די פּנימער — כולו שמייכל. מען כאפּט זיך מיט זיי ארום, מען קושט זיך. די יוגנט טרעט ניט אָפּ פון זיי, שלינגט דורשטיק אלץ וואָס זיי דערציילן. און זיי, די מונדירטע, הערן ניט אויף צו דערציילן און שילדערן דעם גליקלעכן סאָוועטישן לעבן. די אויגן גליען, די פאנטאזיע צעשפּילט זיך:— סארא פרעכטיקע צייט ס׳איז איצט געקומען פאר אלעמען, און דער עיקר טאקע, — פאר דער יוגנט.

אין גרויסן בית-המדרש קומט פאָר א מיטינג, — יידן און גויים צוזאמען. עס רעדט א פאַרשטייער פון דער נייער מאכט — דאָראָשעוויטש, אן אָפּשטאמיקער פון דאָרף ווערעסקאָווע, — ער רופט צו פארברידערונג צווישן יידן און ניט-יידן; ער דערציילט וועגן סטאלינישן גן-עדן, און פארענדיקט מיט א הורא אויסגעשריי פארן ״טאטן פון די פעלקער״, יאָסיף וויסאַריאָנאָוויטש סטאלין.

הורא! הורא! הילכט אָפּ אן ענטפער צווישן די ווענט פון שול.

די ספרי-תורה אין אָרון-קודש וועקן זיך פון זייער רו: — ווער שרייט עס אזוי אין א מקום־קודש? די שויבן אין די פענצטער ציטערן און די געשניצטע כרובים איבערן אָרון-קודש, דאכט זיך אז זיי קורטשען זיך איין, ווערן קלענער אונטער אזויפיל שטעכיקע גויישע בליקן.

מיין חבר, דער שרייבער און פעדאגאָג זאוול ריינאָוויטש — א פּליט אינעם שטעטל, ציניש געשטימט, רופט זיך אָפּ צו מיר: — דו ווייסט פארוואָס מען שרייט הוררא נאָכן דערמאָנען סטאלינס נאָמען? — ס׳איז דאָך העברעאיש: הוא־רע! (ער איז שלעכט).

מיטן מיטינג האָט זיך דערווייל פארענדיקט די סאָוועטישע מאכט אין שטעטל. נאָר דאָראָשעוויטש איז דאָרט פארבליבן און אלץ איז פאָרלויפיק נאָך ביים אלטן.

די איינציקע ענדערונג איז דערווייל פאָרגעקומען אין דער ״תרבות״־שול: די העברעאישע שפראך איז שטרענג פארבאָטן האָט מען אָנגעהויבן לערנען אין יידיש; עס זיינען צוגענומען געוואָרן נייע לערערס — דער עיקר פּליטים — און זאוול ריינאָוויטש איז געוואָרן דער פּעדאגאָגישער-לייטער (״זאוואוטש״). קיין לערביכער זיינען ניט געווען, האָט מען געלערנט פון געשריבענע טעקסטן. די ליטעראטור לעקציעס מיט זאוול ריינאָוויטש זיינען פאר די קינדער געווען שעה׳ן פון טיפער נשמהדיקער איבערלעבונג. ער האָט זיי ארומגעפירט אויף די שליאכן פון דער יידישער ליטעראטור, געשפּאנט מיט דעם זיידנס קלאטשע; געלאכט דעם שלום עליכמישן דערלייזערישן געלעכטער; און ביי פּרצן געלערנט זיך שמידן די רינגען פון די גוטע מידות אין דער יידישער גאָלדענער קייט.

האָט מען זיך געפרייט, וואָס יידיש איז א גלייכבארעכטיקטע שפּראך און געניסט פון פולער מלוכה׳שער אונטערשטיצונג. ווער האָט דען אין יענע ערשטע טעג געקענט זיך פאָרשטעלן, אז צום נייעם לערניאָר, 1940, וועט מען רופן אן אסיפה פון די עלטערן און מען וועט זיי פאָרלייגן צו באשליסן, אז די שול זאָל אויפהערן צו לערנען יידיש און פארוואנדלען זי אין א רוסישער 10־יאָריקער שול.

ווי עס פירט זיך אין סאָוועטנלאנד, וואו ״דאָס פאָלק אליין באשטימט

זיין גורל״, האָט מען דאָ גוט צוגעגרייט דעם שוסטער פּופּקאַ, — א ייד אן עם-הארץ, א שרייער, — און ער, דער אמתער ״פאַרשטייער פון פאָלק״ איז אויפגעשטאַנען און האָט זיך צעדרשנט, אז מען דאַרף ניט קיין יידישע שול, ניין! ״מיר עלטערן ווילן, אז אונדזערע קינדער זאָלן לערנען נאָר רוסיש״! האָט דער פאָרזיצער א פרעג געטאָן: ״ווער איז קעגן?״ — א פראגע, וואָס שמעקט מיט דראָאונג און געפאַר. די פינגער האָבן זיך, וואָס אן אמת, געביילט אין פויסטן, אָבער קיין איין האַנט האָט זיך ניט אויפגעהייבן קעגן. אזוי איז געקומען דער סוף פון דער יידישער מיטלשול, די געוועזענע ״תרבות״-שול איז אריבער אין א נייעם רוסישן גילגול.

זאוול רייגאַוויטש האָט פאַרלאָזט לובטש. — דער סוף פון יידישע שולן איז אויך דער סוף פון יידיש-נאַציאָנאַלן לעבן, האָט ער מיט פאַר-ביטערונג א זאָג געטאָן ביי אונדזער געזעגענונג.

דעם ערשטן אפריל, 1940, איז לובטש עולה לגדולה געוואָרן: אין דעם טאָג איז זי געוואָרן דער אדמיניסטראַטיווער און פּאָליטישער צענטער פון דעם ביי צוגעשניטענעם לובטשער ראַיאָן, וואָס האָט ארומגענומען א ריזיקן שטח פון דער נאַליבאָקער פּושטשע, איבער שצאָרס, ביעגניע-וויטש, דעלאַטיטש, ווערעסקאָווע, זענעוויטש, ביזן דאָרף לאַכאָוויטש, ניט ווייט פון דער גלאָז-הוטע ניעמאַן.

אין שטעטל זיינען אויפגעקומען, ווי שוואומען נאָך א רעגן, צענד-ליקער אמטן און ביוראָען. קודם-כל דער ראַיאָנער אויספיר-קאָמיטעט מיט אלע זיינע אָפּטיילונגען: פינאַנסן און שטייערן, בילדונג, געזונט, קאָמונאַלע-ווירטשאַפט, לאַנדווירטשאַפט, סטאַטיסטיק, פּלאַנירונג און אנדערע. עס זיינען אויך אויפגעעפנט געוואָרן אָפּטיילונגען פון פאַר-שיידענע מלוכה׳שע טרעסטן און אָרגאַניזאַציעס ווי: ״זאַגאָטזשערנאָ״ (קערנער פאַרגרייטונג), ״פּלאָדאָאָוואָשטש״ (קאַרטאָפל און ירקות פאַר-גרייטונג), ״זאַגאָטליאָן״ (פלאַקס פאַרגרייטונג), ״סאָיוזפּושנינא״, פּאָטרעב-סאָיוז״ (קאָאָפּעראַטיווער האַנדל), ״נאַרקאָמזאַג״, מלוכה-באַנק, ״לעס-ספּלאַוו״, מילך-פּראָדוקציע טרעסט, ״מעלניטשני-קאָמבינאַט״, וואָס האָט

פאַראייניקט אלע מילן אינעם ראיאָן, האָלץ און עלעקטרע קאָמבינאַט (טארטאק, סטאָלעריי און די עלעקטראָסטאנציע), א געריכט, מיליץ, און א גאנצע ריי אנדערע ביוראָען און אָרגאניזאציעס.

דערצו דארף מען צוגעבן די ביוראָ פון שטעטלשן ראט — ״מעסטעטשקאָווי סאָוועט״, מיט יאָסל קאפּושטשעווסקי אלס פּאָרזיצער, א. ג. בירגערמייסטער פון שטעטל; 2 מיטלשולן — א רוסישע און ווייסרוסישע; א ביבליאָטעק, א קינאָ, א האָטעל, שפּיטאָל, אמבולאטאָ־ריע; א פּראָפעסיאָנעלע פייערלעשער־אָרגאניזאציע, מיט איבער צוויי צענדליק געצאָלטע פייערלעשער — יידן און גוים; א רעסטאָראן, איין שפּייז־קראָם, איין קיאָסק פון קאלטע געטראנקען און אייז־קרעם; א קראָם פון פארשיידענע סחורות (גאלאנטעריי, שיך, טעקסטיל, פּער־פומעריע); אן אפּטייק, א קראָם פון ״לעסספּלאוו״, — אָנגעפירט דורך די ברידער פּאָליע און מאיר קאפּושטשעווסקי, — וואָס האָט צוגעטיילט סחורות פאר די פּליטניקעס; אן אויפקויף־פּונקט פון פּעלכלעך און חזיר־האָר; א קראָם וואָס האָט פארקויפט ניט ראפינירטן אייל פאר די פּויערים, נאָכן צושטעלן דער רעגירונג פּראָדוקטן (קערנער, קארטאָפל, פלאקס א.א.), — דאָרט האָט געארבעט דער געוועזענער פלאקס־סוחר דוד יעדידאָוויטש; א קראָם פון ביכער און מוזיקאלישע אינסטרומענטן; א בעקעריי; די באָד איז געוואָרן אויסגעשטאט מיט וואנעס און איז געווען אָפן א גאנצן טאָג; א פאבריקל, וואו מען האָט מארינירט שוואומען און אויסגעארבעט וויין פון גראבינעס, (די זויערע פּרוכט פון גראבינעביימער), אָנגעפירט דורך שמואל־לייבל פּיווישעוויטש; אויך זיינען געווען מאגאזינען פון קערנער, קארטאָפל און גרינסן, וואָס די פּויערים האָבן אויף א צוואנג אופן צוגעשטעלט פאר דער מלוכה.

אין די אלע ביוראָען, אונטערנעמונגען, מאגאזינען און קראָמען, האָבן באקומען ארבעט הונדערטער מענטשן, — ס׳האָבן פּשוט אויסגעפעלט ארבעטס־הענט. ווער ס׳האָט נאָר געקענט א ביסל רוסיש איז געוואָרן א בעאמטער. אפילו פון די ארומיקע דערפער זיינען יונגע פּויערים געקומען ארבעטן אין שטעטל. משה פּערסקי איז געווען דער הויפּט־בוכהאלטער פון ״פּאָטרעבסאָיוז״, וואָס האָט אָנגעפירט מיטן האנדל אין גאנצן ראיאָן.

אין זעלבן ביורא האָבן געארבעט ארום 15—16 יידישע בחורים און מיידלעך. יאַנאס איצקאָוויטש איז געווען הויפּט־בוכהאלטער פון פינאנסן און שטייערן־אמט.

די בעלי־מלאכות, שוסטערס און שטעפּערס, יידן און גויים, האָבן זיך אָרגאניזירט אין א קאָאָפּעראטיוו (ארטעל), וואָס איז געווען פארוואָרפן מיט ארבעט. דאָס זעלבע אויך די שניידער. דער פאָרזיצער פוןביידע קאָאָפּעראטיוון איז געווען דער שטעפּער ליאָווע לעווין.

די בעלי־עגלות און א טייל דאָרף־פאָרער האָבן געארבעט ביים פירן די סחורות פון די באזעס אין דער קרייז־שטאָט באראנאָוויטש, צו וועלכן דער ראיאָן האָט אָנגעהערט, ביים ברענגען בראָנפן פון מירער ספּירט־ברויערייִ, ווי אויך ביים איבערפירן די צוגעשטעלטע לאנדווירטשאפטלעכע פּראָדוקטן צו דער באַן־סטאנציע נאָוואָיעלניע.

לויט אן אָפיציעלער סטאטיסטיק פון סעפּטעמבער, 1940, האָבן אין לובטש געלעבט 2115 מענטשן; פון דעם, בערך 1500 יידן, אריינגערעכנט די 35 יידישע פּליטים פון די אָקופּירטע דורכן דייטש פּוילישע געגנטן. צווישן זיי, — שרייבערס, לערערס, אינזשינערן, דאָקטוירים, טעכניקער און אנדערע ספּעציאליסטן.

ס׳האָבן נאָך אין שטעטל געוואוינט א 200 סאָוועטישע מענטשן, צווישן זיי א סך יידן, וועלכע האָבן אָנגעפירט מיט די אלע אמטן און אָרגאניזאציעס. דאָס רוב פון זיי האָט געארבעט אין די פּארטייאישע אינסטיטוציעס, ראיאָן־קאָמיטעט פון דער פּארטיי, נ.ק.וו.ד. פּארטיי־קאבינעט, ״וואָיענקאָמאט״, ״אָסאָאוויאכים״, ״קאָמסאָמאָל״ א.א. כדאי דאָ צו דערמאָנען. אז די סעקרעטארין פון ״קאָסמאָמאָל״ — קאטיא, איז שפּעטער פארבליבן ביים דייטש און האָט זיך אויסגעצייכנט מיט איר סאדיזם, ביים פּייניקן און מאָרדן די יידן; נאָכן ארויסטרייבן דעם דייטש, האָבן איר די רוסן דערשאָסן.

די לובטשער יידן האָבן, בדרך־כלל, עקאָנאָמיש פרייער אָפּגעאָטעמט; מען האָט ניט געהאַט קיין זאָרגן פון ארבעט און פרנסה, און דער אנטיסעמיטיזם האָט זיך איינגעשטילט. היות ווי ס׳איז געווען א קורצע צייט פון דער סאָוועטישער הערשאפט, זיינען נאָך געווען גרויסע רעזערוון

פון סחורות, נאָך פון די פּוילישע צייטן, און אויך דאָס רוב פּויערים זיינען נאָך ניט געווען קאָלעקטיוויזירט און האָבן צוגעשטעלט א שפע פון לאנדווירטשאפטלעכע פּראָדוקטן, איז די עקאָנאָמישע לאגע, בדרך כלל, געווען א צופרידנשטעלנדיקע, — אָן קיין שום פארגלייך צו דער שווערער עקאָנאָמישער לאגע אין ראטנפארבאנד גופא. מען האָט פארן באקומענעם געהאלט געקענט ניט שלעכט אויסקומען. פארשטייט זיך, אז מיט דער צייט וואָלטן די סחורה רעזערוון געוואָרן אויסגעשעפּט, און דער קאָל־כאָזניק האָט ווינציק־וואָס צו פארקויפן אין שטאָט.

שטארק פארביטערט זיינען געווען די געוועזענע קרעמער און הענד־לער, — זייער פּרנסה איז מיט איינמאָל פארשניטן געוואָרן. עטלעכע חדשים האָבן זיך נאָך געהאלטן די גרעסערע קראָמען, ביז זיי האָבן אלץ אויספארקויפט. ס׳איז געווען א לענגערע אגאָניע פונעם יידישן האנדל. שפּעטער האָט דער שטייערן־אמט ארויפגעלייגט אויף זיי גרויסע שטייערן און האָט אוועקגענומען דעם גאנצן פארמעגן. א טייל קרעמער האָט געארבעט ביי שווארצע ארבעטן, א טייל ווידער, וואָס האָט געקענט רוסיש, האָט זיך איינגעאָרדנט אויף מלוכה׳שע פּאָסטנס. אָבער זייער פארביטערונג איז געווען גרויס און איז באזונדערס געקומען צום אויסדרוק, אין טאָג ווען די סאָוועטישע מאכט איז אנטלאָפן פון שטעטל. דעמאָלט זיינען אייניקע געוועזענע קרעמער — מיט א נקמה פייערל אין די אויגן — ארויס קערן דעם ברוק לכבוד די אָנקומענדע דייטשן, און האָבן געלאכט פון די עטלעכע יידן, וואָס זיינען מיטגעלאָפן מיט די סאָוועטן. זאָל עס זיי ניט זיין צום גנאי; זיי האָבן נעבעך ניט געוואוסט, וואָס עס דער־וואַרט זיי.

אין דער איינציקער מלוכה׳שער שפּייז־קראָם האָט מען געקראָגן צו קויפן פריי ברויט (געבאקט אין בלעכן, עס זאָל זיין א גרעסערער צוגאָב — ״פּריפּיאָק״); פּושקעס עכטע קאווע, וואָס קיינער אין שטעטל האָט ניט גענוצט, סיידן, אז מען האָט געליטן פון א שילשול; גרויסע פלעשער מיט דענאטוראט, וואָס מען האָט אין שטעטל אויך ניט גענוצט; ״פּרוקטאָווי טשאי״ (ערזאץ־טיי פון געטריקנטע בלעטלעך און פּסולת פון פרוכטן), און בראָנפן. טאָג און נאכט האָבן די בעלי־עגלות געפירט

פולע פורן מיט בראַנפן און ס׳איז אלץ געווען וויניק. די פויערים האָבן מער ניט געדארפט שפּאָרן זייער געלט אויף קויפן ערד, האָבן זיי פארגאָסן זייער קומער מיטן ״ביטערן טראָפּן״.

פון צייט צו צייט האָט מען אויך פארקויפט צוקער, א ביליקן סאָרט צוקערלעך, סיגארעטן, זייף און שוועבעלעך. אָבער אלץ איז געווען באגרענעצט און מען האָט געמוזט א גאנצן טאָג שטיין אין ריי.

די קאלטע געטראנקען זיינען געווען אויף סאכארין, און אייז־קרעם האָט מען באקומען נאָר ווען מען האָט געבראַכט צוקער.

אין דער צווייטער מלוכה׳שער קראָם האָט מען שטענדיק געקענט פריי קויפן א ביליקן פערפום, פארשיידענע קיטשיקע בראָשקעס און קרעלן. פון צייט צו צייט האָט מען געבראַכט שיך, א ביסל טריקאָ־וועש פאר מענער, קאלאָשן, סקארפּעטן און ביליקע דאמען־זאָקן. אין אזא פאל פלעגט מען שוין זיך שטעלן אין ריי ארום 12 אזייגער ביינאכט, און ס׳פלעגט פאסירן, אז נאָכן אָפּשטיין 10—12 שעה אין ריי, האָט מען שוין גאָרניט באקומען. אָבער, ווי שוין פריער דערמאָנט, האָט מען נאָך ניט געפילט דעם מאנגל אין סחורות, — מען האָט געהאט רעזערוון פון פריער, און מ׳האָט אויך געקראָגן צו קויפן ״הינטנארום״.

דער גאָרטן ארום דעם אלטן שלאָס איז געעפנט געוואָרן פאר דער באפעלקערונג. מען האָט דאָרט געמאכט א פארק, — אויסגעפלאסטערט סטעזשקעס, אוועקגעשטעלט ביינק, געפלאנצט בלומען, און ביז שפּעט אין דער נאכט אריין פלעגט דאָרט די יוגנט פארברענגען, זינגען און זוכן שטילע, אינטימע ווינקעלעך.

אין דעם ניט פארענדיקטן פוילישן תבואה־סקלאד, אין שכנות פון דער געוועזענער פוילישער פּאָליציי, איז געעפנט געוואָרן א קינאָ, וואָס האָט אויך געדינט פאר פארזאמלונגען.

די דריי בתי-מדרשים און שולן זיינען געוואָרן תבואה-מאגאזינען, וואו מען האָט געזאמלט די תבואות, וואָס די פויערים האָבן געמוזט צושטעלן דער רעגירונג, — אָבער די צערקווע האָט מען ניט אָנגערירט. יעדן זונטיק האָבן אירע גלעקער געקלונגען און די גוים האָבן ווי פריער אָפּגעריכט דאָרט זייערע תפילות.

די יידישע הייזער, פון איבער 100 קוואדראט מעטער, האָט מען קאָנפיסקירט. די בעלי-הבתים האָבן געמוזט פארלאָזן זייערע הייזער און דאָרט האָבן זיך איינקווארטירט די פארשיידענע ביוראָען און אינס-טיטוציעס. די הייזער פון 80 ביז 100 קוואדראט מעטער האָט מען נאַציאָנאַליזירט. דער אונטערשייד איז באשטאנען אין דעם, וואָס די בעלי-הבתים זיינען פארבליבן אין די הייזער און האָבן געמוזט צאָלן דירה־געלט. מען האָט זיי אויך אריינגעזעצט שכנים, בעיקר די געקומענע סאָוועטישע מענטשן און פליטים.

דער מארק איז געוואָרן אריבערגעפירט אויף דעם געוועזענעם פי־מארק, קעגנאיבער דעם בנין פון דער גמינע. די קראָמען האָט מען אויסגענוצט פאר ביוראָען, מאגאזינען און פאר די מלוכה׳שע קרעמלעך. ס׳איז שוין געווען גרייט דער פלאַן צו פארוואנדלען — זומער, 1941 — דעם געוועזענעם מארק־פלאץ אין א פארק און אוועקשטעלן אינמיטן פארק א דענקמאָל פאר סטאלינען.

אין שטעטל איז אויך געווען א ראדיאָ-קנופ, וואָס איז איינגעפירט כמעט אין אלע סאָוועטישע שטאָטישע יישובים; דער ראדיאָ־קנופ האָט דורך הילכערס אין די גאסן איבערגעגעבן עטלעכע מאָל אין טאָג די נייס און פאָלקס-לידער. ראדיאָ אפאראטן האָבן געהאט רעכט צו האלטן נאָר געציילטע מענטשן. און בכלל האָט זעלטן ווער אין שטעטל געהאט א ראדיאָ אפאראט, אפילו פאר די פוילישע צייטן. פאר עטלעכע רובל האָט מען אינסטאלירט אין די הייזער א הילכער, אזוי־ארום האָט מען געהאט אין שטוב ״ראדיאָ״, און ״מלכות״ איז געווען באוואָרנט פאר טריפה׳נער פראָפאגאנדע פון אויסלאנד. אָנגעפירט מיטן ראדיאָ-קנופ האָט אינזשינער ראָזנבערג, א פליט פון לאָדזש, און זיין געהילף, אויך א פליט — א טעכניקער.

די ״מענדעלע״ ביבליאָטעק האָט מען געשלאָסן דעם ערשטן יאנואר, 1940. די ביכער, וואָס מען האָט איינגעקויפט, זאמלענדיק גראָשן צו גראָשן אין לויף פון אזויפיל יאָרן, האָט מען אראָפגעלייגט אין א קעלער, אים פארפלאָמבירט און דאָרט זיינען זיי צעפוילט געוואָרן. אָנשטאָט דעם, האָט מען אין דער געוועזענער קראָם פון יאָסל-בריינקעס געעפנט

א ביבליאָטעק. עס זיינען דאָרט געווען ביי א 2000 ביכער, פון דעם ארום 100 יידישע ביכער פון די סאָוועטישע אויסגאבעס. די ביבליאָטעקארין איז געווען חיה ניעגניעוויצקי.

מיינע אלע וואנדונגען וועגן אָפּקלייבן פון דער, ״מענדעלע״ ביבליאָטעק, די לעגאלע אין ראטנפארבאנד ביכער און זיי אריינגעבן אין דער ביבליאָ־טעק, זיינען געבליבן אָן א תשובה.

אלע קולטור־אונטערנעמונגען אין שטעטל, ווי אויך מיטינגען און פארזאמלונגען, זיינען געווען געמישטע פאר יידן און קריסטן צוזאמען. מען פלעגט, כאָטש זעלטן ווען, אויך הערן א יידיש ליד, אָדער א קורצע רעדע אין יידיש. פון צייט צו צייט האָט דער מחבר פון די שורות, אויך געהאט א רעפעראט אין יידיש אויף א ליטעראַרישער טעמע, וואָס האָט געמוזט ווערן אריינגעקוועטשט אינעם סדום־בעטל פון דער סאָוועטישער ״פרייהייט פון וואָרט״.

יעדן זונטיק אָוונט פלעגן פאָרקומען טענץ, בעיקר פאר דער יוגנט. די דאָזיקע אָוונטן האָבן איינגעוואָרפן די מחיצות צווישן דער יידישער און קריסטלעכער יוגנט. מען פלעגט כאפן א פלירט מיט א שיקסע, און פארקערט. אמת, ס׳איז נאָר געווען אן אָנהייב, די קורצע צייט פון דער סאָוועטישער הערשאפט איז דערוייל געווען דער וויכטיקסטער פאקטאָר, וואָס האָט באוויזן אביסל צו פארלאנגזאמען דעם פּראָצעס, פון א מער אינטימער דערנעענטערונג צווישן דער יוגנט פון די, ביז דעמאָלט, צוויי באזונדערע וועלטן. די ערשטע סימנים פון אזא דערנעענטערונג האָבן ארויסגערופן א סך זאָרג און פארדרוס אין די יידישע היימען, און ניט איין מאמע האָט געבראָכן די פינגער: ״חלילה, חלילה, עס זאָל די מינוט ניט קומען...״

ס׳איז אונטערגעוואקסן א נייער יידישער דור, וואָס האָט געגלויבט, אז דער נייער רעזשים האָט פאר אים אויפגעעפנט ברייטע האָריזאָנטן און וועט אים געבן א מעגלעכקייט צו לערנען, שטודירן און דערגרייכן עפּעס אינעם לעבן.

די יוגנט האָט ממש געבליט. די בחורים און מיידלעך הויכע און שיינע, — ס׳איז פשוט געווען א פארגעניגן צו קוקן אויף זיי. באזונדערס

געדענקט זיך מיר ברוכקע גאָראָדיסקי, וואָס האָט אין זיינע קינדער־יאָרן פאַרזוכט דעם ביטערן טעם פון נויט ביי זיין מאַמען, דער עגונה. ער איז אויסגעוואַקסן אַ הויכער, זייער אַ שיינער, און דערצו מיט זעלטענע פעאיקייטן: געשפּילט אַקאָרדיאָן, פידל, שיין געזונגען, געטאַנצט, פריילעך געלאַכט און געמאַכט לאַכן די מענטשן אין זיין סביבה. ער האָט געאַרבעט אין ״קאָמסאָמאָל״, און מען האָט אים פאַראויסגעזאָגט אַ גרויסע קאַריערע.

מען דאַרף נאָך באַמערקן, אַז לובטש איז געווען פון די ווינציקע שטעטלעך, וואו מען האָט ניט אַרעסטירט און ניט פאַרשיקט קיינעם פון דער אָרטיקער יידישער באַפעלקערונג, — אַפילו ניט די רייכסטע יידן פון שטעטל. ווער ווייסט צי ס׳וואָלט ניט געווען בעסער, ווען דער מזל וואָלט זיי דעמאָלט ניט צוגעשפּילט ?

דעם 21-סטן יוני, 1941, אין אָוונט, איז אין שטעטל איינגעאָרדנט געוואָרן אַ טאַנץ־אָוונט מיט אַ קינסטלערישער פּראָגראַם. נאָכדעם האָט די יוגנט ביז שפּעט אין דער נאַכט אַרײַן שפּאַצירט איבער די גאַסן, געזונגען און הילכיק געלאַכט. קיינער האָט ניט געהאַט קיין אַנונג וועגן דעם, וואָס ס׳וועט פאָרקומען מיט עטלעכע שעה שפּעטער.

צומאָרגנס, דעם 22־סטן יוני, אַזייגער 9 אין דער פרי, האָבן די ראַדיאָ-הילכערס געבראַכט די ידיעה, אַז די דייטשן זיינען באַפאַלן דעם ראַטנפאַרבאַנד. היטלער האָט אַזוי־אַרום באַצאָלט זיין שותף — צום אָפּמאַך פון 1939 — פאַר דער גרויסער עקאָנאָמישער און פּאָליטישער הילף, וואָס ער האָט פון אים באַקומען, אין זיין מלחמה קעגן דער פרייער, דעמאָקראַטישער וועלט.

די ראַדיאָ-הילכערס האָבן אויך געבראַכט די רעדע פון מאָלאָטאָוון. מען האָט זיך צוגעהערט שווייגעוודיק און רואיק. מען איז אַזוי שטאַרק געווען איינגעגלויבט אינעם כוח פון דער רויטער אַרמיי, אַז מען האָט אַפילו געטראַכט, אַז דאָס האָט דער ראַטנפאַרבאַנד אָנגעהויבן די מלחמה, און אַז בערלין וועט פאַלן אין געציילטע טעג שפּעטער.

די ערשטע מלחמה-נאכט איז מען כמעט ווי ניט געשלאָפן. א גאנצע נאכט האָבן גערוישט עראָפּלאנען, וועלכע זיינען געפלויגן אין דער ריכ־טונג צו מינסק. מען איז זיכער געווען, אז דאָס זיינען אייגענע, סאָוועט־טישע, וועלכע פליען צוריק נאָכן באָמבארדירן די דייטשע ארמייען.

אין דער פרי האָבן אינעם פארק ביים שלאָס געגומען זיך זאמלען די מאָביליזירטע פונעם גאנצן ראיאָן. מען האָט אלעמען איינגעטיילט אין אָפּטיילונגען און געווארט אויף די פאָרשטייער פון דער ארמיי, וואָס וועלן קומען אוועקנעמען די מענטשן.

אזייגער 2 בייטאָג, האָבן זיך פלוצלינג באוויזן עטלעכע סאָוועטישע פארטיי־טוער אין א דורכגעשאָסענעם טענדער. זיי זיינען אין בהלה אנטלאָפן פונעם אָנגרייפנדן דייטשן מיליטער.

ס׳איז געוואָרן א שרעקלעכע פאניק: די סאָוועטישע מענטשן מיט די משפחות האָבן גענומען אנטלויפן אין דער ריכטונג צו מינסק; די מאָביליזירטע האָט מען געהייסן גיין אהיים אוןווארטן אויף ווייטערע באפעלן; די ענקאַוועדע האָט נאָך באוויזן צו פארברענען א טייל דאָקומענטן און איז אויך אנטלאָפן.

א שרעק איז באפאלן די יידן, — א שרעק פאר דאָס אָנקומענדיקע; אָבער אנטלויפן און ראטעווען זיך האָט מען ניט געוואָלט; מען האָט אלץ געהאָפט, אז מ׳וועט זיך אָן עצה געבן און מ׳וועט איבערלעבן אויך דעם דייטשן עמלק.

מיר באשליסן צו אנטלויפן: אויף גיך ארויפגעוואָרפן א ביסל זאכן אויף א וואָגן, געשפאנט צו א קליין פערדל; געלאָזט טירן און פענצטער אָפן — הפקר פאר די רויבער; ארויפגעזעצט די פרויען און קינדער אויפן וואָגן — גרייטע צו לאָזן זיך אינעם וועג, שווערן ווייטן.

העניע באקשט, משה לעווינס פרוי, א יום-טובדיק אויסגעפּוצטע, קומט ארויס פון איר שטוב און רופט זיך אָן:

״וואוהין לויפט איר? וואָס האָט איר אזוי מורא? איר לויפט דאָך ווערן ״בעזשענצעס״! פאָלגט מיך און בלייבט זיצן ביי זיך אין שטוב!״

איר שוויגער, פרומע לעווין, זיפצט אָפּ ״אוי־ווײ איז אונדז״! און גיט א זאָג:

״גאָט ווייסט, ווער וועמען ס׳וועט נאָך מקנא זיין!״

די זון פארגייט, זעצט זיך אויפן האָריזאָנט, פארבט אים אויף רויט ווי א צעגאָסענע בלוטיקע אָזשערע. די הייזער הילן זיך איין אין א טונקל־בלוילעכן צודעק. די ליפּן פאלן צו צו די ווענט פון שטוב און קושן די קלעצער. די האנט פון טאטן גיט א טאפּ די מזוזה, טרערן שנירלען זיך איבערן פּנים. זיין בליק וואנדערט איבער די הייזער, אזעלכע נאָענטע, אייגענע, איינגעבאקענע אינעם הארצן, וואָס איצט דריקט עס דאָרט, ווי איינגעקלעמט אין צוואנגען. א צי די לייצעס, די רעדער קלאַפּן איבערן ברוק, דאָס שטעטל בלייבט הינטער אונדז, פארזונקען אין דער בין־השמשותדיקער גרויקייט.

טייערע שטעטעלע, ליבע היים אונדזערע, צי וועלן מיר דיך נאָך זען?...

אויף די חורבות פון לובטש

א קאלטער דעצעמבער־טאָג, 1945. קיין שניי איז נאָך ניט ארויס־געפאלן אָבער די קעלט איז א ווינטערדיקע, בייסט און צופּט די אָפענע טיילן פון קערפּער.

דאָס שטעטל ליגט אין חורבות; פון כמעט אלע יידישע גאסן איז גאָרניט געבליבן, נאָר בערגלעך ערד, ווי קברים, און קופּקעס ציגל פון די אויוונס. פון א טייל הייזער שטייען נאָך פארראָיכערטע ווענט מיט אויפגעריסענע לעכער פון טירן און פענצטער; דער ווינט ווייעט דאָ אריין מיט א געיאָמער, — ער איז דער איינציקער באקלאָגער פון די אלע, וועלכע זיינען דאָ אמאָל געווען און היינט איז זייער געביין צעזייט און צעשפּרייט איבער די גוישע פעלדער.

היינט איז דער ווינט ניט דער איינציקער באקלאָגער, נאָך דריי יידן זיינען היינט געקומען העלפן אים וויינען און קלאָגן.

שטייען דריי יידן: דער אלטער טאטע, זיין זון, און זיין איידעם; דריי ניט פארברענטע יידן, וואָס זיינען געקומען צוריק אינעם שטעטל, פונעם ווייטן און לאנגן יסורימדיקן פליטים-וועג. דער לאנג־יאָריקער חלום צו דערלעבן קומען צוריק אהיים, ליגט איצט אן אויסגערונענער ביים בערגל ערד, וואו ס'איז אמאָל זייער היים געווען.

דעם טאטנס אויגן ווייגען ניט מער — ניטאָ אין זיי קיין טרערן מער, א טרויער שלאָגט פון זיי. זיינע ליפּן מורמלען עפּעס, מען הערט ניט וואָס ער רעדט. צי איז עס א קדיש נאָך זיין מאמען — ראשע, וואָס א דייטשע קויל האָט א סוף געמאכט צו אירע 90 יאָר? א קדיש נאָך זיינע ברידער און שוועסטער? נאָך זיין גרויסער, פארצווייגטער משפחה, וואָס קיין זכר איז פון איר ניט פארבליבן. און אפשר איז עס א שטילער דאנק דעם רבונו־של־עולם, מיט א ברכה פאר זיין איידעם, וואָס האָט אים באצייטנס ארויסגעפירט פונעם בראנדיקן גהינום, אָפּגעראטעוועט אים, זיין ווייב און זיינע קינדער?

פלוצלינג בייגט ער זיך אראָפּ, נישטערט און זוכט אינעם בערגל, און שלעפּט ארויס א פארזשאווערטע זאוויעסע פון א טיר. דער טרערן־קוואל באגייט זיך און ער באגיסט מיט זיי דעם לעצטן זכר פון זיין געוועזענער היים.

דריי לובטשער יידן לאָזן זיך גיין איבער די גאסן, — זיי זוכן שפּורן פון געוועזענע יידישע היימען: דאָ איז געשטאנען חיים־איסרס שטוב; דאָ, די שטוב פון מאָשקע בערעזינסקי; און אָט דאָ, דאָס רחבותדיקע הויז פון חיים־לייב לעווין, דעם רייכן מאנופאקטור־קרעמער. יעדער בערגל ערד, יעדע קופּע ציגל, — אן אנדער נאָמען, וואָס איז איינגעקריצט אינעם געדעכעניש. און אָט דאָ, האָט געוואוינט ד"ר ראבינאָוויטש, וואָס האָט אינעם געטאָ חתונה געהאט מיט יענטען, דעם רבס געבילדעטע טאָכטער. ד"ר ראבינאָוויטש, וואָס האָט פאר זיין טויט געשפּיגן די דייטשן אין זייערע טריפה'נע פּרצופים, ווי זיין שווער, דער רב, פלעגט אמאָל טאָן, ווען א חזיר איז אים פארבייגעלאָפן זיין וועג.

די גויישע גאס איז גאנץ, — די חזירשע כריוקעריי האָט זיי באשיצט און באוואָרנט. זיי זיינען היינט די איינציקע בעלי־הבתים אין שטעטל.

זיי בויען שוין נייע, דאָרפישע, כאטקעס, אויף די יידישע פלעצער. די גויישע הייזער זיינען אָנגעפילט מיט יידיש׳ע זאכן; אפילו די יידישע לייכטערס באפוצן די גויישע הייזער, — ס׳פעלן אין זיי נאָר די שבתדיקע ליכט. באקאנטע גויים קומען צו און וואונדערן זיך, פון וואנען האָט מען זיך דאָ גענומען?

עס זיינען אויך פאראן יידן אין שטעטל, דער אלטער שלום לייבאָ-וויטש מיט זיינע קינדער, זיי האָבן זיך געראטעוועט אין פארטיזאנקע. ר׳ שלום לויפט אנטקעגן, כאפט זיך ארום קושן. אינמיטן געוועזענעם מארק, צווישן די חורבות, שטייען צוויי יידן ארומגענומענע, איינגעקלעמטע איינער אינעם צווייטן, קושן זיך און וויינען, הויך אויפן קול. די אקסלען צוקן און די ליפן ציטערן, קענען קיין וואָרט ניט ארויסברענגען.

ביי ר׳ שלומען אין שטוב: אויפן טיש א פלעשל משקה, פארבייסעכץ; ארום טיש זיצן די לעצטע לובטשער יידן, מען טרינקט לחיים, וואָס מען האָט דערלעבט צו טרעפן זיך. יעדער ״לחיים״ איז באגלייט מיט א זיפץ, יעדער טראָפן משקה איז געזאלצן פון טרערן. די צינגער צערייַדן זיך, מען דערמאָנט און מען דערמאָנט געשעענישן, פאסירונגען, עפּיזאָדן און נעמען. צענדליקער יאָרן פון מענטשלעכע לעבנס וויקלען זיך איצט פאנאנדער, און אלץ קומט צום זעלבן — צום שרעקלעכן סוף.

דריי יידן שפּאנען צופוס אינעם קאלטן פרימאָרגן, זיי זיינען עולה־רגל קיין וואָראָביעוויטש, צום ברודער־קבר פון די לובטשער יידן. דער קאלטער ווינט טרייבט זיי אונטער אין פּלייצע, יאָגט און שמייסט, — גיכער גיין! גיכער גיין! אויפן זעלבן וועג האָט מען זיי געטריבן די לובטשער יידן; זייערע קעפּ און פּלייצעס האָבן נאהייקעס און גומענע שטעקנס בלוטיק געשניטן, — גיכער! גיכער!

הארט ביים רעכטן זייט פון וועג לובטש־נאָווארעדאָק, ניט ווייט פונעם דאָרף וואָראָביעוויטש, איז דער ברודער־קבר. א יונגער פּויער וויַיזט אונדז אָן דאָס אָרט. ער דערציילט ווי אזוי מען האָט זיי דאָ אומגעבראכט; ער האָט ממש הנאה פון דערציילן:

— א סך, זאָגט ער, זיינען אריינגעפאלן לעבעדיקע אין גרוב און מען האָט זיי אזוי באגראָבן. די זשידאָווקא סארא (שׂרה פערטשיק), — א קראסאוויצע — איז געוואָרן לייכט פארוואונדעט אין פוס, זי האָט זיך ביי אונדז געבעטן מיר זאָלן איר ראטעווען. א שאָד געווען אזא קראסא־וויצע צו באגראָבן א לעבעדיקע! ער, געקענט זיך א שפיל טאָן מיט אזא קראסאוויצע, אָבער די דייטשן האָבן באפוילן צו פארשיטן די גרוב וואָס גיכער.

אויפן קבר פון יהושע־יעקב פייווישעוויטש אין מינכען.

באהערשט זיך לובטשער יידן, ניט צו דערווערגן דעם שרץ, ניט מטמא זיין דעם הייליקן אָרט מיט זיין טריף־חזיריש בלוט. האלט זיין הארץ, שפרינג ניט ארויס פון ברוסט! האלט זיך אלטער טאטע, וויש אָפּ דיינע בלוטיקע טרערן, פארשאַף ניט קיין פרייד דעם שגץ...

דריי יידן בייגן זיך אראָפּ, נעמען אין די הענט הויפנס קאַלטע ערד, צעוואַרעמען עס מיט די פינגער — איבערצוגעבן דורך זיי דעם פיבער פון הארץ און נשמה, — טראָגן עס אונטער צו די ליפּן, הויכן ארויף זייער לעבעדיקן יידישן אָטעם און ווארפן עס צוריק אויפן ברודער־קבר — א גרוס אייך לובטשער קדושים! עס לעבן נאָך לובטשער יידן! זיי האָבן איבערגעלעבט דעם נאצי־עמלק, — עם ישראל חי!

נאָך א בליק הינטער זיך, א לעצטער, שוין אויף אייביק — און די פיס טראָגן אוועק ווייטער, ווייטער פון דער טמאדיקער, גוישער ערד, און דאַסמאָל — אויפן ווייטן יסורימדיקן וועג צום אויסגעחלומטן ברעג פון יידישן היימלאנד. צי וועלן מיר אים דערגרייכן?...

באמערקונג:

דער טאטע, יהושע־יעקב פייוושעוויטש, האָט לײדער ניט זוכה געווען צו דערגרייכן דעם ברעג פון ארץ־ישראל. י״ג אדר, תש״ז, ערב פורים, 1947, איז ער נפטר געוואָרן אין דייטשלאנד און געקומען צו קבורה אין מינכען.

הלל שמולוביץ׳

לתולדות הישוב היהודי בלובץ׳

לובץ׳ היתה עיירה קטנה. מצפונה שטף הניימן, ומאחוריו צמחו יערות עד עבותים שהשתרעו על שטחים נרחבים; במערבה, במורד הניימן, שכנו הערים איביה ולידה; בצד דרום-מערב, במרחק של עשרים ושלושה קילומטרים שכנה העיר נובוגרודק, בה נמצאו המוסדות המנהליים של הפלך כולו. לובץ׳ היתה קשורה בנובוגרודק בקשרי מסחר ותרבות.

רכבת קטנה, שריד מימי מלחמת-העולם הראשונה, קשרה את נובו-גרודק ללובץ׳. תחנת הרכבת ברחוב ״שלאָס-גאס״, שמשה כמקום מפגש חברתי, עבור תושבי העיירה, אשר באו למקום לקבל פני זרים; לקבלת דאר ועתונים, ולנהל שיחה בטלה על ענינים שברומו של עולם.

הקהלה היהודית בלובץ׳, שכנה על אדמות האציל פקר, שהיה כנראה מקורב לצאר, ושמש בין יועציו חודש בשנה. לאחר מותו נשאה אשתו — לאציל בשם נבוקוב, שהיה לבעל האחוזה.

הוכחה שבמקום התקיימה קהלה במאה ה-17 מוצאים בספרו של ד״ר רפאל מאהלר ״דברי ימי ישראל בדורות האחרונים״. (ספר שלישי, פרק שנים עשר, דף 188).

ד״ר מאהלר כותב: ״קדמו לחסידות מיסודו של הבעל־שם טוב, גם גילויים של התנהגות חדשה, בין של יחידים, בין של חבורות, שנתקראו בפי בני דורם בשם חסידים. על מקובלים סגפנים, מספר הפילוסוף שלמה מיימון בזכרונותיו: ׳אחד שמעון, מהעיר לוביץ׳ התענה בכל העינויים, לבש שק על בשרו, וקבל עליו ״תשובת הגלות״ ו״תשובת המשקל״ ולבסוף הרעיב את עצמו למות׳.״

לפי עדות זו, היה הדבר לפני ״הבעל-שם טוב״, אשר נולד בשנת 1700 בערך, פירוש הדבר שקהלה התקיימה במקום כבר במאה ה־17.

הוכחה נוספת לקדמות הקהלה אפשר למצוא בספר היחוסין, אשר נכתב ונערך ע״י ר׳ צבי שמשי (שימשלוביץ׳), אביו של נשיא מדינת-ישראל, יצחק בן צבי. בספרו מזכיר ר׳ צבי שמשי את אבות אבותיו, מהם הסתעפה המשפחה כולה, — ״הזוג אליהו שמשלביץ ואשתו הנה פיגה, אשר ישבו בלובץ׳, בין השנים ת״ס—תקל״ה״, כלומר 1775—1700. פירוש הדבר שבתחילת המאה ה-18 התקיימה קהלה במקום.

כ״כ מעידה על קיום הקהלה היהודית במאה ה-17 מגילת הזכויות שנתנה ליהודי לובץ׳ ב-30 לינואר 1690, ע״י קאז׳ימיז׳ סאפיהה, ההיטמן הגדול של הנסיכות הגדולה ליטא, מושל וילנה והמחוז. תרגום המגילה אנו מביאים בספר זה.

יתכן שהתקיימה קהלה במקום אף לפני המאה ה־17, אך אין הוכחות בידינו. אך ברור שהקהלה היהודית חיה במקום מאות שנים — עד שנשמדה והוכחדה בלי להשאיר ציון, אשר יספר על עברה.

פרנסות ומקצועות של יהודי לובץ׳

העיירה לובץ׳ התברכה באויר צח ובנוף מרהיב. נהר שטף לידה ויערות עטרוה. ובתוך פנינת נוף זו נהלה קהלה יהודית את מלחמת הקיום.

הסביבה החקלאית השפיעה על המצב הכלכלי־סוציאלי של יהודי העיירה, ולמציאות הכלכלית היו גם השלכות רציניות על הפעילות התרבותית בקהלה.

יהודי המקום התפרנסו ברובם ממסחר ועסקי תווך עם האוכלוסיה הנוצרית הכפרית. למרות שהסביבה היתה חקלאית, לא עסקו היהודים עצמם בעבודת אדמה (להוציא גן-ירק ליד הבית לתצרוכת עצמית), ואף לא פותחה תעשיה. היהודים מצאו פרנסתם בעמל ויגיעה מרובים. כל זעזוע ביבולים של אכרי הסביבה השפיע על מצבם הכלכלי שהלך והורע, כיון שהממשלה הפולנית האנטישמית הגבירה התערבותה ולחצה בעניני המסחר, דחקה רגלי היהודים והערימה קשיים וסייגים על מסחרם. מכאן יובן שמקומם של עשירים מופלגים נפקד בעיירה.

הקהלה מנתה סמוך לשואה כ־320 בתי-אב אשר מצאו פרנסתם לפי החלוקה כדלהלן:

מסחר ותעשיה (51%):

רוכלות	58	בעלי טחנות קמח	4
מסעדות	7	תעשית סוכריות וחומץ	2
בתי מלון	3	סוחרי עצים (יערנית)	2
ייצור סודה וגלידה	1	רוקחים (בעל בית מרקחת)	1
סוחרי סוסים	9	פרפומריה	1
חוכרי בוסתנים	2	חנויות כלליות	24
סוחרי דגים	1	חנויות לנעלים	2
סוחרי פשתן וזרעי פשתן	8	חנויות מכולת	8
בעלי מחלבות ותעשית גבינה	8	חנויות לבדים ואריגים	11
בעלי מנסרה וטחנת כח	2	חנויות לקמח ולתבואה	6

בעלי־מלאכה ומקצוע (37%)

חיטים	14	קצבים (מהם בעלי אטליזים)	17
תופרות	4	ספרים (מהם בעלי מספרות)	4
סנדלרים	11	זגגים (מוכרי זכוכית)	2
תפרים	3	מסגרים	1
נגרים	6	צבעים	2
כובענים	2	צלמים	1
אופים	11	עגלונים (בעלי עגלות)	10
נפחים	10	שען (עסק גם במכירה)	1
פחחים	2	חשמלאים	1
רצענים	4	דייגים	2
בנאים	2	מנקה ארובות	1
קולעי חבלים	3	רועים	1

שונים (12%):

רופאים	2	רבנים	1
מורים	6	שוחטים	1
פקידים	7	שמשים	2
פרנסי הקהלה	1	חזנים	1
קברנים	1	בעלי מקצועות שונים	4
בלנים־יות	1	בחורי ישיבה	5

סה״כ 307 בעלי פרנסות.

מחוסרי פרנסה — 8.

אלמנית שהתפרנסו מכל הבא ליד — 5.

האוכלוסיה היהודית מנתה ערב השואה כ-1230 נפשות בערך, לפ החלוקה כדלהלן:

ראשי בתי-אב	275	מהם אלמנים	17
נשים נשואות	295	מהן אלמנות	37
בנים	340	בנות	320

ל-268 בתי־אב היו ילדים, לפי החלוקה דלהלן:

מספר המשפחות	מספר הילדים במשפחה	סה"כ ילדים
61	1	61
87	2	174
83	3	249
41	4	84
8	5	40
4	6	24
4	7	28
ס"ה 268		660

דב כהן

עיירה יהודית ושמה דלטיץ'

במלחמת־העולם הראשונה, הייתי עדין רך בשנים, אך זוכר אני את קרב התותחים העז, שנטש בין הצבא הגרמני לצבא הרוסי. כל תושבי דלטיץ' פונו לתוך היער שם לנו כל הלילה; למחרת, אחרי שנדמו רעמי התותחים, חזרנו ל-עיירה. את פנינו "קדמה" תזמורת צבאית גרמנית, בקול תרועה של שירי לכת.

כיון שהגיימן היה עתה לקו חזית, נאלצנו לעזוב שוב את העיירה. התושבים הועברו תחילה לכפר ליד סילוב, ומש-התחזקו הקרבות העבירו הגרמנים את התושבים רחוק יותר לעיירה סוויסלוץ' — שם שהינו עד שנסתימה המלחמה. שם גם התחלתי למודי ב"חדר".

חזרנו לדלטיץ׳ שנהרסה. חצר ביתנו בותרה ע״י שבעה בונקרים; הודות לעזרה מארצות־הברית, שפצנו ביתנו וישרנו את המגרש. פרנסתנו היתה מצויה כיון שפתחנו חנות ״מכלת״, בה מכרנו מאוחר יותר גם בדים.

החלו להתארגן חיים קהלתיים בעיירה, שפצו את בית־הכנסת, בנו בית־מרחץ, הוקם סניף לפעולות הקרן-הקימת-לישראל ואבי, יוסף ז״ל, היה המורשה של הקרן בעיירה ואף ערך מגביות שונות.

אבי היה גם גזבר הכנסות הקהלה, שבאו מהתרומות בבית־הכנסת ומהחכרת המגרש שעל שפת הניימן, לסוחרי יערות לעונת הקיץ.

דלטיץ׳ היתה ידועה בבעלי תפילה טובים, ביניהם: אבי — שהיה בעל קול ערב, הוא קרא בתורה ותקע בשופר, בראש-השנה ויום־כפור, אברהם גורודיסקי — בעל קול הבס — שהתפלל שחרית, ואחיו משה שהתפלל במוספים.

בימים הנוראים — שרר מתח רב בעיירה, בעיקר אחרי הדרשה של ר׳ יעקב בקשט, אשר דרש והטיף בכל יום-הכפורים.

בשמחת-תורה — שררה שמחה גדולה בעיירה, רבי בייניש היה יוצא ברקוד עם ספר תורה בידו, והכל הצטרפו בששון; ידוע היה שאנשים אשר שמעו נגון יפה משך השנה, שמרו עליו להשמיעו בשמחת־תורה — כהפתעה.

בערב פסח — הוותה אפיית המצות, פולחן שלם; בביתנו הכשירו את הבית והתנור, והקצו חדר גדול לרדות את המצות. הכלים שנשמרו משנה לשנה הוצאו והמלאכה החלה, מהרדידה והניקוב ישר לתנור החם. כל משפחה אפתה הרבה יותר מכפי צרכה, כדי לחלק לנצרכים, וכן לחלק ללקוחות הגויים אשר אהבו מאד מצות. אמי ז״ל חלקה מצות אף לגויים עניים, נזקקים.

אבי, ר׳ יוסף כהן ז״ל, היה שוחט. לחיות על ״השחיטה״ של העיירה בלבד היה קשה, אך למזלנו, היתה בחורף עבודה רבה כיון שקצבים

מוילנה הגיעו לסביבה לקנות עגלים, אותם הביאו לדלטיץ׳ לשחיטה. בשנת 1934 החלה המשטרה להתנכל לאבי, נערכו חפושי פתע בביתנו והוצבו מארבים בלילה, כדי לתפוס את אבא בזמן השחיטה. לבסוף נתפס, העגלים שהובאו לשחיטה הוחרמו, ועל אבא היה לעמוד למשפט שעלה בממון רב וגרם למשפחתנו צער רב.

בשנת 1934 עליתי לארץ-ישראל ובה בניתי ביתי, נשאתי לבת בלויים מראשון-לציון אחי אריה עלה לארץ-ישראל בשנת 1939, והקים בית ומשפחה בכפר־סבא.

משפחתי הושמדה ע״י הנאצים, אשר אסרו כל יהודי דלטיץ׳ ושלחום לגטו לובץ׳, משם הועברו כעבור הדשים מספר לגטו בנובוגרודק. שלושת אחיותי הצליחו להמלט מהגטו ולהגיע אל הפרטיזנים, בשורותיהם לחמו עד יום נפילתן בגבורה.

פרומקה אשד (אשרובסקי) ז״ל

עיירת מולדתי

העיירה היתה עטורה במסגרת נאה מאוד. שדות נרחבים מצידה האחד, נהר הניימן הרחב, מצידה השני. מאחורי הנהר — כרי מרעה, ואחריהם הכפרים. בצידה השלישי — אחוזת ה״פריץ״. ובצידה הרביעי על גבי גבעה, מוקף גן גדול — התנשא הארמון של משפחת נבוקוב הנודעת. לרגלי הגבעה — הנהר. בין בתי העיירה והניימן, נמשכו גני הירק של היהודים, תושבי העיירה.

בטבורה של העיירה היה השוק, במרכזו — היו ערוכות בבעין ריבוע החנויות, זה היה המרכז המסחרי של העיירה. על רחבת השוק סגרו

המגורים, אף הם במבנה של ריבוע, ממנו יצאו רחובות העיירה, כולם הובילו מהשוק — לשדות, לארמון ולעיירה הקרובה — דלטיץ׳. ליד השוק היה ה״שולהויף״ — בו עמדו שלושה בתי־כנסת ובית־מרחץ.

לובץ׳ היתה עיירה נדחת, באיזור כפרי עני, החקלאות דלה ותעשיה אין. נהר הניימן העיד שיש מרחקים בהם אנשים ומקומות מבוססים ועשירים יותר. רפסודות עצים שטו על הניימן, אל מרכזים גדולים, ולפרנסות של העיירה הוסיפו גם הם: משיטי הרפסודות התעכבו בעיירה כדי להצטיד במזון להמשך הדרך, לעתים הם נזקקו לכתובות בהירות על הרפסודות; אני ואחי עסקנו לילות בגזירת אותיות מקרטון לבן, עבה, בשביל הרפסודות.

בימי החורף, כשהנהר היה מתכסה בשכבת קרח עבה, הוא שמש כר נרחב לטיולים ולמגלשים. הארמון הנישא היה רוב ימות השנה דומם ונעול, רק בקיץ היו בעליו פוקדים אותו, ומוסיפים ענין להענות בו לתושבי לובץ׳. ספק אם הוסיפו גם פרנסה לתושבים.

העיירה על מבני העץ שלה (רק שני בתי אבן היו בעיירה, אחד מהם היה בית מגוריו של הגביר), לא נחה על אם הדרך ולא היתה מעורבת בקשרי מסחר וחברה עם ערים אחרות, בעיקר בסתו ובחורף נסתמו גם הקשרים המועטים. העיירה נתכרבלה אז בבוץ, בשלג ובכפור, ושקעה בחיי היום יום הדלים שזרמו אט-אט, כאילו מנותקת היא מהעולם ואין לה קשר למתהווה בעולם הגדול.

התושבים בלובץ׳ היו יהודים ברובם והגויים — בילורוסים ורוסים מעטים; מהם אנשי הרשות, הכומר, מנהל חנות היי״ש הממשלתית, וכמה משפחות שנראו כאמידות. ביום ראשון בשבוע באו גם גויים מהחוץ ללובץ׳, להתפלל בכנסיה, אך בכל ימי השבוע שלט בעיירה אופי יהודי.

העיירה לא היתה משופעת במסחר. מעטים היו בה הסוחרים האמידים, סוחרי הפשתן שנסרק בעיירה גופא, סוחרי סוסים ובהמות, סוחרי בדים, — אלה הוו את השכבה האמידה יותר. העיירה ברובה היתה עמלנית. תושביה היו ברובם הגדול בעלי-מלאכה, ופרנסתם גם על הסביבה הכפרית. היו בתי-מרזח בשביל אכרים, הירק ע״י הבית והפרה היו לעזור רב

לקיום. כמו כן נהנו התושבים מדגי הניימן שנמכרו בזול.

זכרונותי על עיירת מולדתי, מתחילות בראשית המאה. קטנה מאוד הייתי אז ושתי תופעות בולטות חיות בזכרוני מאז: השרפות בקיץ שפקדו את העיירה, בקביעות מדי שנה; ורחוב נובוגרודק הבוצי שנמשך מהשוק, כיתר הרחובות, כשלצידו נמשכו תעלות לנקז את הביצה. פעם, כאשר הציתי את התעלה על פני גשרון קרשים, נכשלתי, נפלתי לתוך התעלה וכמעט טבעתי; במקרה עברה שם נערה מהשוק, הבחינה במשהו ורוד המתלבט במים ומשתה אותי.

שתי תופעות אלו, השרפות והביצות, הטרידו התושבים מאוד, אחרי חדשי חורף ארוכים וקשים, בהם היו הילדים סגורים ומסוגרים, בבתים המאוכלסים בצפיפות, שחלונותיהם היו אטומים, ללא אוורור כלשהו. עם ראשית ההפשרה התפרצו הילדים החוצה למרחב, אבל זרמי המים והבוץ העמוק שעגלות האכרים השאירו בו עקבות, שמו מחסום להשתובבות האביב של הילדים. בבוא הקיץ, היתה יורדת על העיירה אימת השרפות, שפרצו דרך קבע בלילות, מלוות ברעם פעמוני האזעקה של הכנסיה הנוצרית, וחצוצרות מכבי־האש. אימת השרפות נחרתה עמוק בלב הילדים (אם־כי השרפות מעולם לא הגיעו לביתנו, והיתה סברה שהביצות ברחוב הן המעכבות את הפורענות), ובזכרון נשארה חרותה האימה מפני האש המכלה בתים ללא מעצור. לא פעם ישבנו לילות, על חבילות ארוזות, מוכנים להמלט, בעת שהשרפות משתוללות ברחובות הסמוכים. לא פעם נעלמו ילדים מפחד בשעת השרפות, ונמצאו לאחר מאמצים רבים, אפילו בבית-הקברות.

הדעה הרווחת בצבור היתה שהשרפות הן פרי הצתת זדון, כדרך להתעשרות מבטוח; אולם, מעשה-שטן, לא היו מצויים עשירים בעיירה, למרות השרפות הרבות. השרפות היו כה תדירות, עד שהן גם שמשו כתחליף ללוח השנה, לציון מועדי לידה ואירועים אחרים: ״זה קרה בזמן השרפה הגדולה״, או לפניה ואחריה וכיוצא בזה. פורענות אחרת שהיתה פוקדת את העיירה היתה הקדחת בגלל הביצות, התושבים נאלצו לבלוע חינין בהתמדה.

רופאים טירונים באו לעיירה, שהו בה זמן קצר ונפרדו ממנה. הבריות היו משיחים שכל רופא משאיר אותותיו בבית־הקברות. במקרה של מחלת אבעבועות נזהר הרופא מלהכנס לבית, ומסר הוראות מבחוץ, ע"י החלון. ההוראות הסתכמו ב"לא לגרד את הפנים" — וזה הכל, ו"אם הילדה לא תתאפק — לקשור את ידיה". רופא אחד, ד"ר שפירא, שהה בעיירה יותר מיתר הרופאים, כעשר שנים. הוא היה גבר גבה־קומה, רחב כתפים, שופע מרץ, מסור לחולים, אבל גם הוא עבר לוילנה ושם נתפרסם.

שעור הילודה אצל היהודים היה גבוה, אבל תמותת התינוקות היתה רבה. במשפחות רבות היו עשרה ילדים, אבל בדרך כלל מתו כמה מהם. הילדים היו ראש דאגתם של ההורים. תשומת לב רבה הוקדשה — לחנוך; גם יתומים ובני עניים למדו בחדר מגיל ארבע. לילדות היו מלמדים מיוחדים שנחשבו לנחותי דרגה בין המלמדים. למשל, המלמד שלי היה מנסר קורות במקצועו ועבר למלמדות, לאחר תאונת עבודה. המלמדים של הילדות הגיעו לעיסוקם לעת זקנה, וחדר הלמודים היה בחדר שבו עסקו במלאכתם הבן או הבת הנשואים של המלמד.

ההורים היו מעונינים שהבנים ילמדו. הקריבו לשם כך כל קרבן, אף העניים בהורים חפשו אפשרויות לממן למודיהם של הבנים. אם עשו חייל בתורה, הם נשלחו לישיבות בעיירות אחרות, כיון שלא היה "תלמוד־תורה" בעיירה ולא ישיבה. בדרך-כלל למדו בעיירה עד גיל חמש עשרה — שש עשרה. הילדות היו, כרגיל, מקופחות בלמודים, חלקן למדו אצל מורים פרטיים לכתוב מכתב יידיש וכתובת ברוסית. מי שלא המשיך למודיו הצטרף לעסק של אביו, למד מלאכה, או הלך בטל. הבנות למדו בחלקן תפירה.

עד עזבי את העיירה ב-1907, לא היתה בה ספריה, ועתון לא הגיע אליה.

עם מהפכת 1905, חדרה הרוח המהפכנית גם לעיירה; צעירים וצעירות התאספו יחד, שרו שירים ברוח המהפכה, רקמו דגל אדום, לבשו תולצה רקומה רוסית, על פי רוב בצבע בורדו. היו קיצוניים שנשאו דברם גם בבית־הכנסת, כדי לקנות נפשות לרעיון המהפכה, ולמרוד במוסכמות.

הופיעו ״ברושורות״ שעברו מיד ליד בהסתר, מפחד הרשות וגם מההורים שהתנגדו לרעיון המהפכה. צעירים וצעירות פצחו בשירי מהפכה, בטקסי חופות של זוגות צעירים, כדי להפגין.

זאת היתה תקופת התעוררות חשובה בעיירה, נשבר הקפאון בחיי הצעירים. מובן שהדבר עורר סכסוכים בין אבות ובנים. אך תקופה זו היתה קצרה מאוד. שוב שקעו צעירי העיירה בקפאונם, והמהפכה — כלא היתה. דומה היה שהעיירה נעשתה דלה ונדחת עוד יותר; צעירים רבים עזבו את העיירה ונדדו לערים הגדולות — מינסק, לודז׳, וארשה, וילנה, (לרוב לערים בהם היו קרובי משפחה), אחרים הרחיקו נדוד אל מעבר לים.

הצעירים שנדדו למרחקים, לכרכים, נשאו עימם באופן בלתי־מודע, את דמות עיירת מוצאם, ובהיותם בסביבה זרה, היו לעתים תוקפים אותם הגעגועים לאשר השאירו מאחוריהם — לבית ההורים, להווי הקהלה הקטנה, לימי חולין ולחגים, לגן הירק שמאחורי הבית ולנהר הניימן. מרחוק הצטירה המערכת הקבועה והמחייבת של נוהגים וצווים חברתיים ומוסריים של העיירה בכל יופיה, הם הרגישו עצמם כתלושים, רחוקים מעיירתם, ובחברה חדשה עדין לא נקלטו. בנכר ידעו הנודדים שנים לא מעטות של חיי עוני. עבודה מפרכת, ולעתים אף ניצול חסר־רסן ע״י קרוביהם-״מטיביהם״. אבל בחלקם הגדול הגיעו לביסוס כלכלי (רובם במסחר, לא זכור לי אדם שעסק בנכר במלאכה). הם הקימו מפעלים ודאגו לאחים ולאחיות הצעירים שנשארו ״שם״. ככה תרמה גם לובץ׳ לזרם ההגירה היהודית, בעיקר לאמריקה ולאפריקה הדרומית, ומי שלא הספיקו לו הוצאות הדרך אל מעבר לים — הגר ללונדון ולפריס. פרידת המשפחה מהנשארים באירופה היתה קלה יחסית, אבל מאלה שהגרו לאמריקה היתה הפרידה קשה, נתוק לעולמים, — פרידה מלווה בכי קורע-לב.

מצער היה הציוד אשר נטלה עימה הילדה בת הי״ג כאשר עזבה את עיירת מולדתה, בצאתה לקראת גורל־חייה. קל היה משקלו, כולו נכרך במטפחת בד צבעונית, שתים-שלוש כותנות היו בצרור, שמלת שבת

ורובל אחד, נוסף לדמי הנסיעה הרחוקה — וכתובתו של הדוד בעיר הגדולה, על פתקים הכרוכים ותפורים בתוך הכיס ובקיפולי הבגד. השכלתה הסתכמה: בידיעת קריאה וכתיבה ביידיש, ברוסית ומעט חשבון.

העיירה היתה מרוחקת ממסילת ברזל, מהלך יממת נסיעה בעגלה. הילדה נדהמה ונפחדה, כאשר העגלון אחז בידה והובילה אל בריה משונה על גלגלי ברזל גדולים, בריה רועשת ונושפת, ואמר לה: ״זאת הרכבת ההולכת לוארשה, הנה הכרטיס, שמרי עליו היטב״.

ככה עזבה הילדה את העיירה, כדרך שעזבוה צעירים וצעירות לפניה, כדרך שעזבוה לפניה שתי אחיותיה ונדדו אל מעבר לים, לאמריקה. היא ישבה ברכבת ונסעה אל הבלתי ידוע, אבל דבר אחד ידעה, ועל כך נלחמה בבית: שם, בוארשה העיר הגדולה, היא צריכה להאבק עבור עתידה ולהצליח.

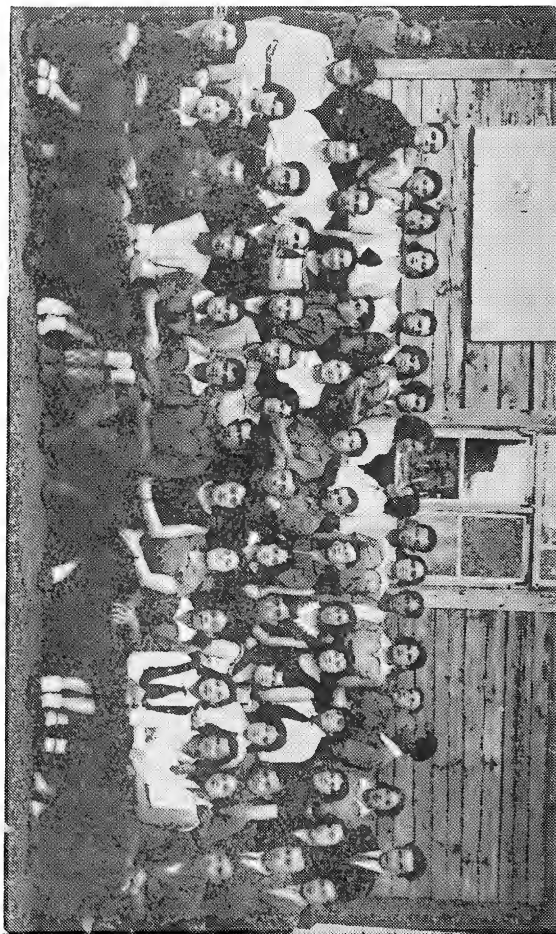
בשנת 1934, כאשר היינו בשליחות ״החלוץ״ בפולין, פקדתי את לובץ׳, עיירת מולדתי. הפעם באנו אליה אני ויעקב, לא בעגלה, אלא ב״מסילונת״ — מסילת ברזל צרה. הרכבת הזעירה התנהלה בעצלתים, התנשפה בכבדות, אך בכל זאת — התקדמות. לתחנה יצאו רבים מתושבי העיירה לפגוש את הארץ־ישראלים שבאו. התפעמתי, נזכרתי בילדה בת השלוש-עשרה עם הצרור הקטן בידה, השכלתה הדלה ותקוותיה הרבות.

העיירה, דומה, לא שינתה את דמותה. אותו השוק, אותם הרחובות, אותם בתים, אם-כי ברובם נבנו מחדש אחרי השרפות, נראו תמיד ישנים. וכמובן, אותו נהר הניימן הרחב, הזורם אל מעבר לאופק, למרחקים.

אך בכל זאת חלו שינויים. קם בית־ספר עברי — קטן וצנוע, התנועה החלוצית פעלה במקום, אמנם לא כבשה בסערה כמו בעיירות אחרות, אבל צעירים אחדים היו כבר בהכשרה.

לובץ׳ היתה נדחת גם אחרי המלחמה והמהפכות; קודם היתה רוסית, אחר־כך הפכה להיות פולנית, תמיד היתה ונשארה יהודית. הבת שבאה לפקוד את ביתה, רחמה עד דמעות על בדלותה ותמימותה של עיירתה, וצר היה לה מאוד לראותך בעלבונה.

באופק, — נראו ענני הזעם של השואה המאיימת ויהודי המקום לא חשו, כי יש להמלט מהסערה הנוראה.

סניף "החלוץ" בלובץ' בשנת 1933.

עיירת מולדתי חרבת עם יתר קהלות יהדות אירופה. ידיו דברי אלו, מצבת זכרון לכל שהיה ונחרב כליל.

המליץ ז׳ באלול תרנ״ח, 180 (25 אבגוסט 1898).

לובטש (פלך מינסק) — קול אנקת שרופי עירנו ברמה נשמע, עוללים ויונקים מוטלים ברחוב ואין מקום לאספם. נשארו בעורם ובחוסר כל, כי במשך זמן קצר סככה הלהבה את כל העיר ותהי למדורה. לא הפנו אבות אל בנים ולא הציל איש מכל אשר לו אף הצלה פורתא ולולי הערים הקרובות, אשר העניקו לנו מלחמם תיכף אחרי השריפה, כי עתה תמנו, חלילה לגווע ברעב.

לכן הננו מודיעים צערנו ברבים. אולי יתעוררו לקול ההמולה הגדולה ויושיעו לנו ברב או במעט. לדאבון לבנו גם בתי המדרש ובית הכנסת אשר היו בנויים לתלפיות נשרפו, עד כי אין גם מקום לשפוך תפילה לפני בעל הרחמים. גם בית המרחץ להבדיל, נשרף ואין לנו במה לבנותם.

יחוסו על דל ואביון ונפשות אביונים יושיעו. המרחם ירוחם ויקויים בהם, הון ועושר בביתם.

יצחק בונימאוויץ חלפק

ליקט: מ. צינוביץ׳

אן איידעם א חכם...

ס׳איז געווען אין שטעטל א ייד, וועלכן מען האָט גערופן וועלפקע מינקעס. וועלפקע האָט געהאט פינף זין און דריי טעכטער. ווען ס׳איז אויסגעבראָכן די רוסיש־יאפאנישע מלחמה איז וועלפקעס איידעם אוועק קיין אמעריקע. קיין סך צייט איז ער דאָרט ניט געווען און איז געקומען צוריק קיין לובטש.

אז מען האָט אים געפרעגט פאַרוואָס ער איז געקומען צוריק, האָט ער געענטפערט:

— קאָלאָמבוס האָט געפונען אמעריקע, זאָל ער דאָרט בלייבן, איך וויל לעבן אין מיין שטעטעלע לובטש.

ג. י.

יצחק דיכטר ז״ל

בית־הספר העברי בלובץ׳

״מי כעמך ישראל גוי אחד בארץ.״

עם מפוזר ומפורד בין עמים וארצות, משולל חיים ממלכתיים תקינים זה אלפי שנים, ידע לארגן חייו הפנימיים (החמריים והרוחניים), להקים מוסדות של עזרה הדדית, מוסדות רוחניים נעלים ששמרו במשך דורות על קיום העם.

עמנו מהווה כנראה מקרה יחיד בהסטוריה שעם החי בתנאים קשים כאלה, נשאר נאמן לעצמו ולא התבולל בין העמים.

לא על מנהיגי העם ולא על המשכילים, אלא על פשוטי העם אכתוב, — חיטים, סנדלרים, סוחרים זעירים, ופועלים — שנטו שכם, מתוך רצון ומתוך הכרה, חסכו מצרכיהם ההכרחיים ביותר, ויש שחסכו ממש מלחמם הדל, כדי לעזור למוסדות היהודים: לתלמוד-תורה, ישיבה, בית-חולים יהודי, בית־יתומים וכו׳.

״לא אלמן ישראל״. למרות שנתונים היינו לחסדי השליט — שעל פי רוב היה עוין לנו — היתה לאדם בישראל עין משגחת ויד נטויה לעזרה. (עוד יסופר על מעשי גבורה של יהודים שמסרו נפשם כדי לבוא לעזרת אח נדח וכושל, עזרה בשעת צרה וכו׳). מוסדות אלה היו כעין המשך של חיי עצמאות שנשללו מאתנו. כאן המשכנו במסורת הדורות, של ״וחי אחיך עמך״.

מוסדות החנוך

גולת הכותרת של כל המוסדות שהקימו היהודים בארצות פזוריהם

היו מוסדות החנוך. בחושו הבריא הרגיש העם שחנוך הדור הצעיר הוא ציפור נפשו ויסוד קיומו של העם. עם הרוצה לשמור על המשך קיומו, חיב בראש וראשונה, לדאוג לחנוך הדור הצעיר.

ואמנם דאג העם לחנוך הדור. בלי רשות ממלכתית, ללא כל עזרה מצד הממשלות, הקים רשת ענפה של בתי אולפנא, החל מחדרים ותלמודי-תורה לתינוקות של בית רבן, עד ישיבות. היתה דאגה גם לילד העני שלא ישאר בור ועם-הארץ, ואם יד ההורים לא השיגה לשלם שכר־למוד, למד בתלמוד־תורה. אף כשהתחילו לנשוב רוחות חדשות בעולם וברחוב היהודי, לא פסק העם מדרכו ומתלמודו כאותו "חמט המתכנס בתוך קש־קשותיו כדי להגן על עצמו שלא ינזק, כך העם הזה התכנס כולו פנימה ושאב ממעמקי נפשו ותורתו תנחומים, עוז נפש, תקוה ובטחון לימים טובים, לגאולה הקרובה לבוא".

בתי־ספר „תרבות"

בתקופה שבין שתי מלחמות העולם, קמו בתפוצות הגולה, בתי-ספר עבריים בשם "תרבות". הצהרת בלפור, בסוף מלחמת־העולם הראשונה, נתנה תנופה חדשה לבנין הארץ. העם ראה בהצהרה זו התחלתה דגאולה, מבחינת פעמי המשיח. ולכן ראו צורך להכין כלים לתחית העם, ובראש וראשונה תחית השפה העברית. ברוב הערים והעיירות נוסדו בתי־ספר עבריים, מודרניים ששפת ההוראה בהם היתה עברית, פרט לשפת המדינה. הקמת בתי־ספר והחזקתם, זו כידוע פונקציה ממלכתית ממדרגה ראשונה, הדבר דורש כסף רב: מבנים מתאימים, תקציב לתשלומי משכורת, הסקה, נקיון, שרות וכו׳. הנה בלי כל כפיה, מתוך הכרה בחשיבות הענין, מלא העם פינקציה ממלכתית זו.

לא אוכל למנות את כל הקשיים בפניהם עמדו ועדי ההורים והמורים. כיצד לקיים בתי־הספר, כשהצרכים מרובים והיכולת מועטה?! אינני מכיר בית-ספר שנסגר מחוסר תקציב, אבל מכיר אני הרבה מורים, שקבלו משכורת בעד שמונה חדשים בשנה ופחות מזה, ובכל־זאת לא עזבו עבודתם; האידיאל הנשגב של חנוך לאומי לדור הצעיר, פעם בלבות ועדי ההורים והמורים גם יחד, והמריץ אותם לקרבנות ולמאמצים על-

אנושיים. פשוטי העם ידעו להקים ולקיים בכחות דלים בתי־חנוך, מהם יצאו חלוצים, מעפילים ומגשימים. עוד יסופר על יהודים כמו ר׳ חיים־אשר אושרובסקי, אשר עשה ימים כלילות, כדי לקיים את בית־הספר העברי בלובץ׳, ועל הורים שחסכו מלחמם הדל ושלחו את ילדיהם לבית־ספר עברי, כשמולם בית־ספר פולני, המקבל כל ילד חנם, אין כסף.

בית־ הספר העברי ע״י הקהלה בלובץ׳

בית־הספר העברי בעיירה זו מלא תפקיד לאומי־חנוכי ממדרגה ראשונה. הוא קלט לתוכו את כל ילדי העיירה והוציאם מהחדרים החשוכים; היתה זאת העיירה היחידה שבזמני לא היה קיים בה ״חדר״.

תלמידי בית־הספר בשנת 1925.

תושבי העיירה, ברובם מעוטי יכולת, נשאו את לבם לפנת קודש זו ושלחו ילדיהם רק לבית־הספר העברי. היו הורים שרעבו ללחם ושלמו שכר־למוד בכבוד. כאמור למדו בבית־ספר זה כל ילדי העיירה, ללא יוצא מהכלל, אפילו בנו של מרדכי־בער (המחזר על הפתחים).

ועד ההורים דאג לכל צרכי בית-הספר. הם רצו להקנות לו מוניטין של בית-ספר המשלם שכר המורים, כדי שיוכלו להזמין את המורים הטובים ביותר.

השאיפה לחדש, למודרני, משכה את לבם. אבל לא יכלו לוותר על למודי הקודש ולכן נהגו בשיטה: ״אחוז בזה, ומזה אל תנח ידך״. הזמינו מנהלים בוגרי הסמינריון, אבל התנו מיד שילמדו גם למודי קודש. והזמינו את המלמד המכובד שבעיירה, רבי יצחק בקשט, ללמד גמרא בכתות ו׳ ו־ז׳.

רמת הלמודים, כפי שאני מעריך אותה, היתה גבוהה. מאמץ רב, מסירות ורצון טוב, השקיעו המורים בהוראת העברית. לא היו ספרי למוד מתאימים בעברית. תרגמו משפות אחרות ובעיקר מפולנית. כתבי עת פדגוגיים לא הופיעו ספרי עזר למורים לא היו. המורים עשו ימים כלילות, כדי למצוא חומר מתאים ולתרגמו לעברית.

ספרית התלמידים

על יד בית־הספר התקיימה ספריה לתלמידים ובה כ-1000 ספרים. לא בקלות אספנו מפרוטות מעטות את הסכום הדרוש להקמת הספריה. את הספריה נהל המורה פרסקי, שלא על מנת לקבל פרס, במשך שנים רבות, במסירות ובהקפדה. פעמים בשבוע החליפו ספרים, ופעמים בשבוע המה בית־הספר ילדים אחרי שעות הלמודים. רחב הלב לראותם מתחלקים ברשמים על הספרים שקראו. כיצד המליצו זה לזה על ספר טוב. אהבתי לסור לבית-הספר בשעות אלו, להאזין לדעותיהם. איני יכול לשכוח רגעי קודש אלה.

עתון קיר

פעם בשבועים הופיע בבית-הספר עתון קיר. על העתון היה למלא תפקיד חנוכי־למודי: לחנך את הילד לקריאה, לדעת על הנעשה בסביבתו, בבית־ספרו, בעיירתו, בעולם, ובעיקר בארץ-ישראל, ולפתח את ההבעה בכתב.

העתון נוהל באחריות, בעקביות ובכשרון רב, ע״י המורה יעקב

שמולוביץ. המדור העשיר ביותר היה על הנעשה בארץ-ישראל שהיתה תמצית חיינו. ליד מדור זה, עמדו תמיד ילדים צמודים ומרותקים, אפשר

מערכת עתון תלמידי בית־הספר ״תרבות״. יושבים מימין לשמאל: גולדה סוננזון, ברל סולודוכה, שמעון ינקלביץ׳, אסתר לוין, רחל שלימוביץ׳, יצחק (איטשה) פיבושביץ׳, רבקה אהרונובסקי, גיטל מובשוביץ׳.
עומדים המורים: אלתר שמולוביץ׳ וחיים פרסקי.

היה לקרוא בעיניהם את השמחה לכל הישג בארץ, ואת הצער העמוק — עם כל כשלון או אסון.

עבודת קרן־הקימת בבית־הספר

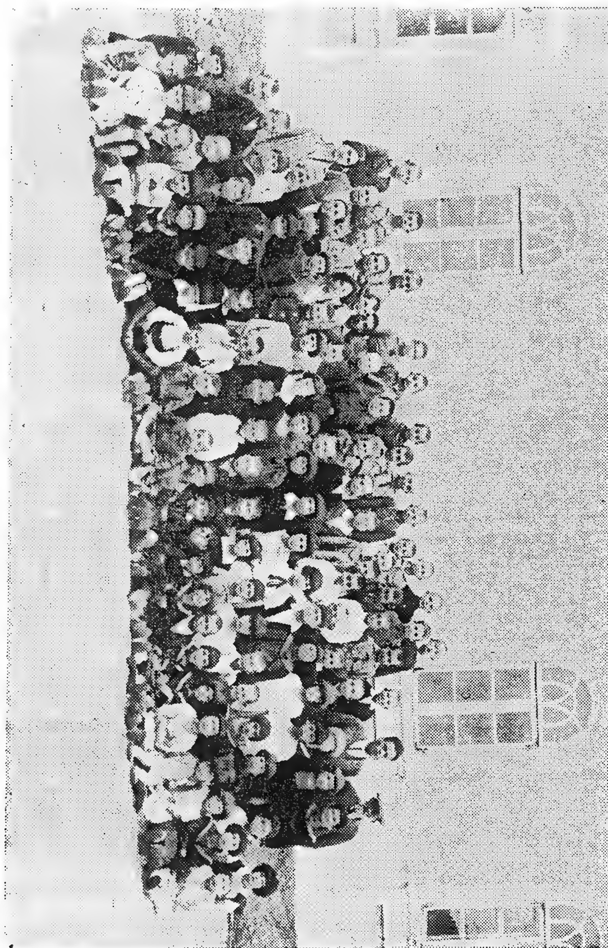
עבודת קרן־הקימת בבית-הספר נוהלה בהתלהבות, במסירות ובשאר רוח ע״י המורה חנה צין-דיקטר. קרן־הקימת שמשה אבן פנה לחנוך הלאומי. ערך האדמה לעם והרעיון שהאדמה לא תמכר לצמיתות, מצא הד נאמן בלבבות החניכים. כל רכישה חדשה בארץ, התקבלה בהתלהבות ובתרומות מוגברות.

בכל כתה היתה פנת קק״ל והקופסה הכחולה עמדה במרכזה. כל מעשה טוב צוין בתרומה: ציון טוב — תרומה, סיום ספר — תרומה. מאורע בחיי הילד כמו יום הולדת — תרומה, בר-מצוה — תרומה. נולד אח או אחות — תרומה וכו׳. על מקרה אחד, המציין את הרוח שפעמה בלבות הילדים, ברצוני לספר:

בבית-הספר למד ילד בשם הלל־יעקב, או כפי שקראו לו הלל-יענקל, בנו של מרדכי בער. ילד יתום מאם, האב חזר על הפתחים והגיע הביתה רק פעמים בשנה, לחג הפסח ולימים הנוראים. תושבי העיירה כלכלו את הילד; כנהוג בימים ההם, אכל הילד ״ימים״ אצל בעלי־הבתים בעיירה, אחת הנשים השגיחה עליו, בביתה חי וישן, רחצה אותו, כבסה ותקנה בגדיו. העובדה שאף פעם לא יכול היה לתרום לקרן-הקימת הציקה לילד, וכשיצאו הילדים ביום שישי, זה אחרי זה, לתרום את תרומתם, נשאר הלל-יעקב יושב במקומו מבויש. המורה, שהרגישה בצערו, הציעה לו כמה פרוטות כהלואה, כדי שיוכל גם הוא לתרום, אבל הלל־יעקב לא קבל את ההצעה. ״מה החכמה, אמר, זה כסף שלך״. באחד מימי השישי בא הלל-יעקב ועיניו נוצצות: ״יש גם לי תרומה לקק״ל, היום גם אני תורם״. כששאלה אותו המורה מאין לקח כסף, סירב לגלות. בשעור האחרון, שעה שהילדים תורמים את תרומתם לקק״ל, הזמינה אותו המורה ראשון לתרום. בראש מורם יצא ושלשל לקופסה כל רכושו, 5 גרושים, וכל הכתה מוחה לו כף והילד מאושר. אחרי כן נודע הדבר: בעלת־הבית, שאצלה אכל הלל-יעקב ביום שישי, היתה עסוקה באותו בוקר ונתנה לו 5 גרושים שיקנה לחמניה לארוחת הבוקר. הילד העדיף להתגבר על הרעב רק כדי לתרום לקק״ל. הספור הזה על הלל-יעקב ותרומתו, הגיע לאוזני הסופר צבי ליברמן מנהלל, שהיה אז בשליחות בפולין, והוא הנציח את המעשה בספרו ״הנוטע הקטן״. קבלנו 2 ספרים מאת המחבר והמורה חנה אספה תלמידים מכמה כתות, והלל־יעקב ביניהם, וקראה לפניהם את הספור. הילד בכה מאושר.

המורה הנהיגה חגיגות ראש־חודש, בהן מסרו על ההכנסות והפעולות של הקרן־הקימת. שמעו חדשות מארץ-ישראל, שרו שירים, דקלמו ורקדו.

חגיגות אלו העבירו את הילדים לאוירה של ארץ-ישראל, למענה פעלו כמיטב יכולתם.

ילדי בית־הספר "תרבות" בשנת 1929, ע"י בית הכנסת הלבן.

החג והחגיגה בבית־הספר

החגיגה תפסה מקום נכבד בעבודת בית־הספר. כאן השתדלנו לגלות

כשרונות הילדים בשטח האמנותי; בשירה, ברקוד ובאמנות הבמה. החוג נוהל ע"י המורה בוניה פטוכובסקי, מורה צנועה, שקטה, עדינה, הנחבאת אל הכלים. שעות על שעות היתה מבלה עם הילדים בבית־הספר, אחר שעות הלמודים. תמיד הצליחה לגלות כשרון חדש. להופעות בית־הספר יצאו מוניטין בעיירה ובסביבה. הורי הילדים ושאר תושבי העיירה, באו לחגיגות בית-הספר בהמוניהם. החגיגה היתה זמן רב נושא לשיחות. המורה החדירה אומץ, הצמיחה כנפים ונטעה שאיפות התקדמות בלבבות הילדים. כל חבר המורים וההורים, נתנו יד להצלחת החגיגה. התכונה לקראתה היתה רבה בבית-הספר ובבתים: הכינו תפאורות, תפרו תלבושות, הקימו במה וכו'. כמו בכל עבודתנו, השתדלנו שבחגיגה יושם הדגש על נושא ארץ־ישראלי. עד היום אני זוכר את החגיגה על הנושא: "יבוש הביצות בעמק יזרעאל". לנגד עיני עומדת התפאורה המיוחדת והאוריגינלית שהכין המורה יעקב שמולוביץ, ותלבושת הצפרדעים שבביצה.

בחגים הלאומיים של פולין, הופיע בית-ספרנו עם בית-הספר הפולני, וידנו היתה תמיד על העליונה. שאל אותי מנהל בית־הספר הפולני: "מהי הסיבה שאצלכם מתקבל הכל יפה? כמה שאנו משתדלים איננו יכולים להתחרות בכם". לו ידע המנהל כמה עבודה, והעיקר אהבה ורצון טוב, השקיעה המורה בכל הופעה, היה מבין בודאי את פשר ההצלחה.

המועדון

השתדלנו למצוא מקום, בו יוכל הילד לבלות זמנו הפנוי בצורה תרבותית. החלטנו לפתוח מועדון ע"י בית-הספר.

את המועדון נהלה המורה טוני טפר, מורה חרוצה, אחראית ובקיאה במלאכת־יד. המועדון שפעל שלושה ימים בשבוע, הכיל חדר משחקים, חדר קריאה וחדר מלאכה. בחדר המשחקים היו משחקים שונים: דמקה, שחמט, שלחן פינג־פונג וכו'. בחדר הקריאה: ספרים, עתוני־ילדים. בחדר-המלאכה (בעיקר מלאכה לבנות) עסקו בעבודות יד למיניהן. היה גם חדר להכנת שעורים בהשגחת מורה. אין לתאר את שמחת הילדים הבאים למועדון שהיה חידוש בימים ההם.

נעים היה לבוא בערבים למועדון, להתבונן ולראות באיזה רצון שחקו, עבדו וקראו בו הילדים. הרגשנו שהוצאנו את הילדים משעמום לחיי יצירה, וראינו בעיניהם את התודה וההערכה.

השפעת בית־הספר על חיי היהודים בעיירה

בית-הספר היה פנת האור היחידה בכל חיי העיירה והשפעתו היתה רבה בכל השטחים: בחיי תרבות, בפעולה הציונית, בעזרה שהגיש לתנו־עות הנוער וכו׳... לעתים תכופות, היינו קוראים לאספות הורים ומרצים על נושאים שונים. האספות התקיימו על-פי רוב בליל-שבת ותמיד היה אולם בית־הספר מלא.

גם לתנועה הציונית ולקרנות הגיש בית-הספר עזרתו. המורה פרסקי היה שנים רבות מורשה הקרן־הקימת בעיירה, הוא דאג שבכל בית יהודי תמצא קופסה. אחד המורים עסק בעניני קרן-היסוד. החתים את בעלי היכולת על שטרות הקרן, וכשהגיע זמן פרעונם השתדל לגבות את הכסף. בעצם היה עסוק תמיד בגביה זאת.

הרבה מאוד מזמננו הקדשנו להסתדרויות הנוער. המורה יעקב שמולו־ביץ היה הפעיל ביותר בשטח זה. עזרנו להם בעצה, בהדרכה ועיקר העיקרים, בהוראת השפה העברית. הכל כמובן שלא על מנת לקבל פרס.

הרחבת בנין בית־הספר

פרק מפואר זה, בתולדות בית־הספר בלובץ׳, הוא יחיד במינו, ואין דומה לו גם בתולדות רשת בתי-ספר ״תרבות״ בפולין.

צר היה הבית מלהכיל את כל ילדי העיירה. הכרח היה לבנות לו תוספת של שני חדרים לפחות. הבעיה היתה השגת הכסף הדרוש לבניה; הרי בקושי עלה בידינו לקיים את בית־הספר. הרבה ישיבות והתיעצויות התקיימו, עד שלבסוף החלטנו להטיל על הורי התלמידים תשלום נוסף לבניה. קשה היה לנו לגבות את הכסף, לא מחוסר רצון של ההורים, אלא מחוסר אמצעים. אספנו אספות הורים והסברנו. הם אמנם הבינו, אבל לשלם לא יכלו. ועד ההורים נרתם לפעולה. הלכו מבית לבית לגבות את

״החוב״. אחרי שנאסף הסכום שנתן היה לאסוף, נוכחנו שאין בכך די. שוב כנסנו ישיבות, שוב התיעצויות וכסף — אין. באותם הימים פגש אותי יושב-ראש ועד ההורים, מר חיים־אשר אושרובסקי, ועיניו נוצצות: ״מצאתי עצה, אמר, הערב יש לקיים ישיבת ועד ההורים״. בישיבה אמר ר׳ חיים אשר, כי הבית הזה אינו נותן לו מנוח, יש לבנותו וימי מה! ״הדבר הוא בנפש ילדינו; אם הילד לא ימצא מקום אצלנו, אנוס יהיה ללכת לבית־הספר הפולני ופרושו — שמד״. הוא הציע להטיל על ההורים מס עבודה ולחייב כל בית-אב לתרום שלושה ימי עבודה לבנין הבית. הצעתו התקבלה ואף נענתה הענות מלאה. עבור הכסף שאספנו קנינו חומרי־בנין והוזמן בעל מקצוע אחד. כל העבודה נעשתה על ידי הורי התלמידים לפי תור.

מתנדבים בבנית בית־הספר ״תרבות״.

עמדתי בכתה, הסתכלתי החוצה וראיתי יהודים, בעלי זקן ופיאות, ביניהם אנשים באים בימים, מרימים קורות, מובילים מריצות אדמה למלא

את יסוד הבנין. הרהרתי בלבי: מה מכריח אנשים אלה להענות להחלטת ועד ההורים? מה מכריח אותם לתרום מכספם ולעבוד בזיעת אפם? הם מלאו את הצוו הנפשי הפנימי לבנות בית אולפנא שבלעדיו צפויים בניהם להתבוללות ולטמיעה.

לחנוכת הבית, באה כמעט כל העיירה. קשה לתאר השמחה והסיפוק העצמי מהמעשה שעשו. החדרים החדשים, בהם התקיימה החגיגה, היו מוארים באור בהיר, הכל באו לשמוח ולברך זה את זה. יו״ר ועד ההורים, ר׳ חיים אשר אושרובסקי, לא היה מסוגל לדבר מהתרגשות. הוא קרא בקול נרגש כשדמעות בעיניו: ״שהחינו וקימנו והגיענו לזמן הזה״, והקהל ענה בקול אדיר:

״אמן!״

נשאתי נאום ברכה שהיה בעצם שיר הלל לאיש היהודי הפשוט והעמל, שעזב את עבודתו ופרנסתו ובא לתת יד לבנין בית-הספר. אחרי החגיגה הזמין היושב-ראש את הקהל לתפילה באומרו: ״בואו יהודים, נלך לבית-הכנסת להתפלל, ולהודות לה׳, על שזכינו במצוה גדולה כזאת״.

חגיגה עממית ושמחה כזאת, לא זכיתי לראות עוד בחיי. אשרי שזכיתי לחזות בכך, ואשרי שזכיתי לספר תולדות בית-ספר עברי בגולת פולין.

כשבוע אחר חנוכת הבית, הוקם ועד למען הבית שמתפקידו היה לדאוג לבנין. היה זה ״בית-ספר עממי״ במשמעות המלאה של המילה, בית-ספר שהעם בנה אותו במו ידיו. אני מצטער, שלא צלמתי מעמד זה. נפלא היה לראות תמונה, בה אייזיק, מנקה הארובות, ואחרים עובדים, מושכים קורות, מן הבוקר עד הערב, ובונים בית-ספר עברי בגולת פולין.

ועד ההורים

רוצה אני להזכיר בכבוד ובהערצה שמות חברי ועד ההורים שנשאו בעול בית-הספר, שנים רבות, בלי לאות:

מר חיים-אשר אושרובסקי, יושב ראש הועד.
מר ישראל סולודוכה.

מר חיים-לייב לוין.
מר חיים ברוק.
מר משה שלימוביץ.
מר אברהם-חיים אוסטשינסקי.
מר דוד דוידוביץ
מר וילנר.

אנשים יקרים אלה, הקדישו זמנם ומרצם, לבנין בית-חנוך בעיירה. תכופות מנעו מנוחה מעצמם, למען ביסוס בית־הספר. מזכיר אני ברטט ובהוקרה שמותיהם הקדושים, מרכין ראשי לזכרם ומתפלל לעילוי נשמו־תיהם הטהורות.

קבוצת מורים של בית־הספר "תרבות" בשנת 1929.
מימין לשמאל: חיים פרסקי, לאה אושרובסקי, חיים ברוק, חומה, אלתר שמולביץ׳, גולדשמיד.

מורי בית־הספר בלובץ׳ שנספו בשואה

בצער וביגון, בכבוד ובהערצה, מזכיר אני את מורי בית־הספר בלובץ׳

שנספו בשואה עם כל בית-ישראל:

שמולוביץ׳ יעקב.

פטוכובסקי בוניה.

פרסקי חיים.

סונגזון שלום.

רוזנבלום.

מורי ישראל היקרים, נאמני בית-ישראל. מה מר גורלי שצריך אני להזכיר שמכם בספר הזכרון. הרי הייתם שותפים נאמנים לי, בדאגה לחנוך הדור. מאמץ-פיזי, מחשבה ורצון טוב השקעתם בעבודתכם. הדלקתם אור ישראל בלבות הרבים. הייתם כעמוד האש, שהאיר לעם דרכו בגולה. חנכתם דור של שואפי חופש ודרור, של מגשימים ומעפילים.

אך לא לשוא היה עמלכם, חלומכם הפך למציאות: הארץ משוחררת מעול זרים, העם שב למולדתו מכל תפוצות הגולה. אך מה דואב הלב שלא זכיתם לראות זאת. מזכיר אני שמותיכם היקרים, עם שמות יהודי לובץ׳ שנספו בשואה, אשר הייתם להם שותפים נאמנים בחייהם. שומר־ישראל יצרור נשמותיכם הטהורות, עם נשמות מחנכי הדורות, שהקריבו חייהם לחנוך העם ולהמשך קיומו.

על ילדי בית־הספר בלובץ׳

״נקמה כזאת, נקמת דם ילד קטן
עיד לא-ברא השטן —
ויקב הדם את־התהום!״

ח. נ. ביאליק

ילדי ישראל היקרים, עליכם אבכה, עליכם אתאבל!

מקובל הוא שישנם הורים שכולים, שישנן נשים שכולות, אבל איש לא העלה על דעתו שהשכולים מכולם, יהיו המורים העברים הבודדים שנשארו לפליטה. הרי גדלנו, טפחנו וחנכנו דור לעבודה וליצירה, לאהבת האדם ולצדק חברתי.

מאז השואה נטלה השמחה מלבי. בקדרות התכסה העולם. ״אפלה ולא אור בו...״ כי מה טעם לחיי מורה עברי כשילדיו אינם יותר. בזכרי את הימים ההם, עת צהל בית-הספר מהמית ילדים, בזכרי את הפנה הזאת, שיצרנו בסביבה זרה ועוינת, פנת הקודש והזוהר, בה ספגו ילדינו היקרים תורת היהדות, אהבה לאדם, שוויון, צדק ואמת. בזכרי את האוירה בבית־הספר, חגיגות ״ראש־חודש״, את העינים הנוצצות של הזוכים בדגל המנצחים של קק״ל לחודש. קשה להתרגל לרעיון שכל זה נעקר עד השורש, באכזריות וביסודיות שטנית.

מליון ילדים, ילדי ישראל, נרצחו בשואה. אך לגבי אין זה ״מספר״, אלא ילדים חיים, שמחים ורעננים, לומדים ומשתובבים. הנצבים נגד עיני: לוין בנימין, לוין אסתר, סולודוכה, קרסילוב, קלמנוביץ׳ חיים־לייב, קל-מנוביץ׳ שמואל, אושרובסקי, ברוק ועוד ועוד...

אייכם, אייכם ילדי! מי קטף אתכם באכזריות כזאת בדמי ימיכם? כמה כשרונות אבדו במותכם?! אברהם קלמנוביץ׳, ילד כשרוני מאוד, מצטיין בכל מקצועות הלמודים ובמיוחד בציור. תלינו תקוות רבות בילד זה. שרה-הניה בולדו — ילדה טובה, המצטיינת בלמודיה ובאמנות הרקוד.

מלבי, לב מורכם, לא נמחיתם. נשאתי אתכם בלבי כל ימי השואה. וכשהוגליתי לארץ רחוקה, נשאתי זכרכם הברוך בלבי. כשזכיתי והגעתי לארץ, אתם לנגד עיני — תמיד, ואתאבל עליכם, עד יומי האחרון.

די ״חורב״ שול אין לובטש

״לובטש פארמאָגט א שטארקע ״תרבות״ שולע, פון די שטארקסטע אויף די קרעסן און טראָץ די טרויעריקע פאָלגן פון ״תרבות״ חינוך (אויפן רעליגיעזן געביט) ווער וועט זיך וואגן קעגנצושטעלן?

אָבער עטלעכע דאָרטיקע אברכים, בני תורה פון ישיבת ״בית יוסף״ (נאָוואָרעדאָקער טיפּ) גרינדן א ״חורב״ שולע און רופן אראָפּ אין שטעטל

דעם הבחור הרב שלמה פאַדאַלסקי (פון די נאָווארעדאָקער, אליין א לידער). שטעלט ער זיך אוועק אין רעכטן פראָנט, ניט אָפּשרעקנדיק זיך פאר כל מיני אָנפאלן, רדיפות און שמירערייען אין דער פרעסע א.א.וו.

דער רעזולטאט: מיט זיין גלענצענדן כשרון אָרגאניזירט הרב שלמה פאַדאַלסקי די שולע "חורב", וועלכע בלייבט א מוסטער שולע פאר אלע ארומיקע שטעט און לערנט, אז ס'איז ניטאָ קיין אוממעגלעכעס פאר מסירות נפשדיקע ארבעט."

"דאָס וואָרט", נומער 618, ווילנע,
כ"ח ניסן תרצ"ז (1937).

"ביי אונדז אין שטעטל עקזיסטירט שוין צווייטער יאָר א רעליגיעזע פאָלקס-שול א.ד.נ. "חורב". אומבאשרייבלעך איז די ארבעט און מסירת נפש, וואָס די א.ד. שול האָט געקאָסט. בכלל איז דער שאפן א רעליגיעזע שול, אין אן אָרט ווו ס'עקזיסטירט א שטארקע "תרבות" שול, ניט פון די לייכטע זאכן. אָן א שעור זיינען די צרות, מסירות און פגעים רעים, וואָס די שעפער פון דער היגער "חורב" שול זיינען אויסגעשטאנען פון די "נאציאָנאלע קולטור-טרעגער". און באמת האָבן זיי אליין א גרויסן חלק אין דער גרינדונג פון דער "חורב" שול, ווייל זייער חוצפה און הפקרות איז געווען ממש אָן א ברעג. מאכנדיק חוזק פון יעדער זאך, וואָס איז ביי אונדז הייליק און טייער, אָפּשפּאָטנדיק זאָגאר פאר די קינדער פון די הייליקע חכמי התלמוד ז"ל און סתם גדולי ישראל, וואָס ס'כאפּט ממש א שוידער הערנדיק. אויסנוצנדיק די געלעגנהייט, וואָס דער היגער אב"ד הרה"ג ר' יצחק ווייס שליט"א איז מיט איניקע יאָר צוריק קראנק געווען, האָבן זיי פארכאפּט די שטאָטישע תלמוד תורה, — וואָס האָט ביז צו יענער צייט געארבעט אונטערן רבס השגחה און ארויסגעגעבן א סך תלמידים אין די ישיבות קטנות — און פארוואנדלט עס אין א "תרבות" שול, אָן די ידיעה און הסכמה פון די עלטערן, וועלכע זיינען ס'רוב אָרענטלעכע יידן. שפּעטער איז שוין געווען פארפאלן.

די מאָס פון זייערע ווילדע אָרגיעס איבער יידישע טראדיציע איז פול געוואָרן און מ'איז צוגעטראָטן שאפן א "חורב" שול, וועלכע גיט א

געגוגגדע מאָס וועלטלעכע לימודים, ווי אויך איבערהויפּט א חינוך פון גייסט פון תורה און אמונה. צו דעם צוועק האָבן מיר ארויסגעפאָדערט דעם איבעראל באוווסטן פאָלקס־רעדנער און גרויסן קנאי הב׳ הרב ש. פאָדאָלסקי, נ״י, וועלכער האָט מיט זיינע גייסטרייכע רעפעראטן דורכ־געבראָכן די אייזערנע וואנט, און א ״חורב״ שול איז צו די פרייד פון אלע עלטערן געשאפן געוואָרן.

הייגטיקן חנוכה, די פינפטע ליכטל, איז פאָרגעקומען אין דער ״חורב״ שול א חנוכה אימפּרעזע. ביי א פול געפּאקטן זאל עפנט הרב ש. זימאָן דעם אָוונט, איבערגעבנדיק א באריכט פון דער טעטיקייט פון דער שול. זיין אינהאלטסרייכער רעפעראט לאָזט איבער א שטארקן רושם. א קינד בענטשט דאן חנוכה־ליכט, זינגט ״הנרות הללו אנו מדליקין״ און נאכער ווערט דורכגעפירט א רייע נומערן אין העברעאיש, יידיש און פויליש. גרויס אנטציקונג האָט ארויסגערופן די פאָרשטעלונג ״יעקב ועשו״.

דעם אָוונט שליסט הב׳ הרב ש. פאָדאָלסקי מיט א גלענצנדן רעפעראט, דערמאָנענדיק צ. א. דאָס אויב אלע יידן פייערן דעם נס חנוכה אלס א נס פון ״בימים ההם״, פייערט לובטש אויך דעם נס פון ״בזמן הזה״. א קליינע צאָל קינדער האָבן מיר דאָ געפונען און מיט זיי אָנגעצונדן דאָ דעם אור התורה. מ׳האָט זיך ניט פאַרגעשטעלט, אז דאָס וועט האלטן אפילו איין טאָג און ר׳״נעשה נס״ און ס׳האלט זיך און עס וועט זיך האלטן. לסוף אפּעלירט דער רעדנער צו אלע עלטערן זיי זאָלן ראטעווען זייערע קינדער פון די ״שמד״ נעגל, כל זמן ס׳איז נאָך ניט שפּעט. דער אָוונט בכלל און דער רעפעראט בפרט, האָט איבערגעלאָזן א גרויסן רושם אויף די ביווויגדע, אזוי ארום, אז ס׳מערקט זיך א שטארקע באוועגונג פון עלטערן, וועלכע זיינען ביז יעצט געווען ווייט פון ״חורב״ אידעאל, אָפּצונעמען זייערע קינדער פון ״תרבות״ און אָפּגעבן אין ״חורב״.

ביי דער געלעגנהייט דריקן מיר אויס אונדזער הארציקן יישר כח להבחור הרב ש. פאָדאָלסקי פאר זיין מסירות־נפשדיקע ארבעט לטובת דעם רעליגיעזן חינוך אין אונדזער שטעטל, ווי אויך די חשובע בעלי־

בתים: הרב ש. וימאן, ר׳ העשל קיוועלעוויטש (פרעזעס פון ״חורב״), ר׳ ראובן פארעצקי און אלע עסקנים ונדבנים פאר אונדזער שול ״חורב״.

באזונדער באדאנקען מיר הר׳ אברהם ישראל מיסקין, שו״ב אין בוענאָס-איירעס (ארגענטינע) און אלע דאָרטיקע נדבנים פאר זייערע שפענדונגען לטובת אונדזער שול״.

״דאָס וואָרט״, נומער 636, ווילנע,

פרייטיק, ג׳ שבט תרצ״ז (1938).

״מכתב עתי״ בלובץ׳

״הצפירה״ משנת תרנ״ד — 1894, גליון מס׳ 18, במדור ״בראש הומיות״ מפרסמת הדברים המענינים כדלהלן:

״בעיר קטנה אחת ל.פ.מ. (לובץ׳ פלך מינסק) התאספו איזה צעירים המתיימרים בכבוד ההשכלה ולמען עורר את בני גילם ללמוד שפ״ר (שפת רוסיה: מ.צ.) ולנפוח באפם נשמת רוח ההשכלה החל לחקות מעשה מכ״ע (מכתב עתי) כתוב הדר ומכינים בכל שבוע גליון אחד בכתב נקי ומחלקים את הגליונות בין רעיהם ולמכיריהם לעיירות אחרות״.

ראש המדור הנ״ל, מר נפתלי ניימנוביץ׳, שהגיעו אליו גליונות מכתב-עת זה, ממשיך בדבריו:

״שחוק עשו לי שני גליונות אשר באו לידי מה״מכתב עתי״ המזויף הזה אשר פיהם יקבנו בשם ״ההרסה״. בו נמצאים כעין מאמרים, כעין שירים, כעין פיליטונים, כעין שאלות וכעין חידות. הכונה בעצמה לא רעה היא, כי ״קנאת סופרים תרבה חכמה״ וכל אחד מהדור הצעיר מתעורר על ידי זה ללמוד גם לכתוב, אך דא עקא שהרדקטורים הגמדים האלה אוכלים עוד בוסר, יודעים את השפה מעט וחכמת הדקדוק זרה להם, ועל כן תחת הטוב עוד ירעו לבני גילם ושבשתא כיוון דעל על, הרי קראו שם הגליון הזה ״ההרסה״ — כי הוא כחרש הנשבר... והוא מסיים את מאמרו במלים האלה: ״מה לכם צעירים לדחוק את השעה, מדוע תקנאו בסופרי ישראל בעוד שלא עמלתם עליו בנעוריכם כמונו,

וגם עוד לא קראתם ולא שניתם; המיתו את עצמכם תחילה באהלה של תורה, דרשו תורה וחכמה, רכשו לכם ידיעת התבל ותושביה, תעלו לכם לאט מעלה על גפי מרום התהלה, תזכו להיות אנשים מועילים לעמכם ולארצכם. ואז כאשר תגדלו ותזקנו וייטב לכם תקראו בעליצות נפש ״אשרי ילדותנו שלא בישה את זקנתנו...״

ליקט: מ. צינוביץ׳

אחר המעשה.

דער לעצטער לובטשער רב, א ליכטיקן גן־עדן זאָל ער האָבן, פלעגט זיך נוהג זיין אויסצומעסטן די מקוה מיט וואַסער און ערשט ווען ער האָט באשטעטיקט, אז אלץ איז כדין וכדת, פלעגט די טוקערקע אריינלאָזן די ווייבער.

דארף זיך, מעשׂה שטן, טרעפן, אז דער רב זאָל מאכן א טעות אין חשבון — ס׳זאָל אזוי ניט טרעפן, ווי ס׳טרעפט זיך — און ער האָט ארויסגעגעבן זיין באשטעטיקונג, — כשר.

שפּעט אין אָוונט האָט דער רב זיך באפרייט פון א דין־תורה און זיך ווידער גענומען צום חשבון פון דער מקוה, און דאָ איז אויפגעדעקט געוואָרן דער טעות; הכלל די מקוה איז, לא עלינו, געווען פסול.

האָט זיך דער רב ניט געפוילט, איז אוועק צו דער טוקערקע, גענומען ביי איר די רשימה פון די ווייבער, וועלכע האָבן זיך דעם אָוונט געכשרט און אוועק אָנזאָגן די בשורה. ער פלעגט צוגיין צו א שטוב, אָנקלאַפּן אין פענצטער און מודיע זיין:

״די מקוה איז געווען פסול, מען טאָר ניט!״ אָפּגעזאָגט דאָס זייניקע און אוועק.

איז ער אויך צוגעקומען צו מאַשקע בערעזינסקיס פענצטער, אָנגעקלאַפּט און מודיע געווען די בשורה.

באלד איז געקומען מאַשקעס ענטפער:

״רבי, צו שפּעט, ס׳איז שוין אחר המעשׂה.״ ה. ק.

משה צינוביץ׳

רבני קהלת לובץ׳

הרב יוסף־משה־שמחה רפופורט

נולד לאביו הרב צבי-הירש הכהן רפופורט, אב״ד מיר. קבל חנוך תורני בליטא ובעיירת מיר שנחשבה כאחת הקהלות הותיקות בסביבה ההיא. אחר כך התגורר הרב ר׳ יוסף־משה־שמחה בזאמוט, צפון ליטא, כחתנו של הרב יעקב, אב״ד קרוזי, ולאחר זמן מה חזר שוב לסביבתו הקודמת. ראשית כהונתו כרב אב״ד היתה לובץ׳, שם דרש בשנת תק״ה (1745), הרבה דרשות שמזכירן בספרו ״בגדי משה״.

אחר כך, עשה רב זה קפיצה גדולה: מלובץ׳ שבליטא, נתגלגל להיות אב״ד זמיגרוד (גליציה המערבית), ומשם בא ללינצ׳נה (מחוז לובלין). כאן התפרסם כגאון וצדיק, עד שאנשי קהלת אונצדורף, בהונגריה הרחוקה, שמעו עליו מפי גדולי פולין, ״כי זה האיש משה ידענו מה היה לו יגע ומצא והוא גאון, גדול הדור״ ושלחו לו כתב רבנות, והוא עבר לאונצדורף.

הרב יוסף-משה־שמחה חיבר וערך ספר נפלא ויקר בשם ״בגדי קודש״, על פרקי אבות, הכולל שני פירושים א) ״בגדי משה״ משלו ב) ״בגדי כבוד״ משל חתנו, הרב הג״ר ישראל־מנחם־מנדל, אב״ד טרמבובלי. עם סיום הספר, הדפיס הרב רפופורט שתי תשובות משלו בהוראה ששלחם לגאון ר׳ יחזקאל לנדא, אב״ד פראג, וקצת חידושי תורה, מאת הרב משה־מרדכי הלוי איטינגאי, בן הג״ר ליפמאן מסאנוק.

הספר ״בגדי קודש״ נדפס בשנת תקס״ו (1806), כשכבר לא היה בחיים, והופיע בהסכמתם של הגאונים: ר׳ יעקב-משולם אורנשטיין, אב״ד לבוב, ר׳ מאיר, אב״ד ברודי, ר׳ יהושע-העשיל באב״ד, אב״ד טרנופול ור׳ חיים, אב״ד טשרנוביץ, (בעל ״באר מים חיים״). המפליגים בשבחו של המחבר, כגדול בתורה ודרשן מובהק. ר׳ מאיר כותב עליו: ״הניח אחריו כמה חבורים על כמה מסכתות ומפורסם שמו כאחד מגדולי זמננו״.

חלק מיוצאי חלציו שחונך על-ידו בעיירה לובץ׳, לא הלך אחריו לגליציה ולהונגריה, ונשאר מושרש בארץ מכורתו — ליטא. בנו ר׳ יעקב־יוקיל רפופורט היה רב ביאנוב ע״י פינסק ובנו, ר׳ צבי־הירש, כתב הקדמה לספר הנ״ל. בתו שפרינצה נשאה להרב הגאון ר׳ משולם-זלמן, אב״ד פאקרוי (זאמוט), ובתו גרונה היתה אשת הרב ישראל־מנחם־מנדל, אב״ד טרמובובלי.

מתוך כתב הרבנות של קהלת אונצדורף, אנו רואים ששמו של הרב יוסף־משה-שמחה רפופורט, היה מפורסם מאד. כפליגים בשבחו וגדולתו בכל ענפי התלמוד: ״הגאון המפורסם הנשר הגדול, גדול הכנפיים המפור-סם בכל קצוי ארץ וים רחוקים. פה מפיק מרגליות. מוכתר בנימוסין כתר התורה וכתר הכהונה וכתר המלכות״ ועוד כהנה. תאריך כתב־הרבנות הוא מיום א׳, אסרו חג־שבועות, תק״מ (1780). הרביץ שם תורה עד יום מותו בשנת תק״ס (1800). יהודי הקהלה העריצוהו והתיחסו אליו באהבה ובכבוד.

הרב הגאון ר׳ אליעזר שפירא

לא נשתמרו לנו פרטים, על תולדות חייו של הרב ר׳ אליעזר שפירא, והמעט מהמפורט להלן, ידוע לנו בעקיפין מהזדהותם של רבנים מפור-סמים לרב הנ״ל, נצר מיוחד במשפחת שפירא מוילנה — לובץ׳.

ידוע לנו שר׳ אליעזר היה יליד וילנה. אביו הרב הגאון ר׳ אריה-לייב שפירא, תס״א—תקכ״א (1701—1761), שמש סו״ד (ספרא ודיינא) בבית-דין הרבני בוילנה, וקנה פרסומו בעולם התורה, על-ידי חיבורו הכפול ״נחלת אריאל״ (בפשט) ו״מעון אריות״ (בפלפול) על מסכת סופרים (דוהרנפורט תצ״ב). כן חיבר ספר תורני ״קבוצת כסף״ (ז׳אלקווא תק״א).

אי־אפשר לקבוע בדיוק, תאריך כהונתו של הרב ר׳ אליעזר שפירא, בתפקיד אב״ד בלובץ׳. אולם, אפשר לקבוע שזה היה זמן רב אחרי כהונתו של ר׳ יוסף-משה־שמחה הכהן, רפופורט שהזכרנוהו לעיל. אפשר גם לציין שר׳ אליעזר היה מפורסם בשעתו, והכירוהו גדולי הרבנים של

ליטא ורבים מהם עמדו בקשרי משפחה עם הרב הלובצ׳אי הזה, כפי שנראה בהמשך המאמר.

לא ידוע לנו, אם היו לר׳ אליעזר שפירא בנים, אך ידוע שהיו לו שתי בנות: אחת שהיתה נשואה לרב מנחם-זונדל, אב״ד איבניץ, והשניה לר׳ חיים לבית אפשטיין, מיקירי וילנה — ירושלים דליטא. לר׳ מנחם זונדל ואשתו גיטל, בהיותם בלובץ׳ סמוכים על שלחן אביהם נולד בן, ילד פלא, בשם אריה־לייב — ע״ש אביהם זקנם — שהתפרסם אחר כך כגאון הדור. למד בבית־המדרש המקומי בלובץ׳, יחד עם שאר-בשרו ר׳ שמואל באקשטר, שהיה קשיש ממנו בחמש שנים, ויחד נסעו ללמוד בישיבת וולוזשין שנוסדה אז, על ידי הגאון ר׳ חיים. ר׳ אריה-לייב התפרסם אחר כך כארי בחבורת גדולי ליטא, היה אב״ד איליה (שם התחבר עם הגאון־החוקר ר׳ מנשה, איש איליה, וחוגו המצומצם), וואסי-לישוק, סמורגון, קלווארית (פלך סובלק) ובאחרית ימיו בקובנה, שם נפטר בשנת תרי״ג.

ר׳ אריה־לייב שפירא, זכה להעמיד שושלת רבנית־למדנית, פעילה בשדה הרבצת תורה בליטא, רייסן, רוסיה, פולין ובישראל העצמאית. בין אלה נמנים הגאון ר׳ רפאל שפירא ז״ל, אב״ד ור״מ וולוזשין ובניו: ר׳ יעקב שפירא, ממשיך דרכו בישיבה הנ״ל, ר׳ אריה שפירא, מו״צ קהלתי רשמי בביאליסטוק, וילח״א ר׳ ישראל-איסר שפירא, מנהל כולל תלמודי ״שערי תורה״ בתל-אביב, ר׳ משה שפירא (בנו של ר׳ אריה), ר״מ ומנהל ישיבת ״באר יעקב״, ר׳ רפאל שפירא (בנו של ר׳ ישראל-איסר), ר״מ ומנהל ישיבת וכולל ״תפארת ישראל״ ו״תפארת הכרמל״ בחיפה, והרב ר׳ שמעון לנגבורט (חתנו של הג״ר יעקב שפירא), ר״מ ומנהל ישיבת ״גאוני וולוזשין״ בבני־ברק.

הרב הגאון ר׳ חיים הלוי אפשטיין, חתנו השני של ר׳ אליעזר שפירא, היה אף הוא איש התורה והיחוס. היה בנו של ר׳ מרדכי אפשטיין (ר׳ מרדכי, גיטקע־טויבעס) מוילנה, ונכדו של הגאון המקובל, ר׳ אריה-לייב אפשטיין (בעל ספר ״הפרדס״, אב״ד קניגסברג, בירתה של פרוסיה המזרחית).

ר׳ חיים התגורר אחרי חתונתו מספר שנים בלובז׳, התבשם מאוירתה התורנית, ועבר אחר כך לוילנה.

ר׳ שמואל-יוסף שהכיר את ר׳ חיים אפשטיין מקרוב, מתקופת למודיו אצלו בישיבת ״היסוד״ בווילנה, מוסר עליו את הדברים דלהלן: ״ר׳ חיים... לא מש מתוך אהלה של תורה ולא הלך לביתו, כי אם לסעוד סעודת הצהרים, וחדר מיוחד היה לו בעלית בית-המדרש הנ״ל, שם היה לו אוצר ספריו, ושם היה ישן כל השבוע. היה גבה קומה ודל בשר, פניו כמו זעומות תמיד ולא נראה שחוק כל שהוא על דל שפתיו. מהלכו וצעדיו ספורים ומדודים. נקי הדעת ואיסטניס״.

לעת זקנתו עלה ר׳ חיים לארץ-ישראל, והשתקע בירושלים עיר הקודש. אף-על-פי שלא התבלט בפני רבים, ידעו להוקיר אותו יקירי ירושלים מבין ה״פרושים״ וחלקו לו כבוד, אם כי היה תמיד בורח מזה.

נפטר בשנת תר״י (1850). זכרו הובא ב״תולדות חכמי ירושלים״ לפרומקין-ריבלין.

ר׳ נחום בר׳ משה

ר׳ משה, אביו של ר׳ נחום, היה אב״ד ז׳טל ע״י נובהרדוק. בנו השני ר׳ חיים הלך ל״גלות״, ביחד עם הגר״א ממנו קבל סודות הקבלה. משפחה זו מתיחסת על המגיד מדובנה, ועל ר׳ שאול וואהל מבריסק דליטא, שלפי האגדה היה מלך פולין ליום אחד.

לר׳ נחום, אב״ד לובז׳, היה בן מפורסם בשם ר׳ אליהו-חיים שנתקבל במקום אביו ברבנות טורץ. ר׳ אליהו-חיים התפרסם בחיבורו ״אדרת אליהו״, המכיל שני באורים על הלכות שחיטה. מרוב חשיבותו כספר שמושי-תדריכי לשוב״ים ולרבנים בעניני שחיטה ובדיקה, זכה להסכמותיהם של גדולי הרבנים, ביניהם ר׳ משה-אברהם, אב״ד מיר, ר׳ יצחק-אלחנן, אב״ד נובהרדוק, ר׳ יוסף, אב״ד סלוצק, ר׳ שמואל-אביגדור תוספאה, אב״ד קארלין, ור׳ אליעזר-משה הורויץ, אב״ד פינסק, המהללים ומשבחים את המחבר ואת ספרו ״שברכה רבה בו למקצוע השחיטה והבדיקה״. זכה ספר זה להיות נדפס במהדורה שניה, בשנת תרנ״ד, בדפוס רוזנקרנץ-שריפט-

זיצר בוילנה. בהקדמתו לספר, קורא המחבר לאביו ר' נחום, אב"ד לובץ': "מו"ר הרב המא"הג המפורסם בתורתו ויראתו וגם היה לו יד ושם בכתבי חכמי־האמת". בזמן הדפסת חיבורו זה היה המחבר בן שבעים.

בנו השני של ר' נחום היה הרב ר' יעקב, מ"מ ומו"צ בקובנה.

הרב דב־בער יפה

היה ידוע בשם ר' "בערל טורעצער", על שם העיירה טורץ, בה שמש קודם בתפקיד רב אב"ד. כן כתבו עליו שהיה אב"ד קארליץ (שתי עיירות הסמוכות ללובץ' מ.צ.).

כפי הנראה, נולד ר' דב-בער יפה בקארליץ, שם שמש אביו "הגאון הצדיק המפורסם" ר' יעקב, רב אב"ד. (לפי "ספר כלילת מנורה" ברדיטשוב תרנ"ב, לר' נתן הלוי רובינשטיין, אב"ד דובנה — עיר מחוזית בפלך וולין). לפי דברי המקור הנ"ל, היה ר' יעקב גיסו של "הקדוש הטהור המפורסם" ר' נחום מטשרנוביל, דור אחר דור גדולי ישראל, עד מהר"ם יפה בעל הלבושים. (מתוך מכתבו של הרב ר' מרדכי גימפל, בנו של הרב דב־בער יפה, להאדמו"ר מטוריסקי מגזע בית טשרנובילי, בספר הנ"ל).

ידוע לנו שר' דב-בער יפה, היה מבחירי תלמידיו הראשונים של הגאון ר' חיים, בישיבתו הגדולה בוולוזשין. חבריו של ר' דב-בער בישיבה, היו שני הרבנים המפורסמים אחר-כך, הגאון ר' יצחק, ממלא מקום אביו הג"ר חיים, בתפקיד אב"ד ור"מ וולוזשין, והגאון ר' דוד-טוביה רבין, מרא-דאתרא במינסק, בירת רוסיה הלבנה. ר' חיים החשיב מאוד את תלמידו בערל, בגין למדנותו וצדקתו כאחד, והיה מתבטא עליו בפני תלמידיו (כולם גדולי תורה מפורסמים ברבות הימים) שבפלפולו במישרים הוא כאחד הראשונים — הרשב"א והר"ן ז"ל, וכן שלמד מדב־בער איך להתפלל מתוך דבקות וכוונה.

להג"ר דב־בער מוכן היה חיבור משלו, אשר הכיל חידושים על סדר מועד וגם חיבר כמה ספרים בבאור מקראי קודש, על דרך הפשט והרעיון. אחד מתלמידיו, ר' ישראל-מיכל ישורון (יליד קארליץ'), הכשיר לדפוס

חלק מכתביו, ברם כל זה לא נדפס, אם כי בידי בנו, הרב הגאון ר׳ מרדכי-גימפל יפה, נמצאו הרבה כתבים מוכשרים לדפוס. הג״ר דב-בער יפה, היה בסוף ימיו רב אב״ד קהלת אוטיאן החשובה. נפטר בוילנה, בשנת תקפ״ט, בהלכו לדרוש שם ברופאים, והוא עדין בדמי ימיו.

בהספדו עליו, אמר הגאון ר׳ דוד, אב״ד נובהרדוק: ״צרה על צרה שמענו שנעדר תלמיד-חכם ונבון, הרב החריף, דב-בער, שהיה מגיד-מישרים ומו״צ בכמה קהלות הסמוכין לקהלתנו, ובסוף ימיו נתקבל למ״מ ומו״צ באוטיאן״ (ראה ״גליא מסכת״).

הרב הגאון ר׳ אליהו, ב״הרב ר׳ אברהם, בהקדמתו לספר ״אבות דר׳ נתן״ (תקצ״ג), מזכיר את ״הרב המופלג החריף ר׳ דב שהיה מ״מ ומו״צ בלובץ׳.״

בניו של הרב ר׳ דב-בער יפה הם: הרב יוסף-יהושע יפה, אב״ד טויראגן (נזכר בספר ״שו״ת ציוני״, סימן כ״ח), והרב הגאון ר׳ מרדכי-גימפל, אב״ד דרצ׳ין וריזינוי, מנוחתו כבוד, בפתח-תקוה בא״י. חתנו של ר׳ דב-בער בשם ר׳ יעקב, שמש מו״צ באוטיאן — עיר רבנותו האחרונה.

החכם החוקר רש״י פין, הכליל את שמו של ר׳ דב-בער יפה, ברשימת נוסחאות מצבות, בבית העלמין הישן בוילנה שהדפיס בספרו הידוע ״קריה נאמנה״.

בניספות לספר ״צמח דוד״ כתוב עליו: ״דב-בער קארעליצ׳ר רב בק״ק אוטיאן, היה מפורסם לגאון מובהק וצדיק והעמיד תלמידים רבים ויחס משפחתו דור אחר דור להגאון ר׳ מרדכי יפה בעל הלבושין.״

בנו, הגאון ר׳ מרדכי גימפל יפה, היה כבן תשע כשנתיתם מאביו. יתכן שנולד בלובץ׳, בתקופת כהונתו של אביו ברבנות בעיירה זו.

ר׳ מרדכי גימפל, היה כל ימיו שרוי בצער, על אשר ״רובי תורתו מונחים אצלי, ושו״ת וחבורים — הרוב נשרפו בשרפה הגדולה שהיתה בריז׳ינוי וגם הנשארים בחבורים שהם יקרים מפז ולא צלחה בידי להביאם לדפוס״ (מתוך ״הרב מיהוד״ לבנימין יפה, ירושלים, תשי״ח).

נכד אחותו של הרב דב-בער, היה הגאון ר׳ אברהם-יצחק הכהן, אב״ד יפו, רב ראשי בירושלים וראש רבני ארץ-ישראל, שהיה מתימר תמיד בכבודו של האי סבא קדישא, ר׳ דב־בערל יפה, איש לובץ׳.

הרב הגאון, ר׳ יהונתן

היה ידוע בעולם התורה שבליטא, בשם ר׳ יהונתן איש וולין, על שם פלך וולין שם נמצאת העיירה סטנוב בה נולד.

מימי נעוריו דבק בלמוד עיוני, בתלמוד ומפרשיו. הצטיין בכשרונותיו המופלאים, שקידתו המופתית, חסידותו וצדקתו. אביו, איש חסיד כיתר אנשי סטנוב, רצה שבנו ימשיך בדרך החסידות, יסע לאדמ״ור וימצא במחיצתו. אולם ר׳ יהונתן שאף להיות מסור רק ללמודי התורה, וכל מאוויו היו לנסוע למקום תורה ליטאי. לא ארכו הימים ואשתו הצעירה מתה, אז הלך ללמוד לישיבת וולוזשין. ראש הישיבה ר׳ חיים, תהה על קנקנו והקצה לו חדר מיוחד בבנין הישיבה. ארוחתו נתנה לו מקופת הישיבה ור׳ חיים, היה נכנס אליו מדי פעם בפעם לשיחה בעניני תורה והוראה. נוסף לשקדנותו בלמודיו, היה ר׳ יהונתן מתנהג בצדקות ובפרי־שות, כאחד הקדושים, כל ימי שבתו בוולוזשין, היו קודש לתורה ולעבודתה.

באותו זמן, היה הנוהג בישיבת וולוזשין שבני הישיבה היו נשלחים לחגים למשפחות אמידות בעיירות הסביבה ועל ידי זה החליפו כח אחרי יגיעה ממושכת. ר׳ יהונתן נשלח ללובץ׳, לר׳ שמואל באקשטר. נפשו האצילה של ר׳ יהונתן נקשרה מאז במשפחה הזאת, אליה בא בכל חג, והיה לאורחו הקבוע של ר׳ שמואל, וכאחד מבני משפחתו.

בשנת תקפ״א נפטר ר׳ חיים, ובנו, ר׳ יצחק, נתמנה אב״ד ור״מ במקומו. ר׳ שמואל באקשטר נמלך ברבי יצחק, אם כדאי לו לקחת את ר׳ יהונתן לחתן לבתו. על כך ענה לו ר׳ יצחק, כדברים האלה: ״גם לי ישנה בת שכבר הגיעה לפרקה, אבל אני רוצה לקיים הנאמר: ׳את בתי נתתי לאיש במלא מובן המלה ולא למלאך׳...״ ולמרות זאת נתן לו ר׳ שמואל את בתו לאשה, היות וגם בתו הסכימה לכך. ברבות הימים

נוכח ר׳ שמואל, שאכן זיווג זה לא היה כל כך מתאים, וכי חתנו פרוש יותר מדי מעסקי העולם הזה, ונפשו חשקה רק בתורה...

ואמנם התמסר ר׳ יהונתן, בימי שבתו בלובץ׳, לתורה ולעבודת השם, והיה לנס ולמופת בדרכו בקודש, לא רק בלובץ׳, כי אם גם בכל עיירות ליטא וז׳אמוט. ברם, לא ארכו שנות שבתו שם, והוא נפטר בדמי־ימיו בלובץ׳, על פני חותנו הרב ר׳ שמואל באקשטר. ילדי לובץ׳ הזכרים, שנולדו בשנת פטירתו, נקראו בשם יהונתן, על שם הרב הצדיק שנפטר ערירי ולא השאיר זרע אחריו. בשם זה קרא גם האברך התלמודי מלובץ׳, ר׳ יעקב-משה דירקטור, אב״ד מוש, לבנו שנולד לו, והתפרסם אחר-כך לרב ידוע בישראל.

ר׳ יהונתן איש וולין, נזכר שלוש פעמים בספר ״החוט המשולש״.

הג״ר אליעזר־יצחק פריד (ממלא-מקום חותנו הג״ר יצחק, בתפקיד אב״ד ור״מ וולוזשין), כותב על ר׳ יהונתן ״למפורסם בתורה והסידות וידיד נפשי (סימן כ״ג), אשר היה מתגורר פה בישיבה הקדושה דוואלאזין״.

הגאון הגדול והצדיק המפורסם, ר׳ ישראל-מאיר בעל ״החפץ-חיים״ זצ״ל, מראדון, אשר הכיר עוד בצעירותו, את ר׳ יהונתן, מביא בספרו הידוע ״אהבת חסד״: ״׳מרגניתא טבא — הכולל הנהגות טובות׳ מהרב הגאון האמיתי, הצדיק המפורסם, בדור שלפנינו, בין חכמי ישראל, לגאון תפארת ישראל וקדוש ה׳ בהתמדת לבו ובמעשיו הנוראים, מעיר ליובטש, הנקרא בפי כל ר׳ יהונתן וואלינער״.

לפי מקור אחד, שמש ר׳ יהונתן זמן קצר לפני פטירתו, רב אב״ד בלובץ׳, אולם כעבור זמן מה התפטר, בגלל חומרותיו שלא רצה לכפות על בני קהלתו. אותו מקור (״המליץ״ שנת תר״ס: בן אפרים) מספר לנו, כי אחד מתלמידיו של ר׳ יהונתן בלובץ׳, היה בצעירותו ר׳ אליהו־חיים מייזל (שהיה אחר כך אב״ד בקהלות גדולות בפולין). גם ר׳ אליעזר באקשטאנסקי מפינסק, יליד לובץ׳ ושאר־בשרו של ר׳ שמואל באקשטר, למד אצל ר׳ יהונתן ושמע מפיו דברי תורה.

הרב הגאון ר׳ אהרן־דוד באקשט

רב זה, מגדולי ההוראה בליטא, היה מחבר הספר ״פעולות אדם״

המכיל חידושי דינים, הערות והגהות, על הספר ״חיי אדם״ להגאון ר׳ אברהם דאנציג, מו״צ בוילנה, אולם הספר זכה לראות אור בוילנה רק בשנת תרמ״ג, כחמש־עשרה שנה, לאחר פטירת המחבר.

כתב יד זה, שהיה בידי ר׳ חיים־אליעזר, בנו של המחבר, תושב העיירה דרבני, נדפס על חשבון חתנו של המחבר ר׳ שניאור־זלמן, יהודי אמיד מחסידי חב״ד ומחשובי הבעלי-בתים של וילנה. בהקדמתו לספר כותב ר׳ שניאור־זלמן שעוד נשארו מחותנו שני חיבורים גדולים: אחד בשם ״שער המשקל״, המכיל שני באורים על ספר המצוות להרמב״ם, והשני בשם ״מורה דעת״, על דרוש ומוסר.

לפי המקור דלהלן, יודעים אנו שהרב ר׳ אהרן־דוד באקשט, היה מידידיו ומקורביו של הגאון ר׳ יצחק מוולוזשין. בראש הספר ״פעולות אדם״ מודפס מכתבו של ר׳ יצחק, משנת תקפ״ו, לר׳ אהרן-דוד באקשט, בדבר הנוגע לדינא בענין הרכבת אילן שבזמנו נשלחה שאלה, מר׳ אהרן-דוד לר׳ חיים מוולוזשין, אביו של הגאון ר׳ יצחק. בינתיים, נפטר ר׳ חיים ור׳ אהרן־דוד בקש את ר׳ יצחק ״שיואיל בטובו לשלוח לו תשובת אביו הגאון זצ״ל״. ר יצחק ענה לו שתשובה זאת לא נמצאה בין כתביו של אביו הגאון, בגלל שרפה שפרצה בוולוזשין. דרך־אגב מציין הוא דבר מחלתו שפקדה אותו בחורף שעבר ובקיץ זה. ר׳ אהרן־דוד, מתואר על ידו במלים אלו: ״אהובי ידידי רחימאי הרב המאה״ג חריף וסביר גמור בשמעתתא, ענף עץ אבות מפולפל אעיקריה קאי״.

בהקדמה לספר מציין ר׳ חיים־אליעזר לשבח, את הרב אברהם-צדוק בויגן, אב״ד דרבני, שעורר אותו לטפל בהדפסת ספר חשוב זה של אביו, ומברך את גיסו (בעל אחותו). אשר ״בצל הכסף יתלונן״, שהיה לו למגן בזה, והדפיס ספר זה על הוצאותיו — הוא ״לשם זכוי הרבים וזכוי נשמתו של הרב המחבר שעמל ויגע כל ימיו בתורה״. ואמנם מתגלה המחבר הלובצ׳אי הזה כפוסק ובעל-הוראה מומחה, משיג הוא בספרו פעמים רבות על הספר ״חיי אדם״, המיועד לפסקי הלכות על שלחן-ערוך אורח חיים. כן ישנן אצלו השגות על הספר ״חכמת אדם״, המוקדש לש״ע יורה־דעה, משל בעל ה״חיי אדם״. רק קצתן נדפסו בספרו, היתר נמצא בכתב-יד המתכה לגואל.

לפי ההקדמה לספר זה, ידוע שהרב אהרן-דוד באקשט, חי חיי צער ודוחק עד לקבלת הרבנות בלובץ׳. היה מלמד לתלמידים לשם שמים, ללא קבלת תשלום על כך. כפי הנראה, עזר לו בקבלת רבנות לובץ׳, הנכבד שבעיירה ר׳ שמואל באקשטר, נראה לי שהיתה ביניהם קרבת משפחה. ואכן מפורסמת היתה משפחה זו בגדוליה, כפי שמדגיש הגאון ר׳ יצחק, במכתבו לר׳ אהרן־דוד ״ענף עץ אבות״.

הרב אהרן־דוד נפטר בשנת תרכ״ז. ידיעה על כך הופיעה בשבועון העברי ״הלבנון״, שנה ד׳, תרכ״ז—תרכ״ח, גליון מספר כב׳. מביא הידיעה הוא המשכיל התורני, ר׳ יהושע בר אלחנן הלוי לוינזאהן, איש לובץ׳.

הרב הגאון ר׳ שמואל זיברטנסקי

ר׳ שמואל זיברטנסקי, נולד בלובץ׳ בשנת תקע״ח, לאביו הרב ר׳ יוסף לבית מאסלובטי. בתיתם מאביו בהיותו ילד פעוט, קבל חנוכו התלמודי מאבי אביו. כבר בילדותו נכרים היו כשרונותיו המצוינים. הוא בא אחר־כך לוילנה, כדי לספוג לתוכו למדנות תורנית בישיבה גבוהה, ולהיות שם תחת חסותו של שאר-בשרו הגאון ר׳ ישראל זארצ׳ר, אחד מגדולי המוצ״ים שבעיר. הצעיר שנפשו השתוקקה ללמדנות מובהקת, הוכיח כשרונות עצומים, תפיסה מהירה, זכרון מופלא. הוא שפע חידושים, עד שהתפרסם בתור ״העלוי מלובץ׳״. חבריו ללמודים ובחלופי דעות בעניני תורה היו שני הרבנים הגאונים ר׳ הלל מילייקובסקי, אב״ד סאלאנט, ור׳ אלכסנדר־משה לפידותזון, אב״ד רוסייני. אלה נשארו ידידיו של ר׳ שמואל, לכל ימי חייהם.

היו רבים מבין בעלי-הבתים האמידים אשר רצו בר׳ שמואל לחתן. זכה בו הגביר הנכבד ר׳ משה וודומינר, שהסיר ממנו דאגת עול הפרנסה, כדי שימשיך בלמוד התורה ויתפרסם כאחד הגאונים. ואמנם, ר׳ שמואל היה לשם דבר בעולם התורה.

בשנת תרל״ח, והוא עדין שוקד, כאיש פרטי, באהלה של תורה, נתמנה ר׳ שמואל מפקח על כולל האברכים בבית-המדרש ״אופאטוב״, בוילנה שהוחזק על ידי קרן-קיימת מיוחדת לכך, מעזבונו של הגביר ר׳ יודל אופאטוב. שם התחממו לאורו, אברכים מופלגים ביניהם כמה גדולי תורה.

בשנת תרמ״ג, כשנפטר הרב הגאון, החכם ר׳ יעקב באריט, מו״צ וילנה, נתמנה ר׳ שמואל למלא תפקיד זה, אותו בצע בהצלחה גדולה, עד ליום פטירתו ח׳ בתמוז, תרנ״ח.

נכדו של ר׳ שמואל, הרב הגאון חנוך-הניך אייגעס (חתן בנו ר׳ שלמה זיברטנסקי), הדפיס מכתבים שנשארו אחרי ר׳ שמואל, בספר מיוחד בשם ״עולם שמואל״ (וילנא תרס״א), המכיל שני חלקים: חלק אחד — חלוקים, חידושים ובאורים בסוגיות הש״ס. חלק שני — דרשות והדרנים על מסכתות. ר׳ חנוך-הניך צרף לספר זה חידושי תורה משלו, בשם ״מנחת חנוך״ (על עניני קדושים).

הספד על פטירת הגאון ר׳ שמואל, אנו מוצאים בספר ״מקור חיים״ להרב הגאון ר׳ חיים סגלוביץ, מו״צ לוקישוק שבוילנה. המחבר הכיר את ר׳ שמואל מקרוב, בא עמו תדיר במשא־ומתן בעניני הלכה מסוימים, הוא מביא בספרו זה מדברי הג״ר שמואל כמה פעמים.

ר׳ ״שמואל לובטשער״, בשם זה ידוע היה ר׳ שמואל בוילנה ומהוצה לה. אף הוא אהב להקרא על שם עיירת מולדתו, זו שהוציאה מקרבה אישי תורה ורוח, מפורסמים בישראל.

ר׳ שמואל קבל פעם כתב רבנות מלובץ׳. זה היה, כפי הנראה, בשנת תרכ״ח בערך, לאחר פטירתו של האב״ד ר׳ אהרן דוד באקשט. לפי דברי מר פיסיוק, כיהן ר׳ שמואל כאב״ד לובץ׳, ברם הוא התגעגע לוילנה, חזר למשפחתו וויתר על הרבנות בלובץ׳. כפי הנראה סרבו רעיתו ובני ביתו שבוילנה, להשתקע בעיירה הקטנה — לובץ׳.

הגאון ר׳ יחיאל־מיכל אפשטיין

הגאון ר׳ יחיאל מיכל אפשטיין נולד בשנת תק״ץ, בבוברויסק, למשפחה מיוחסת, תורנית ואמידה. אביו, ר׳ אהרן, מסרו לתורה ותלה בכך כל תקוותו ומאוויו. למד בישיבת וולוזשין והיה תלמידו של הגאון ר׳ יצחק. רכש לו דרך הלמוד של בקיאות מסודרת, בדיקת גירסאות ודברי ראשונים. עסוק מיוחד בפיסוקה של הלכה באופן החלטי, עם חשיפת כל המקורות לכך. בן כ״ב היה כאשר קבל סמיכה להוראה מגאוני ליטא. מוותר על רבנות ויושב באהל תורה. פרנסתו מובטחת לו, ע״י אביו האמיד ועל ידי

חותנו ר׳ יעקב ברלין, תושב מיר, איש אמיד, מיוחס, תורני נכבד וחובב תורה.

מחמת תנאי הזמן, אביו מת וחותנו עלה לארץ־ישראל, מקבל ר׳ יחיאל־מיכל רבנות נובוזיבקוב (פלך צרניגוב). עיר זו, רובה של חסידי חב״ד היתה, ואף על פי כן, הסכים האדמ״ור החבד״י למנויו של רב זה בקהלתו.

גם בנובוזיבקוב הוא מתמיד בלמודיו. בשנת תרכ״ט כתב את חיבורו בשם ״אור ישרים״ — על ספר הישר של רבנו תם, שנדפס ביחד עם הפנים בדפוס זיטומיר כעבור שנים מועטות.

היה מפורסם לגאון, כאשר נתקבל לאב״ד בלובץ׳ ויהודי עיירה זו ששים ושמחים על כך. ברם, היתה זו שמחה מוקדמת מדי; ראשי קהלת נובהרדוק, העיר המחוזית, ״חטפו״ את רבם מהם, מבלי שאנשי לובץ׳ ידעו על כך. בראש חודש תמוז תרל״ד (1874), קבלו אותו יהודי נובהרדוק בכבוד מלכים, ויהי דבר זה לשיחה בכל עיירות הסביבה. בנובהרדוק היה ר׳ יחיאל־מיכל ל״משיב״ גדול, מקרוב ומרחוק פנו אליו בשאלות חמורות, ולשם קבלת סמיכות לרבנות.

למרות טרדותיו בעניני הקהלה ובשני הענינים הנוספים הנ״ל, הפתיע ר׳ יחיאל־מיכל אפשטיין את עולם התורה, בחיבורו הכביר ״ערוך־השלחן״, על ד׳ חלקי השלחן־ערוך, המצטיין במקוריותו, בעצמאות המחשבה, בתכנון יפה ובסגנון בהיר. בנוי לפי מתכונת ה״לבושים״ של הגאון ר׳ מרדכי יפה. חיבור זה מוקדש לא רק לדינים הנהוגים בזמנו בלבד, כי אם לכל מקצועות ההלכה ואפילו לסדרי זרעים, קדשים וטהרות ממקורות ראשיתה של הספרות התלמודית, עד לפוסקים בני זמנו. בחיבורו מביא הכרעות פיסוק, המיוסדים על מקורות סתומים ונעלמים, שכמה גדולים לא ידעו מהם. הוא מפענחם בסגנון ברור ופשוט שכל אחד יכול להבינו. הוא מראה את המשא ומתן של הברור ההלכתי בענין הנדון. ועל ידי זה לא רק שיודעים את הדין עצמו, לאור פסקו ופיסוקו המוחלט, כי אם גם המקורות גופא, דבר המביא תועלת רבה אף לרבנים מומחים.

עד יום פטירתו של הג״ר יחיאל־מיכל אפשטיין (תרס״ח), הופיע מ״ערוך השלחן״ שלו שני חלקים; שבעה חלקים נוספים הובאו לדפוס

לאחר פטירתו (וילנה תרפ״ג—תרפ״ח), ע״י בתו בריינה וולברינסקי. ר׳ יחיאל-מיכל אפשטיין, השאיר אחריו חידושים על הבבלי וירושלמי, והמון שו״ת שעדיין לא הופיעו בדפוס. בשנת תרח״ץ (1938), הופיעו המשך מפסקיו הנ״ל בשם ״ערוך השלחן העתיד״ (הוצאת ילקוט), על סדר זרעים, עם הקדמה משל נכדו הרב מאיר ברלין, בנו של הנצי״ב מוולוזשין וכן חלק שלישי, תש״ו, בהוצאת מוסד הרב קוק — ירושלים.

שני בניו של בעל ה״ערוך השלחן״, היו ר׳ בער ור׳ ברוך אפשטיין: ר׳ בער היה למדן גדול, עלה בשנת תרס״ו לארץ-ישראל והשתקע בירושלים. היה גבאי במוסדות תורה וחסד של הישוב הישן. נפטר בשנת תרצ״א ומנוחתו כבוד על הר הזיתים. ר׳ ברוך אפשטיין, תושב פינסק, חתנו של הגאון ר׳ אליעזר-משה הלוי, איש הורוויץ, היה מחבר הספר ״תורה תמימה״. כ״כ כתב את תולדות חייו וחיי אבותיו בשם ״מקור-ברוך״ בשלושה כרכים, בצרוף מבוא גדול בכרך מיוחד (ווילנה תרפ״ח).

הרב צבי-נחום טיקטין

אין לנו ידיעות מיוחדות על הרב הזה. היה אב״ד בלובץ׳, לאחר פטירת הרב אברהם-דוד באקשט, וישב שם עד שנת תרל״ח. באותה שנה נתקבל לאב״ד קלצק (מחוז סלוצק), ועזב את לובץ׳.

צבי-נחום, היה למדן מובהק כיאות ללובץ׳ הלמדנית, מה גם שבאותו זמן עוד חי ופעל שם הצדיק הישיש ר׳ שמואל באקשטר. ר׳ צבי-נחום נפטר בקלצק בשנת תרמ״א, בגיל שישים ואחת.

בתקופת כהונתו של ר׳ צבי-נחום בלובץ׳, גדל והתחנך אצלו בנו ר׳ משה-חיים (רבינוביץ), שקבע לו חברותא בבית-המדרש עם המצוינים שבאברכים התורניים בעיירה. ביניהם התלמודי המפורסם ר׳ מלכיאל טננבוים, חתנו של יהודי אמיד באחוזה ליד ירמיץ׳, הסמוכה ללובץ׳. ר׳ מלכיאל היה בא ללובץ׳ להתרענן בדברי תורה עם האב״ד ר׳ צבי-נחום, וקבע לו מקום בבית-המדרש הלובצ׳אי לימי בואו לשם. ברבות הימים נודע ר׳ מלכיאל כאב״ד לומז׳ה ומחבר הספר ״דברי מלכיאל״.

משה-חיים למד גם במינסק במחיצתם של הרבנים ר׳ אריה-לייב,

מו"צ דמתא, ור' גרשון־תנחום, ר"מ ב"קלויז" בלימקס, וכן אצל הרבנים ר' שמואל זיברטנסקי (יליד לובץ') ור' אליהו־אליעזר גרודז'נסקי — שניהם מו"צ העיר וילנה.

ר' משה־חיים היה מופלג בהוראה, ונחשב כגדול בתורה בחוגי המשמרת הצעירה של רבני דורו. הגר לאמריקה והדריך שם את המהגרים החדשים בדרכי התורה והמסורת. בשנת תרמ"ח, היה רב ומנהיג העדה בברונזויל (ניו־יורק), והוציא תקנות לחזוק הדת, הרמת קרן התורה וכבוד הרבנות. ר' משה־חיים זכה לשיבה טובה ונפטר בשנת תרצ"ב, בגיל פ"ב שנה. השאיר אחריו חיבורים בכתובים על כל מקצועות התורה.

ר' משה־חיים זכר תמיד את עיירתו לובץ', והיה מעביר מדי פעם סכומי כסף לטובת מוסדות הדת והחסד שבעיירה.

הרב יצחק הלוי בונימוביץ

אין לנו ידיעות על תולדות הרב יצחק הלוי בונימוביץ. יתכן שנולד בוולוזשין, בשים לב לעובדה שבעיירה זו נפוץ היה שם זה בימים ההם, וכמה מנושאי השם היו מראשי הקהלה ועסקניה של העיירה.

ר' יצחק הלוי נתקבל לרב בלובץ' לאחר שהרב ר' נחום־צבי טיקטין עבר לקלצק. בשנת תרנ"ט פעל רבות למען עיירתו, והתמסר במרץ רב לשקומם של ה"נשרפים", נפגעי השרפה הגדולה שפרצה בלובץ' בשנה ההיא.

פרטים מסוימים על שרפה זו, מאורע ששמש לציון כתאריך בדברי ימי לובץ', אנו מוצאים בעתון היומי "הצפירה" בשנת תרנ"ח (1898), גליון מספר 177. אנו קוראים שם:

"ביום אתמול, היתה יד ה' בעיר הזאת. בשעה י"ב (12) פרצה אש ותאכל יותר ממאה וחמשים בתי מושב. ביניהם בית־הכנסת ושני בתי־מדרש, גם בית־המרחץ בית־הדאר והטלגרף ובית־המרחקת נשרפו עד היסוד.

יותר ממאתים משפחות הוצגו על גחליהם ריקם ומתענים תחת יד של חוסר וכפן. נורא מאד מצב האומללים ואין לתאר את האסון הגדול

שבא עליהם כחטף״. החתום על הידיעה א.ח. איצקאוויץ מדעליאטיץ, פונה ״אל נדיבי עם כי יחושו לרווחתם ולישועתם (של ה״נשרפים״) וכל נדבה אפילו היותר קטנה, תתקבל ברוב תודה״.

בעתון ״הצפירה״, גליון מס׳ 182, פונה כבר האב״ד הלובצ׳אי הרב יצחק־הלוי בונימוביץ׳, ישירות לדעת הקהל שבליטא ורוסיה, בקול-קורא לעזרה לנגועי השרפה בעיירתו, בדברים הבאים: ״קול קורא לעזרה! קול אנקת האומללים נגועי השרפה בעירנו יגיע עד לשמים... אין לתאר באומר ובדברים את גודל הלחץ, הצרה והמצוקה אשר כתומן באו על העיר הזאת, כי לא הצילו מכל אשר להם, אפילו הצלה פורתא ואין במה להשיב נפשותיהם ונפשות עולליהם. גם בתי־המדרש ובית־הכנסת שהיו בנויים לתלפיות נשרפו עד היסוד ואין כל מקום איפה לשפוך תפילתנו לפני בעל הרחמים בימים הנוראים הבאים עלינו לטובה.

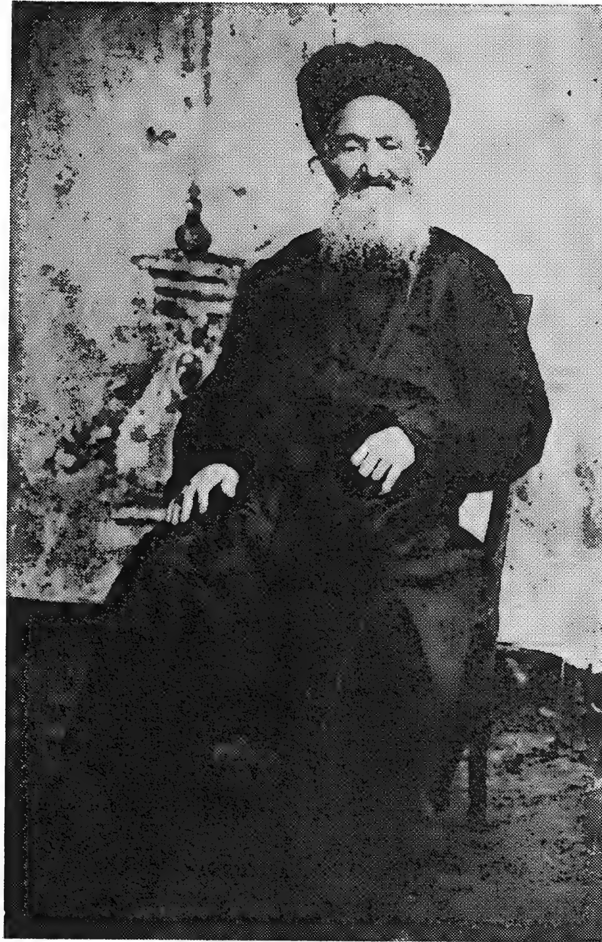
אנא, רחמנים בני רחמנים, חוסו נא על נפשות האומללים המתגוללים בראש כל חוצות בעיר ליובטש. שימו על לב כי עוד מעט וימי הסתיו לא יאחרו לבוא. ואין כל מנוס ומפלט לנגועי האסון להסתתר מפני הקור הבא לרגליו ומפני המחסור הנורא השורר בכל פינה שאנחנו פונים — בעירנו. אנא חושו נא לעזרתנו! וכל המרחם ירוחם ויקוים בהם הון ועושר בביתם, צדקתם עומדת לעד״.

פנייתו הרגשנית המיוחדת של הרב בונימוביץ׳ עשתה רושם גדול על בני ישראל שבקהלות הסמוכות, ועל נדיבי עם מסוימים במקומות אחרים. ב״הצפירה״ מספר 206 אנו קוראים בקשר לכך את הדברים דלהלן:

״בשם עניי העיירה נגועי השרפה״ מביע חיים בונימוביץ׳ (כנראה בנו של הרב) את תודתו המיוחדת לאדונים הנכבדים: ״האזרח הנכבד לדורותיו הד״ר שפירא וה־פאן בייטער על אשר לא חסו על יגיעם ועמלם ויאספו מאת בעלי האחוזות דגן וגם כסף מזומן איזה מאות רובל לחלקם בין האומללים ולהושיע להם בכל האפשר ועוד ידם נטויה. וברכת העניים המחכים לתשועת ה׳ ולעזרת בני אדם עליהם תבוא״.

אחד מבניו של הרב יצחק הלוי בונימוביץ׳, היה הרב ר׳ אהרן הלוי, אב״ד בעיירה שאצק (מחוז סלוצק) משנת תרמ״ד (1884), עד יום פטירתו

בחודש תמוז תרע"ד (1914), כעשרים יום לפני פרוץ מלחמת־העולם הראשונה. ידיעה זו הביא השבועון העברי, האורטודוקסי, "המודיע" שהופיע

הרב ר' יצחק הלוי בונימוביץ' (ר' איטשלה).

אז בפולטבה. הודגש במיוחד שהרב המנוח היה "בנו של הרב הגאון ר' יצחק הלוי (בונימוביץ'), אב"ד ליובטש".

הרב מאיר אבוביץ

נולד בעיירה שניאדובה (מחוז לומז׳ה) בשנת תרל״ו. קבל חנוכו התלמודי בישיבות לומז׳ה, ראדון וכן בכולל האברכים־פרושים בקובנה. הוסמך להוראה ע״י הגאונים: ר׳ משה דנישבסקי, אב״ד סלובודקה, ר׳ הירש רבינוביץ׳, אב״ד קובנה ור׳ מלכיאל טננבוים, אב״ד לומז׳ה. שמש אב״ד בעיירה דלטיץ׳ ואחר כך בלובץ׳, לאחר פטירתו של הרב הקודם.

רק זמן קצר שמש הרב אבוביץ כאב״ד לובץ׳. בימי הסתו בשנת תרע״ה, במלחמת-העולם הראשונה נחרבה לובץ׳ עד היסוד; יהודיה הפכו לפליטי מלחמה, נעקרו ונדדו למקומות אחרים. הרב אבוביץ מצא לו מקום מפלט בנובהרדוק שהיתה אז כבושה על ידי הגרמנים. במקום זה נשאר גם אחר כך ופעל שם ברבנות רבות בשנים, עד שנת תש״א, בעצומה של מלחמת־העולם השנייה.

הרב מאיר אבוביץ היה רב גדול, חשוב בנפות ליטא הפולנית ויצג בכבוד את רבנות לובצ׳ה המפוארת. היה למדן גדול, לפי נוסח הרבנים הותיקים בליטא — מרכז התורה. כחו היה גדול גם בתלמוד ירושלמי, דבר לא שכיח בין הרבנים האחרים, אפילו הידועים שביניהם. זכה להוקרה ולפרסום רב בעולם הרבני, על ידי חיבורו ״פני מאור״, על שתי המסכתות שבת ומרובין שעל הירושלמי (ווילנא תרפ״ו, תרח״ץ). בחיבור זה מוסברים בעיקר דברי הגר״א בבאורו על הירושלמי. בכמה מקומות הוא נעזר בחילופי נוסחאות, המובאים בספר ״אהבת ציון וירושלים״, להחכם ר׳ דב־בער ראטנר מווילנה. כמו־כן צירף לחיבורו את ״הנר המערבי״ להגאון ר׳ יוסף־שאול נטנזון, ו״עין משפט״ להגאון ר׳ מרדכי-זאב איטינגא, לשתי המסכתות הנ״ל בירושלמי. הוסיף לספרו ״פני מאור״ גם קונטרסים בשם ״שביבי-אור״, המכילים הערות, השלמות ומלואים על יד כל מסכת.

הרבה מכתביו התלמודיים אבדו לו בלובץ׳, ביום כבוש העיר על ידי הגרמנים, במלחמת־העולם הראשונה. עם כל זאת נשארו בידיו חידושים, על רוב מסכתות הבבלי ועל מרבית המסכתות של הירושלמי. סמוך לפטי־רתו, ערב פרוץ השואה האיומה, הופיע גם ספר הדרוש שלו ״כוכבי אור״ (ווילנא תרצ״ח), המכיל דרשות ובאורי אגדות וכן הדרנים, והערותיו על

״אזהרות״ של ר׳ שלמה אבן גבירול, המוסבות על תרי״ג מצוות בצורה פיוטית (נאמרת בחג השבועות בהרבה קהלות ספרדיות).

הרב מאיר אבוביץ היה ציוני נאמן, מסור לתנועת ״המזרחי״ והשתתף בועידותיה וכנוסיה. כן פעל למען הקרן־הקיימת לישראל, קרן-היסוד, ונטל חלק במגביות כספיות מיוחדות, לטובת הישוב החדש בארץ־ישראל.

בשנת תרע״ט, השתתף הרב אבוביץ באסיפת היסוד של תנועת ״המזרחי״ שנערכה בוילנה, בה השתתפו רוב מו״צי ודייני ירושלים דליטא, ביניהם ר׳ יצחק הלוי רובינשטיין, ר׳ חנוך-הניך אייגס ור׳ מאיר קארליץ. הוא חתם אז על קול-קורא של קבוצת רבנים בליטא הפולנית, להצטרף לתנועת ״המזרחי״ ועל הצורך הגדול ״לפתוח סניפים ואגודות בכל הערים הקרובות והרחוקות שבליטא, אשר תעבודנה לטובת בנין עמנו על הררי ציון ולבוא בחליפת מכתבים עם יתר המרכזים המזרחיים. ועל הועד המרכזי להשתדל להיטיב את חנוך בנינו על פי רוח התורה הכתובה והמסורה ולטעת בלבם אהבה נאמנה לתורתנו, לעמנו ולארצנו״.

השתתף גם בועידה הראשונה של רבני ״המזרחי״ בפולין המורחבת, שנערכה בורשה, בקיץ שנת תרפ״ג. הוא חתום על קול-קורא מטעם הרבנים המזרחיים בפולין (אלול, תרפ״ג), המעורר להצטרף לתנועת ״המזרחי״ ומדגיש את ערכה הגדול של תנועה זו, ״השואפת לחזוק התורה ותחיית ארץ־ישראל, עם ישראל ושפת ישראל באמת ובתמים״.

הרב אבוביץ עזר ליסד סניף ״המזרחי״ בנובהרדוק — הארגון הדתי היחיד בעיר — והשתדל הרבה לטובת חזוק החנוך הדתי-לאומי במקום, כתריס בפני בתי־הספר החילוניים שצצו בנובהרדוק והסביבה, אחרי מלחמת־העולם הראשונה. הקים גם ישיבה-קטנה בנובהרדוק (בשנת תרפ״ב), אשר היתה חדורה רוח ציונית דתית, לפי נוסח ״המזרחי״. כן הקים חברת ש״ס ליד ״המזרחי״.

על־אף היותו ציוני נאמן, היה הרב מאיר אבוביץ מקובל גם על הרבנים בסביבה, שהיו נוטים ל״אגודת־ישראל״. הגאונים ר׳ חיים-עוזר גרודזנסקי מוילנה, ר׳ צבי־הירש קמאי ממיר, ור׳ אלחנן וסרמן מברנוביץ, ראו בו איש גדול, מוכתר בתורה וביראת-שמים כאחד.

בנו של הגאון ר׳ אלחנן וסרמן, ר׳ שמחה (נמצא בארצות־הברית), היה חתנו של הרב מאיר אבוביץ. בספר ״קובץ שעורים״ של אביו (פורסם בישראל), מציין ר׳ שמחה שחותנו הג״ר מאיר אבוביץ׳, נפטר בז׳ בטבת, תש״א, זכה למות על מטתו וקבורתו בנובהרדוק.

הרב ר׳ יצחק וייס הי״ד

יליד יאנובה (פלך גרודנה). קבל חנוך תלמודי מובהק, הסתופף מספר שנים בישיבת המוסריים של ר׳ יוסף-יוזל בנובהרדוק. זמן מה למד בישיבת מיר והיה ממקורביו של הגאון ר׳ אליהו־ברוך קמאי, האב״ד ור״מ דמתא.

היה חתנו של הרב הגאון ר׳ מאיר אבוביץ, אב״ד לובץ׳, וממלא-מקומו ברבנות עיירה זו, לאחר שחותנו נתקבל לרבנות בנובהרדוק, והשתקע בה

ר׳ יצחק וייס נחשב כתלמודי מובהק ומחדש לפי נוסח ישיבות ליטא. דרך למודו, בהבנת נבכי הסוגיות לפי באורי הראשונים, היה לפי גישתו של מורו ורבו, הגאון ר׳ רפאל־אלתר שמואלביץ (יליד לובץ׳ אף הוא) — ר״מ בישיבת נובהרדוק. היו לו בכתובים שעוריו של מורו ורבו הנ״ל, על מבחר מסכתות, ורבים מבחורי ישיבת מיר הסמוכה באו אליו ללובץ׳, להתבשם מדרך למודם של ר׳ אלתר ור׳ יצחק כאחד.

זמן מה החזיק ר׳ יצחק וייס ״קבוץ״ תורני־ישיבתי בלובץ׳, למספר צעירים ברוכי-כשרון שלמדו בשקידה תחת הדרכתו, בבית־המדרש המקומי. הוא דאג להם למקום לינה ולמזון. לעתים בא לישיבת מיר להיות במשא ומתן תלמודי עם בחורי הישיבה ור״מיה המפורסמים. תאור חי על ר׳ יצחק וייס, נמצא בהקדמה לספר ״אמרי דעת״ (ירושלים תשכ״ב) :

״חוב קדוש עלי להזכיר את ידידי וחברי מנוער, הרב הגאון, מחדש נפלא בהלכה ובמוסר, ר׳ יצחק ויס, הרב דלובץ׳ שנקרא בישיבה ״יצחק יאנעווער״ הי״ד. לדאבוננו לא נשאר כל זכר למשפחתו. התחברנו בחוזה בכתב לכל הימים, לתורה ולעבודה וכיס אחד היה לשנינו. ערכנו הת־בודדות הן בקיץ והן בחורף באיזה כפר וב״ה עשינו לילות כימים בלי שום מפריע. לאחר נשואינו עברנו לישיבת בארנוביץ׳. אחר כך החלטנו לקבל

משרות של רבנות. למדנו ביחד פוסקים ובשבוע אחד קבל הוא משרת הרבנות בלובץ׳ ואני בהורודישץ. יהי זכרו ברוך וה׳ ינקום דמו״.

כותב שורות אלה, הוא הרב יצחק ויינשטיין מז׳טיל שהיה אב״ד הורודישץ, מנהל רוחני בישיבת וולוזשין ואב״ד בוישניבה, וכעת תושב ירושלים.

יש להזכיר שעם כל אדיקותו של ר׳ יצחק וייס ללמדנות הליטאית, ואף לאישי המוסר הנובהרדקאים, היה מסביר פנים לציונות הדתית, תרם וחתם על הקרנות הציוניות ולמגביות ״המזרחי״, וכן עשה תעמולה אישית, לעליתם של צעירי העיירה לארץ-ישראל.

ר׳ איטשעלעס קללה

יאָרן אויף יאָרן האָבן זיך די לובטשער יידן געמשפּט מיט די גויים וועגן זייער חזקה אויף די פּאַשע-פעלדער ביים ניעמאַן. די גויים האָבן דערוויל אָנגעטאָן גרויסע צרות: זיי פלעגן טרייבן די קי פון דער פּאַשע, שלאָגן זיי אָן רחמנות און אפילו צעשניידן די אייטערס, ביי די קי.

איין נאַכט איז אויסגעבראָכן אַ שריפה אין דעלאַטיטשער גאַס, ווו די גויים האָבן געוווינט. ס׳האָבן אויך געברענט זייערע שייערן מיט די אָראָפּגעפירטע תבואות פון פעלד. פּונקט אינעם זעלבן טאָג האָבן די גויים צעשניטן די אייטערס ביי עטלעכע יידישע קי. אין דער שריפה האָבן די יידן וויזט אויס פאַרגעסן וועגן דעם און אייפעריק געהאָלפן די פייער-לעשער ביים איינלעשן די שריפה.

דער דעמאָלטיקער לובטשער רב, ר׳ איטשעלע, צוזעענדיק ווי די יידישע בחורים האָרעווען שווער ביים לעשן די שריפה, האָט צו זיי אַ זאָג געטאָן: ״קינדער, האָרעוועט ניט אזוי, אז ס׳וועט ביי זיי יעדער יאָר ברענען, וועלן זיי פאַרגעסן אין אונדז״. זינט דעמאָלט איז ניט דורך קיין יאָר, אז ביי די גויים אויף דעלאַטיטשער גאַס זאָל ניט ברענען.

מיין פאָטער, פון וועלכן כ׳האָב געהערט די מעשה, פלעגט דערביי צוגעבן: — דאָס האָט זיי דער צדיק פאַרשאָלטן.

יצחק שלימאָוויטש

גרשון יאנקעלעוויטש
(דרום־אפריקע)

אזוי האָבן מיר געלעבט...

מיין טאטע, הירשל-צבי, איז געווען א יישובניק און געלעבט אין דערפל זאלוזשאַק, נעבן אַסטאַשין. צו יענער צייט האָבן א סך יידן געלעבט אין די דערפער, געהאלטן קרעמלעך, שיינקלעך, אויפגעקויפט פּראָדוקטן ביי די פויערים, פארזייט פעלדער, גערטנער און זיך דורכ־געשלאָגן מיט דער פּרנסה.

כאָטש מיר האָבן געלעבט צווישן די גויים, האָבן מיר אָפּגעהיט יידישקייט, געדאַוונט 3 מאָל א טאָג, געהיט כשרות, געגעבן די יינגלעך לערנען צו מלמדים, אָדער אראָפּגעבראכט מלמדים צו זיך, אָפּגעהיט דעם שבת און אויף יום־טוב געפאָרן אין שטעטל, צו פייערן אים מיט אלע יידן צוזאמען.

אוודאי זיינען געווען איבערטריבן די אלע מעשיות, וואָס מען האָט דערציילט וועגן די יישובניקעס. אפשר איז דער יישובניק געווען א ביסל מער פּרימיטיוו, מער תמימותדיק פונעם שטאָטישן מענטש. ס'זיינען געווען א סך פארגרעבטע יידן אויך, אָבער זיי האָבן אויך ניט געפעלט אין שטעטל, נאָר וועגן זיי האָט קיינער קיין מעשיות ניט דערציילט און ניט "צעלייגט אויף טעלערלעך" זייער יעדן וואָרט.

איז זיך דער לעבן געפלאָסן רואיק, שטיל, מיט זיינע קליינע דאגות און קליינע שמחות; מען האָט זיך באנוגנט מיט ווינציק, ניט געהאַט קיין גרויסע אספיראציעס און געדאַנקט גאָט פארן לעבן און פארן שטיקל ברויט.

אָבער פּלוצלינג איז געקומען א גזירה פונעם צאר־באטושקא, אז אלע יידן מוזן פארלאָזן די דערפער און אריבערגיין אין די שטעטלעך. האָט מיין טאטע ע"ה, איינגעשפּאנט דעם פערד, ארויפגעלייגט דאָס ביסל מטלטלים, ארויפגעזעצט אויפן וואָגן דער מאמען מיט די 5 זין און 5 טעכטער, אָפּגעזעגנט זיך מיט די גוישע שכנים און אוועק צום זיידן אין לובטש.

גרשון יאנקעלעוויטש

חיה־באשע יאנקעלעוויטש

מיין זיידע, יאָסקע ישראל־אייזיקס, איז געווען א רייכער בעל-הבית, געהאט א גרויסן פלאץ און פעלדער אין שטעטל. אז מיין טאטע איז געקומען און גענומען וויינען: "וואָס זאָל איך איצטער טאָן מיט מיין פאמיליע ?" האָט אים דער זיידע בארואיקט און זיך אָנגערופן: "דו ווייסט מיין זון, אז כ'האָב פאר מיין לעבן צעטיילט די ירושה פאר דיינע ברידער און שוועסטער, וועל איך דיר אויך ניט באוואָלען. נעם זיך דעם הינטערשטן פלאץ מיטן שטיקל פעלד, בוי אויס א שטוב, פארזיי א גרויסן גאָרטן מיט גרינס און גאָט וועט דיר העלפן".

דער טאטע האָט אים געפאָלגט און מיר זיינען געוואָרן לובטשער תושבים. אָבער צו פרנסה קומט דאָס נאָך ניט, איז ער געוואָרן א דאָרפס־פאָרער. סחורות צו פארקויפן די פויערים פלעגט ער נעמען אויף באָרג, ביי שלמה כאצקלס, דערצו פלעגט ער נאָך אויסלייען 3 רובל במזומן, אויף צו קויפן ביי די פויערים זייערע פראָדוקטן. יעדן זונטיק פלעגט מען זיך אָפרעכענען און ווייטער באָרגן סחורה ביזן צווייטן זונטיק. אין יענער צייט האָבן יידן אזוי געהאנדלט און, ברוך-השם, געמאכט זייער פרנסה. דער מסחר איז דער עיקר באשטאנען פון אויפקויפן זוימען, פלאקס, בהמות, פערד, שוויימען, חזיר־האָר, פעלכלעך, עופות און אייער.

לובטש האָט אין אָנהייב פון דעם יאָרהונדערט געציילט ביי א 400 יידישע פאמיליעס, פון דעם זיינען איבער 100 פאמיליעס געווען דאָרפס־פאָרער. רב אין שטעטל איז דעמאָלט געווען רבי איטשעלע, א למדן-מופלג און א גרויסער צדיק. זיין שכירות איז באשטאנען פון צען רובל א וואָך, און אז מען האָט אים געוואָלט דערלייגן נאָך צוויי רובל א וואָך, האָט ער ניט געוואָלט נעמען. די שכירות פארן רב איז ארייננעפלאָכטן פון דער קאָראָבקע אויף הייוון און פון דער שחיטה. דעם חזן האָט מען גערופן ר' מאיר־עוזר, און ער האָט געהאט זייער א הארציקע און אנגענעמע שטים.בכלל דארף מען דערמאָנען, אז לובטשער יידן זיינען געווען גרויסע מבינים אויף געזאנג, פאר א גוט חזניש "שטיקל" זיינען זיי געווען גרייט צו באצאָלן א סך. וויפל קליינע שטעטלעך האָבן זיך דאָס דערלויבט אזא לוקסוס, ווי אויסצוהאלטן אן אייגענעם חזן? נאָר לאָמיר צוריקגיין צו יענער צייט. דער רב פלעגט דאווענען אין רויטן בית־מדרש. ס'זיינען, פארשטייט

זיך, אויך געווען מלמדים און טאקע גוטע מלמדים: משה־מרדכי פון נאָווארעדקער גאס, ראובקע דער מלמד און אנדערע.

ווען רבי איטשעלע איז נסתלק געוואָרן איז אויפן כסא־הרבנות ארויף זיין זון רבי יוסף־אליהו. אָבער א טייל יידן האָט ניט מסכים געווען און פארלאנגט אוועקצוזעצן אויף זיין אָרט א צווייטן רב, — רבי הירש, א ברודער פון ר׳ משה ראבינאָוויטש. ס׳איז אויסגעבראָכן א פייער פון מחלוקת, און צום סוף זיינען אין לובטש געווען צוויי רבנים. פרנסה איז געווען פארביידן פון דער קאָראָבקע.

ווען איך האָב געדארפט חתונה האָבן האָט זיך ארויסגעוויזן, אז די קרובים פון מיין כלה זיינען אָנהענגער פון רבי יוסף־אליהו, אין דער צייט, ווען מיין משפחה האָט געהערט צום צווייטן צד. דער כלה׳ס קרובים האָבן מודיע געווען, אז אויב ר׳ הירש וועט געבן די חופה וקידושין, וועלן זיי ניט קומען צו דער חתונה. דער אולטימאטום האָט אונדז זייער שטארק פארדראָסן און איך האָב ניט מוותר געווען. פארשטייט זיך, אז ר׳ הירש האָט אונדז יאָ געגעבן חופה וקידושין און זיי זיינען טאקע יאָ געקומען צו דער חתונה, א ברירה האָבן זיי געהאט... אָבער אויף מאָרגן נאָך דער חופה, איז מיין שווער אוועק דאוונען אין אן אנדער בית־מדרש און מיך ניט געפירט אין שול, ווי ס׳איז געווען דער מנהג. דערפאר האָבן מיר ניט געוואָלט גיין צום ״לעקעך און בראָנפן״, ביי מיין ווייבס משפחה. ס׳האָבן זיך אריינגעמישט גוטע פריינד און געמאכט א שלום צום זיסן־טיש. אָט אזעלכע פראָבלעמען האָבן אונדז דעמאָלט באשעפטיקט; ס׳איז ממש שווער צו באגרייפן די גרויסע ענדערונג, וואָס איז פאָרגעקומען אינעם יידישן לעבן, אין לויף פון די לעצטע 2 דורות.

נאָך מיין חתונה האָב איך געמוזט זאָרגן וועגן פרנסה פאר מיין משפחה, מיין ווייב און קינדער, וועלכע זיינען בסדר צוגעקומען, אויף לאנגע יאָר. האָב איך געדונגען סעדער, געהאלטן א מילך־פאכט, געהאנדלט מיט וואָס ס׳האָט זיך נאָר געלאָזט, און פון דעם אלעמען, האָט מען קוים געקענט מאכן א לעבן.

ווען די ערשטע וועלט־מלחמה איז אויסגעבראָכן האָט מען אונדז

ארויסגעטריבן פון שטעטל. מיר האָבן די גאנצע מלחמה־צייט געוואנדערט איבער פארשיידענע דערפער ארום נאָווארעדאָק. נאָך דער מלחמה האָבן מיר זיך אומגעקערט קיין לובטש, אָבער דאָס שטעטל איז געלעגן אין חורבות און מען האָט געדארפט אלץ אָנהויבן פון בראשית. מיר האָבן פשוט געהונגערט און שטארק געליטן, ביז מען האָט זיך אביסל צוריק איינגעאָרדנט.

פון טאָג צו טאָג איז די לאגע אין פוילן געוואָרן אלץ ערגער; א שווערער עקאָנאָמישער קריזיס, באגלייט מיט א שטארקן אנטיסעמיטיזם, האָט אונדז צוגעדריקט און אויך געוואָרנט וועגן דער צוקונפט. יידן האָבן אָנגעהויבן צו זוכן לענדער פאר עמיגראציע, אבי אוועק פון פוילן, און פונעם בראנדיקן ווולקאן — אייראָפּע.

אין 1930 בין איך אוועק קיין דרום־אפריקע. מיט 4 יאָר שפּעטער געבראכט אהין מיינע קינדער, געציילטע יאָרן איידער דער בלוטיקער מבול איז געקומען.

לטובת הכלל מעג מען

לובטשער יידן האָבן בדרך־כלל געלעבט אין גוטער שכנות מיט די שטעטלשע גויים. אָבער ס׳זיינען געווען פאלן, ווען זיי האָבן פּרובירט אונדז ״אָנטרעטן אויף די ׳נאגניאָטקעס׳.״ פארשטייט זיך, אז מיר האָבן זיך ניט געלאָזט.

אין איינעם א שבת זיינען די גויים ארויף פאשען זייערע סטאדעס אויפן ״וואָרעק״, וואָס האָט געהערט צו די יידן.

לויטן באפעל פון רב זיינען מיר ארויס אויפן ״וואָרעק״, און מיט כוח פארטריבן די גויים מיט זייערע קי. מיר האָבן ניט דערלאָזט, אז יידיש אייגנס זאָל זיין הפקר. זייער כוונה, אז שבת וועלן מיר ניט רעאגירן, איז זיי ניט בייגעשטאנען. דער רב האָט מתיר געווען, האָבנדיק פאר די אויגן די אינטערעסן פון כלל.

שלום לייבאָוויטש

יצחק שלימאָוויטש

די שריפה פון לובטש אין 1915

אין שטעטל האָט מען א סך גערעדט וועגן דער מלחמה. די לובטשער "פּאָלי-טיקער" און "סטראַטעגיקער" פלעגן זיך פּאַרקלייבן אין א ווינקל פון בית-מדרש און שעה'ן-לאַנג זיך אַמפּערן; ווי דער שטייגער איז, זיינען געווען "רוסן" און "דייטשן", דאָס הייסט — די וועלכע האָבן געהאַלטן מיט די רוסן, און די וועלכע האָבן געהאַלטן מיט די דייטשן. אָבער, אז די מלחמה קלאַפּט שוין אין אונדזערע טירן, האָבן די "פּאָליטיקער", וואָס האָבן געהאַלטן דעם גאַנג פון דער מלחמה אויפן האַנט, ניט געוווּסט. און אפילו ווען ס'האָבן זיך, אַרום די ימים-נוראים, באַוויזן די ערשטע פּליטים האָבן זיי נאָך אַלץ פאַרזיכערט, אז "צו אונדז וועט דאָס ניט קומען". ס'איז דאָך פּשוט און קלאָר: א פאַרוואָרפן שטעטל, 40—50 ווייאָרסט פון א באַן-ליניע, וואָס האָבן דאָ צו טאָן די אַרמייען?...

מוצאי יום־כיפור, ווען די יידן זיינען געזעסן ביים אָפּפאַסטן זיך, האָט זיך פּלוצלינג דערהערט א שטאַרקער גערודער פון שווערע וועגענער און דאָס קלאַפּן פון פערדישע פּאָדקאָוועס. אונדזער שטוב איז געווען אויף א גאַס, וואָס האָט דורכגעשניטן דאָס גאַנצע שטעטל. מיר זיינען אַרויס א קוק טאָן, וואָס ס'האָט פּאַסירט. די גאַנצע גאַס איז געווען פול מיט עטלעכע רייען וועגענער, געשפּאַנט מיט פיר און זעקס פערד, וועלכע האָבן אָן אויפהער געצויגן פאָרויס. א גאַנצע נאַכט האָט מען ניט געקענט איינשלאָפן צוליבן גערודער. אזוי האָט זיך דאָס געצויגן צוויי מעת־לעת אָן אָפּשטעל. ס'איז דורך א גאַנצע אַרמיי מיט אַלע אירע כלים און סאָלדאַטן: פוסגייער, רייטער און הילפס-טיילן מיטן "פּראָוויאַנט". ביי

דער זייט פון וועג, זיינען אין אומאָרדענונג געגאנגען פארמאטערטע און דורשטיקע סאָלדאטן, צווישן זיי א סך צעקאַליעטשעטע מיט באנדאזשירטע קערפער־טיילן. זיי פלעגן אריינלויפן אין די הייזער בעטן א שטיקל ברויט אָדער א טרונק וואסער. ווען אין שטוב ביי אונדז איז געבליבן נאָר איין לעבל ברויט, מ׳האָט דאָס געוואָלט באהאלטן פאר זיך, איז פונקט אריין א סאָלדאט און געבעטן ברויט. דער טאטע האָט אים געזאָגט, אז מיר האָבן נאָר דעם איינציקן לעבל און ער קען אים דאָס ניט אוועק־געבן. דער סאָלדאט האָט צוגעשטעלט די ביקס מיטן שפיז צום טאטנס ברוסט און זיך אָנגערופן: ״אויב דו וועסט מיר דאָס ניט געבן, שטעך איך דיר גלייך דורך!״ און דאָס איז ניט געווען דער איינציקער פאַל.

ערב סוכות, אינדערפרי, איז צו אונדז אריין א רוסישער פּאָלקאָווניק, א הויכער, שלאנקער מאַן, מיט א לאנגער, גרויער באָרד, מיט א גוטמוטיקן אויסדרוק פון אן אמתן אינטעליגענט. ער האָט געבעטן צו קויפן א פוטערנעם מאנטל. מ׳האָט אים דערלאנגט א מאנטל און ער האָט אים אָנגעטאָן אויף זיך, געפרעגט א פרייז און באצאָלט. דאָס האָט אויף אלעמען געמאכט א שטארקן איינדרוק; נאָך די שרעק פאר די קאָזאקן, וועלכע האָבן אלץ גענומען אָן געלט, דערצו נאָך מכבד געווען מיט קלעפּ, איז דאָס געווען אן איבעררראשונג און מיין טאטע האָט גענומען וויינען. דער פּאָלקאָווניק האָט ארויפגעלייגט זיין האנט אויפן טאטנס אקסל און א זאָג געטאָן:

— וויין ניט פעטערל, מ׳דארף ניט. די דייטשן וועלן טאקע אין גיכן זיין דאָ. אָבער האָב ניט קיין זאָרג, ווען זיי וועלן נאָך זיבן יאָר גיין, אזוי ווי זיי גייען, וועט ביי אונדז קלעקן טעריטאָריע. אָבער די פיס וועלן זיי געשוואָלן ווערן גייענדיק און זיי וועלן פאלן.

די צוויי טעג סוכות זיינען דורך אין כסדרדיקער מורא. דאָס שטעטל איז געווען אונטער דער קאָמענדאנטור פון די קאָזאקן און די האָבן געבאלעבאטעוועט אויף זייער אופן. דעם צווייטן טאָג סוכות, בייטאָג, איז געפלויגן אן עראָפּלאַן, מ׳האָט געזאָגט, אז דאָס איז א דייטשער און ער וועט ווארפן באָמבעס. ס׳איז געוואָרן א בהלה, מען איז אראָפּ זיך באהאלטן אין די קעלערס, אָבער ער איז אוועק און ס׳איז גאָרניט געשען.

א שעה שפעטער האָבן צווײ אויפרייסן א טרייסל געטאָן דאָס שטעטל. די צעמישונג ביי די מענטשן איז געווען גרויס, מ׳האָט ניט געוווסט וואָס צו טאָן, וווהין צו לויפן. מיט ציטעריקע פינגער פון שרעק, האָט מען גענומען איינשפּאַנען די פערד און וועגענער און געלאָפן אויסערן שטעטל, אויפן וואַרעק, צווישן ניעמאַן און די בתי־מדרשים. פאַרנאַכט איז מען געקומען זאָגן, אז די ערשטע באָמבע האָט געטראָפן אין בנימינקעס קעלער און ס׳זיינען פאַראַן דאָרט טויטע און פאַרוווּנדעטע.

בנימינקע, דער רייכער הורט־באַקאַלייניק, איז געווען א קאַפּריזער ייד, אן עקשן, אָבער א קלוגער, מיט פאַרשיידענע איינפאַלן; וועגן אים האָט מען דערציילט אזא מעשה: אין איינעם א פרימאָרגן האָט ער אין זיין קראָם אָפּגעלאָדן עטלעכע פורן מיט פעסער הערינג. א שכן, וואָס איז פונקט פאַרבייגעגאַנגען, האָט באַמערקט אז פון איין פאַס רינט ארויס לייאָק; דער ייד איז ניט פויל, שטרעקט אויס א פינגער און נעמט זיך לעקן דעם לייאָק; אז בנימינקע האָט דאָס דערזען, האָט ער גענומען שרייען צום ייד: ״אוי רב מאיר, זייט איר א ייד א נאַשער!״.

עטלעכע יאָר פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה, האָט צווישן נאָך הייזער אָפּגעברענט אויך בנימינקעס הויז.ביים אויפבויען צוריק דאָס הויז האָט בנימינקע געזאָגט: ״איצטער וועל איך אזוי בויען מיין הויז, אז ווען דאָס שטעטל וועט ווידער ברענען, וועל איך מיט מיין פאַמיליע זיצן אין קעלער און מיר וועלן דאָרט רואיק טרינקען טיי״. ער האָט טאַקע אויפגעבויט א הויז פון עטלעכע שטאָק, דער שענסטער מויער אין שטעטל, דערצו באַזאָרגט מיט א שטאַרקן קעלער. ווען דער עראָפּלאַן איז געפלויגן איבערן שטעטל, האָט ער צונויפגענומען די משפחה מיט שכנים און אראָפּ זיך באַהאַלטן אין קעלער. האָט דער גורל אזוי געוואָלט, אז דווקא זיין הויז מיטן קעלער איז געטראָפן געוואָרן די ערשטע, און געגעבן די ערשטע יידישע קרבנות אין שטעטל.

ווען ס׳איז צוגעפאַלן די נאַכט האָבן זיך באַוויזן שריפות. דער הימל איז געווען רויט אין עטלעכע ערטער, דאָס האָבן געברענט די ארומיקע דערפער. נאָך האַלבער נאַכט האָט זיך דערהערט א שטעפּעריי פון מאַשינ־געווער און ביקסן. פון צייט צו צייט האָבן אויך געדונערט האַרמאַטן.

די שרעק און די פּאניק זיינען געוואַקסן. יידן מיט שטאַרקערע נערוון האָבן באַרואיקט דעם עולם און געהייסן זאָגן תּהילים, וואָס איז באַגלייט געוואָרן מיט א געוויין פון פרויען און קינדער. די גאַנצע צייט זיינען אָן אויפהער געלאָפן סאָלדאַטן, כדי צו באַוויזן אריבערצוכאַפּן זיך אויפן צווייטן זייט ניעמאַן. ס׳האָט זיך באַוויזן אַן עראָפּלאַן און האָט אראָפּ־געוואָרפן באָמבעס. די בריק האָט גענומען ברענען, אָבער די קאָזאַקן אויף די פערד זיינען געלאָפן דורכן פייער, די פוסגייער זיינען געגאַנגען אין וואַסער.

ס׳האָבן זיך גענומען ווייזן פייערן אינעם שטעטל, דאָס האָבן זי די קאָזאַקן אונטערגעצונדן; אין איין פערטל שעה שפּעטער, האָט דאָס שטעטל שוין געברענט פון אַלע זייטן. די היץ איז געוואָרן אזוי גרויס, אַז מיר האָבן ניט געקענט אייַנשטיין אויף אונדזערע ערטער, האָבן מיר זיך אויסגעצויגן אויפן פייכטן גראָז. די ביקסן־קוילן זיינען געפלויגן איבער אונדזערע קעפּ און געקלאַפּט אין די וועגענער, פאַרוווּנדעט די פערד און אויך א סך מענטשן. יעדער איינער האָט געבעטן גאָט, ער זאָל אונדז ראַטעווען פון דער גרויסער סכנה, אין וועלכער מיר האָבן זיך געפונען.

פּלוצלינג איז די שיסעריי געוואָרן שוואַכער. פון ווייטן האָבן מיר דערזען די שטאָלענע העלמען פון די דייטשע סאָלדאַטן. באַלד טאַקע זיינען זיי צוגעקומען צו אונדז און פאַראָרדנט, וואָס גיכער צו פאַרשווינדן אויפן צווייטן זייט פון שטעטל, נעענטער צו די דערפער, ווייל די שלאַכט קומט נאָך פאָר. מיר האָבן תיכף זיך פאַרנומען אין וועג און זיך אויס־באַהאַלטן אין איינעם פון די דערפער.

ווען מיר זיינען אויפן אַנדערן טאָג געקומען אהיים, האָבן מיר געטראָפן נאָר די קוימענס און אויוונס, די הייזער זיינען אוועק מיטן פייער. ס׳איז ניט געווען קיין אַנדער ברירה, ווי נעמען דעם וואַנדער־שטעקן אין האַנט, און זיך לאָזן אויפן שווערן וועג פון ״בעזשענצעס״ — מלחמה־פּליטים.

אונדזער קולטור־קרייז

נאָך דעם ווי די מלחמה האָט זיך געענדיקט, זיינען מיר געקומען

צוריק אינעם אַפּגעבּרענטן, פּארוויסטן מקום, וואָס איז אמאָל געווען אונדזער שטעטל לובטש. ס׳האָט גענומען א צייט ביז מיר האָבּן צוריק אויפגעבויט א הויז, אזוי אויך א גאנצע ריי פון לובטשער יידן, וועלכע זיינען אין די מלחמה יאָרן געווען נע-ונד, ביי דער ערשטער מעגלעכקייט געקומען צוריק, כדי אויף די חורבות ווידער אויפצובויען זייער היים.

די קינדער, וועלכע זיינען אין די מלחמה־יאָרן אונטערגעוואקסן, געוואָרן בחורים און מיידלעך, האָבּן זיך כמעט ווי ניט געקענט און זיך געפילט ווי פרעמדע. לאנגזאם האָט מען זיך גענומען דערנעענטערן, שמועסן און טרעפן זיך צוזאמען אין די אָוונטן. ס׳האָט זיך געשאַפן א קרייז, וואָס האָט פּרעטענדירט צו זיין דער קולטורעלער וואָרטזאָגער פון שטעטל, און טאקע העלפן פאָרמירן דאָס יידישע לעבּן אויף נייע, מער מאָדערנע, יסודות.

צו אונדזער קרייז האָבּן געהערט: בּערעלע קאָבאַק, ראובקע בּער־קאָוויטש, חיים ברוק, בּיידע שאַפּיראָס, אבא ראָזאָווסקי, מיינע קוזינס, יואל און קושע, מיינע קוזינקעס און אנדערע. דער פּלאַץ פאר די צוזאמענ־טרעפן איז געווען אין הויז פון אונדזער חברטע באשקע שימשעלעוויטש (שיע־ניאַמעס). דאָרט זיינען אויך געקומען זייערע שכנות, שיינקע געלפאנד און ראשקע, ווי אויך צוויי שוועסטער פון חיים ברוק.

אבא ראָזאָווסקי האָט פּרעטענדירט צו זיין א פּאָעט; ער פלעגט טאקע שרייבּן שיינע לידער און זיי פאָרלייענען פאר אונדז מיט גרויס פּאַטאָס. איין ליד זיינס איז פאַרבּליבּן איינגעקריצט אין מיין זכרון ביז צום היינטיקן טאָג. דער אינהאלט פונעם ליד איז, מער ווייניקער, אזא:

"א יידישע מוטער דערציילט איר זון וועגן טייך "סמבטיון" און די יידן, וועלכע וווינען דאָרט, און אז דאָרט שטארבּט מען ניט קיינמאָל. ווען דאָס קינד איז עלטער געוואָרן, קומט ער מיט א טענה צו דער מאמען: ער לערנט געאָגראַפיע און האָט ניט געפונען אויף דער מאַפּע אזא אָרט, וואָס מען רופט אים "סמבטיון". ׳נארעלע דו, ענטפערט אים די מוטער, קיינער ווייס ניט ווו ס׳געפינט זיך. דאָרט שטאַרבּן ניט קיין מענטשן טאקע דערפאר, וואָס אונדזערע מענטשן האָבּן נאָך דאָרט דייער פוס ניט אריינגעשטעלט׳".

סוף 1921 זיינען אין שטעטל געקומען די צווי שוועסטער לאה און פרומקע אַשעראַווסקי. ארום זיי פלעגן זיך שטענדיק קלייבן די קליינע קינדער, מיט וועלכע די טייערע פרומקע פלעגט ליב האָבן צו פארנעמען זיך ווי א גוטע פרעבליסטין. דעמאָלט איז ביי אונדז אויפגעקומען דער געדאנק, צו אָרגאניזירן א פאָלקסשול פאר די קינדער. די שול האָבן מיר איינגעאָרדנט אין א טייל פון דעם ווייסן בית־מדרש, וועלכער איז אויפ־געריכט געוואָרן פון זיינע חורבות. די ערשטע צווי לערער זיינען געווען חיים פערסקי און לאה אַשעראַווסקי. געלט פאַר דער שול, און צו פאר-ריכטן דעם ווייסן בית-מדרש, האָט געגעבן די הילפס־געזעלשאפט ״יעקאָפּאָ״ אין ווילנע. דרך-אגב וויל איך דערמאָנען, אז דאָס איז געטאָן געוואָרן מיט דער איניציאטיוו פון מיין פאָטער און פון טוביה דעם שמש (שימשעלעוויטש), וועלכע האָבן געגעבן א סך מי און ארבעט צו רעאלי־זירן דעם געדאנק.

מיר האָבן אויך געגרינדעט א ביבליאָטעק, ס׳האָבן זיך תיכף באוויזן א סך טרייע לייענער פונעם יידישן און העברעאישן בוך. אויך די ערשטע ביכער האָבן מיר באקומען פון ״יעקאָפּאָ״ אין ווילנע. אויף וויפל מיין זכרון דינט מיך, איז די ערשטע אָרגאניזיר־קאָמיסיע פון דער ביבליאָטעק באשטאנען פון די חברים: חיים ברוק, בערל קאבאק, באשקע שימשעלע־וויטש, ראובקע בערקאָוויטש, ראשקע דעם שמידס, שיינקע געלפאנד און מיין וויינשטיין.

אין 1923 בין איך אוועק פון לובטש.

א קאָמעדיע.

די גרינדונגס־אקאדעמיע פון בית״ר, איז פאָרגעקומען אין דער רעמיזע פון די פייערלעשער.

שלמה קאלמאנאָוויטש איז געשטאנען ביי דער טיר און אריינגעלאָזט די מענטשן. קומט צוגיין א בחור און גיט אים א פרעג:

— שלמה, וואָס קומט דאָ פאָר?

— א טרומפעלדאָר־קאָמעדיע, האָט אים שלמה געענטפערט.

משה קאַגאַנאָוויטש

שטעטלעך פון הייזער און אָקאָפּעס

(פון א רייזע איבער דער ווילנער פּראָווינץ)

פאַרעפנטלעכט אין „מאָמענט" נומער 210,
דעם 8־טן סעפטעמבער, 1932.

לובטש און דעלאַטיטש זיינען צוויי קליינע שטעטלעך ביים ניעמאַן, וועלכער פליסט דאָ לענג אויס די גאַסן פון ביידע שטעטלעך און גיט זיי צו פיל חן און פּראַכט. ביידע שטעטלעך האָבן זיך אָפּגעבויט אין די ערשטע נאָך־מלחמה יאָרן (1918—1923) פון זייערע חורבות.

לענג אויס פון ביידע זייטן טייך האָט זיך אַמאָל געצויגן דער דייטש־רוסישער פראָנט, במשך א פּאָר יאָר. די גאַנצע באַפעלקערונג איז עוואַקו־אירט געוואָרן און געפונען א מקום מנוחה אין די ווייטערע ארומיקע שטעטלעך.

נאָך דער מלחמה האָבן זיך די יידן פון ביידע שטעטלעך צוגלייך ווי די פּויערים פון די דערפער אומגעקערט אין זייערע היימען און מיט פלייס און אויסדויער זיך גענומען אָפּבויען און באַאַרבעטן די שוואַרץ־פּרוכטבאַרע, געבענטשטע ערד פון דעם קאַנט. די איינוווינער ווייסן פיל צו דערציילן וועגן יענע ערשטע טעג, ווען מען האָט זיך אויפגעהאַלטן צייטווייליק אין די אָקאָפּעס און געוווינט אויסגעשטעלט אויף אַלערליי געפאַרן. פיל מענטשן זיינען דערהרגעט געוואָרן ביים גראָבן און אַקערן, פון די שראַפּנעלן, גראַנאַטן און באָמבעס, וועלכע זיינען געבליבן שטעקן אין דער ערד. א דאַנק דער הילף פון קרובים אין אַמעריקע און די גרויסע הלוואה פון דער ווילנער „יעקאָפּאַ", איז געלונגען זיך צו בויען הילצערנע הייזלעך און קראָמען. ביים היינטיקן טאָג ציילט לובטש 450 פאַמיליעס, צווישן זיי איבער 300 יידישע.

דעלאַטיטש איז פיל קלענער און האָט דעם אויסזען פון א גרויס דאָרף. געפינענדיק זיך 5 קילאָמעטער פון לובטש מאַכט זי דעם איינדרוק פון

א מין פאַרשטעטל צו יענער. זי איז טאַקע אַנגעשלאָסן צו דער לובטשער קהלה און באַנוצט זיך מיט אירע כלי־קודש. די ערשטע יאָרן האָבן פיל יידן געמאַכט א לעבן פון דער פאַרגעקומענער מלחמה; מען האָט געהאַנדלט מיט שטעכיקן דראָט, מיט באַן-שינעס, מיט די באַזונדערע טיילן פון די פונאַנדער גענומענע אָקאָפּעס, ביז די מיליטערישע העכערע מאַכט האָט עס דערקלערט פאַר א מיליטעריש אייגענטום, און פאַרבאָטן עס פונאַנדער צו נעמען.

די גרויסע צעמענט אָקאָפּעס ציען זיך דאָ לענג אויס דעם ניעמאַן. ביזן היינטיקן טאָג געפינען זיך פיל אָקאָפּעס אין די שטעטלעך צווישן די הייזער, שטאַלן און שייערן, און די באַפעלקערונג באַנוצט זיך מיט זיי טיילווייז צו פּראַקטישע צוועקן (האַלטן קאַרטאָפל א.א.וו.).

די ערד דאָ איז ווי געזאָגט זייער א פּרוכטבאַרע, א שוואַרצע, א שטיינלאָזע ווי ערגעץ ניט אין גאַנץ ווילנער געגנט. דאָ גייט א גרויסער האַנדל מיט תבואות, פלאַקס, זוימען, וועלכע איז דאָ גוט געראָטן. דאָ ווערט אויסגעאַרבעט ״האָלענדישער״ קעז, וועלכער ווערט צעשיקט איבער גאַנץ פּוילן, פון ברעג ביז ברעג, און איז באַקאַנט אין די גרויסע צענטערס אַלס ״ליטווישער״ קעז. די פאַקטערס, וועלכע נעמען די מילך ביי פּריצים, האָבן די לעצטע יאָרן, צוגעלייגט זייערע פאַרמעגנס צוליב דער גוואַלדיקער ביליקייט פון קעז, וואָס האָט איבערגעשטיגן אַלע מעגלעכע אויסרעכע־נונגען (2,00 — 1,70 זלאָטעס, דעם לעצטן יאָר).

עס זיינען פאַראַן א היבש ביסל יידישע גערטנער, וועלכע באַשעפ־טיקן זיך מיט צושטעלן דעם פּריסטן גרינס פון זייערע אייגענע גרויסע גערטנער אין די אַרומיקע שטעט און שטעטלעך. אין די ערשטע נאָך-מלחמה יאָרן האָט זיך עס זייער גוט באַצאָלט, צוליב דער טייערקייט פון לעבנסמיטלען און א ביסל יידן זיינען אפילו געוואָרן דערפון גבירים. אָבער די שפּאָט-ביליקע פּרייזן אויף די אַלע אַרטיקלען (תבואות, פלאַקס, זוימען, קעז, גרינס, פּרוכט), האָבן געבראַכט דערצו, אז יידן נעמען איצט אָפּ פאַר דער שווער פאַרהאָרעוועטער פּראַצע בוכשטעבלעך גראָשנס. די לייזונג אין די קראָמען און ביר־געשעפטן איז צוליב דער פאַראָרעמונג פון פויער געפאַלן ביז מינימום.

איך בין געווען אין לובטש אויף דעם איינציקן גרעסטן יערלעכן יריד אין שטעטל, אויף ״איליא״, ווען מען פלעגט אלע יאָרן לייזן ממש גאָלד. היינט אָבער זיינען די לובטשער קרעמער געשטאַנען מיט פארלייגטע הענט אינמיטן יריד. דער פויער דינגט, באקוקט די סחורה, איז מודה, אז ס׳איז ביליק און גייט דאָך אוועק גאַרניט קויפנדיק. דערפאר איז דאָ דער זול אויף אלץ אן אומגעהויערער. אוגערקעס האָט מען זיך געבעטן מיט 10 גראָשן פאר א שאָק און קארשן צו 10—8 גראָשן פאר א קילאָ.

דער אלגעמיינער איינדרוק איז, אז הגם אויך לובטש און דעלאטיטש זיינען שווער געטראָפן פון קריזיס, דאָך איז דער מאטעריעלער מצב פון יידן, אין פארגלייך מיט אנדערע שטעטלעך, א באפרידיקנדער. די הוצאה איז דאָ א קליינע, אלץ איז שפּאָט ביליק, מען האָט גרינס, קארטאָפל פון די אייגענע גערטנער, דער לעבנס-ניוואָ איז פון אלעמאָל א נידעריקער. מען האָט גלייכצייטיק צו עטלעכע באשעפטיקונגען: א פאקט, א קראָם, תבואה מסחר א.א.וו. און א חוץ דעם האָבן די לובטשער א נאָמען פאר קארגע, דערפאר טאקע האָבן זיי דערהאלטן די קאפּיטאלן פון די גוטע יאָרן.

לובטש פארמאָגט א קאָאָפּעראטיווע באנק, א גמילות חסד, א פּאָר אָרגאניזאציעס און פאריינען (״השומר הצעיר״, החלוץ, בית״ר, פּועלי ציון), א 5 קלאסיקע ״תרבות״ שול און א דראמאטישער פאריין, וועלכער טומלט ארום זיך, קאָנצענטרירט די שטעטלשע יוגנט און לעבט זיך אויס געזעלשאפטלעך און גייסטיק. זומער זיינען זיי אלע פאקטיש האלב טויט. די יוגנט העלפט צו די טאטעס ביי די גערטנער, פאקטן, אין די קראָמען און א חוץ דעם ציט דער שיינער ניעמאן צום באָדן און שפּילען זיך . . .

ערשט ווען דער ווינטער קומט מיט זיינע גרויסע נעכט און קאלטע טונקעלע טעג אין שטעטל אריין, ווען דער פראָסט בינדט דאָס שטיפערישע וואסער פון ניעמאן אין קייטן פון אייז, ערשט דאן גייען די יוגנטלעכע אוועק אין די אָרגאניזאציע לאָקאלן, וועלכע זיינען גלייכצייטיק אויך ראנדעווו־ערטער.

לובטש און דעלאטיטש, די הילצערנע הייזער און די צעמענטירטע אָקאָפּעס, רוען דאן ביז פרילינג, ביז דער ניעמאן זאָגט אָן דעם אָנקום פון דעם פריילעכן, לעבעדיקן טייל פון יאָר — פון זומער.

געבראכט צום דרוק: משה צינוביץ׳

א געלע כלה..

יענטע איז מיט מזל געוואָרן א כלה. ס׳רעדט זיך אזוי לייכט ״געוואָרן א כלה״, ס׳האָט געקאָסט א סך מי, צייט און גאָר א סך רייד, ביז דעם שדכן איז געלונגען צו איבערצייגן דעם חתן, סיי זיינע עלטערן און באקומען זייער הסכמה צום שידוך.

נאָך דעם איז ערשט געקומען די אמתע פּרשה פון דינגעניש און הבטחות, ווי דען אנדערש? א טיש מיט שטולן, בעטן, א קאנאפּע, א פּאָר יאָר קעסט און נאָך א סך זאכן, טאקע ווי אין ווערטל זאָגט זיך: ״צוזאָגן און ליב האָבן, קאָסט ניט קיין געלט״.

וואָס טוט מען אָבער מיט דער כלה׳ס האָר, די כלה איז נעבעך א געשטראָפטע פון גאָט — א מויד מיט רויטע ברענענדיקע האָר — א געלע. שטאמלט מען ביסלעכווייז אויס דעם אמת, מורא געהאט, אז דער חתן וועט חרטה האָבן און אויס שידוך.

דערהערט אזא זאך רופט זיך אָפּ דער חתן גאנץ רואיק:

א געלע כלה, ס׳מאכט ניט אויס, ביי מיר וועט זי פארשווארצט ווערן... ח. י.

„קאק סטאַי״..

די מאמע פון מייטע קאסמאיעוויטש דערציילט א גליקלעכע פּאר ווייבער, אז צו איר טאָכטער שדכנט זיך א בחור פון ראדון, אמת ער איז ניט אזא יונגער, אָבער דערפאר א רייכער און ער איז גרייט צו נעמען זי אָן נדן, אָן א וועלכן ס׳איז אויסשטייער, — ער נעמט זי ״קאק סטאַי״ (געמיינט: אזוי־ווי זי שטייט און גייט). ה. ק.

חנה דיכטר

האור הגנוז של האם היהודיה בלובץ'

בשלהי קיץ 1933 הגעתי ללובץ'. באתי לשם אחרי שלוש שנות עבודה, בבית-ספר "תרבות" בוארשה הבירה. עגומות היו מחשבותי בדרך לעיירה. חשבתי כי חיים משעממים ועלובים אחיה בפינה נדחת זו, הנמצאת רחוק כל־כך ממרכז תרבותי. הסביבה ודאי נחשלת, חשבתי, והתושבים, כבכל עיירה קטנה, נתונים לדאגות הפרנסה עד כלות הכחות ואינם פנויים לפתח חיי רוח. אולם לשמחתי הרבה, לא התאמתו מחשבותי. האנשים היו חביבים. חבר המורים בבית־הספר גדול, אחראי ומסור. בנין בית-הספר רחב ידים, הומה מילדים בריאים ועליזים, הנהנים מחנוך עברי מלא.

בבית-הספר פעל ועד הורים מסור ואחראי, אתם נפגשנו, אני — והמורים החדשים האחרים — לשיחה ממושכת בשבת הראשונה לשהותנו בעיירה. היו אלו אנשים שומרי מסורת, אשר הלכו בבקר, כמקובל, לבית־הכנסת לתפילת-שבת, שבו בנחת לביתם, טעמו ממאכלי-השבת ורק אחרי זה קיימו את הפגישה עם המורים החדשים, כדי להכירם מקרוב. השיחה היתה נעימה ולבבית, הרגשתי מיד, שמצאנו שפה משותפת, וכי בכחות משותפים נבסס את בית־הספר העברי בלובץ'. הם סיימו בהבטחה: "אנו מבטיחים למורים משכורת נאותה, כדי שיוכלו להתמסר בלב שקט לעבודתם הפדגוגית". נדהמתי, מאין ליהודים אלה גישה כה נכונה, הריהם רחוקים מיסודות הפדגוגיה וטרודים במלחמת הקיום; אולם יהודים טובים אלה, נשאו בלבם חובה לאומית ומורשת, אותה קבלו מאבותיהם. מאז — התמסרתי לבית-הספר, לילד, לנוער וביחוד לאם. כעבור זמן קצר השתלבתי במסכת החיים של יהודי לובץ', שותפה לדאגות ההורים והילדים כאחד.

כדי להכיר מקרוב כל אחד מתלמידי, התחלתי לבקר בבתיהם. רציתי לראות את תנאי הדיור ואורח חייהם. בשובי לחדרי, העליתי את רשמי על הניר. התמונה היתה עגומה מאד. בעיקר נגעו ללבי חייה הקשים של

קבוצת תלמידי בית־הספר "תרבות" בשעור התעמלות

האם היהודיה, ראיתי את סבלה, ושתיקתה העידה: זהו גורלי! הבנתי לרוחה — עומדת נבוכה ללא השכלה וללא נסיון, מול הזרם החדש אותו לא הכירה. רק האינסטינקט האמהי שהעניק לה הטבע נותר לה, בכחו של

זה, עליה לתת כל הדרוש לחנוך הילד. מובן שזה מעט מדי, ודאגותיה רבות מאוד: בבית ילדים מספר, דוחק וצפיפות, האב, בעל־מלאכה שעבד בדרך־כלל בבית, והאם עוזרת לו בדאגות הפרנסה. בבית רעש והמולה, מפריעים זה לזה אף מבלי שירצו בכך. האמצעים החומריים דלים וכל העול הכבד לחנוך הילד, ולסיפוק צרכיו החומריים והרוחניים, "נפל" על ראש האם: להכין אוכל, לדאוג לבגד חדש, שלם ונקי. לספק ספרים ומכשירי למוד, והן לדאוג לבריאותו ולהתקדמותו בלמודים.

אורח חיים זה של האם, גזל את מנוחתי. התחלתי לחפש דרך כדי לעזור לאמהות הטרודות והעמלות. לשם כך ערכתי תכנית בת כמה סעיפים:

א. לקיים כל ליל־שבת אספות כלליות. באספות אלה דנתי בנושאים על השינויים שחלו בחיי האשה בארץ־ישראל: עמדת האשה בחברה ומאבקה למען שוויון ועצמאות בכל שטחי־החיים; התעכבתי בעיקר על החידושים בשיטות החנוך.

ב. לערוך מסיבות בכל חג ומועד, כדי להקנות לאם ידע, על מהות חגי־ישראל וערכם לחנוך הילד.

ג. לקיים כל חודש קבלת־הורים; בפגישות אלה פתרנו בעיות אינדיבידו־אליות, בהן התלבטה כל אם.

תופעה חוזרת היתה שאחרי סיום האספה או המסיבה, לא מהרו האמהות לשוב הביתה. הן רצו לשהות במסגרת זו עוד קצת, אולי ישיגו את הדרוש להן לחנוך ילדיהן. ואכן, השיגו רבות. הפגישות הסתיימו לרוב בשעה מאוחרת בלילה. בחוץ שררה חשכה והדרך לחדרי היתה די ארוכה, אך כולן המשיכו ללכת יחד אתי. הן לא שמו לב לקור, לגשם ולרוח עד שנפרדנו וכל אחת פנתה לעבר ביתה.

נוכחתי שפגישות אלה הפכו לתוכן חייהן. אפשר בהן לספר הכל, אפשר לגול אבנים כבדות מעל הלב, הדואב והאוהב, כאן תמצא תמיכה ועדוד, עזרה ועצה.

קבלת־הורים

הנשים נכנסו לחדרי בהביאן בעיותיהן המרובות. אהבתי להסתכל

בפניהן, בהכנסן לא העזו לשבת, לא ידעו במה להתחיל, ולעתים אף פחדו לשאול. ידעתי שהתנהגותן נובעת מצניעות, לכן פתחתי בשיחה. ספרתי לאם הנבוכה על ילדה, על השגיו בלמודים, הבאתי דוגמאות של חנוך נכון. ספרתי שהאל דאג לה ונתן לה חכמה רבה וידע נצחי, וזהו לב־אם, החש בכל שינוי שחל בחיי הילד. עליה להראות לילד שהיא מבינה כל מה שהוא קורא ולומד; עליה להשגיח עליו בשעת הכנת שעוריו ולהקשיב בסבלנות לדבריו. כך יווכח הילד שעיניה צופיות על דרכיו ומשגיחות על חנוכו, תוך דאגה והשתתפות פעילה. האם יצאה מפגישה זו, בהרגשה של בטחון, אמונה בכחותיה ובתחושה, כי מעתה תדע איך לנהוג.

האם החלה לשמור על מסגרת המשפחה, תוך הקפדת יתר על הווי החגים. הדליקה נרות שבת כמספר ילדיה, בבית היתה אוירה חגיגית מאוד. על השלחן פרושה מפה הבוהקת בלבנה, הנשמרת רק למטרה זו. בכל שבת וחג הכינה מאכלים טובים כדי לשפר את ״טעם החג״.

אמו של לייב קלמנוביץ׳ אמרה לי: ״המורה, לו ידעת בכמה מאמצים עולה לי כל זה. אך מאז שיחותינו הוברר לי תפקיד הבית, קודם חשבתי שהחנוך המסורתי אינו מספיק כדי לחנך את הילד. עתה, מובן לי הכל, אלה הם היסודות לחנוך יהודי טוב. כך קושרת אני את לב ילדי לעמו ולתורתו״. לויתיה עד מעבר לדלת של חדרי ולחיצת יד חמה הפרידה בינינו, אולם בלבי השאירה שיחה זו אור רב ותקוות לעתיד טוב.

אם אחת לא יכלה להופיע לשיחות אלו. היתה זאת אמו של דניאל אייזיקוביצקי. אשה צעירה זו היתה משותקת ורתוקה למטתה. הבנתי לנפ־שה וסרתי לביתם. הבאתי עמי את יומן הציונים, מחברות הילד וחיוך על פני. רעד עובר בגופי עד היום כשאני נזכרת באשה זו. דמותה נצבת לפני; פניה החוורות הביעו צער עמוק. מתוך פניה בלטו שתי עינים כחולות, גדו־לות ועמוקות. עיניה בלשו אותי וזלגו דמעות, זעקו חמס על גורלה המר. התישבתי לצידה וספרתי בנחת, על בנה העדין. היא לא דברה, רק מתנו־דות גופה הבנתי אשר עם לבה. נחמתיה: — אל דאגה, האל נתן לבנך לב טוב ונבון, שכל רב ועצמאות. הוא עושה דרכו בחיים בצעדים בטוחים. היא לטפה את ידי; היתה זאת תודתה של אם אומללה. ביקרתיה בקביעות, אחד לחודש, ידעתי שביקור זה מביא קרן אור לעולמה החשוך והמלא יאוש.

— רוצה אני לספר על אמהות אלו עוד ועוד, אך לצערי הגדול, הזמן וצרות ישראל, השכיחו שמותיהן מלבי. אולם את טוהר מעשיהן וגודל סבלן נושאת אני אתי. גוללתי טיפה אחת מחיי אמהות לובץ׳ שגדלו ילדיהן בצער ובעוני, במחסור ובדאגות, חסכו מפיהן כדי שילדיהן יהיו שבעים. מה רב הצער שלא זכו בחייהן להנות מעמלן הקשה. אולם אורן הגנוז, עולה ומאיר את התקופה ההיא בחיי.

היה זה ליל-שבת. הרציתי על דרכים חדשות בחנוך בארץ-ישראל. השעה היתה שמונה בערב. לאולם בית-הספר נהרו מכל פינות העיירה, אנשים, נשים ונוער. האולם התמלא עד אפס מקום. לפעמים כבה החשמל שלא פעל כשורה, אולם איש לא שם לב לתקלה, ישבו שעה ארוכה בסבלנות, עד שתוקן החשמל.

העליתי קוים מהדמות החדשה של האם בארצנו; שם, בארץ-ישראל, מחנכים את הילד לעמל ולגבורה, שם מחדירים בו בטחון ואומץ. הדור החדש צריך להאבק על כל שעל אדמה, עד שעם-ישראל יגיע לעצמאות מדינית. שם נוצר שיר-ערש חדש — שיר העבודה והיצירה, שיר החריש והקציר.

השיחה נמשכה שעה ארוכה. הצצתי לתוך עיני הנוכחים; חפשתי לאות, נמנום קל על העפעפים, הרי באו אחרי שבוע קשה של עמל, אחרי הכנות השבת. אך פניהם הביעו רעננות, רכוז ועירנות. פה ושם בקעה אנחה חרישית.

סיימתי שיחתי. באולם השתררה דומיה עמוקה. איש לא התרומם ממקומו. אמרתי ״שבת שלום״! אך כולם נשארו במקומותיהם. לפתע שמעתי קול אשה: ״תודה, על התענוג שגרמת לנו הערב. למדנו תורה חדשה, לאורה נחנך את ילדינו״.

יצאנו מהאולם. היה ליל חושך ואפלה, אך נתיב אור גדול נמתח לאורך השביל והאיר לי בדרכי: היה זה האור הגנוז של האם היהודיה בלובץ׳.

איציק מאנגער

מיין מאמע

דער שבת־קודש בענקט נאָך דיינע איידעלע הענט
(אין די מעשענע לייכטער אויסגעבר'ענטע שבת־ליכט)
דער טויט האָט זינט לאַנג פארשאָטנט דיין געזיכט,
די מאמעס פונעם חומש טרויערן ביי די ווענט.

דאָס „גאָלדענע ציגעלע" אונטער מיין חרובער וויג
בענקט די נשמה אויס נאָך דיין וויגן־ליד,
מיט געבראָכענע פליגל די גאָלדענע פאווע פליט
און טראָגט אין איר שנאָבל דאָס פאלשע פינגערל „גליק".

נאָר גאָט איז דאָ, דער גאָט פון דיינע אויסגעוויינטע נעכט,
דו האָסט דערציילט מיר, ער איז גרויס און אומגערעכט
ווייל ער פייניקט זיינע באשעפענישן אויף דער ערד.

דיין גלויבן און דיינע טענות קלינגען נאָך אין מיר,
ווען איך טראכט איצט פון דיין קבר און איך טראכט פון דיר
און צאָל דיר אָפּ די טרערן, וואָס דו האָסט געטרערט.

מינע ברענער

איך געדענק מײַן שטעטעלע דעלאַטיטש

כ׳בין געבוירן געוואָרן אין דעלאַ־טיטש. אָבער, כ׳געדענק ניט, צי ס׳איז געווען נאָך דער ערשטער שריפה, אָדער נאָך דער צווייטער, ווייל דאָס שטעטל האָט אָפט געברענט. פלעגט מען אַלע וויכטיקע געשעענישן דאַטירן לויט די שריפות, און אויך מײַן געבורט איז געוואָרן דאַטירט לויט דעם.

איינע אַזאַ שריפה געדענק איך נאָך עד היום, ווי ס׳וואָלט ערשט נעכטן געווען, ווייל כ׳בין שוין דעמאָלט אַלט געווען צען יאָר. מײַנע עלטערן זײַנען פונקט דעם טאָג אַוועקגעפאָרן און מיר, זעקס קינדער, זײַנען אַליין געווען אין שטוב.

פּלוצלינג האָבן גענומען קלינגען די קלויסטער־גלאָקן און אַ געדיכטער רויך האָט פאַרשטעלט דעם הימל; ס׳האָט צוערשט געברענט די קלויסטער גאַס; לאַנגע פייער־צונגען האָבן זיך איבערגעוואָרפן פון איין שטרויענעם דאַך צום צווייטן, און באַלד זײַנען שוין געשטאַנען אין פלאַמען דער מאַרק, די קאַרעליטשער גאַס און דאָס קיידער־געסל.

מײַן עלטערע שוועסטער האָט גענומען אויף די הענט דעם קליינעם ברודערל, און אים אַוועקגעטראָגן צום זיידן. אָבער ביז זי איז אַהין דערגאַנגען, האָט שוין אויך דעם זיידנס הויז געברענט, און זי איז מיטן ברודער אַוועק צום ברעג ניעמאַן.

מײַן ייִנגערער ברודער האָט אַרויסגעטריבן די קו פון שטאַל, און דער צווייטער ברודער האָט געבונדן דאָס בעטגעוואַנט. איך האָב זיך נאָכגעיאָגט און געוואָלט כאַפּן אונדזער הון, און ווי אויף צו להכעיס,

איז זי פארקראָכן אין קאָטוך, אונטער דעם גרויסן באַק־אויוון. בדרך־כלל זיינען די הינער פריי ארומגעגאנגען אין שטוב, און ווען ס׳איז געקומען די צייט צו לייגן אן איי, פלעגן זיי ארויפקריכן אויפן בעט קוואַקטשענדיק. מען פלעגט זיי איבערדעקן מיט א זיפּעלע און נאָך עטלעכע מינוט פלעגן זיי לייגן אן איי און אראָפּשפּרינגען פון בעט. איך האָב זיך געלייגט אויף דער ערד און געטריבן די הון מיט א שטעקן, האָט זי זיך באהאלטן נאָך טיפער אין א ווינקל פון קאָטוך. די פלאמען האָבן שוין דערגרייכט צו אונדזער שטוב און דער רויך האָט גענומען שטיקן. פלוצלינג האָבן א פּאָר שטארקע הענט מיך א הייב געטאָן פון דער ערד, מיט א געשריי: ״אנטלויף! לאָז צורו דיין הון, אנטלויף!״ אויפן וועג צום ניעמאַן האָב איך געדארפט דורכלויפן דעם מארק, וואָס איז געווען ארומגענומען מיט א גהינומדיקן פייער. אין מיטן מארק איז געווען א שיינק און ווען דער בראָנפן האָט זיך אָנגעצונדן האָבן פון דאָרט גענומען ארויסזעצן פלאמיקע שטראָמען.

אין דעלאטיטש האָט צו יענער צייט געלעבט אן אלמנה, ביילע די פּאַקטערקע. מען האָט דערציילט, אז זי איז געווען א רייכע פרוי און ווען איר מאן איז געשטאָרבן, האָט זי אוועקגעלייגט אירע זאכן ביי מיין זיידן אין שפּייכלער. בעת דער שריפה איז זי געלאָפן ראטעווען אירע זאכן. זי איז אריינגעלאָפן אין שפּייכלער, ווען דער טויער האָט שוין געברענט, און די פלאמען האָבן זי ארומגעכאַפּט. קיינער האָט ניט געהערט אירע געשרייען, ווען זי איז פארוואנדלט געוואָרן אין א לעבעדיקן פאקעל און איז אומגעקומען צוזאמען מיט אירע זאכן.

די לובטשער יידן האָבן תיכף אריינגעשיקט פורן מיט שפּייז פאר די נשרפים און געהאָלפן מיט וואָס זיי האָבן נאָר געקענט, כאָטש קיין גבירים זיינען זיי אויך ניט געווען.

אין לויף פון א קורצער צייט, האָט מען צוריק אויפגעבויט די הייזער, א סך באקוועמערע און מער מאָדערנערע פאר יענער צייט. ווער ס׳האָט געבויט מיט אייגענע מיטלען, ווער ס׳האָט אָפּגענומען ״סטראכאָווקע״ — פארזיכערונגס־געלטער, און אנדערע ווידער האָבן באקומען הילף פון קרובים אין אמעריקע.

דעלאטיטש איז געווען א שיין שטעטל, ארומגערינגלט מיט וועלדער, גערטנער און סעדער, וואָס האָבן ממש פארשיכורט מיט זייערע גוטע ריחות.

פרייטיק פארנאכט, נאָכן שליסן די קראָמען, ווען ס׳פלעגט אויפהערן דער וואָכעדיקער רעש, פלעגן זיך העל צעברענען ליכט אין די יידישע הייזער, און די מענער, איבערגעטאָן אין שבתדיקע מלבושים, פלעגן מיט מנוחה׳דיקע, געמאָסטענע טריט גיין אין שול אריין, מקבל פנים זיין דעם שבת.

אז מען איז געקומען פון שול, האָט זיך דורך די אָפענע פענצטער דערטראָגן דאָס געזאנג פון ״שלום עליכם מלאכי השרת״; דאָס האָט גרשון, דער מלמד, מיט זיינע קינדער מקבל געווען מיט געזאנג דעם הייליקן שבת. דער זון, משה, האָט מיט זיין שטארקער און אנגענעמער שטימע איבערגעשטיגן אלע קינדער. א צווייטער ייד, וועלכער האָט געהאט אן אויסגעצייכנטע שטימע, איז געווען שבתיל דער קצב, דער שטעטלשער בעל-תפילה אין די ימים-נוראים. אז שבתיל האָט זיך אוועקגעשטעלט פארן עמוד און אָנגעהויבן די תפילות, פלעגן די ווענט פון בית-המדרש ממש זיך טרייסלען. ביי די מתפללים פלעגן דעמאָלט די טרערן-קוואלן זיך אויפעפענען, און תחנונימדיק האָבן זיי אויסגעלייגט פארן אייבערשטן זייערע בקשות, מיטן פולן בטחון, אז זיי וועלן דערהערט ווערן...

בשכנות פון אונדז האָט געוווינט משה, דער סטאַראָסטע. זיין ווייב האָט געהאט א קראַם אויפן מארק. משה האָט זיך פארנומען מיט פארשרייבן די געבורטן און טויט-פאלן, צוגרייטן פאספאָרטן, מעלדונגען, אמתע און געפעלשטע, ווען ס׳איז געווען נייטיק כדי ארויסצוהעלפן א יידן. ביי משה׳ן אין שטוב איז אויך געווען די פאָטשט, וואָס מען האָט יעדן טאָג מיט א פור געבראכט פון לובטש. דעם פערד האָט מען אָנגעטאָן אויפן האלדז א רימען מיט גלעקעלעך, דאָס קלינגען איז געווען א סימן, אז די פאָטשט איז געקומען און מען דארף גיין אָפנעמען די בריוו. פאר

פינף קאפּיקעס איז מען מיט דער פּאָטשט געפאָרן קיין לובטש.

כ׳בין געווען אן אָפּטע אריינגייערקע אין הויז פון דעלאטיטשער רב, זיין טאָכטער, שאָשקע, איז געווען מיין חברטע. אויסער פסקענען א שאלה, ווען א מילכיק לעפל איז אריינגעפאלן אין א פליישיקן טעפל וכדומה, אָדער א דין־תורה, האָט דער רב געהאט דעם ״מאָנאָפּאָל״ צו פארקויפן הייוון און זאלץ. דערמיט האָט זיך פארנומען די רביצין, און דערפון האָבן זיי פאקטיש געהאט זייער חיונה. דער רב איז, אזוי־ארום, ניט געווען אָפּהענגיק פון די גבאים און גבירים פון שטעטל. ער האָט נאָר געדארפט בעטן גאָט, אז דעלאטיטשער יידן זאָלן האָבן וואָס צו עסן, וועלן זיי זיך אָן זאלץ און אָן הייוון ניט באגיין...

דעלאטיטש איז געווען געבויט, ווי אלע קליינע שטעטלעך אין אונדזער געגנט: אין מיטן שטעטל א מארק און אויפן מארק א שורה קראָמען, א שיינק, ווו די גויים האָבן געשיכורט, עטלעכע גאסן, דער ראָם, וואָס האָט געפירט קיין לובטש, און יורדיקע, וואָס איז געלעגן נאָענט צום ניעמאַן. פּסח־צייט, אז דער ניעמאַן האָט זיך צעגאָסן, האָט מען צו יורדיקע ניט געקענט צוקומען. דאָרט האָט געוווינט רבקה מיט אירע פיר טעכטער: סאָניע, מינע, איטקע און דבורה. זיי האָבן זיך פארנומען מיט באקן בייגל. די טעכטער זיינען געווען אינטעליגענטע מיידלעך, גערעדט ״אינטעליגענטיש״ און מיר פלעגן זיי מקנא זיין. מינע און איטקע זיינען אומגעקומען אין צייט פון גרויסן חורבן.

דער מארק און דער אָנהייב פון די ארומיקע גאסן, איז געווען באזעצט פון יידן. אין די ווייטערע טיילן פון שטעטל האָבן געלעבט די גויים. אונדזערע שכנים זיינען געווען קריסטן און מיר האָבן געלעבט מיט זיי אין די בעסטע באציאונגען. זיי האָבן ביי אונדז אין די שבתים געמאָלקן די קו, אויסגעלאָשן דעם נאפט לאָמפּ, אין די ווינטער־שבתים געהייצט דעם אויוון, געטאָן אלץ וואָס א שבת־גוי פלעגט טאָן פארן ייד. און דאָך האָט געהערשט א שנאה צווישן די צוויי פעלקער, כאָטש מען האָט ניט געקענט אויסקומען איינער אָן דעם צווייטן.

ווען ס׳פלעגט קומען א קריסטלעכער חגא־טאָג און איבער די גאסן פון שטעטל, פלעגט מיט געזאנג זיך ציען א רעליגיעזע פראָצעסיע, האָט

מען אונדז קינדער געהאלטן פארשפארט אין שטוב, מורא געהאט ארויס-צולאָזן אין גאס.

ווי שטארק מ׳האָט פיינד געהאט איינער דעם צווייטן, דער עיקר צוליבן רעליגיעזן פאנאטיזם, האָט דאָס ניט אָפּגעהאלטן צו זיין פארבונדן אין טאָג-טעגלעכן לעבן. א גאנצע וואָך האָבןביידע צדדים געוואַרט אויפן זונטיקדיקן מארק־טאָג, ווען די פּויערים פון די ארומיקע דערפער פלעגן קומען פארקויפן זייער האָב און גוטס צו די יידן. אין דעם טאָג פלעגט דער מארק ווערן באלעבט: מ׳האָט געקויפט און פארקויפט, אויסגעכאפּט איינער ביים צווייטן מציאות; גויים זידלען זיך, שילטן ״אין דער מאמען״ און אין טאטנס-טאטן אריין, פערד הירזשען, שעפּסן מעקען, אין שיינק זינגען שיכורע גויים, דער מארק איז פול געווען מיט קולות און געשרייען; די יידישע קרעמלעך פול מיט פּויערים, זיי דינגען זיך לאנג און שווער, מען גיט אכטונג מיט ״זיבן-אויגן״, אז די ״ערלים״ זאָלן עפּעס ניט ״לקחענען״, און מ׳האָט געדאנקט גאָט, וואָס ער שיקט צו פּרנסה פאר זיין פאָלק ישראל.

ווי אלע יידישע שטעטלעך האָט דעלאטיטש פארמאָגט א בית־המדרש, א חברה ״משניות״, א חברה ״עין־יעקב״, א חברה תהלים־זאָגער און א סך מלמדים. ס׳האָבן אויך ניט געפעלט קיין באלעבאטישע קבצנים. אויף דער גאס, וואָס פירט קיין לובטש איז געשטאנען די באָד, מיט דער מקוה און דער הקדש, פול באזעצט מיט יידישע קבצנים פון אלע עקן לאנד.

אין שטעטל האָבן געלעבט עטלעכע גרויסע תלמידי־חכמים און מ׳האָט דערציילט, אז זיי קענען ארויסטרייבן א דיבוק. עד־היום געדענק איך א מעשה שהיה אין דעלאטיטש, וואָס כ׳האָב געהערט דערציילן ביי מיין מאמעס שניידער-טיש:

א געוויסן טאָג איז געקומען אין שטעטל א יידענע מיט איר טאָכטער. פּלוצלינג איז דאָס מיידל אוועקגעפאלן אין מיטן מארק און האָט אָנגע-הויבן צו שלאָגן זיך אליין מיט די הענט אין קאָפּ אריין און שרייען מיט א ווילדער שטים: ״וועסטו גיין טרינקען וואסער ביי נעכען, אָן צו מאכן א ברכה ? !״ אז דער דיבוק האָט זי אָפּגעלאָזט, איז דאָס מיידל אויפגעשטאַ־

נען אן אויסגעמאטערטע, א באגאסענע מיט שווייס. די יידענע האָט דערציילט, אז מיט א יאָר פריער איז נאָך דאָס מיידל געווען געזונט און שטיל ווי א טויב. דארף זיך מאכן, אז זיי האָבן איבערגענעכטיקט א נאכט אין א שטאל וווּ ס׳איז געשטאנען א קו. אין מיטן דער נאכט איז דער דיבוק ארויס פון דער בהמה און אריין אין איר טאָכטער. היות, ווי אין דעלאטיטש לעבן תלמידי-חכמים, וועלכע ווייסן ווי-אזוי ארויס־צוטרייבן א דיבוק, וועט איר טאָכטער געהאָלפן ווערן און די פארוואָגלטע נשמה וועט קריגן א תיקון. צי דאָס מיידל איז טאקע געהאָלפן געוואָרן ווייס איך ניט, אָבער זינט יענעם טאָג בין איך אנטלאָפן פון א קו, ווי פון דער גרעסטער סכנה.

אפשר טאקע דערפאר האָט מען אונדזער שטעטל געקרויינט מיטן צונאָמען "דעלאטיטשער משוגעים". דעם אמת געזאָגט, זיינען אין שטעטל געווען א פאָר משוגעים אויך, פון וועלכע כ׳געדענק באזונדערס שעיה׳ן מיט זיידלען, זיין זון.

שעיה איז געווען א גרויסער למדן און אויך זיין ווייב איז געווען ניט אין גאנצן נאָרמאל. ווען שעיה איז איבערפולט געוואָרן מיט צרות פון זיין ביטער־שווערן לעבן, איז ער פלוצלינג ארויס מיט שארפע ווערטער קעגן דער גאנצער מענטשהייט. האָט מען אים טאקע דערקלערט פאר א משוגענעם, און אז קהל באשליסט עפעס וועגן א מענטשן וועט שוין קיין שום זאך דעם באשלוס ניט ענדערן.

אין מיין צייט האָט די באלעבאטישע יוגנט ניט געהאט צו וואָס זיך נעמען. פון א מלאכה האָט מען ניט שטארק געהאלטן, א בעל־מלאכה איז געווען א פלעק אין דער משפחה. עלטערן האָבן געוואָלט, אז זייערע זין זאָלן זיין לומדים אָדער סוחרים. אין שטעטל זיינען געווען רייכע וואלד־סוחרים ווי אויך וואלד־שאפערס. סיי מיין זיידע, אברהם ראבינאָ-וויטש, און סיי מיין טאטע, בערל, זיינען געווען שאפערס. רחל מאנעס מיט איר זון, הערצל, זיינען געווען וואלד-סוחרים. אויף איר האָט מען געזאָגט, אז זי האָט א "מאנסבילשן" קאָפּ. זי האָט געפירט דעם מסחר בעסער פון איר איינציקן זון. מיין מאמע, אסתר־כיענע, איז געווען א שניידערקע און האָט געהאלטן אייניקע ארבעטער. מען פלעגט ארבעטן

ביז שפעט אין דער נאכט אריין, דער עיקר ערב א יום־טוב. די מאמע איז געווען אן אשת-חייל און האָט געהאָלפן מיטשלעפן דעם יאָך פון פרנסה. מיט יעדן יאָר איז צוגעקומען א נייער מיטגליד אין דער משפחה.

ס׳איז געווען א שווער לעבן אויף אלע געביטן. וואסער האָט מען גע־טראָגן מיטן קאראָמעסל. זומער איז נאָך געווען א האלבע צרה, אָבער ווינטער, אין די גרויסע פרעסט, ווען דער ברונעם איז ארום און ארום פארקאָוועט מיט אייז, איז עס פארבונדן געווען ממש מיט סכנת נפשות. און אז מען האָט שוין ארויסגעצויגן דעם שווערן עמער פונעם ברונעם און זיך איינגעשפאנט אין קאראָמעסל, גיט זיך פלוצלינג די פוס א גליטש און אויס וואסער, ווידער דארף מען שעפן מיט די פארפרוירענע הענט. ס׳איז טאקע געווען א וואסערטרעגער, וואסיל, וואָס האָט פאר א קאָפּיקע געבראכט א קאראָמעסל וואסער; אָבער ווען וואסיל האָט זיך אָנגעשיכורט, און דאָס האָט געטראָפן זייער אָפט, האָט מען, במחילה, אליין געדארפט זיך איינשפאנען אין קאראָמעסל.

איז געקומען דער ווינטער האָט זיך אָנגעהויבן א פרשה מיט הייצן די אייוועלעך. א גוטער באלעבאָס, האָט זומער אָנגעגרייט האָלץ אויף ווינטער, ס׳האָט באוויזן זיך אויסצוטריקענען און ס׳איז נאָך געווען א האלבע צרה. אָבער די יעניקע, וועלכע פלעגן ווינטער קויפן האָלץ, וואָס איז געווען נאס און האָט שלעכט געברענט, איז גאָרניט געווען, צו מקנא זיין. אז מען האָט אויסגעהייצט דעם אויוון און פארמאכט דעם קוימען, איז מען ניט איינמאָל ארומגעגאנגען מיט פארטשאדעטע קעפּ. עפענען א פענצטער איז געווען פארבאָטן און ס׳איז טאקע ניט געווען מעגלעך צו עפענען, ווייל גלייך נאָך סוכות האָט מען אריינגעשטעלט א צווייטע פענצטער, — דובאָלטן. צווישן בײדע פענצטער האָט מען אריינגעלייגט וואטע און ארויפגעשאָטן אָנגעשווירענע שטיקלעך, קאָלירזק, פּאפּיר. מען פלעגט אויך אריינשטעלן צווישן די פענצטער פארשיידענע חנעווזדיקע צאצקעס, הינדעלעך, קאטשקעלעך א.א.וו. אלץ אליין אויסגעארבעט פון וואטע. מ׳האָט פארקלעפּט אלע שפּארונעס, עס זאָל חלילה א ווינטל ניט אריינבלאָזן. נאָר איין פאָרטקע — א לופטשיק — האָט מען יאָ געקענט עפענען, אָבער ווער האָט זיך דאָס פארגונען, אויסער די ״פּאָרגע־

שריטענע״?... האָט מען זיי אין דעלאַטיטש גערופן ״סנאָבן״, ווייל אנדערש פאסט זיי ניט, ווי צו עפענען ווינטער א פאָרטקע (!).

אז דער ווינטער האָט זיך געשטעלט מיט די גרויסע פרעסט, האָבן זיך די פענצטער באצירט מיט ווונדערבארע פראָסט־קווייטן, נאָר צו קוקן און הנאה האָבן. אָבער אזוי גיך ווי די פענצטער האָבן געגומען פרירן, האָט אויך גענומען פרירן די פאס מיט וואסער. האָט מען שוין געדאַרפט שטארק הייצן דעם אויוון, אז דאָס אייז זאָל אָפּגיין. דערווייל האָט מען זיך געזעצט ארום דעם אָנגעגלי׳טן אויוון, ווי די הינדעלעך אונטער דער הונס פליגלען. דער אויוון האָט ארויסגעגעבן א גאז פונעם פּעכיקן האָלץ, מיט די ריחות פון די פעטע עסנס, און מ׳האָט באקומען א קאָפּ־ווייטיק. איז מען געלאָפן צום פעלדשער און ער פלעגט עצה׳נען צו וואשן דעם קאָפּ מיט ווארעמע וואסער. צום סוף האָט מען אויסגעפונען א מיטל: אזוי־גיך ווי מ׳האָט פארמאכט דעם קוימען, איז מען ארויס אין דרויסן אויף דער פרייער לופט. און דער מיטל האָט טאקע געהאָלפן...

דעם פעלדשערס ווייב, יוכבד, איז געווען א הייבאם. זי האָט געהאָלפן די דעלאַטיטשער ווייבער, צו ברענגען זייערע קינדער אויף דער וועלט. ווי באַר זי האָט אָפּגענומען דאָס קינד, האָט זי עס געוואשן און גלייך איינגעוויקלט מיט לאנגע וויקל־בענדער, עס זאָל ניט קענען באוועגן מיט די הענט און פיסלעך. ס׳האָט ניט געהאָלפן דאָס קינדערישע שרייען און וויינען. יוכבד האָט געהאלטן, אז אויב די קינדער וועלן זיך באוועגן, וועלן זיי אויסוואקסן מיט קרומע הענט און פיס.

איר מאַן, מאיר דער פעלדשער, האָט פארטראָטן א דאָקטאָר; ער פלעגט געבן ריצנאויל, גלויבערזאלץ, ווערימקרויט פאר די קינדער א.א.וו. אז איינער האָט זיך געקלאָגט אויף ווייטיקן, האָט מען געשטעלט באנקעס, אמאָל אויך געהאקטע באנקעס אָדער פיאווקעס. אז מען האָט באקומען היץ, האָט מען צוגעלייגט צום קאָפּ א פענכער מיט אייז, אז דאָס האָט ניט געהאָלפן איז מען געגאנגען אָפּשפּרעכן אן עיין־הרע. צו א דאָקטאָר האָט מען געדאַרפט פאָרן קיין לובטש אָדער קיין נאָוואָרעדאָק.

ווען איך בין אלט געוואָרן זעקס יאָר, האָט מען מיך אוועקגעגעבן לערנען ביי שבתיל דעם מלמד. די שיטה פון זיין לערנען איז געווען א

פשוטע: "ו — וואָוו — א פאַסעקל מיט א קעפּעלע, " — יוד — א פינטעלע" א.א.וו. אַט אזוי האָב איך זיך אויסגעלערנט צו לייענען. שבתיל דער מלמד, איז געווען אַן אלטער, אויסגעדאַרטער ייד און ביים לערנען די קינדער פלעגט ער איינדרימלען און זיך גוט אויסשלאָפן. פאַרשטייט זיך, אז די תלמידים פלעגן זיך פשוט מחיה זיין.

אין מיינע קינדער-יאָרן האָב איך זיך פאַרגעשטעלט, אז די וועלט איז ווי א לייטער מיט שטאַפּלען: דער ערשטער שטאַפּל איז דעלאַטיטש, דער צווייטער שטאַפּל — לובטש, נאָך דעם קומען נאָוואַרעדאָק, מינסק, וואַרשע און סאַמע אויבן איז אמעריקע — דער סוף פון דער וועלט. ס'איז דאָך געווען די צייט פון דער גרויסער עמיגראַציע קיין אמעריקע. מען האָט גערעדט וועגן אמעריקע, ביים עסן און ביים לייגן זיך שלאָפן. מענטשן האָבן געליען עטלעכע צענדליק רובל און אוועקגעשיקט זייערע קינדער אינעם גאָלדענעם לאַנד, מיט דער האָפענונג, אז זיי וועלן איינער דעם צווייטן אריבערנעמען. און אזוי איז טאַקע געווען; ווו איינער האָט זיך געמאַכט א נעסט, האָט ער שוין אהין אריבערגעבראַכט זיין משפחה. אויך פון אונדזער משפחה איז מיין פאָטערס ברודער, שלמה ראַבי־נאָוויטש, אוועק קיין דרום־אפריקע און נאָכער געבראַכט אהין זיינע פיר ברידער. קורץ פאַר דער ערשטער וועלט-מלחמה, האָבן די פעטערס אריבערגענומען מיין עלטערע שוועסטער וויטע-רחל.

די צייט שטייט ניט אויף איין אָרט; דעלאַטיטש האָט אויך אויפ-געוואַכט: עס זיינען געקומען מאָדערנע לערער און די קינדער האָבן אָנגעהויבן לערנען יידיש, רוסיש, חשבון און געשיכטע. די עלטערע קינדער האָט מען אוועקגעשיקט אין די ווייטע לענדער און זיי האָבן צוגעשיקט הילף, א דאַנק וועלכער דער מאַטעריעלער מצב האָט זיך פאַר־בעסערט. די דעלאַטיטשער יידן האָבן געפּראַוועט חתונות, ברית'ן, פדיון-הבנ'ס, געלעבט מיט דער האָפענונג צו פאַרלאָזן דאָס שטעטל און זיך פאַראייניקן מיט די קינדער אין די ווייטע לענדער.

קיין ישיבה איז אין דעלאַטיטש ניט געווען, ווער ס'האָט געוואָלט לערנען אין א ישיבה איז געפאָרן קיין נאָוואַרעדאָק, אין רבי יוזלס ישיבה — די מוסרניקעס. די ישיבה־בחורים פלעגן קומען אהיים אויף

יעדן יום־טוב און מען פלעגט זיי אויפנעמען מיטן גרעסטן כבוד. רבי יוזל איז אפט געקומען אין די דעלאטיטשער וועלדער, ווו ער האט געהאט א הויז. ער איז דארט געזעסן און געלערנט תורה. עסן פלעגט א ישיבה־בחור אריינגעבן אים דורך א פענצטער, כדי ניט גורם זיין צו ביטול לימוד התורה.

די דערוואקסונג אינעם יידישן לעבן, האט אויך דערגרייכט צו רבי יוזלס ישיבה; די בחורים האבן אנגעהויבן צו לייענען ביכער און צייטונגען, זיך אינטערעסירן מיט די סאציאלע און נאציאנאלע געשעענישן אין יידישן און אלגעמיינעם לעבן, און אלץ מער זיך דערווייטערט פון דער ישיבה, מיט אירע הארב־שטרענגע געזעצן. א טייל איז געווארן אנטי־רעליגיעז און אפילו שטארק מיליטאנטיש. אבער די, וועלכע זיינען פארבליבן אין דער ישיבה, האבן מיט דער צייט איבערגעשטיגן מיט זייער פאנאטיזם, אפילו רבי יוזלען אליין.

די ערשטע וועלט־מלחמה

די ערשטע צייט האט דעלאטיטש כמעט ווי ניט געפילט, אז ס'קומט פאר א שרעקלעכע מלחמה, נאר וואס א טייל מענער זיינען מאביליזירט געווארן אין דער צארישער ארמיי. פון 1914 ביז 1915, האט די באפעלקערונג אין שטעטל געלעבט איר נארמאלן לעבן, אן קיין שום באזונדערע אויפטרייסלונגען. איך געדענק אויך, אז אין בית-המדרש איז פארגעקומען א גרויס מחלוקת צווישן צוויי צדדים: איין צד האט געהאלטן מיט די רוסן, און דער צווייטער מיטן דייטש. די קריגעריי איז אנגעגאנגען מיט אזא פארביסנקייט, ווי דאס וואלטן באמת געווען צוויי קעגנערישע צדדים — שונאים. נאענט צום סוף פון 1915־טן יאר, איז אין שטעטל געווארן א מהומה: די פיש אין ניעמאן זיינען געלעגן פארחלשטע מיט די בייכלעך ארויף. מ'האט ארויסגעבראכט הונדערטער סברות; דא האט מען געזאגט, אז די שונאים האבן זיי פארסמט און דא ווידער, אז ס'איז געקומען דער קץ פון דער וועלט און איידער משיח קומט וועלן אלע פיש אין די וואסערן איינשלאפן, אויסער דעם לויתן, וואס וועט בלייבן פאר דער גרויסער סעודה.

אין קורצן האָבן מיר זיך דערוווּסט דעם סוד: ס׳איז געקומען א באפעל פון דער רעגירונג, אז די ברויערייען זאָלן ארויסלאָזן דעם אלקאָ-האָל אין ניעמאַן. א פּאָר טעג איז אין שטעטל ניט געווען קיין מאנגל אין פיש, מ׳האָט נאָר געדארפט צוגיין צום ניעמאן און זיי ארויסנעמען מיט די הענט.

מ׳האָט נאָך ניט כאוויזן צו פארדייען די פיש, ווי ס׳האָבן גענומען מארשירן סאָלדאטן. גאנצע דריי טעג און נעכט האָט מען אָן אויפהער געהערט די שווערע טריט פון די סאָלדאטן, וועלכע זיינען אריבער אויפן צווייטן זייט פונעם ניעמאן. די עטלעכע שעה, וואָס מען האָט זיי געגעבן זיך אָפּצורוען אין די הייזער, זיינען זיי טויט־מידע אנידערגעפאלן ווו ס׳האָט זיך געלאָזט, אבי נאָר צו האָבן אביסל רו. זיי האָבן ניט געהאט קיין צייט צו ראבירן און צו טאָן שלעכטס דער באפעלקערונג. די לעצטע סאָלדאטן האָבן פארן פארלאָזן דאָס שטעטל באפוילן, אז אויך אלע ציווילע מוזן אריבערגיין אויפן צווייטן זייט פון טייך. מיר האָבן זיך באראטן, וואָס צו טאָן, אָבער קיין צופיל צייט איז ניט געווען. מיר האָבן מורא געהאט, אז מען וועט אוועקנעמען די בריק, וועלן מיר בלייבן אין די הענט פונעם שונא, און ווער ווייסט, וואָס ער וועט מיט אונדז טאָן. ס׳איז געוואָרן א בהלה: מ׳האָט אויף גיך צוזאמענגענומען שפייז צום עסן און ווארעמע קליידער, ס׳איז פונקט געווען סוכות־צייט, ווען די נעכט ווערן לענגער און קעלטער, און קיינער האָט ניט געקענט וויסן, ווי לאנג מ׳וועט דארפן זיין אונטערן פרייען הימל.

אין שטעטל זיינען אריין די דייטשן. די רוסישע ארמיי איז געשטאנען פון צווייטן זייט ניעמאן, און מיר האָבן זיך געפונען אין מיטן, צווישן ביידע קעמפנדיקע מחנות. איבער אונדזערע קעפּ זיינען געפלויגן די סנאריאדן, מ׳האָט געזען נאָר פייער און געהערט געשרייען פון פאר-ווונדעטע. פארשטייט זיך, אז מיר זיינען געלאָפן אַן אָפּשטעל, ווי געיאָגטע חיות. מיר זיינען אָפּט געפאלן, זיך אויפגעהייבן און ווייטער געלאָפן, אבי ארויס מיטן לעבן. ווען ס׳איז שטיל געוואָרן און דער פייער האָט אויפגעהערט, נאָך דריי טעג פון שווערע קאמפן, האָבן מיר זיך אומגעקערט אין שטעטל, וואָס איז געבליבן ביי די דייטשן אין די הענט.

קומענדיק אין שטעטל, האָבן מיר זיך דערוווּסט, אַז זעליק, דער שוסטער, איז ניט אנטלאָפן מיט אלעמען צוזאמען, נאָר האָט זיך באהאלטן אין בית־המדרש. ווען די דייטשן זיינען אריין, האָבן זיי אים אָנגענומען פאַר אַ שפּיאָן און געוואָלט דערשיסן אויפן מיטן מארק. אַ גרויסע דעלע־גאַציע פון די שטעטלשע יידן איז אוועק צום דייטשן קאָמענדאנט, און האָט אויסגעפּועלט זיין באפרייאונג.

אלע הייזער זיינען באזעצט געווען פון די דייטשן; אונדזער גרויס הויז האָט פארנומען דער קאָמענדאנט, אונדז האָט מען געגעבן נאָר איין צימער. צוויי טעג שפּעטער איז געקומען אַ באפעל, אַז אלע ציווילע מוזן אין קנאַפּע פיר שעה, ארויס אויף אַ פּאָר־טעג אין אַ דערבייאיקן דאָרף. האָבן מיר מיטגענומען עסנווארג אויף אַ פּאָר טעג, אלץ פארשלאָסן, איבערגעלאָזט דעם שליסל ביים קאָמענדאנט — אין זיכערע הענט — און אוועק אין אַ דאָרף, דריי מייל פון שטעטל.

זיינען דורך דריי טעג, אַ וואָך, און אומקערן זיך אהיים איז נאָך אלץ פארבאָטן. צו קויפן שפּייז האָט מען ניט געקראָגן, האָבן מיר אויס־געגראָבן קארטאָפל אויף די פעלדער און דערמיט זיך דערנערט. ווען זאָל עס געווען איינפאלן מיטצונעמען זאלץ, דאכט זיך אַ ביליקע זאך, אָבער וואָס פארא טעם האָבן קארטאָפל אָן זאלץ? דערצו נאָך איז געוואָרן אַ ״טרעוואָגע״ מיט די בייכער, אלע, אָן אויסנאם, האָבן געקרעכצט פון קראמפן און ס׳איז ניט געווען צו באקומען אַ מיטל קעגן דעם.

פון שלאָפן אין שמוץ און ענגשאפט אויפן שטרוי אין שייער, זיינען אונדז באפאלן לייז ווי מוראשקעס. ס׳איז פּשוט אוממעגלעך געוואָרן לענגער צו פארבלייבן אין דאָרף; אזוי־ווי דעלאַטיטש איז פאַר אונדז געוואָרן פארשפּארט, אָן צו וויסן ווען מיר וועלן קענען זיך אומקערן, איז קיין אנדער ברירה ניט געווען ווי גיין צופוס קיין נאָוואָרעדאָק, אַ מרחק פון קרוב צו 30 קילאָמעטער. מיין טאטע איז ניט געווען מיט אונדז, ער האָט זיך געפונען אין סוּוואַלקער געגנט, ווו ער האָט געארבעט אין אַ וואלד, און מיר האָבן פון אים גאָרניט געהערט. האָט מיין מאמע, מיט אירע קליינע קינדער, זיך געלאָזט אין וועג אריין. ס׳האָט געדויערט צוויי טעג, ביז מיר זיינען אָנגעקומען אין שטאָט אריין.

אין נאָוואָרעדאָק איז ממש געווען א פאַרפּלייצונג פון פּליטים, פון לובטש, דעלאטיטש, שעליוב און אנדערע ארומיקע שטעטלעך און דערפער. די שטאָט האָט ניט געקענט אויפנעמען אזויפיל פּליטים, איז געשאַפן געוואָרן א קאָמיטעט, וואָס האָט צעשיקט די פּליטים אין אנדערע מקומות. מיט שוועריקייטן האָבן מיר געפועלט, אז מען זאָל אונדז דערלויבן צו בלייבן אין שטאָט. מיר זיינען דאָרט פארבליבן ביז סוף פון דער מלחמה, אין יאָר 1918.

אזוי גיך ווי די מלחמה האָט זיך פאַרענדיקט, זיינען מיר געגאַנגען זען אונדזער שטעטעלע, צו באַשליסן וואָס צו טאָן. אז מיר זיינען אריין אין דעלאַטיטש, האָט עס אויסגעזען, ווי מיר וואָלטן אריינגעפאַלן אין אַן אנדער וועלט. דאָס גאנצע שטעטל איז געווען צעגראָבן און צעשניטן פון אָקאָפּעס. א טייל הייזער האָט מען צענומען פאַר די אָקאָפּעס און בונקערס. ס׳איז געווען ממש אַן אונטערערדישע שטאָט, וועלכע האָט זיך געצויגן לענג־אויס דעם ניעמאַן, פון לובטש ביז דעלאַטיטש און נאָך ווייטער. אז יאַנקל באַקשט האָט דאָס דערזען, האָט ער אויסגערופן: ״ווער ס׳האָט ניט געזען דעלאַטיטש, ווי זי זעט איצטער אויס, דער האָט ניט געזען די וועלט!״ מיר האָבן אויפן אָרט באַשלאָסן אומצוקערן זיך צו די אייגענע היימען, און אָנהויבן בויען דאָס לעבן פון דאָס ניי, ווי ס׳איז שוין א סך מאָל געווען אין אונדזער געשיכטע, נאָך יעדן חורבן און גירוש.

דאָס לעבן איז געוואָרן א סך אָנגענעמער. מיר האָבן שוין געהאַט עלעקטריש ליכט, סיי אין די הייזער און סיי אין גאַס, אָבער צו דעם אלעמען דאַרף מען דאָך עסן אויך. די פעלדער זיינען גאַנצע 3 יאָר ניט געוואָרן באַארבעט, און ס׳איז ניט געווען צו קויפן א ביסל שפּייז. איז קיין אנדער ברירה ניט געווען, ווי צו נעמען דעם וואַנדער־שטעקן אין האַנט און צו לאָזן זיך זוכן א נייעם אָרט, ווו מען וועט, לכל־הפּחות, האָבן א שטיקל ברויט צו דער זעט, ווייל קיין צו גרויסע אַספּיראַציעס האָבן מיר דעמאָלט ניט געהאַט.

מיינע זכרונות וועגן דעלאַטיטש האַקן זיך דאָ איבער. דאָס ווייטער־דיקע, וואָס איך האָב דורכגעלעבט, מיין וואַנדערן אינעם נאָך־מלחמהדיקן

כאָס, איבער שטעט און שטעטלעך, די אלע צרות און געפאַרן זיינען טאקע ניט צום פארגעסן, אָבער זיי געהערן זיך ניט אָן מער מיט דעלאטיטש.

כ׳וויל נאָך דערמאָנען דעם הייליקן אָנדענק פון מיין שוועסטער צביה, און ברודער אהרון, די ערשטע צוויי קרבנות פון מיין משפחה, אין די יאָרן פון דער ערשטער וועלט-מלחמה.

— — — — — — — — — — — — — — —

דורך אלע יאָרן פון מיין לעבן אין דער זאטער און רייכער דרום-אפריקע, האָב איך שטענדיק געדענקט מיין שטעטעלע, דערמאָנט איר מיט טרויער און מיט בענקשאפט, ווי ס׳קען בענקען א מענטש נאָך די שיינע יאָרן פון זיין יוגנט, וועלכע זיינען אוועק מיטן פלאם און רויך פון מלחמות.

„אין יוצא ואין בא״...

יאָסקע יעדידאָוויטש איז געפאָרן אָנקוקן א כלה. ס׳איז פונקט געווען אין א הארבסט-טאָג, ווען ס׳האָט אין דרויסן געגאָסן א רעגן און די קעלט האָט זיך איינגעגעסן אין די ביינער.

דער טאטע האָט אָנגעזאָגט יאָסקען, אז אויב מען וועט אים פרעגן, וואָס הערט מען עפּעס נייעס, זאָל ער ענטפערן, אז אויפן גאס איז ״אין יוצא ואין בא״, דאָס הייסט, אז אין אזא וועטער זעט מען ניט קיין מענטש אין דרויסן, ממילא וויס מען ניט קיין נייעס.

יאָסקע האָט באשלאָסן צו טרייבן אביסל קאטאָוועס און אז מען האָט אים ביי דער כלה אין שטוב געפרעגט:

״נו, וואָס הערט מען עפּעס יונגערמאן?״ האָט יאָסקע לאנג ניט געטראכט און א זאָג געטאָן:

אין דרויסן איז איצטער צוויי ׳אין יוצא׳ת׳ און צוויי ׳אין בא׳ות׳.״.

פון שידוך איז טאקע גאָרניט געוואָרן און יאָסקע איז געבליבן אן אלטער בחור. ה. ק.

א. סמפסון

(אליהו־משה בן ר׳ יהושע־יעקב שימשלביץ׳).

לובץ׳ עד למלחמת־העולם הראשונה

לובץ׳, היתה עיירה יהודית טפוסית, בתחום שלטונה של האימפריה הרוסית. אחרי מלחמת-העולם הראשונה היא נכללה ברפובליקה הפולנית. מבחינה מוניציפלית השתייכה לפלך נובוגרודק — במחוז מינסק. לובץ׳ שוכנת על הגדה השמאלית של נהר הניימן, אשר מימיו זורמים לים הבלטי.

כמו עיירות אחרות ברוסיה באותם הימים, היתה גם לובץ׳ בנויה סביב ככר רחבה, ממנה יצאו רחובות לעבר הכפרים הסמוכים; כל רחוב נקרא על שם הכפר, אליו הוביל הרחוב.

רוב תושבי העיירה היו יהודים, רק כעשרה אחוז מתושבי העיירה היו נוצרים אורטודוקסים, אשר התגוררו בקצה הרחובות, כאילו לא היו מכלל הישוב. כאשר האזור עבר לשלטון פולני, הם הזרימו לאזור זה מספר נכר של מתישבים פולנים, קתולים ממערב פולין, כדי לתת למקום צביון פולני.

בככר התרכזו החנויות והמחסנים, המקום שמש כמרכז העסקים. פעם בשבוע נערך כאן השוק, בו הביאו אכרי הסביבה את תוצרתם למכירה ולחליפין.

בתי העיירה גבנו מעץ, חלק מגגות הבתים (ברובם של הגויים) היו מכוסים קש והוו סכנה תמידית לשרפות. כל ביח הכיל חדר מגורים גדול, שנים או שלושה חדרי שינה ומטבח, בו עמד תנור גדול לאפיה ולבשול. תנור יותר קטן ודקורטיבי, היה בנוי באמצע הבית כדי לחמם את הבית

בחודשי החורף הקרים. סוכה ומרתף כבד צינה, היו מן הדברים הנחוצים והעיקריים בכל בית. מאחורי הבית עמד מבנה אשר שמש כבית מלאכה או מקום להחזקת בעלי חיים: סוס, פרה, עז וכיוצא בהם.

אספקת חשמל או גז לא היתה בלובץ', למאור השתמשו בנרות או בעששית־נפט. לחימום השתמשו בעצי הסקה. במשך הכבוש הגרמני, ב־מלחמת־העולם הראשונה, הוקמה תחנת חשמל פרימיטיבית, אשר המשיכה לפעול לאחר שביתת הנשק ונסיגת הגרמנים מהאזור. תחנת כח זו סיפקה זרם חשמל למאור, בדרך כלל משעות החשכה עד חצות.

מים היו בשפע מהבארות שהיו פזורות בכל חלקי העיירה. שאיבת המים מהבאר היתה עבודה לא קלה; קשה היה לשאת את הדליים בידים או על הכתפים, דבר שהיה מסוכן במיוחד בימי החורף, בזמן שהבאר היתה מכוסה בשכבת קרח.

מזג האויר היה בדרך כלל נעים, חם בקיץ, קר בחורף. האביב היה מענג — נשמע קול ציוץ הציפורים שחזרו מנדודיהם, לבלוב העצים וה־פרחים מלאו את האויר בריח משכר. באביב ובקיץ ירדו לעתים גשמים, אולם למרות הגשמים היה חמים ונעים.

הסתו הביא בחובו את הקור והממטרים העזים, אשר הפכו את רחובות העיירה לנחלי בוץ, שהמעבר בהם נעשה לבלתי אפשרי כמעט. נעשתה אמנם התחלה לרצף את הרחובות באבנים, אולם עד שנת 1939 טרם הוש־למה המלאכה.

בהר הנימן היה קפוא משך שלושה חודשים בשנה, ושמש לצעירים מקום מצוין לגלישה על הקרח. בחודש מרץ, עם הפשרת השלג, עבר הנהר על גדותיו ומימיו הציפו את האחו שלידו והגיעו עד הבתים. בקיץ היו מימיו קרירים ושקטים, הרחצה בנהר היתה מענגת; לשוט על הנהר בסירות משוטים קטנות, בערבים לאור הירח והכוכבים המנצנצים, היה רומנטי. ביום השישי בשבוע, נהרו לנהר מתרחצים מכל הגילים, לא רק כדי לשחות אלא, כדי להתרחץ ולהטהר לקראת שבת המלכה. הנשים — כיאה לבנות ישראל כשרות — התרחצו לחוד, במרחק נכר מהגברים. בגדי־ים לא היו ידועים בימים ההם.

בלובץ' לא היתה קיימת תעשיה, לכן ממילא לא היה מעמד פועלי. היו בעיירה מספר בעלי-מלאכה כגון: חיטים, סנדלרים, נגרים, אשר סיפקו את צרכי האוכלוסיה. המעולים מבין בעלי המקצוע הגרו לארצות־הברית או לאנגליה, שם הוכיחו כושרם, בהקימם תעשיה גדולה של בגדים מוכנים. המלבושים הפשוטים ביותר נעשו בבית, סריגת גרבים וכפפות הוו תעסוקה לנשים. רמת החיים היתה פרימיטיבית. מזון, טרי ובריא, היה מתוצרת הבית: לחם שחור ולבן אפו בבית, חלב, חמאה וגבינה אף הם מתוצרת הבית; כמעט בכל בית היתה פרה ברפת, תפוחי אדמה היו בשפע, והוחזקו במשך כל השנה במרתף כבד הצינה.

החנויות היו ברובן בככר השוק ונוהלו בעיקר ע"י הנשים. רוב הגברים עסקו במסחר זעיר. כיון שפשתן, זרעי פשתן ותבואה למינה היו התוצרת העיקרית של המחוז, פשטו הסוחרים על כפרי הסביבה וקנו מ־האכרים את תוצרתם. המסחר בפשתן וזרעי פשתן, ביחוד בחדשי הסתו והחורף, העסיק את רוב האוכלוסיה היהודית, אשר מצאה פרנסה בעיסוק זה. הרבה בתים שמשו כמקום מיון הפשתן לסוגיו; כל סוג נארז בצרורות אשר נשלחו לתחנת הרכבת הקרובה, ומשם הועברו למקומות שונים במדינה, וגם לארצות סמוכות.

נהר הניימן שמש כעורק תעבורה בחדשי הסתו. בספינות וסירות משא העבירו תבואה וזרעים לגרמניה ולארצות אחרות. בנהר השתמשו גם למש-לוח עצים, שנכרתו מהיערות העבותים בהם היתה הסביבה עשירה. העברת העצים באמצעות הניימן היתה דרך התעבורה הזולה ביותר. המסחר בעצים היה מקצוע מכובד ואחדים מתושבי העיירה מצאו בו פרנסתם כסוחרי משנה או סוכנים. סוחרי העצים באו ממרכזים גדולים יותר.

לובץ' לא נחשבה לעיירה עשירה, לא היו בה אנשים עשירים ותושביה הסתפקו במועט. מסילת ברזל לא היתה בזמני, התעבורה בדרכים התנהלה באמצעות סוס ועגלה. קשה להאמין, אך בלובץ' היו אז אנשים אשר לא ראו בעיניהם קטר של רכבת, ולא שמעו שריקתו. הדרכים לא היו סלולות ובימי הקיץ השתמשו לנסיעה בעגלות. בימי החורף, שעה שהדרכים כוסו בשלג, השתמשו במזחלות. "בעל־העגלה" היה המקשר בין לובץ' והסביבה, הוא הסיע אנשים למרכזים הסמוכים — נובוגרודק ואיביה. הגרמנים, אשר

החזיקו בלובץ' במלחמת-העולם הראשונה, בנו מסילת ברזל צרה "קליינ-באן".

אף-על-פי שגלי המהפכה ורוח ההתקוממות נגד הצאר, התפשטו ברוסיה כולה, והשפעת ההשכלה נכרה בחיי היהודים בכל עיירות אירופה, ללובץ' טרם הגיע משב רוח ההשכלה. היהודים בה נהלו אורח חיים שמרני; יסודות הדת היו בלתי מעורערים ועמדו מעל לכל ספק. חיי החברה התנהלו סביב שלושת בתי-הכנסת: האדום, הלבן (לפי צבע הלבנים) ובית-הכנסת הבנוי מעץ, אשר נקרא ביידיש "דער הילצערנער בית-מדרש". בית-הכנסת האדום היה של האדוקים הקיצוניים, הלבן, עבור המעמד הזעיר-בורגני, ואת בית-המדרש מעץ פקדו הצעירים. בתי-הכנסת היו פתוחים לתפילות שחרית, מנחה ומעריב, ללמוד תלמוד אחרי התפילה ולוכוחים כלליים. בעלי היכולת היו כמובן "בעלי מקום" בבית-הכנסת. מחירו של המקום היה בהתאם למיקומו. "מקום" נחשב לדבר בעל ערך, הפך לרכושו הבלעדי של בעליו ועבר בירושה מאב לבן.

הרב היה המנהיג הרוחני של הקהלה ו"הסטרוסטה" (מוכתר) היה המנהיג האזרחי ונבחר בבחירות עממיות.

צרכי הקהלה מומנו על ידי מס שהוטל על מצרכים שונים כגון: נרות ושמרים, שזכות המכירה נמסרה כזכיון עבור תשלום, ולמוכר היתה הזכות הבלעדית למכור מצרכים אלו.

בעיירה היו מספר אגודות לעזרה הדדית ביניהן "אגודת אחים" — להפצת אחוה ורעות בין איש לרעהו. אבי היה יושב ראש האגודה. אני השתתפתי באגודת "בקור-חולים" שמרבית חבריה היו צעירים, אשר הת־נדבו לטפל בחולים. מוסד חשוב אחר היה ארגון "מכבי-אש" שכל חבריו היו מתנדבים; מאחר ושרפות בלובץ' ארעו לעתים קרובות, הרי ידיהם היו מלאות עבודה.

האוכלוסיה היהודית היתה מחולקת בעיקר לשני בתי-אב, שימשלביץ' וקיבלביץ', שהיו מסוכסכים ביניהם בכל מיני ענינים משותפים, אך בסופו של דבר נפתרו בעיותיהם באורח ידידותי.

בטחון, חוק וסדר היו מענינה של הממשלה. בידי נציגיה, השוטרים,

היה כח רב, והאוכלוסיה היתה נתונה לשפוטם, לחסד או לשבט, אולם אפשר היה לישב כל בעיה כמעט, באמצעות "מתת יד". למשל: מפקד המשטרה המקומית עבר "במקרה" ליד ביתנו, שעה שפועלים עסקו בתקון הבית, אשר נזוק בשרפה, ושלח שוטר להודיע לנו שיש להפסיק את העבודה. בתשובה, שלח אבי למפקד "מתנה", עגלה מלאה שחת, מובן שהעבודה לא נפסקה.

בלובץ' פעל כהלכה משרד דאר. מכתבים נשלחו ונתקבלו בו מדי יום ביומו. מכתב שנתקבל מקרוב משפחת בארץ רחוקה, נחשב למאורע גדול. מברק אפשר היה לשגר ולקבל בקלות. מפליא שאמצעי מדעי זה לתקשורת, הגיע לעיירה הקטנה והנדחת כבר באותם הימים.

תושבי לובץ' לא עמדו על דרגה תרבותית גבוהה. היו מספר תלמידי־חכמים בעיירה, אשר היו בקיאים בתלמוד ושנו פרקם יומם ולילה. היהודים היו דתיים, יראי שמים וקבלו אמונתם ללא סייג; ההליכה לבית-הכנסת הפכה להרגל ולדבר מובן מאליו. יום שבת או חג היה יום מנוחה ושמחה. דיני הכשרות נשמרו בקפידה. ענינים שעמדו ברומו של עולם, לא הטרידו את התושבים השקטים. רק שניים או שלושה אנשים קבלו עתונים מוילנה, וארשה או פטרבורג, והעבירו החדשות לאחרים, מובן שבהגזמה. מאורעות כגון: מות טולסטוי, רצח סטוליפין או משפט ביילים לא הוערכו כראוי בעיירה.

השפה המדוברת היתה יידיש, אם כי רבים ידעו מעט רוסית, אשר היתה נחוצה לשם נהול משא-ומתן מסחרי עם אכרי הסביבה, או כדי לבוא בדברים עם נציגי השלטון. עברית ידעו כמעט כולם, אבל לא השתמשו בה כשפה מדוברת; משכילי הדור הצעיר השתמשו בשפה העברית לכתיבת מכתבים חשובים או לכתיבת מסמכים.

חנוך הילדים התחיל ב"חדר". היו שלוש דרגות למוד: הראשונה למתחילים, ילדים וילדות יחד, למדו אותם אלף-בית והגיעו עד לקריאה בחומש; בדרגה השניה למדו תנ"ך ואת השפה העברית, השתתפו רק ילדים בגיל 8—12; הדרגה השלישית היתה "הישיבה", מוסד לחנוך תורני, בו המשיכו למוד התנ"ך והתלמוד. בלובץ' עצמה לא היתה "ישיבה",

ומי שרצה להמשיך בלמודים תורניים, צריך היה לנסוע ל"ישיבת מיר" או "וולוזשין", אשר לא היו רחוקות מלובץ'.

שיטת הלמודים לא היתה אחידה, "החדרים" נוהלו ע"י מלמדים, אשר ידעו ברובם את חומר הלמודים, אולם לא הוסמכו להוראה. כל אחד למד לפי שיטה משלו. למרות שלא היה קיים חוק למוד חובה, השתתפו כל הילדים בלמודים. מקצועות חילוניים לא נלמדו כלל ב"חדרים".

ילדי הגויים ביקרו בבית־הספר העממי הממלכתי, אולם לא היתה חובה ללמוד ומשום כך מעטים למדו ורבים היו אנלפבתים. ילדי היהודים, אשר השתוקקו לקבל חנוך חילוני רוסי, הצטרכו לקבל שעורים פרטיים. מעטים מבני גילי, היתה להם האפשרות ללמוד בבית־הספר בנובוגרודק, בו הקנו לתלמידים השכלה כללית טובה. זה היה בית־ספר ממלכתי טוב, מאורגן ומצויד כהלכה. התלמידים נתקבלו בו רק לאחר בחינות כניסה מיוחדות; המורים, כולם לא יהודים, היו מוסמכים ומסורים לתפקיד. הייתי אחד המאושרים שלמדו בבית-ספר זה.

בלובץ' לא היו בזמני בעלי מקצועות חופשיים; הרופא — רופא כללי, לא היה מילידי המקום. רופאים צעירים באו למספר שנים, כדי לרכוש פרקטיקה רפואית. אחד הרופאים שאני זוכר עדין הוא ד"ר שפירא, אשר היה רופא מצויין. אף הוא עבר לוילנה, אחר שרכש נסיון בלובץ' והמשיך בפרקטיקה רפואית, עד שנרצח ע"י הנאצים, במלחמת־העולם השניה. הרוקח סייע לרופא. עורכי-דין לא היו בעיירה והעדרם לא הורגש. הסכסוכים נפתרו על ידי המשטרה המקומית בעזרת שוחד מתאים, כאמור.

הרעיון הציוני הגיע ללובץ' מאוחר. בבתי היהודים אפשר היה למצוא את תמונותיהם של משה מונטיפיורי, ברון הירש וקפטן דרייפוס, אבל לא נמצאה תמונה של ד"ר הרצל. כמו כן איש לא קרא את "מדינת היהודים" של הרצל, ואיש לא שמע על נורדוי. כתבי ביאליק ואחד־העם לא היו ידועים.

זכור לי ביקור עם אבי בבית־הכנסת, בערב יום כפור. על השלחן עמדו קערות צדקה, על כל קערה היה פתק ועליו רשומה המטרה לה נועדה התרומה. על אחת הקערות היה פתק ועליו רשום "לקנית קרקע

בארץ-ישראל״. המטבעות אשר היהודים הניחו בקערה זו מצאו דרכם ל״קרן-הקימת-לישראל״. נחרט בזכרוני המעשה בגצל אוסטשינסקי, שחזר מביקור בארץ-ישראל. משפנה אליו ידידו, אריה-לייב נוחימובסקי (הסבא של ישראל נוחימובסקי), בשאלה על האפשרות להסתדר בארץ-ישראל, ענה לו אוסטשינסקי: ״זה לא בשבילך, כיון שאתה הנך איש עסקים״. אוסטשינסקי היה חובב ציון נלהב.

חושבני שהרבה השתנה בלובץ׳ מאז שנת 1913, בה עזבתי את עיירת מולדתי. בתקופת מלחמת-העולם הראשונה נהרסה כליל, על ידי צבאות הגרמנים והרוסים, בעת פלישתם ונסיגתם. לאחר כריתת השלום חזרו רוב התושבים לעיירה והקימו הריסותיה. הבתים נבנו מחדש, לרוב כפי שהיו לפני המלחמה. כאשר ביקרתי במקום בשנת 1939, חיו התושבים בפחד בשל צלו של היטלר, אשר איים עליהם. רבים פנו אלי בתחינה שלפחות אקח אתי את ילדיהם לאנגליה. מאוד רציתי לבוא לעזרתם, אולם עמדתי אין אונים נוכח שברם, וידי קצרה מלהושיע.

מאז שעזבתי את לובץ׳ חל בה שינוי גדול, השגי הטכנולוגיה לא פסחו עליה. במספר מוסדות היו טלפונים ומכשירי רדיו. כל התושבים נכספו לשמוע את החדשות, ביחוד מארצות חוץ. נמכרו עתונים ביידיש ובעברית, ותוכנם שמש נושא לוכוחים. בית-ספר מודרני ומורה מוסמך, שנשלח מוארשה כדי לנהל את בית-הספר, הקנה לתלמידים את השפה העברית; לחנוך המקצועי נתנה עדיפות.

בעזרת ה״ג׳וינט״ נוסד בנק קואופרטיבי, על בסיס לא רווחי. אבי היה יושב-ראש הבנק שפעולותיו התנהלו במרץ ובכשרון, והיו לעזר רב לתושבי העיירה.

הרעיון הציוני חדר לכל השכבות. ענינים הקשורים בארץ-ישראל, היו נושאים לדיונים ולוכוחים פומביים. התכוננו לעליה לארץ-ישראל ואמנם רבים עלו והתישבו בעריה, מושבותיה וקבוציה. לוא ידעו תושבי לובץ׳, כי יזכו והנשיא השני והאהוב של מדינת ישראל העצמאית, יהיה ממשפחת שימשלביץ׳, היתה בודאי גאוותם על כך רבה.

תורגם מאנגלית: ט. שמשוני.

חיה וילנר־ברוק

התמונה הפסטורלית נעלמה ואיננה...

עיירה ככל העיירות, כביכול, במר־כזה השוק ובו שורת חנויות; השוק המה מאדם וחי; סוחרים ורוכלים נשאו ונתנו זה עם זה בקולניות, תוך רצון לעשות עסק טוב ולהגיע לעמק השווה. מהשוק הובילו רחובות לקצוות העיירה — מקום מושבם של הגויים.

בכל זאת היה צביון מיוחד לעיירה, ציורית היתה; נדמה היה לעתים, כי הנה מקסם שצויר ביד אמן אשף, או שמא נשמטה מתוך ספר אגדות, וזאת, הודות למצבה הטופוגרפי המיוחד.

מאחורי הבתים בני הקומה האחת, הוריקו כחומה עצי היער, שנשאו אמיריהם אל־על; מימיו הכחולים של נהר "הניימן" פיכו בשקשוק עליז ונדמה היה כאילו חובק הנהר את העיירה כולה. האחו, בין הניימן והיערות, נצבע במשטחי ירק רעננים שעוררו חשק עז להתגלגל ולהשתובב בהם. ליד הניימן עמדה הטירה, אשר הוסיפה שגב למראה.

הנהר המה מתרחצים. זמן קצר לפני השואה אף הקימו "פלזה" (חוף רחצה) בגדה הימנית. פוזר חול צהבהב ונבנו מתקנים שונים לנוחיות ושעשוע המתרחצים במקום.

סירות משוטים שטו על הניימן; לעתים נשמעה מהם שירת ערגה וגעגועים. הצעירים שרו מכסופי לבם, לקול צלילים ענוגים של מנדולינות. לעתים שייטו בדממה, תוך האזנה לשקשוק הגלים ולפעימות הלבבות, שהופרעה רק ע"י זנוק דג מהמים לאויר.

אגדות רבות קשורות בניימן; ביניהן אגדה המספרת שבכל קיץ תובע לעצמו הנהר קרבנות אדם. ואמנם, מתחת למימיו השקטים ומראהו

התמים, שצפו תהומות ובמחשכי הנהר נעלמו מדי שנה אנשים, דבר שגרם לאבל כללי בעיירה, ורתיעה זמנית מהרחצה בנהר. אך אט אט, נסלח לו, לנהר, עוונו כלתינוק חוטא, כי קשה היה לא להתרצות למימיו הזכים והקרירים, המפתים להכנס ולהתרענן, בימי החום הלוהטים.

שייט על הניימן בחג השבועות, 1926. מימין: אברהם ברוק, גוטל שימשלביץ', פרלה ינקלביץ', נחום שלימוביץ', רישה נחימובסקי.

נשות הגויים בתלבושות ססגוניות, נראו כובסות בגדיהן במימי הנהר, תוך שיחה וצחקוקים שרק נשים יודעות פשרם.

בבוא החורף השתנה הנוף, מימי הנהר קפאו, הכל התעטף בלובן צח ומבהיק. מחטי האורן בצבצו והכסיפו מבעד לשלג שנערם על בדי העץ כמרמזים: "לנו לא יוכל שר החורף"; הטירה המכוסה שלג דמתה להר לבן. נדמה היה שהעיירה מנותקת מהעולם כולו, מבחינת "סוף עולם". אף הרכבת הקטנה (קליינבאן), נשארה תקועה לא פעם בשלג, אי שם באמצע הדרך, ולא הגיעה לעיירה.

תחנת הרכבת, שכנה בקצה העיירה למרגלות גבעת הטירה. המקום שמש מפגש חשוב בעיירה. לפנות ערב באו להקביל פני אורחים שהגיעו

ממרחקים, או סתם מתוך סקרנות לראות פני הבאים ברכבת, כדי לנשום ולספוג ריחות זרים של מרחקים קוסמים. סיבה חשובה, כדי לפקוד את המקום שמשה העובדה, כי עם בואה של הרכבת, הגיע הדואר לו ציפו; שמא יתמזל המזל ויגיע מכתב מ״ארץ־הזהב״ הרחוקה והאגדית — אמריקה, או מארץ האבות הנכספת — ארץ־ישראל.

ברכבת הגיעו גם העתונים אשר ספרו ספורים מופלאים על הנעשה בעולם הגדול. התחנה היתה מקום הוכוחים של ״הידענים״ בפוליטיקה, שהתפלמסו תוך ידענות ובטחון עצמי על כל נושא. יהודים יגעים וטרודים מנטל הפרנסה, לא ויתרו על ההליכה לרכבת ולדאר, ולוא רק, כדי להציץ בעתון.

רובע בתי־הכנסת המה בשבתות ובחגים מתפללים; כל בית-כנסת וכנויו, כל בית־כנסת ומתפלליו שפקדוהו אף בימי החול, ״לחטוף״ תפילה, שחרית — בבקר ומעריב — בערב.

מאורע מיוחד היה בואו של מגיד לעיירה. נזכרת אני בדרשת אחד המגידים, בה הייתי נוכחת. היה זה יהודי בעל הדרת-פנים, עם זקן ארוך ומכסיף. בבית-הכנסת ״הלבן״ בו דרש, ישבו יהודים ושננו תלמודם תוך ניגון; סביב המגיד ישבה קבוצת אנשים, אשר בלעה דבריו בצמא.

המגיד נשא דבריו ב״פאטוס״. מגביר ומנמיך קולו חליפות — כדי לסבר את האוזן, ולהעיר המתנמנמים; הוא נאם בלהט בשבחו של רב, צדיק וגדול בישראל.

בעזרת הנשים ישבו כמה זקנות, אשר לא חדלו מלהתיפח בקולי־קולות, אף בלי להבין פשר דברי המגיד, אף בלי לדעת, אם חי הוא אותו רב או נפטר; הדמעות נבעו ממעמקי הלב היהודי, המלא עצב ודאגות.

עשן הבערה כבר נישא באויר, אך תושבי לובץ׳ לא הרגישו בלהבות הזעם, הקרבות אליהם לכלותם.

קשה להאמין שהתמונה הפסטורלית נעלמה ואיננה. בדמיוני התחלף אף כחול הניימן, בארגמן לוהט — דמם של הקדושים שנרצחו ונטבחו...

הטירה בלובץ׳

בסוף המאה ה-15 נתן האביר (הרוזן) הליטאי אלכסנדר קזימירוביץ (כמו שכתוב ומודגש וחתום בחותמות במסמך) — את הטירה, יחד עם האדמות המקיפות, במתנה למזכירו — פיודור כרפטוביץ. אבל המסמך הנ״ל, המעניין והרחב, לא דן בתולדות קיומה של לובץ׳. הישוב בלובץ׳ היה קיים כנראה כבר באמצע המאה ה־12. התאריך המדויק של הקמת הטירה בלובץ׳, הוא שנת 1281; תאריך זה נמצא על נברשת ברונזה שנמצאה בחצר הטירה.

הודות לטירה ולימי השוק והירידים שנערכו בלובץ׳, התחזקה העיירה ותושביה התעשרו. אל הירידים באו הרבה סוחרים, ושלמו הטלים לבעלי הטירה. ידוע שבסוף המאה ה־16, קבלה לובץ׳ רשות לנהול עצמי. הסמל של העיריה היה אז חצי פרסה עם צלבים ושלושה דגי-זהב. באותו זמן נוסד בלובץ׳ בית הדפוס הראשון, בו הדפיסו הנזירים את ספרי הקודש שלהם. בתור רכוש של כרפטוביץ, עוברת הטירה עם חלק מאדמותיה לאציל הידוע יאן קישקה, וממנו, בהתחלת המאה ה-17, עברה הטירה לידי הרדזיבילים. חושבים שהקמת הטירה מאבנים התחילה עוד בימי קישקה, וסיימה לבנות בוגוסלב רדזיביל, אשר קבל את הטירה בנדוניה מאשתו האננה.

במחצית הראשונה של המאה ה־17 נצבת הטירה בנויה מאבן חלקה, מכותרת במימי נהר הניימן. במוזיאון של לובץ׳ נמצא ציור של העיירה (שרטוט) ופוטוקופיה של המסמך, המתאר את טירת האבירים (הרוזנים).

במלחמות־העולם, הראשונה והשניה, נהרסו השערים הקדמיים של הטירה והמגדל על הניימן. אבל הקירות החזקים של האגף המרכזי נשארו. על היסוד הנ״ל, הקימו בחזרה את החדרים המשמשים עכשיו לבית-ספר תיכון. בבית הזה, הנוח והמרווח, שבקירותיו חלונות גבוהים, נמצאות שתי קומות.

עצי ארז ובוקציה צומחים על שטח נרחב סביב לטירה. בחצר שמסביב לטירה, המגודרת בקירות עד לשער הארמון, נמצאת תעלה עמוקה בעלת

קירות איתנים. במקום גשר אחד תת־קרקעי, הנזכר בדברי ימי לובץ׳ הקדמונים. על גבעת הטירה ומסביבה, במקום שהיו הריסות, משתרע פארק

הטירה והמגדל בלובץ׳.

עתיק יומין עם עצים יקרי המציאות. המבנים המעניינים ביותר בטירה הם ארבעת המגדלים, בארבע פינות הטירה, המשמשים למונומנט חשוב

מאוד. המגדלים, בצורת ארכדים ומרובעים, מכוסים באבן אפורה. בשעת שיקום הטירה שוקם עוד מגדל מאבן לא מעובדת ולבנים. המגדל הזה הוא השני ומראהו מלא הוד, לא פחות מיתר המגדלים. מתחת המגדל נמצא מרתף גדול ומעליו שלוש קומות, עם חלונות קטנים וצרים, וחדרים ששמשו למטרות שונות.

הטירה שבלובץ׳ על הניימן, יכולה לשמש דוקומנט היסטורי חשוב בעתיקותיה הססגוניים של בילורוסיה ולהעיד על אופיה המיוחד בימי הבינים.

ל. פרקופצ׳יק.

(מתוך העתון ״גולוס ראדזימי״, מינסק, ספטמבר 1969, עמוד 8.)

כפור בימי הקיץ

מן הראוי, להביא פרט היסטורי חשוב שקרה בסביבות לובץ׳-איביה, בשנים תק״ע—תקע״ב (1810—1812), אותו שמעתי מפיו של סבי זקני ר׳ אליעזר קאשצר ע״ה.

הוא ספר לי שמצאו רשום ב״פנקס איביה״, כי בראשית המאה התשע־עשרה, פקד גל של קור את רוסיה הלבנה והגיע עד ל־40—45 מעלות מתחת לאפס, שלג רב ירד עד אחרי חג הפסח; הכפור היה חזק כל־כך עד שהמים בנהר הניימן נשארו קפואים עד חדשי הקיץ. אנשים רבים מתו מקור.

כדי להנציח המאורע הבלתי רגיל, התאספו ביום ״ל״ג בעומר״, אנשים מכל העיירות שבסביבה: לובץ׳, דלטיץ׳, מיקולאיבה ואיביה, ביניהם גם ראשי העדות הנוצריות, על הקרח אשר על נהר הניימן ע״י מיקולאיבה, ושתו ״לחיים״.

המאורע נרשם לזכרון בפנקסי איביה, לובץ׳ ודלטיץ׳.

ליקט: א. אליאב

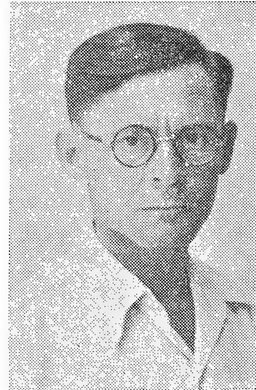
מזכירי קן "השומר הצעיר" בשנת תרצ"א — 1931.
מימין לשמאל: אלתר לייבוביץ', חיים ינקלביץ', קיילה שמולביץ',
מרדכי קיבלביץ', הניה בקשט, משה פרסקי, גיטל זליקובסקי.

קבוצת נוער — א גרופע יוגנטלעכע.

הלל שמולוביץ'

קן "השומר הצעיר" בלובץ'

ילדים היינו, כבני עשר, כשחזרנו ללובץ', מיד אחרי מלחמת־העולם. ה־עיירה היתה מבותרת חפירות, שרופה וזאבים התהלכו בה לאור היום.

לובץ' שמשה כקו חזית במלחמת־העולם הראשונה. המצב הטופוגרפי של העיירה — נהר הניימן והיערות שהקי־פוה, התאימו מאוד להתבצרות המחנות הנלחמים. בעיירה עצמה התבצרו הגר־מנים בעמדות בטון עם אשנבי ירי, וביערות, בעמדות בנויות עצים, התבצרו הרוסים. האחו רחב הידים שהשתרע מהניימן לעיירה — ה"וואַרעק" — הפך לשטח הפקר, ממוקש ומגודר בתיל דוקרני. תושבי העיירה הפכו לפליטים, המצפים ליום בו יחזרו לבתיהם.

עם תום המלחמה, החלו להתקבץ בעיירה תושביה, לשקמה מהריסותיה ושוב פיכו בה חיים תוססים של יהודים עמלים לפרנסתם ונשמעו קולות ילדים. למרות קשיי הפרנסה והדלות, הקימו מוסדות צבור שהיו חיוניים לקהלה: בית־כנסת, בית־מרחץ ובית-ספר — תפילה, טהרה וחנוך, יסודות אשר הוו את היסוד לחיי היהודי, והודות להם התקיימה היהדות, על אף התלאות, הסבל והמצוקה שפקדו את עמנו בגלויות.

צעירי העיירה הקימו ספריה, מקום משכנה הראשון היה בבית המלמד ר' אליעזר קלמנוביץ', היה זה בערך בשנת 1922.

העיירה היתה מרוחקת ממרכזי מסחר ותרבות; הנהר והיערות "הסתירו" מתושבי המקום את הלכי-הרוח הסוערים של התקופה. החיים ברחוב היהודי בלובץ' המשיכו לזרום לאט ובשקט, וזאת בתקופה בה תססו

הרוחות של הנוער בפולין, ובפרט הנוער של המיעוטים הלאומיים, רבים נאסרו והושלכו לבתי־סוהר לשנים רבות. לא היה בעיירה סימן למפלגת הפועלים המפוארת "בונד" או לתא קומוניסטי בין הנוער היהודי. למרות העובדה שבמחוז פעלו ארגונים קומוניסטיים חזקים ופעילים. מבחינה זו היינו "מחוץ לתחום".

רק התנועות הציוניות הגיעו ללובץ', אמנם באיחור מה אך הגיעו. וזאת משום ששורשי הציונות, ינקו ראשית אונם מהתפילות בבתי־הכנסת, ה"חדרים" והישיבות.

בעיירה הוקם בית-ספר עברי "תרבות", בו קבלו ילדי העיירה חנוך בשפה העברית, לפי השיטות הפדגוגיות החדשות, ע"י מורים מוסמכים. רבות עמל למען בית־הספר חיים־אשר אושרובסקי שראה בו מפעל־חייו.

בשנת 1925, משהוקמה האוניברסיטה העברית על הר הצופים, חגגנו מאורע זה בבית-הספר "תרבות"; המורים השכילו לבטא את החשיבות ההסטורית של המעמד, ראינו באוניברסיטה עמוד האש שיעבור לפני המחנה בדרכו לתקומה לאומית.

בעיירה היה בית-ספר עממי פולני, בו למדו חלק מילדי היהודים כיון שבו לא שולם שכר למוד. אך גם נוער זה קבל חנוכו הלאומי, בתנועות הנוער הציוניות.

תנועת "החלוץ הכללי" ו"החלוץ הצעיר" הוקמו בעיירה, בערך בשנת 1924. חברי "החלוץ" עבדו גן ירק גדול ששמש כמקום הכשרה. בשנת 1926 עלו לארץ־ישראל ראשוני המגשימים מתנועת "החלוץ הכללי".

חיי התרבות בעיירה מתפתחים, מתרחבת הספריה, מתארגן חוג דרמטי, מכבי־אש ותזמורת. אך הנוער עדין תוהה, מחפש דרכים. המצב הכלכלי מחמיר, החלה תקופת גרבסקי המפורסמת לשמצה. הפולנים הקימו קואו-פרטיב לפשתן, דבר שערער פרנסת יהודים רבים, עול המסים הולך וכבד והמסחר דועך, הלחץ והדחק גוברים ויהודים מגיעים עד לפת לחם; האנטישמיות גוברת ואין יודע מאין תבוא העזרה והישועה.

עם התגברות הצרות גברה הפעילות בתנועות החלוציות. בשנת 1927

סניף "החלוץ־הצעיר" אין יאר 1925.

סניף "החלוץ" אין יאָר 1925.

מוקם חוג עברי לספרות, בהדרכתו של המורה אלתר שמולוביץ'; החוג הקיף כ־30—25 בני נוער, בוגרי בית־הספר "תרבות". החוג עסק בספרות העברית; מדי פעם הוטל על אחד מחברי החוג להכין הרצאה; בעקבות ההרצאות התפתחו וכוחים על בעיות העם ועל הדרכים לתקומתו. חיפושי הדרך והתהיות מצאו פתרונן רק עם הקמת תנועת "השומר הצעיר".

בקיץ 1928, נוסד קן של "השומר הצעיר" בלובץ'. התנועה סחפה מיד את מיטב הנוער, החיים הפכו למעניינים יותר, נראה היה שיש עבור מה לחיות, ובשביל מה להאבק.

הקן הוקם ביוזמת קבוצת צעירים, כבני שש-עשרה — שבע־עשרה, אשר חיפשו דרכי ביטוי לערגותיהם ותקוותיהם ומשום מה לא מצאו זאת בתנועת "החלוץ-הצעיר". באחת הפגישות המכריעות, שהתקיימה בחצר ביתנו, בה היו בין המשתתפים מרדכי קיבלביץ', חיים סוננזון ואני, הוחלט על הקמת הקן. גורם חשוב להכרעה, היתה העובדה שבנובוגרודק הוקם, ביוזמתו של המורה פילצקי, קן "השומר הצעיר". החלטנו להזמין את פילצקי אלינו ולאחר ששמענו מפיו הרצאת הסברה הוקם הקן, ונרתמנו בלהט נעורים להדרכה. ראש הקן הראשון היה נחום שלימוביץ' ולאחר פרישתו נפלה האחריות על המדריכים הצעירים בלבד. בעיות רבות נצבו בפנינו, אך הבעיה המרכזית היתה, בצוע תכנית ההדרכה, הערוכה ע"י הנהגת הגליל וההנהגה הראשית. במשימה זו נעזרנו גם בספריה העירונית ובתמיכתם של רבים מהמורים, אשר הושיטו לנו עזרה בידע ובעצה. בפעילותו זו כבש לו הקן מקום נכבד בעיירה, הורים רבים החלו להבין שיש משמעות עמוקה לפעילות ילדיהם ואין זה שעשוע בלבד.

בשנת 1930, יצאו כמה מחברי הקן הבוגרים להכשרה עונתית. מטרתם היתה לעשות הכרה עם הבוגרים של אותה שכבה בגליל, ולראות חיי עבודה מה הם. התחלנו לפעול בענין יציאה להכשרה. ערכנו רשימה של הבוגרים ליציאה, תוך התחשבות בפעילות בקן, והבטחת הנהגה מתאימה ומדריכים. הראשון שיצא אז להכשרה היה הח' ישראל מנדלביץ'. הקן התבסס, בין כתליו היו כ-180—150 שומרים, היתה בו ספריה חנוכית והעיקר שכבת מדריכים מסורה, פעילה וערה. הקן השתתף בפגישות של הגליל והצטיין בהופעותיו. אף ההכנות לעליה לארץ-ישראל החלו לשאת

פרי. בוגר שסירב לצאת להכשרה, ולהגשים עקרונות התנועה, הוצא מהתנועה.

העליה לארץ־ישראל היתה הפתרון לנוער שהרגיש אוירה של מחנק וחוסר מוצא. משבר כלכלי כבד שרר בפולין, בשנים 1932—35, והיהודים נפגעו קשה, הנוער הסתובב באפס מעשה, פשוטו כמשמעו, ויהודים רבים היו בטלים מעבודה וסבלו חרפת רעב. המשטרה ומועצת המחוז הגבירו נגישותיהן ביהודים, והגרוע מכל היה חוסר התקווה והמוצא. משבר זה הביא רבים לפתחי תנועות הנוער. פעילי ״השומר הצעיר״ הגבירו פעולו־

הנהגת קן ״השומר הצעיר״ בלובץ׳.

תיהם וניסו לחדור לשכבות רבות ככל האפשר. אחדות מבין פעולות הקן היו:

א) נשף רקודים לכל האוכלוסיה, בהשתתפות תזמורת מכבי-אש. ההכנסות היו קודש לקרן־הקימת־לישראל. נשפי הרקודים יצרו הזדמנות לפגי־שות, בין הנוער היהודי לנוער הבילורוסי. כיון שהמחוז שהיה מיושב

ע״י בילורוסים, נכבש ע״י פולנים שאיישו את כל משרות המפתח, ויחסם לתושבי המקום הבילורוסים לא היה טוב בהרבה מיחסם ליהודים. היתה תסיסה רבה בין הנוער הבילורוסי. ההתעוררות הלאומית הוותה גורם מאחד בין הנוער של שני העמים. הנוער הבילורוסי, קומוניסטי ברובו, בא בהמוניו לנשף הרקודים, ובעקבותיו באו פגישות אחרות.

יום־פרח לטובת ״קרן־הקימת־לישראל.

ב) הקרן־הקימת־לישראל הוותה בסיס חשוב לחנוך בתנועות הנוער. הוקמה ועדת קרן-קימת במקום ונרתמו לאסוף כספים. יושב-ראש הקרן־הקימת־לישראל, המורה חיים פרסקי, סמך ידו על החלטתנו לקיים ״בזר״ שהכנסותיו יהיו קודש לגאולת קרקע. מורים, פרנסי העיירה, ובעיקר הנוער מכל התנועות, נרתמו למבצע. הועד המארגן, חזר על פתחי בתי העיירה ואף לעיירות אחרות הגיע, והתרים. ההצלחה היתה רבה; האולם צר היה מלהכיל הבאים וההכנסה עלתה על כל המשוער — נאסף סכום של אלף זלוטים פולניים.

ג) ארגון אגוד מקצועי:

בין השומרים בקן היו ילדים אשר עבדו, כשוליות אצל חיטים, בתנאי נצול: שעות עבודה רבות, שכר זעום ולעתים יחס בלתי הוגן. דחיפה לפעולה, שמשה העובדה, שהנערים העובדים לא יכלו ללמוד בשעורי הערב עברית, לפני צאתם להכשרה, והמעטים שהצליחו להגיע לשעורים, לא קלטו מאומה בשל עייפותם.

בפגישה סירבו המעבידים אף לדון על יום עבודה בן שמונה שעות. הנהגת הקן כנסה את ועדי "החלוץ" ומפלגת "פועלי ציון" (צ.ס.) והוחלט לצאת לפעולה משותפת. שלב ראשון במאבק היה, להכין הפועלים עצמם, להסביר להם מהות המאבק, וכי יצטרכו לעמוד בפני קשיים רבים כגון: פיטורים, איומים ואף בפני פיתויים — תוספות שכר. הבטחנו כי בסופו של המאבק יחזרו כולם למקום עבודתם.

הפועלים הודיעו למעבידיהם כפי שהתבקשו, שהם לא יעבדו יותר משמונה שעות ביום — כאן החל המאבק. המעבידים פיטרו ואיימו. מחוסרי עבודה רבים הסתובבו בעיירה, אך איש לא תפס מקום פועל שפוטר, התנהגו למופת, דבר שחשל וחזק את הארגון. מרצה של האגוד המקצועי הובא מנובוגרודק, והרצאתו הוסיפה לליכודם של הפועלים השובתים.

משנוכחו המעבידים שאיומים לא יכניעו את הפועלים, החלו להשתמש באלימות — פרצו לבתים ואיימו בצעקות על המשפחה כולה, אף על ההורים שלא היו מעורבים בדבר. עלי איימו שימסרוני לשלטונות ולאחי, יעקב, שהיה מורה בבית הספר "תרבות", הודיעו שיפוטר. משלא עזרו האיומים, עברו למעשים: אחי ואני נלקחנו למשטרה ומאבי נלקח הרשיון למסחר. הואשמתי בארגון פועלים, בעוד שבעצמי אינני פועל — פעולה פוליטית חמורה בפולין. להגנתי טענתי, כי הפועלים זקוקים לערב פנוי, ללמוד עברית ולהתכונן לעליה לארץ-ישראל.

לאחר שיצאנו מהמעצר התכנסה המשפחה לדון במצב והוחלט, כי אין להרתע בשלב זה של המאבק, גם אם המשפחה כולה תסבול מהדבר. (הורי נתנו ידם להחלטה). האיומים, הצעקות וההתכתשויות לא פסקו מספר שבועות נוספים, אך האגוד המקצועי קם והיה לעובדה. העבודה

של הפועל הועמדה על שמונה שעות ליום, כל הפועלים חזרו למקום עבודתם הקודם, איש לא סבל. הכל שמחו על ההטבות בתנאי העבודה, והתגאו כי יצאו למאבק והצליחו.

נערים צעירים, כבני שש־עשרה שבע־עשרה, בעזרת מספר צעירים כבני עשרים, התארגנו ויצאו למאבק נגד "מעבידים" שהיו בעצמם פועלים, העובדים קשה כדי פרנסת משפחתם.

בספטמבר 1935 עליתי ארצה והגשמתי את הרעיון העיקרי של תנועת "השומר הצעיר".

רייכקייט פארגייט, א מענטש דארף מען בלייבן...

ס׳האָט געלעבט אין לובטש א ייד מיטן נאָמען בערע ליטשיצער, א זון פון זייער רייכע עלטערן. ווען בערע האָט חתונה געהאט, האָבן זיינע עלטערן אויסגעשפרייט אויפן גאס לייוונט, צום פירן חתן־כלה צו דער חופה, פון זייער הויז ביז צום שולהויף. נאכער האָבן זיי די לייוונט פארטיילט פאר אָרעמע מענטשן.

ס׳איז אוועק א געוויסע צייט און פון זיין פארמעגן איז גאָרניט געבליבן, בערע איז געוואָרן א גרויסער אָרעמאַן. אָבער בערע איז געבליבן א מענטש ווי געווען: ניט געוויינט, ניט געקלאָגט, אָפגעהיט זיין יידישקייט, שטיל און רואיק געטראָגן זיין שווער לעבן, און אפילו ליב געהאט צו מאכן א וויץ אויף זיין אייגענעם חשבון.

א געוויסן טאָג, גייענדיק צום דאווענען, איז בערע אריין צו אונדז אין שטוב און געזאָגט צו מיין מאמען:

— חיה־שרה הער זיך איין, וואָס ביי מיר אין שטוב האָט פאסירט, מיינס א הון איז משוגע געוואָרן.

מיין מאמע קוקט אים אָן, ווי א ניט היגן און פרעגט:

— בערע, וואָס פלוידערסטו?

— צעלאכט זיך בערע און פארענדיקט:

— זי זוכט ברעקלעך אונטערן טיש; אז אויפן טיש איז ניטאָ קיין ברויט, וואָס זשע קען זי געפינען אונטערן טיש? ג. י.

מינע קראַשניץ (פּיווישעוויטש)

דער חלום איז געבליבן...

מיר זיינען דאָס רוב געווען קינדער פון אָרעמע היימען. דער יאָך פון פּרנסה האָט געדריקט אויף אונדזערע עלטערן און זיי אַלט געמאַכט פאַר דער צייט, צוגערויבט זייער לעבנס־פרייד און אַריינגעוואָרפן אין זאָרגן. טאַטע־מאַמע פלעגן אָפּט זיפצן, און דער אומעט האָט אָן אויפהער געפרעסן דאָס האַרץ; נאָר שבת, יום־טוב און בעת אַ שמחה פלעגן זיי זיך באַפרייען פון די דאגות און שווערע מחשבות; דעמאָלט פלעגן זייערע געמיטער זיך אויסלייטערן, און ס׳פלעגט זיך באַווייזן אַ ליכטיקער שמייכל אויף די פּנימער.

פאַרשטייט זיך, אַז זייערע שטימונגען פלעגן זיך איבערגעבן אויך צו אונדז, קינדער. אונדזער קינדערשע פרייד פלעגט זיך אָפּט לעשן, אונטער די פאַרזאָרגטע בליקן פון די עלטערן.

מיר זיינען אָבער געווען יונג, דאָס איז אונדזער גרעסטער פאַרמעגן געווען. האָבן מיר זיך געקלאַמערט אין אונדזער יוגנט, און ווי פון אַ קוואַליקן ברונעם אַרויס, געשעפּט פון איר פרייד און האָפענונג.

די ״תּרבות״ שול, אין וועלכער מיר האָבן באַקומען אונדזער עלעמענטאַרע בילדונג, איז פאַר אונדז געווען אַ ליכטיקע היים; די לערער, כמעט אַלע אָן אויסנאַם, זיינען געווען האַרציקע און גוטע, כאָטש שטרענגע, זיי זיינען געווען אונדזערע דערציער און אויך וועגווייזער. טאַקע זיי האָבן אונדז, קינדער, אַריינגעצויגן אין ציוניסטישער אַקטיוויטעט; דאָס אַריינוואַרפן אַ פּאָר גראָשן אין דער פּושקע פון קרן־קימת, און די אַקציעס פאַרן נאַציאָנאַלן פאָנד, אין וועלכע מ׳האָט אונדז באַטיי־

ליקט, האָבן געגעבן דעם באוווסטזיין פון אָנגעהעריקייט צו דער מחנה בויער פון נייעם ארץ־ישראל. דאָס אויפזיינגען אין שול די נייע חלוצישע לידער, און די לידער פון אונדזערע נאציאָנאלע פּאָעטן, האָט נאָך מער פאַרטיפט דעם נאַציאָנאלן געפיל אונדזערן.

ס׳איז דעריבער געווען נאטירלעך, אז מיר זיינען אויך געוואָרן מיטגלידער אין די ציוניסטישע יוגנט־באוועגונגען, וועלכע האָבן עקזיס־טירט אין שטעטל, און דער עיקר טאקע אין ״השומר־הצעיר״, וואָס איז געווען די וויכטיקסטע דערציערישע יוגנט־אָרגאניזאציע אין שטעטל און אזוי אויך אין אלע ארומיקע שטעט און שטעטלעך.

די ״תרבות״ שול האָט אונדז אויך געדינט אלס לאָקאל פארן קן. מיר האָבן באקומען א פּאָר צימערן, אין וועלכע מיר פלעגן זיך טרעפן און פירן אונדזער טעטיקייט. ווער קען דען היינט, נאָך אזויפיל יאָרן, איבערגעבן וויפיל וואַרעמקייט, פרייד אין האָפענונג דער לאָקאל האָט אונדז געגעבן.

פון די ווענט האָבן צו אונדז אראָפּגערעדט פארשיידענע לאָזונגען, אלע פון דערציערישן כאראקטער, מיט בילדער פון פערזענלעכקייטן און נאציאָנאלע העלדן, וועלכע זיינען געווען פאר אונדז א ביישפּיל, ווי אזוי צו לעבן און צו דינען אונדזער פאָלק. מיר פלעגן מאכן פארשיידענע קייטן און אויסשניטן פון קאָליריקן פּאפּיר און דעקאָרירן די צימערן, עס זאָל זיין שענער און אנגענעמער פארן אויג. דער קן איז געווען אונדזער שיינע, אויסגעטרוימטע היים.

אין די אָוונטן פלעגן מיר אויסהערן שמועסן פון די דערציער און גרופּן־עלטסטע: מאָטע קיוועלעוויטש, חיים סאַנענזאָן, הלל שמולעוויטש, גיטל מאָוושאָוויטש און משה פערסקי. נאָך יעדער שמועס פלעגן מיר זיך ארויסזאָגן וועגן דאָס געהערטע, און ניט איינמאָל איז דער שמועס פארוואנדלט געוואָרן אין א דיסקוסיע. די דאָזיקע שמועסן האָבן אויס־געברייטערט אונדזער בליק אויפן לעבן, אויפגעעפנט נייע האָריזאָנטן און געשטארקט אונדזער גייסט.

נאכער פלעגן מיר זינגען לאנגע שעה׳ן נאָכאנאנד; ליד נאָך ליד,

אַן אויפהער. אוי, וויפיל לידער מיר האָבן דעמאָלט געקענט אויף אויסנ־ווייניק! יעדע ליד האָט געלאָזט איר איינדרוק און באווירקט. אָט ציט זיך א ניגון, ציקלט זיך לאנג, צעצויגן, מיר ווערן סענטימענטאל־פארחלומט און פארבענקט צו די שיינע נעכט פון כנען, צום ירדן, "וואָס מורמלט אין דער שטיל זיינע סודות", און אָט פלאמט אויף א ניגון, מיט שטורעם, מיט א געהילך, יולא — יולאלא! מיר קענען מער ניט איינזיצן אויף אַן אָרט, הענט פארפלעכטן זיך אין הענט, אָרעמס צו אָרעמס, קראנץ אין קראנץ, און מיר לאָזן זיך אוועק אין א טאנץ, מיט ברען, מיט התלהבות, ביז מען פאלט אוועק מידע, באגאָסענע מיט שווייס.

קבוצת חברי "השומר הצעיר" בשנת 1931.

א טיפע איבערלעבעניש איז פאר אונדז געווען דאָס ארויסגיין, אין צייט פון די זומערדיקע שול־פעריען, אויף א קאָלאָניע, אין דער סביבה פון נאליבאָק, ביי דער אָזשערע קראָמאן.

די קאָלאָניעס זיינען פאר אונדז געווען די ערשטע טריט פון זעלבס־

שטענדיקייט און פון צופאסן זיך צום קאָלעקטיוו, דער ערשטער שטאפּל, וואָס האָט אונדז צוגעגרייט צו א חלוציש לעבן אין ארץ־ישראל.

אויף דער קאָלאָניע האָבן מיר פארוויקלעכט די געבאָטן פון סקויט: געלעבט אויפן שויס פון דער פרייער נאטור, געקומען אין באַרירונג מיטן וואלד און זיינע באשעפענישן און זיי ליב באקומען. מיר האָבן אויך ליב געהאט איינער דעם אנדערן, געזען זיך ווי קינדער פון איין משפחה.

מיר פלעגן אויסגראָבן אין דער ערד א פארטיפונג צום זיצן און אינמיטן האָט זיך באקומען אן ערד־טיש. ביז שפּעט אין דער נאכט פלעגן מיר זיצן ארום דעם טיש און זינגען. נאכער פלעגן מיר אָנצינדן מדורות, טאנצן ארום דעם פייער און זינגען:

„ארום דעם פייער מיר זינגען לידער,
די נאכט איז טייער
מיר ווערן ניט מידער...״

פון דער זומער־קאָלאָניע פלעגן מיר קומען אהיים אָפּגעבריענטע פון זון און ווינט, אויסגערוטע, מיט פרישע כוחות פארן נייעם לערן־יאָר.

פרייטיק צו־נאכט: אויפן טיש ברענען די שבת־ליכט. די פלעמלעך ציטערן, באוועגן זיך, ווי זיי וואָלטן געוואָלט לעבעדיקע באשעפענישן. ארום טיש זיצט די משפחה: טאטע־מאמע, די שוועסטערלעך און דער ברודערל. אָפּטמאָל אויך אן אורח אויף שבת, וועלכן דער טאטע האָט געבראכט פון שול.

דער טאטע מאכט קידוש, הויך אויפן קול, זיין שטימע איז אן אנגענעמע, א מחייה צו הערן. דער טאטע איז בדרך־כלל אן אוהב־נגינה, איז זיך מחייה מיט א גוט שטיקל חזנות. און ער לייגט טאקע אריין א סך געפיל אינעם קידוש. מיר ענטפערן אין כאָר: אָמן!

אָפּגעגעסן די שבתדיקע וועטשערע, אָפּגעוואַרט ביז דער טאטע האָט געענדיקט בענטשן, און שנעל זיך אָפּגעטראָגן פון שטוב. אין קן איז היינט ענגער ווי א גאנצע וואָך, קוים וואָס מ׳שטופּט זיך אריין. היינט

קומט פאַר אַן אסיפה פון גאַנצן קן, מיטן פאָרשטייער פון דער "הנהגה הארצית", וואָס איז געקומען אויף א באַזוך.

דער גאַסט רעדט וועגן דער לאַגע פון די יידן אין פוילן, זייער רעכטלאָזיקייט און אויסזיכטלאָזיקייט, בפרט פאַרן יונגן דור. ער דערציילט וועגן די דערגרייכונגען און אויפטועץ פון דער באַוועגונג אין ארץ־ישראל און וועגן די אויפגאַבן און פליכטן פון דער שומרישער יוגנט. מיר

די עלטערן רחל און יהושע־יעקב פייוושעוויטש.

זיינען שטאָלץ מיט אונדזער באַוועגונג און מיט דער אחריות, וואָס מיר טראָגן פאַרן יידישן גורל. מיר זיינען אין דעם מאָמענט גרייט אויף די גרעסטע קרבנות פאַר אונדזער פאָלק און לאַנד, וואָס איז נאָך דערווייל פאַר אונדז מער חלום ווי רעאַליטעט.

נאָכן שמועס צעשטעלט מען זיך אויפן הויף אין רייען, קבוצה צו קבוצה, שיכט צו שיכט, צום שומרישן מסדר. נאָכער לאָזן מיר זיך גיין צום ניעמאַן.

דער טייך ליגט אויסגעצויגן אונטער דער לבנה־ליכט ווי א זילבערנע לענטע. א ווינטעלע צעקעמט, קוים, קוים, זיין איבערפלאך און כישופט ארויס א שיינקייט, וואָס פארכאפּט דאָס אויג. מיר לאָזן זיך אויף לאָדקעס איבערן טייך, די וויעסלעס צעשניידן די וואסערן און אונדזער געזאנג צערייסט די טיפע שטילקייט פון דער נאכט.

דער זייגער איז שוין צוויי נאָך האלבער נאכט. שטיל עפן איך די טיר און באמי זיך צו טרעטן אויף די שפּיץ־פינגער, כדי ניט אויפצוּוועקן די שלאָפנדיקע. אָבער טאטע־מאמע האָבן זיך שוין איבערגעוועקט פונעם ערשטן שלאָף, ליגן אויף די בעטן און טראכטן אריין אין דער פינצטערניש פון דער נאכט, די מחשבות לאָזן זיי ניט אָפּ. די מאמע גיט א פרעג:

— מינעלע, דו ביסט עס? וויפל איז דער זייגער?

איך ענטפער שטיל, קוים הערבאר:

— דאָס בין איך, ס׳איז נאָך ניט שפּעט.

אין קיך אויפן פּריפּעטשיק שטייט דער גרויסער ליימענער טאָפּ מיטן מערן־צימעס. ביים לבנה־ליכט אַנגעלייגט א פול טעלער מיט צימעס, מיט א שטיק פוס, אָפּגעשניטן א שטיקל חלה און זיך אוועקגעזעצט "פּראווען א סעודה" אין דער פינצטער. דער טעם פונעם צימעס צעגייט זיך איבער אלע גלידער, די ציינער מאָלן גיך און באלד איז שוין די טעלער ליידיק.

ניט פארגעסן צו פּוצן די ציינער, אראָפּגעצויגן דעם גראנאט רעקל, די ווייסע בלוזקע מיטן בלויען שומרישן קראוואט און אריין אין בעט. ס׳דויערט ניט לאנג און כ׳פארזינק אין א טיפן שלאָף.

אין חלום זע איך דעם ירדן, די בערג פון ציון, איבער וועלכע עס ליגט אויסגעשפּרייט א העל בלויער הימל און כ׳בין אזוי גליקלעך, אז קיינער קען זיך צו מיר ניט גלייכן.

דער חלום ציט זיך שוין אזויפיל יאָרן און ס׳איז מיר גוט מיט אים. ס׳איז גוט צו חלומען, אפילו ווען מען איז וואך...

חמדה שמחוני (מובשוביץ')

תנועות הנוער בלובץ'

לזכר אחיותי שיינה ואשקה ואחי יוסף —
חניכי "השומר הצעיר".

"השומר הצעיר"

בלובץ' פעלו שלוש תנועות נוער: "השומר הצעיר", "החלוץ" ו"בית"ר":

ארחיב הדבור במיוחד, על "השומר הצעיר", כיון שבתנועה זו חונכתי ואף חנכתי, ואותה אני מכירה מקרוב.

קן "השומר הצעיר" בלובץ' נוסד בשנת 1928; זמן רב לאחר שתנועת "השומר" פעלה בערים הגדולות ואף זקפה לזכותה השגים נכבדים, כיון שה־עיירה היתה מרוחקת ממרכזים יהודיים והנוער לא נפגש כמעט עם בני נוער מערים אחרות, התחילה בעיירתנו ההת־ארגנות במסגרות תנועות נוער באיחור. משנוסד קן "השומר הצעיר" במקום, הוא התפתח ושגשג, וצעירים שחרו לפתחו בשמחה, כיון שהנוער היה צמא למסגרת חברתית חילונית ולפעילות ציונית.

רעיונות "השומר הצעיר" שחנך לסוציאליזם, קולקטיביות, ציונות, הכשרה ועליה, קסמו לנוער. הונהגה תלבושת אחידה, כדי להשוות בין דל לעשיר. השפה המדוברת היתה עברית שהיתה שגורה בפינו ממילא, הודות לפעולתו הברוכה של בית־ספר "תרבות" בעיירתנו.

מדריכים מנוסים לא היו לנו. התאזרנו עוז ופעלנו, ואף חנכנו בלהט נעורים ובדבקות רבה את הצעירים מאתנו. כיום קשה לי להבין, מאין שאבנו האומץ לפעול ולהדריך וטרם מלאו לנו י"ח שנים.

לעתים רחוקות, פקד את פעולתנו חבר מבוגר מהנהגת הגליל ברנוביץ׳; בפגישות אלו לבש הקן חג, הכל באו בחולצות לבנות, השירה בקעה הרחק וקראה להתעוררות והגשמה. אחרי השירה באה השיחה, בה דנו על דרכה של התנועה, על החיים בקבוץ בארץ־ישראל, על ההכשרה ועל תנועת הפועלים.

התנועה לא מרדה במסורת ישראל, נהפוך הוא, היא הוסיפה נופך מיוחד לחגי ישראל. בחג הפסח התקיים בקן סדר שני, דבר שהיה אמנם למורת רוחם של ההורים, כיון שהילדים נעדרו מהבית מהסדר השני, אך החוויה היתה מיוחדת במינה והביאה סיפוק רב לצעירים. בל״ג בעומר עברנו בשורות מלוכדות ברחובות העיירה, כשבידינו דגלי הלאום ודגלי התנועה — מרוקמי החבצלת.

התנועה הצליחה להפגיש את הנוער (שלעתים לא יצא מד׳ אמות העיירה) עם צעירים מעיירות אחרות, הקימו מחנות קיץ משותפים ומחנות עבודה, שהוו יסוד לקבוצי הכשרה וקבוצי עליה.

לא קל היה לשדל את ההורים, שומרי המסורת, להרשות לבניהם לצאת למחנות. צעיר העוזב את ביתו, נחשב היה לאדם היוצא לתרבות רעה; היה עלינו לעבור מבית לבית, להסביר, להבטיח ולשדל, עד שנעתרו לנו ההורים, אם כי בלב כבד ומלא דאגה.

הצעירים — אף הם חששו והתרגשו לקראת הפגישה, עם הבלתי ידוע, ובלב מלא תקווה ציפו לבאות: לשינויים בצורת החיים, למהפכה בערכי החיים, תוך רצון להגשים האידיאלים שלאורם חונכו בתנועה.

הפגישה הראשונה של חברי הקן בלובץ׳, עם חברי הקן של נליבוקי נערכה ע״י הקרומניצה. פגישה זו הפעימה הלבבות, הקמנו מחנה ביערות הסביבה, שרנו שירי כמיה לציון ורקדנו סביב מדורה, שהבעירה בצעירים רגשות אחוה ורצון לחיות חיים משותפים.

פגישה מכריעה עבור בוגרי הקן בלובץ׳, היתה הפגישה עם הבוגרים בברנוביץ׳; שם הבשיל רעיון ההגשמה והעליה לארץ־ישראל.

חשיבות התנועה היתה בכך שהנוער, אשר חי קודם באוירה של תרדמת הדורות, התעורר לחפש דרכים חדשות; נעלמה האדישות, עזבו

ישיבות, כדי ללמוד מקצוע ולעבוד בעבודות פרודוקטיביות; החלו לחפש נתיבים חדשים, כדי לשנות את הקיים ורבים הגיעו לעליה לארץ־ישראל.

תנועת „החלוץ"

תנועת החלוץ, רכזה בין שורותיה צעירים שגילם עלה על שמונה עשרה שנה.

השכבה הבוגרת של "השומר הצעיר" הצטרפה גם היא לתנועת "החלוץ", למרות שגיל חבריה לא עלה על שמונה־עשרה, משום שרוחם קצרה לחכות לעליה לארץ־ישראל וכך יגיע תורם לעלות מהר יותר.

ועד סניף "החלוץ" עם הח' ברסלבסקי מארץ־ישראל. בשנת 1931.
יושבים מימין לשמאל: משה בקשט, אברהם לייבוביץ', מרדכי קיבלביץ',
י. ברסלבסקי, לאה אושרובסקי, בילקה זליקובסקי
עומדים: חיים ינקלביץ', לייבה קיבלביץ', שמחה חיימוביץ'.

"השומר הצעיר" ו"החלוץ" הצליחו להחדיר ללבבות כמיהה כה עזה לעליה, עד שרבים מחברי "החלוץ" שלא קבלו סרטיפיקטים יצאו לארץ־ישראל כתיירים ונשארו בארץ באופן בלתי חוקי. אחרים עלו כעולים בלתי ליגליים בדהכים שונות.

תנועת „בית״ר״

אינני יכולה להרחיב הדבור על תנועת ״בית״ר״ בעיירתנו, כיון שהמצע שלאורו פעלה התנועה, היה זר לרוחי, הייתי קנאית לרעיונות התנועה שלי, ולא תהיתי על קנקנה של תנועת ״בית״ר״ שביסודה התנגדה לתנועת העבודה.

תנועת ״בית״ר״ פעלה בלובץ׳, הצליחה לרכז בין שורותיה קבוצה מצעירי העיירה ונתנה להם חנוך לאומני מובהק, ברוח הציונים־הרביזיוניסטים של זאב ז׳בוטינסקי. עברו גם אימון צבאי (ללא נשק). בתקופה מסוימת הוקם בלובץ׳ קבוץ הכשרה של ״בית״ר״, אליו הגיעו צעירים ממקומות שונים בפולין. הקבוץ נאבק קשות על קיומו מבחינה כלכלית ונאלץ היה לעזוב את המקום.

מה חבל שרק בודדים מתנועה זו, בני העיירה, הצליחו לעלות לארץ־ישראל.

די מאטעמאטיקער...

וועלוול האָט געהאט אַן אײדעם, ישראל, מיט וועלכן ער איז געווען אין שותפות. לײענען און שרײבן האָבן זײ בײדע ניט געקענט.

נאָך א טאָג פון מסחר פלעגן זײ בײדע מאכן דעם חשבון, וואָס איז באַשטאַנען אין מאכן פּאַסיקלעך, אויפן קוימען פון באַק־אויוון.

פלעגט טרעפן, אַז גיטל, וועלוולס ווײב, פלעגט צוגײן און בעטן:

— וועלוול גיב א פּאָר גראָשן צו קויפן עסן אויף מאָרגן.

וועלוול, א פּאַרטיפּעטער אין מיטן ״חשבון״, פלעגט פאַרלירן זײַן געדולד און א געשרײ טאָן:

— איך גיב דיר באַלד א זעץ, וועסטו האָבן א פּאָר גראָשן, דו האָסט אונדז איבערגעפּירט דעם חשבון.

און, ״דאַוואַי ס׳נאַטשאַלאַ״, צוריק פון אָנהײב און נײַע פּאַסיקלעך אויפן קוימען. ג. י.

ט. שמשוני

המשפט

המאורע אשר עליו יסופר להלן, ארע במציאות, הייתי עד להתרחשות, והמעשה זכור לי כאילו התרחש זה עתה.

זה היה ביום שבת בבוקר, הייתי ילד ואחרתי לישון, שעה שכל יהודי העיירה נמצאו בבתי־הכנסת. כשהשקפתי דרך החלון החוצה לככר השוק, ראיתי פועלים שהביאו בעגלה עצים ולוחות, החלו לפרק אותם בשוק, מול ביתנו, ומיד התחילו להקים מבנה של קיוסק. לאחר מכן התברר שהקיוסק מוקם ע״י סוחר פולני, בשם רומן, בעל החנות לממכר משקאות חריפים. (זו היתה החנות היחידה בעיירה שהשתייכה לפולני, שאר החנויות היו של יהודים). כוונתו של רומן היתה להקים בככר השוק קיוסק, לממכר דברי מתיקה כיון שידע שיהודי העיירה יתנגדו לכך, כי היה זה מקום צבורי השייך לכלל, בנה בחשאי את המבנה, באחת החצרות שברחוב הנוצרים ובחר לו את יום השבת דוקא להקימו, כי עד אשר יעמדו יהודי העיירה הנמצאים בבתי־הכנסת על הנעשה, יעמוד המבנה על תילו.

הדבר נודע למתפללי בתי־הכנסת, אשר יצאו עטופים בטליתות כדי לעמוד על המתרחש. חיש מהר התאספו יהודים רבים ליד הפועלים, פרץ וכוח בין היהודים והפועלים הנוצרים, שכלל לא ידעו על מה רגזו היהודים ולא היו צד מעורב בענין, אלא נשכרו ע״י רומן, לבצע עבורו את העבודה. כמה מחמומי המח שבין היהודים, הפריעו להמשך העבודה והתחילו להרוס את הקירות. למקום הגיע רומן עם מספר שוטרים, כפי הנראה חכו להת־פתחות בזאת. היהודים התפזרו לבתיהם, העבודה הופסקה והופקד משמר של שוטרים על המקום, לבל ימשיכו להרוס את הקיוסק ולהפריע בהקמתו.

למחרת הובאו על ידי רומן, מעיר המחוז נובוגרודק, צלמים ועתונאים לצלם את ההריסות. עתוני נובוגרודק הדפיסו כתבות בנימה אנטישמית, בליווי תמונות מן הקיוסק ההרוס, בהן התריעו נגד יהודי לובץ׳, המונעים מאיש פולני להקים חנות.

כעבור ימים מספר הופיע שוטר בביתנו, הציג פקודת מאסר נגד אבי, יחד עם שני יהודים אחרים והואשמו בגרימת נזק, וגרוע יותר, בהסתה גזעית — אשמה שהיתה מאוד חמורה. האסירים הובלו תחת משמר לבית הכלא המחוזי, אשר בנובוגרודק.

השמועה על המאסרים הגיעה לפרנסי העיר בנובוגרודק, אשר נזעקו לפעולה. הם פנו לשלטונות ואחר מאמצים רבים, עלה בידם לשחרר את העצורים בערבות. תחילה הסכימו לשחרר רק את אבי, אולם הוא מאן להשתחרר, אלא אם ישחררו את הנאשמים האחרים שנאסרו אתו. בסיומו של דבר שוחררו יחד והצליחו להגיע הביתה לפנות ערב, עם כניסת החג. זכור לי שכל אנשי העיירה חכו למשוחררים בקוצר רוח שבציפיה.

נגד החשודים הוגש כתב אשום, רצו להפוך את הענין למשפט ראוה. מאחורי רומן עמד אחיו, ראש הבולשת בנובוגרודק. היהודים הואשמו בסעיף חמור והעונש שהיה צפוי להם, אם ימצאו חיבים בדין, מאסר של שנים. המשפט עלה לאבי בדמים מרובים, תרתי משמע; הוא שכר עורך־דין מפורסם מוילנה, שמו היה פטרוסביץ, נוצרי, פרופסור למשפטים באוניבר־סיטה, כדי לנהל את ההגנה; כן נשכר עורך־דין יהודי מנובוגרודק, בשם זלדוביץ׳, לעזרה בהכנת ההגנה. כל המעמסה הכספית נפלה על שכם אבי, כי שני הנאשמים האחרים היו עניים, ללא אמצעים בידם להשתתף בהוצאות ההגנה.

יום המשפט הגיע. רבים מיהודי לובץ׳ נסעו לנובוגרודק, כדי להיות נוכחים במשפט.

ראשון העדים היה רומן עצמו שעלה בגאוה לדוכן. בבטחון ועזות מצח העיד, אף כי לא היה נוכח במריבה. הוא תיאר את אבי כראש המסיתים וכאחד מראשי הקהלה שכולם נשמעים לו והוא האשם בהרס. לאחר מכן הופיעו הפועלים; בעדותם בבית־המשפט חזרו מעדותם במשטרה וטענו

שאבי כלל לא השתתף במריבה, כי הגיע למקום מאוחר יותר. הם לא זיהו אף אחד מהנאשמים, ולא יכלו להצביע מי גרם את הנזק. לשאלת התובע, למה הם אומרים כאן את ההפך ממה שאמרו במשטרה, ענו, כי הם הודרכו ע״י רומן מה לאמר וכעת, כשמסרו עדות בשבועה, הם מספרים את האמת, כיון שמורא אלהים גדול עליהם יותר ממורא אדם.

העד האחרון שהעלתה התביעה היה פולני, שכור ידוע שקבע את מהלך המשפט. הוא החל לתאר מעל דוכן העדים, כיצד היהודים התנפלו על המבנה והרסו אותו; ביחוד הרחיב את הדבור על חלקו של אבי במעשה זה, באומרו שהוא ראה את יהושע שימשלביץ׳ הולך עטוף בטלית וצועק ״מי שול ארי״ והיהודים החלו מיד בהרס. עם עד זה תמו עדי הקטיגוריה.

כשהגיע תור הסניגוריה להשמיע טענותיה, קם עורך־הדין פטרוסביץ והצהיר, כי הוא לא יביא כלל עדי הגנה, כי לדעתו אין יסוד לאשמה, כיון שאין להאמין לעד התביעה האחרון, כי דבריו הם שקר גס; הוא הסביר לבית המשפט משמעות המילים שאינם ״מי שול ארי״, אלא ״אין שול אריין״, — קריאה לבוא לבית־הכנסת, סימן החג או השבת. כן הסביר הפרקליט שזהו מנהג היהודים, השמש עובר ברחובות העיר וקורא בקול רם: ״אין שול אריין״, סימן שהגיע הזמן לסגור את החנויות, להדליק נרות בבתים ולבוא לבית־הכנסת להתפלל. יש שקוראים לבית־הכנסת כיון שחזן או מגיד הגיע לעיירה, אז קוראים ליהודים לבוא להאזין לחזן, או לשמוע את דרשתו של המגיד. הכרזה כזאת נעשית ע״י שמש בית־הכנסת כאמור, לרוב מכהן בתפקיד זה יהודי עני. הקריאה נעשית בימי חול ובשום פנים ואופן לא בשבת או ביום חג ולא יתכן איפוא, המשיך עורך־הדין פטרוסביץ, כי איש נשוא פנים כמו הנאשם, יהושע שימשלביץ׳ שהוא סוחר אמיד, מנהל הבנק, יצא ויצעק ״אין שול אריין״ ועוד בשבת.

היות והתביעה התבססה בעיקר על עדותו של העד האחרון שהיה ״עד ראיה״, ועדותו הסתברה כעדות שקר, לכן מבקש עורך־הדין לזכות את הנאשמים, מכל אשם וחשד.

הנאשמים נמצאו זכאים בדין ושוחררו למגינת לבו של רומן, ושמחתם וצהלתם של יהודי העיירה, שהצליחו לגבור על עשיו שהתנכל להם.

אפיזודות מהעיירה

רכבת בעיירה היתה מקור להכנסות ולעושר. פקידי הממשלה הרוסית, אשר ידעו שהעיירות רוצות רכבות, קבלו מהיהודים שוחד, תמורת הבטחות כוזבות. באחד הימים בא ללובץ׳ פקיד רוסי, אשר הציג עצמו כקומיסר בעל תואר גנרל. הוא הזמין אליו נציגי הקהלה היהודית, והראה להם תכנית של מסילת רכבת שתקשר עיירות הסביבה. נציגי היהודים בקשו כי תוקם תחנה בעיירתם. הגנרל טען, כי אין זה דבר קל, אך תמורת תשלום נאות אפשר יהיה להגיע להסדר.

הדבר הובא לידיעת התושבים, ויהודי לובץ׳ הסכימו לשלם כסף. כל בעלי־הבתים תרמו כיכולתם; הגנרל קבל הכסף, הבטיח שהתחנה תוקם בלובץ׳, נפרד מאנשי הקהלה ויצא לדרכו. ומאז שוב לא ראו אותו, לא אותו ולא את הרכבת...

באחד הימים בא לעיירה יהודי נאה, בעל הדרת פנים. זקנו מטופח, והוא מדבר מעט עברית ויידיש רהוטה. היהודי התאכסן בבית־מלון מספר ימים, וכל היהודים תהו מה מעשהו של זה כאן? בבית־הכנסת כבדוהו בעליות לתורה, ובעלי־הבתים ראו זכות לעצמם לארחו בביתם. האורח הבטיח נדבות למוסדות צדקה, סייר בעיירה, מצא בה חסרונות והבטיח עזרתו לתקון. שמחו יהודי לובץ׳, הנה זכתה עיירתם במשה מונטיפיורי חדש. השתדלו להנעים שהותו של האורח, אשר חי בעיירה חיי רווחה מספר שבועות ונסע — ועמו נגוזו כל ההבטחות.

כזה היה טיבם ותמימותם של יהודי לובץ׳.

מעשה ביהודי צעיר שהגר לאמריקה. ישב שם שנה, שנתיים וחזר ללובץ׳, ובכיסו מעט דולארים. אותו צעיר בא לבית־הכנסת בלבוש הדור: מעיל יפה, מגבעת לראשו, כותונת צחורה ועניבה נאה. כל הבחורות בעיירה חזרו אחריו, והשדכנים התדפקו על דלתו. בשבת בא לבית־הכנסת,

התישב ע״י הקיר המזרחי, הוציא טליתו מתוך השקיק והתעטף בה. כאשר עלה לתורה והחזן עשה ״מי שברך״ לאביו ולאמו ועמד גם לעשות ״מי שברך״ לאשתו, אמר הבחור שאינו נשוי. אם כן הטלית מניין? התחוללה מהומה בעיירה: יש לזה אשה באמריקה וכאן הוא מתהלך עם הבתולות(!)

הוזמן הבחור לרב לברר פשר הדבר. נשבע כי אין לו אשה, וכי מעולם לא נשא אשה; וכי באמריקה הכל לובשים טליתות בזמן התפילה. היתה חליפת מכתבים בין רבה של לובץ׳ לבין הרבנים של ניו־יורק, כדי לברר אם הוא רווק או לאו, אך הבחור נעלם מהעיירה.

נטיעת חורשה בהר חזון ע״י יהדות דובלין על שמו של אליהו סמפסון — מעסקני יהדות אירלנד.

מעשה ביהודי אחד, טוביה שמו. כשהיו שואלים אותו, ממה חי יהודי? היה עונה: ״מה משמע ממה? מן הדלות״.

אליהו סמפסון

די בקשה איז דערהערט געווארן...

אין שטעטל איז אנגעקומען א ידיעה, אז דער גובערנאטאר, בכבודו ובעצמו, קומט אויף א באזוך.

זיצן די ראשי הקהל און באראטן זיך ווי אזוי צו באגעגענען דעם חשובן גאסט. ברויט מיט זאלץ, ווי דער מנהג איז, וועט מען אים צוטראגן, אבער מ׳דארף אויסנוצן די געלעגנהייט און דערלאנגען אויך בקשות; און אויף וואס צו בעטן פעלט ניט: אט זיצן די לובטשער יידן אין זייערע הייזער און האבן ניט קיין ״קופטשעס״ (קויף־רעכט) אויף זייערע פלעצער, מוזן צאלן שטייערן דער פריצטע. דער יאך איז שווער, א ליאדע־וואס קען מען זיי הייסן גיין. אבער ווו נעמט מען מוט, צו ברענגען אזא בקשה פארן הייכן שררה?

מזל־טוב! דער גובערנאטאר איז געקומען; די יידן, אנגעטאן שבת־דיק, נעמען אים אויף מיט גרויס כבוד; א דעלעגאציע טראגט אנטקעגן ברויט מיט זאלץ, שטייט הכנעה׳דיק, מיט די היטלען אין די הענט, און לייגט ארויס איר בקשה: ״דער בית־עולם איז געווארן צו קליין, ״באו מים עד נפש״, מ׳איז קובר די מתים ביים סאמע פארקאן, על כן בעט מען, אז זיין ״הויכוווילגעבארן״ זאל דערלויבן אויסברייטערן דעם בית־עולם אויף נאך א פאר ארשין אין יעדן זייט און זאל ער זיין געבענטשט פאר זיין גוטסקייט!״

דער גובערנאטאר הערט אויס מיט טיפן ערנסט די בקשה, ס׳גייט דאך וועגן אן ארט צו באגראבן יידן, דארף מען טאקע באוויזן די יידעלעך, אז מען באציט זיך צו זיי פאטערלעך, אז זייער בקשה איז געפאלן אויף גוטע אויערן:

״לאדנא״ (פיין), ענטפערט דער גובערנאטאר און א לייטזעליקער שמייכל צעלייגט זיך אויף זיינע ליפן.

אוועק דער גובערנאטאר מיט זיינע משרתים; לובטשער יידן הערן ניט אויף צו ריידן, וועגן דעם גרויסן חסד, וואס ער האט מיט זיי געטאן, און דער גובערנאטאר וואקסט אויס אין זייערע אויגן צו איינעם פון די ״חסידי אומות העולם״.

חיים יאנקעלעוויטש

שרה אברהמי

נותרו רק זכרונות...

גדלתי בבית יהודי מסורתי חם, אשר דלתו היתה פתוחה לכל. הורי חנכו אותנו לאהוב ולעזור לזולת, ובמעשיהם שמשו מופת ודוגמא לילדיהם.

אמי — גולדה, היתה אשה שקטה וצנועה, צופיה אורחות ביתה בדאגה ומסירות, עוזרה לנצרכים והרבתה לתת צדקה בסתר.

אבי — יהושע שימשלביץ׳, היה אדם חרוץ, נמרץ, מעורב בין הבריות ואהוד עליהם. פרנסתו מצא ממסחר בפשתן. מצא גם זמן לעבוד ולפעול עבור הצבור. היה בין מיסדי הבנק של לובץ׳ ומנהלו במשך שנים רבות. הבנק עזר לרבים מהתושבים ותרם תרומה נכבדה לפיתוח המסחר והמלאכה במקום.

בביתנו ערכו חברת ״אומרי תהלים בבקר״, ״לומדי גמרא בין ׳מנחה׳ ל׳מעריב׳״ ו״החברא קדישא״ את הסעודות השנתיות. ההכנות לסעודה היו רבות, הוזמנו שיינה הטבחית ובתה אצ״ה, שנצחו על המלאכה; לעזרתן באו הגבאיותביילה צ׳צ׳קס, שפרה רבינוביץ׳ (פייעס), חייקה ורבקה וכולן טרחו בהכנת סעודה משובחת. כל נכבדי העיירה השתתפו בסעודה, אשר נמשכה עד אור הבוקר; הזמן חלף באכילה ושתיה ובעיקר בשיחה, וכוחים ונאומים על עניני דיומא.

כשעברנו לגור במרכז העיירה, הווה ביתנו מקום מפגש לבעלי־הבתים, בעיקר בחודש אלול, אחר תפילת ״מעריב״, במוצאי שבת אחרי ״הבדלה״. במרכז החדר עמד שלחן גדול לידו הסבו האורחים, ליד כוסות תה מהביל, אותו שפתה אמי מהמיחם הרותח. ליד השלחן נשמעו זמירות, וכוחים ודיונים על עניני העיר. לעתים נשמע קנטור מטוב־לב, בעיקר קנטרו את

אבי, את חיים ברוק ואת חיים־איסר קבק שנסעו לקבל פני הרב הצעיר שנתקבל בעיירתנו, ממנו לא היה מרוצה חלק מהתושבים.

נשמעה תרעומת על ההוצאות הרבות, ועל כך שקופת הקהלה ריקה. ״נו — אמר מישהו — לוא היה בא השנה מאיר פיסוק מרובנה, ל״קבר אבות״, אפשר היה לתקן גדר בית־הקברות״.

המסחר התנהל בעיקר אחרי חג הסוכות, בחודשי החורף. סחרו בעיקר בתוצרת חקלאית, מן החי והצומח, בה התברכה הסביבה: פשתן, גרעיני פשתן, תבואה, שערות חזיר ותוצרת הלול והרפת. המסחר התנהל בעיקר ביום השוק שנערך כל יום שלישי בעיירה. היהודים קנו תוצרת חקלאית מהאכרים והאכרים קנו צרכיהם מהחנויות היהודיות. היו סוחרים אשר יצאו בעגלה רתומה לסוס, לסחור עם האכרים בכפרים.

בקיץ לא היתה עבודה רבה לסוחרים. בשעות הפנאי ישבו על מפתני החנויות, ספרו ספורי מעשיות ומעשי לצנות; זוכרת אני עד היום ספור שהרבו לספרו, לקול שחוק השומעים:

לבנימין (יעקב שמעונס) ידידוביץ, עמדה חבית גדולה עם חמניות בפינת חנותו. כל פעם שלייבה (שעיה״ס) נוחימובסקי נכנס לחנות, לקח מלוא חופנים גרעינים וחלקם לכל יושבי הבטל במקום. מה עשו? התחכמו לו: בנימינקה החליף את חבית הגרעינים, בחבית בה היה סירופ מתוק, סמיך ודביק. כאשר לייבה נוחימובסקי הכניס ידו לחבית, התקשה להוציאה לקול צהלת הנוכחים.

שנים רבות חלפו, ומה אכזרית היא העובדה שמעיירתי נותרו אך זכרונות ספורים.

חנן בולדו

מוסדות חנוך ותרבות בלובץ'

בשנת 1910, הוחלט ביוזמתו של בן־ציון שימשלביץ', על הקמת ספריה בעיירה. כיון שלא היו אמצעים לרכישת ספרים, הוחלט גם להקים להקת חובבים, ומהכנסות הלהקה לרכוש ספרים.

שתי ההצגות הראשונות, ("גולית הפלשתי", ו־"דער ישיבה בחור") הכניסו את האמצעים לרכישת חלק מהספרים ביידיש וברוסית. כך נוצר הבסיס לספריה. הספרן הראשון היה בן־ציון שימשלביץ', ואני נבחרתי לתפקיד המזכיר.

בשנים 1914—1920, נעדרתי מהעיירה. כשחזרתי אליה, חכרתי לתקופה של שנתים את המחלבה ליצור גבינות קשות. בתום השנתים קניתי טחנת קמח ברחוב דלטיץ', ופרנסתי היתה מצויה.

עתה, משהתפנתי מטרדות פרנסה, התחלתי לפעול לטובת הכלל; בית־ספר היה בראש מאוויינו ואמנם קבלנו מהקהלה מגרש ע"י בתי־הכנסת (שולהויף). ביוזמתו ובהשתדלותו של מר אושרובסקי הוקם הבנין לבית־הספר; בנין יפה ובו שבע כתות, חדר מורים, חדר הספריה ואולם, בו הוצגו הצגות של מבוגרים וילדים.

בשנת 1924, נחנך בית־הספר, אשר הווה מרכז רוחני לקהלה, עד פרוץ מלחמת־העולם השניה. למנהל בית־הספר מונה מר רייס ובין מחנכיו, זוכר אני, את מר גולדשמיד (מהעיירה באקשט) ומר חיים פרסקי.

בהדרכתו של מר אידל קסמאיביץ', ואחריו מר ברקוביץ', הוקם גדוד כבאים מתנדבים; בעזרת תרומות והשתתפות ממשלתית הוקם ברחבת השוק, בנין רחב ידים, ובו הציוד הדרוש לכבוי דלקות.

בשנת 1929, הגיעה פקודה מקצין המחוז בנובוגרודק (סטרוסטה), לבחור בועד קהלה שיארגן וינהל את מוסדות היהודים בלובץ'. מתפקידם היה למנות "כלי־קודש" — שוחט, חזן ורב, לדאוג לנצרכים ולשמש כנציגות מוכרת של יהודי לובץ' (אליה השתייכו מבחינה מנהלית גם

העיירות דלטיץ׳, קרליץ׳ ונגנביצ׳ה-ניישטט) בפני השלטונות.

ועד הקהלה נבחר לתקופה של ארבע שנים. על התושבים הוטל מס, לכסוי ההוצאות של הועד, ועבור השרותים שקבלו.

תזמורת מכבי האש — אַרקעסטער פון ״פאַזשארנע קאַמאנדע״.

בין נבחרי הועד הראשון היו:

חיים ברוק (יו״ר), ישראל סולודוכה ואחרים.

נבחרי הועד השני היו:

אלחנן בולדו, יצחק ברקוביץ׳, דב גיסין, ראובן בורצקי, הרב יצחק וייס, הרב ורנר מקרליץ ומר קפלן מקרליץ.

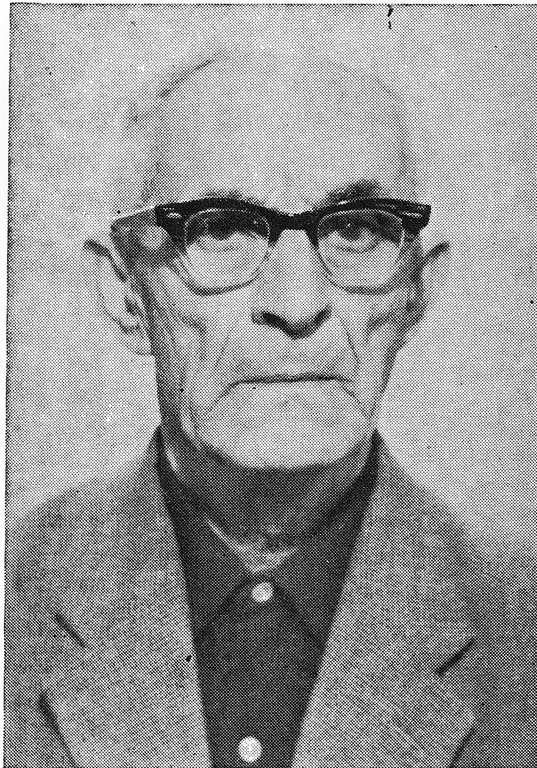
ביוזמתו של יהושע שימשלביץ׳, נוסד בשנת 1925, הבנק הקואופרטיבי היהודי העממי בלובץ׳. כחברי ההנהלה נבחרו:

חיים ברוק, משה טוניק, איטשה-נוטה ידידוביץ׳ ואלחנן בולדו.

מהמוסד לעזרה לנפגעי מלחמת-העולם הראשונה ״יעקאָפּאָ״ בווילנה,

התקבל הון יסוד, בסך של 5000 זלוטי; כמו־כן נמכרו מניות של הבנק.

הבנק הלך והתפתח, והיה לגורם בעל השפעה בחיי המסחר והכלכלה של העיירה. ההלוואות נתנו למשך שנים־עשר חדשים, התושבים הקפידו

חנן בולדו

בתשלום חובותיהם, תוך דאגה לבנק — שלא יסבול חלילה; מעולם לא היה צורך לנקוט במשפטים. תמיד נמצא מוצא, כיצד לעזור ללווים שהתקשו בפרעון חובותיהם.

הבנק שגשג, עד פרוץ המלחמה בשנת 1939; יש להזכיר את תרומתו החשובה של מנהל החשבונות, מר משה פרסקי הי״ד, לפיתוח הבנק.

עם הכבוש הסוביטי בשנת 1939, הולאמו עסקים פרטיים. טחנת הקמח שלי הולאמה אף היא, נתבקשתי לחתום על מסמך בו אני מצהיר, כי הנני מוותר על הטחנה מרצוני הטוב. בזמן הכבוש הגרמני, עקרתי מלובץ׳ ל־נובוגרודק.

שעה שהכניסונו לגטו, הוטל עלי לגדור את הגטו בגדר. בשעת עבודת הגדור, השארתי פרצה אותה נוכל לפתוח בנקל. כשהחלו להגיע אלינו שמועות מסמרות שיער, כי הגרמנים מחסלים את כל היהודים, החלו לנבוט בי רעיונות הבריחה; מכתב שנשלח אלי ובו הוזהרתי על סכנת השמדה, — נפל לידי ה״יודנראט״ ושמירה הוצבה ליד ביתי יומם ולילה. בעצתה של אשתי התחלנו לטפח גינה ליד ביתנו, משראו זאת אנשי ה״יודנראט״ סברו שאין בדעתנו לברוח והסירו את השמירה.

בחסות לילה גשום נמלטנו (אני, אשתי והילדים) דרך הפרצה בגדר. באותו לילה הגענו לביתו של אכר, בסביבות הכפר הוטה; היה זה אכר אוהב אדם, אשר תוך חרוף נפש וסכנות מרובות, הסתיר אותנו עד ליום השחרור המיוחל.

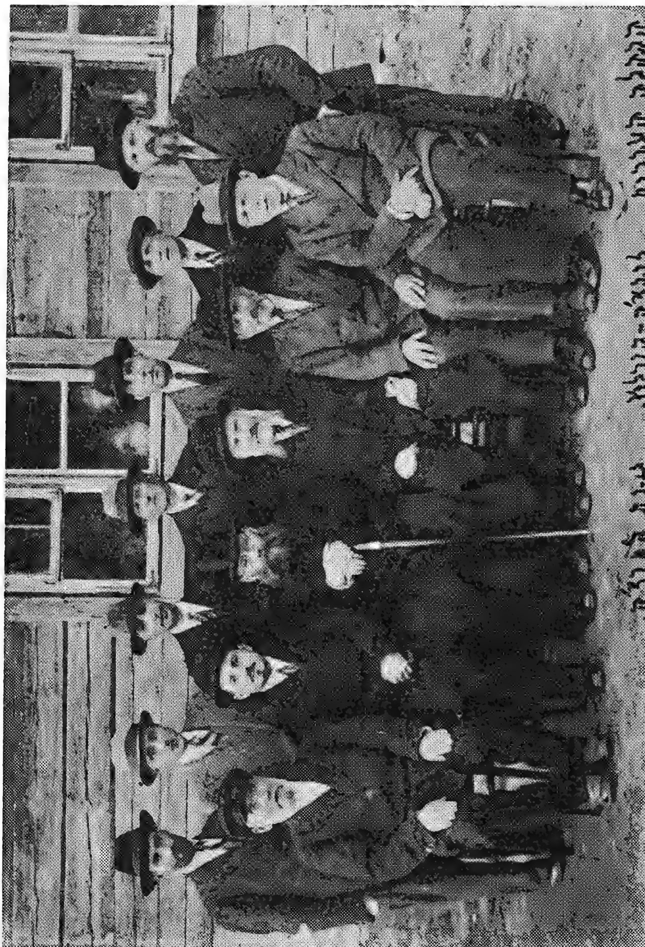
דער עושר...

געווען אין שטעטל א ייד, א פערד־הענדלער, בנימין דער געלער, מיט זיין פלוניתטע מערקע. א ייד ניט קיין גרויסער גביר און ניט קיין גרויסער קבצן, וואס האט ווי ס׳איז זיך דורכגעשלאגן מיט דער פרנסה.

ויהי היום, אין א שיינעם ליכטיקן טאג, קומט אראפ אויף א באזוך מערקעס א פעטער פון אמעריקע. דערהערט, אז דער פעטער איז שוין אויפן וועג צו זייער שטוב, גיט מערקע א געשריי צום מאן:

— בנימין, פיר ארויס דעם פערד מיט די קו פון שטאל! דער פעטער וועט זיי דערזען, וועט ער זען ווי רייך מיר זיינען און אונדז ניט איבערלאזן קיין דאלארן.

ג. י.

ועד הקהלה לובץ'־קרליץ בשנת 1934.

יושבים מימין לשמאל: ג. ילין ופ. קפלן (קרליץ), ר' יצחק אהרונובסקי (שו"ב), הרב יצחק וייס, החזן טובולסקי ור' טוביה שימשלביץ'.

עומדים מימין לשמאל: הראשון לא מוכר, ב. בוסל ול. פרבלוזקי (מקרליץ), ברל־הירשל גישין, יצחק ברקוביץ, אברהם־חיים.

רחל אנגל

זכרונות מעיירתי

אחרי מלחמת־העולם הראשונה, חזרנו לעיירתנו דלטיץ׳. המצב הכלכלי היה רע ואף בין שכנים קרובים ביותר, שררה התחרות ויריבות מרה על פרנסה; אך הדבר, לא העיב על הידידות ששררה בין המשפחות; היתה הפרדה מוזרה, בין יריבות כלכלית ואחוה לאומית. היינו קומץ יהודים במקום וידענו, כי עלינו להיות מאוחדים ברגשי ידידות ולהושיט יד לעזרת הזולת, אחרת נשתחק בתוך הסביבה הנוכרית העוינת.

הורי התפרנסו מיצור גבינה צהובה וכן גם השכנים שלנו ברל ופייה ינקלביץ׳. לחמנו נגדם, השתדלנו להשיג לקוחות ולהצר דרכם, אך יחסי השכנות התקינה לא נפגמו. זוכרת אני את ביתם שעמד מול ביתנו. במוצאי־שבתות, נהג ברל להוציא את הפטיפון (היחיד בדלטיץ׳) על הגזוזטרה, ולהשמיע פרקי חזנות לכל הרחוב; האחים אברהם ומשה היו מתקרבים לביתו של ברל, ״עוזרים״ לחזן, וקולותיהם משתפכים לתוך הרחוב האפל.

הרביתי לבקר בבית משפחת כהן, שכננו, ביילקה בתם היתה חברתי. אהבתי את אם המשפחה, סימקה, אשה חכמה ובעלת חוש הומור מפותח. בחיוך קדמה הבאים לביתה, ובטוב לבה השרתה אוירה של נחת־רוח ושלווה בבית.

עם העיירה לובץ׳, היינו קשורים ביחסי ידידות ומסחר; הרגשנו עצמנו כחלק מקהלת לובץ׳ והרבינו לבקר בה.

בדלטיץ׳ ישבו יהודים מעטים, אך למרות זאת הקפידו על הווי יהודי במקום; הילדים קבלו חנוך מסורתי, הקפידו לשמור על המסורת ומצוות

התורה, הן בימי חול והן בימי שבת וחג.

בימים הנוראים — עבר יוסף כהן, בעל־התפילה, לפני התיבה, ושטח תפילתו לפני אלהי ישראל, אב הרחמים, כשכל הקהל עונה אחריו ביראה.

ר׳ יעקב בקשט, היה אז רבה של העיירה. בכל בעיה בדיני כשרות ובעניני הקהלה פנינו אליו, והוא היה הפוסק והמחליט.

בית־הכנסת שלנו היה גדול ומרווח, והתרכזו בו החיים הצבוריים של יהודי העיירה. בו היה אבי החורג, ר׳ ישראל ברקובסקי, אומר תהלים עם יהודי העיירה, בשבתות בין מנחה ומעריב. בתור גבאי של בית־הכנסת דאג לצרכיו. בחורף דאג להכין עצים להסקת התנורים, עוד לפני שדאג לעצים לביתו. בתוך בית־הכנסת התחלנו ללמוד אצל מלמד והיינו אף משחקים בתוכו. אני נזכרת שביום מסוים השתוללנו וצרחנו בקולי־קולות. פתאום נפתחו דלתות בית־הכנסת ור׳ פייביש סלונימסקי, פרץ פנימה בצעקות ביידיש: ״ארויס! ארויס!״

לבית־הכנסת היו באים ללינת לילה קבצנים, לפעמים אף משפחות שלמות עם ילדיהם. אמי נהגה להכין תבשיל חם לילדי העניים ומהרה להכניסו לבית־הכנסת, להמם את הילדים המסכנים.

א חתונה...

די באָבע מיטן זיידן זיינען אוועק אויף א חתונה. ווי דער שטייגער איז, וועלן זיי מיטברענגען פאר אונדז פּאַרציעס טאָרט און לעקעך. גייען מיר שלאָפן צופרידענע, אינדערפרי וועלן שוין וואַרטן אויף אונדז די גוטע זאכן.

אויפגעשטאנען פרי און קוקן זיך ארום, ווו טאָרט, ווו לעקעך, א חלום נאָר...

— זיידע! נו...

זיפצט אָפּ דער זיידע:

— א חתונה געווען ״אויף טיש און אויף בענק״, פיש און פלייש און כל מטעמים, ״עין לא ראתה״... ח. י.

סע געזעל. ביבל. | ספריה עבר. הברת
אריפּנאמען | ע״ש
מגדלי-מוכר-ספרים
אין ליובּטש ב/ג.
טאג 22/X 1931 יאר ____
№ 15

[illegible]

א. נ. !

[illegible]

א בריוו פון דער מענדעלע ביבליאָטעק אין לובטש.

א בריוו פון דער מענדעלע ביבליאָטעק (סוף).

ראָוז (רייכע־ביילע) באַלאַט

דערמאָנונגען

ווי דורך א חלום געדענק איך אונדזער שטעטעלע אין יאָר 1904, ווען מיין פֿאָטער יהושע אָוסייעוויטש איז אוועקגעפֿאָרן קיין אמעריקע.

מיין פֿאָטער איז אין לובטש געווען א שמיד. זיין קוזניע איז געשטאַנען ביים סאמע סוף פֿון דער דעלאַטיטשער גאַס, אויפֿן וועג צום וואַינאָווער הויף. דעם לעצטן אָוונט פֿאַר זיין אָפּפֿאָרן האָט ער אונדז, פֿיר מיידעלעך מיט דער מוטער, אוועקגעזעצט ארום זיך און לאַנגע שעה׳ן אָן אויפֿהער געזונגען לידער, אין וועלכע ס׳איז געקומען צום אויסדרוק צעשיידונג, בענקשאַפֿט, צוזאָגענישן ניט צו פֿארגעסן און טרייהייט. די עלטערן האָבן שטאַרק געוויינט, און מיר האָבן ניט פֿארשטאַנען פֿאַרוואָס דערוואַקסענע מענטשן דאַרפֿן וויינען.

ס׳האָט זיך איינגעקריצט אין מיין זכרון א טאָג, ווען לובטש האָט געברענט. צוערשט האָט זיך אָנגעצונדן א קעסל מיט חלב ביי נעשקען, נאָטע מרדכיס, די ליכטמאַכערקע. 32 הייזער אויף דער אטשוקעוויטשער גאַס זיינען יענעם טאָג אוועק מיטן פֿייער. אין גרויסן טומל האָב איך א כאַפּ געטאָן מיין פֿעטערס קליין מיידעלע, א יאָר אַלט, און מיט איר אויף די הענט אוועקגעלאָפֿן צום טייך, כ׳האָב פֿארשטאַנען, אז ביים טייך איז ניטאָ וואָס צו ברענען. דאָס קינד האָט זייער שטאַרק געוויינט און געשריען. כ׳בין דאָרט מיט איר געזעסן ביז פֿאַרנאַכט, ווען די שריפֿה האָט אויפֿגעהערט. דערווייל האָט מען זיך ארומגעזען, אז מיר פֿעלן און מ׳האָט אונדז שוין באַקלאָגט אַלס פֿארברענטע אינעם פֿייער. עמיצער פֿון די שכנים האָט אונדז דערזען ביים טייך און געבראַכט צו דער משפּחה. מען האָט אונדז באַטראַכט ווי מיר וואָלטן אויפֿגעשטאַנען תחיית־המתים. דאָס קינד איז מיט 2 טעג שפּעטער געשטאָרבן פֿון דיפֿטעריט.

די אטשוקעוויטשער גאַס האָט זיך אינגיכן צוריק אָפּגעבויט און דאָס לעבן איז זיך געפֿלאָסן ווייטער. אָבער אין לובטש זיינען פֿאָרגעקומען ענדערונגען, און איינע פֿון זיי איז געווען די גרינדונג פֿון א יידישער

פאַלקסשול, אין וועלכער מ׳האָט ניט געדאַרפט צאָלן קיין שכר־לימוד. די גרינדעריגס און אָנפירעריגס פון דער שול זיינען געווען עטלעכע אינטעליגענטע מיידלעך, מיט א סך ווילן צו טאָן געזעלשאַפטלעכע ארבעט, צו פארשפרייטן ליכט און וויסן אינעם יידישן לעבן און דערציען דעם יונגן דור, אין א מאָדערנעם גייסט. די מיידלעך האָבן ממש געטאָן א פיאָנערישע ארבעט, און ס׳איז א הייליקע פליכט צו דערמאָנען זייערע נעמען: שרה־חנה, שלמה־משה ניאַנקעווערס, יאַכע, רייזע די שניט־קרעמערקעס, שרה־זלאטע, לייבע דעם שניידערס, אוןביידע טעכטער פון ר׳ יוסף־אליהו, — דעם שפעטערדיקן לובטשער רב.

אין פאָלקסשול האָבן געלערנט נאָר מיידלעך; צו שיקן יינגלעך לערנען אין א מאָדערנער שול אַנשטאָט דעם חדר, דערצו נאָך מיט מיידלעך צוזאמען, צו אזא פראָגרעס איז נאָך די דעמאָלטיקע לובטש ניט געווען גרייט. מיר האָבן געלערנט יידיש, רוסיש, תנ״ך, שרייבן, חשבון און אויסנייען. פון צייט צו צייט פלעגט אין שול געבן לעקציעס דער לערער יעקב־מאיר, בערל דעם מולערס. נאָך דריי זמנים איז די שול אונטער־געגאנגען. אָבער איר אויסווירקונג איז געבליבן אויף א סך יאָרן, און האָט, אָן ספק, געגעבן א ראשיקן שטויס פאָרויס, דער גייסטיקער אנט־וויקלונג פון יידישן לעבן אין לובטש.

די רעוואָלוציאָנערע ווינטן, וועלכע האָבן געבלאָזן און צעשטורעמט דאָס גרויסע רוסלאַנד, האָבן אויך דערגרייכט צו לובטש. עס זיינען אין שטעטל אויפגעקומען אומלעגאלע פארטיי קעמערלעך. מיין עלטערע שוועסטער, דוואָשע, האָט זיך אָנגעשלאָסן אין ״קליינעם בונד״ און די מאמע האָט זיך געאיילט, וואָס גיכער אוועקשיקן איר קיין אמעריקע.

פון אונדזער ברייט־צעצווייגטער משפחה זיינען געבליבן נאָר א פּאָר יחידים. די ערשטע וועלט־מלחמה האָט זיך צוגענומען איר חלק און די וועלכע זיינען געבליבן לעבן, זיינען אומגעקומען דורך די נאַציס.

אברהם שביט — פיבושביץ'

הרוח הלאומית של יהודי לובץ'

תושבי לובץ' היו יהודים יראי שמים ושומרי מסורת, אך הרוח הלאומית פעמה בלבותיהם. ב"חדר" של ר' אשר המלמד וב"חדרו" של ר' יודל המלמד, למדו הדרדקים, בנוסף לחומש וגמרא, גם תול־דות ימי ישראל, מתוך ספרו של דובנוב, דקדוק עברי מספרו של פינס, ולשון מספרו של גורדון "הלשון". שפת ההוראה ב"חדרים" אלו היתה עברית, וזאת, שנים רבות לפני "הצהרת בלפור".

היו ילדים שדברו עברית ביניהם אף מחוץ לכתלי החדר ובית־הספר. בימי שבת, בשעות אחר־הצהרים, יצא המורה חיים פרסקי לטיולו הקבוע ברחוב הראשי, ונהל שיחה ערה בעברית עם מורה אחר ובקול רם דוקא, דבר שגרם לילדים שמחה רבה ורצון לחקותו.

יהודי לובץ' התאבלו על חורבן בית־המקדש והיו מבכים את שממות ארץ־ישראל. ספר הקינות היה ספוג בדמעות המתפללים. מנהג היה במקום, לצאת בתשעה־באב מבית־הכנסת אל בית־הקברות. הילדים חגרו על ירכיהם חרבות עץ, מעשה ידי ההורים; בבית־הקברות לקחו ההורים את החרבות ושברום. זוכר אני שעל שאלתי: — אבא, מדוע שברת את חרבי? ענה: "בני — לזכר החורבן"!

ספורי הגבורה של עמנו סופרו ע"י ההורים בהתלהבות וברגש של גאוה.

ארבעה ארגונים ציוניים פעלו בעיירה: "החלוץ"; "פועלי־ציון" (צ.ס.); "השומר הצעיר" ו"בית"ר".

לעתים נערכו אספות ציוניות המוניות, אף בין כתלי בית־הכנסת,

עליהן היה מודיע השמש ברחובות העיירה. על קירות הבתים נתלו מודעות גדולות באותיות של ״קדוש-לבנה״ שקראו את התושבים לאספה.

הרצון לעלות לארץ-ישראל פעם בלבבות. זוכר אני את מבטי האנשים שעה שבאתי להפרד מהם, לפני עליתי לארץ-ישראל, בשנת 1934; עיניהם הביעו שמחה, קנאה וערגה. הורי בקשוני שאשתדל להעלותם לארץ-ישראל, כשאסתדר בעצמי. סבי, ר׳ אליעזר, אמר: — ״לעלות לארץ-ישראל כבר לא אזכה, כי זקנתי כבר, אך אנא, שלח לי לפחות אתרוג, שאזכה לברך בסוכות על פרי מארץ-הקודש״.

ועד הסתדרות החלוץ בלובץ עם הועד הקודם לפני עלותו ארצה 1926

קאַמיטעט פון ״החלוץ״ — 1926.

בלובץ׳ פעלו מספר מוסדות לעזרה הדדית, ביניהן חברת ״לינת הצדק״ בה הייתי פעיל. חברי המוסד עזרו למשפחות, בהם היה חולה זמן ממושך, לטפל בחולה בחוליו, ישבו לידו בלילות, סעדו אותו וטפלו בו, כדי להקל על המשפחה שתוכל להחליף כח.

זוכר אני את חיים ברוק, אשר היה טרוד להושיט יד לכל נצרך. פעיל בתנועה הציונית, וקנה הרבה לבבות לרעיון הציוני. חיים ברוק היה מנהיג הקהלה ושתדלן בכל ענין שהצטרכו לבוא לפני השלטונות, לבקש רשיונות וכדומה.

בדבקותו, בחריצותו ובאישיותו המלבבת ידע לישב סכסוכים, בדרך כלל על הצד הטוב ביותר.

אברהמקה ״דער סוּוירער״, יהודי אדוק, אשר עמל כל חייו בנגרות, כיון שמחוסר בנים היה, חסך פרוטה לפרוטה כל ימיו, שיוכל לעסוק בגמילות־חסדים לעת שיבתו, כדי שלא יבוא לעולם־הבא בידים ריקות. כל מי שנזקק קבל אצלו הלואה ללא רבית. אברהמקה נהל פנקסאות שלמה, חזר על פתחי המאחרים לשלם הלואותיהם, ומזכיר להם בעדינות, כי הגיע מועד הפרעון, וזאת כדי שיוכל להמשיך ולעזור לתושבים אחרים, בצר להם.

— — — — — — — — — — — — — — —

שנים רבות חלפו מאז עזבתי ביתי, שנים של עבודה ועמל, אך את עיירתי לא אשכח לעולם.

אמתער כריין . .

א יונגער לובטשער איידעמל ״אויף קעסט״, זיצט ביים שבתדיקן טיש און עסט מיט גרויס אפעטיט די מאכלים, וואָס די שוויגער דערלאנגט צום טיש.

ווען זי האָט דערלאנגט די געפילטע פיש איז דער איידעם אויפ־געשטאנען, ארומגענומען די שוויגער און אָפּגעפּרעסט א קוש אויף איר פנים. דאָס זעלבע אויך ווען זי האָט דערלאנגט די טעלער מיטן פלייש.

דער שווער קען זיך שוין ניט איינהאלטן פון גרויס פארוואונדערונג און גיט א פרעג :

— וואָס עפּעס פלוצלינג אזא קושן זיך מיט דער שוויגער ?

ענטפערט דער גוטער איידעמל :

— צו פיש און צו פלייש האָב איך ליב צו נוצן כריין און גראדע היינט פעלט עס ביים טיש.

ח. י.

דב קבק

לובץ' על הניימן

על אדמת רוסיה הלבנה, ליד גדות הניימן שכנה העיירה לובץ', מוקפת עשרות כפרים בילורוסיים. עיירה קטנה, המרוחקת מעיר המחוז נובוגרודק כעשרים ואחד ק"מ, ומעיירת מיר (אשר לישיבתה, "ישיבת מיר", יצאו מוניטין כמרכז־תורה, אשר רבים שחרו לפתחה) כשלושים ק"מ, ובשכנות קרובה וטובה לעיירה דלטיץ'.

עיירה קטנה, ברובה מאוכלסת ב־יהודים, בתוך סביבה נוצרית, נהלה חיים מסורתיים. יהודים תמימי דרך, טובי לב ויראי שמים; אוהבי תורה וספר, אף בני העניים למדו בחדר, בו ספגו תורה, יראה וערכים יהודיים מסורתיים.

שעה שאני חושב על החיים בעיירה, כיום בעידן בו אנו מוקפים במקסמי המודרניזציה, ושכלולי הטכנולוגיה, נדמה כאילו לפני חמישים — שישים שנה בלובץ' עמד "הזמן" מזרום. המסורת והמנהג נשמרו בהווה בקפדנות, וברור היה שאין לשנותם אף בעתיד. החיים שטפו לאט ובעצלתים, ללא תמורות גדולות ושינויים מרחיקי לכת: אותם מנהגים, אותם ערכים, ואף אותם משלוחי־יד.

התושבים התפרנסו בעיקר מהמסחר, ברובם סוחרים זעירים, אשר פרנסתם עלתה להם בדמים ויסורים רבים. בעיירה לא היו עשירים, רובם של התושבים היו עניים, אך הסתפקו במועט וקבלו את הדין, תוך שבח והודיה לשם יתברך.

הקהלות היהודיות בתפוצות פולין היו דומות זו לזו דמיון מפתיע, עם זאת, היה לכל עיירה צביון מיוחד אך לה, וזאת — בהשפעת הסביבה

האטנית־גיאוגרפית, המרחק ממרכז יהודי תרבותי־רוחני וכדומה.

לובץ׳ הושפעה משני גורמים אשר הוו אף המקורות העיקריים לפרנסת תושבי העיירה:

א. נהר הניימן. ב. הסביבה הכפרית־חקלאית.

א. הניימן

הניימן שטף ליד העיירה, שאין גליו זמר שירת מרחקים, הוא שמש כעורק תחבורה ותעבורה, לאלפי רפסודות עמוסות לעייפה בגזעי עצים, של היערות בהם היתה מוקפת לובץ׳.

רפסודות על הניימן. באופק הטירה. — פליטן אויפן ניעמאן.

יהודי המקום שמשו ספקי מזון ולבוש עיקריים, למובילי הרפסודות ולפועלים במנסרות.

ביקור סוחרי העצים, שמש מקור פרנסה לכמה בתי־מלון. ביקורים

אלו הביאו עמם ניחוחות ממרחקים, הלכי רוח חדשים ומודרניים שהו־ציאו את העיירה מקפאונה ומתרדמתה.

על הניימן העבירו את התוצרת החקלאית מהסביבה; הספינות הקטנות, "באַטן", עשו דרכן נישאות עם הזרם, לגרמניה, עמוסות בדגנים, גרעיני שמן וגרעיני פשתה. בחזרן מגרמניה נשאו בקרבן נפט, שומנים וקמח משובח.

הניימן הטביע חותמו אף על חיי החברה בעיירה, הוא שמש כמקום נופש וקיט, צפן בחובו אוצר הפתעות ובילויים בלתי נדלה; בקיץ שמש כמקווה מים צונן, משיב נפש ובחורף משטח להחלקה. תושבי המקום הצעירים ראו בו מקום מפגש חברתי, ואף המבוגרים פקדוהו בשמחה, כשהתפנו לכך.

ב. הסביבה החקלאית

העיירה שכנה בתוך סביבה כפרית חקלאית, פעמים בשבוע עלו אכרי הסביבה לעיירה עם תוצרתם.

בכל יום ראשון, באו האכרים לפקוד את הכנסיה הפרבוסלבית שהתנוססה במקום הגבוה ביותר בעיירה. האכרים שלבו הטוב עם המועיל ובבואם לעבודת האלהים, הביאו עמם תוצרתם מן החי ומן הצומח, ונשאו ונתנו זה עם זה.

בנוסף לשוק של יום ראשון התקיים יום שוק בכל יום שלישי; האכרים מלאו הרחבה בקול המולת אדם, ופעיות, געיות וצהלות של חיות, מוכרים, קונים, ממששים ובודקים. בתוך ההמולה לא נפקד מקומם של "אחינו בני־ישראל", אשר קנו מהאכרים לצרכיהם ולמסחרם וסיפקו לאכרים צרכיהם.

רוב רובם של התושבים היו סוחרים, בעלי חנויות ורוכלים. בגלל הסביבה הכפרית רבו בעיירה סוחרי התבואה, הפשתן, סוחרי הבקר וסוסים.

עשרות מפרנסים בעיירה יצאו לכפרי הסביבה וקנו מהאכרים מכל הבא ליד, לעתים אף נעדרו מהבית מיום ראשון עד שבת.

ליד ככר השוק, שמשו בתים רבים כ״שיינק״, בתי מרזח קטנים, בהם בילו האכרים בימי השוק בשתיית וודקה, תוך קנוח בזנבו של דג מלוח, ותה עם סוכר.

מקומם של ״כלי־הקודש״ לא נפקד מקשת ״הפרנסות״; בעיירתנו היו בזמני שני רבנים ששטמו זה את זה. מה שהטריף זה הכשיר האחר, הפכו עולמות להפיל איש את רעהו בפח, להשמיצו ולביישו.

ימים מספר לפני שהגרמנים הגיעו לעיירה, במלחמת־העולם הראשונה, נטשו התושבים בתיהם, מחשש של שרפות (כיון שרוב גגות הבתים היו מקש, היה החשש לשרפות גדול) והתרכזו באחו שמאחורי בית־הכנסת. חלק מאכרי הסביבה ברח עם הצבא הנסוג, אך היהודים נשארו במקום כיון שסברו שלמקום נדח זה לא יגיעו הגרמנים.

בינתים השתוללו הקוזקים, תפשו נשים ונערות להתהולל אתן, באו בדרישות לכסף, ובאיומים שאם מבוקשם לא ינתן, ישרפו את העיירה. היהודים התלכדו ומדי הבחינם בקוזקים קרבים, החלו לצעוק יחד ״גוואלד״, דבר שהבריח את הקוזקים.

תקוות היהודים נתבדתה; הגרמנים הגיעו למקום, ביום שבת דוקא, העיירה כולה נשרפה ותושביה הוגלו. נהר הניימן שמש קו החזית, בין הצבא הרוסי לצבא הגרמני עד סוף המלחמה, בשנת 1918.

בשנת 1920, נכבשה לובץ׳ ע״י הצבא הפולני. תושביה החלו לחזור אליה, לבנותה ולשקמה.

רוח חדשה פעמה בעיירה; ההשכלה הכללית ובעיקר רוח ההשכלה העברית, החלה לפעם בלבבות הצעירים, אשר חזרו ממרכזי תרבות גדולים, ודאגו לטפח רוח זו. הוקמו מוסדות צבור שהקנו השכלה, ושרתו את רעיון התחיה הלאומית. הוקמו: בית־ספר עממי, ספריה גדולה וגני־ילדים. הוכוח בין תרבות יידיש ועברית נטש במקום והוחלט כי את הלמודים הכלליים יש ללמד ביידיש. לשם כך התקשרתי עם חברת ״ציש״א״ בוארשה, והם שלחו מנהל לבית־הספר שבעיירתנו.

בשנת 1921 ביקר בלובץ׳, מטעם ״צישא״, ישראל רובין (ד״ר רבקאי). רושם עמוק השאיר עליו בית־הספר בעיירה, בסכום לביקורו כתב, כי מפליא הדבר שבבית־הספר מצא קידמה, בעוד שהחיים בעיירה מתנהלים כמו לפני עשרות שנים.

בית־הספר סונף במשך הזמן לרשת בתי־הספר ״תרבות״ בפולין.

ועד הספריה העממית בשנת 1930.
מימין לשמאל: אברהם ברוק, יעקב שמולביץ׳, נחום שלימוביץ׳, דב קבק, חיה ניגניביצקי, יונס איצקוביץ׳, חיים פרסקי.

בהדרכתו של שמואל שפירא (אחותו ליובה נמצאת בישראל) הוקמה להקה דרמתית; מהכנסותיה הקימו את הספריה העממית, בעברית ויידיש.

נוסד בנק עממי, אשר עזר לפיתוח העיירה. מטרתו העיקרית של הבנק היה לעזור לנזקקים. כחבר ההנהלה, במשך הרבה שנים, יכול אני להעיד, כי רבים מהתושבים נזקקו ואף נעזרו בשרותי הבנק.

״החלוץ״, ״פועלי ציון״)צ.ס.), ״השומר הצעיר״ ו״בית״ר״ הביאו אתם תנופה חדשה לעיירה. כיון שבנוער קנן כבר חידק הציונות (הרבה הודות לפעולתו הברוכה, של חיים ברוק שהיה ציוני נלהב, והשפיע רבות על

הנוער), התחילו התנועות בפעולות ההכשרה. הרוב הגדול נשלח להכשרה בקבוץ ״שחריה״ בברנוביץ׳. כשבעים וחמישה נערים ונערות עלו לארץ־ישראל וכך נצלו מצפורני המפלצת הנאצית.

יהודי לובץ׳ אינם עוד, אך דמותם מרחפת לנגד עינינו, וזכרונם נישא בלבנו. קולם משווע מתהומות הנשיה: זכור את אשר עשה לך עמלק הנאצי!!! זכור, כי נרצחנו ולא נתן לנו למצות כוס חיינו עד תומה!!

לובטשער עסנס

לובטשער יידן, ווי ס׳רוב פון דער באפעלקערונג אין יענער געגנט, האָבן ליב געהאט פעטע עסנס; ס׳איז פשוט געווען א קולט פאר פעטס: פעט פלייש, פעטע הינער, פעטע גענדז און קאטשקעס, גענדזן־שמאלץ, טוקעווע־(רינדערן) שמאלץ, גריבעניעס, פעטע קישקע, פעטע קוטניצע, פעטער גרייזשיק, פעטער קוגל, פעטע זופ, א פעט געפילט העלדזל, א פעט שטיקל ברוסט־פלייש, פעטשא און אפילו א פעט ביין.

עסנס, געקאָכטע, געפרעגלטע און געבאקטע אויף פארשיידענע פעטסן זיינען געווען די געשמאקסטע און באטעמטסטע: קאָטלעטן, לאטקעס, בלינצעס, פאמפושקעס, קארטאָפל, שווימען אין פוטער, טייגעכצער און בלינעס. פסחדיקע קניידלעך מיט גענדזן־שמאלץ, שבועותדיקע באבקעס אָנגעזאפטע מיט פוטער, פוטער־זעמעלעך א.א.וו. היינט ווער רעדט נאָך פון א גוט שטיקל פעט ווורשט, פון א פעטן הערינג און אוודאי א פעט פיש פון ניעמאן ארויס.

און אז מען האלט שוין ביי פיש דארף מען טאקע דערמאָנען די אלע סאָרטן פיש, וועלכע האָבן סערווירט די טישן פון די לובטשער יידן: קודם־כל טאקע העכט — דער מלך פון אלע כשרע יידישע פיש, נאָך אים קומען די שלייענס, קאראסעס, קארפּן, אָקאָנעס און דער סאמע ביליקסטער פיש — די אָרעמאנסקע פלאָטקע, מיטן ריח פון זומפיקע טייכלעך. דערצו האָט מען אמאָל אויך זיך דערלויבט אויף א לוקסוס און געקויפט א גערויכערטן פיטלינג, א ״געוועגדזלטן״ (גערויכערטן) הערינג,

און טאקע א הערינג מיטן צוגאב פון א ביסל ליאַק (הערינג זאפט), צו טונקען אין אים אָפגעקאָכטע, הייסע בולבעס (קאַרטאָפל).

יאָ, בולבעס, וואָס פאַרא מטעמים לובלינער מאַמעס פלעגן מאַכן פון זיי: בולבעס מיט שאָלעכץ, אָפגעשיילטע בולבעס, פיש־בולבע (אָן פיש), בולבעס מיט בעבלעך, מילכיקע בולבעס, בולבע־זופּ מיט פיש, קאַשע־בולבע (פּיורע), געבאַקטע בולבעס, טשאָלנט בולבעס, לאַטקעס, טייגעכץ, בולבענע קוגעלעך מיט אייער געלכלעך, בלינעס, געבראָטענע בולבעס, געפּרעגלטע בולבעס, טייגעכץ פון קאַשע־בולבע, בולבענע קניידלעך, בולבע־צימעס מיט פלוימען, מערן־צימעס מיט בולבעס, מיט א בולבע־קניידל און טאַקע די אמתע באַגדע פון בולבעס מיט מעל; אזוי ווי מ׳זינגט דאָס לידל:

״זונטיק בולבעס, מאָנטיק בולבעס
דינסטיק און מיטוואָך, ווידער בולבעס...״

אויך מעל איז געוואָרן ברייט באַנוצט אין דער יידישער קיך: קאָרן־מעל, צום באַקן דעם געשמאַקן ראָזעווען ברויט, איז אויך גוט געווען פאַרן אמת׳ן האָניק־לעקעך. ווייצענע מעל פאַר געבעקס, לאָקשן, פאַרפל, קרעפּ־לעך און מאַנדלעך, וואָס די מאַמעס פלעגן אליין מאַכן. פאַסליעדנע מעל, מיטן ביטערלעכן טעם, צום באַקן טונקל־ברוינע ״קבצנישע״ חלות און קוכנס — ״פאַסליעדקעס״. רעטשקע מעל פאַר קניידלעך, לאַטקעס, ״גרעטשאַניקעס״ און צום באַקן אויף א בלעך א ״גוטמאַן״. מאַרימאַנצקע מעל, וואָס מ׳פלעגט פאַרן נוצן א ביסעלע צוברענען אויפן פייער, פאַר שבתדיקער קאַשע און צו מאַכן די געשמאַקע מאַרימאַנצקע־קניידלעך, און א מאַרימאַנצקער קוגל — ״מעדני מלך״.

וואָס שייך קוגלען זיינען אויך געווען פאַרשיידענע מינים פון פאַרשיידענעם מעמד: דעם אויבנאַן פאַרנעמט טאַקע דער פעטער לאָקשן־קוגל און אויף שבועות א לאָקשן־קוגל מיט קעז. נאָך אים קומט א קוגל פון מעל געפילט מיט פּרוכט, נאָך דעם א געגאָסענער קוגל פון מעל, אייער און שמאַלץ, א בולבע־קוגל און א קוגל אין געשטאַלט פון אַן אָנגעפילט העלדזל.

חלות און געבעקסן:

געפלאָכטענע קיטקעס, חלות אין פאָרם פון לייטערס, חלות אין פאָרם פון א האנט מיט פינגער. שטרודלען אָנגעפילטע מיט פרוכטן, אייער־טאָרט, צו וועלכע מען דארף זייער לאנג קלאפּן די ווייסל, ביז ס'ווערט א קרעם, האָניק־לעקעכער, באבקעס, מאנדל־ברויטלעך, קעז־קוכנס, הארטע אייער־קיכלעך און קרוכע אייער־קיכלעך, זעמעלעך אויף פּוטער און זעמעלעך געפילטע מיט צימערינג, המן־טאשן, געפילטע מיט געשטוי־סענעם מאָן און צימערינג, האָניק־טייגלעך, בוימל־חלה און פּאָסליעדקעס. דאָס אלץ איז נאָר א טייל פון די פארשיידענע געבעקסן אין די לובטשער יידישע היימען. מען דארף נאָך צוגעבן די טרוקענע קוכנס און די גלאנ־ציק־פארברוינטע בייגל און טאקע די אייער־בייגל, איי, איי, סארא טעם זיי האָבן געהאט (!).

יום־טובדיקע עסנס:

שבת: געפילטע פיש, רעטעך מיט שמאלץ, געהאקטע לעבער מיט ציבעלע, ציבולניצע, צימעס, טשאָלנט און קוגל.

פסח: קניידלעך, ראָסל פון געשעטלטע בוריקעס, קוגעלעך פון מצה־פארפל, כרעמזלעך, פּאמפּושקעס פון מצה־מעל, קוגעלעך פון צעשטויסענע בולבעס מיט אייער, טאָרט פון קראָכמאל מיט אייער. פלוימען־צימעס.

שבועות: בלינצעס פון קעז, באבקעס, קעז־קוכן, פּוטער־זעמעלעך און צו דעם א גוט גלעזל ציקאָריע מיט מילך.

ראש־השנה: חלות אין פאָרם פון לייטערס און הענט, האָניק־טייגלעך, — א סימן אויף א זיסן יאָר.

ערב יום־כפור, ווען מען שלאָגט כפרות, **הושענה־רבה,** ווען מען שלאָגט הושענות און **פורים,** ווען מען שלאָגט המנען, פלעגט מען עסן קרעפּלעך. לצים פלעגן צוגעבן, אז אויך דעמאָלט, ווען מען שלאָגט די ווייב.

פורים: המן־טאשן, האָניק טייגלעך (פירעשקעס) און טאקע די אמתע פורימדיקע סעודה.

חנוכה: לאטקעס, פון ווייצענע אָדער רעטשקע מעל און פון קאַר־טאָפל, אָדער טאַקע געמישט צוזאַמען, געטונקט אין גענדזן־שמאַלץ און גריבעניעס.

אז מ׳האָט געבאקט ברויט האָט מען אויך געקאָכט א קאסלוכע (קיסלוכע), א געמיש פון זויערער ראָשטשינע, און צוקער; א מאכל, די פינגער צו לעקן...

און א זאטשערקע פון מעל פארווייסט מיט מילך, א פעטע ציבולניצע פון ציבעלעס, איינגעקאָכט אין זיס און זויער, געהאקטע אייער מיט ציבעלע, געהאקטע הערינג אין ווייַן־עסיק, דאָס זיינען אלץ לובטשער עסנס, וואָס זייער טעם קען מען ניט פארגעסן, פאר וועלכע כ׳וואָלט היינט אוועקגעגעבן דעם בעסטן, האלב־רויען, ״סטייק״.

און א טעלער שטשאוו, פארווייסט מיט געלכלעך און סמעטענע, אריינגעבראָקט גרינע ציבעלע מיט א פרישן אוגערקעלע, און באָטשענע (באָטווינקע) און די אליין געשטעלטע לאדישקעס (ליימענע קריגלעך) זויערמילך און סמעטענע, די זויערע מאסלינקע, וואָס בלייבט אין באָיקע נאָכן אויפקלאפּן פוטער, און טאַקע א גלאָז ראָסל פון אליין געזייערטע אוגערקעס, מיטן גוטן טעם פון קראָפּ, קימל און קנאָבל, ווער רעדט נאָך, אז ס׳איז צוגעווייסט מיט סמעטענע, ממש מחיה נפשות...

נו, און די ווארעניעס פון מאלינעס (״אויף ניט צו באדארפן״), קארשן, אגרעסן, טרוסקאווקעס, בארן און אפילו פון רעטעך — יאָ פון רעטעך, — ברוסניצעס און זשוראווינעס. דערצו דארף מען נאָך צוגעבן די איינגע־שטעלטע ״בוטליעס״ (גרויסע פלעשער) מיט שווארצע יאגדעס, קארשן און מאלינעס, וועלכע האָבן אויך געדינט ווי א רפואה.

שווארצע יאגדעס רויע און געקאָכטע, צוגעפּראוועט מיט צוקער און קראָכמאל, די רויטע יאגדעס און טרוסקאווקעס מיט צוקער און סמעטענע, די רעטעכלעך מיט די פרישע אוגערקעס, גרינעם סאלאט און גרינע ציבעלעס פונעם אייגענעם גאָרטן, אויסגעמישט מיט זויערמילך, מיט שווארצן ראָזעווון ברויט, אָנגעשמירט מיט פוטער. די סלינע קומט אין מויל, ווען מען דערמאָנט זיך וועגן דעם.

דאָס אלץ זיינען געווען די עסנס, וואָס אונדזערע מאַמעס און באָבעס האָבן צוגעגרייט, אוועקגעבנדיק אויף דעם אַסך צייט, כוחות און געזונט. עסנס, מיט וועלכע ס׳האָבן זיך גענערט די לובטשער יידן און אויסגעגעבן פון זיך אויף פיזיש געזונטע דורות.

און אַז מען דערמאָנט שוין די פאַרשיידענע עסנס לאָמיר אויך דערמאָנען די קיך איינריכטונגען, מכשירים און כלים מיט וועלכע אונדזערע מאַמעס און באָבעס האָבן זיך באַנוצט צו זייער ארבעט. דערביי דאַרף מען באַמערקן, אַז אַ טייל נעמען שטאַמען אָפּ פון ווייסרוסיש און זיינען פאַריידישט געוואָרן:

באַיקע — פּעסעלע צום אויפקלאַפּן פּוטער
דאַיניצע — מעלקשעפל
דייזשע — פּעסעלע צום קנעטן טייג
דרייפוס — אייזערנער געשטעל צום קאָכן
וואַלגערהאָלץ — מכשיר צום וואַלגערן וועש
וואָיק — אַ מין אַנקער צום אַרויסשלעפּן עמערס פון ברונעם
ווילקע — האַלב פאַררונדיקטער גאָפּל צום אַריינשטעלן טעפּ אין אויוון
וועכעטש — שמאַטע צום רייבן און רייניקן טעפּ
זאַסלינקע — בלעך צום פאַרמאַכן דעם באַק־אויוון
זיפּעלע — געדיכטע זיפּ צו מעל
טאַרקע — רייבאייזן
טשוהון — טעפּל פון טשוהון (גוס־אייזן)
יושקע — דעקל צו פאַרמאַכן דעם קוימען
לאַדישקע — ליימענער קרוג
לאָפּעטע — ברעטל מיט אַ שטעקן צום אַריינזעצן געבעקס אין אויוון
לאָקשנברעט — ברעט צום וואַלגערן טייג
ליאַק — טעפּל מיט אַ שמאָלער עפענונג צום אויפקאָכן וואַסער
מולטער — האָלצענע כלי צו פאַרקנעטן טייג
סטופּע — האָלצענע שטויסל צום שטויסן מצה
סקאָרוועדע — בראָטפאַן, גענוצט צום פּרעגלען

פּאָמויניצע — שעפל אָדער עמער פאר שמוציק וואסער נאָכן געברויך

פּאָמעלע — בעזים צום אויסקערן דעם אויוון

פאנווע — פלאכע בראָטפאן, גענוצט צום פרעגלען

פענדל — פאן, דער עיקר גענוצט צום קאָכן פיש

פריפּעטשיק — אָרט צום קאָכן ביים באק־אויוון

צובער (צעבער) — נידעריק פעסל פון האָלץ

קאָטשערע — פארבייגטער אייזן צום ארויסשארן טעפּ פון אויוון

קאָטוך — אָרט אונטערן באַק־אויוון צו האלטן הינער

קאטשלקע — רונדער שטעקל צום וועלגערן טייג

קוואָרט — בלעכענע קענדל, געדינט אלס מאָס פאר מילך

קענדל (קובאָק) — טעפּעלע מיט א הענטל, צום שעפּן וואסער פון עמער

קאָרגעשיר — טעפל, פארקריפּלט פון דייטשן "קאָכגעשיר"

רעשעטע — זיפּ מיט גרעסערע עפענונגען

שטויסל — מעשענע פעסעלע מיט א מערזער, צום שטויסן מאָן, פעפער א.א.וו.

שטשירקע — האנטעך צום ווישן דאָס געשיר.

ק. הלל

„לובטשער חזירים"...

ווי ס׳רוב יידן אין די שטעטלעך, האָבן אויך די לובטשער געהאט א צונאָמען — "לובטשער חזירים".

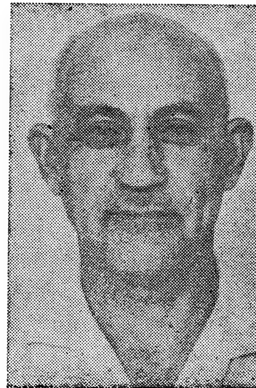
גענומען האָט זיך עס דערפון, וואָס אין די יידישע גאסן האָבן אויך געוווינט איינצלנע גויים, און זייערע חזירים פלעגן גאנצע טעג ארומקריכן איבער די גאסן. דער עיקר האָבן זיי טאקע ליב געהאט די יידישע הייפלעך און זיך ממש מחיה געווען ארייננצוכאפּן אין די יידישע גערטנער און דאָרט אָנמאכן א חורבן.

אין דער הינזיכט זיינען די חזירים פאקטיש געווען די פאָרגייער פון זייערע באלעבאטים — די גויים.

ה. ק.

חיים סוננזון

ימי פעילות ותקווה

לובץ׳ נהלה אורח חיים מסורת מושתת על מורשת האבות, והווי שהש־תרש במשך דורות.

השוק הווה את מרכז העיירה; ממנו יצאו ארבעה רחובות: ״נובוגרודק״, ״אצוקביץ״, ״הטירה״, ו״דלטיץ״. כן יצאה ממרכז השוק סמטת בית־המרחץ, בה עמדו בית־הספר ״תרבות״, ושלושת בתי־הכנסת, שנים מהם בנויים אבנים ואחד מעץ.

בתי חרושת לא היו בלובץ׳ (להוציא מנסרת־עץ וטחנת־קמח). מרבית התוש־בים התפרנסו ממסחר, רוכלות ומלאכה.

המסחר היה עונתי, התנהל בעיקר בחודשי החורף, סחרו בפשתן, תבואה, שערות חזיר ופרוות של חיות. כיון שהיינו רחוקים מהערים הגדולות, פסחו עלינו רבים מחידושי התקופה. המרכז הקרוב, לו היינו קשורים בכל סדרי הממשל, היה נובוגרודק. אך הנוער מצא דרך, לשנות מאורחות החיים; נוסדו תנועות נוער במקום, אם כי באיחור אחר המרכ־זים הגדולים, אך עם הווסדם נסחפו רבים בהתלהבות לבין שורותיהם.

בשנת 1928 יסדה קבוצת בחורים צעירים, ביניהם: מרדכי קיבלביץ׳, הלל שמולביץ׳, חיים ינקלביץ׳, אברהם ליבוביץ׳, יעקב זהרביץ׳ ואני, — קבוצה של ״השומר הצעיר״. התקשרנו עם הנהגת התנועה בברנוביץ׳ ועם הקן הקרוב בנובוגרודק, לשם בקשת עזרה, כיון שלא היו דפוסים בידינו כיצד לנהל את הקן. העזרה באה — שלחו אלינו שליחים, בעיקר לימי שבת. שתינו בצמא דבריהם ופתרנו בביקוריהם בעיות ושאלות, אשר הציקו לנו; רוחנו היתה קצרה, רצינו לדעת הכל בזמן קצר.

הנוער במקום החל להתארגן בקבוצות וגדודים, קיימנו שיחות בהם דנו על ענינים אקטואליים, על רעיונות ועל תולדות ומורשת עמנו. יצאנו לשדה, למחנות קיץ, לטיולי לילה, חגגנו בצוותא חגים ורקמנו יחדיו תלומות.

בל"ג בעומר יצאנו לאחוזה שליד דלטיץ'; חגגנו את החג בשירה ורקודים, ליד לשונות אש מרצדות של המדורות. הצלחנו להביא אוירת חג לעיירה כולה.

יצאנו למחנה קיץ בקרומן, למשך שמונה ימים. לא קל היה לשכנע את ההורים, כי יעתרו וירשו לבניהם לצאת למחנה, לשהות ארוכה כל־כך; ביקרנו בבתים, הפצרנו והבטחנו. קשה היה אף לאסוף מצרכי מזון למחנה; לבסוף הצלחנו והמחנה התקיים, ותרם לגבוש חברי התנועה.

הקן החל לקבל צביון של מרכז תרבותי בעיירה. ערכנו ערבי תרבות, הרצאות ומשפטים; הנוער מצא אתגר, היה עבור מה ללחום ולמה לשאוף, נמצא מקום בו אפשר היה לתת ביטוי לרעיונות ודעות.

הקמנו להקה דרמטית, ערכנו נשפים בהם הצגנו, הופענו בהתעמלות ובשירה, ואף לקרליץ' נסענו, להופיע בתכניתנו.

בעיתנו העיקרית היתה — היכן לערוך הפעולות, בעיקר בימי החורף; בקיץ נפגשנו בשדה וביער.

פעלנו בין כתלי בית־הספר; תחילה התנגדו לכך המורים בטענה, כי אנו מקלקלים עבודות היד של התלמידים. אך כיון ששאיפותינו היו עזות, נעתרו לנו לבסוף ודלתות המוסד נפתחו לפעולתנו.

הווי החיים השתנה — במיוחד עבור הנוער, רבים יצאו להכשרה ועלו לארץ־ישראל. הודות לתנועות הנוער נצלו מהשמדה.

לובץ' הושמדה פיזית, נהרסה ונחרבה על־ידי קלגסי הנאצים, אך האוירה ששררה בה — והזכרונות על תושביה, אינם נתנים לשיכחה.

הקשר של משפחת הנשיא, יצחק בן־צבי ז״ל ללובץ׳

בספר ״מגילת יוחסין״ (ירושלים, תשי״ז — 1957), שחיבר ר׳ צבי שמשי (שימשלביץ׳) ז״ל, אביו של הנשיא המנוח יצחק בן־צבי ז״ל, מסופר על התיחסותה של משפחת הנשיא לצדיק ר׳ משה איוויער זצ״ל.

בהקדמתו של פרופ׳ נחום סלושץ ל״מגילת היוחסין״ הנ״ל (גם פרופ׳ סלושץ מתיחס לצאצאי ר׳ משהלה איוועה) כתוב בין השאר:

״...מסורת חיה כזו היתה שגורה על פי צאצאי הצדיק רבי משה אשכנזי היילפרין, הנודע בשם רבי משה איוויער, אשר בהתייחסם אל הצדיק הנסתר הזה, הזכירו בכל עת, כי מוצאו מגדולי חכמי צרפת, ר׳ שלמה יצחקי (רש״י).

הכל יודעים כי בין רש״י ור׳ משה זה הבדילו כעשרים דורות של פזו־רים ונדודים, אבל גם בהתהלך צאצאי רש״י מגוי אל גוי, לא פסקה תורה מפיהם. השלשלת לא נפסקה מעולם. רש״י מסר את תורתו לנכדיו, בני בנותיו והם לבעלי התוספות. אחרי גלות צרפת אנו מוצאים את צאצאיהם בקהילות אשכנז ואיטליה. הלך ונסע מזרחה, עד שנעשו פולין וליטא לאכסניה של תורה ומסורת אבות. בין הגדולים האלה שהרביצו את תורת רש״י בארץ ההיא אנו מוצאים את הרב הראשון של בריסק, ר׳ משה אשכנזי שנקרא גם בשם היילפרין, על שם העיר היילברון שבגרמניה. והנה מרבי אשכנזי הראשון יצא הצדיק רבי משה אשכנזי איוויער. ועל שמו נקרא אבי זקני הרב אברהם־משה. אחרי פטירתו נקרא בשם זה אחי הצעיר משה, ושם כנויו בארץ כרמון. (נפטר בירושלים בכ״ד אדר א׳ שנת תשי״ד — 1954).״

לפי ״האנציקלופדיה העברית״ (כרך ט׳, עמ׳ 177—173), היה אביו של הנשיא, דור שישי לר׳ משה אשכנזי מאיוויא (תלמיד־חבר לגר״א מווילנה).

להלן פרטים ביוגרפיים על משפחת הנשיא המנוח, יצחק בן־צבי ז״ל:

אבי זקנו של הנשיא המנוח יצחק בן־צבי, ר׳ ראובן־ישראל שימשי

יצחק בן־צבי ז״ל
הנשיא השני של מדינת ישראל.

(שימשלביץ׳) ז״ל נולד בשנת תר״ד (1844) בעיירה לובץ׳ (ע״י נובוגרודק) פלך מינסק. נשא לאשה את בתו של אברהם משה מסמורגון — אסתר. היו להם ארבעה בנים ושתי בנות.

הבן הבכור היה ר׳ צבי שימשי (שימשלביץ). נולד בשנת תרכ״ג (1863) בסמורגון. אח״כ עברו הוריו לגור בעיירה וורונובה ע״י לידה. קבל חנוך מסורתי ב״חדר״. נסע למינסק, משם עבר לפולטבה. בשנת תרמ״ד (1884) — נשא לאשה את עטרה (קריינה) בת ר׳ ישראל קופילוביץ. לצבי שמשי ואשתו עטרה נולדו בפולטבה שלושה בנים ושתי בנות.

הבן הבכור יצחק הוא, יצחק בן־צבי, הנשיא השני של מדינת ישראל. נולד ביום י״ח כסלו שנת תרמ״ה (1884) בעיר פולטבה (אוקראינה). שם למד ב״חדר״ ובגימנסיה, ואח״כ באוניברסיטה בקיוב.

בשנת תרס״ד (1904), ביקר בארץ־ישראל. ובשנת תרס״ז (1907) עלה לארץ להשתקע בה. משחר נעוריו היה ממיסדי ומפעילי הציונות, מסור בלב ונפש, חלם ולחם למען רעיון הציונות ברוסיה ולאחר מכן בארץ.

היה למדן גדול, סופר והיסטוריון. חיבר ספרים בעלי ערך רב על ההיסטוריה של היישוב היהודי בארץ־ישראל ועתיקותיה, על תולדות שבטי־ישראל ומנהגיהם. במיוחד חקר את חיי השבטים היהודים הנדחים והנשכחים, ואלה שנתרחקו מכלל האומה, כגון: הקראים והשומרונים. היה אהוב על כל העדות בארץ.

בשנת תרע״ט (1919), נשא לאשה את מרת רחל ינאית, בת ר׳ יונה לישנסקי, מצאצאי רבי לוי יצחק מברדיצ׳ב ומצאצאי האדמו״ר ר׳ נחום מצ׳רנוביל, תלמיד הבעש״ט (מצד האם).. נולדו להם שני בנים, עמרם ועלי. הבן הבכור עמרם נולד בא׳ חשון שנת תרפ״ג (1922), הבן השני עלי נולד בה׳ אדר א׳, שנת תרפ״ד (1924).

עלי נפל בקרב במלחמת העצמאות, בהגינו על ״בית קשת״, בה׳ אדר א׳ תש״ח, הי״ד.

באסיפת הנבחרים הראשונה בשנת תרפ״ט (1929) נבחר כיו״ר הועד הלאומי, ולאחר מכן כנשיא הועד הלאומי, וכיהן בו עד הקמת המדינה. עם

הקמת המדינה היה חבר הכנסת ומהפעילים ביותר בועדת חוק ומשפט ומספר ועדות אחרות.

ביום כ׳ כסלו שנת תשי״ג (8.12.1952), נבחר ע״י הכנסת כנשיאה השני של מדינת־ישראל. בשנת 1958 נבחר לקדנציה שניה ובשנת 1962 לקדנציה שלישית. לא גבה לבו ולא רמו עיניו. את שרותו לעם ולמדינה ביצע בענוה ובצניעות. למרות תפקידו הרם ועיסוקיו המדיניים־צבוריים הרבים, קבע עתים לתורה ולמדע, והתמסר ללמוד תנ״ך ודף יומי בתלמוד. על דרכו של הנשיא המנוח יכולים להגיד: ״רוח הבריות ורוח המקום נוחה הימנו״.

ביום כ״ט בניסן תשכ״ג (23.4.63), נפטר הנשיא יצחק בן־צבי ז״ל, והובא למנוחת עולמים בהר המנוחות בירושלים.

זכרו לא ימוש מעם ישראל לנצח.

ליקט: א. אלף

א מעשה וועגן א מסירה...

ס׳איז פאָרגעקומען א דין־תורה צווישן לייזער נאָטקעס און יעקב־בערלען. אז יעקב־בערל האָט פארשפילט די דין־תורה און דער רב האָט געפסקנט לטובת לייזערן, איז יעקב־בערל אריינגעפאלן אין א שרעקלעכן כעס און מודיע געווען, אז ער גייט דאָס איבערגעבן פאר דער מאכט.

דערהערט אזעלכע דיבורים, האָט דער רב גאנץ געמיטלעך א זאָג געטאָן:

— דו ווייסט נאָך ניט מיט וואָס די מסירה קען זיך ענדיקן פאר דיר.

ביים ארויסגאנג פון רבס שטוב, איז יעקב־בערל געפאלן און צעבראָכן א פוס. פארשטייט זיך, אז ער איז שוין ניט געגאנגען מסרן און מקיים געווען דעם פסק־דין.

שלום לייבאָוויטש

משה צינוביץ'

הרב הצדיק ר' שמואל באקשטר
(תקמ"ג — תרל"ו)

ר' שמואל באקשטר, נחשב לפארה ועטרת תפארתה של לובץ' היהודית שבכל הדורות. האיש הזה לא מלא תפקיד רבני ותורתו לא היתה אומנותו. היה בעל־בית שנהל עסקים גדולים, עם בעלי אחוזות שבסביבה, היה גם כעין בנקאי פרטי, לפי מושג הימים ההם. שמו היה מפורסם בכל הסביבה הקרובה והרחוקה — בפלכי מינסק, וילנה וגרודנה. לפרסומו זה של ר' שמואל — אם כי הוא עצמו לא התבלט אף פעם ברבים ובהצנע לכת היו הליכותיו — תרמו רבות למדנותו הנעלה, היה מתלמידיו הראשונים של הגאון ר' חיים מוולוזשין, צדקותו, מעשיו הטובים, שתדלנותו לצבור וליחיד, לכלל ולפרט כאחד.

זכה ר' שמואל להגיע לשיבה טובה, קיפל שלושה דורות בתולדות לובץ' עיירתו; זכה לראות בחייו נכדים ונינים, ביניהם אישים מפורסמים שפרסמו בעקיפין שמו ברבים ופארו גם את שמה ושמעה של לובץ'.

ר' שמואל היה מיוחס גדול; מוצאו ממשפחת באקשט המפוארת (על שם העיירה באקשט שבסביבה ההיא) וכן משפחות באקשטר, באקשטנסקי ועוד. התקשרותו המשפחתית עם אישים ממשפחות נודעות ומפורסמות אחרות, מהווה המשך נאה לתולדותיו של האדם הדגול הזה. אשר לזיקתו המיוחדת של ר' שמואל ללובץ', הרי היה בקרבה משפחתית עם מספר אנשים נכבדים שבעיירה זו; מתיחסות לאילן גדול זה בני המשפחות: שפירא, מייזל, צונזר, קיבילביץ', נוחימוּבסקי, דיין ושימשלביץ'.

כתלמידו הותיק של הרב הגאון ר' חיים מוולוזשין, תמך ר' שמואל רבות לישיבה זו מבחינה כספית־כלכלית. היה תורם משלו ומתרים אחרים להחזקתה של הישיבה. לפעמים כשהשעה היתה דוחקת, היה נוסע אישית לעיירות הסביבה, ביחוד לשאריו לבית באקשט וממריצם לתמוך בישיבה.

הוא היה זה שהציע את השדוך של הגאון הצעיר ר' רפאל שפירא —

בנו של ידיד נעוריו מלובץ׳, הגאון ר׳ אריה-לייב שפירא, אב״ד קובנה — עם בתו של הגאון ר׳ נפתלי-צבי-יהודה ברלין, אב״ד ור״מ וולוזשין. הג״ר רפאל ירש שני תפקידיו של חותנו ושמש ברבות הימים אב״ד ור״מ בישיבה המפורסמת הזאת.

כשנפטר ר׳ שמואל באקשטר בשנת תרל״ו, הופיעה ב״המגיד״ רשימה לזכרו מפרי עטו של תושב לובצ׳אי נכבד, ר׳ אברהם-אבא בר׳ יוסף דיין. מפאת חשיבותה של הרשימה במישור תולדות קהלת לובץ׳, הננו מביאים אותה כמעט במלואה, כפי שפורסמה בשבועון העברי הנ״ל בשנת 1878, מס׳ 1. יום י״ג בכסלו תרל״ו, עש״ק לסדר ״אלון בכות״ (פרשת וישלח: מ.צ.):

״לא טובה השמועה אשר אשמיע כעת בשערי ה״מגיד״. אהה! כי גגוע ונאסף אל עמיו פאר עירנו, ה״ה הרב החכם הכולל, מופלג בתורה וביראה, זקן ושבע ימים מוה״ר שמואל באקשטר זצלל״הה. בנעוריו יצק מים על ידי הרב הגאון האמיתי, גאון ישראל רשכבה״ג מוהר״ר חיים זצולקלל״הה בישיבתו הגדולה בוואלאזין, למד אז (שם) עם חברים מובהקים גאוני ישראל, וביחוד עם הרב הגאון האמיתי מוהר״ר אריה-לייב זצוק״ל, אב״ד דק״ק קאוונא.

בן תשעים ושלוש שנים היה במותו, דור חמישי יצא מיוצאי חלציו. ותהום כל העיר בספרם צדקותיו ונדבותיו אשר גמלם. מטתו הובאה לבית-המדרש הישן בעירנו והרב הגאון המפורסם מוהר״ר צבי טקטין הי״ו אב״ד דקהלתנו עלה הבמתה וישא עליו קול נהי. אחריו החרה החזיק להספיד הרב חמאה״ג מו״ה בן-ציון דעיר דעליאטיץ ויעורר את העם לבכיה״.

מר אברהם-אבא דיין מסיים רשימתו במלים: ״כל עין הוריד דמעה מאין הפוגה. נתיבי דמעות הציבו ציונים על כל לחי ואותות בכיה על כל פנים — היה, ואחרי כן נשאהו לבית עולמו וילווהו כל העם. תנצב״ה. ינחם ה׳ אותנו בתוך אבלי ציון וירושלים״.

על סמך המקור המהימן דלעיל, רשמנו לפני-כן שר׳ שמואל באקשטר נולד בשנת תקמ״ג והיה מתלמידיו של הגאון ר׳ חיים מוולוזשין. אמנם הישיבה נוסדה באופן רשמי בשנת תקס״ג ורבי שמואל כבר היה אז בן עשרים, גיל די מבוגר לפי מושג הימים ההם, אולם נתן להאמר שזמן

למודיו של ר׳ שמואל בוולוזשין היה לפני כן, מיד לאחר פטירת הגאון רבנו אליהו (התקנ״ח), במסגרת קבוצת תלמידים מיוחדת, שהיתה גרעין נסיוני ראשון להתארגנות ״קבוץ״ תלמודי, במסגרת ישיבה גדולה, ראשונה וחדשה בסוגה ובמינה, כפי שישיבת וולוזשין נראתה בעוד זמן־מה. לקבוצה זו השתייך גם הצעיר ר׳ אריה־לייב שפירא, אף הוא לובצ׳אי, שהיה חברו של ר׳ שמואל, הקשיש ממנו במספר שנים.

ר׳ שמואל באקשטר, לא השאיר אחריו חיבורים, כי אם אנשים, מהם אנשי רוח מפוארים, אשר פארו את פני יהדות ליטא ורייסן ומחוצה להן. כאשר כותב הרשימה הנ״ל מודיע לנו, שהאיש זכה לראות ״דור חמישי יצא מיוצאי חלציו״, הרי על יוצאי־חלציו נמנו רבנים מפורסמים, למדני תורה ידועים וכן פרנסים, העוסקים בצרכי־צבור באמונה, אשר שמם הגיע לכל עיירות ישראל בגלילות ההן ונקודת־מוצא משותפת להם, — העיירה היהודית לובץ׳, שם עמדה עריסתם ובאוירתה התורנית ספגו ההשראה.

בספר הזכרונות ביידיש של מר פיסיוק, יליד לובץ׳, נזכר ר׳ שמואל באקשטר, כאחד האישים הבולטים ביותר בלובץ׳ היהודית ומובאים שם אפיזודות על פזרנותו בצדקה ומעשיו הטובים. אח היה לו לר׳ שמואל ושמו ר׳ בן־ציון שפירא־באקשטר, אף הוא מיקירי העיירה והשאיר אחריו דור מבורך. יש עוד לציין שבאקשטר היה בקרבת משפחה עם הנגיד ר׳ יוסף חישין (איש נובהרדוק) במוסקבה, עם ר׳ פנחס רוזובסקי, אב״ד סונציאן, ר׳ אברהם הירשוביץ, אב״ד סקידל, וכהנה וכהנה.

1) גרגרים אחדים משל ר׳ שמואל בעניני תורה, נמסרו בעקיפין, על ידי מספר תלמידי־חכמים במקורות אחרים — מפי השמועה. אחד מדברי תורה אלה, מביא המשכיל־התורני ר׳ שלמה לוינזון, מעל עמודי ה״לבנון״ משנת תרכ״ז — תרכ״ח וקורא הוא עליו...״ אלופי ומיודעי״.

2) על הספר ״זכר לישראל״ שעל פרקי אבות (ווילנה — הוראדנה תק...) מופיעים כחותמים למפרע, במסגרת הרשימה הכללית, גם מספר חותמים מלובץ,׳ והם: ר׳ שמואל באקשטר, ר׳ נחום (לבית מייזל) וכן ר׳ בן־ציון בר׳ אליהו, בנו ר׳ שלמה־שמואל ור׳ צבי. שלושה אלה משתייכים לבית שימשלביץ׳ — דיין.

יוצאי חלציו של ר׳ שמואל באקשטר

ר׳ אברהם־דב מרגליות

ר׳ אברהם־דב היה חתנו השני של ר׳ שמואל באקשטר (חתנו הראשון היה הרב הצדיק ר׳ יהונתן), בלקחו את בתו, ראשקה־גולדה, לאשה וישב

שנים ליד חתנו בלובץ׳, שוקד על תלמודו בבית־המדרש ואף קבע שעור בתורה עם גיסו, הרב הצדיק ר׳ יהונתן.

כעבור מספר שנים, עבר ר׳ אברהם־דב למינסק, בירת רוסיה הלבנה, שם החזיק בית־מסחר גדול לתרופות והתמחה באומנות הרוקחות. עם זאת היה גם ראש־ישיבה בבית־המדרש ״שואבי־מים״ שלא על מנת לקבל פרס. זמן מסוים שמש גם מורה־בית לגמרא בבית הגביר ר׳ שמערל צוקרמן, בעיר הפלך מוהילוב. למד אצלו חתנו של ר׳ שמערל, ר׳ בן־ציון, בן הגאון ר׳ יעקב אטינגר, אב״ד אלטונה, אשכנז.

כעבור שנים אחדות, כשהרשות הרוסית החמירה בהחזקת בתי־מרקחת פרטיים, היה ר׳ אברהם־דב אב״ד בקהלות: ראדושקוביץ׳, ז׳לודוק, וואסיל־קובה, הסמוכה לביאליסטוק, שם פעל בברכה בערך עשרים שנה ושם מנוחתו כבוד, בשנת תרמ״ג.

מר צבי שמשי, דוד רעיתי המנוחה בתיה, שהכיר את הרב אברהם־דב אישית, שמע מפיו כמה פרטים על גיסו הרב יהונתן:

ר׳ יהונתן היה ישן רק 4 שעות ביממה ואכילתו היתה בחפזון. ביחוד הרבו לספר על מתיקות ניגוניו, בעת למודו ותפילתו. לפני פטירתו הודיע לקרובים אליו את זמן הגאולה. הוא אמר להם, כי הוא כמו הגר״א לא ראה קרי מימיו ועל כן אפשר לו לדעת ולגלות את הקץ. מקום מיוחד קבעו לקבורתו ולא נתנו לאיש לחצוב קבר בקרבתו. הרבה ספורים מתהלכים בעיירות ליטא, על מופתיו וצדקותיו של האיש הזה. ר׳ יהונתן נפטר בדמי ימיו, חשוך בנים והוא רק בן שלושים ושלוש. אי אפשר היה לי לקבוע שנת פטירתו.

לר׳ אברהם־דב מרגליות היו שני בנים, גדולי תורה ומפורסמים: ר׳ אהרן, אב״ד גלובוקי (פלך וילנה), ור׳ יעקב־משה ממלא מקום אביו ברבנות וואסילקובה. שניהם היו ילידי לובץ׳, בעת שאביהם ר׳ אברהם־דב היה סמוך על שלחן חותנו, ר׳ שמואל.

ר׳ אהרן היה מגדולי התורה בשעתו. היה ילד פלא וכבר אז השמיע עליו עתידות לכך, הגאון ר׳ יעקב מקרלין. ר׳ אהרן עלה והתעלה בסולם הגדלות התלמודית; זכה להיות ממלא מקומו, של הגאון ר׳ שמואל מוהי־

לובר ברבנות גלובוקי. בכהונתו שם כרב־אב״ד, החזיק ארבעים ושבע שנים. הוא נפטר בשנת תרס״ב, בגיל שישים ושש. השאיר אחריו בכתובים שאלות ותשובות בהלכה־למעשה, חידושים בש״ס ובפוסקים, דרשות וכן פירוש ופסקי־דין, על הלכות טריפות ודיני קריאה שעל שלחן ערוך — יורה דעת. רשימה על פטירתו הופיעה ב״הצפירה״ משנת 1902, גליון מס׳ 192.

בנו השני של הרב אברהם־דב מרגליות, היה הרב יעקב־משה, רבה של וואסילקובה. בגלל פלגנות וריב בעיירה פרש מרבנות זו, אם־כי הגאון ר׳ שמואל מוהילובר, אב״ד ביאליסטוק, חזק מעמדו שם והתריע על כת הנרגנים נגדו; ויואיל לו לשבת בעיר ביאליסטוק כאיש פרטי, בה שבק חיים לכל חי בגיל שבעים, בשנת תר״פ ונקבר שם במעלה הקברים. רשימות עליו הופיעו בעתון היומי ״דער מאָמענט״ בוארשה ובעתון המקומי ״דאָס נייע לעבן״. על גדולתו התלמודית של הרב יעקב־משה מרגליות, מעיד לנו חיבורו ״מרגליות הים״ (חלק א׳ בהלכה וחלק ב׳ באגדה) שנדפס בשנת תרצ״ג בוארשה על ידי בנו, ר׳ חיים־יהונתן מרגולין, מלמדני וארשה ומגיד שעור בבית־המדרש ״חברה ש״ס״, ברחוב טווארדה 8, בוארשה.

על ספר זה ישנן דברי הסכמות מגדולי הדור הקודם. היו לו לר׳ יעקב־משה ידיעות מקיפות בכל מקצועות התורה, והצטיין גם כידען גדול בתנ״ך, בדקדוק ובשמוש הלשון.

בביאליסטוק היה ר׳ יעקב־משה נחבא אל הכלים. היה זמן שקבל כתב רבנות מהעיר סוקולקה (למלא מקום חותנו, הג״ר זאב־וולף וויסוקר), כן קבל כתב רבנות מקהלת לובץ׳, אולם לא רצה להתחיל שוב ברבנות ומשך ידיו מכך. ר׳ יעקב־משה התרכז לו בפינתו, באחד מבתי־המדרש הלמדניים בביאליסטוק, למד בשקידה רבה, מבלי להתבלט בגדולתו התלמודית; אולם רק יחידי סגולה, בעיר גדולה זו, ידעו שאכן איש גדול חי בתוכם.

בין יחידי הסגולה בביאליסטוק, משוחרי פניו של הרב יעקב־משה, היה גם הלמדן הלובצ׳אי ר׳ אליהו, למשפחת דיין שהכיר מקרוב את משפחתו של ר׳ שמואל באקשטר, עטרת־תפארת של לובץ׳ ומחוז נובהרדוק.

מרדכי יפה

מיניקעס, חנן־יעקב

געבוירן אין ווילנע, 1867. צו פיר יאָר אַנגעהויבן צו גיין אין חדר. צו 7 שוין געלערנט גמרא, דערנאָך געלערנט ביי זיין פאָטער ר׳ הירש־נחום אב״ד אין לובטש. גלייכצייטיק זיך אויך געלערנט רוסיש. צו 14 יאָר אַנגעקומען אין דער וואָלאָזשינער ישיבה, ווו ער איז געוואָרן א משכיל, איז דערנאָך געפאָרן קיין דייטשלאנד און דורך די רעקאָמענדאציעס פון ישראל סאלאנטער, ד״ר י. רילף (פון מעמעל) און דעם מלבי״ם (אין קעניגסבערג) געוואָרן א בן־בית ביי ד״ר עזריאל הילדעסהיימער אין בערלין.

צוזאמען מיט שלמה־זלמן פוקס און יצחק קאמינער געגרינדעט דעם העברעאישן פאריין ״אהבת־ציון״, זיך דורכגעשריבן מיט פרץ סמאָלענסקין און דעביוטירט אין ״השחר״ (תרמ״ה) מיט אן ארטיקל. גלייכצייטיק גענומען אן אקטיוון אַנטייל אין דעם אזיל פאר די אנטרונענע פון די פאָגראָמען אין רוסלאנד.

אין 1888 איז ער געקומען קיין אמעריקע, ווו ער איז די ערשטע צייט געווען א לערער ביי יידישע אקטיאָרן און דערנאָך א בילעטן־קאָנטראָלער אין די יידישע טעאטערס. האָט א סך געהאָלפן ביי אויפבויען יידישע יוניאָנס און געווען איינער פון די ערשטע דעלעגאטן אין ״די פאראייניקטע יידישע געווערקשאפטן״. איז געווען טעטיק אין פארשיידענע פילאנטראָפישע און קולטורעלע אינסטיטוציעס, דערהויפט אין י. ל. פרץ־שרייבער־פאריין, ווו ער איז יאָרן לאנג געווען א מיטגליד אין דער פארוואלטונג. ער איז אויך געווען זייער אקטיוו אין ״פיפלס רעליעף״ און דערנאָך אין ״פאָלקס־געצייג קאמפיין״ בעת און נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה. געשטאָרבן אין ניו־יאָרק דעם 27־סטן מערץ, 1932.

זיין ליטערארישע טעטיקייט האָט זיך באזונדערס קאָנצענטרירט אין די אויסגאבעס: מיניקעס יום־טוב־בלעטער, וואָס ער האָט ארויסגעגעבן (זינט 1897) אין משך פון 35 יאָר. זיי זיינען געווען רייך און פאר־

שיידנארטיק, הגם די מערסטע זאכן אין די זמ״ב זיינען געווען איבער־געדרוקטע. מהאט דארט באגעגנט אייזיק־מאיר דיקן און מענדעלען ביי איין טיש מיט די ייִנגסטע פון די יונגע. אזוי פלעגט טאקע מיניקעס אנאנסירן זיינע ״יום־טוב־בלעטער״: פופציק יידישע שרייבערס ביי איין סדר אדער אין איין סוכה; צווישן די שרייבערס האט מען געהאט א געמיש פון העבראיסטן, יידישיסטן, אנארכיסטן, ציוניסטן, אטעאיסטן און ארטאדאקסן. אין דער ליטעראטור האבן פאר מיניקעסן ניט עקסיס־טירט קיין פארטייען, ריכטונגען, שטרעמונגען. אין די לעצטע יארן האט מיניקעס אנגעהויבן צו געבן אין די ״יום־טוב־בלעטער״ אלץ מער נייע זאכן פון ייִנגערע שרייבערס.

אין 1895 איז ארויס אין ניו־יארק זיינס א טעאטער־שטיק א״ב ״צווישן אינדיאנער אדער דער קאנטרי־פעדלער״ — ״קאמישער וואדעוויל אין איין אקט, מיט געזאנגע און טענצע, בעארבייט פיר דער יודישער ביהנע פון ח. י. מיניקעס איש ווילנא״ (17 זז׳), וואס איז דעם 17־טן אפריל, 1895, אויפגעפירט געווארן צו מיניקעס בענעפיט אין ווינדזאר־טעאטער.

אין 1897 איז אונטער מיניקעס רעדאקציע דערשינען אין ב״י ״דיא אידישע ביהנע״, וואס האט ארייננענומען ארטיקלען, אייניאקטערס, לידער, אפהאנדלונגען און געשיכטע פון יידישן טעאטער פון מש״ר, י. קאצענעל־בויגן, חנן י. מיניקעס, אלעקסאנדער הארקאווי, מ. זייפערט, א. מ. שארקאנסקי, מאריס ראזענפעלד, יעקב גארדין, תשר״ק, ב. פייגענבוים, ד״ר מ. סיגעל, פיליפ קראנץ, וו. קייזער, זקף גדול (לעאן זאלאטקאף), סמבטיון, ראובן ווייסמאן, יאהאן פאליי, ד. מ. הערמאלין, ב. גארין. א. שאמער, י. טער א״א. אין דעם זעלבן בוך איז אויך אנאנסירט, אז אין גיכן דערשיינט ״נעילה, אדער דער ווילנאיער גאון און די חסידים״ — ״גרויסע אידישע היסטארישע אפערא פון חנן י. מיניקעס (איש ווילנא). פאלקס־לידער, קופלעטן און פאטריאטישע לידער פון ווילאם קאיזער״ — די פיעסע איז קיין מאל ניט דערשינען, אויך ניט געשפילט געווארן.

מיניקעס האט אויך געשריבן ארטיקלען, פעליעטאנען, דערציילונגען א.א.וו. און די מערסטע פון זיי פארעפנטלעכט אין זיינע יום־טוב־בלעטער.

״מיניקעס איז געווען א ווירדיקער קאָלעגע־שריפטשטעלער (...)
ער פלעגט אויסזוכן פון יעדן שריפטשטעלער א דערציילונג אָדער אן
ארטיקל פון זיינע שוין פארעפנטלעכטע זאכן און דאָס איינלייטן מיט
א פּאָר הארציקע, נאיווע ציילן וועגן דעם יום־טוב (...) אויסגעזוכט
האָט ער דווקא פון די אומבאקאנטסטע זאכן, וואָס מען פארגעסט אליין,
און האָט דאָס צו תחית־המתים געבראכט דורך זיין שריפט...״ (שלום
אש).

לעקסיקאָן פון דער נייער יידישער ליטעראטור, פינפטער באנד
זז׳ 644—645.

געסט פון דרום־אפריקע מיט לובטשער אין ישראל.

דער אקטיאר מתתיהו (מאטוס) קאוואלסקי

מתתיהו קאוואלסקי (קאוואל) געבוירן דעם 13־טן יאנואר, 1880, אינעם שטעטל לובטשביים ניעמאן, געוועזענע מינסקער גובערניע, ווייס־רוסלאנד, ביי עלטערן פלאקס סוחרים. אין די קינדער־יארן האט ער געלערנט אין חדר און דערנאך אין דער ישיבה פון וואסילישאק. אין דער זעלבער צייט אלס מנגן געזונגען ביי חזנים און איינמאל, בשתיקה, באטייליקט זיך אין וואסילישאק אין דער פארשטעלונג "שולמית".

דער ראש הישיבה, ר' לייב, דערוויסט זיך דערפון און טרייבט אים ארויס פון ישיבה. קאוואלסקי פארט אוועק קיין ראדון אין דער ישיבה פון חפץ־חיים. פון דארט פארט ער קיין איוויע, ווו ער לערנט פאר זיך און אין דער זעלבער צייט באטייליקט ער זיך אין ליבהאבער־ פאר־שטעלונגען.

אין 1899 ווערט ער גערופן צום מיליטער־דינסט און ווען ער קומט צוריק אין 1900־סטן יאר קיין לידע, טרעפט ער דארט בעקערס טרופע און טרעט אריין אין איר, דעביוטירנדיק מיטן זינגען "הייסע באבקעלעך" אין גאלדפאדענס "באבע יאכנע".

א יאר צייט פארט ער ארום מיט דער טרופע, איבער פארשיידענע קליינע שטעטלעך און גייט אריבער צו בערנשטיינען אין דער טרופע. פון דארט פירט זיין וועג צו די טרופעס פון קאמפאניעץ, פישזאן, זשיטא־מירסקי, ווידער בערנשטיין און בעקער, גענפער און צוריק צו בערנ־שטיינען. ער פארט מיט א חברים טרופע איבער קרים און טרעט צוריק אריין צו זשיטאמירסקין. ער בייט כסדר די טרופעס: גענפער, סאבסיי, זאנדבערג, קאמינסקי, אדלער, פארשיידענע קליינע טרופעס, ווידער גענפער און ליפאווסקי.

אין 1911 פירט ער אויף, צוזאמען מיטן אקטיאר שומסקי, אויף העברעאיש שלום אש'ס "יצא וחזר". אין אנהויב פון דער ערשטער וועלט־מלחמה, ווען ס'איז פארווערט געווארן צו שפילן יידיש טעאטער, פירט ער אויף אין העברעאיש "אוריאל אקוסטה", שפילנדיק די הויפט־ראל.

אין דער צייט ווען די דייטשן באזעצן ווילנע, בעת דער ערשטער וועלט־מלחמה, באקומט קאָוואלסקי, אלס פּראָפעסיאָנעלער אקטיאָר, די דערלויבעניש צו שפּילן יידיש טעאטער. ער שטעלט צונויף א טרופּע פון אקטיאָרן און ליבהאָבער, וועלכע הייבט אָן צו שפּילן אונטערן נאָמען ״פאדא״, פאריין פון יידישע דראמאטישע ארטיסטן, (די שפּעטערדיקע ״ווילנער־טרופּע״), מיט וועלכער ער פּאָרט איבער פּוילן, ליטע און שפּעטער אויך איבער מערב אייראָפּע.

ער האָט זיך אין דער ״ווילנער־טרופּע״ אויסגעצייכנט אלס זייער גוטער אנסאמבל־אקטיאָר; אין דעם ערשטן יאָר האָט קאָוואלסקי געשפּילט כמעט אלע הויפּט־ראָלן אין די פּיעסן ווי: ״דער לאנדסמאן״ פון שלום אש, ״דאָס פארוואָרפענע ווינקל״ פון פּרץ הירשביין, יאנקל בוילע אין קאָברינס ״דער דאָרפסיונג״. אויך שפּעטער האָט ער זיך צוגעפּאסט און איינגעגלידערט ווי א פּעאיקער שוישפּילער אין א סך ראָלן, באזונדערס אלס סענדער אין אנסקיס ״דיבוק״. ער איז אויך געווען זייער געלונגען אין דער הויפּט־ראָל פון אַרנשטיינס ״דער ווילנער בעל־הבית״ל״.

אין 1924 איז קאָוואלסקי געקומען מיט דער ״ווילנער־טרופּע״ קיין אמעריקע און ער שפּילט אין איר ביז 1929. אין 1930 פּאָרט ער ארויס מיט אזראס טרופּע קיין אייראָפּע. ווען ער קומט צוריק קיין אמעריקע טרעט ער נאָך אויף פון צייט צו צייט אויף דער בינע, ביז ער פארבלייבט ווינען אין לאָס־אנדזשעלעס, ווו ער איז געשטאָרבן דעם 7־טן אָקטאָבער, 1936.

קאָוואלסקיס פרוי איז געווען די יידישע אקטריסע פּאָלא וואלטער.

געבראכט צום דרוק: משה צינוביץ׳

נחום שולמאַן (שלימאָוויטש)

גירוש און ווידעראויפבוי פון לובטש

ג י ר ו ש :

הארבסט 1915. אַן אָסיענדיק רעגן איז געפאלן, א רעגן, וואָס פאלט פאמעלעך, אין דריבנע טראָפּנס און אָן אויפהער. איבער די קעפּ הענגען גרויע וואָלקנס, שווערע ווי בליי, וואַרפן אָן א מרה־שחורה; די גאסן זיינען בלאָטיק און ווו ס׳איז ניט ברוקירט קען מען די בלאָטע ניט דורכגיין.

בעזשענצעס (פּליטים) פון פארשיידענע געגנטן קומען אָן אין וועגענער, צוגעדעקטע מיט לייוונטענע בוידן. זיי שטעלן זיך אָפּרוען אין שטעטל און זוכן אַן אָרט ווו זיך אויסצוטריקענען און אָנצוווארעמען. זיי דערציילן, אז דער דייטש דערנעענטערט זיך צו אונדזער געגנט, אז מען האָט זיי געראטן גיין קיין לובטש, ווייל דאָ וועט די מלחמה ניט דורכגיין. דער ניעמאַן און די בלאָטעס ארום לובטש, זיינען ניט צוגעפּאסט אויף צו פירן א מלחמה. בפרט אין אזא רעגנדיקן וועטער, ס׳איז כמעט זיכער, אז די דייטשע ארמיי וועט אויסמיידן דאָס שטעטל. וועלן זיי דאָ דערווייל קענען זיך אָפּרוען, אונטערפאשען די פערד און נאָך דעם זיך לאָזן קיין מינסק.

ס׳האָט לאנג ניט געדויערט און ס׳האָבן דורכן שטעטל גענומען מארשירן רוסישע אָבאָזן מיטן אָפּטרעטנדיקן מיליטער. זיי זיינען געגאנגען אָן אויפהער, טאָג און נאכט, דורך דער דעלאטיטשער גאס און דורכ־געשניטן דעם ניעמאַן אויף דריי פּאָנטאָן בריקן, אין לובטש, דעלאטיטש און קופּיצק.

א פּאָר טעג שפּעטער האָבן מיר שוין דערהערט דאָס דונערן פון די הארמאטן. דאָס האָט די דייטשע ארטילעריע באשאָסן די אָפּטרעטנדיקע רוסישע ארמיי.

א סך פון די לובטשער יידן האָבן שוין געהאט צוגעגרייט פערד

מיט וועגענער, מ׳זאָל קענען אנטלויפן, אויב די שלאכט וועט פאָרקומען אין שטעטל. די זיכערקייט פון די בעזשענצעס, אז אהער וועט די מלחמה ניט קומען, האָט ניט בארואיקט די לובטשער יידן, און ווער ס׳האָט נאָר געהאט די פּאָר רובל, אויף צו קויפן א פערד מיט א וואָגן, האָט דאָס געטאָן. אויך מיין טאטע האָט איינגעהאנדלט א קאר מיט א בויד און א פּאָר פערד. די בעסערע זאכן האָט מען אריינגעפּאקט אין קאר און דאָס רעשט באגראָבן אין דער ערד.

דער וועטער האָט זיך אויסגעלייטערט און ס׳איז געווען א שיינער זוניקער פרימאָרגן. די פערד זיינען געשטאנען אין שטאל און געשמאק געקייט. די קאר איז געשטאנען אין הויף א פארפאקטע, און דערוויל האָב איך זיך דאָרט געשפּילט, געזעסן אינעווייניק און געשמיסן מיטן בייטש אין דער לופטן, ווי כ׳וואָלט אָנגעטריבן די פערד.

פּלוצלינג האָט זיך דערהערט א שרעקלעכער דונערן, און וואָלקנס רויך האָבן זיך באוויזן אויפן הימל. די ברידער האָבן תיכף איינגעשפּאנט די פערד, צוגעבונדן צום קאר די בהמה, מיטגענומען סוכארעס און מיר זיינען אוועק אויפן ״וואָרעק״, הינטער די בתי־מדרשים. מ׳האָט געזאָגט, אז די געמויערטע ווענט פון די בתי־מדרשים וועלן באשיצן. די הארמאטן האָבן געדונערט אלץ מער און מער און די סנאריאדן זיינען געפאלן, וואָס א מאָל נעענטער צו אונדז. אויפן ״וואָרעק״ איז דעמאָלט געלעגן אויס־געלייגט, אויפן פייכטן גראָז, כמעט דאָס גאנצע שטעטל יידן.

ס׳איז צוגעפאלן דער אָוונט. די הארמאטן שיסעריי האָט זיך איינגעשטילט און די ווייבער זיינען אוועק בענטשן ליכט, טאקע סכנות־נפשות אָבער יידישקייט דארף מען אָפּהיטן. ס׳האָט זיך דערהערט א שטעפּן פון קוילנווארפערס, וואָס האָט ניט אויפגעהערט א גאנצע נאכט. עס זיינען דערגאנגען קלאנגען, אז די דייטשן זיינען שוין אין דעלאטיטש־זאהאָריע, אז די קאָזאקן ראבעווען אין שטעטל און מיידלעך באהאלטן זיך אויף די בוידעמס און קעלערס.

ס׳איז אָנגעקומען א קאלטער שבתדיקער פרימאָרגן. ווידער האָבן גענומען דונערן די הארמאטן און מ׳האָט געזען ווו די סנאריאדן פאלן, וואָס א מאָל אלץ נעענטער צו אונדז. מען זעט ווי מען ברענגט צו די

בתי־מדרשים פארבלוטיקטע מענטשן, שוער־פארוואונדעטע און הרוגים. די קאַזאקן האָבן אונטערגעצונדן דאָס שטעטל פון אלע זייטן און טרעטן אָפּ, קנוילן רויך און פייער־צונגען ציען זיך צום הימל. די סנאַריאַדן טראָגן זיך שוין איבער די קעפּ און רייסן זיך אויף גאָר נאָענט. אלע ליגן אויף דער ערד און א מאסן ״שמע ישראל״ באגלייט יעדן אויפרייס.

דער טאטע האלט מיך צו מיט די הענט, כ׳זאָל ניט פארלוירן גיין. די ברידער און שוועסטער זיינען זיך צעלאָפן, אזוי האָט דער טאטע באפוילן: ״אויב ס׳איז באשערט אומצוקומען, זאָל כאָטש עמיצער בלייבן״. ער האָט צעטיילט די משפחה אין דריי טיילן, יעדער טייל איז אוועק אויף אן אנדער אָרט.

לאנג האָבן זיך געצויגן די שעה׳ן, ווי ס׳וואָלט גאָר קיין סוף ניט געווען צו זיי. די צאָל פארוואונדעטע נעבן וואנט פון ווייסן בית־המדרש וואקסט כסדר. מען דערציילט וועגן א סך הרוגים אָן קעפּ, אָן הענט און אָן פיס.

א דייטשער עראָפּלאַן האָט עטלעכע מאָל געקרייזט איבער אונדזערע קעפּ. אן אייזערנער פויגל, וועלכן מיר האָבן נאָך קיינמאָל ניט געזען. באלד וועט ער מסתמא אראָפּלאָזן באָמבעס גלייך אויף אונדז, און קיינער וועט ניט בלייבן; ס׳ווילט זיך פון שרעק אריינקריכן טיפער אין דער ערד. ווייזט אויס, אז דער פליער האָט דערקענט, אז דאָס ליגן ציווילע מענטשן און ער האָט אונדז ניט באָמבארדירט.

אזייגער 3—2 נאָך מיטאָג, ווען דאָס שטעטל איז נאָך געשטאנען אין פלאמען, האָבן זיך באוויזן די דייטשן. די יידן האָבן געדאנקט גאָט וואָס מען איז ארויס בשלום פונעם פייער. די דייטשן האָבן פאראָרדנט צו פארלאָזן דעם ״וואָרעק״ און גיין צוריק אין די ווינציקע הייזער, וועלכע זיינען פארבליבן פון דער שריפה. נאָר די שלאָס־גאס איז געבליבן גאנץ.

זיינען אריבער קוים א פּאָר טעג און ס׳איז געקומען א פאראָרדענונג פון דייטשן מיליטער צו פארלאָזן דאָס שטעטל, אין דער ריכטונג צו נאָוואָגרודעק און שעלוב, ווייל ס׳וועט פּאָרקומען א גרויסע שלאכט און

אלע ציווילע קענען אומקומען, אויב זיי וועלן דאָ בלייבן. אז די שלאַכט וועט זיך ענדיקן, אין אייניקע טעג ארום, וועלן מיר זיך אומקערן אהיים.

ס׳איז פאַקטיש געווען דער גירוש פון לובטש, ביז די מלחמה האָט זיך פאַרענדיקט.

קיין ברירה איז ניט געווען: מ׳איז אוועק, ווער מיט פערד און וואָגן און ווער צופוס, מיט א זעקל זאכן אויפן פּלייצע, אָדער מיט ליידיקע הענט, ווייל אלץ איז פאַרברענט געוואָרן און אויסערן לעבן האָט מען שוין גאָרניט געהאט. ווו מען האָט נאָר געקענט קריגן אן אָרט אויף אוועקלייגן די קאָפּ און א שטיקל ברויט אויף צו שטילן דעם הונגער, האָרט אהין איז מען געגאנגען.

פון די פּאָר געציילטע טעג זיינען געוואָרן יאָרן פון וואנדערונגען איבער שטעט, דערפער און פּליטים־לאגערן. א סך זיינען אומגעקומען פון הונגער און מגיפות. קברים פון ליבטשער יידן זיינען פאַרזייט געוואָרן אין דער גאנצער געגנט. די קינדער האָבן פאר די 5—4 יאָר ניט באקומען קיין יידישן חינוך, זיי האָבן ניט געזען פאר זייערע אויגן קיין יידישן אות, געלעבט אין שטענדיקן פּחד פארן מאָרגן און זיך אָנגעזען מיט די מלחמה־גרוילן. נאָר די בענקשאפט צום שטעטל, דער חלום זיך אומצוקערן אהיים, האָט זיי אויפגעהאלטן, געגעבן כוחות אויסצוהאלטן דעם שווערן גורל פון א בעזשענעץ — א פּליט.

אונדזער משפּחה האָט זיך באזעצט אין דאָרף טריסטשאנקע נעבן שעלוב. נאָר פאַרלירנדיק די אויסזיכט באלד זיך אומצוקערן אהיים, האָט מיין טאטע ניט געוואָלט בלייבן לעבן צווישן די גויים און מיר זיינען אוועק קיין איוויע און פון דאָרט קיין ליפּנישאָק.

ווען מען האָט שוין דערלעבט קומען צוריק אהיים האָבן די צרות און פּורעניותן נאָך ניט אויפגעהערט. די שלאכטן צווישן די באָלשעוויקעס מיט די פּוילישע לעגיאָנען האָבן אויך אונדז געטראָפן. א פּאָר מאָל זיינען די לעגיאָנען אָפּגעטראָטן און צוריק פאַרנומען די געגנט. דאָס כפּרה־הינדל איז שטענדיק געווען דער יידישער יישוב. ווען דאָס שטעטל איז געבליבן א קורצע צייט אָן א מאכט זיינען תיכף געקומען פּאָגראָמען און

רויבערייען מצד די אַרטיקע גויים. יידיש בלוט און גוטס איז הפקר פאַר יעדן גוי אין די נאַרמאַלע צייטן, ווער רעדט נאָך אין צייטן פון הפקרות און ווילקיר.

ווידעראויפבוי:

ס׳איז דאָס יאָר 1919. די מלחמה האָט זיך געענדיקט און מ׳האָט באַשלאָסן אומצוקערן זיך צוריק אהיים, געגוג צו זיין ״בעזשענצעס״.

מיר האָבן דעמאָלט געוווינט אין ליפּנישאָק, א קליין שטעטעלע קרוב 42 קילאָמעטער פון לובטש. דאָרט האָב איך אויך באַקומען מיין עלעמענ־טאַרע בילדונג. איך געדענק, אז מיין פאָטער מיט די עלטערע ברידער זיינען אוועק צופוס קיין לובטש, מיטן געדאַנק אויפצובויען צוריק אונדזער הויז, וואָס איז פאַרברענט געוואָרן אין דער מלחמה.

ווען איך בין אין 1920, שוין א בר־מצוה יינגל, געקומען קיין לובטש האָט דאָס שטעטל אויסגעזען ווי א וואַלד. גרויסע ביימער זיינען אויס־געוואַקסן אויפן מאַרק און אויף די פּלעצער, וווּ די הייזער זיינען פריער געשטאַנען. ס׳איז ניט געווען צו דערקענען, וווּ ס׳איז געווען א גאַס און וווּ א פּלאַץ. נאָר די צערקווע האָט זיך אַרויסגעזען און אייניקע געמויערטע הייזער אויף שלאָס־גאַס.

דאָס שטעטל איז געווען צעגראָבן דורך א נעץ פון זיג־זאַגיקע טונעלן, בונקערס, מיט עפענונגען פאַר ביקסן, און ערד־שטיבלעך, צו וועלכע די דייטשן האָבן פאַרנוצט א טייל פון די גאַנץ־געבליבענע הייזער נאָך דער שריפה. לענג־אויס ביידע זייטן פון ניעמאַן זיינען געווען פאַרצוימונגען פון שטעכל־דראָט און פאַרפעסטיקטע אָקאָפּעס. ס׳האָט זיך אַרומגעוואַלגערט אַמוניציע, האַנט־גראַנאַטן און אויך ניט ווייניק מענטשלעכע ביינער.

ביסלעכווייז זיינען געקומען צוריק גאַנצע משפחות. מ׳האָט גענומען אויסהאַקן די ביימער, אויסגלייכן די פּלעצער, בויען צוריק די הייזער, גרעסערע און באַקוועמערע פון די פריערדיקע.

איך געדענק, אז אונדזער הויז איז שוין געווען אויפגעבויט, אָבער

נאָך ניט פאַרענדיקט און דערווינטער איז אונטערגעקומען. די קיך האָט מען געענדיקט און דאָרט האָבן מיר איבערגעווינטערט. דעם ערשטן ראש־השנה און יום־כפור האָבן זיך אלע יידן צוזאַמענגעקליבן, און געמאַכט א מנין ביי אונדז אין קיך. טוביה דער שמש האָט געדאַוונט מוסף, ער האָט אריינגעלייגט זיין גאַנץ האַרץ און כוח אין די תפילות, און דער עולם האָט זייער געוויינט.

אין 1921־סטן יאָר, איז שוין די יידישע באַפעלקערונג אַזוי אויס־געוואַקסן, אַז ס'האָט זיך דערוועקט די פראַגע פון א בית־המדרש און אויך די פראַגע פון א שול פאַר די קינדער. ס'איז געווען א צייט, וואָס דער יידישער לעבן האָט זיך מאָדערניזירט; דער חדר האָט שוין כמעט ווי אָפּגעשפּילט זיין ראָל און די פאָלקס־מענטשן האָבן געפאָדערט א מאָדערנע שול פאַר זייערע קינדער, וווּ מען זאָל זיי לערנען די מלוכה־שפּראַך, יידיש, העברעאיש, מאַטעמאַטיק, געשיכטע און נאַטור־קענטעניש. ביי אונדז אין הויז פלעגן פאַרקומען די פאַרזאַמלונגען פון די בעלי־הבתים, אויף וועלכע מ'האָט באַהאַנדלט אַלע געזעלשאַפטלעכע פּראָבלעמען. כ'זע ממש פאַר די אויגן חיים־איסר קאַבאַקן, יהושע שימשעלעוויטשן, דעם שוחט ר' יצחק אַראָנאָווסקי, אברהם־אהרונען א.א. ס'איז אויסגעקליבן געוואָרן א קאָמיטעט אין וועלכן ס'זיינען אריין, יהושע שימשעלעוויטש, מיין פאָטער, אהרון־דוד שלימאָוויטש, טוביה דער שמש, ביינוש ראַבינאָוויטש, יצחק, אברהם־אהרונס און אַנדערע. די באַפעלקערונג האָט זיך באַשטייערט מיט געלט און מ'האָט אויך געשריבן קיין אַמעריקע צו די לובטשער לאַנדסלייט.

צו ערשט האָט מען אויפגעבויט צוריק דעם רויטן בית־המדרש און א שטיקל צייט שפּעטער האָט מען אויסגעבויט די שול פאַר די קינדער.

ס'איז אויך אויפגעקומען א נייער, יינגערער, אַקטיווער דור פון טוער, וועלכע האָבן פיל ביי געשטייערט פאַרן געזעלשאַפטלעכן לעבן אין שטעטל. א ביז גאָר אייגנאַרטיקע פּערזענלעכקייט איז געווען חיים ברוק (א זון פון גוטע כיענעס), ער האָט א סך אויפגעטאָן פאַרן אָרטיקן שול־וועזן און איז געווען דער אנערקענטער מנהיג פון דער לובטשער קהילה, ביז צו איר לעצטן טאָג.

אויך מחלוקתן האָבן ניט געפעלט; ווי מיט א דור פריער איז אויס־געבראָכן א מחלוקת ביים אויפנעמען א נייעם רב. נאָך א לאנגער שקלא וטריא, איז ענדלעך אויפגענומען געוואָרן הרב יצחק ווייס, דער איידעם פון אלטן לובטשער רב, וועלכער איז דעמאָלט געזעסן אויפן נאָווארעדקער רבנות־שטול. הרב יצחק ווייס ז״ל, איז לײדער אויך געווען דער לעצטער לובטשער רב, און איז אומגעקומען צוזאמען מיט זיין עדה.

מסיבת פרידה לקושה שלימוביץ׳

די יוגנט האָט זיך אָרגאניזירט. ס׳זיינען אויפגעקומען פּארטייען, יוגנט־באוועגונגען, פילאנטראָפּישע אינסטיטוציעס, די ביבליאָטעק און דער דראמאטישער קרייז, וועלכער האָט געגעבן גוטע פאָרשטעלונגען, ווייט פון שונד און פּאָרנאָגראפיע און האָט פון זיינע הכנסות געשטיצט די געזעלשאפטלעכע טעטיקייט אין שטעטל.

ווען כ׳בין געקומען פון ווילנע אויף די זומער־וואקאציעס, האָב איך געהאָלפן דעם דראמקרייז אין זיין טעטיקייט, כ׳בין אויך געווען דער סופליאָר,ביים שטעלן די פּיעסע ״שיר־השירים״.

ס׳איז אויך געגרינדעט געוואָרן די פרייוויליקע פייערלעשער קאָמאַנדע, בראש פון וועלכער ס׳זיינען געשטאַנען די ״נאַטשאַלניקעס״, יידל קאַסמאַיעוויטש און ראובקע אברהם־אהרונס.

דאָס שטעטל האָט זיך געלעבט איר נאָרמאַלן לעבן, געהאַט אירע פריידן און צערן, דערגרייכונגען און אַנטוישונגען, צרות און דאגות, געהאָפט און געטרוימט וועגן בעסערע צייטן, וועגן א צוקונפט פאַר די קינדער, געחלומט וועגן גאולה און ימי המשיח, איינגעהאַלטן טראַדיציע און די אמונה, געווען זיכער, אַז דער שכר פאַר דעם עתיד לבוא.

און דער שכר האָט ניט פאַרשפעטיקט.

ער איז געקומען מיט פייער, טויט און חורבן... פון לובטש זיינען געבליבן נאָר חורבות, פון אירע יידן, נאָר געציילטע יחידים, די שארית־הפליטה, וועלכע טראָגט אין איר הארצן דעם אייביקן טרויער און ניט געשטילטן צער.

מינה צור

עזרה הדדית בלובץ׳

לובץ׳ היתה עיירה עניה, ומספר הנזקקים בה לעזרה היה גדול; אמנם, מוסדות מאורגנים לעזרה סוציאלית לא היו בה, אך היתה התחושה שיש לעזור לזולת בשעת דחק.

העזרה לנצרך התבצעה בצנעה ובענווה, כדי שלא לבייש עני בעוניו; השתדלו להוודע בעקיפין, מי הם הנצרכים ולעתים לתמוך, אף בלי להפגש בנזקקים במישרין.

דאגו לכך במיוחד, מספר נשים שלבן היה חם ופתוח לעזור לאנשים בסבלם, ביניהן שפרה רבינוביץ׳ (פייעס) ובײלה ברזינסקי, אשר עשו ימים כלילות, בגיוס אמצעים לעזרה. משנודע להן, כי משפחה נותרה ללא עצי הסקה, בימי החורף הקרים, השכימו בבוקר והניחו ליד דלת הנצרך עצי הסקה והסתלקו מהבית בצנעה שמא יפגשו בבעל־הבית ויעמידוהו במצב בלתי־נעים.

עם שחר השכימו שפרה ובײלה לבית־הכנסת, שם נודע להן, מי הנזקק לעזרה; לזה ״נפל״ סוס ובכך נשבר מטה לחמו, האחר נזקק לצרכי חתונה — ואין; לאחר שתרמו בעצמן, התחילו לחזור על פתחי הבתים בבקשן תרומה; הן פקדו בתים, אשר ידוע היה, כי בעלי־הבית לא יקפצו ידם מתת תרומה לדל. לעתים הודות להן הצליחה כלה להכנס לחופתה, רש זכה לכסות ואביון קבל עזרה לפרנסת משפחתו.

משהוחלט על הקמת בית־כנסת, התגיסו הנשים לאסוף תרומות; תחילה אספו להנחת היסוד, אחר־כך דאגו לקירות, לחלונות ואף לגג. המבצע הושלם ושמחתן היתה גמורה, רק כאשר הבנין עמד על תלו וארון הקודש הוכנס לתוכו.

תושבי העיירה תרמו, למרות שהיו עניים, לעתים תרמו מעל לאמצ־עיהם, תרמו גם משפחות שנזקקו בעצמן לעזרה.

מעשה שהיה עם הרב — רבי חיים מייזל (במרוצת השנים היה לרבה של לודז׳); בערב שבת שעה שאשתו עמדה לברך על הנרות, בפמוטי הכסף הממורקים והמבריקים אשר לה, ראתה — כי נעלמו. הרב זרזה לברך על הנרות פן תאחר, הוא לא גילה לאשתו שסברה לתומה כי נגנבו, לאן נעלמו הפמוטים.

במוצאי־שבת, שעה שבעלי הבתים ביקרו בבית הרב, כדי לבקשו לעזור לכלה להכנס לחופה, אמרה הרבנית: ״חבל שפמוטי הכסף שלנו נגנבו, יכולנו לתרום אותם — לעזרה לכלה״. כאן גילה הרב, כי אכן זאת עשה מבעוד יום וזה פשר העלמם של הפמוטים.

לא רק הרב נהג כך, כי אם רוב תושבי העיירה. בנאמנות ותוך הרגשה של אחריות, עזרו זה לזה.

אלקה לבנון

חיי התרבות בלובץ'

לובץ' היתה עיירה קטנה ומספר תושביה, בשנים שעליהן אני מספרת (1928—1932), קטן היה, אך בכל זאת התנהלה בעיירה פעולה תרבותית ענפה.

בעיירה היה אז רק בית־ספר עממי אחד שקם שנים אחדות אחרי מלחמת־העולם הראשונה. חלק מבוגריו שהיה צמא להשכלה ודעת, נסע להמשיך למודיו בנובוגרודק, אחרים הגיעו לוילנה, ללמוד בסמינר למורים. אחרים למדו בישיבות, בעיירות שבסביבה.

אותם נערים ונערות שיצאו מן העיירה לקנות דעת, חזרו בחופשות ועם תום למודיהם ותרמו רבות לפיתוח חיי תרבות בעיירתנו.

ברצוני להזכיר בכמה שורות את החוג הדרמטי של לובץ'. כל חבריו היו, כמובן, חובבים שעסקו בכל מיני עבודות אחרות. כל עבודות התיאט־רון: במוי, תפאורה, נגינה, שירה, רקוד ומשחק, בוצעו בהתנדבות. ההצגות התקיימו בבית מכבי־האש; כיון שהמבנה היה בנוי מקרשים עמדו רבים, אשר ידם לא השיגה לרכוש כרטיס, מחוץ לאולם והאזינו לשירה ולמוסיקה, חלק אף הצליח לראות את ההצגה בין הסדקים שבקירות הבנין.

בין משתתפי החוג ופעיליו היו: ה"פרימדונה" זלטקה פיבושביץ', שמואל שפירא, אלתר שמולביץ' ואחרים.

משפטים צבוריים: המשפטים נערכו בערבים והנושאים שהועלו למשפט היו בדרך־כלל אקטואליים. המשפטים התנהלו ברצינות ובכובד ראש, בהשתתפות סניגור, קטיגור, עדים ונאשמים.

בין פעילי המשפטים היו: אליעזר ארונובסקי, אלתר שמולביץ', שאול שמולביץ', ראובן ליבוביץ', אליעזר לוין, זכרונם לברכה, נחום שלימוביץ' יבל"א ועוד.

עם התחלת העליה החמישית, התנהלה בעיירה פעולה ציונית וחלוצית

מסועפת; רבים מחברי סניף ״החלוץ״ יצאו להכשרה ויחידים אף זכו לעלות לארץ־ישראל.

הוקם גם קן של ״השומר הצעיר״ על כל שכבותיו. עבודת ההדרכה נעשתה ע״י השכבה הבוגרת שחבריה היו צעירים מאוד וחסרי נסיון, אבל עבדו במסירות ומתוך אמונה לוהטת ברעיון הציוני. רבים מן הבוגרים הספיקו לעלות לארץ־ישראל, לפני שהשואה פקדה את יהדות אירופה.

ברוך ספוטניצקי

העיירה החרוטה בלבי

אינני יליד לובץ׳, אך העיירה חרוטה עמוק בלבי. משחר ילדותי שמעתי ספורים על העיירה ותושביה, מפי אמי חנה, אשר נולדה והתחנכה בעיירה.

המשפטים: ״אצלנו בלובץ׳...״ ״בלובץ׳ אומרים...״ ״אצלנו בלובץ׳ היה...״ נישאו בביתנו תדיר בפי אמי. בין המעשיות והספורים — מעשה ביהודיה, אשר רצתה לחזור מנובוגרודק ללובץ׳; כיון שכסף לנסיעה בעגלה לא היה לה, יצאה לדרכה ברגל. ביום שישי ארע הדבר ומחשש שמא לא תספיק להגיע לביתה, לפני מועד הדלקת הנרות, זכרה לקחת עימה באמתחתה נרות וגפרורים.

את פני שבת־המלכה הוכרחה לקדש בדרך. על אחד העצים שעמד בצידי הדרך, הדליקה נרות וברכה עליהם בקול. הרוח לא נשבה, השלהבות רצדו בשמחה ואורן נראה למרחוק. גויי הכפר השכן, באו לראות מהי האש המהבהבת ביער, ראו את הנרות והחליטו שמעשה נס קרה במקום. הספור התפרסם במהירות בכל הסביבה; כוהני דת עלו לתהות על מהות הנס והוחלט להקים כנסיה, כיון שהמקום קדוש. זוהי הכנסיה הקטנה העומדת על אם הדרך, בואכה לובץ׳.

ביקוריו של סבי, ר׳ משה־מרדכי אשרובסקי, השרו עלינו שמחה רבה.

שכנינו באו לבקרנו ולשמוע ספוריו הנפלאים; מעשה באדם מקהלת לובץ', אשר שרך דרכיו, נטש דת אבותיו ועשה מעשים להכעיס, עד שהגיע לידי שמד. נשא אשה נוכריה וחי בכפר בין הגויים, כאחד מהם. באחד מימי השבוע הגיע המומר לעיירה, עם תוצרתו, היה זה בדיוק יום כפור שנשכח מלבו של המומר. והנה — הכל סגור ונעול, שבת־שבתון, שלוה ושקט ברחובות העיירה; רק מבית־הכנסת, עולים קולות המתפללים, סלסולי החזן נישאים בתחינה וממלאים הלב יגון. ופתאום, נתעוררו געגועים בלב המומר, זכר ימים רחוקים עלו וצפו בזכרונו... הוא נמשך לבית־הכנסת כבכבלי קסם, אף בלי דעת למה... כשהגיע, נפל על הסף בבכי ובזעקה מרה: "אוי לי ואבוי לנשמתי... יהודים רחמנים, חטאתי! גדול עווני מנשוא... סלחו לי... קבלוני חזרה לעדת בני־ישראל!"

יהושע יעקב שימשעלעוויטש ורעיתו	רחל לעווין

מתכבדים בזה לבקש את כ' הרם לבוא לשמוח אתנו
ביום כלולת בננו היקרים

הכלה מרת	החתן מר
בתי' מרים שימשעלעוויטש	חיים ליב לעווין

אשר תהי' אי"ה למז"ט ביום ו' עש"ק פ' נשא יא' סיון
שנת תר"פא (17 Juni 1921)

החופה תהיה בשעה 4 אחה"צ, בעיר ליובטש.

כרטיס הזמנה לחתונה של זוג צעירים לובצ'אים בשנת 1921.

ביקרתי בעיירה לראשונה בהיותי בן שש, חתונה נערכה במקום. לעת ערב הובלו החתן והכלה ולפניהם הכליזמרים ל"שולהויף"; למרות שבאותו היום ירד גשם ודרך העפר היתה בוצית, לא בוטל הטקס והחופה התקיימה ברחבה על יד בתי־הכנסת, כמנהג יהודי לובץ'. לאחר החופה נהל בדחן, שהובא מהעיירה טראב, את הטקס והכריז בקול ניגון על

המתנות — "דרשה־געשאנק". ואני התפלאתי, למה הנשים מוחות דמעה מעיניהן . . .

חבורת הכליזמרים פצחה בנגינה, בניגונים מסתלסלים בו צפונים רחשי הלב היהודי, ערגה, תחינה ועצב רב, על הגלות, על קשיי החיים והפרנסה. בין המנגנים, ר' עוזר הכנר, "דער פידלער"; חוטי הכסף בזקנו, הפרוש על הכנור, מבהיקים, עיניו עצומות והוא מנגן בדבקות רבה; סביבו עומדים "המבינים" בנגינה, ביניהם דודי, המתמוגג מנחת ומתנדנד לקול הצלילים הענוגים.

בשנת 1915, כאשר הדי היריות מן החזית החלו להגיע למקום, עזבו רבים בתיהם ומצאו מחסה בבית־המדרש, הבנוי מלבנים. אך הגורל התאכזר לתושבים, על בית־המדרש נפל פגז, הרג שלושה־עשר אנשים ופצע אחרים; דכאון ואבל שררו במקום. משנכנס הצבא הגרמני, הוכרז האזור כקו חזית והתושבים גורשו.

— — — — — — — — — — — — — — —

הייתי עם דודי בין ראשוני החוזרים לעיירה. קשה היה להכירה; הרס ועזובה שלטו בכל; הבתים פורקו או נופצו ע"י הגרמנים. הרחובות וככר השוק בותרו על־ידי חפירות ושוחות הגנה, וצמחיית פרא בכל מקום. רבים מהחוזרים מצאו מקלט בתוך השוחות והחלו בחריצות ובתושיה רבה, להקים את העיירה מהריסותיה.

מקץ שנתיים נזדמנתי שוב ללובץ'. העיירה עמדה בבניתה, בית־המדרש, אשר נשרף במלחמה, עמד כבר על תלו. לא קל היה לתושבי המקום העניים, אשר רבים עדין חיו בשוחות, לדאוג לשקומו, אך עשו זאת בנפש חפצה. יתר על כן, דאגו שאף מלמד יהיה במקום וירביץ תורה לילדים.

חנה קאגאן-סירליס

טעג פון פרייד און צער

נאָך א תקופה פון 55 יאָר, איז ניט אזוי לייכט צו געדענקען דאָס שטעטל, אָבער ס׳איז אויך ניט אזוי לייכט צו פארגעסן אונדזער לובטש, א קליין, אָרעם שטעטל מיט א באפעלקערונג פון איבער צוויי-דריטל יידן.

באזונדערס געדענקט זיך מיר די אייגנארטיקע, טיף פארוואָרצלטע יידישקייט און פרומקייט אינעם שטעטל, דער שולהויף מיט די צוויי בתי־מדרשים און די הילצערנע שול. אינעם רויטן בית־המדרש זיינען תמיד געזעסן ישיבה־בחורים, פון אלע עקן לאנד און געלערנט תורה. בחורים אין קורצע זשאקעטן און אין לאנגע קאפאָטעס. פון פוילן, גאליציע, רוסלאנד און ליטע. דאָס רוב פאנאטיש פרום און א טייל, וואָס האָט שוין פארזוכט פונעם ״עץ הדעת״, האָט זיך דערלויבט אָנצוטאָן דייטש־מעריש און זיך אויפפירן א ביסעלע פרייער.

האָבן זיך די בחורים אין עפּעס געניייטיקט: שיך, א קאפּאָטע, אָדער א ״באשטעלונג״ אויף עסן, זיינען זיי געקומען צו יחיאל דעם מלמד, מיין פאָטער ע״ה, און ער פלעגט זיי שוין דאָס באזאָרגן; ניט מיט זיין אייגן געלט, ווייל ער איז געווען א גרעסערער קבצן פון זיי, נאָר ער האָט געוווּסט ווו און צו וועמען זיך ווענדן, אָדער מען פלעגט ארויסשיקן א פּאָר מיידלעך, מיט א ווייסער פאטשיילקע, פון שטוב צו שטוב, צו קלייבן נדבות פאר דעם צוועק; די לובטשער יידן האָבן געגעבן, ניט פרעגנדיק קיין סך שאלות.

מיין טאטע איז, בדרך־כלל, געווען א מענטש, וואָס האָט ליב געהאט צו העלפן א צווייטן אויף פארשיידענע אופנים: שטעלן באנקעס, מעסטן די היץ, באזאָרגן די אורחים מיט אן אָרט אויף שבת. ער פלעגט פרייטיק צו־נאכט ניט פארלאָזן דעם בית־מדרש, ביז ער האָט ניט באזאָרגט אלע אורחים. ער איז אויך געווען דער שטענדיקער בעל־קריאה אין רויטן בית־מדרש.

כ׳דערמאָן זיך די מחלוקת, וואָס איז אויסגעבראָכן אין שטעטל, ביים אויפנעמען אַ נייעם רב. איין צד איז געווען פאַרן רב ר׳ יוסף־אליהו און דער צווייטער צד פאַרן רב ר׳ הירש. יעדן שבת פאַרן לייענען די תורה איז געווען ״פריילעך״. צום סוף האָט לובטש געהאַט צוויי רבנים.

ניט ווייט פון באָד איז געווען די ״קרעניצע״ (קוואל), און מיר פלעגן דאָרט שעפּן וואַסער פאַר טיי אויף שבת. נאָענט צום רויטן בית־מדרש איז געווען די ״ליאַדאָוונע״; ווינטער פלעגט מען דאָרט אָנגרייטן אייז פון טייך, וואָס האָט געקלעקט ביזן צווייטן ווינטער, פאַר די שטעטלשע צוועקן.

שייט על הניימן — אויפן ניעמאַן.

פון שולהויף ביזן ניעמאַן האָט זיך געצויגן דער ״וואַראַק״ (לאָנקע), וווּ ס׳האָבן זיך געפּאַשעט די שטעטלשע גענדז. די קינדער פלעגן דאָרט גיין אויפקלייבן די פעדערן. פרייטיק פלעגן מיר גיין צום טייך, שייערן די מעשענע לייכטער און קופּערנע פיש־פאַנען.

ביז היינט קען איך ניט פאַרגעסן, די שבתדיקע שפּאַצירן איבער דער שלאָס־גאַס און הינטערן שלאָס, די שפּאַצירן אין נאָענטן וואַלד און

באזונדערס די שפאצירן אויף שיפלעך איבערן ניעמאן, אין ליכטיקע לבנה־נעכט; דאָס זינגען אין כאָר פארשיידענע יידישע לידער, און אָפטמאָל אויך אומלעגאלע, שטרענג־פארבאָטענע, ארבעטער־לידער.

דאָס זיינען געווען די לעצטע יאָרן פאר דער ערשטער וועלט־מלחמה; אלץ איז דעמאָלט געווען פרימיטיוו, אָפּגעשטאנען, יעדע נייע דערשיינונג איז אויפגענומען געוואָרן מיט פרייד און יוגנטלעכער התלהבות. כ׳דערמאָן זיך די באגייסטערונג אין שטעטל, ווען עטלעכע יוגנטלעכע האָבן געגרינדעט אן אמאטאָרן־קרייז און געשפילט ״טעאטער״, אין שייער ביי ברוך, אסתר־רייזלס; זיי האָבן געשפילט ״מכירת־יוסף״ און ווער ס׳האָט נאָר געהאט א קאָפּיקע, איז געגאנגען אין טעאטער און פארגאָסן טרערן ביי יעדע ״מאָראלישע״ סצענע.

אין די זומערדיקע שבתים, פלעגן מיר מיט שמחה לויפן אָנקוקן דעם ״פאראכאָד״ (דאמפער) אויפן ניעמאן, מיט די פריציש־אויסגעפוצטע פאסאזשירן. מיר פלעגן זיי מקנא זיין און אונדזערע געדאנקען פלעגן זיך אוועקטראָגן צו ווייטע מקומות, אומבאקאנטע שטעט און לענדער.

ווי אזוי קען איך דערמאָנען יענע צייט און ניט דערמאָנען דערביי מיינע זעקס ברידער ע״ה, וועלכע מען האָט אין שטעטל גערופן ״מלאָכים״, צוליב זייער גוטסקייט, איידלקייט און טריהייט פון איינעם צום אנדערן.

מן־הסתם געדענקען נאָך א טייל לובטשער מיין ברודער ברוך. ער איז געווען א לערער און א פערזענלעכקייט, וואָס לאָזט זיך ניט פארגעסן. ער איז געווען דער ערשטער, וואָס האָט אריינגעבראכט אין שטעטל די פרייע געדאנקען פון יענער צייט; ער איז געווען א גוטער רעדנער און א טאלאנטפולער פּאָרלייענער; די יונגע חברים האָבן אים באטראכט פאר זייער גייסטיקן רבי און אייניקע פלעגן אים טאקע אזוי רופן. ווען ס׳פלעגט אין וואלד פאָרקומען אן אומלעגאלע פארזאמלונג, צו וועלכער מען פלעגט אים פירן מיט א פור, צוליב זיין קראנקן פוס, פלעגן עטלעכע בחורים שטיין אויף דער וואך און ביים קלענסטן פארדאכט, אז די פּאָליציי קומט, פלעגט מען דאָס ערשטע אויסבאהאלטן ברוכן, ווייל באזונדערס אויף אים האָט די פּאָליציי געהאלטן אן אויג.

מיר האָבן געוווינט אין מאַשינקעס שטוב, הינטער זיין גרויס הויז. אנטקעגן אונדז איז געווען די "טשיינע" (טיי־הויז), ווו די פּאָליציי האָט זיך אויפגעהאלטן. פלעגט טרעפן, אז מיינע פינף ברידער מיט א פּאָר חברים פלעגן צוזאַמען ארויסגיין פון הויז, פלעגט די פּאָליציי באלד אָפּשטאטן ביי אונדז א וויזיט, קאָנטראָלירן צי ס׳איז, חלילה, ניט געווען קיין אומלעגאלע "סאָבראַניע" (פארזאמלונג). מיינע עלטערן פלעגן פשוט קראנק ווערן פון שרעק.

איינמאָל, פּסח, אכט אזייגער אינדערפרי, קומען אריין צו אונדז א פּאָר פּאָליציאנטן, צו זוכן אן אומלעגאלן טוער, וואָס האָט געדאַרפט קומען קיין לובטש ריידן אויף א פארזאמלונג; מיינע ברידער זיינען נאָך געלעגן אין די בעטן, אויסער מאָטקען, וואָס איז אוועק הערן דעם חזן. דערהערט אין בית־מדרש, אז מען זוכט ביי אונדז אין שטוב — און ס׳איז טאקע געווען ביי אונדז א סך אומלעגאלע ליטעראטור — איז ער געלאָפן אהיים. אָנשטאָט אריינצוגיין אין שטוב האָט ער אריינגעקוקט קודם דורכן פענצטער; די פּאָליציאנטן, זייענדיק זיכער, אז דאָס איז דער גאסט וועלכן זיי זוכן, זיינען ארויסגעלאָפן אין דרויסן און גלייך צו אים; מאָטקע האָט זיך דערשראָקן און איז אנטלאָפן; זיי האָבן אים נאָכגעיאָגט איבער די לובטשער גאסן, איבערן בית־עולם, ביז ער האָט זיך פון זיי ארויסגעדרייט, נאָר זיין היטל האָט ער לויפנדיק פארלאָרן און די פּאָליציאנטן האָבן דעם "טראָפיי" געבראַכט צום פּריסטאַוו; דער פּריסטאַוו האָט געברענט פון רציחה און געשריען: "ווער דאַרף די היטל, דעם קאָפּ האָט איר געזאָלט ברענגען!"

מאָטקע האָט זיך אויסבאהאלטן עטלעכע טעג ביי אשר־זעליגן, דעם שניידער, אויפן בוידעם און נאכער איז ער, אן "אויסגעפוצטער" אין ווייבערשע קליידער, אוועק אינמיטן נאכט קיין קאָטלאָווע, ווו מיין ברודער, צבי־נחום, איז געווען א לערער ביי בנימין קאָטלאָווער. פון דאָרט איז מאָטקע שפּעטער אוועק קיין אמעריקע.

ווען די פּויערים, אויפגעהעצטע דורך די פּאָפּן און צארישע אגענטן, האָבן אָנגעהויבן צו בושעווען און מען האָט געקענט דערוואַרטן א פּאָגראָם, האָבן מיינע ברידער געגרינדעט א זעלבסטשוץ גרופּע. זיי האָבן געקראָגן

געוועד, וואָס זיי פלעגן באַהאַלטן אין א שטרויענעם דאַך, ניט ווייט פון אונדזער הויז. אז די גרופּע איז זיך צונויפגעקומען אויף א באַראַטונג, פלעגט מיין מאַמע שטיין אויף דער וואַך און ניט פאַרלאָזט זיך אויף די בחורים, וועלכע זיינען געשטאַנען אין דרויסן אויף דער וואַך.

מיינע ברידער זיינען אוועק פון שטעטל; א פּאָר קיין אַמעריקע, א פּאָר אין ישיבה און ברוך איז אוועק קיין באַראַנאָוויטש, וווּ ער איז געווען א העברעאישער לערער.

ברוך איז געוואָרן א חתן פאַר זייער א שיין מיידל, אָבער א וואָך פאַר דער חתונה איז ער פּלוצלינג געשטאָרבן אין באַראַנאָוויטש. דער אומגליק האָט אונדז זייער צעבראָכן, אָבער פאַר אומגליקן איז ניטאָ קיין גרענעץ, און מיט נײַנצן טעג שפּעטער איז אויך געשטאָרבן מיין ברודער מאָטקע, וועלכער איז געקומען צוריק פון אַמעריקע, צו זוכן א היילונג אין לובטשער וואַלד פון דער שווינדזוכט "טשאַכאָטקע", וואָס האָט אַן רחמנות געבושעוועט צווישן דער אָרעמער באַפעלקערונג.

נאָך די אומגליקן האָט מיין טאַטע מער ניט געקענט זיצן אין לובטש, דער ווייטיק און דער צער האָבן אים געטראָגן און מיר זיינען אוועק קיין אַמעריקע.

— — — — — — — — — — — — — — —

רוף איך איצט ארויס אין זכרון, יענע טעג פון פרייד און צער, יוגנט־חלומות, האָפענונגען און אַנטוישונגען. א ניט געשטילטע בענקשאַפט נעמט מיך ארום און די אויגן ווערן פייכט, די טרערן קומען פון זיך אליין.

וואָס איז פון דיר געוואָרן מיין ליבע, אַלטע היים — לובטש ? . . .

מ. צינוביץ׳

ר׳ שמואל מייזל ומשפחתו

היה מנכבדי לובץ׳, אחיו של הגאון המפורסם ר׳ אליהו־חיים, אב״ד לודז וחתנו של הנכבד, ר׳ בן־ציון שפירא (באקשטער), אחיו של הרב הצדיק ר׳ שמואל באקשטר.

ר׳ שמואל מייזל, היה איש נכבד, כדוגמת אחיו שהתגוררו בלובץ׳. ביתו היה בית ועד לתורה וכל הרבנים, ה־שד״רים והמגידים, עשו להם אכסניה בביתו של האיש החשוב הזה. היה מראשי הלומדים בחברת הש״ס שבבית־המדרש המקומי. זכה ר׳ שמואל מייזל לשני חתנים גדולי תורה וגאונים שהיו בפרקי זמן מסוימים, סמוכים על שלחנו: ר׳ יעקב־משה דירקטור, אב״ד מוש ור׳ מתתיהו מדניצקי, אב״ד שרשובי וביטן (פלך גרודנה).

הרב ר׳ יעקב־משה דירקטור

הרב ר׳ יעקב־משה (תקע״ט—תרל״ט), אב״ד סטולוביץ ומוש הסמוכה לברנוביץ׳, היה גדול בתורה ואחד המובהקים שבדורו. שו״ת ממנו מובאים ב״באר יצחק״, להגאון ר׳ יצחק־אלחנן, אב״ד קובנה ו״בבית־דוד״, להגאון ר׳ דוד טעבלי, מו״צ מינסק ומתואר הוא ע״י שניהם כאיש גדול בתורתו ובצדקתו. בקשר לצדקתו, יש לציין שרבים היו האנשים אשר באו להתברך מפיו, החשיבוהו כפועל ישועות ו״יהודי טוב״ (א גוטער ייד). נפטר בשנת תרל״ט. בידיעה על מותו שהובאה ב״הצפירה״, גליון מס׳ 16, 1879, כתוב על ״הרב הגאון איש המופת״. ברם, כשהיה בא ללובץ׳, היה מסתיר דבר זה ולא רצה להתבלט בכך, פרט למקרים יוצאים מן הכלל.

יודעי דבר היו אומרים שר׳ יעקב־משה, בהיותו באברכיותו בלובץ׳, למד שם חכמת הקבלה מפיו של הרב הצדיק ר׳ יהונתן ואף היה מתפלל בסידור האר״י, אבל לא בזמן שהיה עובר לפני התיבה. ידענותו בקבלה והתנהגותו כ״יהודי טוב״ עמדה לו להרב ר׳ יעקב־משה, להיות נערץ, גם על ידי החסידים של מוש שהוו שם כח מרכזי גדול. כן היה בא לבקרו האדמו״ר מסלונים, ר׳ אברהם וינברג, בזמן התארחותו אצל חסידיו במוש.

בנו של הצדיק ר׳ יעקב־משה, הרב הגאון ר׳ ישראל־יהונתן ירושלימסקי, הסתופף בישיבות בירושלים ואחר־כך בישיבת וולוזשין. ר׳ ישראל־יהונתן היה אחר־כך אב״ד באורלה (פלך גרודנה) ואיהומן (פלך מינסק), שם מנוחתו כבוד בשנת תרע״ז. ר׳ ישראל־יהונתן הצטיין גם בידענותו בשדה חכמת ישראל והיה בעל סגנון יפה בעברית. במאמרו ״האם הבבלי ראה את הירושלמי״ שפרסם ב״הכרם״ של אלעזר אטלס, הוא משיג קשות על הרב החכם הירשנזון.

ר׳ ישראל־יהונתן שהה בילדותו בלובץ׳, אצל סבו ר׳ שמואל מייזל, כדי לספוג לתוכו השראה תורנית של למדני העיירה.

חתנו של הרב הגאון ר׳ ישראל־יהונתן, הוא הרב הגאון ר׳ יחזקאל אברמסקי נ״י, החי כיום בירושלים, לשעבר אב״ד בסמוליאן, סמולביץ׳, סלוצק וראב״ד לונדון, בירת אנגליה. יו״ר החנוך החרדי העצמאי בישראל ומגיד שעור בישיבת סלובודקה — בני ברק. ר׳ יחזקאל התפרסם בעולם התורה, על ידי חיבורו הכולל ״חזון יחזקאל על כל התוספתא״. בעד חיבורו זה, הוענק לו בשנת תשט״ז, פרס עירית תל־אביב, ע״ש הרב קוק.

הרב ר׳ מתתיהו מדניצקי

ר׳ מתתיהו מדניצקי, חתנו השני של ר׳ שמואל מייזל, אף הוא מגדולי הרבנים היה. חיבורו הלמדני ״מתת ידו״ זכה לפרסום רב בעולם הרבני. היה רב אב״ד בשתי הקהלות שרשובי וביטן (פלך גרודנה). בסוף ימיו עלה לארץ־ישראל ונפטר בשנת תרע״ו.

ר׳ מתתיהו, טרם היותו לרב, התגורר מספר שנים בלובץ׳, עוד הספיק

להכיר מקרוב את ר׳ שמואל באקשטר, אשר מסר לו אישית, בעל־פה, מדרכי מורו ורבו, הגאון ר׳ חיים מוולוזשין, בעניני רבנות ובסדרי יחסים עם בעלי־בתים, לרוחה של תורה. כל זה שמש נר לרגליו בהליכותיו בקודש עם בני עדתו.

זיקתו של ר׳ מתתיהו מדניצקי ללובץ׳, מתבטאת גם בהצעתו לר׳ יוסף יוזל, איש הורוביץ׳ — איש המוסר, ליסד בלובץ׳ סניף של כולל אברכים בצביון מוסרי, כפי שעשה בנובהרדוק. ר׳ מתתיהו היה קרוב לתנועה זו, למד בשעתו בקובנה בקבוץ תלמודי והיה מקורב לגאון ר׳ ישראל סאלאנטר, המשפיע הרוחני של קבוץ זה.

בהיות ר׳ מתתיהו אברך בלובץ׳, הכיר שם את האברך התלמודי המפורסם, ר׳ מלכיאל־הלוי טננבוים שהתגורר אז באחוזת חותנו, ליד ירמיץ׳ הסמוכה ללובץ׳ וקרליץ׳ והיה בא ללובץ׳, לשוחח עם האב״ד המקומי ועם למדני בית־המדרש בדברי תורה. לימים נתפרסם ר׳ מלכיאל כגאון וכמשיב בהוראה, בהיותו כבר אב״ד בלומז׳ה ומפורסם בחיבורו הידוע ״דברי מלכיאל״. ר׳ מלכיאל השיא את בתו לבנו של הרב מתתיהו, ר׳ שמואל־משה מדניצקי, אף הוא למדן גדול שהשתקע אחר כך בתל־אביב.

בשנת תר״ח הופיע הספר ״גליא מסכת״ להגאון ר׳ דוד בר׳ משה, אב״ד נובהרדוק. ברשימת החותמים על ספר זה מראש, מופיעה גם קבוצת חותמים מלובץ׳ והם: האב״ד דמתא (לא נזכר השם), ר׳ אליעזר ליפמאן, ר׳ ישעיה־זלמן, ר׳ נחום מייזל, (אחיו וחותנו של הגאון ר׳ אליהו־חיים מייזל) וכן ר׳ חיים־שלמה בר׳ יוסף, ר׳ משה סגל ור׳ בנימין בר׳ דב.

נספחות לרשימה על יוצאי חלציו של ר׳ שמואל מייזל

חתנו של הרב יעקב־משה דירקטור, אב״ד סטולוביץ ומוש, היה הרב הגאון ר׳ יעקב־יצחק וורנובסקי, יליד בוברויסק (תר״ג—תר״ד), לאביו הרב אהרן־דב, מחסידי לכביץ׳ וקוידאנוב, חניך ישיבת וולוזשין בימי

הנצי"ב והג"ר יוסף־דוד סולובייצ'יק. הרב וורנובסקי היה תקופת זמן־מה ראש־ישיבת לידה ובשנת תרל"ט, נתמנה למלא מקומו של חותנו ברבנות מוש החדשה; פעל שם בהצלחה עד יום פטירתו, כ"ג טבת, שנת תרס"ג.

הרב וורנובסקי — יצאו לו מוניטין כגדול בתורה, שקדן ומנהיג דתי וצבורי למופת ולתפארת. חזר במשך ימי חייו, ארבעים פעם על הש"ס, היה מחדש גדול ודבק גם בלמודי זוהר וספרי קבלה. בקי בבבלי ובירושלמי ובכל מקצוע שהוא בהלכה, אגדה ומדרשים. היה משכים לתפילה ונמצא בבית־המדרש — לומד עטוף בטלית ותפילין — עד חצות היום. היה מחשיב ומוקיר כל אחד ואחד מבני המקום ושיחותיו היו תמיד, על טהרת הקודש; מעולם לא כעס על איש.

יסד בעיירה מוש "קבוץ" תלמודי של צעירים ונוסדה חברת "תומכי תורה" לתמוך בהם; אהב את תלמידיו אהבת נפש והיה מסור להם בכל מאודו. כשנפטר לעולמו הספידו הרב הגאון ר' צבי־הירש לאמפרט, (בעל "פסקי הגר"א") ואמר עליו, במעמד קהל רב מהעיירה ומהסביבה, כי במותו נפלו שלושת העמודים: תורה, עבודה וגמילות חסדים.

הרב ר' יעקב־יצחק וורנובסקי, הוצע לקבלת רבנות לובץ'. ברם, משום שלא רצה לוותר על נסיעותיו הקבועות להאדמו"ר, ר' אהרן מקוידא־נוב, קשה היה דבר זה אצל זקני הבעלי־בתים "המתנגדים" בלובץ' ומנויו לא יצא לפועל.

בנו אהרן־דב וורנובסקי, היה מזכיר ועד הישיבות בוילנה. עוד בצעירותו הדפיס ספר אביו "חלק יעקב", המכיל גם תולדות אביו זצ"ל.

— — — — — — — — — — — — — —

לר' שמואל מייזל, איש לובץ', היתה בת שלישית שהשיאה למר אברהם הרכבי, איש נובהרדוק. מספר שנים חי בלובץ' סמוך על שלחן חותנו, אחר־כך עבר לישיבת קבע ביקטרינוסלאב (אוקראינה).

היה עסקן צבורי ידוע בעיר זו. פרסם מאמרים ורשימות בעתון העברי "המליץ", על חיי הקהלה היהודית בעיר גדולה זו, על מנהיגיה, מוסדותיה, חברותיה וארגוניה. עודד אישי צבור בפעילותם בשדה החנוך והתרבות העברית המקורית ובארגון מוסדות צדקה וחסד.

אלקה ינקלביץ

לובץ' בשנות השלושים

שנות השלושים:

האנטישמיות הפולנית הרימה ראש, טרם עלית הנאצים לשלטון בגרמניה. הסביבה שלנו שנקראה ה"קרסים המז־רחיים" של פולין (רוסיה הלבנה המע־רבית), החלה לספוג את האנטישמיות שהתפשטה כמחלה מדבקת.

אנחנו — הנוער המתבגר — הר־גשנו שהאוירה סביבנו מתמלאת רעל ומשטמה ואין לפנינו דרך אחרת, אלא להמלט טרם תפקוד אותנו פורענות.

אותה עת פקד גל ציוני אדיר את יהדות פולין; העתונות היהודית הטיפה לעליה לארץ־ישראל, בכל הדרכים ובכל האמצעים. — התחלנו לחשוב על עליה כפתח להצלה.

בשנות העשרים עלתה מעיירתנו קבוצת חלוצים ובשנת 1927 חזר חלק מהם ללובץ', בעקבות המשבר בארץ־ישראל, חוסר העבודה והרעב; ואנחנו מה נעשה שם? הן אין לנו עדין די נסיון־חיים ומקצוע טרם רכשנו, כולנו סמוכים על שלחן ההורים, איך אפשר לצאת לעולם הרחוק?

נחרט בזכרוני יום אחד (בעצם ימי המשבר והמאורעות בארץ־ישראל) בשנת 1929; היה זה יום חורפי קר, בשסערת שלג משתוללת בחוץ ומכסה את עין השמש. באותו יום נפרדנו מאיטקה שמולביץ' שעלתה לא"י, מוכנה לכל הקשיים והנסיונות שיעמדו בפניה.

בשנת 1931 החלו להגיע מהארץ בשורות טובות יותר, המאורעות פסקו, התחילה בניה בממדים גדולים והתחילו ההכנות ל"מכביה" של שנת 1932.

קבוצות צעירים החלו להתארגן לעלות לא״י, במסווה של תיירים המבקרים ב״מכביה״. הבעיה איך להשאר בארץ, היתה לגברים די קשה, היה עליהם להעלם ולהשאר בעלום-שם. לעומתם נמצא פתרון לבחורות: נשואים פיקטיביים לאזרחי הארץ.

התחלתי לחשוב על עליה בדרך זו. ההחלטה לא היתה קלה, אבל בדמיוני כבר ראיתי עצמי אורזת המזודות ונוסעת. עברו עלי לילות ללא שינה, בהם הרהרתי איך מודיעים על החלטתי להורים, לאח, לאחיות? אם כי היינו משפחה ברוכת ילדים, לא היה אדם מיותר בבית. כפי שציפיתי, נתקבלה החלטתי כרעם ביום בהיר וההתנגדות היתה גדולה. הראשון שספרתי לו על כך, היה ידיד קרוב של משפחתנו, שמואל שפירא ז״ל. הוא זעם וקפץ מכעס: ״היתכן? לאן היא תסע? ילדה צעירה, ללא נסיון? ל״חלפוצים״?! הרי כולם בורחים משם! אני, לא הייתי נותן לה לנסוע״.

הוא הסית את הורי. וכולם נדו לי: ״השתגעת? מה תעשי שם? הרי תסבלי חרפת רעב; אילו היית, לפחות, בעלת-מקצוע, ניחא. אבל כך, רק תבזבזי הוצאות ותברחי משם בחרפה״. הוכוחים עם ההורים לא פסקו, לא עזרו גם האיומים והתחנונים; כיון שלא ויתרתי והשבתי מלחמה, השלימו הורי עם החלטתי והתחילו ההכנות.

ביום חורף מושלג בחודש מרץ, 1932, נפרדתי מהורי, מסבתא, אחיותי, אחי, מקרובים, ידידים, חברות, חברים, שכנים ומעיירתי לובץ׳. היתה זאת פרידה קשה, רוויה דמעות וצער, כאילו הרגשנו שזאת היא פרידה לעולמים.

משפחתי האהובה, מה יקרת לי! ככל שחולפות השנים יודעת אני להעריך סגולותיך היקרות.

אבי ז״ל, אשר לא היה מאמץ שיקשה עליו כדי לפרנס משפחתו, עסק במסחר ובמלאכת האפיה, היה טרוד כל ימות השבוע. אך כשבאה השבת, היה ממש קורן מאושר. בליל שישי נהג להביא מבית-הכנסת אורח לשבת, קידש על היין והנעים זמירות-שבת.

אמי ז״ל, גדלה ילדיה וטיפחה משפחה ללא לאות. קמה טרם שחר לעבודת יומה ומצאה זמן וכח לעזור לאבי במאפיתו.

סבתי ז״ל, האם היהודיה הטפוסית, אשר טובת הילדים והנכדים היו עיקר עבורה, למרות שהיתה חלושה וחולנית, היתה מלאת מרץ ויוזמה בכל הקשור בנכדיה. בימי החורף הקרים נהגה לסור לבית־הספר ולהביא באמתחתה אוכל חם לילדים.

בימי שישי נהגה לאסוף בבתים חלות לשבת ולהניחם בסל ליד דלת הנזקקים, מתוך כוונה שלא לבייש את האנשים. היא עמלה רבות עבור כלות הנזקקות לבגד וחתונה והרבתה במתן בסתר.

אחיותי היקרות — שינה ואשקלה, אחי האהוב — יוסף, בזכרוני נותרו, כפי שנראו בשעת פרידתנו, — צעירים, יפים ומלאים חלומות לעתיד, אותם לא זכו להגשים.

ט. שמשוני

חוג החובבים

בלובץ׳ פעל חוג של חובבים, אשר הציג מחזות; חוג זה נקרא ביידיש ״אמאטאָרן־פאראיין״ ואליו השתייכו בעלי כשרונות, מכל הגילים ולאו דוקא מן הצעירים. בין החברים בחוג היו: שמואל שפירא, נחום שלימוביץ׳, קושא שלימוביץ׳, ברל קבק, אלטר שמולביץ׳, זלטקה פייבור־שביץ׳ ואחרים. בראש החוג עמדה ועדה של מספר חברים (לא מהשחקנים דוקא). מתפקידה היה לבחור במחזה אשר יוצג — לרוב הוצגו המחזות של גולפאדן. הועדה התפצלה לשתי ועדות משנה, — אמנותית וארגונית.

הועדה האמנותית, — תפקידה היה לבחון תפקידים, להתאים שחקנים לתפקידים השונים וכן לביים את ההצגה.

הועדה הארגונית, — תפקידה היה לארגן את הצד הטכני של ההצגה; לדאוג לאולם, להשיג רשיון מהשלטונות, לדאוג לתפאורות, לפרסם את ההצגה ולהפיץ את הכרטיסים בין האוכלוסיה.

רוב ההצגות בוימו על־ידי שמואל שפירא, שהיה בזמנו עוזר לבמאי באחד התיאטרונות שבמוסקבה והיה לו כשרון מלידה לביום ולמשחק. הוא עצמו נטל חלק כשחקן (לרוב גילם טפוסים של שדכן או יהודי שלומיאל). כשהפסיק להשתתף בהצגות, החלו חברים אחרים מהלהקה לביים מחזות.

מחוסר אולם מתאים להצגות, הקימו במה באחד מחדרי בית־הספר העממי. לאחר מכן, כשהוקם מבנה קבוע עבור הכבאים המתנדבים, הוקמה במה קבועה בירכתי הבנין, שם הוצגו המחזות. בנין ״מכבי־האש״ עמד באמצע ככר השוק, הוחזקו בו אביזרי כבוי־אש כגון: משאבות, חביות־מים על שני גלגלים, סולמות וקורנסים. ביום ההצגה הוצא הציוד מחוץ לאולם ובמקומו הוצבו ספסלים עבור הצופים.

בדרך־כלל הועלו ההצגות במוצאי שבת; ההצגה התחילה בשעה מאוחרת מאוד, כמעט בחצות, כיון שהתחילו בהצגה רק כשהתמלא האולם.

אחד התפקידים החשובים בהצגה, היה ״הלחשן״ (כותב שורות אלו מלא לא פעם תפקיד זה). מתפקידו של הלחשן היה לעקוב אחרי המלל שבפי השחקנים, אם הם בקיאים בטקסט, או חלילה סוטים מהנוסח ואז להחלץ לעזרה, להעלותם על דרך המלך, על־ידי לחישת המילים אשר שכחו. אולם ההצגות לא היה בנוי לפי כללי האקוסטיקה, לפעמים לא הגיעו דברי השחקנים לצופים שישבו בספסלים האחרונים של האולם, אך דוקא הלחשן נשמע באולם. הלחשן גרם למבוכה לשחקניות, כיון שמקומו של הלחשן היה מתחת לרצפת הבמה וראשו מבצבץ מעל קרשי הבמה, כשגגון פתוח כלפי פנים הבמה נתון מעל לראשו, כדי להסתירו מעיני הקהל. השחקניות — בנות ישראל הצנועות, התבישו לפסוע ליד תא הלחשן, מפאת עיניו הבולשות...

פקדה אותנו לעתים להקה של שחקנים מקצועיים, אשר הציגו עצמם כפלג מה״ווילנער־טרופע״ (״הלהקה הוילנאית״). כשחסרו להם שחקנים, הם נעזרו בחברי החוג הדרמטי של לובץ׳, בעיקר לתפקידים מישניים. ברצון עזרנו להם גם בארגון ההצגה, כי למדנו מהם אמנות המשחק

וכששפר גורלנו, הדריכו אותנו בבמוי ההצגה, עליה עבדנו אותה עת בחוג הדרמטי שלנו.

הצגת מחזה היה טעון רשיון ממשלתי. בכדי להשיגו היה עלינו לתרגם את המחזה לשפה הפולנית ולשלוח את התרגום למשרדי שלטון המחוז בנובוגרודק. בדרך־כלל, לא נתקלנו בקשיים בהשגת הרשיון, כיון שהצגנו מחזות מחיי היהודים ולא היה בהם דבר, אשר יכול היה להתפרש כביקורת נגד השלטון. זכור לי מקרה שהרשיון לא הגיע בזמן עקב טעות, דבר שגרם לנו טרדה רבה ועגמת נפש.

המקרה קרה ביום שבת ובמוצאי שבת הצטרכה להתקיים ההצגה. ברחובות פורסמו המודעות, כל הכרטיסים נמכרו, כל ההכנות נעשו ומשום מה בושש הרשיון להגיע; התקשרנו בטלפון עם פקיד הרישום ושאלנוהו לפשר העכוב. הפקיד ענה, כי הרשיון הוכן, כי בטעות לא נשלח אלינו ביום שישי והבטיח שישלח אותו אלינו, ברכבת המגיעה בערב לעיירה.

באותו יום שבת, לפני הצהרים, בא שוטר לביתנו והזמין אותי לתחנת המשטרה. לא ידעתי על מה נזעקתי, אולם לא דאגתי, כי כל אנשי המשטרה היו מיודעי והכירוני היטב בזכות אבי, אשר בתוקף תפקידו היה מקורב לשלטונות, בהיותו מנהל הבנק המקומי וסוחר אמיד.

בבואי לתחנת המשטרה, נאמר לי שאוסרים עלינו לקיים ההצגה בערב, כי אין בידינו רשיון וכי עלי, כאחראי על הארגון לתת את הדין על כך שפרסמנו על מועד ההצגה, בלי שיהיה רשיון בידינו. אמרתי לשוטרים שזה עתה התקשרנו עם שלטון המחוז והובטח לנו, כי הרשיון ישלח אלינו עוד הערב, לפני שתועלה ההצגה; הם אפילו לא אבו לשמוע. חשבתי שלא יבולע לי, כיון שכל אחד מהשוטרים קבל מאבי בכל חג "מתנות" והרשתי לעצמי להרים קולי, הוכחתי אותם על הקשיים שהם גורמים לנו, על לא עוון בכפנו. לתמהוני, הכניסוני מיד לתא המעצר, בו הייתי כלוא למעלה משעתים. חברי ידעו שהלכתי לתחנת המשטרה ומשבוששתי לחזור, באו לברר מה קרה לי; כשנודע להם שנעצרתי הזעיקו את אבי, אשר חילץ אותי מהמאסר, תוך הבטחה שיעונישני על חוצפתי; הרשיון הגיע בערב, כפי שהובטח וההצגה הוצגה במועדה.

ההכנסות מהצגות אלו היו קודש לרכישת ספרים עבור הספריה, וכן

לעזרת חברים נצרכים שעמדו לעלות לארץ־ישראל, וחסר היה להם להוצאות הדרך. לא אחד מיוצאי לובז׳ בישראל, עלה ארצה בעזרת ארגון חובבים זה.

כך תרמה הלהקה הדרמטית לתושבי העיירה, בשמשה מקור של הנאה, התוודעו דרכה למקורות התרבות של עמנו, ובעקיפין תרמה גם לבנין ארץ־ישראל וישובה.

אביגדור שמוקלר

עיירתי דלטיץ׳

״עיירה שם קטנה
בתים אחדים
כמו לשעשועים
בנוה הילדים״

זכרונות העיירה מציפים אותי בבהירות רבה, ובאוזני מהדהדים מילות השיר, התואמים כל־כך את עיירתי הקטנה.

הנה — בית־המדרש היפה, מתוכו נישאים ובוקעים קולות לומדי גמרא ומשניות; בצלו מסתופפים ״עמי־הארץ״ הקוראים בכוונה ובדבקות בספר התהלים; בין כתליו שפכו היהודים שיחם לפני אביהם שבשמים ובקשו שיפתח לפניהם את שערי רחמיו; בו מרקדים בשמחת־תורה, בהתלהבות הולכת וגוברת, עם ספרי תורה ביד ומכים את המן, בצהלת־חג, עם רעשנים של פורים.

ערב שבת: מבעוד יום שבתה העיירה; היהודים חוזרים, נקיים ומטוהרים מטרדות ימי החול, מבית־המרחץ, ומכוונים לבם לקבל את היום־הקדוש.

העיירה לובשת חג: בבגדי שבת, בצעדים מדודים הולכים לבית־המדרש, איש מברך רעהו ב״שבת שלום״, קול תפילה עולה ונישא מבית־המדרש, — יהודים מקבלים פני שבת המלכה.

בבית מבהיקה בלובנה המפה על השלחן; הנרות דולקים בשלהבת קודש, שרים זמירות ומקבלים פני מלאכי־השבת, מלאכי־השלום, מקדשים על היין המאדים בכוס ועל חלות השבת הקלועות; אוכלים סעודת השבת: דגים ממולאים ומפולפלים, מטובלים בחזרת, שריחם נישא למרחוק, מרק אטריות, בשר עוף ו"צימעס" של גזר.

העייפות משתלטת, מתחילים להתנמנם, מברכים ברכת־המזון ופורשים למנוחת הלילה.

יום השבת: יהודים הולכים לבית־המדרש לתפילה. מי שנתמזל מזלו עולה לתורה, או קונה "מפטיר" בזול.

החמין, עליו טרחה עקרת־הבית מבעוד יום, ממתין לבעליו; ריחו עולה מן הבתים. יושבים לשלחן לסעוד, שרים זמירות־שבת ו"חוטפים" תנומה. ברחובות העיירה מטיילות משפחות, היוצאות לנשום אויר צח ולעכל את סעודת השבת השמנה.

לפתחי הבתים יושבים "בעלי־הבתים" ומשוחחים שיחת חולין בטלה. צעירים שלובי זרוע מלהגים בעליזות.

באחו שמחוץ לעיירה רועים הסוסים, נהנים אף הם ממנוחת השבת, תחת לשאת משאות כבדים בדרכי העפר שבין העיירות.

השמש מעריבה; בית־המדרש מתמלא מפה־לפה מתפללים, המבקשים שבוע טוב של בריאות ופרנסה; מברכים זה את זה בשבוע־טוב וחוזרים הביתה להבדיל בין קודש לחול, להבדיל בין יום שכולו טוב לבין ששת ימי דאגות וטרדות פרנסה.

אני זוכר את אמי, השרה בקולה הערב עם צאת השבת: "אלוהי אברהם, יצחק ויעקב, הנה שבת קודש שנתת לנו ברוב חסדך הולך ונגמר, יום החול מתקרב ובא; יהי רצון מלפניך שגם השבוע הבא עלינו לטובה, יהיה שבוע של ברכה, בריאות ופרנסה טובה".

חתונה בעיירה: העיירה כולה לובשת חג, כולם מוזמנים, עשיר ורש, זקן ונער. לובשים בגדי יום־טוב ובאים לשמוח בשמחת הזוג הצעיר. הכליזמרים משמיעים קולם, יש מי שמחבר שירים וחרוזים לכבוד המאורע, אחרים יוצאים ברקודים.

״החדר״: חדרון צר ובפינתו עביט שופכין. המולת טף המשחרים לתעלולים ממלאת את החדר, על אף העונשים שהרבי היה מטיל עלינו, אף מבלי לבדוק מי האשם. כשהרביץ הרבי לא היה מבחין בין ״צדיק״ ל״רשע״ — כולם יצאו חיבים לפניו. ומעשה שהיה: הרבי התנמנם בשעת השעור, הדביקו ילדי החדר את זקנו בדונג לשלחן. וכשהתעורר לא יכול היה להוריד זקנו. ברור שהעונש היה קולקטיבי וכל אחד מאתנו זכה במתת ידו.

בימות הקיץ רצנו לנהר; בדרכנו אליו, התחלנו לפשוט בגדינו מקוצר רוח; השתקשקנו ערומים בין אדוותיו הצוננות ושכחנו עולם ומלואו.

לעתים נהלנו ״מלחמות״ עם ילדי הגויים, מלחמה שנשקה העיקרי היה אבנים, אף שיד ״עשו״ היתה כמעט תמיד על העליונה, לא חדלנו ממשובתנו.

בדלטיץ׳ חי קומץ יהודים, בתוך סביבה נוכרית, היחסים בין הגויים ליהודים היו אמנם יחסי שכנות תקינים, הן במסחר והן במלאכה, אך לעתים הגיעו לידי מריבות והתכתשויות. מעשה בשכננו חיים-לייב הדייג ואשתו שגויים שכורים באו בלילה לנפץ שמשות ביתם; חיים-לייב תפס מגרפה, אשתו אף היא לא אבדה עשתונותיה ותפסה מרדה, שניהם הכו את הגויים מכות נאמנות עד שהבריחום, — שנית לא ההינו לבוא.

הדרך ללובץ׳ עברה בעיירתנו. כשהגויים נסעו לימי חג או לירידים ללובץ׳, אפשר היה לשאת ולתת אתם. לפתע החליט הפריץ שהדרך מפריעה לו, כיון שהיא עוברת ליד אחוזתו ויש להעבירה מחוץ לעיירה. כשהחלו משרתיו בנתוץ הגשר ליד טחנת-הקמח, בדרך המובילה ללובץ׳, יצאו נגדו חוצץ כל בני העיירה; היו מהלומות ומכות, רבים אף נפצעו קשה, אך ללא הואיל. גם לאחר שהעלו באש את אסמו של הפריץ, לא הסכים לסגת. הסכסוך הגיע למשפט, בו זכתה העיירה. הדרך נשארה במקומה, למגינת לבו של הפריץ ולשמחתם של היהודים.

אני זוכר את הניימן, על מימיו הזכים, בו בילינו בשייט ודייג. ליד הניימן נפרשת ככר הרום, מכוסה דשא ועצים עתיקים, עבותי צמרת ופארות, בצלם אהבתי להתבודד ולטוות חלומות לימים שיבואו. המקום

שמש מקום מפגש לבני הנעורים, בצל הצמרות יכלו אף להתחבק ולהתנשק, בלי שתשזפם עין זר.

יערות עבותים, משיבי נפש בצינתם עטרו את העיירה. בימות החום בילינו עתותינו ביניהם במנוחה, או באסוף פטריות וקטיף אגוזים.

בחורשה, באמצע הדרך בין לובץ׳ לדלטיץ׳, נערכו הפגישות המשותפות בין הנוער של שתי העיירות. כל פגישה היתה בשבילנו חוויה בלתי נשכחת והזמן עבר בשירה ובמשחקים. עודני זוכר שהפסדתי במשחק המשכון (פאנדן) והיה עלי לדקלם משירי ביאליק.

חזרתי לדלטיץ׳ אחרי מלחמת-העולם הראשונה, כפליט שבע נדודים. העיירה נהרסה כליל, רק מספר בתים נותרו ראויים למגורים, הרס וחורבן שררו בכל, בורות, שוחות ועזובה, אף הניימן — מתת השמים לעיירה — נחסם בגדר בטחון מחושמלת, מבחינת ״מנגד תראה ואליו לא תקרב״. שהיתי כשני חודשים בבית ושוב לקחתי בידי מקל הנדודים.

יותר לא ראיתי את העיירה — ערש ילדותי; לא זכיתי לפגוש שנית את יהודיה הטובים, יראי השמים שעבדו קונם באמונה שלמה. כיון שהכורת הגרמני ירד אף עליהם. יחד עם יהדות אירופה, הושמדו גם הם בשואה הנוראה שירדה על עמנו. תנצב״ה.

יונה דגני (ליצ'יצקי)

לזכור ולא לשכוח!

מדי שנה, חוגגים את יום הנצחון על גרמניה הנאצית, המפלצת אשר הכ־חידה שישה מליונים יהודים, שרפה והשמידה ערים ועיירות.

על שמחת הנצחון, מתגברת העצ־בות והתוגה על שנהרסה גם ערש יל־דותי, עיירתי הקטנה, בה קשורים זכ־רונות ילדותי.

לובץ' שכנה בפולין המזרחית, עיי־רה יהודית טפוסית, כמותה מוצאים בספורי מנדלי מוכר ספרים, שלום־עליכם וסופרים אחרים. אך פעמי הת־קופה נשמעו אף בה. בית־הספר העברי ותנועות הנוער מלאו לבבות הצעירים בערגה לשיבת ציון, ברצון לעלות לארץ־ישראל ולכבוש שממו־תיה בעבודה ובעמל.

משפחה לה היה קרוב בארץ־ישראל, ראתה לעצמה מקור לגאוה בכך. שעה שהייתי כבר בארץ־ישראל, קבלתי מכתב מאחותי בת החמש־עשרה בו היא כותבת, עד כמה היא מאושרת בעובדה שאחות יש לה בארץ־ישראל, ועד כמה צר לה שהיא עצמה לא עימי כאן. אף אחי, ילד בן שנים־עשר, מבקש שאכתוב לו "הרבה הרבה" על ארץ־ישראל.

בימי שהותי בעיירה, חודשים מספר לפני עליתי, עברו ליד ביתי מדי יום־ביומו שתי נשים, לעתים אף שוחחנו; האחת ספרה על שלוש בנותיה הנמצאות בארץ ועל געגועיה העזים אליהן; השניה — נותרה עם ילדיה הקטנים ללא משענת ועזרה, כיון שארבעת ילדיה הגדולים עלו כבר; אך מילה של תלונה לא נשמעה מפיה, למרות שהגורל המר לה מאוד, מדי בוקר השכימה לעבודה — לנפות פשתן — כדי לפרנס משפחתה

ולא להזדקק למתנת בשר ודם; נהפוך הוא, בעיניה עמדה גאוה על הזכות שנפלה בחלקה, כי מיוצאי חלציה נמצאים בארץ־האבות, בה ישמעו פעמי הגואל. מחשבה זו זקפה קומתה ועזרה לה לשאת את קשיי ותלאות הפרנסה.

לנגד עיני חולפת שורה ארוכה של דמויות מתושבי העיירה, יהודים טרודים ועסוקים במלאכות שונות, סוחרים זעירים, בעלי־מלאכה, המתיגעים לפרנס משפחתם, אך גם העניים ביותר, אף אלו שלא ידעו קרוא וכתוב, היה לבם פתוח למתרחש בעולם בכלל ובארץ־ישראל בפרט.

מזכרוני לא מש אברהם־איטשה שקלוט, הסנדלר, הרכון על מלאכתו, רוצע במרצע, מניח טלאי על הנעל, פטישו מפזז בין ידיו והוא נושא תפילה לאביו שבשמים, כי פרנסתו תהיה מצויה, אך בלבו ערגה לדעת מה מתרחש בעולם הגדול. כיון שידיעתו בקריאה לא הספיקה להתמצא בסבך האותיות הקטנות ואף כסף, לקנות עתון, לא היה ברשותו, נחפז מדי יום ללובה התפר, לשמוע את החדשות שהוקראו בקול רם מהעתון היומי.

יעקב בעל העגלה, — בקיץ נהג בעגלה גדולה ובחורף במזחלת רחבה. בעוד חשכה בחוץ קם לעבודה, בגשם טורד, בשלג רב ובקור של 30 מעלות מתחת לאפס, כדי לפרנס משפחתו בכבוד. עבודתו המפרכת לא נטלה ממנו, את חוש ההומור שלו, נהפוך הוא, נופך נוסף היה להלצותיו השנונות, נוסף להם סרקזם, הבא ללעוג לחברה הגבוהה והמתנשאת. צעירים ומבוגרים אהבו לבלות במחיצתו, בערבים הארוכים של החורף, לשמוע ספוריו, המתובלים באמרות עסיסיות, על הרפתקאותיו בדרכים שנסע, על מלחמת־העולם הראשונה ועל המתרחש בעולם הגדול.

לעתים, כשהזדמנו "הסנדלר" ו"בעל העגלה" יחדיו, עמדו והתוכחו זה עם זה על "פוליטיקה", על פרקים בהיסטוריה הכללית והיהודית, הביעו דעות ונבאו עתידות בכובד ראש ובלהט רב.

איצ'ה טוביהס (איטשע טעוויעס), — דודי היקר והטוב, אשר בצר לנו, הושיט יד לעזרה, נטל על עצמו לשמש אב למשפחתו אחר מות אביו, הודות לו לא הרגישו את צער היתמות.

שרה אטשה — אמי הענווה והחסודה, אשה יראת שמים וטובת לב,

פשוטת הליכות ומצניעה לכת, אשר השכילה בשכלה הבריא, כשרונה, ובאינטליגנציה הטבעית בה נחונה, להתגבר על תלאות החיים, לגדל ילדיה, להקנות להם תורה ודעת, לטפח בלבם אהבה לזולת, להשרות אוירת שמחה בכל ימות השנה ובימי החגים במיוחד. רבים מאנשי העיירה מצאו בה משענת, כי על אף טרדותיה, מצאה פנאי לעזור לאחרים.

רבקה, — כל אנשי העיירה הכירוה וכבדוה; שחוחת גוו מזקנה, אך על אף נטל השנים, סובבה בעיירה כדי לאסוף פרוטה לפרוטה לנזקקים; ידעה מי זקוק לה ועמלה ולא שקטה, עד שהצליחה לאסוף סכום שיהיה בו כדי לעזור לנזקק.

אנשי העיירה היקרים, — אשר השכילו להקים בנין לבית־ספר עברי, בעיירה מוקפת גויים, בית־ספר, אשר הקנה תורה, דעת ותרבות עברית ולאומית. יהודים עניים, אשר נרתמו להקמת בית־הספר, ברצון, בידיהם ממש, חסכו מפתם לשלם שכר למוד עבור ילדיהם ועשו זאת בשמחה ובנפש חפצה.

מורי בית־הספר, אשר העמידו דורות רבים של תלמידים; חיים פרסקי — אשר לא נרתע מקשיים והמשיך לעמול בחריצות, המורים שלום סוננזון, יעקב שמולביץ׳ ואחרים.

חובבי הבמה, — שמואל שפירא, קלמן (שימשונס) וזלטקה פיבושביץ׳, אשר השכילו להביא לצבור בכשרון ובחן את המתרחש בחברה היהודית, בבית־המדרש, בועדות למיניהן, לא פחדו לגלות בפומבי את הפגמים בחיי העם. חובבי הבמה תרמו תרומה חשובה, להתהוות מסגרת של שוחרי תרבות בעיירה.

אלטר ליבוביץ׳, — היה 3 שנים בהכשרה, אך הוטל עליו להדריך בקן ולכן לא נתן לו לעלות. קיילה שמולביץ׳ — בקסמה האישי ובחן הליכותיה, ידעה לחנך, להדריך ולהטיל מרות. זוכרת אני את מחנה הקיץ בו השקיעה יוזמה רבה בהקמתו ולהצלחתו:

מחנה קיץ: חברי הקן, צעירים ומבוגרים, יצאו לחיק הטבע, לחיות יחדיו ולהסתגל לחיות בהכשרה ובקבוץ בארץ־ישראל.

היציאה לחיק הטבע וחיי השתוף, השרו אוירה של אחוה וקירוב

לבבות. הימים התמשכו בגיל ורננה, עד שעה מאוחרת בלילות, בילינו סביב שלהבות המדורות הבוערות, ברקודים ושירים.

המחנה הווה מאורע מיוחד. רבים מתושבי העיירה באו לראות, כיצד חיים הצעירים מחוץ לבית ההורים.

אברהמ'לה קלמנוביץ', — דמות בולטת ונערצת, למרות שהיה מהשכ־בה הצעירה, היה אחד מעמודי התווך של הקן. כשרוני מאד, מהיר תפיסה, שנון ובקי בתורה. צער רב הצטערו רבים מזקני העיירה, כי אברהמ'לה אינו פונה ללמודי קודש בישיבה, ניסו אף לפתותו להמשיך במורשת האבות, הבטיחו לו הבטחות רבות, אך אברהמ'לה נדבק בציונות והאמין בה. פעל לתחית התרבות העברית; בעתון הקיר שהוציא בקן, כתב מאמרים מלאי להט נעורים, חכמה ודעת על הוויות העולם, היהדות, הציונות וארץ־ישראל.

קשה עלי המחשבה כי אברהמ'לה התוסס, מלא המרץ ובר הלבב, איננו עוד. פתיל חייו נתק בגלל אכזריות הקלגס הנאצי.

שנים רבות חלפו מאז הנצחון על החיה הנאצית, אך הפצעים עדין לא נגלדו. זכר יקירינו והדם הנקי שנשפך, זועק אלינו ומצווה:

לזכור ולא לשכוח!!!

צוויי רעליגיעזע אונטערנעמונגען אין לובטש

"דאָס וואָרט" נומער 211, ווילנע,
כ"ח תשרי, תרפ"ח (1928).

גניזה פון צעריסענע און געשענדעטע ספרי־תורה און אנדערע ספרי־קודש אין לובטש.

מיט אייניקע וואָכן צוריק האָט אונדזער שטעטל געפּראַוועט א מערקווירדיקן הספד. פון דער צייט פון דער מלחמה זיינען צעריסן און געשענדעט געוואָרן פיל ספרי־תורה און ספרים. די בעלי־בתים פון שטעטל האָבן אָבער מיט מסירת נפש אונטערן פייער פון די ביקסן און האַרמאַטן

נעלאָפן און געראַטעוועט די הייליקייטן, ווו זיי זיינען ביז איצט געלעגן צוזאַמענגענומען אין איין אָרט. איצט האָט מען זיי געבראַכט צו קבורה און מספּיד געווען.

דער הספד וואָס דער רב האָט געמאַכט איז געווען זייער רירנד. באַזונדערס האַרצרייסנד איז געווען, ווען דער רב האָט דערמאָנט די 13 קדושים, וואָס זיינען געפאַלן אין יענע שרעקלעכע טעג. מיט אַראָפּ־געלאָזענע קעפּ איז מען געגאַנגען נאָך דער מיטה. יעדערער האָט זיך געשפּירט צעבראָכן אונטער דער ווירקונג פון דעם הספד.

א פייערונג פון א ספר־תורה

מיט א וואָך שפּעטער האָבן מיר שוין געפייערט א שמחה. עס זיינען אריינגעטראָגן געוואָרן אין בית־המדרש א ספר־תורה מיט 2 שס״ן. די ספר־תורה האָט מנדב געווען האשה מרת שפרה ראַבינאָוויטש. מיט גרויס פּאַראַד איז פאָרגעקומען די פייערונג. אַן אָרקעסטער האָט געשפּילט. די חופּה אונטער וועלכער מען האָט געטראָגן די ספר־תורה איז געווען באַפּוצט מיט א גאָלדענע קרוין. טריט ביי טריט האָט מען געטראָגן אונטער דער חופּה די ספר־תורה. יעדער וועמען מ׳האָט מכבד געווען, ביז מען איז געקומען צום טויער פון שול־הויף. און דאַן האָט זיך ערשט אָנגעהויבן די ריכטיקע פייערלעכקייט. דאַן האָט אונדזער רב געהאַלטן א פייערלעכע דרשה, אין וועלכער ער האָט באַלויכטן מיט מאמרי חז״ל די באַדייטונג פון טאָג. יענעם טרויעריקן טאָג פון מקבר זיין די ספרים האָט ער צוזאַמענגעבונדן מיט דעם טאָג פון אריינטראָגן די ספרים.

גלייך פון בית־המדרש איז מען געגאַנגען מיטן אָרקעסטער נעמען די שס״ן. דער טאָג איז געווען א טאָג פון שמחה. דער אָרקעסטער האָט געשפּילט ביז שפּעט ביינאַכט ביי דער אָנוועזנהייט פון גאַנץ שטאָט.

אין עטלעכע טעג ארום וועט ביי אונדז ווידער פאָרקומען א פייערונג פון אריינטראָגן נאָך א ספר־תורה, וועלכע עס טראָגן אריין חברה תהלים.

ש. ראַבינאָוויטש

באמערקונג צו דער א.ד. קאָרעספּאָנדענץ.

דער מחבר פון דער אויבן דערמאָנטער קאָרעספּאָנדענץ שלום ראַבינאָוויטש איז געווען מיינער א גוטער באקאנטער פון דער צייט, וואָס מיר האָבן געלערנט צוזאמען אין דער באוווסטער מירער ישיבה. אין דער ישיבה האָט מען אים גערופן ״שלום זשעטלער״, ווייל געקומען איז ער אין ישיבה פון זשעטל, ווו די משפחה זיינע האָט געלעבט בעת דער ערשטער וועלט־מלחמה און אויך א געוויסע צייט נאָך דער מלחמה. מיר זיינען ביידע געווען באפריינדעט, א געוויסע צייט אבאָנירט צוזאמען דעם ווארשעווער ״מאָמענט״.

ער איז געווען א שיינער באחנטער בחורל, א בלאָנדין, מיט גוטע מאניערן, א גוט דערצויגענער, מיט א ליבלעכן שמייכל אויפן העלן פּנים זיינעם. דאכט זיך מיר, אז ער איז אויך געווען א מנגן. קיין טאטן האָט ער שוין דאן ניט געהאט, נאָר א מאמען אן אשת חיל, א ווירדיקע פרוי און ווי עס ווייזט אויס, איז זי דאָס די שפרה ראבינאָוויטש, וואָס האָט מנדב געווען די ספר־תורה פארן לובטשער בית־המדרש.

שלום ראבינאָוויטש, ווי עס געדענקט זיך, איז געווען א באלעזענער בחור, געקענט צו ביסלעך די העברעאישע און יידישע ליטעראטור. ער איז געווען א שטרענג רעליגיעזער, אָבער ניט לויטן שניט פון די מוסר־ניקעס, וואָס זייער אטמאָספערע האָט דאן באהערשט די מירער ישיבה. ער האָט זיך גערעכנט צו דער קליינער, אזוי צו זאָגן, ליבעראלער גרופּע אין דער ישיבה.

שלום האָט געהאט א שוואכקייט צום שרייבן. ער האָט דאָס אויסגענוצט אין די שפּעטערדיקע יאָרן זייענדיק שוין אין לובטש, צו שרייבן קאָרעספּאָנדענציעס אין דער אָרטאָדאָקסישער ווילנער וואָכנבלאט ״דאָס וואָרט״,דער אָרגאן פון ״ועד הישיבות״ צענטראלע אין ווילנע, וואָס איז געווען האלב אגודיסטיש באאיינפלוסט, אָבער אויך מזרחיסטיש־געשטימטע שרייבער האָבן זיך אין אים באטייליקט.

ברענגענדיק צום דרוק א פּאָר קאָרעספּאָנדענציעס איבער לובטש פון שלום ראבינאָוויטש, האָב איך זיך דערמאָנט אין דעם פיינעם, שטיל־איידעלן שלום ״זשעטלער״ און געהאלטן פאר מיין פליכט צוגעבן מיינע פּאָר שורות וועגן אים. הי״ד.

משה צינאָוויטש

טעטיקייט פון סניף "ועד הישיבות" אין לובטש

"דאָס וואָרט" נומער 178, ווילנע
פרייטיק, פרשת תשא, תרפ"ח

"שבת, פרשת תרומה, האָט אונדז באַזוכט הרה"ג ר' שמואל מאַרקאָ־וויטש שליט"א מטורעץ. ער האָט אָפּגעהאַלטן אין שול א גלענצענדע דרשה, וועלכע האָט אַלעמען באַאיינפלוסט. אָן אונטערשייד פון עלטער און יוגנט זיינען אַלע באַווירקט געוואָרן פון זיין טאַלאַנטפולע רעדע, אין וועלכע ער האָט אַלזייטיק אויפגעקלערט דעם נויטיקן חוב פון תרומת השקל פאַר די ישיבות אין אַלע צייטן און באַזונדערס איצט. אַלע אָנוועזנדע האָבן זיך גאַנץ וואַרים אָפּגערופן, און מוצש"ק איז צונויפגערופן געוואָרן א גרויסע אסיפה.

ס'זיינען קאָאָפּטירט געוואָרן נייע כחות צום עקזיסטירנדן קאָמיטעט, און גלייך אויף מאָרגן איז דער נייער ועד צוזאַמען מיט דעם טורעצער רב הנ"ל צוגעטראָטן צו דער זאַמלונגס אַקציע פון די שקלים. לויט די ציפערן פון די לעצטע זאַמלונגען, איז צו זען ווי ווייט און הייך ס'האָט זיך ביי אונדז אין צוזאַמענהאַנג דערמיט אויפגעהויבן דער מצב פון שקל פאַרן "ועד הישיבות".

בנוגע ווייטער איז אָנגענומען געוואָרן איינטיילן די שטאָט אויף פיר קוואַרטאַלן, וועלכע די חברי הועד האָבן זיך פייערלעך פאַרפליכטעט דורכצופירן די גביית השקלים, און דער היגער רב, הרה"ג ר' יצחק ווייס שליט"א, האָט זיך מנדב געווען צו יעדן מאָנאַט פאַר יעדע גבייה מעורר צו זיין וועגן דעם אין שול.

אין ועד זיינען אריין: הרב דפה — יו"ר, צבי ציבערסקי — גזבר, שלום ראַבינאָוויטש — מזכיר. ר' יצחק אראָנאָווסקי — שו"ב, לייב סאָקאָלאָווסקי, יצחק באַקשט, אברהם ראַבינאָוויטש, ישראל־יוסף לעווין, אברהם־יוסף נאָוואָמישסקי, אברהם־ישראל מישקין, ישראל כהן וראובן קאַנטאָראָוויטש.

ש. ר.

געבראַכט צום דרוק: משה צינוביץ'

מ. צינוביץ׳

רבנים, ילידי לובץ׳

הג״ר אליקום שפירא

נולד בלובץ׳ בשנת תקפ״ו, לאביו הרב ר׳ חיים שהיה אחר־כך אב״ד בסולצ׳ניק (פלך וילנה). נמנה על משפחת הרב הגאון ר׳ אליעזר שפירא, אב״ד לובץ׳. היה גם שאר־בשרו של הגאון ר׳ אריה־לייב שפירא, אב״ד קובנה, היה חביב מאוד עליו וממנו קבל ר׳ אליקום הצעיר דרכי הנהגה ברבנות ושמש לפניו ולפני הגאון ר׳ ראובן הלוי, בהוראת רבנות למעשה.

ר׳ אליקום היה רב, אב״ד הורודוק (פלך וילנה), איבניץ, איישישוק ומו״צ ראשי בגרודנה. נחשב לאחד הרבנים הבולטים ביותר בסביבות ההן. ר׳ אליקום היה גדול בתורה, בעל הוראה מומחה, חכם המתמצא בבעיות העולם, שולט בשפה הרוסית בדבור ובכתב, מוכר וידוע אף בחוגי השלטונות והפקידים הבכירים במשרדי פלך גרודנה. הוזמן לאספות רבנים בהן התחשבו בעצתו בעניני כלל וצבור. יזם אספה של רבנים בגרודנה והשיג למטרה זו רשיון מיוחד משר הפלך הגרודנאי, אך בגלל סיבות שונות האספה לא יצאה לפועל.

בספר ״דור ודורשיו״ לאליעזר אפרתי, מתואר ר׳ אליקום בתור ״גאון גדול, חכם ויקר־רוח, יודע שפת המדינה וידיו רב לו במלאכת החשבון״. ב״דור רבניו וסופריו״ לב.צ. אייזנשטאדט מובא עליו שבנערותו היה מפורסם כעלוי והצטיין בזכרון גדול.

חידושיו נמצאים בספרים ובחיבורי שו״ת. בכתב יד נמצאים עוד חיבורים שלו בש״ס ובפוסקים. תשובה אחת משל ר׳ אליקום, נמצאת בספר ״תשובת שמואל״ (הלכות גיטין, הלכה ב׳), ב״בית ועד לחכמים״ (מאסף חדשי לתורה וחכמת ישראל להרב ישראל־חיים דייכעס), הסתמך עליו הרב דייכעס באחת השאלות בעניני ״יורה דעה״ וכותב עליו כעל ״אב הוראה, זקן הרבנים בגרודנה, הגאון הגדול״.

בערך בשנת תרס״ד—תרס״ה, עלה ר׳ אליקום שפירא לארץ־ישראל

והשתקע בירושלים. נתכבד להיות נשיא ״כולל הורודנה״. נפטר בשנת תרס״ח ומנוחתו כבוד על הר הזיתים. באחד הגליונות של ״החבצלת״, משנת תרס״ח, הופיעה רשימת הערכה לזכרו.

הג״ר רפאל־אלתר שמואלביץ׳

נולד בלובץ׳, בערך בשנת תרל״ה. קבל חנוך תלמודי מוגבר. למד בישיבות ליטא ובישיבות סלוצק ונובהרדוק המוסרנית. התפרסם כמופלא בכשרונותיו ובשקידתו. שפע בחידושים רבים על פי אסכולת ישיבות ליטא והתפרסם בליטא וז׳אמוט.

היה חתנו של הרב הצדיק, חכם המוסר ר׳ יוסף־יוזל הורביץ׳. נתמנה אחר־כך למלא תפקיד ר״מ ראשי בישיבה זו שבנובהרדוק. כן מלא זמן מה תפקיד ר״מ שני בסלוצק.

עם הקמת ישיבה גדולה בגרודנה בשנת תרע״ו, נתמנה ר׳ רפאל ר״מ ראשי בישיבה זו. אולם רק זמן קצר פעל שם ונפטר בשנת תרע״ז. שעוריו מתהלכים עד היום בכל הישיבות ומועתקים מיד ליד.

בנו הוא הגאון העלוי ר׳ חיים שמואלביץ׳, ר״מ ראשי בישיבת מיר בירושלים.

הרב יוסף יוסלביץ׳ (תרל״ט־תרצ״ה)

נולד בלובץ׳ בשנת תרל״ט. קבל חנוך תורני בעיירת־מולדתו ובישיבות שבסביבה. למד אחר־כך בישיבת ״כנסת ישראל״ בסלובודקה־קובנה, (תרנ״ה—תרס״ב), בתקופת כהונתם כר״מים של הגאונים ר׳ איסר־זלמן מלצר ור׳ משה־מרדכי אפשטיין. היה גם מבאי ביתו של הגאון ר׳ יצחק בלאזר, מאבות תנועת המוסר שהתגורר אז בקובנה והשפיע מרוחו על הלומדים בישיבת סלובודקה וב״כולל״ הפרושים־האברכים הקובנאי.

רבנותו הראשונה של הרב יוסלביץ׳ היתה בעיירה סעלוב (תרס״ז—תרע״ב), לאחר־מכן היה רב, אב״ד טרסטינה (מחוז ביאליסטוק), סמיאטיץ׳ (תרפ״א—תרפ״ו) ובעיר הפלך סובאלק.

בכל מקומות כהונתו היה הרב יוסלביץ׳ פעיל בשטח החנוך וחזוק

הדת. בסובאלק היה המפקח על תלמוד־התורה והישיבה המקומית, הצמודה לה, עד שנחשב למוסד החנוכי הרשמי של יהודי סובאלק והסביבה כולה.

היה ידוע בקרב רבני ליטא ופולין בתור גאון, מחדש גדול, חוקר תורני בים התלמוד ומפרשיו. הניח אחריו כתבי יד בהלכה, ביניהם בעניני קדושים, מיוסדים על דרך ההבנה בנוסח ליטא, שלא זכה לראותם בדפוס. מקצת מחידושיו התלמודיים נתפרסמו בחייו בקבצים התורניים ״שערי ציון״ בירושלים ו״כנסת ישראל״ בוילנה.

אם כי גדולו וחנוכו התלמודי של הרב יוסף יוסלביץ׳ היה בישיבת סלובודקה, בה התנגדו לציונות, הצטרף בעצמו לתנועת ״המזרחי״ והיה כל ימיו נאמן לה. דרשותיו נסבו תמיד על רעיונות התחיה; חתם על כרוזים שקראו להצטרף לתנועת ״המזרחי״ ופעל למען הקרן־הקימת־לישראל, קרן־היסוד ומגביות ציוניות, ישוביות וחלוציות אחרות.

בשנת תרפ״ג, השתתף בועידת רבנים ״מזרחיים״ שהתקיימה בוארשה. היה מועמד, מטעם המרכז הארצי של ״המזרחי״ בפולין, כציר לקונגרס הציוני הי״ג שהתכנס באותה השנה.

כל זה לא גרע מערכו ומעמדו כרב גדול ולמדן מובהק בחוגי הרבנים הכלליים בפולין וליטא; היה מקובל גם בחוגו של הגאון ר׳ חיים־עוזר בוילנה ובין אנשי המוסר, בישיבות ליטא הפולנית. השתתף בכנס תלמידי ישיבת סלובודקה שהתקיים בברנוביץ׳ בשנת תרפ״ח, לציון יום השנה (יארצייט) הראשון של הסבא מסלובודקה. היה מראשי המדברים בכנס זה, בו השתתף גם חכם־המוסר ר׳ ירוחם ליבוביץ׳, איש מיר.

הרב אליהו־דב ברקובסקי

נולד בשנת תרכ״ה, לאביו ר׳ נטע־מרדכי, מנכבדי העיירה ולמדניה. בגיל י״ב למד כבר בישיבת מיר הגדולה והיה שם מתלמידיו המובהקים של הר״מ הראשי, הגאון ר׳ חיים־לייב טיקטינסקי. עבר אח״כ לישיבת וולוזשין, בה למד תורה מפי הר״מ, הגאון ר׳ נפתלי־צבי־יהודה ברלין (הנצי״ב). מוולוזשין הגיע לסלובודקה הקובנאית, בה החלה אז להתגבש מקבוצת צעירים של קבוץ תורני הישיבה הגדולה המפורסמת. ר׳ אליהו־

דב נמנה על עשרת הראשונים שלמדו בקבוץ הנ״ל בקלויז ״הלוית המת״. היה זה הגרעין לישיבת ״כנסת ישראל״ המוסרנית בסלובודקה, בראשה עמד חכם־המוסר ר׳ נטע־הירש פינקל. היה שם מקורב לגאון ר׳ יצחק בלאזר. נמנה על תלמידיו המובהקים של הגאון ר׳ ישראל סאלאנטר שהאציל עליו מרוח המוסר ונתקשר אליו בעבותות אהבה.

בהיותו בן כ״ב, נשא לאשה בת אחד הנכבדים בנובהרדוק. אז התוודע אל האב״ד דמתא, הגאון ר׳ יחיאל־מיכל אפשטיין, בעל ״ערוך־השלחן״. לאחר הנשואין חזר לוולוזשין ולמד בכולל האברכים, מיסודו של ברודסקי. בשנת תרנ״א, נסמך על ידי הנצי״ב וכן ע״י הרבנים ר׳ יחיאל־מיכל אפשטיין ור׳ יצחק בונימוביץ׳, אב״ד לובץ׳, אשר ציינו את גדולתו בתורה ומידותיו הנפלאות.

כעבור מספר שנים היה הרב ברקובסקי פעיל בתנועת המוסר ומלא תפקיד חשוב בתנועה זו. היו אלה ימי התחלת יסוד כוללי אברכים וישיבות בערים שונות, לפי נוסח ר׳ יוסף יוזל. בהסכמת ר׳ יצחק בלאזר, שמשה העיירה לובץ׳ יסוד לכולל אברכים ראשון; במקביל לכך נוסד גם כולל בנובהרדוק. לימים נתפזר הכולל בלובץ׳ וזה שבנובהרדוק הפך לישיבה מרכזית לכל הישיבות המוסריות, מסוגו של ר׳ יוזל הורביץ׳.

בשנת תרנ״ז, כשנתגלה ברבים פולמוס מתנגדי שיטת המוסר, הלך ר׳ אליהו־דב, בשליחותו של ר׳ יצחק בלאזר, למספר עיירות בהן שמשו רבנים מפורסמים, אוהדי המוסר והשיג חתימתם על הכרוז ״למען האמת״, אשר התפרסם מעל עמודי ״המליץ״ בשנת תרנ״ז. הוא עמד כעשר שנים בראש הנהלת הישיבה בנובהרדוק ונשא בעול הקשה ורב האחריות של ההנהלה הרוחנית והחמרית גם יחד.

עם הנהגת משטר מוסר קיצוני בישיבת נובהרדוק, דבר שלא היה לפי רוחו של הרב ברקובסקי, משך ידיו מהישיבה הנ״ל ועבר לשבת על יד הגאון ר׳ יצחק־יעקב ריינס, לעזור לו בהנהלת ישיבתו החדשה. נטל ההנהלה כולה רבץ על שכמו, בשנות מלחמת־העולם הראשונה, כשהרב ריינס נפטר והישיבה נעקרה ליליסוטוגראד, באוקראינה. המשיכה להתקיים שם ארבע שנים, במאמצים גדולים והתמסרות יוצאת מן הכלל של הרב ברקובסקי, ביחד עם העלוי ממייצ׳ט, ר׳ שלמה פולאצ׳ק. זה נמשך עד

לאחר ימי הפרעות באוקראינה, וכשנסגרה עבר לפולין העצמאית. עשר שנים שמש בכהוגנתו בישיבת לידה, עשה שנים אחדות ברובנה, כחצי שנה שמש ר״מ־משגיח ״תחכמוני״ בביאליסטוק. בשנת תרפ״ד עלה לארץ־ישראל והשתקע בתל־אביב — תחנת חייו האחרונה.

הרב שלמה הכהן ארונסון, רבה הראשי של תל־אביב, החשיב מאוד את הרב ברקובסקי וקבע אותו ר״מ ומשגיח בישיבת הצעירים ״ישיבת תל־אביב״ שנוסדה לפי יוזמתו. הודות לעמלו ונסיונו הרב, התפתחה הישיבה. ומוניטין יצאו לה בישוב החדש. בשנת תרצ״ה, פרש מעבודתו מפאת גילו, אך נשאר קשור בעבודת הישיבה, בחן התלמידים ואף קבע גימוסיהם ואורחות חייהם.

הוא היה גם בעל עט סופרים מהיר ובעל חוש מפותח להעיר, להאיר, ולהגיה. פרסם מפרי עטו ב״הצופה״, ״היסוד״, ״במישור״, ״ההד״. השאיר אחריו כתבי־יד שונים בהלכה ובאגדה.

היה איש בעל מדות תרומיות. בענווה התהלך עם כל אדם, השתתף בגורל הזולת ותמיד היה מוכן לעזור לסובלים ולזקוקים לסעד רוחני וכלכלי. במיוחד התעניין בבני תורה צעירים, מעוטי יכולת חמרית, דאג להם ללא הרף, בלי להסיח דעתו מכך, אף לשעה קלה בלבד.

הרב ברקובסקי, עם כל השתייכותו לעולם הרבני הפטריארכלי, היה חובב־ציון מובהק, חבר נאמן לתנועת ״המזרחי״ בארץ־ישראל. האמין בגאולת עם ישראל, לכן למד ועסק ביתר עוז בהלכות ובמצוות התלויות בארץ־ישראל. שמש רב בבית־המדרש ״ירושלים״, ברחוב גרוזנברג בתל־אביב, בו התרכזו למדנים עולי ליטא. נתן מדי יום־ביומו שעור בדף גמרא, לפני אישים ידועים.

הרב אליהו־דב ברקובסקי נפטר ביום כ״ה, אדר א׳ תש״ג, בתל־אביב, בגיל שבעים ושמונה. מאמרי הערכה לזכרו הופיעו בעתון היומי ״הצופה״ וכן ב״היסוד״, בצרוף פרטים על קורות חייו.

ר׳ ישראל־יהודה הלוי קפושצ׳בסקי

נולד בכפר רצ׳מילה, הנמצא בין העיירות לובץ׳, סלוב ונובהרדוק, לאביו ר׳ יעקב ולאמו פייגה, אשר מדורות גרו אבותיהם ואבות אבותיהם

בכפר זה. אף־על־פי שהיו "ישובניקים" מבטן ומלידה, שקדו ודאגו לחנוך בניהם שיהיו תלמידי־חכמים. מאמציהם נשאו פרי הלולים ומביתו הכפרי של ה"ישובניק", יצאו שני בנים למרחב לבקש תורה ודעת. אחד מהם, הבכור, הרב ר' יוסף הלוי קפושצ'בסקי, התישב עם אשתו, הינדה, בעיירה לובץ', נתקבל שם כמלמד לגמרא לנערי המקום ויצאו לו מוניטין כמומחה גדול בלמוד גמרא.

הבן השני, ר' ישראל־יהודה, למד בישיבת מיר, בה שמע שעוריו של הר"מ ר' חיים לייב טיקטינסקי. בגיל עשרים ואחת, אחר שמלא כרסו בש"ס ובפוסקים, בא למינסק. התוודע שם להשכלה העברית והכללית והשתלם בידיעת העברית והרוסית על בוריין. הצטיין כבעל סגנון, ידען מובהק בתנ"ך ובספרות הכללית. בשובו ממינסק נשא לאשה את הבתולה מינה, בתם של ר' איציה־מאיר וריבה־נחה מלובץ'.

בהשפעת חמו שהיה בעל־מאפיה וחנות לקמח, פתח גם ר' ישראל־יהודה חנות לקמח ולתבואה. כעבור זמן קצר השאיר את העסק בידי אשתו והוא עצמו התמסר לעבודתו החלוצית בשדה החנוך בלובץ'. מטרתו היתה להכניס במסגרת ה"חדר" המסורתי תוספת של הישגי הזמן, למוד העברית ולמודי חול. ואמנם, ה"חדר" שיסד בעיירה, היה למופת ולדוגמה בכל הסביבה. ב"חדר" שלו למדו עברית, רוסית, חשבון, דקדוק, היס־טוריה ועוד, דבר מהפכני בימים ההם. התוצאות היו חיוביות והצדיקו את נסיונו. רוב תלמידיו הצטיינו בידע רב במקצועות הנ"ל, ויחד עם זאת גם חסנו וחזקו את הכרתם הדתית, לפי רוח מורשת אבות.

ה"חדר" של ר' ישראל־יהודה שמש גם כפרוזדור נהירה לישיבות. הוא עצמו היה לא רק נאה דורש, אלא גם נאה מקיים ושלח שלושת בניו לישיבות ברנוביץ', ראדון ומיר. המלמד הלובצ'אי הזה הכיר גם בחשיבותה של התנועה הציונית והשכיל להחדיר לתוך ה"חדר" שלו אוירת ציון, ברוח ישראל סבא.

ר' ישראל־יהודה הלוי נעקר בשלהי שנת תרע"ה (1915), מלובץ' עיירתו שנחרבה באש קרבות המלחמה, בין רוסיה וגרמניה. עבר לעיירה דרבנה והקים שם "חדר" מושלם, כמתכונת לובץ', ראה ברכה בשטח החנוך, בהמשיכו בשיטתו החנוכית.

שמעו כמחנך התפרסם בעיירות הקרובות והרחוקות. הרב הגאון ר' יהושע ליברמן, אב"ד סטויבץ, הזמין אותו לעמוד בראש ה"תלמוד־תורה" שיסד בעירו והוא נענה להזמנה. גם במקומו החדש כבש את לבות ההורים והתלמידים, בצניעותו, במסירותו לתפקיד ובידיעותיו. זכה להעמיד מאות תלמידים לתורה ולמעשים טובים. רבים הם תלמידיו בעולם הרחב ובישראל העצמאית שינקו מתורתו, חכמתו ויראתו.

מר צבי סטולוביצקי במאמרו "בתי אולפנא דתיים בסטויבץ" (בספר "סטויבץ־סוורז'נא, תל־אביב תשכ"ה) מוסר לנו על פעילותו של ר' ישראל־יהודה את הדברים האלה:

"ר' יהודה קפושצ'בסקי, יליד לובץ' ותושב דרבנה. עם בואו (להיות מורה בתלמוד־תורה "חורב") שיגשג בית־הספר. הוא לימד תנ"ך, עברית וגמרא. לימוד התנ"ך היה מלווה בניגון שובה לב, כשעיני המורה עצומות מהתרגשות והתלמידים קוראים את הפסוקים. בשיעורי הגמרא רגיל היה להדגיש את ההבדל בינם ללימוד התנ"ך. בה בשעה שאפשר להמשיך לפעמים בלימוד פרק בתנ"ך אפילו בהאזנה לקויה לפסוקים הקודמים, מה שאין כן בלימוד גמרא, דרושה האזנה רצופה ומוחלטת, אחרת ינותק הקשר הפנימי של הסוגיה".

ר' ישראל־יהודה הלוי, איש לובץ', נספה בשואה בסטויבץ ביחד עם אשתו מינה, ילידת לובץ', עם בתו שרה־דבורה ובעלה ר' אברהם מואלין וילדיהם וכן בתם הבתולה נחמה. בנו, הרב ר' אברהם, אשר קראוהו בישיבת ראדון בשם "אברהמ'ל דערעוונער", הוגלה עם הישיבה לרוסיה ואין יודעים מה עלה בגורלו.

מבני משפחתו של ר' ישראל־יהודה נמצאים בחיים, לפי המסמך הנ"ל: בתו הבכורה, הנשואה למר דב ברגר בניו־יורק, משכיל ובלשן, המשמש כמתורגמן לשפות ולספרות. בתו, בתיה, הנמצאת בפולין, בנו הרב יוסף קאפי, המתגורר בעיר פרובידנס, ארצות־הברית ובנו, הרב הגאון ר' משה לוין נ"י, חניך ישיבות ראדון ומיר, רב ראשי בנתניה.

הרב ר׳ אברהם - יצחק נוחימובסקי

משפחת נוחימובסקי היתה מהמיוחסות בעיירה לובץ׳. הוריהם ואבות אבותיהם היו קרובי משפחה של ותיקי העיירה באקשט, באקשטר, מייזל, שפירא ועוד.

אברהם-יצחק נולד בלובץ׳ בה קבל חנוך תורני. למד בישיבת המוסר שבנובהרדוק, בראדון ובכולל הקובנאי. היה מו״צ ודיין בשאבלי (ליטא), שם היתה לו השפעה על חוגים רחבים, קרבם ליהדות המקורית ולשמירת תורה ומצוות.

השתייך לתנועת ״המזרחי״, היה חתום על קרנותיה והטיף לטובת קרן-היסוד, קרן-הקימת-לישראל ולכל סוגי המגביות למפעלי ההתישבות החדשה בארץ. בשנת תרח״ץ (1938), הופיעה חתימתו בקול-קורא מיוחד של קבוצת רבנים ״מזרחיים״, על החובה הקדושה לתרום בעד מחלקת החרדים שנוסדה אז, ליד הלשכה הראשית של הקרן-הקימת-לישראל, דבר שאפשר לכל יהודי, אף החרד שבחרדים, לתת חלקו.

הרב אברהם-יצחק נוחימובסקי נרצח על ידי הנאצים ימ״ש, בשאבלי ט״ו בתמוז תש״א, ביחד עם האב״ד דמתא, הרב הגאון ר׳ אהרן באקשט, הי״ד.

הרב ר׳ שבתי ורניקובסקי

הרב ר׳ שבתי ורניקובסקי היה ידוע בישיבות לומז׳ה, סלובודקה ונובהרדוק בשם ״ר׳ שבתי הלובצ׳אי״, היה נערץ ע״י כל גדולי הדור שבליטא.

לפי המלצתו של מורו ומדריכו, הרה״צ ר׳ נטע-צבי פינקל (הסבא מסלובודקה), התחתן עם בתו של הרב הצדיק ר׳ צבי-דב הלר, משגיח ישיבת סלובודקה.

לאחר שהיה מספר שנים חבר הכולל ״בית ישראל״ בסלובודקה, הוזמן לישיבת לומז׳ה, למלא שם תפקיד ריש מתיבתאי, משימה שבצע בהצלחה, העמיד מאות תלמידים לתורה ולתעודה. נספה בשואה, הי״ד.

ר׳ אליעזר בר׳ ברוך

בספר ״בני מינסק וחכמיה״ (ווילנא תרנ״ט), להר׳ ב.צ. אייזנשטאדט, חלק שני, במדור ״אבני ציון״, המביא רישומי מצבות על קברי אישי מינסק, בבית הקברות היהודי שבמקום, מובא גם רישום על מצבה של לובצ׳אי מפורסם שפעל במינסק ושם מנוחתו כבוד.

שם האיש הזה הוא ר׳ אליעזר בר׳ ברוך שבא מלובץ׳, עיר מולדתו, למינסק שם מלא תפקיד ראש ישיבה ודיין.

זה נוסח המצבה הרשום בספר הנזכר לעיל:

פ״נ הרב הג׳ בתורה ויראה ובמדות.
ר׳ אליעזר בר ברוך הנקרא ר׳ אליעזר
לובצ׳ער, תנצב״ה. אליעזר כאהרן
הרודף שלום תמיד ובכליו
פקודת אליעזר.
בקודש ובאוהל רבים שמעו לקחו.
דין היה וראש ישיבה.
כלתה נפשו להסתופף באהלה של תורה החביבה.
לפני אליעזר עמדו רבים הוציא משפט לאורה.
ויאמר אליעזר זאת חוקת התורה, פשר דבר מי יודע
בזה חכם חרשים, יצדיק עניו רצוי ידיד ה׳
ואנשים. ויצאה נשמתו בטהרה יום ג׳ כ״ו לחדש סיון,
שנת ואליעזר מת (תרמ״ז).

הרב בן־ציון אייזנשטאדט, מחבר הספר הנ״ל, מוסיף:

״ר׳ אליעזר לובצ׳ער, יליד לובץ׳ (היה) דיין וראש ישיבה (במינסק) מרביץ תורה ברבים וחסיד במעשיו ומגדולי העיר, תורניה וחכמיה גם יחד״.

לפי ר׳ בן־ציון אייזנשטאדט, היה בנו של ר׳ אליעזר לובצ׳ער הנגיד הנכבד במוהר״ר הא׳ אנצעלעוויץ (אנצלביץ׳).

הרב הגאון ר׳ אברהם־ברוך קליאצ׳קי

״היום״, גליון מס׳ 264 משנת 1887,

ח׳ טבת, תרמ״ח. המודיע: ״בן שלום״.

״הרב הגאון ר׳ אברהם־ברוך קליאצ׳קי, בהר״ר אריה־לייב מלובץ׳ בהרב הגביר ר׳ יעקב־פרץ קליאצ׳קי (נזכר בספר ״קריה נאמנה״, עמוד 212) מגדולי המשפחות המיוחסות בווילנא.

הרא״ב קליאצ׳קי נשאר יתום מאביו בעודנו ילד בן שש שנים (אביו מת ד׳ תשרי תקע״ו), הובא משם לווילנא ונתגדל בבית דודיו המצויינים.

ובימי בחרותו הצטין בתורה ובחכמה ויקחהו לחתן איש נגיד ויתן לו מוהר ומתן ושלחן ערוך וגם אשה טובה ומהוללה, ובבית חותנו זה הגדול בתורה ובחכמה בהרחבת הלב ובהתמדה יתרה, בשנת תקצ״ד אוה להתפלל בבית המדרש הרב היסו״ד שם נהל ישיבה גדולה, הרב הגדול ר׳ חיים ״גיטקע־טויבעס״, זצ״ל ויבחר ראש־הישיבה את הרא״ב הצעיר הזה להיות הוא הבוחן את התלמידים בלמודם. שם היה גם ראש המדקדקים בזמנו הרב ר׳ יעקב הוראדנר, בעל המחבר באור ״יגל יעקב״ על ״צוהר התבה״ וגם הוא השתעשע מאד בחכמת הדקדוק עם הרא״ב הצעיר הזה, ובכלל כמעט כל גדולי הדור בזמן ההוא כבדוהו מאד.

בימי עלומיו החל להגיד שעור בתלמוד ומפרשיו לפני קהל חברים גדולי הלומדים. ויהי מגיד השעור כמה שנים. מלבד זה ידיו היו רב לו גם בחכמת האלגעברא והמדידה. גם קרא הרבה ספרי חכמה והשכלה. הטבע חננו בתואר פנים יפות. ויהי בלכתו ברחובות העיר חכמתו האירה פניו וראה כל העם ויתנו לו כבוד מלכים.

כה חי האיש הזה בכבוד כל ימיו ובנחת רוח עד השנה שעברה, שבה מת על פניו בנו יקירו ואהוב לכל הר״ר בנימין קליאצ׳קי, ז״ל (בש״ק פרשת מקץ כ״ח כסלו); מאז עזבהו כחו ושמש חיתו נטה לערוב עד אשר ירד אל בנו ביגון שאולה כעבור שנה תמימה ושבוע אחד מיום בנו הנ״ל. בכבוד גדול הובילוהו לקברות ולפני אדם רב הספידו הגאון המ״מ דמתא בבית המדרש הנ״ל (היסו״ד) וגם על בית העלמין.״

בספר ״ערך תפלה״ (ווילנא תרכ״ט) להר״ר לוי־ירחמיאל קליאצ׳קי

(בנו יחידו של המנוח זצ״ל), נדפס מאת המנוח מכתב מלא דעת בש״ס ובפוסקים, הכתוב בטוב טעם ודעת.

הרב ר׳ אליעזר באקשטנסקי

הרב ר׳ אליעזר באקשטאנסקי, היה בנו של ר׳ נחום מלובץ׳. ר׳ אליעזר עבר לגור בפינסק ויהי מיקיריה: למדן, צדיק בהליכותיו, במדותיו ומעשיו הטובים. שמו ר׳ אליעזר לובצ׳ר הלך לפניו בכל הסביבה, הקרובה והרחוקה.

אביו ר׳ נחום, היה אחיו וגם חותנו של הגאון ר׳ אליהו־חיים מייזל, אב״ד לודז. היה תלמיד של הגאון הצדיק ר׳ יהונתן סטנובר בלובץ׳, עיירת מולדתו.

בגיל י״ד שנים נשא לו לאשה בת הגביר הנדיב ר׳ מאיר סולץ מווילנא (חותנו של הגאון ר׳ הירש רבינוביץ׳, אב״ד קובנה, בנו של הגאון הגדול המפורסם רב יצחק־אלחנן ספקטור, אב״ד קובנה) ויהי לסוחר. אולם רוב עתותיו הקדיש לתורה, לעבודה ולצדקה. בעיר מגוריו פינסק, נהל עסקי מסחר מסועפים ומסונפים.

היה ידידם בנפש של הגאונים ר׳ דוד פרידמן, אב״ד קארלין ור׳ אליעזר־משה הורוויץ׳, אב״ד פינסק. וכן עם דודו הגאון ר׳ אליהו־חיים מייזל, אב״ד לודז.

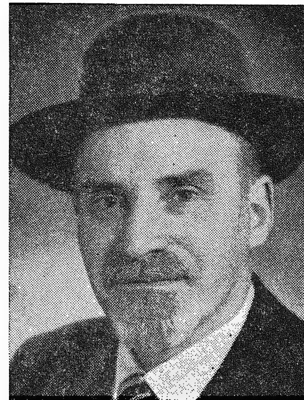
נפטר בגיל ע״ג שנה, כ״א בשבט תרס״ט, ובמותו חלקו לו כבוד גדול.

השאיר אחריו בנים רבנים, גדולי תורה ומשכילים: ר׳ משה־אהרן, ר׳ איסר, ר׳ לייב־יצחק, ר׳ בן־ציון, ר׳ יהונתן, ור׳ נחום. חתניו הם: הרה״ג ר׳ אליעזר־יצחק, בנו של ר׳ חיים־הלל פריד, ר״מ בוולוזשין והרה״ג ר׳ יעקב טיקטינסקי (נכדו של הגאון ר׳ חיים לייב טיקטינסקי, ר״מ ראשי ומנהל ישיבת מיר).

״דורות האחרונים״, ספר ראשון, א—ו,
ניו־יורק תרע״ג, לבן־ציון אייזענשטאדט.

אברהם הכהן אליאב

הרב ר׳ חיים קראסילוב ז״ל

ר׳ חיים נולד בשנת תרי״ז (1857) בערך, בעיירה ע״י מינסק (רוסיה הלבנה). בילדותו התחנך על ברכי אביו. בשחרית ימיו נסע ללמוד תורה לישיבת מינסק, אצל הרב ר׳ בנימין הכהן שיקוביצקי זצ״ל, הידוע בשם ״המגיד ממינסק״. נחשב בין תלמידי הישיבה המעולים, בחריפותו ובתפיסתו המהירה.

למד בשקידה רבה ובגיל צעיר הוסמך להוראה. אבל לא רצה להשתמש בכתר של רב, והעדיף את מלאכת הקודש. הוא אמר: ״חכמינו ז״ל אמרו: ,אהב את המלאכה ושנא את הרבנות!״ לשם כך למד ר׳ חיים תורת השחיטה, וקבל סמיכה להיות שוחט ובודק.

בשנת תרמ״ב (1882) בערך, נשא לאשה את פייגה, בת תלמיד־חכם מלובץ׳, ממשפחה מיוחסת של רבנים, אחותה הבכירה של דודתי, סלובה קאשצר, מאיביה. אחרי נשואיו נתקבל ר׳ חיים להיות שו״ב בלובץ׳.

לר׳ חיים ולאשתו פייגה, נולדו שני בנים; שמו של הבן הבכור אינו ידוע לי, ושם הבן השני אברהם. הם קבלו חנוכם בבית ההורים ברוח של תורה ודרך־ארץ. הדודה פייגה היתה אשה צנועה ונעימה בהליכותיה, במיוחד הצטיינה במדה של ״הכנסת־אורחים״. ביתה היה פתוח לרווחה והיתה מקבלת כל אחד בסבר פנים יפות.

בתקופה של מהפכת הנפל בשנת 1905, היה בנם הבכור בין משתתפיה. מחשש למאסר הגר בחשאי לאמריקה.

בשנת תרע״ד (1914), במלחמת־העולם הראשונה, כאשר לובץ׳ נשרפה

כליל, כל תושביה נשארו ללא קורת גג, והתפזרו בין הערים והעיירות הסמוכות, עברו רבים לאיביה, ביניהם היה גם ר׳ חיים ובני משפחתו; הם התגוררו שם בבית דודתי סלובה קאשצר, אחותה של פייגה.

בשנות המלחמה תחת השלטון הגרמני באיביה שהיתה קרובה לחזית, סבלו התושבים ממחסור במצרכי מזון חיוניים. פייגה שהיתה חולנית נתרופפה בריאותה, ובחוסר טפול רפואי מתאים נפטרה בשנת תרע״ו (1916), ערב חג השבועות נ.ע.

בשנת תרע״ט (1919), עם תום מלחמת־העולם הראשונה, נשא אברהם לאשה את בת דודתו חיה־פייגל, בת אהרן־אידל וסלובה (לבית קאשצר). כאשר הבולשביקים נסוגו והוקם השלטון הפולני, חזרו רוב יהודי לובץ׳ לעירם והקימו בתיהם מחדש; גם ר׳ חיים ובנו חזרו ללובץ׳.

בשנת תרפ״ו (1926), נפטר ר׳ חיים השו״ב בלובץ׳, כבן 70 היה במותו.

אברהם היה בלובץ׳ בעל מאפיה. לו ולאשתו חיה־פייגל, נולדו חמש בנות ואלה שמותיהן: אסנה־איידלה, חסיה, סלובה, מרים וליבה. חיה־פייגל היתה ״אשת־חיל״, אשר בנתה ביתה ברוח של מסורת ישראל, ועל אף שהיתה מטפלת בבנותיה הקטנות עבדה במאפיה, כדי לעזור בעול הפרנסה של בעלה. ביתם עמד ברחוב השוק והיה פתוח לרווחה לכל דכפין. נתנו צדקה ביד נדיבה לכל הנזקקים. חיה־פייגל היתה אשה טובת לב, עדינה וצנועה בהליכותיה; בחיוך ובמאור פנים היתה מקבלת פני הבאים לביתם. על אשה זו נתקיימו דברי החכם מכל אדם שאמר: ״צופיה הילכות ביתה ולחם עצלות לא תאכל: קמו בניה (בנותיה) ויאשרוה, בעלה ויהללה״ (משלי, ל״א, כ״ז—כ״ח).

בשנת תש״ב (1942), ביום המר והנמהר, נהרגו אברהם, אשתו חיה־פייגל וחמשת בנותיה על ידי הנאצים הרוצחים, יחד עם כל קדושי קהלת לובץ׳.

הרב ר׳ יעקב־שלמה קיבלביץ ז״ל

ר׳ יעקב־שלמה נולד בשנת תרנ״ה (1895), בלובץ׳. בצעירותו למד בחדר בעיר מולדתו ולאחר מכן נסע ללמוד תורה, בישיבות נובהרדוק

וסטוצ׳ין. יצק מים על ידי הרב ר׳ אלתר שמואלביץ זצ״ל שקרבהו כבן. היה בעל כשרון גדול ולמד בשקידה. ר׳ יעקב־שלמה היה ממקורביו של הרב ר׳ חיים־זאב פינקל ז״ל, ראש ישיבת מיר בירושלים.

עם תום מלחמת־העולם הראשונה בשנת תרפ״א (1921), נשא לאשה את גיטל בת חיים־לייב ומלכה גיסין, מאיביה והתישב שם. לר׳ שלמה ואשתו נולדו שני בנים ובת אחת. בימים ההם שלאחר המלחמה, לא מצא ר׳ יעקב־שלמה מקור לפרנס את משפחתו, אשר התגוררה בבית קטן, בתנאי דיור גרועים.

ר׳ יעקב־שלמה היה איש שקט וצנוע, מסתפק במועט ושמח בחלקו. כאשר שאלתיו על מצבו ענה: ״ב״ה טוב, אינני מתאונן. הרי כבר אמרו חז״ל: ׳קשין מזונותיו של אדם כחבלי הגאולה — וכקריעת ים סוף׳״.

בשל מצבו הכלכלי הקשה, החליט לנסות מזלו לחפש פרנסתו מעבר לים. בשנת תרפ״ה (1925), הגר יחד עם אשתו וילדיו לדרום־אפריקה, שם הציעו לו, קהלות שונות, כהונת רבנות. אבל הוא בחר במלאכת הקודש — שו״ב בעיר בולביאו, רודזיה, ובשנים האחרונות לחייו בדרום־אפריקה, אף כי באופן בלתי רשמי, מלא גם תפקיד של רב.

בזמן מלחמת־העולם השניה פעל רבות להושיט עזרה לפליטים היהודים שהצליחו להגיע לדרום־אפריקה. יום ולילה המה ביתו מאנשים, המבקשים סעד ותמיכה.

ר׳ יעקב־שלמה היה כל ימיו ציוני נלהב. שאיפתו ומשאת נפשו היתה לעלות לארץ־ישראל. בחייו לא התגשמה שאיפתו זו.

הרב ר׳ יעקב־שלמה נפטר בדרום־אפריקה, ביום א׳ כסלו, שנת תשכ״ב (1961). הובא למנוחת עולמים באדמת הקודש בירושלים עיה״ק.

הרב ר׳ אברהם־דוד בלוך

ר׳ אברהם־דוד נולד בלובץ׳, בשנת תרס״ב (1902). נשא לאשה את פייגה, בת הרב ר׳ אליהו הדיין והיה ידוע בשם ״רב עלעס איידעם״. בצעירותו למד תורה בישיבת רבי יוסף־יוזל, בנובהרדוק והיה ״מוסר׳ניק״

נלהב. נולדו להם שלושה בנים: מרדכי, יצחק, אליהו ובת מלכה. הם חונכו לתורה, למצוות ולמעשים טובים.

הבנים למדו בישיבה באיביה ואחר כך נסעו ללמוד לישיבות בערים אחרות. הבן הבכור מרדכי, היתה לו נטיה למלאכה עדינה, נסע לוילנה שם למד בבית ספר טכני־מקצועי, תורה ומלאכה גם יחד. הבן יצחק למד בישיבות מיר וקלצק, היה בעל כשרון גדול ונמנה על הבחורים הטובים בישיבה. אליהו שלמד אף הוא בישיבת קלצק, היה שקדן בלמודיו, חריף ובעל תפיסה מהירה.

הבת מלכה נשאה להרב ר' יהושע לב, אחד מטובי הבחורים בישיבת "בית יוסף", מיסודה של הרב ר' שמואל וויינטרויב, באיביה; במרוצת הזמן היה ראש הישיבה הקטנה של "בית־יוסף". באיביה קראו לו בשם "דער משגיח", בגלל היותו המשגיח הרוחני של הישיבה.

כחותנו, ר' אליהו, חי גם ר' אברהם־דוד עם משפחתו חיי עוני ודחקות, אבל שונים היו באופיים. חותנו היה איש שקט ואיטי, בהליכותיו ובמעשיו, ואילו הוא, ר' אברהם־דוד, היה נמרץ ומהיר בכל הליכותיו. היה נחפז בדרכו אל בית־המדרש, ולא הסתכל כלל בפני האנשים שפגש ברחוב, לקיים את הכתוב: "הוה רץ כצבי לעשות רצון אביך שבשמים".

בשנת תרפ"ו (1926), עבר לוילנה שם נכנס לבית מדרשו של הגר"א — "גאונס־קלויז" ויסד שם את הקבוץ בשם "עשרת הפרושים" שישבו ב"קלויז" יומם ולילה, כשהם עטופים בטליתות ולמדו את "תורת המוסר", בנוסח הגר"א.

ר' אברהם דוד חיבר גם כמה ספרים בהלכה ומוסר:

"כתר תפילין — וציצית הכנף" — על הלכות שולחן־ערוך — או"ח.

"חשבון עולם" — על עניני תורת המוסר.

"דברי אליהו" — ליקוטים מדברי תורה של הגר"א. (יחד עם הרב פארפל, "המגיד מאושמינה" ואח"כ מגיד בוילנה).

בנו אליהו, הצליח להנצל מצפורני הרוצחים הנאציים והגיע אחרי נדודים רבים לאמריקה, שם למד בישיבתו של הרב ר' אהרון קוטלר,

בלייקבוד, ונחשב בין האברכים המצוינים. ר׳ אליהו חיבר שני ספרים בהלכה:

״רוח אליהו״ ו״מידה כנגד מידה״.

כל בני המשפחה נספו בשואה, בטבח הגדול באיביה, ביום כ״ה אייר תש״ב, (12 במאי 1942), ואבי המשפחה, הרב ר׳ אברהם־דוד, הפרוש, נרצח בידי הרוצחים הטמאים בוילנה.

הרב ר׳ משה מאירוביץ׳

ר׳ משה נולד בשנת תרנ״א (1890), לאביו ר׳ ראובן בנובהרדוק. קבל חנוך מסורתי אצל מלמדים בעירו. למד מספר שנים בישיבת לובץ והמשיך ללמוד בישיבה המפורסמת של ר׳ יוסף־יוזל הורביץ׳. ר׳ משה היה בין בחורי הישיבה המצטיינים. בשנת תרע״ב (1912), נשא לאשה את בתו של ר׳ שמואל מדלטיץ׳ שהיה יהודי תלמיד־חכם ובעל נכסים, אך לא זלזל גם במקצועו משנות צעירותו — הסנדלרות, וקיים בכך דבריהם של חז״ל: ״אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות״. כשהגיעה בתו היחידה לפרקה, פנה ר׳ שמואל לר״מ נובהרדוק ר׳ יוסף־יוזל, בבקשה שיבחר עבור בתו חתן, בחור ישיבה, למדן. לפי הצעתו של ראש המתיבתא, נפל הפור על ר׳ משה, מבחירי הבחורים.

בשנת תרע״ד (1914), בעת נסיגת החיילים הרוסים, במלחמת־העולם הראשונה, שדדו את רכושם והציתו בתיהם של תושבי העיירות לובץ׳ ודלטיץ׳. ר׳ שמואל ובני משפחתו עברו אז לאיביה והתישבו בה. לר׳ משה ואשתו נולד בן ושמו מאיר.

העיר איביה נשארה אז כצאן בלא רועה, עם יציאתו של הרב דמתא ר׳ יצחק קוסובסקי, למעמקי רוסיה. ר׳ משה דליאטיצ׳ר (כפי שקראו לו), נבחר לדיין ומו״צ באיביה. היה תלמיד־חכם גדול, בקי בש״ס ופוסקים. נהג לקום לאחר חצות ולהגות בתורה. היה שקדן שלא ידע לאות, נתברך במדות הטובות של אהרן הכהן ״אוהב שלום ורודף שלום, אוהב את הבריות ומקרבן לתורה״. היה אח ורע לכולם, הסתפק במועט, נהל אורח חיים צנוע; עניו ופשוט בהליכותיו, לא ידע כעס ורוגז מהו, החיוך לא

מש מפניו; משום כך חיבבוהו והעריצוהו כל תושבי העיירה. גם הרב ר׳ משה שאצקס, המרא דאתרא, ולאחריו הרב ר׳ זאב פרלמן כבדוהו, התחשבו בדעותיו והעריכו ידיעתו העמוקה בתלמוד ובפוסקים. גם בדיני תורה, בוררויות ושאלות דתיות־צבוריות שיתפוהו בדיונים ובהחלטות.

בנו יחידו מאיר שחונך על ברכי אביו ולמד בישיבות איביה, ראדון ומיר, היה מהלומדים המצטיינים. בשנות המלחמה ברח עם ישיבת מיר לרוסיה, שם מת, לפי השמועה, מיסורים ומרעב.

הרב ר׳ משה מאירוביץ׳ ואשתו היו בין ראשוני ההרוגים ע״י הרוצחים הנאצים בטבח האינטליגנציה באיביה, ביום שבת, תשעה באב תש״א, (2 באוגוסט 1941).

אויס מלחמות..

״א פארגעניגן, פלעגט זאָגן מיין זיידע, פאראן היינט א קליינבאַן און אַן אויטאָבוס, פאָרסטו זיך קיין נאָוואָרעדאָק ווי א פּריץ; קומסט אָן גאַנץ פרי, קענסט אַלץ ערליידיקן אין איין טאָג און פאָרסט צוריק, מעשה פּריץ, אהיים אויף וועטשערע. אָבער אַמאָליקע צייטן פאָרן קיין נאָוואָרעדאָק איז געווען אן ענין, אז אפילו קיין בעלי־עגלות זיינען ניט געווען.

מען פלעגט אויפשטיין פרי פארטאָג ״פּאָזאַראַנקעס״ (בעלות השחר), נעמען דעם טלית און תפילין, א ביסל צידה לדרך, און ״פּאָשאָל״, — אוועק צופוס. געקומען א פאַרמאַטערטער אין שטאָט אריין דארף מען זיך דאָך אָפּרוען, א קרעטשמע קאָסט געלט, טאָ צו וועמען גייט מען, אויב ניט צו קרובים (?)...

און די קרובים: איי קרובים, סארא הארציקע קרובים, איינער שיקט צום אנדערן, ס׳ווערט פשוט א מלחמה, מען שלאָגט זיך צוליבן קרוב. און היינט: אויס אויפשטיין ״פּאָזאַראַנקעס״, אויס גיין צופוס, אויס גיין צו קרובים, און דער עיקר טאקע, אויס מלחמה. אָט וואָס א מאשין קען אַלץ אויפטאָן. טאקע משיחס צייטן!

ח. י.

חיים ברוק הי״ד

געבוירן אין לובטש אין יאָר 1893. געלערנט אין חדרים און ישיבות, באַקומען סמיכה אויף רבנות. אין יאָר 1913 זיך גענומען צו וועלטלעכער בילדונג און אַפּגעפאָרן קיין פראַנקפורט אם מיין, ווו ער האָט זיך געגרייט צו א דאָרטיקער הויך-שול.

ביים אויסברוך פון דער מלחמה האָט ער געמוזט פארלאָזן דייטשלאנד און זיך צוריקגעקערט קיין רוסלאנד, ווו ער איז אריינגעטראָטן אין הילפס-קאָמיטעט פאר די מלחמה געליטענע אין מינסק. ווען סוף 1915, האָבן די דייטשן פארנומען די לובטשער געגנט האָט ער געארבעט אין הילפס-קאָמיטעט אין וועסעליוב.

אין יאָר 1917, ווען מען האָט זיך צוריקגעקערט אין חרוב געוואָרענעם שטעטל, האָט ער אָרגאניזירט דעם הילפס-קאָמיטעט אין לובטש און האָט שפּעטער אָנגעפירט מיט די איבעריקע געזעלשאפטלעכע ענינים אין שטעטל, ווי די קאָאָפּ. פאָלקס-באנק, פאָלקס-שול א.א.

אין די יאָרן 1928—1930, געוויילטער פאָרזיצער פון דער לובטשער קהלה, מיט די שטעטלעך לובטש, קארעליטש, דעלאטיטש און נעגניעוויטש, אויך איינציקער יידישער פארשטייער אין דעם ראט פון דער גמינע. געווען דעלעגאט אויף די קאָנפערענצן פון ״יעקאָפּאָ״ און מיטגליד פון פּלענום.

פון פנקס ״אויף די חורבות פון מלחמות און מהומות״. רעדאקטאָר משה שאליט, ווילנע תרצ״א.

ט. שמשוני

"חברה־קדישא" בלובץ'

מן המוסדות החשובים שהתברכה בהם העיירה לובץ', ראויה לציון מיוחד "החברה־קדישא". המיוחד הוא בזה שחברה זו היתה בלתי מפלגתית. יהודי לובץ' היו מפולגים ביניהם בענינים רבים, כגון: מנוי רבנים ושוחטים, עניני חנוך וכדומה. הדבר התבטא במריבות ובוכוחים סוערים בבית־הכנסת או בכנוסים שונים. אך "בחברה־קדישא" נפקד מקומו, אף אנשים שהיו מסוכסכים ביניהם, שכחו ריבם ואיבתם בבואם לטפל בעניני החברה. לא היתה כל מגבלה להצטרפות ל"חברה־קדישא", כל אחד יכול היה להצטרף לשורותיה ללא הבדל השקפה, צריך היה רק להיות מוכן, בכל עת, לטפל בעניני החברה ובעיקר לדאוג לטהרת הנפטר, לאמירת "תהלים" ולקבורת המת.

אחת בשנה התאספו החברים המאוגדים "בחברה־קדישא", לאספה כללית, בה נבחרו הגבאים והגזבר. הגבאים בחרו ביניהם את הגבאי הראשי אשר היה יושב־ראש החברה.

בין הפעילים ב"חברה־קדישא" ראוי להזכיר את דודי ר' טוביה שימשלביץ', הגבאי הראשי במשך עשרות שנים וכל שנה נבחר מחדש. הוא היה למעשה השולט בכפה, בלי אשורו לא נעשה דבר. הוא הכיר כל תושבי העיירה, זכר על־פה מתי נולדו, מתי מתו ומקום קבורת הנפטרים. לעתים פנו אליו שלטונות המחוז, כדי לוודא תאריך לידה, או תאריך קבורה של אדם (אשר משום מה לא נמצא ברשימות של מנהלת המחוז) ותמיד קבלו קביעתו כסופית.

גזבר החברה היה אחד מהנבחרים על ידי האספה הכללית, תפקידו היה לנהל את חשבונות החברה. בפנקסים צוינו ההכנסות וההוצאות; הגזבר לא היה מנהל פנקסים מדופלם, אלא, בחרו ביהודי ישר, נקי כפים ויודע ספר, אשר כולם נתנו בו אמון. גזבר החברה היה במשך שנים רבות, חמי, ר' איצל דער שוחט (השו"ב רבי יצחק בן רב פיבל אהרונוֹבסקי), יהודי בעל הדרת־פנים, ישר דרך, טוב לב ומקובל על הבריות.

הטפול בקבורת נפטרי העיירה, היה מוטל על ה"חברה־קדישא". הגבאים קבעו את הסכום שיש לקבל מהמשפחה, עבור קבורת המת. המחירים היו פרוגרסיביים, לא לפי ערך המקום בבית־הקברות, אלא לפי הרכוש שהנפטר הוריש ליורשיו. ממשפחת נפטר עני לא דרשו תשלום, אולם לפחיתות כבוד נחשב למשפחה, אם המת נקבר במקום שלא שולם עבורו; בני משפחתו השתדלו לשלם סכום כלשהו, כדי שלא יאמרו הבריות שהנפטר קבל מקום חינם.

הגבאים העריכו הרכוש שהנפטר הוריש אחריו, אך לקחו גם בחשבון אישיותו של הנפטר והתנהגותו בעודו בחיים. אם היה הנפטר אדם אשר נטל חלק בחיי החברה, תרם מכספו לצרכי הצבור, נקבו סכום סביר כדמי קבורתו, הקציבו לו מקום בבית־העלמין לפי ערכו והמשפחה קבלה זאת ללא ערעור. אולם אוי לה למשפחת אדם, אשר בחייו היה קמצן, לא מעורב בחיי החברה, ולצרכיה לא תרם כפי יכולתו; אז דרשו הגבאים בנוקשות רבה מהמשפחה סכום גבוה עבור קבורתו, כדי לפצות במדת מה את הקהלה, על כל השנים שהנפטר קפץ ידו בהיותו בחיים. מובן שמשפחת הנפטר עמדה על המקח, כדי ש"החברה־קדישא" תוריד מן המחיר. לשם כך נכנסו למשא־ומתן עם הגבאים, אולם קשה היה להתוכח ועד שלא הגיעו לעמק השוה, על גובה דמי הקבורה, היתה מתעכבת הלווית המת, לעתים אף לימים מספר. הגבאים הקפידו על עיקרון זה כל־כך, עד שהיו יהודים בעיירה, אשר חששו שבהגיע יומם להאסף אל אבותיהם, יפשטו הגבאים "את העור" מהיורשים, לכן עברו לעתים לעיר אחרת, שעה שהרגישו כי שעתם קרבה למות, ובלבד שלא יפלו בידי גבאי עירם.

"החברה־קדישא" היתה כעין מוסד עצמאי, עם מקורות מימון קבועים שלא הכזיבו. הפרוטה מעולם לא חסרה לחברה.

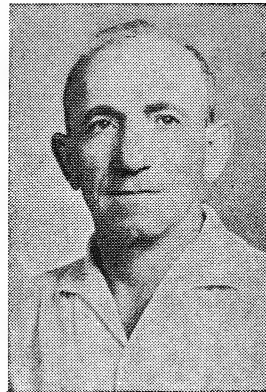
הגבאים היו ברובם מבעלי־הבתים החשובים בעיירה ותפסו גם עמדות חשובות בחיי הקהלה במוסדות אחרים, הקציבו מהכנסות החברה לצרכי הצבור, כגון: תמיכה כספית לבית־הספר.

פעם בשנה ערכו סעודה עבור כל חברי "החברה־קדישא". הסעודה נערכה בביתו של אחד הגבאים ושבועות מספר לפני הסעודה, החלו הנשים לעסוק בהכנות. לסעודה באו המסובים עם ילדיהם, אשר נהנו

מדברי תרגימה, (״דברים טובים״), בעוד שהגברים אכלו ושתו בכל־פה; אך לא אבדו את ״צלם האלהים״ אף בשכרותם; שכרות שהתבטאה ברקוד, זמרה והתעלות הנפש.

יהושע שרגאי

זכור!

משחר ילדותי סופר לי על פוגרו־מים שנערכו על קהלות יהודיות ברוסיה הצארית, — פרעות באודיסה, ביאליס־טוק, קישינוב וערים אחרות. הסיסמא היתה: ״בעי זשידאוו ספאסאי ראָסיו!״ (״הכה ביהודים, הצל את רוסיה!״); נוער יהודי התארגן להגנה, אך לא היה בכחו לגבור על זרם המשטמה העזה של הפורעים שנתמכו ע״י הממשלה.

גדלנו באוירה של שנאה ופחד, ואין תימה שלא הרגשנו קשר נפשי למקום הולדתנו. רוסיה הצארית לא היתה עבורנו מולדת, וכל מאווינו היו לעזבה.

אם כי היינו משוללי זכויות אזרחיות, חויבנו ״בזכות הגדולה״ לשרת בצבא הרוסי, בו שבע החיל היהודי מרורים ועינויים.

אין פלא שצעירים יהודים שמו מום בגופם, בלבד שלא להתגייס לצבא; אך לא תמיד הועיל הדבר. זוכר אני שמבני גילי יצאו לצבא: אליקום הלפרין, ראובן מושקס (מאָשקעס) — הכליזמר, אשר הצליח מאוחר יותר להגר לאמריקה, אחי שבתיל ובנו של שבתיל קבק.

כאשר פרצה מלחמת־העולם הראשונה, רבתה בעיירה הדאגה והיללה לגורל המגויסים שנקראו להגן על ה״מולדת״ הרוסית, תחת דגלו של הצאר ״באטושקה״, ניקולאי. האבות פנו במשנה מרץ לאמצעי היהודי הבדוק מדורות — אמירת תהלים, והאמהות השתטחו על קברות המתים

("געריסן קברים"), בתחינה שהמתים יהיו מליצי יושר עבור יקיריהם בצבא. צמו בכל "שני וחמישי", התפללו בכוונה עמוקה שהשם ירחם עליהם והמלחמה תסתיים. אך הכל ללא הועיל; המצב נמשך כשנה וחצי, עד שהגרמנים כבשו את העיירה.

בסוכות, בשמיני-בעצרת, עברו הקוזקים מבית-לבית, שפכו נפט והציתו; הרוסים נקטו בנסיגתם, כתמיד, בשיטה של אדמה חרוכה. במספר שעות עלתה העיירה כולה בלהבות. על ערמות האפר, תחת שמי הסתו הסגרירים, ישבו וקוננו מאות משפחות, אשר אבדו כל רכושם.

הגרמנים נכנסו לעיירה וצוו לפנותה מיד, תוך הבטחה כוזבת, כי "בעוד ימים מספר תוכלו לחזור ולשקם ולבנות בתיכם". עזבנו העיירה, אך לחזור אליה יכלנו רק עם תום המלחמה, כעבור שנים מספר. הפכנו לפליטים ("ביעזשענצעס") ונדדנו ממקום למקום. משפחות שלמות נספו ממגיפות, רעב ומחלות, ולא זכו לשוב לביתם.

חזרנו לעיירה מקץ שנים מספר. ביגיעה רבה בנינו בתינו, אך המשכנו לסבול מרדיפות אנטישמיות. הממשל הפולני הכביד עולו עלינו ללא רחם, בהטילו מסים כה כבדים, עד כי נכרת הלחם מפינו.

הרצון לעזוב העיירה לא נתן מנוח. כל מי שהיה באפשרותו הגר לאמריקה, דרום-אפריקה, ארגנטינה ומקומות אחרים ואף לארץ-ישראל — כל עוד שהיתה עליה חופשית.

בשנת 1924, הוקם אצלנו סניף של "החלוץ-הכללי". חלק מהנוער הצטרף לתנועה בגלל דחף רעיוני, אחרים פקדו שורותיו בגלל הסכוי לקבל אשרת כניסה (סרטיפיקט) לארץ-ישראל. קבלנו ארבע "סרטיפי-קטים" אותם חלקנו לחברים: אברהם ברוק, יהושע פיבושביץ' (שרגאי), משה (מאַשקע) והדסה סולודוכה; שני האחרונים חזרו במרוצת השנים לעיירה ונספו בשואה.

למרות ששנים כה רבות חלפו, איני יכול לשכוח את עיירתי. בזוכרי את כל קרובי ויקירי, אשר השארתי שם ולעולם לא אראה אותם שנית, כיון שהצורר הכריתם, נובעות עיני מעינות דמע ולבי דווה ושותת דם.

אני זוכר את המלמדים מהם ספגתי תודעתי היהודית ומשנת ילדותי.

ליד אורה הדל של עששית-נפט, חזרו ושננו אתנו עד שעות הערב המאוחרות: ר' ישראל־ ישעיהו, ר' ראובן, ר' יהושע־יעקב, ר' אברהם ור' יעקב; הם הצליחו לטעת בנו אהבה לעם ולמסורת היהודית, עוררו לבנו ליעוד האלוהי־מוסרי של העם היהודי, אשר הודות לו ממשיכה להתקיים האומה היהודית.

זוכר אני השמחה והאורה בלילות שבת וחג; אהבתי ללכת לבית הכנסת, לראות אחי היהודים בהתפללם, בשפכם שיחם לפני הבורא בשמחה, יראה ובכוונה עמוקה; למרות שהעיירה לא היתה חסידית, היו התפילות עשירות בזמירות, שמחה ודבקות.

נזכר אני בפרידתי, לפני עליתי, מרב העיירה — הרב מאיר אבוביץ זצ"ל, יהודי בעל הדרת-פנים, עם זקן שיבה היורד על חזהו, לבוש במעיל שחור ומגבעת שחורה, בעלת שוליים רחבים, ומתחתה הציצו עיניו במבט מלא טוב-לב ורחמים.

איני יכול לשכוח את אבי, ר' זלמן-נחום ז"ל ואמי איטקה ז"ל, או אחי: שבתיל, משה-פייבל, זלמן-נחום וקלמן וילדיהם הי"ד, — משפחת נשחטה, עד שלא נותר שריד ממנה. בלבי טיפחתי תמיד תקווה, כי אביאם לארץ-ישראל ואזכה בנחת ובאושר, בהם זוכה אדם, אשר חי עם יקיריו.

עצב אופף ישותי... הצער מכרסם ומוחץ לבי... הדמעות חונקות גרוני...

האם יכול אני לשכוח אותם? האם מותר בכלל לשכוח? הרי באותיות אש נחרט הצוו "זכור"!!!

אזכור עד יומי האחרון! אזכור ולא אסלח לצוררים!!!

חיה סולומינסקי

זכר עיירתי חתום בלבי..

שנים קשות עברו עלי במלחמת־העולם השניה. שנים של רעב, תלאות ושכול בנים, אך זכר עיירתי לובץ׳ חתום ונישא בסתרי לבי.

לובץ׳ — עיירה קטנה על גדות הניימן, שלוה ושקטה. רוב תושביה היו יהודים יראי־שמים, אשר שמרו על ה־מסורת והדת בקפידה, בעיקר נתן ביטוי לדבר בימי חג ושבת.

ערב שבת בעיירה: — הנשים טרודות ופעלתניות, מנקות ומבשלות, כדי שלא לבייש פני שבת־המלכה, לקבלה בכבוד ובזמן. הגברים — נחפזים לסיים מלאכתם ושמים פעמיהם לבית־המרחץ להטהר לכבוד שבת.

עם ערב דממו הרחובות, בבתים אוירת חג ושמחה; המפה הלבנה פרושה על השלחן ונרות דולקים בשלהבת עליזה. חלות קלועות, מצפות לבעל־הבית שישוב מבית־הכנסת ויברך עליהם.

ראש־השנה: — התושבים הלכו לבית־הכנסת, לעשות חשבון־נפש, להתרצות לפני אלהיהם שבשמים, אשר יפתח שערי רחמיו ושהשנה החדשה, תהיה שנת ברכה.

יום־הכפורים: — יהודי העיירה השכימו קום לבית־הכנסת, ובכוונה עמוקה שופכים שיחם, לפני אביהם שבשמים. הילדים צוידו, מבעוד יום, בחבילות מזון, אך הם כלו ארוחותיהם בחשאי ורצו לבית־הכנסת, לעמוד ליד ההורים בשעת התפילה ולספוג משהו מאוירת הקדושה.

חג־הפסח: — שבועות מספר לפני החג, החלו בני הבית, הנשים

בעיקר, בהכנות לחג. נערך קרצוף ומרוק יסודי, השלחנות והכסאות הוצאו מן הבית ונשטפו ברותחין, הרצפה שפשפה ומחשש שמא תטמא, חלילה, בחמץ, פוזר קש. עבור הילדים היה זה חג גדול, התכונה הרבה שבבית, השינה על הקש והאכילה בפינה קטנה במטבח, גרם להם הנאה שאין לתארה במלים. נדמה היה לנו, הילדים, כי הפסח קורץ אלינו מהפינות ומבטיחנו, כי לא לשוא אנו מלאי ציפיה; חכינו לליל הסדר בקוצר רוח, ול״בואו״ של אליהו הנביא בשמחה מהולה בחרדה. החג היה כולו מנעמים: בגדים חדשים, מטעמים ערבים, משחקי אגוזים ואוירה חגיגית, מיוחדת במינה. אף התחדשות הטבע, השמש החמימה, ציוץ הצפורים, הלבלוב והפריחה, ניחוח הפרחים, מלאו לבנו שמחה רבה.

מרבית התושבים היו סוחרים. בחלקם בעלי חנויות בככר השוק, אחרים יצאו לסחור בכפרי הסביבה, קנו בעיקר סיבי וזרעי פשתן ומכרו כל־מיני גלנטריה, סבון וגפרורים. ביום שלישי נערך יום השוק, אליו הגיעו אכרים מכל כפרי הסביבה, בהביאם תוצרת חקלאית מהחי ומהצומח.

ביום ראשון היה על היהודים לסגור חנויותיהם. היו חנוונים שחיפשו פדיון, גם ביום המנוחה הכפוי עליהם. מה עשו? עמדו ליד החנות הסגורה ומשהזדמן לקוח הבריחוהו פנימה, כשאחד מבני המשפחה עומד על ״המשמר״ בחוץ; לעתים, כשעבר שוטר במקום, נעלו את החנות וכלאו את האנשים שהיו בתוכה, עד ״יעבור זעם״.

היתה דאגה רבה לחנוך הדור הצעיר, אף העניים חסכו מפיתם, כדי לשלוח ילדיהם ללמוד. משאת לב ההורים היתה שילדיהם יפקדו את הישיבות הגדולות שבסביבה, ישיבת מיר וישיבת וולוזשין. היו צעירים שנסעו לוילנה לשחר לפתחי בתי־מדרש למורים.

חיי חברה פעילים התנהלו בתנועות הנוער, בערבי קריאה ובחוג הדרמטי שהעלה בעיקר מחזות יהודיים (זוכרת אני את ״המלך ליר היהודי״ ואת ״חסיה היתומה״). צעירים רבים יצאו להכשרות ומשם עלו לארץ־ישראל.

העזרה ההדדית והנכונות לעזור לאדם בצרתו, היו מאבני היסוד של הקהלה היהודית בעיירה. הבתים היו פתוחים לקבל אורחים, וכל העניים

שהגיעו לבית־המדרש, הוזמנו ע״י בעלי־הבתים, לסעוד על שלחנם.

כשהזדקקה משפחה עניה לכסף, יצאו מתנדבים מאנשי העיירה לחזור על פתחי־הבתים ולאסוף תרומות עבור המשפחה הנזקקת.

— — — — — — — — — — — — — — —

לובץ׳ — עיירתי הקטנה, בך חיו יהודים על מסורת הדורות, בך טיפחו תקוות לעתיד, בך אהבו ופעלו, עד שירד עליהם הכורת ונכחדו.

עיירתי היהודית לובץ׳ איננה עוד, נעלמה לעולמים ונמחקה מחיינו.

איטשע יאנקעלעוויטש פון ד. אפריקע, מיט לובטשער אין ישראל.

משה צינוביץ׳

הגאון רבי אליהו-חיים מייזל, אב״ד לודז וזיקתו ללובץ׳

הגאון ר׳ אליהו־חיים מייזל היה אחד הידועים בין רבני רוסיה ופולין במאה ה־19, שני אחרי הגאון הגדול ר׳ יצחק־אלחנן, מבין כל המנהיגים הדתיים והצבוריים, ואגדות נרקמו סביבו עוד בחייו.

נולד בהורודוק (פלך וילנה), בשנת תקפ״א ונקרא שמו בישראל על שם שני גאוני ליטא: אליהו, ע״ש הגר״א מוילנה, — חיים, ע״ש הגאון רבי חיים, מייסד ישיבת וולוזשין שנפטר בשנה ההיא. אביו ר׳ משה, בעל־בית תורני אמיד היה, דור שביעי לקדוש ר׳ ישראל מרוזינו (הומת על קידוש־השם, ראש השנה ת״כ — 1659). אמו היתה בת ר׳ אליעזר גרייבר מסלונים, בעל ״משנת דר׳ אליעזר״.

באביב ימיו נשא אשה מפינסק. הגאון ר׳ יעקב ברוכין, אב״ד קארלין (בעל ״משכנות יעקב״), תהה על קנקנו ונתן לו תואר סמיכה, להורות ולדון וחזה בו עתידו, להיות מאור בשמי היהדות. הזיווג מפינסק לא עלה יפה, התגרש מאשתו והגיע ללובץ׳, לאחיו ר׳ נחום מייזל, ונשא שם את בת אחיו לאשה.

זמן־מה נמצא בלובץ׳, מסתופף באהל התורה שבבית־המדרש המקומי, יחד עם חבורת אברכים צעירים. לפי עצתו של הלמדן והנדבן ר׳ שמואל באקשטר שהיה קרוב משפחה עמו, נוסע לוולוזשין, להתעלות שם בידע התורני. הוא הספיק להכיר את הגאון ר׳ יצחק, אב״ד ור״מ דמתא; כן יצק מים על ידי הר״מ הראשי החדש, הגאון ר׳ אליעזר יצחק פריד (שירש כסא הרבנות של חותנו הגאון ר׳ יצחק), והר״מ המשנה, ר׳ נפתלי־צבי־יהודה ברלין, הנצי״ב; מני אז נקשרה נפשו בידידות עזה עם ישיבה גדולה זו, לכל ימי חייו.

ר׳ אליהו־חיים מייזל, שמש זמן מה ברבנות הורודוק, עיירת הולדתו; שמו הלך לפניו כגאון בתורה, במדות ובצדקות, וכן בזה שהיה אז מיחידי הרבנים ששלט בשפה הרוסית. נתקבל גם לרב־אב״ד בעיירות דרטשין,

(פלך גרודנה — תרי״ג—תרכ״א), ופרוזשני, (פלך גרודנה — תרכ״א—תרכ״ז). בימי מגיפת החולירע, התבלט שם במסירות נפשו לכלל. יסד בית־חולים לכל הסביבה, הודות למאמציו נעצרה שם המגיפה ומעטו חלליה.

בשנים תרכ״ז—תרל״ד, ישב על כסא הרבנות של לומז׳ה, עיר פלכית בפולין הקונגרסאית. כאן נתחבב על כל חוגי הקהלה. היה חביב ומקובל גם על השלטונות, כי ידע שפת המדינה והיה בא לפני שר הפלך והפקידים הבכירים. בבואו לעיר זו, בדק ומצא שיותר מדי יהודים נקראים לצבא, כי אין להם כסף לפדות עצמם בארבע מאות רובל (לפי החוק של הימים ההם); לכן יסד קופת ״פדיון שבויים״ שעזרה לקרואים לצבא, להשתחרר מעבודת המלך.

משנת תרל״ד ועד יום פטירתו בשנת תרע״ב (1912), היה הגאון ר׳ אליהו־חיים מייזל, רב אב״ד (דתי ורשמי) בעיר לודז׳, העיר השניה בגודלה בפולין, תחת השלטון הרוסי. שטח פעולתו הקיף את כל חיי הדת, מוסדות התורה והחסד והשתדלנות כלפי הרשות, בעיר תעשיתית גדולה זו ומחוצה לה; היה פעיל גם בהטבת מצבם הכלכלי של המוני יהודים שנהרו לעיר הזאת. כשנדחקו רגלי הפועלים היהודים מבתי ־החרושת בלודז׳, עשה מאמצים רבים, על־ידי השפעה אישית על החרשתנים היהודים, לעשות לטובת יהודים מנושלים אלה, אף פתח בית־חרושת מיוחד, להעסקת הפועלים היהודים בתעשיית האריגים.

היה מסור לצבור בלב ונפש; ריכז בידיו את כל עניני הקהלה הגדולה. ביוזמתו נבנו: בית־יתומים, מושב־זקנים, בית־חולים יהודי ו״תלמוד־תורה״. כל כלי ביתו משכן בעבוט, כדי לעזור לנצרכים. אלפים נעזרו על ידו וללודז׳ נהרו יהודים מכל ערי פולין, לקבל עזרתו. עזר הרבה גם לנשרפי לובץ׳ (בשנת 1899) והעביר אלפיים רובל שנאספו במגבית פנימית לטובתם. השלטונות נשאו לו פנים, על אף שהטריד אותם בהשתדלויותיו. ביתו היה בית ועד לשליחי ישיבות ליטא; בעצמו שמש מורשה כבוד של ישיבת וולוזשין, ומדי שנה בשנה שלח תרומה כספית הגונה, להבטחת קיומה. עד שנות התשעים, עבד במרץ רב והשתתף בכל עניני הכלל היהודי. נקרא לאספות רבנים ושתדלנים בעיר הבירה פטרס־

בורג, ודבריו שמשו קו מנחה לכל משתתפי האספות, בהן התרכזו מיטב האישים, רבנים־גאונים, שתדלנים ועסקני צבור שביהדות הרוסית כולה.

עמד על משמר חיי הדת ולא נתן להנהיג בלודז׳ כל שינוי בתחום הדת, הנובע מחיקוי מנהגי העמים.

הודות לשנאתו לבצע, אהבתו לעניים, צדקותיו הרבות ומסירות נפשית לדעותיו — רחשו לו כבוד בכל החוגים. קדוש היה בעיני החסידים של לודז׳ ואף על האדמו״רים החסידיים של פולין, חביב ונערץ על ההמון היהודי; ראו בו סמל האמת, היושר והצדק. מכובד היה על גאוני ליטא שראו בו אחד משלהם; בכל דבר צבורי, או ענין שיש בו משום חזוק הדת, היו נמלכים בגאון הלודזאי ר׳ אליהו־חיים; לדבריו הטו אוזן קשבת בכל החוגים ושמו היה גדול, גם מחוץ לגבולות פולין ורוסיה.

כשנפטר הגאון ר׳ אליהו־חיים מייזל, התאבלו עליו המוני ישראל כיתומים. שבתון כללי הוכרז בלודז׳ ביום לוויתו, אפילו בתי־העסק של הנוצרים נסגרו בשעות ההלוויה. מספר המלווים הגיע עד למאה אלף איש. אחרי הארון הלכו אדמו״רים ורבנים ידועים, ביניהם רבני וארשה ועיירות כל הסביבה.

העתונות היהודית הדפיסה מאמרי הערכה גדולים, לזכרו של אדם מופלא זה והדגישו, כי במותו של ר׳ אליהו־חיים, אבדה יהדות רוסיה את קברניטה, והיהדות כולה אבדה אחד מטובי בניה, תלמיד־חכם שהיה קשה כברזל בדעותיו, בעל לב רך וטוב בהמון רחמיו. הספדים מרובים התקיימו במאות עיירות ישראל, עם פטירתו.

רב היה האבל בעיירת לובץ׳, זקני העדה הכירוהו מתקופת חייו בעיירתם; כאן נמצא וכאן היה איש תפארתם הנ״ל. בשעות הספדו של אדם גדול זה, התכנסו בבית־המדרש הישן בלובץ׳, כל יהודי העיירה, מקטן עד גדול; הספידוהו האב״ד המקומי, הג״ר מאיר אבוביץ וכן הרב הגאון ר׳ רפאל־אלתר שמואלוביץ׳, ראש ישיבת נובהרדוק (יליד לובץ׳); בדבריהם תיארו הרקע והנוף של לובץ׳ התורנית, בימי ר׳ אליהו־חיים מייזל, ר׳ שמואל באקשטר, ר׳ יהונתן — איש וולין ועוד אישים מפורסמים שעריסתם, או מקום גדולם הרוחני, היה בעיירה לובץ׳.

ביום השלושים לפטירה נערך מספד מר, בישיבה הגדולה בעיירת מיר הסמוכה ללובץ', על ידי הגאון ר' אליהו־ברוך קמאי, אב"ד ור"מ דמתא. כמחציתם של יהודי לובץ' באו באופן מיוחד למיר, להשתתף במעמד גדול זה.

בערל יאנקעלעוויטש פון ד. אפריקע, מיט לובטשער אין ישראל.

אברהם ברוק

בין שתי מלחמות־עולם

במלחמת־העולם הראשונה, התקדמו הגרמנים במהירות עצומה; כבר בשנת 1915 הגיעו לסביבת לובץ'. בהפצצה נהרגו ונפצעו קשה מספר אנשים וחלק גדול של העיירה נהרס ונשרף. הצבא הגרמני פקד על התושבים להתרחק לפחות 14 ק"מ מהעיירה. מספר משפחות, בתוכם משפחתי ומשפחת ליבוביץ', הצלם, הסתדרו בכפר ליד סילוב בשם גורדובקה. התושבים, אשר היו להם קרובים במקומות מרוחקים יותר, עברו אליהם; כל הרכוש נשאר הפקר, כי לא היתה תחבורה להעברתו ואת הסוסים החרים הצבא (הצבא עדין לא היה ממוכן כמו היום). הגברים, אף מגיל צעיר מאוד, גויסו לעבודת כפיה, לחפירות ובניה מלחמתית בסביבה. לאט לאט התחיל מחסור גדול בכל המצרכים, החל מלחם, מלח, סוכר וגמור בלבוש.

ב־1917, עם שביתת הנשק, נתנה אפשרות לחזור לעיירה; משלחות שונות, אשר יצאו לראות את המקום, מצאוהו הרוס עד היסוד ורק בתים בודדים ראויים היו לתיקון. תושבים, אשר רצונם היה עז לחזור לעיירת מולדתם ולרכושם הדל, בעיקר המגרש, החלו לחזור ונסו להתחיל את החיים מחדש.

אחד הבנינים שנשאר במצב טוב, היה בנין "הגמינה", בו התמקמו שמונה־עשרה המשפחות הראשונות שהגיעו. הבנין השני, אשר לא נהרס, היה ביתנו, בנין של שתי קומות ומרתף בנוי לבנים. בו התרכזו המוסדות כמו: בית־הספר, בית־הכנסת וניצני מוסדות הצבור, אשר התחילו להקימם. מארצות־הברית התחילה להגיע עזרה, באמצעות מוסדות יהודיים מרכזיים.

החיים של החוזרים נכנסו אט אט למסלולם. התנאים היו קשים, אבל האנשים, אשר עברו מספר שנים בנדודים ללא בית, בזמן מלחמה, בתנאים איומים, השתדלו להשלים עם המצב ולהתגבר, על ידי עבודה ועמל, על המצוקה. רוב התושבים התפרנסו מעיסוקם הקודם: פתחו חנויות, חכרו גני פרי ומחלבות לתעשית גבינה, בעלי־מלאכה פתחו סדנאות. היו בעיירה חיטים, סנדלרים, קצבים, נפחים, תפרים, פחחים ואף מספר סוחרי סוסים; רבים נסעו לכפרים אשר בסביבה (הכפרים נהרסו פחות, אף אלו שהיו קרובים לחזית, נפגעו הרבה פחות מלובץ') ומכרו לכפריים סחורות שונות וקנו מהם תוצרתם, בפרט סמרטוטים ופשתן. מספר תושבים התקיימו מעשית חבלים.

עבודות כפייה בשנת 1916, בזמן הכיבוש הגרמני.

מסחר העצים עדין לא התפתח, כיון שהמעבר על הניימן טרם נפתח ובדרכים היו טמונים מוקשים, אשר פוזרו לאורך החזית. הסכנה ארבה עם כל צעד בדרכי הסביבה.

התחילה להגיע לתושבי לובץ' עזרה מ"יעקאפא" וה"דזוינט", כמו־כן התחילה להגיע עזרה מקרובים באמריקה. את הדאגה ליתומי המלחמה קבלה עליה "יעקאפא", אשר בנתה בערים בתי־יתומים, בהם שוכנו היתומים גם מעיירות הסביבה. הקהלות היהודיות התחילו להתארגן ובתוכם גם לובץ'. הוקמו מוסדות כמו "גמילת־חסדים קאסע" — קופה לעזרה הדדית, אשר נתנה הלואות ללא רבית, לבניה, לשיקום ההריסות, להקמת בתי־מלאכה וכד'. עיקר הכסף לבנק בא בעזרת "יעקאפא".

מספר התושבים היהודים הלך וגדל, עד שבשנת 1922 היו בעיירה מעל לאלף יהודים. בתקופת הבניה דאגו אנשי העיירה בעיקר לפרנסה, קראנו לכך "פסיכולוגיה של לחם ותפוחי־אדמה". אבל למרות קשיי התקופה נמצאה קבוצת צעירים, אשר התחילה לדאוג לחיי התרבות של הישוב. התארגנה ספריה וחוג דרמטי שהציג כמה הצגות, ביניהן מכירת־יוסף. הפעילים בחוג זה היו בעיקר שמואל שפירא וחנה־חיה, אשר היו מחוננים בכשרון למשחק. הפעילים בתקופה ההיא, בכל השטחים של הפעילות הצבורית, היו: אחי חיים, דב קבק, יצחק שלימוביץ', יצחק ברקוביץ', חיים־לייב ובתיה לוין, אברהם־חיים אוסטשינסקי, חיה נגני־ביצקי, יואל וקושה שלימוביץ', משה שלימוביץ', יצחק סולודוכה, צירל מאירסון, דב וגיטל ויינר ועוד.

עד למלחמת־העולם הראשונה היו מקרים בודדים של עליה לארץ־ישראל מלובץ'. ביניהם משפחות זלובנסקי ושקלוט; עיקר ההגירה היתה לאמריקה. הצהרת בלפור שינתה את יחס היהודים בענין העליה לארץ־ישראל. גל של התעוררות לאומית עבר בכל קהלות יהדות אירופה, ולא פסח על העיירה שלנו. הגיעו אלינו ידיעות על תנועת "החלוץ", אשר הוקמה בעיקר בערים הגדולות ברוסיה; בפולין הוקמו סניפי "החלוץ" גם בעיירות הקטנות. בוילנה התארגנה המועצה המחוזית של "החלוץ". הוקם סניף "החלוץ" בלובץ' ונוצר קשר עם המרכז בוארשה והמועצה המחוזית בוילנה. כמו־כן התחילו להתארגן מפלגות כמו "פועלי־ציון", "צעירי־ציון" והמזרחי. הקרן־הקימת־לישראל וקפא"י החלו באיסוף כספים. הנוער, אשר בזמן שלטון הבולשביקים הוקסם מהתנועה הקומוניסטית, התחיל להתרחק ממנה ולהתארגן בתנועות ציוניות.

גם תושבי העיירה המבוגרים, התיחסו באהדה לתנועת התחיה הלאומית; בבתי־הכנסת תרמו בחגים כסף לקק״ל ולקפא״י. גם אנו, אשר היינו יותר צעירים מהקבוצה שהזכרתי לעיל, נכנסנו לפעילות. קבוצתנו היתה מורכבת מהח״ח: נחום שלימוביץ׳, יעקב חיימוביץ׳, מושקה סולודוכה, חיים־גימפל פיבושביץ׳, שמואל־יעקב פיבושביץ׳, יהושע פיבושביץ׳, אברהם פיבושביץ׳, ראובן ליבוביץ׳, חיים־שמואל קסמיביץ׳, הדסה, בלהה שימשלביץ׳, ליבה לוין, שמואל־לייבל פיבושביץ׳, אחותי רחל, אני ועוד מספר צעירים.

האספות והפגישות של ״החלוץ״ התקיימו בעזרת הנשים של בית־הכנסת. עזרה ארגונית קבלנו מסניף ״החלוץ״ בנובוגרודק, בעיקר עזר לנו הח׳ קרטזינסקי. מסניף ״החלוץ״ בקרליץ עזר לנו הח׳ משה־אלי שוסטר, אשר היה סטודנט באוניברסיטה והפעיל העיקרי בסניפו. מטעם המועצה המחוזית בוילנה ביקר אצלנו הח׳ יוסף בנקובר, אשר הרצה על בעיות התנועה והדריך אותנו בפעולתנו. התחלנו לחשוב על יציאה להכשרה, כדי לעלות לארץ־ישראל. במקום לשלוח את החברים לקבוצי הכשרה במקומות אחרים, החלטנו לקבל את האתגר ולארגן קבוצת הכשרה בקרבת המקום. מצאנו מקום קרוב ללובץ׳, באחוזה אשר נקראה ״פוטרי ברודי״, ליד ניקולייבה. עבדנו שם בחטיבת עצים לתעשיה.

לא הצלחנו להתארגן בכחות עצמנו, לכן התקשרנו עם הסניפים באיביה וקרליץ; כל סניף שלח מספר חברים והקבוץ הוקם. מלובץ׳ יצאו החברים: יעקב סרברניק, הדסה, זלטקה פיבושביץ׳, דב כהן ואני.

באותו הזמן, התחלנו לטפל בעליה לארץ־ישראל; המרכז הקציב לנו ולסניפים בסביבה מספר סרטיפיקטים. הראשונים שעלו אז מלובץ׳ היו: אחותי רחל, בלהה שימשלביץ׳, מושקה סולודוכה והדסה. בשלב שני עלו יעקב סרברניק, יהושע פיבושביץ׳ ואני. עד לעליתנו עבדנו בעבודות שונות ואת ההכנסה מעבודתנו הכנסנו לקופת הסניף. העבודות בוצעו בצורה טובה, כאילו היינו פועלים מקדמת דנא.

בינתים השתפרו החיים בעיירה. המסחר התפתח, בעלי־המלאכה ראו ברכה בעמלם. מהארץ התחילו להגיע ידיעות על המשבר; מושקה סלודוכה

והדסה חזרו ללובץ׳ ועימם באה האכזבה לעיירה. המועמדים, אשר נרשמו לעליה, לא מהרו לעלות וחיכו לימים יותר שקטים וטובים. הסניף בעיירה נחלש והשפעתו בין הנוער ירדה, אם כי לא לזמן רב.

קבוצת חברי ״החלוץ״ בעבודת טעינה. ההכנסה היתה לטובת הסניף.
מימין לשמאל: יוסקה ידידוביץ׳, הקבלן, ראובן לייבוביץ׳, סנדר שיצגל, אברהם ברוק, יעקב סרברניק, יעקב שמולביץ׳, חיים־שמואל קסמיביץ׳.

בהיותי בארץ בקבוץ עין־חרוד, התחילו שוב להגיע העולים הראשונים אחרי ההפסקה, בתוכם טוביה שמשוני, רבקה ואליעזר אהרונובסקי, רבקה סוננזון ואחרים.

חבל שכל כך מעט הצליחו לעלות מעיירתנו. בינתים גדל בה נוער, אשר התחנך ברוח אהבת העם וארץ־ישראל, אך נמנע ממנו לעלות לארצו, בגלל ההגבלות בעליה של ממשלת המנדט, ומצא מותו יחד עם יהדות אירופה, העשירה ברוח ובמעש.

ט. שמעוני

חזן בעיירה

עיירה קטנה היתה לובץ׳, סך הכל מעל שלוש מאות משפחות יהודים. אמנם היו בה שלושה בתי־כנסת, אשר המו מתפללים בימי שבתות וחגים, אף בימי חול לא חסר היה המנין, אבל, להחזיק חזן קבוע לא השיגה יד התושבים. לכן הסתפקו בבעלי־תפילה מקומיים, מבין בעלי הבתים, אשר היו עוברים לפני־התיבה שלא על מנת לקבל שכר. בעלי־תפילה אלו היו מחוננים בקול נאה, ותפילתם היתה ערבה. הבולטים בין בעלי־התפילה היו: דודי ר׳ טוביה שימשלביץ׳, ר׳ שמואל לייב, ר׳ לייב סוקולובסקי, ר׳ משה סוננזון ור׳ יצחק בקשט. לפעמים הביאו בעל־תפילה בשכר, מעיר סמוכה, וזה רק כדי לגוון התפילה ולהבדיל בין חול ליום־טוב.

מדי פעם בפעם פקד את העיירה חזן נודד, לרוב חזן, אשר צריך היה להשיא את בתו וחסרה לו הנדוניה לשם כך; הוא היה מקבל חופשה ללא תשלום ממקום כהונתו, נודד מעיירה לעיירה, עובר לפני התיבה ועורך קונצרטים בבתי־הכנסת, כדי לחסוך ולאסוף פרוטה לפרוטה. חזן כזה היה מגיע לעיירה לרוב, בין מנחה למעריב, ובלי הודעה מראש. היה פונה לבית־הכנסת שם בא בדברים עם הגבאים, אשר סדרו לו לינה ואוכל אצל בעלי־הבתים.

לחזן כזה לא היו קובעים תשלום עבור התפילה; לרוב היה מתפלל בתפילת ״קבלת־שבת״ ו״מוסף״, וביום ראשון היה יוצא בלווית אחד מבעלי הבתים, לחזר יחדיו על הפתחים. כל אחד מהתושבים נתן כנדבת לבו. החזן ידע שהוא תלוי בחסד המתפללים, לכן השתדל ליצור רושם טוב ולמצוא חן בעיניהם. ואוי לו לחזן אשר המתפללים מאסו בו, אז ירדו לחייו.

זכור לי מקרה שארע בחג הפסח, כאשר חזן אורח התפלל תפילת ״מוסף״ (הניגון מיוחד לכל חג וחג). תפילת החזן משום מה לא מצאה חן בעיני המתפללים, התארגנה קבוצה, מן הצעירים, אשר גמרו אומר להוריד אותו מן ״הפסים״. כיצד יעשה הדבר? פשוט מאוד, בזמן שהקהל

עוזר לחזן בניגונו, יש זמן לחזן להנפש קמעה מהמאמץ, כי הקהל ממשיך את הניגון בו החל, ואז עברה הקבוצה לניגון של הימים הנוראים. בהתחלה לא תפס החזן את הענין והמשיך להתפלל, לפי הניגון שהתוו המתפללים כשעמד על המתרחש היה כבר מאוחר מדי, בספסלים האחרונים התחילו לדפוק על ״השטענדער״, ומעיני החזן ממש זלגו דמעות, כי חוץ מהבושה שגרמו לו, הרי עלול הוא לקפח את מעט הפרוטות שקווה להשיג. ראו אלה שהכשילו אותו, כי עברו את גבול ״הטעם הטוב״, וכי הם גרמו לו בושה ועגמת נפש, לכן, למחרת היום, כדי לפצותו על העוול שגרמו לו, יצאו אתו שניים מחשובי בעל־הבתים ועברו על הפתחים. כל אחד הגדיל את תרומתו והפסדו יצא בשכרו.

שמואל־יעקב קיבלביץ׳

הפרידה מהעיירה

זכרונות הפרידה מעיירתי ומתושביה, חיים בלבי בצבעים עזים, בהירים ורעננים.

זוכר אני יום חם, בשלהי קיץ 1939, בו עבדתי ע״י קופיצק, במדידת דוברות העצים על הניימן. עבדתי שם יחד עם קבוצת בחורים מהעיירה ביניהם: אברהמ׳לה סולץ — יפה התואר ובר הלבב, מוטל קפלנסקי, יוסקה שקלוט והאחים יעקב ויוסקה ידידוביץ׳.

אחותי, שרה, (אשר שהתה בימי השואה עם הפרטיזנים, עתה בארה״ב), הגיעה למקום ובשורה מרנינה בפיה: אושרה עליתי לארץ־ישראל. אחוז קדחת הנסיעה ובעליזות רבה חזרתי לעיירה. ההכנות החלו והגיעו רגעי הפרידה.

פרידה — מלה הנושאת בחובה עצב וצער, אך צעיר הייתי והמשמעות הטרגית של אותה פרידה נעלמה ממני, לא ידעתי אז, כי לא אוסיף עוד לראות את יקירי. עבורי נגזרו חיי בנין בארץ־ישראל, עבור הנשארים בעיירתי נגזרה הכליה: בשרפה, ביריה ליד הבורות, ברעב ובמחלות.

חולפת בזכרוני גלריה של דמויות: אמי הטרודה בהכנות הדרך, אחותי רבקה עם ארבעת ילדיה, גיסי אלתר בולדו, הנגר איצ׳קה (די באָבעס) וילדיו, ביניהם חברי הטוב משה, האחיות — טויבה, פשקה וגיטל, האחים מאיר ושלמה, רחל (נאַטקעס) עם בעלה, הקצב, וילדיהם. דודתי בשקה עם בעלה השיל, הבקי באותיות הקטנות, רשה פרצ׳יק, הרוכלת בכפרים, שבנה, אשר, היה חברי בישיבה, שכננו יצחק קיבלביץ׳ עם אשתו שיינה וילדיהם: מינה, חנה, בנימין ובן־ציון (על שם סבו ר׳ בן־ציון הנפח) ועוד רבים מידידי, חברי ושכני הנצבים לפני בסך. איני יכול להבין ולהאמין, כי אינם עוד. תחושה נוראה מלווה אותי עד היום הזה, כי לא נפרדתי מאבי מולידי שנעדר מהעיירה, דוקא ביום זה, לרגל עסקיו — וכך יצאתי לדרך ללא ברכתו.

קשה היתה הפרידה, אף מהעיירה גופא, נוף מולדתי, בו גדלתי ואותו ספגתי בחובי; כל פינה נראתה לי, לפתע, יקרה כל־כך; הנה — הניימן בו שזורות חוויות נעורי, — שעות של שחיה עם שחר ושיט בלילות; ובחורף שעה שהנוף התעטף בכסות של לובן, שמש אותנו לגלישה במזחלות ומגלשות.

הנה — בית־הספר העברי "תרבות", מרכז רוחני לנוער, אשר המה תלמידים המשננים פרקם בעברית. בין כתליו חונכו התלמידים לאהבת ארץ־ישראל ולאהבת התרבות העברית. הערגה לארץ־ישראל ותקומת עם ישראל, היתה ממאוויי המורים, המדריכים והתלמידים כאחד.

אני עובר ברחובות ובסמטאות המפכים חיים של עיירתי: ילדים משתובבים ואמהות גוערות בהם. גברים טרודים נחפזים לעמל יומם, המיית חיים נישאת מכל עבר...

עליתי לארץ־ישראל לבנות בה ביתי, אך הזכרונות מעיירתי ותושביה, מלווים אותי בכל שנות חיי.

משה צינוביץ׳

המשכיל התורני יהושע לוינזון

יהושע בר׳ אלחנן הלוי לוינזון, איש לובץ׳, היה תורני משכיל, בעל ידיעות הקפיות בתלמוד ומפרשיו, וידען גדול בחכמת־ישראל. פרסם מאמרים תורניים־מדעיים בעתונות העברית, בשנות השישים במאה שעברה, בהיותו כבר אז תושב העיר גרודנה.

באחד ממאמריו ב״הלבנון״, שנה רביעית (תרכ״ז—תרכ״ח), גליון י״ב, הוא מספר שלמד בצעירותו בישיבת וולוזשין. ליד מאמרו הנ״ל, המוקדש לחידושי תורה מסוימים, מביא הוא גם ידיעה, על פטירת הרב אהרן־דוד, אב״ד לובץ׳, בחורף תרכ״ז. בגליון כ״ב של העתון הנ״ל, באותה השנה, הוא מספר ב״קול־בוכים״ על פטירתו של הרב, החוקר המפורסם, ר׳ שלמה־יהודה רפופורט (שי״ר) מפראג.

מאמרים אחדים מפרי עטו של יהושע לוינזון נמצאים גם ב״המליץ״, משנות 1867—68, בהם הוא מתגלה כידען גדול, אשר נהירין לו שבילי הכמת־ישראל ושל ספרי חכמי־ישראל במערב, העוסקים בתורה ובמדע גם יחד. הוא מתפלמס שם לפעמים עם מלומדים וחוקרים עברים, רואים את עדיפותו וידיעותיו הגדולות בספרות התלמודית, אשר רכש לו בצעירותו בוולוזשין, ובבית־המדרש המקומי בלובץ׳.

משכיל תורני זה עבר מגרודנה ללונדון, אולם על המשכו בחיים ובספרות אין ידיעות.

אלתר יוסלביץ׳

אלתר יוסלביץ׳ נולד בלובץ׳. אחיו היה הרב הגאון ר׳ יוסף יוסלביץ׳, אב״ד סילוב, טרסטינה, סמיאטיץ׳ וסובאלקי. בראשית דרכם למדו שני האחים יחד, בישיבת מיר, הסמוכה ללובץ׳. אחיו חזה עתידות לדרכו בחיים, כרב־גאון בקהלות ידועות. אלתר היה למשכיל ולציוני וראה עתידו כמורה עברי וכמחנך לציונות.

פעל בעיר סטויבץ, בתפקיד מורה ומחנך, הקים שם שני דורות של אבות ובנים. אלתר הגיע לסטויבץ בראשית המאה הנוכחית, ויסד כבר בימים ההם את בית־הספר העברי המודרני הראשון. אחד החידושים היה בכך שלבית־ספרו נתקבלו תלמידים ללא הבדל במוצא ובמעמד, כי ״מבני עניים תצא תורה״.

בשמו של המורה אלתר, קשורים כמה פרקים חשובים בהתפתחותה של התנועה הציונית והפעילות הצבורית בסטויבץ. הוא יסד שם את תנועת הנוער הראשונה בשם ״בנות־ציון״. הודות להשפעתו הסתעפו הארגונים ״פרחי־ציון״ ו״פועלי־ציון״, אם כי בעצמו, היה כל ימיו ציוני־כללי. היה גם העסקן הראשון של הקרן־הקימת, דאג להפצת הקופסה הכחולה בכל בית ולאיסוף כספים לגאולת הקרקע.

בעבודתו החנוכית פעל יחד עם מורים אחרים, ליצירת האוירה המת־אימה לקליטת רעיון התחיה הלאומית, הקשורה בהגשמה חלוצית.

לאחר מלחמת־העולם הראשונה, נוסד בסטויבץ׳, בשנת תרפ״א, בית־ספר עברי בשם ״תרבות״ ואלתר — המורה הותיק, עובד שוב כמחנך בבית־ספר זה.

אלתר היה הרוח החיה בכל הפעילות הציונית בעירו: קרן־הקימת־לישראל, קרן־היסוד, נשפי חנוכה ופורים, אזכרות לד״ר הרצל, מגביות מיוחדות לטובת א״י, עניני תרבות, חנוך ועוד. היתה לו השפעה רבה על כל תנועות הנוער בעיר: ״פרייהייט״, ״השומר הצעיר״, ״התאחדות״, ״גורדוניה״, ״החלוץ״, ״ויצ״ר״ וכמובן ״הנוער הציוני״ של תנועתו. הודות להשפעתו ופעלו, היתה סטויבץ לעיר ציונית מובהקת. בבחירות לקונגרסים הציונים הצטיינה עיר זו במכירת שקלים, באופן יחסי, יותר מכל עיירות הסביבה. המושג ״ציוני״ היה בשבילו ציונות של ״בכל נפשך ובכל מאודך״, היתה זו ציונות קונסטרוקטיבית, אוהבת ישראל ועל־מפלגתית.

מתוך מאמרו של ד. בן־ירוחם
״המורה למופת״ בספר סטויבץ־
סוורז׳נא.

לא זכה לעלות לא״י, משאת נפשו וחזון רוחו; הוא נספה בשואה, יחד עם כל יהודי סטויבץ. עולי סטויבץ בישראל הנציחו שמו של ״אלטער דער לערער״, בהקמת ספריה עברית על שמו, בתל־אביב.

מיירים (מאיר) קלמנוביץ׳

פנינת נוף

העיירה לובז׳ היתה קטנה ורחוקה מהערים הגדולות. בינה לבינם לא היתה גישה נוחה, כיון שנהר הניימן ויער עבות הקיפו אותה. לעומת זאת היה קשר הדוק עם כפרי הגויים, בעיקר בימי השוק שהתקיימו בימי שלישי וביום ראשון, שעה שהכפריים באו להתפלל בכנסיה הפרבוסלבית בעיירה. ימי השוק סיפקו פרנסה ליהודים רבים.

כיון שהגישה לעיירה היתה קשה, כאמור, לא התפתחה בה תעשיה. הפרנסה היתה בדוחק ולנוער לא הסתמן עתיד, הצופן בחובו שינוי וקדמה.

מפנה גדול חל כשקמו תנועות הנוער: ״החלוץ״, ״השומר הצעיר״ ״החלוץ הצעיר״ ו״בית״ר״. חזון תקומת עם ישראל נדלק בלבבות הצעי־רים, בכל מאודם ובלהט נעורים שאפו להגשים את האידיאלים לאורם חונכו. תנועות הנוער שמשו כמקום בילוי ומפגש בשעות הפנאי.

ליד הניימן עמדה טירה מוקפת בוסתנים. המראה הוסיף לסביבה יופי והוד. הבתים הקטנים של אוכלוסית העיירה, היערות המוריקים, הנהר הנושא מימיו באון והטירה המתנשאת בגאון, שוו למקום מיסתורין ויופי אגדי. פנינת נוף יפיפיה, הנמה לה בתוך עצמה.

נשיא המדינה מר זלמן שזר מברך על היוזמה להוצאת הספר לובץ׳ ודלטיץ׳.

לתולדות העיירה

לובץ׳: גליל (וויבודסטבו בימי מלכות פולין 1921—1939) נובוגרודק. בפעם הראשונה נזכרים שם יהודים, ברבע השני של המאה הי״ז בועד מדינת ליטא. קהלה זו היתה אוטונומית בעניני תשלומי מסים ובלתי תלויה באחת מערי הגליל שבמדינה הנ״ל.

בשנת 1720 (ת״פ) הגיע מס הגולגולת שלה ל־300 זהובים ובשנת 1761 (תקכ״א) הגיע ל־450 זהובים. בשנת 1705 (תס״ה) היו בלובץ׳ והסביבה 369 יהודים משלמי מס גולגולת. בשנת 1847 גרו שם 973 נפשות יהודים. בשנת 1897 — 2463 נפשות יהודים (73.3% מכלל תושבי העיירה). בשנת 1921 — 496 נפשות יהודים 52.9% מכלל תושבי העיירה). הפיחות במספר בא לרגל המלחמה־העולמית הראשונה, כאשר לובץ׳ היתה עיירת חזית בשנים 1915—1918 ויהודי העיירה נמלטו ועברו למקומות אחרים, בעיקר לנובוגרודק הסמוכה, ורבים מן הפליטים לא חזרו ללובץ׳.

״אנציקלופדיה יודאיקא״, כרך עשירי, בגרמנית, הוצאת ״אשכול״ בעריכתם של ד״ר יעקב קלאצקין וד״ר נחום גולדמן.

חיים ינקלביץ׳

עיירתי

אנסה להעלות נשכחות
על עיירתי
בה ביליתי ילדותי.

לובצ׳ — עיירתי הקטנה
טובלת בירק, עצים ואורה ;
נהר שטף לידך בגאון,
שווקיך מלאו המולה ושאון.

היו בך מוסדות צבור — לשרות הכל,
לעזרה לנצרך וחסד לגמול,
מיני חברות לש״ס, לתהלים,
לשבת, יום־טוב וימים־נוראים.

תיאטרון, בנק ופוז׳רנה
ומפקד יהודי בראש הקומנדה ;
קרן־קימת — בראשה מורנו פרסקי ז״ל,
אשר רתם עצמו לצרכי הכלל.

מחלוקת בין יהודים ליהודים,
ומלחמות בין יהודים לגויים,
לזכות בראש־גלי ובפרהסיה
במשפט ״פאר יידישע פאשע״.

כשמנדהו את החזן אהב — כעס הרב,
הריב גאה, הושמעו דברי רהב,
עמדו רב שני להביא — נזעקה הרבנית שאָשקע
מה יהיה על מחייתי, מכל ה״קאַראַבקע״.

ובתיאטרון — מציג שמואל שפירא
את ה״פינטעלע ייד״ — ומתנה,

שלא יציג — עד שימלאו בקשתו
ויביאו את צייטלין ותזמורתו.

ב״חדר״ למדנו ודעת רכשנו
בו ערכי קודש ספגנו,
אהבת־ציון וכמיה לגאולה,
הודות ל״חדר״ הרימו רבים ״נס־ציונה״.

ר׳ אברהם ואליעזר־יענקל — זכרונם לברכה
טרחו ועמלו והרביצו תורה,
ר׳ ראובקה, ר׳ לייזר־אלי ור׳ לייב
על תלמודנו שקדו מכל לב.

בעירנו הוקם בפקודת ה״סאָלטיס״ והמדינה
מוסד אשר בו רכשנו דעת ובינה,
הלוא הוא ״תרבות״ — בית־ספרנו
שהפך לראש גאוותנו ותפארתנו.

שלושה בתי־כנסת התנשאו בגאווה,
אותם פקדו התושבים ביראה,
בהם היו גבאים נבחרי הקהל,
אשר דאגו במסירות לצרכי הכלל.

ותנועות היו בעיירתנו למכביר,
״פועלי ציון״, ״בית״ר״, החלוץ, ו״השומר הצעיר״ ;
בהם בילו הצעירים ורקמו חלומות
על עליה וארץ חמדת אבות.

✶

אזכרכם יענקל־חיים הנפח,
מלבי לא ישכח שיצגל הפחח,
ואיצ׳קה ״די באָבעס״, מורי למלאכה
ואיצ׳לה באקשט, מורי לגמרא.

וגרשון — שרה־חנה׳ס

וחיים־דוד — שרה פייגעס,
ו״בעל המוסף״ ר׳ טוביה,
ופעילי הקדישא־חברה ;

ומרדכי שייקעס, איש ״השומר הצעיר״,
ומשה פרסקי, האינטליגנט של העיר,
והרשל ״די מויד״, השמש ללא־חת,
שאמר תהלים על־פה בנחת ;

ר׳ לייזר הסנדלר,
הירשל זליקובסקי, הנגר,
שמואל־לייב, בעל־התפילה,
ואלי־אברהמ׳ל שפירא, קריין המגילה...

קשה להאמין, כי יקירינו הוכחדו,
כצאן לטבח הובלו,
נדמה, כי זהו חלום נורא
אך זוהי מציאות איומה שאין לשנותה...

נישא בלבנו זכרם לעד ! ! !

בביתנו הקט בעיירה
מדי ערב שבת וחג — רבתה השמחה,
על היין קידש אבא,
על הנרות נשאה אמא ברכה.

הגילה רבתה בבוא אורח
האם עמלה בגילה למרות הטורח,
קבלו שבת המלכה, עם מלאכי עליון
והנעימו זמירות של ״יהי־רבון״.

ברכת המזון ברכו כל המסובין,
וסיימו בתפילת ״כן יהי רצון״.

סבא עסק בפרקי אבות,
הסבתא התפללה ״צום גרויסן גאָט״.

הנשים מעיינות ״בצאנה וראנה״ ביראה
וכולן נושאות מכל לב תפילה
אל אלהי אברהם, יצחק ויעקב
שתסתיימנה הצרות ולגלות תבוא סוף.

אילה אמיתי (פייבושביץ׳)

●

לובץ׳ עיירתי הקטנה והיפה
אזכרך בעצב ובתוגה
לנצח אשא זכרונות עליך בלבי,
לנגד עיני נצבים אבי ואמי ;

הישרים והתמימים ויראי אלהים,
שלמים עם בוראם ועם אנשים ;
אראה את חצרות בתינו הקטנים,
בם שחקנו במשחק המחבואים.

אזכור את הניימן — הנהר
והמיית מימיו הזורמים בהדר ;
בין גליו, בימי הקיץ החמים,
היינו בשובבות מתרחצים ושוחים.

ימים חלפו והיו לשנים,
בגרנו והיינו לאנשים,
למדנו והקמנו מפלגות
בם פעלנו ורקמנו חלומות.

בין שורות ״השומר הצעיר״ התלכדו רבים
קראנו את ה״קאפיטל״, התגאנו בבני העניים,

התוכחנו לילות וימים
על שוויון, בלהט נעורים.

לחמנו עבור תנאי עבודה הוגנים
הצלחנו וגברנו על המעסיקים ;
רקמנו תוכניות על עליה והגשמה
לארץ־ישראל — ארץ הבחירה.

לנגד עיני נצבים, הימים האחרונים
לפני שעזבתיך עיירתי, לעולמים ;
אזכור פני החברים ובני משפחתי,
אשר לנצח נפרדו ממני.

אזכור יקירי שלבם לא נחש,
כי יהיו לטרף לצר ונוגש,
אזכור עיירתי ואת כל העבר
שנשרף והיה לאפר ועפר ;

אבכה, כי לא זכו יקירינו האומללים
לחזות בתקומת מדינת־היהודים,
עליה חלמו דורות כה רבים,
בדרכי הגולה, בנתיב היסורים.

*

לובץ' עיירתי — כיצד מנגד נצבת !
מדוע על יהודיך לא הגנת ?
ראית עת הובלו זקנים וזקנות,
על לא עוון למשרפות.

אף את עיירתי הושמדת,
נהרסת, נשרפת והוכחדת.
יקוב עד התהום בך הדם !
נשבענו, כי לא נשכח לעולם ! ! !

יונה דגני

זכרונות

שנות חיי הראשונות שזורות במאורעות מדכאים; מלחמת־העולם הראשונה היתה בעצומה, החזית הגיעה עד לעירתנו, תושבי העיירה הוגלו; שלוש שנים קשות חלפו עלינו, סבלנו מצוקה ורעב, אנשים פרכו גופם בעבודה, אך פרנסה אין.

אבי שרת בצבא הרוסי ונלחם נגד הגרמנים; אמי, עליה הוטלה פרנסתנו, התיגעה מבוקר עד ערב לפרנסתנו ואני נותרתי עם סבתי.

זכורתני — את הביקורים אצל אחות סבתי; אשה חוורת ששכבה במיטתה לבד בבית, כיון שבניה כולם נלחמו בחזית ובנותיה יצאו לעבודה, כך שסבתי סעדה אותה בחוליה, עד שיום אחד — כשהגעתי עם סבתא לבית הדודה — היא כבר לא היתה בין החיים.

סבי, מצד אבא, פקד לעתים את ביתנו, ואמי נתנה לו כל פעם לחם ותפוחי־אדמה, מצרכי מזון אחרים לא היו אז בנמצא בביתנו. באחד הימים הסתודדו בביתנו, הולבשתי בחפזון וכלאחר־יד — אף סבי נלקח מאתנו, אוירה של צער ודכאון שלטה במשפחתנו.

חזרנו לעיירה. הרחוב בו גרנו לפני הגירוש נחרב כולו, להוציא ביתו של דודי, אך הוא עצמו נפטר במקום גירושו ולא זכה לחזור. כאשר עמדנו על חורבות ביתנו, נסתה אמי להסביר לי, כי תל עפר זה היה לפנים בית מגורים, בו חיה משפחתי.

בבית דודי הצטופפו כארבע משפחות, ביניהן משפחת ליבוביץ', אשר על אודות בנם אלתר, שמעתי פעמים רבות; הוא, אלתר, כך אמרו לי, ספק ברצינות ספק בצחוק, עתיד להיות חתני. עם שובנו מהגירוש הכרנו זה את זה; "החתן" ו"הכלה" התרוצצו כל היום בסביבת הבית, מקפצים במהמורות ובבורות שנגרמו מנפילת פצצות. האביב על שפעת פרחיו וניחוחיו עמד בארץ, והרגשנו עצמנו — ילדים כבני ארבע — מאושרים עד מאוד.

אמי רתמה עצמה בעול הפרנסה, ואני שוב נותרתי עם דודתי בבית. לעתים הביאה אותי אמי למשפחתנו שהתגוררה בדלטיץ׳, בסביבה המיושבת כולה בגויים.

פעם, בליל סילווסטר, הופיעו הגויים בתחפושותיהם המסורתיות, נכנסו לחדרי הבית, בדקו וסקרו כל פינה, תוך השמעת יללות והסתלקו. סבתי הבריחה היטב דלתות הבית, החלונות והתריסים, מתוך הרגשה שמשהו עלול להתרחש הלילה.

בחצות — העירונו דפיקות חזקות על הדלתות, תוך צעקות רמות לפתוח. סבתי החלה לקרוא בשם בניה — שלא היו אותו לילה בבית — איצ׳ה! חיים! דוד! משה! קומו! זעקה; אחר שעה ארוכה של דפיקות וצעקות, הסתלקו הגויים, אשר מטרתם היתה לבוז רכוש יהודי.

ערב אחד, העירה אותי אמי משנתי ובהתרגשות רבה שחה לי, כי אבא שב מהמלחמה, אבא ?!! לא הכרתי את אבי מאז הוולדי, הוא היה רחוק ממני כחלום. נכנסתי לחדר, אשר רבים מאנשי העיירה הצטופפו בו, הכרתי את כולם, להוציא אדם אחד; דוקא אותו איש, בלתי מוכר וידוע, פושט לקראתי זרועותיו ופניו מאירות — זהו אבא, מבזיק רעיון במוחי, ומיד נמצאת אני בין זרועות המגפפות ומחבקות ברוך ובאהבה. עד אור הבוקר לא חדל אבא לספר לשכנינו, על קורותיו במלחמה.

אלקה לבנון

אחותי איטקה ז״ל

1929 : ימי הפרעות בארץ־ישראל, הארץ עדין לא התאוששה מהמשבר של העליה הרביעית, נתקבלו ידיעות על חוסר עבודה, על רבים שרוצים לרדת מן הארץ, היו גם כאלה שירדו והפיצו זרעי יאוש ואכזבה.

אך כעבור זמן התחילה ההתעוררות לקראת העליה החמישית. מעיירתנו לובץ׳ עלו בודדים; ביניהם היתה גם אחותי איטקה שמולביץ׳, בחורה צעירה, בריאה, יודעת עבודה ובכל נימי נפשה דבקה באידיאלים החלוציים. בעודנה נערה היתה בין מקימי סניף ״החלוץ הצעיר״ בנובו־

גרודק, אשר חבריו יצאו להכשרה בקבוץ "תל־חי", בסביבות וילנה. איטקה היתה אחת הפועלות החזקות והחרוצות בהכשרה; כשחזרה הביתה, — החלה להתכונן לעליה לארץ־ישראל.

הזמן דחק וכסף להוצאות הנסיעה לא היה לה. אולם איטקה הצליחה להשיג מבוקשה בעזרת אנשים שונים; בעיקר עזרו לה חברי "החלוץ הצעיר" בנובוגרודק.

היא עלתה לארץ בעצם ימי המאורעות בשנת 1929. כאשר ירדה מהאוניה בנמל יפו, היה עוצר בעיר. יחד עם קבוצת עולות אחרות הועברה באוטו משורין משטרתי, למשק הפועלות ליד פתח־תקוה, בו בילתה השנתים הראשונות לשהותה בארץ. גם כאן הצטיינה כפועלת חרוצה.

איטקה הקימה משפחה בתל־אביב. אך הגורל התאכזר לה ובגיל צעיר חלתה במחלה ממארת. לאחר שנות סבל ממושכות, נפטרה בשנת 1953, בהיותה בת ארבעים ושתיים בלבד.

ת.נ.צ.ב.ה.

חיה סולומינסקי

לזכר משפחתי

סבי, פייבה אהרונובסקי, "דער שוחט", בן למשפחת שוחטים, היה אדם ישר ומצניע לכת; זמנו היה מחולק בין העיסוק בתורה ובין השחיטה — לשם פרנסה. עם שחר השכים קום לעבודת הבורא, לאור עששית נפט, ישב ולמד תורה. לאחר שובו מבית־הכנסת, מתפילתו במנין הראשון, יצא לעבודתו, אך לא לפני שעבר ליד מיטות נכדיו, כסה אותם באהבה וברוך והניח ליד כל מיטה פרוסת עוגה וגבישי סוכר.

סבתי, מינה הניה, היתה עקרת־בית צנועה, גם מילדת ללא שכר. פקדה בתי היולדות והביאה להן סירים עם מרק עוף, טפלה בתינוקות, כבסה חתוליהם רק לשם מצוה.

ביתם — בית אבנים מרווח, מוקף גן, עמד לא רחוק מבית־המדרש

ומכבר השוק. ברפת עמדה פרה שסיפקה חלב למשפחה. בחצר עמד בית־שחיטה קטן בו עבד סבי. לסבי וסבתי היו שלושה ילדים, — שתי בנות ובן — אבי יצחק.

אבי הלך בדרכי אבותיו, אף היה שוחט ומוהל, אך פרנסתו היתה על השחיטה בלבד, בתור מוהל עסק רק לשם מצוה. פקד גם את ישובי הסביבה בבריתות; לעניים הביא יין והשאיר תמיד סכום כסף, לצרכי התינוק שהתוסף למשפחה.

לאבי נולדו חמישה ילדים, ארבע בנות ובן — אליעזר. אחי הצטיין בלמודיו ונשלח ללמוד בישיבות מיר וראדון. בלב אבי פעמה התקווה, כי בנו יקבל סמיכות לרבנות. אך משב רוח ההשכלה השפיעה גם על אליעזר, הוא לא אבה ללכת בדרך אבותיו, אלא, שם צעדיו לוילנה. עמד שם בבחינות הבגרות ולמד משפטים באוניברסיטה. לאחר שעלה לארץ־ישראל המשיך בלמודיו והוסמך לעורך־דין. אליעזר נפטר בדמי־ימיו בשנת 1964.

אני הייתי הבת הבכורה; נשאתי בוילנה לסוחר יערות ונולדו לנו שלושה בנים. במלחמת־העולם היינו במחנות רכוז הנאציים. לאחר תלאות רבות בהן שכלנו שני בנים, השתחררנו בשנת 1945. בשנת 1950 הגענו לארצות־הברית. אחיותי מינה ומירקה נספו בשואה.

ממשפחתי הענפה נותרו אודים מוצלים. הלב ממאן להאמין באסון שפקד אותנו, אך המציאות היא אכזרית מאוד. החיים נמשכים אמנם, ממשיכים לשאוף ולקוות, אך נישא בלבבותינו לעד זכר הנרצחים.

אליהו בערקאָוויטש

מיין פאטער אברהם־אהרן ז״ל

מיין טאטע, אברהם־אהרן בערקאָוויטש ז״ל, איז כל־ימיו געווען אן עסקן און זיך אָפּגעגעבן מיט געזעלשאפטלעכע ענינים בלב ונפש. ער פלעגט פאָרן קיין מינסק און ברענגען פון דאָרט קרישטאל־לאָמפּן פארן בית־מדרש. ער פלעגט אויך באזאָרגן האָלץ פארן באָד און צו באהייצן

ווינטער דעם בית־מדרש. פלעגט קומען א יום־טוב, איז ער געווען דער שטענדיקער בעל־תפילה און דאוונען פארן עמוד.

ווען ס׳איז אין 1913־טן יאָר אויסגעבראָכן א סכסוך מיט די שטעטלשע גויים, וועלכע האָבן פארכאפּט די יידישע פּאשע־לאָנקעס און ס׳האָט ממש געהאלטן ביי בלוט־פארגיסונג, איז דער טאטע, א שווער־קראנקער, געקומען צו מיר קיין ווילנע און געבעטן, אז איך זאָל אים אויפזוכן א גוטן אדוואָקאט, צו משפּטן זיך וועגן דער יידישער חזקה אויף די לאָנקעסביים ניעמאַן.

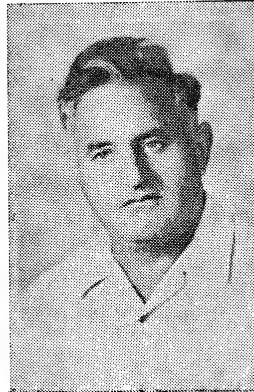
נאָכן באקומען אויפן האנט אן אורטייל פון ווילנער קרייז־געריכט לטובת די יידן, האָט מיין פאָטער געבראכט קיין לובטש דעם ״סודעבני פּריסטאוו״ (געריכטס־פאָרשטייער) און ער האָט דורכגעפירט דעם אור־טייל, איבערגעבנדיק צוריק די לאָנקעס אין רשות פון די לובטשער יידן. די שמחה וואָס איז דעמאָלט געווען ביי די יידן, איז אין לשער, ס׳איז פּשוט געווען א יום־טוב טאָג, א מין פּורים שני; מען האָט געטרונקען בראנפן, פּארביסן מיט האָניק־לעקעך און זיך געווונטשן, צו דערלעבן א סך מפּלות פון אונדזערע שונאים. מען דארף וויסן, אז כמעט יעדע יידישע משפּחה האָט דאָרט געהאט א קו, וואָס איז געווען א וויכטיקער טייל פון דער חיונה.

ווען לובטש איז חרוב געוואָרן אין דער ערשטער וועלט־מלחמה, האָט מיין פאָטער זיך אריבערגעצויגן קיין נאָוואָרעדאָק, אָבער ס׳האָט אים כסדר געצויגן צוריק אין זיין באליבט היים־שטעטל. ער האָט אויפ־געבויט א נייע הויז און איז צוריק אריבער קיין לובטש.

אין 1925־סטן יאָר, איז מיין טאטע נסתלק געוואָרן און אוועק אין די הימלען. א יאָר שפּעטער איז אויך געשטאָרבן מיין מוטער, שרה, ע״ה.

אריה סביצקי

זכרונות מבית אבי

משפחת אבי, חיים־צבי, ישבה בלו־בץ׳ כמה דורות. משפחתנו היתה מושרשת במקום, אך במלחמת־העולם הראשונה, נטשנו ביתנו ואת העיירה. כיון שמשפחת אמי היתה בליפנישוק, עקרנו לשם ושהינו במקום מספר שנים. ראינו עצמנו כפליטים ושמחנו לחזור ללובץ׳ מיד כשהתאפשר הדבר.

כיון שביתנו נהרס בזמן הקרבות, מצאנו בית לישיבה של ארעי, עד שבנינו בית גדול ונוח. בבית זה נולדו אחותי מרים ואחי מאיר ויצחק.

למרות שלהורי היתה חנות בככר השוק, היה מצבם הכלכלי קשה, חובותיהם כבדים ודאגתם מרובה. אבי הוכרח לצאת בעגלה רתומה לסוס, לקנות סחורה בלידה ובנובוגרודק, דבר שגזל זמן רב והיה חוזר הביתה מנסיעות אלה עייף ורצוץ.

בעיירה השתפר המצב הכלכלי, בעיקר הודות למסחר בעצים, בהם היתה מבורכת הסביבה. עם ההתפתחות הכלכלית התפתחו חיי חברה ערים יותר, הוקמו מוסדות צבור ובית־ספר עברי ״תרבות״; התארגנו תנועות נוער ציוניות, בהן ספגנו את האהבה לארץ־ישראל והאמונה בתקומת עם־ישראל.

בשנת 1935 פרצה שרפה בלובץ׳, בתים רבים היו מאכלת לאש, ביניהם אף בית הורי. אותה תקופה שהיתי בהכשרה בקבוץ ״שחריה״ בברנוביץ׳. משנודע לי על האסון, יצאתי מיד לדרך ללובץ׳.

מראה העיירה היה מדכא, רוב הבתים היו לאודים עשנים. כשהגעתי ישבו בני משפחתי כאבלים על שרידי הבית, ליד החפצים שהצליחו להציל מהלהבות.

בביתנו היה מרתף מביטון והוא לא נזוק; הכנסנו למרתף את חפצינו והסחורה שנותרה לפליטה ובו, לאור עששיות נפט, נהל אבי את מסחרו. למזלנו היה הבית מבוטח ומדמי הביטוח שקבלנו, בנה אבי בית חדש, אף נותרו בידו כספים להגדלת המלאי שבחנות. כאשר הוטב מצבנו הכלכלי, חזרתי להכשרה בברנוביץ׳. עליתי לארץ־ישראל לפני פרוץ המלחמה.

במלחמת־העולם השניה, בתקופה שלובץ׳ היתה כבושה ע״י הצבא הסוביטי, עבדו אבי ואחי כפועלים פשוטים ואחותי עבדה בפקידות. בתקופה זו היה קשר מכתבים הדוק, ביני לבין משפחתי.

בתקופת הכבוש הגרמני נכלאה משפחתי בוורוביביץ׳ ושם נשרפו חיים ע״י הנאצים ועוזריהם, בתוך אסם של תבואה, יחד עם כל יהודי לובץ׳ שנמצאו במחנה זה.

נותרתי עם זכרונות בלבד, בודד ודואב על גורלם המר של בני משפחתי היקרים ויהודי עיירתי לובץ׳.

חיים סוננזון

נותרו רק מכתבים...

אמי, טייבה, היתה בת למשפחת מסלובטי — משפחה ידועה בלובץ׳. אבי, משה, היה יליד העיירה קרליץ׳. אחר חתונתם קבעו מקום מושבם בלובץ׳.

בשנת 1915, לאחר הגירוש במלחמת־העולם הראשונה, הגענו לאיי־שישוק שם התגורר דודי שאול סוננזון, יהודי אמיד, מבוסס, בעל משפחה ענפה. באיישישוק גדלנו וחונכנו. אתנו התגוררה גם סבתי דבורה.

בקיץ 1925 חזרנו ללובץ׳. אבי עסק במסחר לפרנסת משפחתו. הוא היה אדם חרוץ ונבון; היה בעל־קריאה ונהג לעבור לפני התיבה, בעיקר בימים הנוראים ובחגים. היה בקיא ״באותיות הקטנות״, במנהגי ישראל ב״שלחן ערוך״ ובתנ״ך. אף בקיאותו בעברית היתה רבה. מפאת טרדות הפרנסה, לא התפנה ללמודי משניות וש״ס.

אמי ידעה לכלכל דבריה ומעשיה בנחת, סבלנות ואורך רוח, ללא כעס וללא רוגזה. היא טפלה בנו במסירות ואליה היינו קשורים בעבותות אהבה חזקים.

אחי, שלום, סיים למודיו בסמינר למורים ״טשרנו״ בוילנה, בשנת 1925. הוא עסק בהוראה בבית־הספר ״תרבות״ בלובץ׳. בתקופת שהותו במקום היה פעיל מאוד בחיי החברה, ארגן הופעות של בית־הספר בחנוכה ובפורים, נהל את מקהלת בית־הספר; תקופה קצרה היה ראש הקן של ״השומר הצעיר״, היה פעיל בקרן־הקימת־לישראל ובליגה למען ארץ־ישראל העובדת. היה נואם מוכשר והשפיע על הקהל בנאומיו.

אחותי, שולמית, למדה בסמינר ״תרבות״ בוילנה; היא התקיימה שם ממתן שעורים פרטיים ונעזרה בחבילות מזון שקבלה מהבית.

אחותי, גולדה, נשאה לאלטר שמולביץ׳ ונולד להם בן. ידה היתה בכל, היא עזרה ויעצה למשפחתנו במסירות רבה.

עזבתי את לובץ׳ בשנת 1934. ממכתבי אבי שנכתבו בעברית, ידעתי על המתרחש במקום. עד היום שומר אני על מכתביו הנפלאים, מהם עולות ונצבות בפני הדמויות היקרות של בני משפחתי ושל יהודי העיירה, על תקוותיהם ומאווייהם.

בני משפחתי היקרים אינם עוד. נותרו רק מכתבים, כתובים בידי אב אוהב, אח ואחות יקרים, זכר למשפחה יהודית בעיירת מולדתי לובץ׳.

פועה נשקס

סבתי חיה

הזכרונות מימי הילדות שזורים ורקומים בחוויות הקשורות לאבא, אמא, אחים ואחיות; האם היהודיה ״די יידישע מאמע״, הפכה לסמל של אהבה, טוב־לב והקרבה ללא גבול עבור ילדיה.

מכל חוויות הילדות, מפעמים בי הגעגועים והזכרונות הנעימים דוקא מסבתי חיה, זכרונה לברכה. בלבי חרוטה החיבה לסבתי, למרות ששנים

רבות חלפו מאז; שנים של חלומות ותקוות נעורים, שנים של מאבק על עליה והתנחלות בארץ־ישראל, מלחמות, תלאות, עמל ויגע; אך דמותה של סבתי חיה בלבי ומאירה את אורחות חיי עד היום.

אשה חביבה, יראת שמים, שלמה עם אלהים ואדם, משתדלת להטיב עם הכל, בתבונה, חן וחכמה, כשחיוך של טוב־לב נסוך על פניה. לא ידעה עייפות מהי, ועזרה רבות לאמי שהיתה תמיד מטופלת בילדים קטנים.

היא היתה אשה פשוטה "מהדור הישן", אשר ודאי לא קראה ספרי פסיכולוגיה והשיטות הפדגוגיות החדישות, היו בלתי מוכרות לה, אך למרות זאת גישתה לילד היתה מלאה הבנה. בטוב־לבה, באינטואיציה מפותחת, ידעה כיצד לחנך ולשעשע נכדיה הקטנים, לטפל בהם במסירות ובאהבת אין קץ. ואנחנו, הילדים, החזרנו לה אהבה, היינו כרוכים אחריה מאוד.

היה בה קסם אישי רב. היא התיחסה בכבוד לזולת, השתדלה לעזור לאנשים בצר להם; לא פעם הביאה מרגוע לנפש סובלת, במילה טובה — הודות לחכמת החיים שבה.

סבתי משמשת עבורי כסמל. אני משתדלת ללכת בדרכה, ביחסי עם נכדי. ומשאלתי היא שאף הם יבינו ברבות הימים, כי שושלת הדורות משתזרת, דור אחר דור, ואין לנתקה, כיון שאף אנו, כיום, שואבים כחות נפשיים מדורות של אמהות וסבתות יהודיות.

יצחק שלימאָוויטש

מיין רבי ר׳ חיים

איך בין, מסתמא, אלט געווען זיבן אָדער אכט יאָר, ווען מ׳האָט מיר אריינגעגעבן אין חדר פון רב חיים אברהמ׳טשעס, דעם בעסטן מלמד פון תנ״ך און גמרא.

רב חיים איז געווען א ייד אן אויסנאם, צוליב זיין הויך און אויסער־געוויינלעכער פעטלייביקייט. אין שטעטל האָט מען אים זייער רעס־

פעקטירט, פאר זיין פרומקייט און גוטער מלמדות. דערצו נאך איז ער געווען א גוטער בעל־קריאה, דער בעסטער אין שטעטל.

ער איז געווען זייער א שטריינגער מלמד, פארן קלענסטן טעות ביים זאגן א פסוק, אדער א שטעל אין דער גמרא, פלעגט ער שלאגן די תלמידים. די קינדער האבן געציטערט פאר אים אימת־מות און פלעגן זיך בעטן ביי די טאטעס, אז צום צווייטן זמן, זאל מען זיי שיקן אין אן אנדער חדר. מיט זייער א שווער הארץ פלעגן די תלמידים קומען יעדן טאג אין חדר. ס׳איז זעלטן דורך א טאג, אז עטלעכע קינדער זאלן ניט וויינען פונעם רבינס פעטש.

אביסל לייכטער איז אונדז געווען אין די הייסע זומערדיקע חדשים. צוליב זיין פעטקייט, פלעגט רב חיים שטארק ליידן פון די היצן. דעמאלט פלעגט ער שיקן די תלמידים אויסצורייניקן דעם פירהויז, און מ׳פלעגט דארט איינארדענען דעם חדר. דער איבערבייט פלעגט קענטיק ווירקן צום גוטן אויף זיין שטימונג, ער פלעגט טאקע זיין ווינציקער שטריינג. אגב, פלעגט ער אונדז אפט ארויסלאזן פריער, כדי מיר זאלן קענען גיין זיך באדן אין ניעמאן. אויך ער אליין פלעגט ליב האבן צו באדן זיך אין טייך, אבער שפעטער, איידער ס׳ווערט פינצטער און אביסל ווייטער פון אלעמען, ווו קיינער באדט זיך ניט, קענטיק צוליב דעם, וואס ער האט זיך געשעמט צוליב זיין פעטלייביקייט. מ׳האט אויך דערציילט, אז ער איז זייער א גוטער שווימער.

איינמאל, אין א זומערדיקן פארנאכט, ווען ס׳האט שוין אנגעהויבן צו ווערן טונקל, איז ער אוועק זיך באדן. דאס מאל האט ער זיך פאר־שפעטיקט צו קומען אהיים. אין שטוב האט מען זיך גענומען באאומרואיקן. זיין זון, שלמה, איז אוועק אים זוכן אין די בתי־מדרשים, אבער קיינער האט אים ניט געזען. איז געווארן א טומל אין שטעטל, גרויס און קליין איז געלאפן צום טייך.

מ׳האט אנגעצונדן א לאמטערן און געלאזט זיך זוכן און נישטערן ביים ברעג טייך און אויך אין וואסער. שפעט אין דער נאכט, האט מען אים געפונען ביים ברעג טייך, אנגעטאן אין די אונטערשטע וועש, האלטנ־

דיק א סקארפעטקע אין האנט. דער ארויסגערופענער דאָקטאָר, האָט נאָר געקענט פעסטשטעלן זיין טויט, וואָס איז געקומען פון צופיל פעטס.

כאָטש מיר האָבן שוין מער ניט געדארפט מורא האָבן פארן רבינס פעטש, דערצו זיינען מיר געווען פריי פון גיין אין חדר איבער א חודש צייט, ביזן נייעם זמן, האָט זיין טויט געמאכט אויף אונדז זייער א שטארקן רושם. מיר האָבן מיט גרויס כוונה געזאָגט תהלים ביי זיין טויטן קערפער, ביז צו דער קבורה, און גערעדט וועגן אים מיט גרויס רעספעקט און דרך־ארץ.

נחום שולמאן (שלימאָוויטש)

טוביה דער שמש

ר׳ טוביה׳ן, דעם שמש, געדענק איך זייער גוט, א סך מער פון אנדערע ידן אין שטעטל. ר׳ טוביה איז געווען מיין פאָטערס א מיט־ארבעטער, ביים בויען דעם בית־המדרש און אן אריינגייער אין אונדזער הויז. ער פלעגט קומען יעדן מוצאי־שבת, צו מאכן א חשבון און אריינ־שרייבן אין בוך די הכנסה פאר די שבתדיקע עליות. איך ווייס אויך, אז צו יענער צייט, האָט ער שוין די שמשות ניט באדארפט פאר זיין פרנסה. דער נאָמען שמש איז אים פארבליבן פון אמאָל, ווייל פאר דער ערשטער וועלט־מלחמה איז ער געווען א שמש.

מ׳האָט אים אויך גערופן ״דער בלינדער״; מ׳האָט דערציילט, אז תשעה באב האָבן אים קינדער, קונדסים, באוואָרפן מיט שישקעס און געטראָפן אין אויג, פון וואָס ער איז בלינד געוואָרן אויף אן אויג. וויפיל אמת ס׳איז געווען אין דעם, ווייס איך ניט.

א דאנק דער אונטערשטיצונג פון זיינע קינדער אין אמעריקע, האָט ער זיך גענומען צום האנדל מיט פלאקס און געמאכט א שיינעם לעבן.

זיין איינציקער חיות איז געווען דער עמוד. ער איז טאקע געווען א גוטער בעל־מוסף און עד היום קלינגט נאָך אין מיינע אויערן, זיין ״ותגער בשטן לבל ישטינני״.

טוביה האָט א סך בייגעשטייערט פארן אויפבוי פון בית־מדרש, נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה.

זאָל זיין נאָמען דערמאָנט ווערן צום גוטן.

חמדה שמחוני (מובשוביץ)

סבתי רבקה

ותיקי העיירה הכירו את סבתי רבקה, כאשה פעלתנית, גבוהה ותמירה; אך בלידת ילדה הרביעי, קבלה שתוק ושכבה משותקת שנים רבות, ללא יכולת לנוע, עד שאירע הנס: בחתונת בתה הבכורה, רייזל ירדה ממיטתה והחלה ללכת. כך, זכתה להוביל בתה לחופה, אמנם כפופה מאוד, אך בכחות עצמה. אז נדרה נדר שהייה יהיו קודש לעזרה לנצרכים.

סבתי הכירה כל הנצרכים בעיירה; היא כתתה רגליה בין בתי בעלי היכולת, וקבצה פרוטה לפרוטה; עם עלות השחר הניחה ליד דלת הנצרכים מזון, בגד, או עצים להסקה, כפי צרכם; הסתלקה מהמקום בחשאי, כדי שלא לבייש העניים ולא להביאם במבוכה.

אנשי העיירה הוקירוה והודו לה על פעולתה. היא ידעה לשכנע קטנים וגדולים לתרום ונתנה לתורם הרגשה, כי אכן מעשה טוב הוא עושה. זוכרת אני שאף אותי שכנעה לתת צדקה, בהסבירה לי שעבור כל מבחן בו אקבל ציון טוב, עלי לתרום זלוטי אחד. וככל שארבה לתרום כן ירבו הציונים הטובים. ואכן, כאשר סבתי בקשה תרומה נעתרו לה. אף גיטל ויינר, בעלת המלון, אשר שמרה על אורחיה העשירים, לבל יטרידום בבקשות לעזרה, הודיעה בעצמה לסבתי, כאשר בא אורח עשיר שאפשר היה לקבל ממנו זלוטים מספר.

אשה זקנה, כפופה וחלושה, אשר בכח מרצה ורצונה עזרה לנזקקים ונטעה בלבבות הרעיון של עזרה הדדית.

דני אהרונובסקי

אבי אליעזר ז״ל

משפחת השוחט והמוהל יצחק הכהן אהרונובסקי, היתה מהמשפחות הידועות והותיקות בלובץ׳; אף בימי פרעות ומלחמות לא עקרה מהמקום, ורק בעת הכבוש הגרמני, במלחמת־העולם הראשונה, הוכרחה לעזוב, אך חזרה בהזדמנות הראשונה לעיירה.

ליצחק שו״ב היו ארבע בנות: חיה, מינה, רבקה, מירקה ובן אחד — אליעזר־ליזר.

עו״ד אליעזר אהרונובסקי ז״ל.

הבן היחיד מצביע על מקריות מוזרה במשפחה. בכל דור נולדו בה מספר בנות, אך יורש — בן שימשיך לשאת שם המשפחה — אחד בלבד. (אף יצחק היה בן יחיד לאביו ר׳ פייבל — שחי למעלה ממאה שנה, הוליד בנות רבות. וגם פייבל היה בן יחיד לאביו ר׳ אליעזר). אין תימה, איפוא, שלאחר שנולדו לו שתי בנות, חיכה יצחק בציפיה וחרדה גדולה ליורש. כשהופיע — מלא הבית אורה ושמחה ור׳ יצחק ידע, כי בבוא יומו להאסף אל אבותיו, יהיה מי שיאמר קדיש על קברו וכי שם משפחתו לא ימחה. הילוד נקרא אליעזר־לייזר, על שם הסב, ומקטנות הועידו אביו להיות רב. הילד זכה לפינוק רב, אך כבר בילדותו גילה טוב־לב, בחלקו מתנותיו בין אחיותיו.

האוירה בבית מתאימה ליעוד; הבית גדול ומרווח, דלתו פתוחה לכל ורבים פוקדים בו בשמחה. בבית נשמרת המסורת ומצוות הדת, אך אין כאן אדיקות מאובנת, אלא אמונה עמוקה בה׳, טוב־לב, אנושות ואהבה לזולת.

העיירה קטנה, אורחות החיים פשוטות, האדם בה קרוב לטבע, חייו

ומחשבתו ישרים, לבו קרוב לאלהים. היהודים חרוצים וישרים, מלאי עליצות, תמימים במקצת, רבים מחידושי העולם הגיעו אליהם באיחור רב.

הנער ליזר — בן כפר מובהק; חזק וחסון, כתפיו רחבות, מן הנהר אינו ירא, הוא שוחה בין גדותיו, אף במקומות בהם האפיק רחב ועמוק ביותר. הוא רץ ביער, המרופד בעלי מחט של עצי אורנים מוריקים, מלקט מלוא הפה גרגרי יער (״יאגדעס״), וטובל בים פרחי שדה. אביו האוהב, העניק לו סוס במתנה והוא דוהר עליו בגאוה גלויה. פניו שזופים, שערו קצוץ, באונו ובשובבותו הוא דמה לאחד מילדי הגויים, רחמנא לצלן.

בימות החורף, כאשר יורדת הצינה על הארץ והשלג יורד בפתיתים גדולים ורוקם לאדמה שמלה לבנה, מבהיקה, בה היא מתרצה בפני שר החורף, חמים בבית, ריח של תבשיל טעים נודף בתוכו, אך הנער ליזר איננו; עסוק הוא בחוץ עם חבריו, — מטילים כדורי שלג צחורים זה בזה, טסים כרוח במגלשת על הניימן שקפא, מתהפכים, נחבטים, צועקים במשובת נעורים ואצים שנית לדרכם.

ילדים משחקים — הנם רסיסי צחוקו של הבורא; הם דומים בצחוקם הצלול וזהים בכל האומות, אך לילד היהודי בגולה, היתה אף שליחות — לשמור על גחלת האמונה ומורשת הדורות.

בן חמש מצטרף לייזר לחדר ובגיל ארבע־עשרה הוא נשלח לישיבת מיר ואח״כ לישיבת ראדון; למרות שלאב קשה להפרד מבנו, מחמל נפשו, הוא אינו מהסס לעשות זאת, כיון שעזה תקוותו, לראותו מוסמך לרבנות ולמען קניית דעת מוכן הוא לכל קרבן.

הנער מתגלה כתלמיד־חכם ושקדן ומנבאים לו גדולות. בביקוריו בעיירה, תמהים על בקיאותו וכמהים לשמוע דבריו. יחד עם למודי הקודש, הוא מוצא פנאי לפעול עבור הצבור. פעיל גם בהסתדרות ״החלוץ הצעיר״ בלובץ'. בליפנישוק, שם ביקר אצל קרובים, נשא נאום בבית־הכנסת שהתפרסם בעיירה. הבודדים, אשר שרדו מאז, אינם שוכחים נאום זה עד היום. כאשר הוזמן לעלות לבמה, עמד נרגש מול הקהל הרב והבלתי ידוע ברובו, אך משהחל לדבר, פרצו דבריו בשטף; עמד שעות על הבמה ונאם בקול חוצב להבות, ואיש מהשומעים אינו מש ממקומו.

העלם נוטש הישיבה, לדאבון לב אביו, נוסע לוילנה ומצטרף לגימנסיה חילונית. האב אינו מוותר, שולח אליו שתדלנים שידברו על לבו, מבקשים ומתחננים, משדלים לחזור לישיבה — אך הוא מסרב; החלטתו נחושה, נפשו כמהה להשכיל ולדעת, אין הישיבה יכולה לספק שאיפתו להשכלה.

בוילנה סיים תוך שנה למודי הגימנסיה, עמד בהצלחה בבחינות הבגרות ונרשם לאוניברסיטה — לפקולטה למשפטים.

אף באוניברסיטה הוא מצטיין בלמודיו. נותן שעורי עזר לסטודנטים המתקשים בלמודיהם, עתה נראית דרכו בחיים כסלולה, ברור שיהיה פרקליט מוצלח.

הוירוס הציוני שדבק בו, שנים רבות קודם לכן, נותן בו אותותיו. ארץ־ישראל זקוקה לצעירי־ישראל שיבואו להתישב ולהאחז בה. מיטב הנוער של לובז׳, בתוכם אחותו הצעירה, רבקה ובעלה טוביה שמשוני, עלו כבר. הוא מחליט שאף עבורו הגיעה עת ההגשמה, זונח למודיו ומצטרף לחלוצים, ביניהם נמצאת גם שיינה — אהובת לבו — רעיתו בחיים. האב כועס כעס רב, בסתר לבו קוה, כי עוד יצליח להטות לב בנו מן המשפטים אל למודי הקודש, אך בארץ־ישראל ? שם הרי אין צורך ברב, ויש הטוענים שמלבד ערבים וקדחת לא מצוי שם דבר. המרץ ולהט הנעורים של הבן, גברו על כעסו של האב והוא עולה לארץ־ישראל.

בארץ־ישראל הוא משרת מולדתו הישנה־חדשה באמונה. משך שלוש־עשרה שנה הוא נמצא בתפקיד שוטר יהודי במשטרת המנדט ומצטרף למשימות המסוכנות ביותר.

בימי מלחמת־העולם השניה, פסקו הידיעות מהבית בלובז׳. הקלגסים הנאצים ועוזריהם העלו קהלות יהודי אירופה במסכי אש ועשן. רק אודים מוצלים נותרו מן השואה, כדי לספר על נוראותיה. למרות שאליעזר השכיל להסתיר את כאבו, יכלו המקורבים אליו להבחין ביגון הנורא שמלא את לבו, על רצח הוריו ויקיריו ועל חורבן קהלתו.

מדינת־ישראל קמה, קם בית לאומי לעם ישראל. עתה התפנה להשלמת למודיו ואכן הוא היה עורך־דין מוצלח. אף בעבודתו כפרקליט, התגלה

בתכונתו האופינית — הרצון לעזור לזולת, הנכונות לתמוך באחרים שלא על־מנת לקבל פרס.

בהיותו בן ארבעים ושש בלבד, נקטף מעץ־החיים.

אליעזר אהרונובסקי השאיר אחריו אלמנה, שיינה, לבית רזניק, ושלושה בנים: דן, גד ויצחק.

שלושה בנים הם חריגה מן המסורת המשפחתית הישנה בגולה, אולם יש אומרים שאוירה דארץ־ישראל השפיעה עליו.

פרידה פינטל (פינס)

זכרון ישמר לנצח בלבי

עד למלחמת־העולם הראשונה הת־גוררו הורי ב״שלאָסגאס״ — הרחוב הראשי של לובץ׳. חיינו אז חיים שלוים ולא ידענו מחסור מהו. באותו רחוב עצמו גר דודי האהוב איצ׳ה (יצחק), דודתי שיינה ובנותיהן, מייטה ומיכלה.

במלחמת־העולם הראשונה, לאחר שהעיירה נחרבה בקרבות, עקרנו לנובו־גרודק. מצבנו הכלכלי הורע שם מאוד. כשבע שנים התגוררנו בדירת מרתף, אשר בימי הסתו והחורף היה מתמלא מים ונאלצנו לשאוב את המים בדליים. העובש והרטיבות הזיקו לבריאותו של אבי, אשר חלה במחלה קשה ונשאר רתוק למיטתו עד ליום מותו. אמי הוכרחה לשאת בעול הפרנסה והדאגה לקיום המשפחה.

משהחלו הפליטים לחזור ללובץ׳, היתה משפחתנו אף היא בין החוזרים, הקמנו בית והתפרנסנו מחנות קטנה שלא היה בה, כדי לספק פרנסה לקיום המשפחה.

אמי, אף־על־פי שהתיגעה יגיעות רבות להמציא לנו מחסורנו, עמדה על כך שנמשיך בלמודים ושלחה אותנו לבית־הספר ״תרבות״. עם סיום בית־הספר למדנו מקצוע, השתלבנו בעבודה ועזרנו בפרנסת המשפחה.

חיי החברה בעיירה היו ערים; הנוער ברובו השתייך לתנועות נוער ציוניות. בערבים התאספנו להרצאות, לערבי קריאה ולטיולים. שרנו שירי עם ושירי מולדת, חלמנו על עתידנו ועל ארץ־ישראל.

בשנת 1933 הורגשה האנטישמיות היטב. הנוער ידע, כי אין דרך אחרת לפניו, אלא לעלות לארץ־ישראל. בפולין הוקמו אז קבוצי הכשרה רבים, בהם התכוננו החברים לעבודה ולחיי קומונה בארץ־ישראל העובדת.

אחותי, מינה, הצטרפה לקבוץ ״שחריה״ בברנוביץ׳. בשנת 1934 עלתה לארץ־ישראל, הצטרפה לפלוגה בנס־ציונה שהכשירה עצמה להתישבות במצודת אוסישקין, כיום משק דפנה, בגליל.

אחריה יצאתי אני להכשרה. בשנת 1935 עליתי ארצה והצטרפתי למשק עין־חרוד.

בשנת 1937, כשנה וחצי לפני פרוץ מלחמת־העולם השניה, הצלחנו להביא אלינו את אחותנו מייטה — שולמית. לאחר פטירתו של אבי עשינו מאמצים מרובים להביא גם את אמא ואחותנו, ברכה, אך ללא הצלחה ועם פרוץ המלחמה נותק כל קשר עם הבית.

הידיעה, כי אמי ואחותי הושמדו ע״י הצוררים הנאצים, אינה נותנת לי מנוח. זכרן ישמר לנצח בלבי.

שמואל־בנימין־חיים אראַנאַווסקי

א נר־תמיד פאר מיין משפחה

כאָטש אזויפיל יאָרן זיינען אוועק, זינט כ׳האָב פארלאָזן מיין שטע־טעלע לובטש, שטייט זי פאר מיינע אויגן, ווי ערשט נעכטן וואָלט עס געוועזן. כ׳זע פאר זיך אירע גאסן און געסעלעך, דעם טייך, דעם שלאָס אויפן בערגל, די שיינע אלייע פון הייכעביימער, וואָס פירט צום שלאָס, די גרינע לאָנקעס ארום און אפילו דעם אויסזען פון די מענטשן, אָבער

זייערע נעמען זיינען ארויס פון מיין געדעכעניש, ניט צו דערמאָנען זיך מער.

כ'וויל אָבער אין דעם דאָזיקן ספר, די לעצטע מצבה נאָך א גאנץ שטעטל ידן, דערמאָנען א טייל פון מיין משפחה, ארויסברענגען מיט מיינע באשיידענע כוחות, א טייל פון זייערע מידות און מעשים, וואָס זיינען געווען אזוי כאראקטעריסטיש פארן יידישן לעבן אין מזרח־אייראָפּע.

מיין טאטע איז געווען אהרן־מענדל, דער סטאָלער; ער האָט געהאט דריי זין, מיינע עלטערע ברידער ברוך, ישראל און איך. מיין טאטע איז געווען פארצעכנט אין שטעטל אלס כעסן און בייזער ייד. ס'איז אָבער ניט געווען קיין ריכטיקע מיינונג; ער פלעגט טאקע זיך גיך אָנצינדן, ווערן אין כעס, אָבער נאָר אויף עטלעכע מינוט. באלד פלעגט זיין כעס פארשווינדן און ער פלעגט צוריק זיין כולו גוטס. ער האָט געהאט, ווי מען זאָגט עס, א גאָלדן הארץ. צו טאָן א מענטשן א טובה איז ער "געלאָפן אין פייער און אין וואסער". און ניט נאָר פאר א גוטן פריינד, נאָר אפילו פאר די יעניקע, וועלכע האָבן אים שלעכטס געטאָן. ניט איין ייד האָט ער געראטעוועט פון גויישע הענט. ער האָט אויך געהאט אן אָפענע האנט פאר צדקה, קיינעם ניט אָפּגעזאָגט, געגעבן מער ווי זיינע מעגלעכקייטן, איז געווען גליקלעך, אז זיין שטוב ווערט ניט אויסגעמיטן. די דאָזיקע מידה האָט ער אויך אונדז געלערנט.

אָרעמע מארק־הענדלער אָדער קאראבעלניקעס, וועלכע האָבן ניט געהאט די פאָר רובל צום האנדלען, פלעגן ביי אים שטענדיק קריגן א גמילות־חסד, אָן קיין שום פראָצענט, חלילה.

מיין מאמען, רייזע־גיטע ע"ה, האָב איך ניט געקענט. זי איז געשטאָרבן ווען כ'בין אלט געווען זעקס חדשים. כ'האָב זיך אויפגעהאָדעוועט ביי א שטיפמוטער, באשע, בערל דעם בריקערס. זי איז פאר אונדז געווען ווי א גוטע ליבנדע מוטער אין אלע הינזיכטן. ניט נאָר אונדז האָט זי אויפגעהאָדעוועט, נאָר אויך מיין ברודערס צוויי קינדער, וועלכע זיינען בעת דער ערשטער וועלט־מלחמה פאריתומט געוואָרן פון זייער מאמען, און דער ברודער איז געווען אין געפאנגענשאפט ביי די דייטשן.

ווען מיין טאטע האָט דערפילט, אז ס׳קומט זיין צייט נסתלק צו ווערן, האָט ער געשיקט רופן א פּאָר יידן און זיי איבערגעגעבן זיין פארלאנג: היות, ווי זיינע זין זיינען אוועק ווייט פון לובטש, די צוויי אייניקלעך וועלן נאָך זיין טויט אָפּפאָרן צו זייער טאטן אין פראנקרייך, לאָזט ער איבער זיין גאנץ פארמעגן פאר זיין ווייב און נאָך איר טויט, זאָל אלץ איבערגיין צום קהל. אונדזער שטיפמוטער האָט אָבער געהאט אן אנדער, ווייט פארטראכטן פּלאן. זי האָט געשריבן צו אונדז, אז מיר, די געזעצלעכע יורשים, זאָלן אלץ איבערשרייבן אויף איר נאָמען. מיר האָבן תיכף דערפילט איר בקשה. קורץ פאר איר טויט, האָט זי געשיקט רופן איר ברודער, ישראל־שמעון, און אונדזער קוזין אלי־אברהם שאפּירא, פון פּישגאס; זי האָט זיי איבערגעגעבן די דאָקומענטן, געבעטן אלץ פארקויפן און דאָס געלט איבערגעבן פארביידע יתומים, זען אויך, אז די קהילה זאָל דאָס ניט צונעמען. זיי האָבן איר לעצטן ווונטש דערפילט ביזן סוף.

מיין עלטסטן ברודער, ברוך־שלמה, האָבן די נאציס ארויסגענומען פון זיין הויז אין פּאריז, מיט זיין גאנצער פאמיליע (אויסער איין טאָכטער מיט אירע צוויי קליינע קינדער) און קיינער ווייסט ביז, ווו זייער געביין איז אהינגעקומען. דעם צווייטן ברודער האָט געפּייניקט דאָס געוויסן, פארוואָס ער האָט באצייטנס ניט געראטעוועט דעם ברודער. בעת זיין באזוך ביי מיר אין אמעריקע, ווינטער 1965, האָט ער פאר מיר אויסגערעדט זיין צעווייטיקט הארץ, פארוואָס ער האָט אויף זיי ניט גענוג אכטונג געגעבן. כ׳האָב אים באוואיקט און אויפגעוויזן, אז ס׳איז ביי די נאציס כמעט ניט מעגלעך געווען זיך צו ראטעווען, אָבער זיין געמיט איז געבליבן געבראָכן. דריי חדשים שפּעטער, איז שוין צו מיר געקומען די טרויעריקע ידיעה וועגן זיין טויט.

זאָלן די דאָזיקע שורות זיין א נר־תמיד פאר דער דערהויבונג פון זייערע נשמות.

גולדה קלמנוביץ'

לזכרו של אחי אברהם הי"ד

אברהם — נער זהוב שער ושחור עינים. כולם כינוהו בחיבה אברהמ'לה.

עתה איננו אברהמ'לה; הוא עולה מנבכי זכרוננו, כזכרון מחניק ומכאיב, ההולך ומתרחק, הלוך ונמוג בערפילי העבר.

מתי ראיתיו לאחרונה? לפני שלושים שנה?! וכי איזו חשיבות יש לתאריכים שעה שחושבים על אברהמ'לה? הן הוא נמצא בעולם אחר, בו אין מקום לתאריכים המקובלים, המרחיקים אותו מאתנו מדי יום ביומו.

בחמישה-עשר במאי, 1939, נפגשנו לאחרונה. המשפחה עמדה לפני פרוד: האחים, ראובן ושלמה, יצאו ללמוד בישיבה ואני התכוננתי לעליה לארץ-ישראל.

אברהמ'לה נתן לחווית הפרידה ביטוי בכתב, בשורות אותן כתב על גב תמונה, בה צולמה המשפחה כולה — צלום של אושר אחרון. וכך כתב:

"והנה סמל של אחווה
צלום אחרון של אחים
אשר הגורל פזרם
לעברים שונים.

מי יתן ותלוקט
כל המשפחה
תחת גג אחד,
בארץ הבחירה".

אברהמ'לה! לא זכית להיות "בארץ הבחירה", אף מנגד לא ראית אותה בקשתך לא התקיימה. זכית לראות רק חלק מהמשפחה שנית, בגטו דבורץ', עיניך ראו, כיצד פראי אדם, מענים את אמא, אבא ואת אחותך נחמה.

נקמת בגרמנים, בהצטרפותך לשורות הפרטיזנים הלוחמים, אך לא יכולת להשכיח מלבך הזוועות שראו עיניך, אבדת האמונה באדם; במו ידך נתקת פתיל חייך.

למלאך שמילט עצמו מגיהנום עלי אדמות דמית: נפש טהורה שעזבה הטומאה והרשע ועברה לישיבה של מעלה.

נישא דמותך בלבנו לנצח.

יונה דגני

מקס שמולביץ׳ ז״ל

מקס שמולביץ ז״ל

היה נצר למשפחה ענפה בעיירה לובץ׳.

דרך ארוכה וקשה עבר בשנות חייו. במלחמת־העולם הראשונה השתתף כחייל בצבא הצאר הרוסי, ובשניה — כרוב היהודים שנשארו באירופה ועברו את שבעת מדורי הגיהנום הנאצי. ב־נדידה מארץ לארץ אבד את אשתו וילדתו. ימים ולילות אפשר היה לשבת ולשמוע מפיו את מה שעבר עליו.

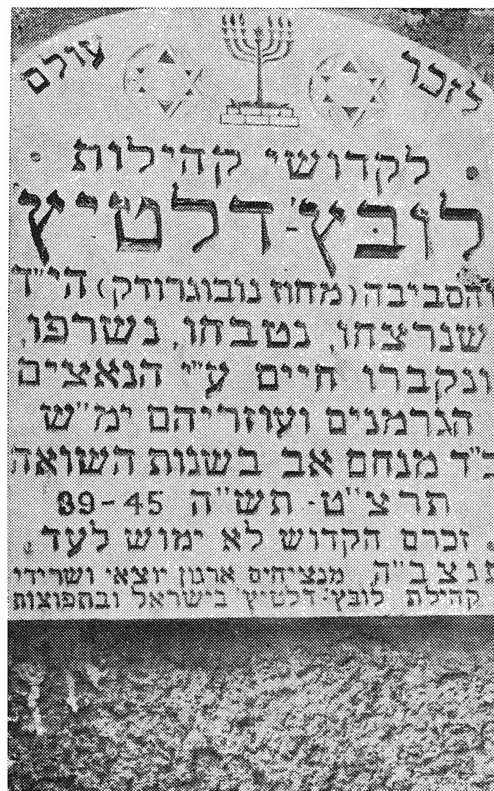
בגמר המלחמה נשאר בודד ועזוב בלי משפחה, בלי ידידים, אך הוא הש־תדל להתגבר ולבנות מחדש את חייו ואף הצליח. אשתו השניה וילדתם שאימצו להם לבת — טפלו בו במסירות ובאהבה בכל שנות החולי.

איש יקר היה, טוב־לב ומסור למכיריו וידידיו. את בתו המאומצת אהב אהבת אב ודאג לה במסירות. לכולם רצה לעזור, אף־על־פי שלא היה לו במה, חוץ מאשר במלה טובה, במאור פנים ובבדיחה נאה.

שמח מאוד כאשר הצליח לבוא ארצה, נשק את אדמתה ובכה. רבה היתה שמחתו כשנפגש בארץ עם בנות אחיותיו. עכשיו נשארנו מיותמות, כי התקשרנו אליו מחדש במשך קרוב לשבע שנות היותו בארץ. היה לנו כמו אב. מה דואב הלב שאבדנו אותו.

אלה שהכירוהו יזכרו אותו לנצח.

ה ש ו א ה ו ה ג ב ו ר ה
דער חורבן און די גבורה

מצבת זכרון במרתף השואה בירושלים.

יצחק בערלינער

איך בין נישט מוחל!

און נישט נאָר וואַרשע — די קדושים שטאָט — די קרוין די
בלוטיקע פון פוילן,
לובלין און לאָדזש און גראָדנע, ביאַליסטאָק און קראָקע,
לעמבערג, ווילנע אויכעט
דורך יעדן שטרויכל־שטעג און וועג פון אונדזער היים האָט
דורכגעשפּרייזט דער שוחט,
מיט שווערד צעפאַכעט אין רציחה און ער האָט נישט
אויפגעהערט צו קוילן.

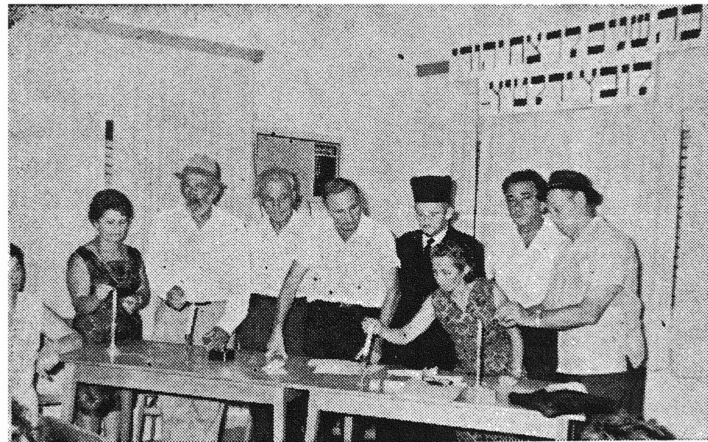
די לעצטע קולות — אינדערהייך אַרויף — זיך אָנגעקלאַפּט
אין הימל הוילן,
צוריק אַראָפּגעפאַלן און זיך אָנגעצונדן — בלוטיקע מנורות —
און נישט נאָר וואַרשע האָט געחתמעט די קדושה פון דעם
שם פאַר דורות —
פון אַלע גלידער פון אייראָפּעס לייב זיך רייסן — אויף די
ווונדן קנוילן.

כ׳וועל נישט פאַרקרימען אין פאַרגעבונג־שמייכל מיין
פאַרהאַרטעוועטן פּנים
כ׳וועל אייביק כאַוּוען די נקמה אין זיך און מיט לאַגלען האַס
זי שפּייזן —

די לעצטע גסיסה־בליקן, פון די קינדער און פון פּארמעטענע
גרייזן,
זיי וועלן שטענדיק מיר אין מיינע אויגן קוקן און זיי וועלן
מאָנען

פאר ווארשע און פאר לאָדזש, פאר יעדע שטאָט, פאר יעדן
פיין און גרויל און שטרויכל
כ׳וועל חתמענען אין זיך א שבועה אזא הארטע, שווייגנדיקע —
שטומע,
אז איך — אין פרעמד געבליבענער, גערראטעוועטער יתום
פון מיין אומה —
איך בין נישט מוחל! איך בין נישט מוחל!

פונעם בוך ״שטיל זאָל זיין״ 1947

הדלקת נרות ביום הזכרון הכ״ה לקדושי **לובץ׳ ודלטיץ׳**.

נתן ינקלביץ׳ ז״ל

אחד ממשפחה...

מבוכה השתררה בקרב תושבי ה־עיירה כשפשטה הידיעה, כי הרוסים ״שחררו״ את המחוזות המערביים של פולין המובסת ומתקרבים לעיירה. אנשים מהרו לצבור מזון לימים קשים שיבואו. הציר הבילורוסי ראגולה, נהל תעמולה לטובת המשטר החדש, אך תוך כדי כך נכשל בלשונו — באומרו, כי אמנם קיים ברוסיה מחסור בצרכי הלבשה והנעלה אבל... — ולכן הוגלה מלובץ׳, ע״י שלטונות הכבוש.

הרוסים אסרו כל מי שנחשד בהתנגדות למשטר הסוביטי. רבים הוגלו, בעיקר בעלי הרכוש, כל החנויות ובתי המסחר הולאמו. הם ארגנו מוסדות מנהל והוקמה לשכת־עבודה, בה נרשמו מחוסרי העבודה, אשר שובצו בעבודה מתאימה.

היהודים עבדו ברובם בבתי־מלאכה לבגדים ונעלים, מי שלא היה בעל־מלאכה עסק בפקידות. בעיירה היה המחסן האזורי לתוצרת הקלאית, בעיקר תבואות ופשתן. אני עבדתי במחסן זה ועימי עבד מר זוכוביצקי, מהעיירה מיר, חתנו של אברהם רבינוביץ׳. מנהל החשבונות הראשי היה משה פרסקי.

בבתי־הספר למדו השפה הרוסית וספרותה; בתי־הכנסת הפכו למח־סנים, אך לעומת זאת לא פגעו בכנסיה הפרבוסלבית, הגויים המשיכו להתפלל, כאילו לא חל כל שינוי.

תושבי העיירה, בחרו מועצה בת עשרים וארבעה חברים, אליהם פנו בבקשות וקובלנות והם נשאו ונתנו עם השלטונות.

לא הורגש יחס עוין ליהודים, אך היתה רגישות רבה בשאלת הנאמנות

לשלטון; משנודע, כי יש לי אח בארצות־הברית, פוטרתי מיד מעבודתי, קבלתי תעודת זהות שתוקפה אך לשלושה חודשים; פרושו של דבר היה, כי עלול אני להשלח מהמקום.

הרוסים שהו במקום שנה ותשעה חדשים, עד שהגרמנים בגדו בהם. משהגיעו השמועות, כי הצבא הגרמני מתקרב, החלה מנוסת בהלה של הפקידות הסוביטית. למרות הידיעות על תועבות הגרמנים, לא האמין הצבור היהודי בעיירה לשמועות, לכן נשארו היהודים במקום ולא נמלטו.

עקיבא בקשט נמלט, — כיון שהיה מורה לשפה הרוסית וחשש מהשלטון הגרמני. הוא הגיע לניגורלויה, אבל אי־אפשר היה כבר לעבור את הגבול הקודם, בין פולין ורוסיה, לכן נאלץ לחזור על עקבותיו.

בינתים התבסס במקום השלטון הגרמני, בסיוע של חלק מתושבי העיירה הנוצרים. עקיבא נתפס ונמסר לגסטאפו, בעיירת איביה הסמוכה, אשר הוציאה אותו להורג בתליה, בככר השוק.

הגרמנים התירו לאוכלוסיה הנוצרית לבוז את הרכוש היהודי, ומיד נערך פוגרום שארך עשרים וארבע שעות; הגויים השתוללו, תוך טרוף הרסו, השמידו ובזזו מכל הבא ליד, חיפשו מקומות מסתור בהם הוחבאו דברי ערך, נתצו חלונות, הורידו דלתות, רוקנו בתים מרכוש וממצרכי מזון. נותרנו בבתים פרוצים לכל רוח, ללא חלונות ודלתות. אף בישובים השכנים נבזזו ונשדדו בתי היהודים.

היו יהודים שמסרו לנוצרים מהסביבה את רכושם, למשמרת מפני הפורעים, אך משבקשו פקדונם חזרה, לא נענו וגורשו במכות ואיומים.

חלק מהעיירה נשרף, בעיקר בגלל ההפצצות. נשרפו הבתים ברחוב הדגים, ״פישגאס״, רחוב קפושצ׳בה וחלק מרחוב הטירה, ״שלאָסגאס״. היו יהודים שהוציאו רכושם לשדה מחשש שרפה, אך שם שדדו זאת הגויים.

תושבי העיירה עבדו אצל הפריץ באיסוף תבואה — התשלום היה בתבואה; גם בתי־מלאכה נפתחו ועסקו בהם בעיקר בתיקונים.

שבועים לאחר שהגרמנים כבשו את המקום נצטוו כל הגברים, לנקות רחובות העיירה. בשעת העבודה הגיעה למקום קבוצת גרמנים, בתוכם

מספר גויים מקומיים ואמרו, כי יש להם צורך בארבעים עובדים. בין הנלקחים היו האחים יקותיאל (קושה) ואברהם סולץ. אביהם — ר׳ יעקב סולץ, שאל את הגרמנים לשם מה הם נלקחים, התשובה היתה שיש להם צורך גם במתורגמן; ר׳ יעקב התנדב לשמש כמתורגמן; הקבוצה כולה נספתה ואין יודע כיצד.

כאשר שמעתי שנלקחים פועלים לעבודה, התחמקתי לשדה והסתתרתי בתוך הקמה.

לפי דרישת המפקד הגרמני, נבחרו שנים־עשר אנשים לתפקיד ה־״יודנראט״. ליושב־ראש, ה״מוסד״ נתמנה יעקב־חיים ליבוביץ׳, סגנו היה חיים ברוק. ה״יודנראט״ חיב היה לבצע כל פקודות המפקד הגרמני.

לפי דרישת הגרמנים, נשלחו קבוצות יהודים לעבודה ביערות ובהכנת לבנים מכבול; תמורת העבודה קבל ה״יודנראט״ לחם וחלב־רזה, אותם חלקו בין כל התושבים.

הוצאה הוראה, כי על היהודים להכנס לגטו ולשאת טלאי צהוב על חזם וגבם — לשם זהוי. העובר על ההוראה נורה במקום.

שלוש מאות יהודים צעירים נלקחו למחנה עבודה בדבורץ; האנשים יצאו למקום ברגל, המתקשים בהליכה הועלו על עגלות; הגענו עד להורודצנה ושם נשארנו ללון, בבנין בית־הספר העממי.

שני אחים, אשר התאוננו על כאבי בטן, נורו במקום. למחרת המשכנו ברגל עד לדבורץ. במחנה העבודה עבדנו בחציבת סלעים שהועברו לחזית לבנית מוצבים. עבור עבודתנו ״שלמו״ הגרמנים ל״יודנראט״ וזה מצידו חיב היה לספק לנו מזון.

בדבורץ עבדנו עד לאביב. ה״יודנראט״ שלנו הצליח לשחרר מהמחנה ולהחזיר לעיירה חלק מבעלי־מקצוע, וכן כמה בעלי משפחות עם ילדים — ביניהם הייתי גם אני. אלה שנשארו בדבורץ הושמדו עד האחרון.

הגיעה אלינו ידיעה, כי בנובוגרודק התקיימה ״אקציה״ — כלומר היהודים הוצאו להורג. אהרון ברזינסקי עם עוד יהודי, שאינני זוכר את שמו, יצאו לנובוגרודק להוודע מה ארע שם. בדרך נכנסו לטחנת קמח,

אך הטוחן היהודי כבר לא היה במקום; אף את שניהם תפסו הגרמנים וירו בהם במקום.

תושבי העיירות איבניץ, דרבנה, גליבוק ורובזביץ', הובאו לגיטו לובץ', ילדיהם נשארו במקומותיהם וחוסלו. כל מי שחלה או התקשה ללכת ברגל — חוסל.

הגזרות רבו והחמירו, דם יהודי הפך להפקר, התנכלו ליהודים והש־מידום, לשם שעשוע ומתוך שעמום. רבים עונו עד מות.

מעט מזעיר, מיהודי עיירתנו הצליח להנצל.

קהלה קדושה לובץ' ויהודיה אינם עוד.

יתגדל ויתקדש . . .

ביום הזכרון הכ"ה לקדושי לובץ' ודלטיץ'.

ישראל־גרשון יאנקעלעוויטש

כ׳בין געווען אין געטא

פוילן, אויגוסט, 1939 — מאָבי־ליזאציע!

א הייסער זומער־טאָג געווען, ווען כ׳האָב באַקומען דעם באַפעל זיך צו־שטעלן אין דער פוילישער ארמיי, צו פארטיידיקן מיין "פאָטערלאַנד" פוילן קעגן די נאַצישע ארמייען, וועלכע האָבן באַשלאָסן איינצושלינגען זייער גוטן שותף צו דער יידן־שנאה, און דער־אָבערן די גאַנצע וועלט.

מיט צוויי וואָכן שפּעטער בין איך שוין צוריק געווען אין מיין שטעטל, צווישן מיין משפּחה. די פוילישע ארמיי איז אָפּגעגאַנגען אין בלוט און האָט אויפגעהערט צו עקזיסטירן; די פוילישע מלוכה איז געפאַלן, די דייטשע מערדער האָבן שוין געווילדעוועט, און באַוויזן זייערע שאַרפע נעגל קעגן די פוילישע יידן.

דריי טעג נאָך מיין קומען אהיים, איז געקומען די סאָוועטישע אָקופּאַציע פון אונדזער געגנט. מיר האָבן אָפּגעאָטעמט א ביסל פרייער, די מלחמה איז פאַר אונדז פאַרענדיקט.

עס זיינען נאָכדעם געקומען צוואַנציק חדשים פון צופּאַסן זיך צו א נייעם רעזשים, וואָס האָט מיט זיינע לאָזונגען פאַראַרעמט די גאַנצע באַפעלקערונג, דעם ייד אין שטאָט און דעם פויער אין דאָרף, וועלכן מען האָט מיט כוח קאָלעקטיוויזירט און אריינגעטריבן אין די ניי־אויפגעקומענע קאָלכאָזן.

דאָס זיינען אויך געווען חדשים פון ביילן די פויסטן און קריצן מיט

די ציין, פאר פארדרוס און ווייטיק, צוזעענדיק די ריזיקע באן־טראנס־פארטן, וועלכע האבן צוגעשטעלט פאר דער דייטשער ארמיי, וואס האט פארגעזעצט איר בלוטיקן מארש איבער אייראפע, רוי־שטאפן און שפייז, אין וועלכן ס׳האט זיך אזוי געניייטיקט די האלב־הונגעריקע, אין שמאטעס געקליידטע, באפעלקערונג פון גרויסן סאוועטישן לאנד.

און ווידער איז געקומען א שיינער, העל־צעזוניקטער טאג, דער 22־טער יוני, 1941. אין דעם טאג האט דער דייטש באצאלט, זיין קאמוניסטישן צושטעלער פון סחורות, מיט מלחמה, טויט און חורבן. ווידער מאביליזאציע און ווידער א באפעל זיך צושטעלן צו דער ארמיי. דעם זעלבן טאג, האט מען אנגעהויבן צו קאנצענטרירן אלע מאביליזירטע, יידן און גויים, פון גאנצן ראיאן, אויפן שטח פון לובטשער שלאס. מיר זיינען דארט פארבליבן ביז מאנטיק, דעם 23־סטן יוני. אזייגער צוויי נאכמיטאג האט מען אונדז באפוילן גיין אהיים אוןווארטן אויף ווייטער־דיקע אנווייזונגען. ס׳איז ניט געווען בייטיק קיין שום אויפקלערונגען וועגן דעם מצב, ווייל באלד האבן אלע סאוועטישע אמטן, אין א ווילדער בהלה, גענומען זיך פאקן, פארברענען דאקומענטן און אנטלויפן.

צומארגנס, דינסטיק, אזייגער צען פרי, האבן מיר דערהערט א רוישן פון מאטארן. מיר האבן דערזען ווי פון דעלאטיטשער זייט קומען אן ניין עראפלאנען, זיי קרייזן עטלעכע מאל ארום שטעטל, לאזן זיך אראפ נידעריק און הויבן אן צו באמבארדירן. די ערשטע באמבעס זיינען געפאלן אויפן ברעג טייך און געטויט א גויע. א באמבע איז געפאלן אין טארטאק און נאך איינע האט געטראפן אין דער פאטשט. ס׳איז אויסגעבראכן א שריפה און אויך מיין הויז איז פארברענט געווארן. כ׳האב איינגע־שפאנט אונדזער פערד, אריינגעווארפן אין וואגן אביסל אפגעראטעוועטע זאכן, ארויפגעזעצט מיין פרוי מיטן קינד, מיטגענומען דעם טאטן מיטן ברודער, ישעיה־דוד, און מיר זיינען אוועק אויפן ווארעק (לאנקע) הינטערן שולהויף. דארט זיינען זיך צוזאמענגעלאפן כמעט אלע לובטשער יידן. די פאניק איז געווען זייער גרויס: דערוואקסענע מענטשן און קינדער האבן געוויינט און געשריען; מאמעס האבן היסטעריש געזוכט זייערע פארלוירענע קינדער און געחלשט פון שרעק; מענער האבן

געזוכט זייערע פרויען און אלע צוזאמען זיינען ארומגעלאָפן צעטומלטע, ניט וויסנדיק, וואָס צו טאָן.

ס׳איז צוגעפאלן די נאכט, אָבער מען האָט מורא געהאט זיך אומצוקערן אין די אייגענע הייזער. א טייל יידן האָט באשלאָסן צו פאָרן אין די ארומיקע דערפער, זיך אויסבאהאלטן ביי באקאנטע גויים. איך בין מיט מייניקע אוועקגעפאָרן אין דער ריכטונג צו אטשוקעוויטש, כ׳בין ארויף אויף א פעלד און באשלאָסן דאָרט צו נעכטיקן, מיט דער כוונה, אז ווען ס׳וועט נעמען טאָגן, וועל איך אויפזוכן א באקאנטן גוי און זיך אויסבאהאלטן ביי אים, ביז ס׳וועט קלאָר ווערן דער מצב פון די יידן אין שטעטל.

די זומערדיקע נאכט האָט לאנג ניט געדויערט; ווען ניט די שרעק און די זאָרגן, וואָלט עס געווען אן אָנגענעמער שפאציר אויפן שויס פון דער פרייער נאטור. ארום אונדז איז אלץ געווען פול מיט לעבן און פרישע זאפטן; דאָס גראָז און די קאָרן־זאנגען באדעקט מיט טוי; פארשיידענע ברואים און אינזעקטן, האָבן זיך איבערגערופן אויף כלערליי קולות און טענער. אויך מיר האָבן ניט צוגעמאכט קיין אויג, פון זאָרג און פחד פארן אָנקומענדיקן טאָג. נאָר דאָס קינד איז געשמאק געשלאָפן, מיט צעעפנטע ליפעלעך, ארייננאָטעמענדיק אין זיך די ריינע לופט; פון צייט צו צייט האָט עס ארויסגעלאָזט א זיפץ, ווי ס׳רוב קינדער אין זייער שלאָף, אָבער אונדז האָט עס צעריסן דאָס הארץ, און מיין פרוי פלעגט זיך באגיסן מיט טרערן.

ווי נאָר ס׳איז געוואָרן ליכטיק, האָב איך פון ווייטן דערזען א גרופע לובטשער יידן. כ׳בין צוגעקומען צו זיי און א פרעג געטאָן, פארוואָס זיי גייען ניט צו די גויים? זיי האָבן דערציילט, אז די גויים האָבן זיי ניט אריינגעלאָזט איבערן שוועל, מיט חוזק געטריבן צו די דייטשן, ״וועלכע וועלן שוין מאכן א סוף מיט די זשידקעס״.

משה טיקטין, וועלכער איז געווען צווישן דער גרופע יידן, האָט א זאָג געטאָן:

— יידן, ניטאָ מער וואָס צו זיצן אויפן פעלד, אונדזער גורל איז

שוין במילא געחתמעט; לאָמיר צוגיין זען, וואָס אין שטעטל טוט זיך.

אין שטעטל האָבן מיר דערזען, ווי די פויערים פון גאנצן געגנט רויבן אויס דאָס יידישע האָב און גוטס, לאָדן אָן פולע וועגענער און איילן זיך אהיים, כדי צו באוויזן קומען א צווייט מאָל; זייערע פרצופים זיינען געווען צעצונדן, די אויגן האָבן ביי זיי געגלאנצט מיט א ווילדן פייער פון שנאה און נקמה. מיר האָבן תיכף פארשטאנען, אז טיקטין איז געווען גערעכט, אונדזער גורל איז געחתמעט געוואָרן, אויף חורבן און טויט.

אזוי־ווי מיין הויז איז געוואָרן אָפגעברענט, זיינען מיר אריין וווינען צו איטשע טעוויעס אויף נאָווארעדקער גאס. דריי טעג שפעטער זיינען געקומען די דייטשן און האָבן אויפגעשטעלט א פאָליציי פון די שטעטלשע גויים. אלס קאָמענדאנט איז באשטימט געוואָרן באָריס קוניצקי, אלס זיינע געהילפן קאָלע קאָמאָרניק און פעטריק בעדזון, וועלכע האָבן יאָרן־לאנג געלעבט אין שכנות מיט יידן, גענאָסן פון יידישער הילף, אָנגעהאלטן גוטע באציאונגען און בעת די סאָוועטישע צייטן געווען פלאמיק־הייסע אָנהענגער פון קאָמוניזם. איצטער האָבן זיי באקומען די פולע מאכט איבער אונדז, זיי האָבן טאקע ארויסגעוויזן זייער חיה׳שע שנאה צו אונדז, אויפן ברוטאלסטן אופן.

א טאָג שפעטער קומט אריין צו מיר קאָלע קאָמאָרניק, כ׳האָב פונקט געהאלטן דאָס קינד אויף די הענט. ער גייט צו און לאָזט מיר אראָפ א פלאם־פייערדיקן פאטש אין באק און באפוילט: — גיב אהער דיינע זאכן! כ׳נעם זיך בעטן, טענה׳ען, אז ער איז דאָך געווען מיין שכן און מיר האָבן תמיד געלעבט בשלום און אין פריינדשאפט, האָט ער זיך צעשריען אויף דייטש: — פערפלוכטער יודע! האָט פון מיר מיט כוח אראָפגענומען מיין קורטקע, א זעץ געטאָן מיטן פוס און איז אוועק.

א פאָר טעג שפעטער זיינען געקומען עטלעכע דייטשן און מען האָט באפוילן, אז אלע יידן זאָלן קומען אויפן מארק, כדי אָפצוקלייבן א גרופע מענער אויף ארבעט. קיינער האָט ניט געוואָלט גיין און מען האָט זיך אויסבאהאלטן, זיינען זיי אוועק אין די הייזער זוכן די באהאלטענע. איך בין געלעגן באהאלטן אין היי אויפן בוידעם. א דייטש האָט זיך געשטעלט

אויפן לייטער און א פרעג געטאָן ביי מיין פרוי, צי עס זיינען דאָ ניט באהאלטן קיין יידן, וועלכע מען דארף אויף ארבעט. מיין פרוי האָט אים געענטפערט, אז איך בין אוועק אויפן מארק און קיינער איז ניט באהאלטן, און אויב ער וויל, קען ער זוכן. ווייזט אויס, אז דער זיכערער ענטפער, האָט אים איבערצייגט און ער איז אוועק. פון אונדז איז ער אריין צום בלעכער אין שטוב און האָט ארויסגעפירט לייזער שיצגאל. אויף אזא אופן האָבן זיי צוגענומען 51 מענטשן, — די יינגסטע און געזונטסטע מענער, און מען האָט זיי אוועקגעפירט אויסערן שטעטל. ס׳איז אריבער א טאָג, צוויי און דריי טעג, מיר הערן גאָרניט און וויסן גאָרניט, וואָס מיט זיי איז געשען און ווו זיי געפינען זיך. מען פרובירט טרעפן: איינער זאָגט, אז זיי ארבעטן ערגעץ-ווו ניט ווייט פון שטעטל, און א צווייטער זאָגט, אז מען האָט זיי אוועקגעפירט קיין דייטשלאנד. ערשט א פּאָר וואָכן שפּעטער האָבן מיר זיך דערוווּסט, אז מען האָט זיי אוועקגעפירט קיין נאָוואָגרודעק הינטער די קאָשארן און אלעמען צעשאָסן.

זיינען דורך פיר טעג, אין פחד און מורא ארויסצוגיין פון שטוב, און ווידער האָבן זיי גענומען דריי יידן צו דער ארבעט ביי דער באַן־ליניע און זיי דאָרט דערשאָסן. די דריי קרבנות זיינען געווען: קושע סאָלץ, שמחה חיימאָוויטש און אהרון (ארע) בערעזינסקי.

נאָכדעם איז געקומען די גזירה פון אריינגיין אין געטאָ. דעם גאנצן יידישן יישוב האָט מען אריינגעזעצט אין 27—30 הייזער, פון ליאָוועלעוויטנס הויז ביזן הויז פון יהושע־יאנקל, דעם שניידער, מיטן שולהויף צוזאמען. אין יעדן הויז האָט מען אריינגעזעצט צו דריי־פיר פאמיליעס, אז ס׳איז ניט געווען מעגלעך זיך א ריר צו טאָן פון ענגשאפט.

יעדע פּאָר טעג פלעגן קומען די דייטשן, צוזאמען מיט די פּאָליציי, ארויסנעמען א 40—50 מענטשן, כלומרשט אויף ״ארבעט״, און זיי פלעגן פארשווינדן אָן צו וויסן וואוהין. מיר פלעגן גיין אין שול, זאָגן תהלים, פאסטן תעניתים, אָבער ס׳האָט גאָרניט געהאָלפן.

בערך א זעקס חדשים נאָכן אריינגיין פון די דייטשן, ליידער געדענק איך ניט די גענויע דאטע, האָט מען אָפּגעקליבן זעקס הונדערט מענטשן און ווי שאָף אריינגעטריבן אין אן ארבעטס־לאגער אויף דער סטאנציע

דוואַרעץ, ניט ווייט פון נאַוואַיעלניע. ס׳איז פונקט געווען צו דער ערשטער ליכטל פון חנוכה, תש״ב.

איך האָב איבערגענעכטיקט איין נאכט אין לאגער און אויפן צווייטן טאָג בין איך אנטלאָפן. מען האָט מיך אָבער געכאַפּט און דער קאָמענדאַנט האָט מיך גוט צעהרגעט און געוואָרנט, אז אויב כ׳וועל ווידער אנטלויפן, וועט מען מיך דערשיסן אויפן אָרט. ס׳איז מיר אָבער ניט געווען קיין אונטערשייד צי בלייבן אין לאגער און אומקומען, אָדער געכאַפּט ווערן און אומקומען א פּאָר חדשים פריער. בין איך טאַקע אנטלאָפן א צווייט מאָל און מען האָט מיך ניט געכאַפּט. כ׳בין אָן אָפּשטעל געלאָפן ביז נאַוואַיעלניע — א מרחק פון זעקס קילאָמעטער, וואָס האָט ביי מיר געדויערט ניט מער ווי צוואַנציק מינוט.

אין נאַוואַיעלניע האָב איך פונקט געטראָפן דעם לובטשער ״יודענ־ראט״, זיי זיינען געווען אין דוואַרעץ און געפאָרן צוריק קיין לובטש. דאָס זיינען געווען: גרשון קאַפּושטשעווסקי, שלום זימאַן, אלטער כעמעס (שמולעוויטש). כ׳האָב געבעטן, אז זיי זאָלן מיך ארויפנעמען אויפן וואָגן, אָבער זיי האָבן מורא געהאַט און געראטן צו גיין באזונדער, א זעקס־זיבן מעטער פון זיי. כ׳בין אויף אזא אופן אָנגעקומען ביזן נאַווארעדקער געטאָ, אָבער די געטאָ־פּאָליציי האָט מיך ניט אריינגעלאָזט און גע־סטראַשעט, אז זיי וועלן מעלדן דעם דייטשן קאָמענדאַנט. כ׳האָב זיך פארשטעקט אין א זייטיקן ווינקל און ביינאכט אריינגעקראָגן זיך אין געטאָ. כ׳האָב דאָרט אויפגעזוכט בערלען, מיין ברודער, זיך גוט אויס־געוויינט, געקראָגן ביי אים א שטיקל ברויט און כ׳בין צוריק ארויס פון געטאָ און זיך געלאָזט קיין לובטש. ס׳איז מיר געלונגען דורכצוגיין דעם וועג אומבאמערקט פון די דייטשן און גויים און בשלום אָנקומען אין לובטשער געטאָ, צו מיין פרוי און קינד.

צומאָרגנס, ווען דער ״יודענראט״ האָט זיך דערוווּסט, אז כ׳בין געקומען צוריק אין געטאָ, האָבן זיי באַשלאָסן, אז איך מוז זיך אומקערן קיין דוואַרעץ. כ׳האָב זיי דערקלערט, אז כ׳וועל צוריק ניט גיין און זיי קענען טאָן מיט מיר, וואָס זיי ווילן. זיי האָבן אויפגעקלערט, אז כ׳בין אַן איבעריקער מענטש, ניט פארשריבן אין די פּאַפּירן און כ׳מוז גיין צוריק.

ס׳האָט זיי גאָרניט געהאָלפן און איך האָב זיך אָפּגעזאָגט צו פאָלגן זייער עצה. זיי האָבן אויך געסטראַשעט, אז כ׳וועל ניט קריגן קיין צוטיילונג פון ברויט, האָב איך זיך אָנגענומען מיט חוצפּה — כ׳האָב דען געהאַט אן אנדער ברירה? — און געזאָגט, אז זיי וועלן מיך יאָ צוטיילן ברויט, אויב זיי ווילן ניט קיין צרות. הקיצור, גאַנצע צוויי וואָכן האָבן זיי מיט מיר געקעמפט און צום סוף נאָכגעגעבן. איך באַשולדיק זיי ניט, חלילה, כ׳האָב גאַנץ גוט געוווּסט, וואָס זיי האָט געקומט, ווען די דייטשן וואָלטן זיך דערוווּסט וועגן דעם.

דעם פופצנטן מערץ, 1942, האָבן די דייטשן באַפוילן, אז די יידן טאָרן ניט האַלטן ביי זיך קיין קי און ציגן און מוזן דאָס ברענגען אויפן מאַרק און אוועקגעבן די גויים. זיינען מיר שוין געבליבן אָן קיין שום זאַך, הונגעריק, אָפּגעריסן און דערשלאָגן, לעבעדיקע מתים, וועלכע האָבן שוין גאָרניט, וואָס צו פאַרלירן אינעם לעבן.

דעם ערשטן אפּריל, 1942, האָט דער ״יודענראַט״ באַקומען א באַפעל, אז ער זאָל צושטעלן קיין נאָווארעדאָק 125 ארבעטער. מען האָט מיך אויך אריינגענומען אין דער גרופּע און מיטן קליינבאַן אוועקגעשיקט אין נאָווארעדקער געטאָ אויף פּערעסיקע. מיר האָבן געבעטן דעם געביטס־קאָמיסאַר, אז ער זאָל דערלויבן ברענגען אונדזערע פרויען און קינדער; ער האָט אונדז די דערלויבעניש געגעבן און מיט פיר טעג שפּעטער זיינען זיי שוין געווען מיט אונדז צוזאַמען. מיר האָבן געאַרבעט ביי זייער שווערע ארבעטן און באַקומען צוגעטיילט פיר הונדערט גראַם ברויט א טאָג. דערווייל איז צו אונדז דערגאַנגען די ידיעה, אז פון לובטשער געטאָ האָט מען אוועקגעשיקט 500 מענטשן צו שטשערבען אין הייפל, ביי וואָראָביעוויטש, ווו זיי זיינען שפּעטער בעסטיאַליש דערמאָרדעט געוואָרן. אין לובטשער געטאָ זיינען געבליבן ביי 150 מענטשן, אַלטע לייט, קראַנקע און ניט פייאיקע צו ארבעט.

24 טעג אין חודש אָב, תש״ב, האָבן די דייטשן דורכגעפירט א מאַסן שחיטה. עס זיינען אין דעם טאָג אומגעקומען טויזנטער יידן, מענער, פרויען און קינדער פון לובטש, דעלאַטיטש, ניישטאָט (ניעגניעוויטש), קאָרעליטש, איוועניעץ, זשעטל, דערעווונע, זשאָלודאָק, נאָוואָיעלניע און

נאָווארעדאָק. די מענטשן זיינען ארומגעלאָפן צעטומלטע און געזוכט א באהעלטעניש. אנדערע האָבן פאַרגעלייגט די מערדער געלט און גאָלד, האָט מען דאָס צוגענומען און די מענטשן אוועקגעטריבן צו דער שחיטה. מיין פרוי האָט זיך אָנגערופן, אז אויב מען וועט צונעמען דאָס קינד וועט זי גיין צוזאַמען מיטן קינד. כ׳האָב איר מיטגענומען מיט זיך צו די קאַשארן, אָבער דאָרט האָט מען אונדז צעטיילט; מער האָב איך מיין פרוי און קינד ניט געזען. כ׳האָב נאָכדעם, קומענדיק צוריק אין געטאָ, געפונען זייערע זאכן, דער לעצטער זכר פון מיין בלוט און פלייש.

אין די קאַשארן האָב איך אויך געטראָפן מיינע צוויי ברידער, בערל און יאָסקע. מען האָט אַלעמען אויסגעשטעלט אין צוויי רייען, ארומגערינגלט מיט באוואָפנטע דייטשן און עסטאָנצעס מיט מאשינגעווער. אן עס־עס אָפיציר איז געשטאַנען מיט א רשימה אין האַנט, האָט אויסגערופן די נעמען פון די מענטשן און אָנגעוויזן מיטן האַנט די ריכטונג, רעכטס און לינקס. מיר האָבן ניט געוווּסט, וועלכע ריכטונג ס׳איז צום לעבן און וועלכע צום טויט. ווען מען האָט אויסגערופן יאַנקעלעוויטש, אונדזער פאַמיליע נאָמען, האָבן מיר אלע דריי זיך א לאָז געטאָן אויף רעכטס. א דייטש האָט א כאַפּ געטאָן יאָסקען און גענומען שלעפן אויף לינקס; יאָסקע האָט זיך ניט געלאָזט, האָט אים דער דייטש דערשאָסן אויפן אָרט פאר אונדזערע אויגן. אויף אזא אופן האָט מען דערשאָסן פופצן מענטשן, צווישן זיי אויך עטלעכע לובטשער בחורים.

פון די איבער טויזנט ייִדן, וועלכע זיינען געווען אין די קאַשארן, האָט מען אָפּגעקליבן 275, אלע אנדערע האָט מען אויפן צווייטן טאָג דערשאָסן נאָענט פונעם דאָרף ליטאָווקע. מיט עטלעכע טעג שפּעטער האָבן מיר געפונען צעטעלעך מיט אויפשריפטן: ״ברידער און שוועסטער, אויב איר וועט בלייבן לעבן, נעמט נקמה פאר אונדז!״. דריי טעג האָט מען אונדז געהאַלטן אָן עסן און אָן וואסער אין א פערד שטאַל, ביי די קאַשארן. שבת־צו־נאַכט, אזייגער אכט אָוונט, האָט מען אויפגעעפנט דעם טויער און ס׳זיינען אריין דריי דייטשן מיט א געשריי ״הייל היטלער!״. מיר האָבן זיך אלע אויפגעהייבן פון די ערטער און געבליבן שטיין מיט אראָפּגעלאָזטע קעפּ. זיי האָבן אונדז באפוילן ארויסגיין פון שטאַל, זיך

מצבה על קבר הקדושים בליטובקה ע״י נובוגרודק.

אויסשטעלן צו פיר אין א ריי און זיך נעמען אונטער די הענט. יעדער פירלינג איז באגלייט געוואָרן פון צוויי דייטשן מיט א מאשינגעווער. נאכער האָט מען באפוילן צו מארשירן איבער דער קארעליטשער גאס, צום בנין פון געוועזענעם פוילישן געריכט. דאָרט האָט מען צונויפגעטריבן ארום 1500 יידן, די רעשטלעך פון אלע ארומיקע געטאָס. אלע האָבן ביטער געוויינט און באקלאָגט זייערע נאָענטסטע. איך האָב זיך ארומ־געדרייט א צעטומלטער און פארחושטער, ניט געקענט ריידן און ניט געקענט וויינען, ווייל מיין הארץ איז אינגאנצן פארשטיינערט געוואָרן. צומאָרגנס פרי האָב איך דערזען בערלען, וועלכער האָט אויך פארלוירן זיין ווייב און קינדער; מיר האָבן זיך ארומגענומען און די טרערן קוואלן האָבן זיך אויפגעעפנט.

ס׳זיינען אריינגעקומען דייטשן און האָבן אלעמען ארויסגעטריבן אין דרויסן. נאכער האָבן זיי אָפּגעקליבן 150 מענטשן, ארויפגעזעצט אויף לאסט־אויטאָס און אָפּגעשיקט אויף ארבעט קיין סמאָלענסק. א פּאָר שעה שפּעטער האָט מען אָפּגעקליבן א גרופּע פון פופצן מענטשן, צווישן וועלכע איך בין אויך געווען, און מען האָט אונדז געבראכט צוריק אין שטאָט אויף סלאָנימער גאס. דאָרט האָבן מיר ארויפגעלייגט אויף א לאסט־אויטאָ צען פעסלעך כלאָר און מיט דעם אוועקגעפאָרן קיין ליטאָווקע. מען האָט אונדז צוגעפירט צו א גרויסער, טיפער גרוב, פול מיט דערהרגעטע יידן, באפוילן ארייננצושיטן דעם כלאָר און נאָכדעם פארשיטן די גרוב מיט זאמד. אז מיר האָבן פארענדיקט צו פארשיטן די גרוב, האָט מען אונדז, די פופצן מענטשן, געבראכט אין פּוסטן געטאָ. אריינ־קומענדיק אין א שטוב, האָבן מיר דערהערט מענטשלעכע שטימען פון אונטער דער פּאָדלאָגע. מיר האָבן געפרעגט ווער ס׳רעדט דאָרט, איז גלייך געוואָרן שטיל. האָבן מיר זיי בארואיקט, אז זיי דארפן ניט מורא האָבן פאר אונדז, ווייל מיר זיינען אויך יידן פון געטאָ. ערשט דעמאָלט זיינען ארויסגעקראָכן פון דער באהעלטעניש איבער דרייסיק מענטשן, שמוציקע, אויסגעשמירטע, ניט צום דערקענען. צווישן דער גרופּע זיינען אויך געווען מיין שוועסטערס צוויי קינדער, אין עלטער פון פינף און זיבן יאָר, ווי אויך שלום לייבאָוויטשעס טעכטער, שפרה און סאָניע. ס׳זיינען אויך געווען עטלעכע לובטשער און קארעליטשער יידן. צוויי מענטשן

האָבן מיר ארויסגענומען שוין טויטע. אויף אזא אופן האָבן זיך אין געטאָ אָנגעזאמלט א ביסל מענטשן און מען האָט אונדז צוריק גענומען טרייבן צו דער ארבעט. איין טאָג זיינען מיר, א גרופּע פון צוועלף מענטשן, אין דעם אויך צוויי פרויען, ניט ארויס צו דער ארבעט. אין די מיטאָג־שעה׳ן זיינען געקומען צוויי דייטשן און געפרעגט, פארוואָס מיר זיינען ניט געקומען צו דער ארבעט. איך האָב געענטפערט, אז מיר זיינען קראנק און קענען ניט ארבעטן. איין דייטש האָט גענומען שרייען, אז ער וועט אונדז באלד מאכן געזונט. ער האָט באפוילן זיך אויסציען אויף דער ערד און געשלאָגן מיט א שטעקן איבערן גאנצן קערפּער. דער צווייטער דייטש, האָט זיך צוגעקוקט צום ספּעקטאקל און געלאכט. מיר האָבן שרעקלעך געשריען פון די ווייטיקן, ביז מיר זיינען געבליבן ליגן פארחלשטע. צוויי וואָכן זיינען מיר נאָכדעם געלעגן און ניט געקענט באוועגן די גלידער.

כ׳האָב באשלאָסן צו אנטלויפן אין וואלד און זיך באראטן וועגן דעם מיט בערלען, מיט שלומען און זיינע דריי קינדער און מיט נאָך אייניקע יידן פון קארעליטש און דערעווונע. דעם טאָג, וואָס מיר האָבן באשלאָסן צו אנטלויפן פון געטאָ, בין איך ניט ארויס צו דער ארבעט, כ׳האָב במשך פון טאָג צוגעגרייט אונדזער אנטלויפן. אזוי־ווי די געטאָ איז געווען באוואכט פון פּאָליציאנטן, האָבן מיר אויסערן געטאָ געקויפט צוויי ליטער "סאמאָגאָן" און אזייגער ניין אָוונט, האָט א מיידל פון אונדזער גרופּע, מכבד געווען מיט דעם די פּאָליציאנטן. אין דער זעלבער צייט, ווען זיי האָבן געזויפט, זיינען מיר דורך אן עפענונג אין פּארקאַן, וואָס מיר האָבן געהאט צוגעגרייט במשך דעם טאָג, ארויס אויסערן געטאָ און אָנגעהויבן צו לויפן. גווים האָבן אונדז באמערקט און גענומען שרייען, אז די זשידעס אנטלויפן פון געטאָ. באלד האָט זיך געעפנט א שיסעריי, די קוילן האָבן געפייפט ארום אונדז, אָבער מיר זיינען ווי ס׳איז דערלאָפן צו א וועלדל און ארויס פונעם פייער. ס׳האָט זיך ארויסגעוויזן, אז שלומס צוויי טעכטער, שפרה און שיינע־רחל, זיינען מיט אונדז ניט געווען. בין איך מיט סלאָנימסקין אוועק זיי זוכן. מיר האָבן זיי געפונען זיצןביים זייט פון וועג. וויינענדיקע, אז זיי ווילן צוריק אין געטאָ. כ׳האָב זיי בארואיקט, געזאָגט, אז ערגער ווי אין געטאָ קען שוין ניט זיין, און אפשר וועלן מיר האָבן מזל און זיך ראטעווען אין וואלד. כ׳האָב זיי גענומען ביי די

הענט, ווי צוויי קליינע קינדער, און געבראכט אין אונדזער צייטווייליקער באהעלטעניש.

מיר האָבן זיך אָפּגערוט און זיך געלאָזט גיין קיין דעלאַטיטש. מיר האָבן, ווייזט־אויס, פאַרבלאָנדזשעט און ארומגעדרייט זיך א גאנצע נאכט, ביז ס׳האָט געגומען טאָגן. מיר האָבן זיך געמוזט באהאלטן אין א וואלד, ווייל גיין בייטאָג אויף די וועגן איז פאר אונדז געווען א זיכערער טויט. פלוצלינג, האָט זיך אין וואלד געעפנט א שיסעריי; האָבן מיר זיך אוועקגעלייגט צווישן געדיכטע קוסטעס, אז מען זאָל אונדז ניט ארויסזען. דער טאָג, ס׳איז גראָד געווען שבת, האָט זיך געצויגן ווי א יאָר, אפילו ווען די שיסעריי האָט אויפגעהערט, האָבן מיר מורא געהאט זיך א ריר צו טאָן. ערשט, ווען ס׳איז צוגעפאלן די נאכט, זיינען מיר אוועק. מיר זיינען דערגאנגען צום ניעמאַן און אים אריבער אויף א לאָדקע, וואָס מיר האָבן געפונען ביים ברעג. אָפּגייענדיק א פּאָר הונדערט מעטער, שוין אויפן צווייטן ברעג פון טייך, האָט מען אויף אונדז גענומען שיסן. מיר זיינען ווידער געלאָפן, ביז מיר זיינען אריין טיף אין וואלד. זיך אָפּגערוט ביי א פערטל שעה, זיינען מיר אוועק צו קאָמאַראָווסקין אויפן כוטאָר. גראָד איז ארויסגעפאלן א פרישער שניי און מיר האָבן איבערגעלאָזט אויפן שניי סימנים פון אונדזערע טריט. דער פּויער האָט מורא געהאט אונדז צו האלטן ביי זיך און געראטן זיך אויסבאהאלטן אין וואלד, ווו מיר וועלן זיין זיכערער, ווי צווישן די פּויערים. ער האָט אונדז מיטגעגעבן ברויט, פּוטער, קעז און געבעטן קומען אין אָוונט, ווען ס׳וועט ווערן גוט פינצטער.

קומענדיק ווידער אין די שפּעטע אָוונט־שעהן האָט ער דערציילט, אז ביי אים זיינען היינט געווען די דייטשן מיט עטלעכע פּאָליציאַנטן און זיי האָבן געפאָרשט, צי עס זיינען ביי אים געווען יידן אָדער פּאַר־טיזאנער, ער האָט, פארשטייט זיך, געלייקנט און זיי זיינען אוועק. ער האָט אונדז נאָך אמאָל מיטגעגעבן שפּייז און געראטן גיין קיין קלוטשיסט, א דאָרף נעבן נאַליבאָק.

קיין סך ברירות האָבן מיר ניט געהאט, זיינען מיר אוועק אין דער ריכטונג, וואָס ער האָט אונדז אָנגעוויזן. מיר זיינען דערגאנגען ביז קראסנע־האָרקא און זיך דאָרט באהאלטן. דער פראָסט איז געווען שטארק,

קיין עסן האָבן מיר ניט און די פּויערים אויף די ארומיקע כוטאָרס קענען מיר ניט. זיצן מיר אזוי א טאָג, צוויי טעג, דאָס ביסל שפּייז האָבן מיר שוין אויפגעגעסן, דער הונגער דריקט און די קעלט ווערט ממש אומדערטרעגלעך. האָבן מיר באשלאָסן זיך אומקערן נעענטער צו לובטש, צו פאַרבאַטקען אויפן כוטאָר, א מרחק פון א צוואנציק קילאָמעטער, בערך.

געקומען אויפן כוטאָר און מיר קלאַפּן אָן אין טיר, פרעגט פאַרבאַטקע ווער ס׳קלאפּט? מיר ענטפערן, אז לובטשער יידן, האָט ער מורא געהאט צו עפענען. אָבער ווען ער האָט דערהערט, אז דאָס זיינען שלום לייבאָוויטש און ישראל־גרשון יאנקעלעוויטש האָט ער אויפגעעפנט די טיר. דערזעענדיק אונדזער מעמד, האָט דער ערלעכער פויער אָנגעהויבן צו וויינען. מיר האָבן אים דערציילט וועגן אונדזער מצב און געבעטן א ביסל שפּייז. ער האָט אונדז געגעבן אָן עמער צום קאָכן, ברויט, מעל, זאלץ און געהייסן גיין צום קארטאָפל־גרוב נעמען קארטאָפל וויפל מיר ווילן. באלאָדענע מיט שפּייז, מיט א זאק קארטאָפל, זיינען מיר געקומען צו אונדזערע מענטשן אין קראסנאָ־האָרקא. מיר זיינען דאָרט פאַרבליבן צוויי וואָכן צייט און דערנאָך אריבער נעענטער צום דאָרף פּאָטאשנע; מיר האָבן אויסגעגראָבן אָן ערד־שטיבל און געזעסן אין איר איבער זעקס חדשים, ביז מיר האָבן געטראָפן די פּארטיזאנער פון אָטריאד אויפן נאָמען פון סטאלינען. כ׳בין ארײַן אין אָטריאד אלס פּארטיזאנער, דורכגעמאכט א סך שלאכט־אקציעס קעגן די דייטשן, נעמענדיק נקמה פאַרן אומשולדיק פאַרגאָסענעם יידישן בלוט.

ווען די געגנט איז באפרייט געוואָרן אין חודש יוני, 1944, האָב איך זיך אומגעקערט קיין לובטש און אָנגעהויבן צו ארבעטן אין דער שטעטלשער מיליץ.

ס׳איז מיר נאָך באשערט געווען, צו פאַרזוכן דעם גוטן טעם פון זיצן דריי און א האלב יאָר אין א סאָוועטישער טורמע און נאכער דריי חדשים אין א פּוילישער טורמע, ביז כ׳האָב, נאָך אזויפיל ליידן, באוויזן צו דערגרייכן צום היימישן ברעג פון מדינת ישראל.

וועלוועקע יאנסאָן

(וואָלאָדזקע דער פּולעמיאָטשיק)

כ'האב נקמה גענומען פאר אונדזער בלוט

ס'איז א ווארימער אויגוסט טאָג, 1939 ; מען שפּאצירט, מען לאכט פריי־לעך און מען געניסט פון דער זון. פארנאכט קומט א ידיעה, אז די דייטשן גרייטן זיך אָנפאלן אויף פּוילן. ס'ווערט א גערודער. מען שושקעט זיך, מען לויפט איינקויפן שפּייז, און מען קויפט אלץ, וואָס עס לאָזט זיך. די עלטערע יידן זאָגן, אז דער דייטש וועט ניט זיין ערגער ווי דער פּאָליאַק. איינער זאָגט, אז אין דער ערשטער וועלט־מלחמה איז גאָרניט שלעכט געווען ביים דייטש. עטלעכע טעג שפּעטער הערן מיר שוין, אז די דייטשן שטעלן צו אן אולטימאַטום צו פּוילן. א ציטער כאפּט ארום פּוילן, מען מאָביליזירט די רעזערוון. אָט גייט אוועק איין יאָרגאנג, א צווייטער א.א.וו. ס'קומט אויך צו די „אָסאדניקעס".

איך גיי צוריק אהיים און עפּעס דריקט אויפן הארצן, ווי איינער וואָלט אָנגעזאָגט, אז א שרעקלעכער שטורעם רוקט זיך אויף אונדז. מיר הערן שוין, אז די פּאָליאקן שלאָגן זיך זייער העלדיש אין פאָרשטאָט פון דאנציג, נאָר צום באדויערן, נאָך א קורצער שלאכט זיגן די דייטשן. און אָט זעען מיר שוין פּוילישע סאָלדאטן לויפן צוריק פארוווּנדעטע. די דייטשן מארשירן פאָרויס, פארנעמענדיק שטאָט נאָך שטאָט, ביז זיי דערגייען צום טייך בוג און בלייבן דאָרט שטיין. די רוסן פארנעמען די מזרח־געביטן פון פּוילן, אין איינקלאנג מיטן היטלער־סטאלין הסכם פון 1939.

די רויטע ארמיי פארנעמט ווייסרוסלאנד.

סעפטעמבער דעם 17־טן, 1939. מיר הערן ווי די רויטע ארמיי פארנעמט שטאָט נאָך שטאָט: סטויבץ, באראנאָוויטש, נאָוואָגרודעק. די לובטשער פּאָליציי אנטלויפט, פון דער פּאָסט־געביידע רייסט מען אראָפּ דעם פּוילישן אָדלער און מען פארבייט אים מיט א רויטער פאָן.

דעם 21־סטן סעפּטעמבער, ארום פיר אזייגער נאָכמיטאָג, עס קומט אָן די קליינבאן און ס׳פלאטערט שוין די רויטע פאָן, אָבער קיין מיליטער זעט מען ניט. ס׳איז פינצטער אין שטעטל. מיר זיינען אלע פארזאמלט אויף שלאָס־גאס, נעבן ליפּכינס סאָדע־געוועלב און מיר דערווארטן יעדע מינוט די רויטע ארמיי. ארום זעקס אזייגער ווערט פארשטומט דאָס שטעטל, כאָטש מיר זיינען אלע פארזאמלט אויף די גאסן, נאָר קיינער קען קיין וואָרט ניט ארויסריידן. עס הערט זיך דאָס גאלאָפּירן פון פערד, און דער ווינט ברענגט א וויטן געזאנג. יעדערער רופט אויס: ״די רויטע, די רויטע קומען!״. דאָס געזאנג ווערט, וואָס אמאָל שטארקער, הילכיקער און מיר דערזעען א קאָזאקן־אָפּטיילונג פון דער רויטער ארמיי, זינגענדיק דאָס בארימטע פארטיזאנער־ליד, ״פּא דאָלינו אי פּאָ ווזגאָריא״. ארום 400 קאָזאקן רייטן דורך און שטעלן זיך אָפּ נעבן מארק,ביים סוף פון שלאָס־גאס. דאָס גאנצע שטעטל פארזאמלט זיך ארום זיי; מענטשן פרעגן פראגעס און זיי זיינען זייער העפלעך. מען צעגייט זיך, די אָפּטיילונג פאָרט ווייטער אוועק און דאָס לעבן מיטן נייעם הערשער הייבט זיך אָן. דער גלח ווערט ארעסטירט און צוריק באפרייט. די בתי־מדרשים ווערן צוגעמאכט און שפּעטער הייבט מען אָן לייגן תבואה אין זיי. איך קום אריין צו מיין מומע לייקע מענדעלעוויטש, צו מיין פעטער ברוך־מרדכי יאנקעלעוויטש און מיר באדויערן די לאגע.

נאָך זייער א קורצער צייט פאָר איך אוועק ארבעטן אין נאָוואָגרודעק. מיין מוטער, מיינע שוועסטער, העניע און גרוניע, מיט איר מאן דוד פּערטשיק, זיינען פארבליבן אין לובטש.

ווידער מלחמה.

אזוי פארלויפט די צייט ביזן 22־סטן יוני, 1941. אין די פרימאָרגן

שעה׳ן דערהערן מיר די שרעקלעכע ידיעה, אז דער דייטש האָט באָמ־בארדירט סאָוועטישע שטעט און ס׳ווערט געמאָלדן דורכן ראַדיאָ, אז דער דייטש איז פּלוצים אָנגעפאַלן אויף רוסלאַנד און דערקלערט מלחמה. אלע שטעט ווערן באָמבארדירט און צומאַרגנס ווערט אויך נאָוואָגרודעק צעקלאַפּט, כמעט א האלבע שטאָט ווערט פארניכטעט און ס׳פאלן זייער א סך קרבנות. דעם זעלבן טאָג קומט צו מיר א באַפעל זיך מאָביליזירן אין דער ארמיי. ס׳ווערן זייער פיל מאָביליזירט און מיר לאָזן זיך אין וועג אריין, טיפער אין רוסלאַנד.

דאָס ערשטע מאָל אין מיין לעבן טראָג איך א רוסישן מונדיר מיט א ביקס אין האנט און דאָ דערטראָגט זיך די נייעס, אז דער דייטש דערנעענטערט זיך אלץ מערער. ענדלעך קומען מיר ביז מאָגילעוו און דער אָפיצער זאָגט אונדז, אז ווי מיר וועלן נאָר דורכגיין די בריק, וועלן מיר זיך פאַרייניקן מיט דער רויטער ארמיי, און מיר וועלן דאָ שטעלן א שטאַרקן ווידערשטאַנד. אָבער צום באַדויערן, ווי נאָר מיר זיינען אריבער די בריק, זיינען, אזוי־ווי פון אונטער דער ערד, אויסגעוואַקסן די דייטשן און מען האָט אונדז זייער שטאַרק באַשאָסן פון אלע זייטן. מיר קריגן א באַפעל צו לויפן, ווו, ווער ס׳וויל, אבי צו ראַטעווען זיך, ווייל מיר זיינען ארומגערינגלט. איך לויף אריין צו א פּויער, בייט איבער די בגדים און לאָז זיך גיין צוריק אין דער ריכטונג פון נאָוואָגרודעק. נאָך עטלעכע טעג וואַנדערן, הונגעריק, דורשטיק, קום איך אָן קיין נאָוואָגרודעק, ווו ס׳האָט געוואַרט אויף מיר א געטאָ אין פּערעשינקע, ווו אלע יידן זיינען שוין געזעסן פאַרשפּאַרט. איך בין דאָרט געווען ביז צו דער ערשטער שחיטה. מען קלייבט אָפּ א טייל פון געטאָ און מען פירט זיי שיסן; איך געפין זיך אויך צווישן זיי. מיין געפיל שרייט צו מיר, "לויף" און איך לויף אונטער א האָגל פון קוילן. ס׳געלינגט מיר צו אנטלויפן און איך לויף אין דער ריכטונג פון לובטש.

אריינגעקומען אין לובטש, זיינען שוין אויך אלע געווען פאַרשפּאַרט אין געטאָ. מיין מוטער, שוועסטער און אנדערע קרובים, האָבן זיך געפונען אין הויז פון משה יאַנקעלעוויטש (מיישקע דער בירניק). נאָכן זיין דאָרט איבער א חודש, האָט מען מיך ארויסגעפירט מיט נאָך יוגנטלעכע צוריק

קיין נאוואגרודעק. בין איך שוין צום צווייטן מאל אין געטא. ס׳גייען פארביי חדשים און די גרויסע שחיטה קומט פאר; מען פירט אלעמען צו די קאשארן, ארום הונדערט יונגע מענטשן לאזט מען איבער, איך בין אויך צווישן זיי. מען פירט אונדז אפ אין בנין פון געריכט, ווו מיר האבן געארבעט זייער שווער פאר די דייטשן.

ביים סוף פון 1941, האט א פויער געבראכט מיר א בריוול פון מיין שוועסטער גרוניע. זי שרייבט מיר, אז זיי געפינען זיך אין וואראביעוויטש אין א שייער, ארום פינף הונדערט מענטשן, אויך פרויען און קינדער; צווישן זיי מיין מוטער, די שוועסטער גרוניע, איר מאן דוד און זייערע צוויי קליינע קינדער. מיין ייננערע שוועסטער העניע, האט מען ארויס־געפירט אין דווארעץ מיט אלע יוגנטלעכע, ווייל זי איז געווען ניט מער ווי פופצן יאר אלט. גרוניע שרייבט, אז די דייטשן זאגן, אז מען וועט זיי ארויספירן קיין באראנאוויטש אויף ארבעט. איך שיק צוריק א בריוול, מיט דעם זעלבן פויער. צום באדויערן, האט מיין בריוול זיי שוין ניט געטראפן. יענע נאכט האבן די דייטשן באגאסן מיט נאפט דעם שייער און אלע זיינען אומגעקומען. די מענטשן האבן געברענט און די קולות האבן געריסן די הימלען. אבער אלץ איז געווען פארמאכט און פארריגלט, ווי גאט אליין וואלט זיך אפגעקערט פון אונדז; ווער ס׳האט באוויזן צו ארויסלויפן, האט מען דערשאסן.

צומארגנס קומט צו מיר דער זעלבער פויער, און ברענגט מיר די ״גוטע בשורה״. ער האט געוויינט דערציילנדיק, אבער איך בין ווי פאר־שטיינט געווארן, ניט געקענט וויינען. נאכער האט מיר גענומען טרייסלען און ווארפן, איך האב ממש געשריען ווי א לייב... ליגנדיק ביינאכט אויפן הארטן באנק, צינדט זיך אין מיין הארצן אן א פייער, א פייער פון נקמה און איך שווער, אז מיינע הענט וועלן ניט רוען, ביז איך וועל נקמה נעמען פאר מיינע טייערסטע, ביי וועמען מען האט צוגערויבט דאס לעבן, אומשולדיקערהייט.

איך אנטלויף.

ס׳גייען פארביי פיר טעג און איך באשליס צו אנטלויפן. דער בנין, ווו מיר זיינען געווען פארשפארט, איז געווען ארומגערינגלט דרייפאכיק:

דער ערשטער רינג איז באשטאנען פון עסטאַניער, דער צווייטער פון פּאָליאקן און דער דריטער פון דייטשן. די געביידע אליין איז געווען ארומגערינגלט מיט שטעכיקע דראָטן. איך מוז זיך פארטרויען צו איינעם. איך האָב געבעטן, אז ער זאָל טראָגן מיין נאָמען, נאָך מיין אנטלויפן, ווייל קוים פעלט א נאָמען, ווערן געשאָסן צען מענטשן. ער האָט זיך געבעטן ביי מיר דאָס ניט צו טאָן, ווייל ס׳איז א זיכערער טויט. קיינער איז נאָך פון דאָרט ניט אנטלאָפן. געווען זיינען מיר דריי, וואָס האָבן געוואָלט אנטלויפן. ממש אין דער לעצטער מינוט, האָבן מיר גענומען א פערטן, חנה ריבאקס א שוואָגער (דוד). צוויי נעכט שפּעטער האָבן מיר איבערגעשניטן די דראָטן אין א געוויסן פּונקט. צוגעגרייט אלץ און צומאָרגנס, איינס אזייגער פארטאָג, ווען דער לאגער איז געשלאָפן, זיינען מיר שטילערהייט צוגעגאנגען צום פּונקט. איך האָב זיי געזאָגט: ״גייט אדורך, און איך וועל אדורכגיין דער לעצטער״.

גלייכצייטיק האָט מען געמוזט זיך צופּאסן צו דער וואך, ווייל זיי זיינען געגאנגען איינער קעגן צווייטן און זיך אויסגעמיטן. אָט אין דער צייט האָט מען געמוזט שנעל דורכגיין. דאָס אויסמיידן זיך פון דער וואך פלעגט נעמען פון צוויי ביז דריי מינוט. איך לאָז זיי אלעמען דורכגיין און ס׳קומט מיין ריי. נאָר צום באדויערן, פארשטעפּע איך זיך אין די שטעכל־דראָטן. אין דעם זעלבן אויגנבליק דערזע איך דעם עסטאָנישן סאָלדאט דערנעענטערן זיך. איך גיב זיך א ריס מיט כוח, צערייס דעם רעקל און מיין פלייצע בלוטיקט. איך שטעל זיך אויף און טרעף זיך פנים אל פנים מיטן עסטאָניער. קיין אנדער אויסוועג איז ניטאָ, איידער ער קען באווייזן צו שיסן, אָדער שרייען, שטעל איך אים צו א מעסער. ער ווארפט פאר מורא זיין געווער; מיטן נאגאן, וואָס איך האָב ארויס־געשמוגלט פון געטאָ, גיב איך אים א זעץ אין קאָפּ און שלעפּ אים איבער דער ערד ביז צו אונדזער פּונקט, וואָס מיר האָבן פריער אָפּגערעדט, אין א קליין וועלדל, ארום 250 מעטער פונעם לאגער. דאָרט טרעפן מיר זיך אלע, מיר לאָזן איבער דעם עסטאָניער אָן באוווסטזיין און גייען שנעל אוועק, כדי צו דערגרייכן ביז טאָג צו א וואלד, מען זאָל קענען דעם גאנצן טאָג זיין באהאלטן. לויפנדיק, האָבן מיר שוין געהערט דעם אלארם און די שיסעריי נאָך אונדז, אָבער ס׳איז שוין געווען צו שפּעט...

מיין נקמה אלס פארטיזאנער.

ס׳דויערט א טאָג מיט צוויי נעכט, ביז מיר דערגרייכן נאָענט צום שטעטל דוואָרעץ. איך וויל זייער זען מיין שוועסטער העניע, וועלכע זיצט אין דעם לאגער. מיר ליגן באהאלטן אין די פעלדער, אָבער מיר זעען ווי די קינדער ארבעטן זייער שווער. שפּעט ביינאכט גיט זיך מיר איין אריינצוגיין אין לאגער. איך פרעג זיך נאָך, ווו מיין שוועסטער איז און איך קום אריין. איר וויינען און ספּאזמירן איז אָן אויפהער. מען פרעגט מיר, ווי אזוי בין איך אריין אין לאגער, טאָמער כאַפּט מען מיר, וועט מען דאָך דעם גאנצן לאגער אויסשיסן. דעריבער באשליס איך אוועקצוגיין, טאקע די זעלבע נאכט. מיין שוועסטער בעט זיך ביי מיר, זי מיטצונעמען, אָבער כ׳ווייס אליין ניט וווהין איך גיי. איך זאָג צו, אז אין א וואָך ארום וועל איך זיכער קומען זי נעמען. ס׳איז שווער געוועז דאָס שיידן זיך, אָבער קיין אנדער ברירה איז ניט געוועזן.

געגאנגען א גאנצע נאכט. מיטן פרימאָרגן דערגרייכן מיר די פּאר־טיזאנער פון אָרליאנסקעס אָטריאדן אין די זשעטלער וועלדער. מען שטעלט אונדז אָפּ, זיי אונטערזוכן אונדז און פירן אריין אין ערד־שטיבל. ס׳פרעגן אונדז אויס יידישע פּארטיזאנער, אָבער נעמען אונדז צו זיך, ווילן זיי ניט, מען הייסט אונדז גיין ווייטער. אונדזער פראגע איז וווהין ? מיר שלעפּן זיך ווידער דורך די גרויסע וועלדער, ביז מיר דערגרייכן די ליפּיטשיאנסקער פּושטשע און קומען אָן אין דאָרף דוזשי־וואָליע, ביים טייך שטשארע, ניט ווייט פון סלאָנים. מיר קומען צו א גרופּע פּארטיזא־נער, זייער קאָמאנדיר הייסט וואנושקא (א קריסט). דערביי איז ווערט אונטערצושטרייכן, אז די יידישע פּארטיזאנער האָבן אונדז אָפּגעשיקט, אָבער דער קריסט האָט אונדז צוגענומען. נאָך א קורצער צייט פון איבונגען, ווערן מיר אָנגעשלאָסן אין ״בולאקס אָטריאד״, וואָס ציילט ארום 320 קעמפערס. איך באקום א ״פּולעמיאָט״ (קוילנווארפער), ס׳דערוועקן זיך אין מיר נייע כוחות און דער ווילן צו נעמען נקמה. מיר קעמפן מיט דעם בלוטיקן דייטש טאָג־טעגלעך.

אָט אטאקירן מיר די שטעטלעך, דערעטשין, זשעטל און ארומיקע דערפער, ווו ס׳האָבן זיך געפונען דייטשן. איך נעם נקמה און דאָס

דערפרייט מיין הארץ. וויסנדיק, אז די קומענדיקע קויל, וואָס וועט פליען אין אונדזער ריכטונג, קען זיין דער סוף פון מיין לעבן, בעט איך א דערלויבעניש ביים קאָמאנדיר, איך זאָל גיין ארויסנעמען מיין שוועסטער, העניע, פון דוואָרעץ. ער דערלויבט מיר און שיקט מיט נאָך פינף פארטיזאנער. מיר לאָזן זיך, רייטנדיק אויף פערד, אין דער ריכטונג פון דוואָרעץ, א מהלך פון 120—130 קילאָמעטער, אָבער צום אומגליק, שוין ניט ווייט פון שטעטל, זאָגט אונדז אָן א פויער, די ביטערע בשורה, אז מיט איין טאָג פריער, האָט מען דעם גאנצן לאגער פארניכטעט. איך ווער ווילד ווי א לייב, אין מיין דאַרשט נאָך נקמה אינעם דייטש.

אין אייניקע טעג ארום קומט אָן א ידיעה, אז אין דאָרף נאקרישאָק, וואָס איז אין הארץ פון פארטיזאנער געגנט, האָבן זיך דורך דער נאכט ארייגעריסן אוקראינער מיט דייטשן און פארנומען דעם דאָרף, איינגראָבנדיק זיך אין טיפע טראנשייען. ס׳קומט א באפעל פון שטאב, אז פארטאָג וועלן אלע פארטיזאנישע אָטריאדן אטאקירן דעם דאָרף; ניט קוקנדיק וויפיל קרבנות עס זאָל קאָסטן, מוז דער דאָרף גענומען ווערן צוריק. אונדזער כוח באשטייט פון דריי־טויזנט מאן, צוויי טאנקען און דריי הארמאטן; זייער כוח ציילט ארום 1200 מאן. מיר גרייטן זיך צו מיט שווערער באוואָפענונג. ארום זיבן אזייגער אָוונט מארשירן מיר ארויס צום טרעף־פונקט, דאָס איז א האלבער קילאָמעטער פון דאָרף, ביים ראנד פון וואלד. מיר דערגרייכן דעם פונקט פארטאָג, איין שעה פאר דער אטאקע, וועלכע דארף זיך אָנהויבן זעקס אזייגער.

מיר טרעפן זיך מיט פארטיזאנער, פון ארומיקע געגנטן; מען גיט א באפעל זיך אָפרוען, צוגרייטן דאָס געווער, זיין גרייט און ניט רירן זיך פון אָרט. ס׳איז א טויטע שטילקייט. דער הימל איז שטארק פארוואָלקנט און ס׳פאלט א דינער רעגנדל. מען זאָגט אונדז, אז דער ערשטער שאָס פון הארמאט, וועט זיין אן אָנזאָג און צייכן, אז די אטאקע האָט זיך אָנגעהויבן. די אָטריאדן צעשפרייטן זיך אין דריי טיילן, כדי דער דאָרף זאָל אטאקירט ווערן פון אלע זייטן. איך בין שטארק מיד און שלאָף איין אויפן גראָז. צום ערשטן מאָל, זינט מען האָט מיין מאמען דערהרגעט, קומט זי מיר צו חלום און זאָגט: ״מיין קינד, דו גייסט איצט אין א

ביטערע שלאכט מיט די דייטשן, איך וועל שטיין און בעטן גאָט פאַר דיר, האָב קיין מורא.״

מיט א מאָל דערהערט זיך א קנאַל, — די אַטאַקע הויבט זיך אָן. מיט א גרויסן, הילכיקן ״הורא״ געשריי, לויפן מיר אריבער א טייכל, וואָס איז ביי דער מיל פון דאָרף. די קוילן פון שונא פליען פון אלע זייטן, אָט פאלן חברים מיינע פון רעכטס און פון לינקס, מיר לויפן און שיסן. איך פאַרהאַלט זיך ביים ברונעם פון דאָרף, שטעל אויף מיין פולעמיאָט און שיס אָן אויפהער. פלוצים דערזע איך, ווי א דייטש צילעוועט אין מיר, ס׳נעמט אָן אויגנבליק און זיין קויל טרעפט אין מיין היטל, אויס־ברענענדיק מיינע האָר פון מיטן קאָפּ. כ׳פאַל אין חלשות אָבער קען הערן ווי די סאַניטאַרקע שרייט צו מיר, צי איך לעב; איך וויל ענטפערן, אָבער כ׳קען ניט ארויסברענגען קיין וואָרט און כ׳שטיק זיך...

דער דאָקטאָר לויפט צו. איך הער ווי ער זאָגט: ״א גליקלעכער מענטש, די קויל האָט נאָר אָנגערירט די הויט פון קאָפּ, ער וועט באלד אויפשטיין״. א צען מינוט שפּעטער כאַפּ איך זיך אויף; די סאַניטאַרקע זיצט איבער מיר און וויינט, זי האָט זיכער געטראַכט, אז כ׳בין טויט. אויפשטייענדיק לאָזן מיר זיך לויפן פאַרויס, אָניאָגנדיק אונדזערע פּאַרטי־זאַנער. די שלאכט גייט אָן מיטן פולן ברען; לויפנדיק אזוי דערמאָן איך זיך אינעם חלום און ממש אין דעם מאָמענט, דערזע איך דעם דייטש, וואָס האָט געשאָסן אויף מיר. איך לויף נעענטער צום אים, און ער שיסט אָן אויפהער אויף מיר; אָבער מיין אימפּעט און נקמה דאָרשט איז שטאַרקער און שנעלער פון אים; אָט בין איך כמעט אינגאַנצן ארויף אויף אים; איך שיס אריין אין אים א גאַנצע סעריע, וואָס באַשטייט פון 72 קוילן. איך נעם צו פון אים דעם ניקעלנעם פולעמיאָט, זיינע זאַכן און שטיוול. כ׳קום צוריק צו מיין גרופּע, אריינוואַרפנדיק זיך ווייטער אין קאַמף. א שעה שפּעטער, מיטן אָנקומען פון אָרלאַנסקעס אָטריאַדן, ווערט דער דאָרף פאַרנומען. ס׳ליגן איבער 600 טויטע און שווער פאַרוווּנדעטע. פון אונדזערע זיינען געפאַלן 80 חברים. מיר קומען צוריק צו די באַזעס, מען רופט מיך אין שטאַב און פאַר מיינע פאַרדינסטן, ווער איך באַשטימט אלס קאָמאַנדיר פון זעכציק פּאַרטיזאַנער.

סוף 1942

מיר הערן, אז די דייטשע כוחות קאָנצענטרירן זיך ארום אונדזערע פּושטשעס, מען זאָגט, אז ס׳וועט זיין א גרויסע אָבלאווע. א וואָך צייט גייט פאַרביי, ביז מען זאָגט אָן פון שטאַב, אז ארום הונדערט טויזנט סאָלדאטן גייען אויסרייניקן די וועלדער. זיי רינגלען ארום אונדזער פּושטשע פון אלע זייטן. מיר שטייען אויף איין זייט פון דער שטשאַרע, די דייטשן אויפן צווייטן. ס׳בלייבט נאָר איין ריכטונג פריי, אין פאַל אויב מיר וועלן מוזן אָפּטרעטן. ס׳איז שוין סוף נאָוועמבער, 1942; זיי הויבן אָן זייערע ערשטע שיסערייען אויף אונדז מיט גרויסע הארמאטן און ס׳אַנטוויקלט זיך א קאַמף. אונדזער כוח באַשטייט פון ארום אכציק טויזנט פּאַרטיזאַנער, מיר האָבן אויך טאַנקען, הארמאטן, מינענוואַרפער, אָבער ניט צו פיל. מיר שלאָגן זיך שוין צוויי טעג און נעכט. איך ליג מיט מיין גרופּע, ביים ברעג טייך, אין אָקאָפּע. מיר קריגן א באַפעל ניט דורכלאָזן דעם דייטש פון אונדזער זייט. ס׳איז אויפן דריטן טאָג, זייער פרי. די דייטשן עפענען א גרויסן פייער, מיט מינענוואַרפער. אין מיין קליינער אָקאָפּע געפינען זיך פיר חברים. איך, א זשעטלער בחור, וואָס באַדינט מיט קוילן צום פּולעמיאָט, א רוסישער חבר, און די קראַנקן־שוועסטער, חיה׳לע, פון דערעטשין. אין דער שיסעריי, ווען איך בין שטאַרק פאַרנומען צו קאָנצענטרירן זיך אויפן שונא, שרייט דער רוס, אז ער איז פאַרוואונדעט; איך שריי צו חיה׳לען, אז זי זאָל אים העלפן. ס׳איז ניטאָ קיין ענטפער פון איר. ווען די שיסעריי ווערט אביסל שטילער, קום איך צו צו חיה׳לען, אָבער צום באַדויערן, ליגט זי שוין אָן באַוועגונג. ווייזט אויס, אז זי איז טויט געווען א לענגערע צייט. זיצנדיק אָנגעשפּאַרט ביי דער ערד־וואַנט, איז זי פאַרגליווערט געוואָרן. — זי איז קוים זיבעצן יאָר אלט געווען...

מיר שלאָגן זיך נאָך א טאָג מיט א נאַכט, ביז ענדלעך הויבן זיי אָן זייער גענעראַלנע אטאַקע. אין דער נאַכט פּרובירן די דייטשן זעקס מאָל אריבערגיין די שטשאַרע, אָבער מיר שטויסן זיי אָפּ צוריק מיט פיל פאַרלוסטן. מיר לאָזן זיי צושווימען ביזן האַלבן טייך, און מיר עפענען א פייער פון אלע כלים, וואָס מיר פאַרמאָגן. ארום דריי אזייגער פאַר־

טאָג, הויבן זיי אָן צו באשיסן די וועלדער פון אלע זייטן. ס׳איז ניטאָ קיין אָרט, ווו צו שטעלן א ווידערשטאנד. ס׳ברענט אלץ ארום אונדז. אָט הערן מיר, אז ד״ר אטלאס איז געפאלן מיט נאָך א סך קאָמאנדירן. ס׳קומט א באפעל, אז מען זאָל זיך צעלויפן, ווו־ווער ס׳קען, און דערנאָך זיך גרופּירן צוריק. די דייטשן דרינגען אריין אין די וועלדער. מיר טרעפן זיך צונויף מיט טויזנטער פּארטיזאנער, וועלכע לויפן פון אנדערע ריכטונגען. די ערד ברענט ממש ארום אונדז; ס׳ליגן הונדערטער טויטע פּארטיזאנער.

איך לויף מיט א קליינער גרופּע פון זעקס מענטשן אין טיפע בלאָ־טעס, אָבער מיר טרעפן דייטשן און ס׳פּארבינדט זיך א שיסעריי. ס׳געלינגט אונדז צו אנטלויפן און מיר קומען אָן צו די אָרלאנסקער אָטריאדן. אָבער ווען מיר דערגרייכן זיי, לויפן זיי אויך אוועק. ס׳איז פּשוט קיין אָרט ניטאָ פאר אונדז. זאָגט צו מיר איטשע לעווין פון באָוואָגרודעק: ״לאָמיר גיין צו די בעליצער ״סעמיינע״ גרופּעס.״ דאָס איז געווען א גרופּע יידן, וואָס האָט זיך אויסבאהאלטן אָן געווער, א מהלך פון 25 קילאָמעטער פון אונדז. נאַס, הונגעריק, שטארק פּארמאטערט, קומען מיר אָן צו זיי. דאָרטן איז שוין שטילער. אָבער איך ווער זייער קראנק אויף טיפוס, מיט זייער גרויסע היץ און מען איז זיכער, אז אָט שטארב איך שוין אוועק. גוטע באקאנטע גיבן אכטונג אויף מיר, זיי קאָרמענען מיך מיט געקאָכטע וואַסער און פּארטריקנטע שטיקלעך ברויט. ביז ס׳ווערט מיר בעסער. ס׳קומען אָן רוסישע פּארטיזאנער, זיי רינגלען אונדז ארום און זאָגן, אז מען וועט אונדז שיסן, ווייל מיר זיינען דעזערטירן. מיר בעטן זיך אָפּ ביי זיי און פארזיכערן, אז מיר גייען גלייך צו אונדזערע אָטריאדן.

מיר גייען אוועק, אָבער איך קען נאָך ניט גיין אויף מיינע פיס. ענדלעך, מיט גרויס מאטערניש, דערגרייכן מיר אָרלאנסקעס אָטריאדן. מיר שליסן זיך אָן צוריק אין די קעמפערישע רייען. די דייטשן געפינען זיך נאָך אויף די שאָסייען, אָבער מיט א קליינעם כוח. די גאנצע ארמיי איז שוין געווען אוועק. ס׳הויבט זיך אָן צוריק דער קאמף מיטן שונא אויפן פּארטיזאנישן שטייגער. אָבער איצט בושעוועט דער אנטיסעמיטיזם. ווו מען גייט זעט מען געהרגעטע יידן, מענער, פרויען און קינדער,

דאָס איז שוין די ארבעט פון די רוסישע פּארטיזאנער. אלס יידן קענען מיר דאָס ניט צוזען. ס׳פלאמט אויף א פייער אין אונדזערע הערצער. אין צווישן גייען מיר אטאקירן דאָס שטעטל זשעטל, ווו מיר שלאָגן זיך א גאנצן טאָג, אָבער מיר האָבן א דורכפאל, און מוזן אָפּטרעטן. אונדזערע צוויי הארמאטן בלייבן שטיין אין א בלאָטע. מען שיקט נאָך יידן זיי ארויסצושלעפּן, אונטער א האָגל פון קוילן. מיר פארלירן דערביי העלפט פון אונדזערע חברים. מיר קומען אָן, מיד און דערשלאָגן, אויף אונדזער באזע. מען שטעלט אוועק נאָך יידן, צו היטן די פּאָר טאנקען, וואָס מיר האָבן פארמאָגט.

ליגנדיק אזוי פארמאטערט, הערן מיר א גרויסן אויפרייס — די טאנקען מיט די יידישע בחורים ווערן אויפגעריסן דורך א פעלער. דאָס איז שוין געווען געננג פאר אונדז. מיר קלייבן זיך אָפּ א ספּעציעלע גרופּע, פון יידישע פּארטיזאנער, מיטן קאָמאנדיר סענקע בראש (א יידי־שער בחור פון מינסק). מיר ריידן זיך צונויף וועגן נעמען דאָס בעסטע געווער; מיר בעטן א דערלויבעניש ביים הויפּט־קאָמאנדיר, אז מיר ווילן פאָרן נאָך שפּייז, ער דערלויבט אונדז. מיר האָבן איצט דריי פארשיידענע גרופּעס. מיר פאָרן אלע ארויס אין פארשיידענע ריכטונגען, אָבער מיר ריידן זיך צונויף שטילערהייט, ווו צו טרעפן זיך. אויפן אנדערן טאָג, אין דער פרי, טרעפן מיר זיך אלע ארום די קאמינקער וועלדער.

מיר פארייניקן זיך אין איין כוח, מיט סענקען בראש און איך זיין אונטער־קאָמאנדיר. מיר זיינען ארום פופציק מענטשן, אלע גוט באוואָפנט. מיר טוען דאָס זעלבע צו די רוסישע פּארטיזאנער, וואָס זיי האָבן געטאָן צו אונדזערע יידן. מיר טויטן יעדן איינעם, וואָס וויל צוקומען צו אונדז. סענקע, אונדזער קאָמאנדיר, וואָס קען גאָר קיין יידיש ניט ריידן, זאָגט, אז זיין באָבע האָט אים אמאָל געזאָגט, ווען ער איז נאָך קליין געווען, אז אין דער יידישער תורה שטייט געשריבן, אז מען דארף נעמען אן אויג פאר אן אויג. אזוי גייען פארביי דריי חדשים. די גוישע פּארטיזאנער ריידן מיט שרעק, אז ס׳גייען ארום יידישע באנדיטן, וואָס טויטן זיי צוליב נקמה פאר זייערע מעשים. ס׳ווערט א געיעג נאָך אונדז. צוקומען

צו אונדז איז זייער שווער, ווייל מיר האלטן א צווייזייטיקע וואך און יעדע וואך איז צעטיילט אויף איין קילאָמעטער, אויך זיינען מיר קיינמאָל ניט געשטאַנען אויף איין אָרט. מיר זיינען צעטיילט אויף צוויי גרופּעס.

ס׳פּאסירט אָבער אן אומגליק. איין צייט זיינען מיר געווען אין צוויי הייזער, (כוטאָרעס) איך מיט סענקען און נאָך חברים אין איין הויז, און די אנדערע אין צווייטן הויז. נאָך א שווערער נאַכט זיינען מיר געווען מיד. ס׳האָט פּאסירט, אז ביי דער וואך איז איין חבר איינגעשלאָפן און שלאָפנדיק האָט מען אים דערשטיקט. די רוסישע פּארטיזאנער, וועלכע זוכן אונדז ארום, כאַפּן זיך אריין אין כוטאָר און טויטן די גאנצע גרופּע פון אכצן מענטשן. זיי וואָלטן זיכער געגעבן א ווידערשטאנד, אָבער צום באדויערן זיינען אלע געשלאָפן און זיי האָבן זיך קיינמאָל מער ניט אויפגעוועקט.

אין אונדזער כוטאָר שלאָפן אויך אלע, נאָר איך מיט סענקען זיצן ביים טיש און עסן, נאָך פיר חברים זיצן און שמועסן צווישן זיך. אין איין אויגנבליק כאַפּן זיך אריין אין אונדזער הויז, אן ערך זעכציק פּאר־טיזאנער, יעדער מיטן געווער אויסגעשטרעקט צו אונדז, מיט גראנאטן אין די הענט, ווייל זיי האָבן געוווסט, אז לעבעדיקערהייט קען מען אונדז ניט נעמען; סענקע גיט מיר א וואָרף מיין מאשינגעווער און ער כאַפּט זיינעם, ער באווייזט נאָך אויסצושרייען ״סטרעליי!״ אין דעם מאָמענט כאַפּט ער א קויל אין שטערן און פאלט אויף מיר. ס׳ברעכט אויס א געפערלעכע שיסעריי, זיי האָבן געטראכט, אז מען שיסט אויף זיי פון דרויסן. ס׳ברעכט אויס א פּאניק צווישן זיי אליין. אונדזערע חברים, וואָס זיינען געשלאָפן, זיינען אלע דערשאָסן געוואָרן און אויך דער בעל־הבית פון הויז, דער קריסט, מיט זיין טאָכטער ווערן געטויט. מיר פארבלייבן נאָר זעכצן מענטשן. מען נעמט צו אונדזער געווער, און א קאָמיסאר לייענט אויס א געשריבענעם צעטל, אז פאר קרימינעלע זאכן, וואָס מיר האָבן אָפּגעטאָן, ווערן מיר פארמשפט צום שיסן. אזוי־ווי א סך האָט מען שוין געטויט, שענקט מען אונדז דאָס לעבן, בתנאי, אז מיר זאָלן פארלאָזן דעם ראיאָן. מיר בעטן, אז מען זאָל אונדז לאָזן באערדיקן אונדזערע חברים.

אלעמען לאָזט מען פריי. צו מיר גייט צו דער קאָמאנדיר מיט נאָך א פּארטיזאן. ער באפעלט אים, אָפּפירן מיך צו דעם דערבייאיקן וועלדל און דערשיסן, ווייל איך בין געוועזן סענקעס אונטער־קאָמאנדיר. דער קאָמאנדיר גייט אוועק. אין דעם מאָמענט פּאסירט פּשוט א נס: דער פּארטיזאן, וואָס דארף מיר דערשיסן, לאָזט מיר אראָפּ א געפּערלעכן פּאטש און ס׳ווערט מיר שלעכט; צו פארלירן האָב איך גאָרניט, כאַפּ איך זיך צו אים און הויב אים אָן צו שטיקן, נאָר ער גיט א געשריי צו מיר: ״מאָלטשי! יא טאָזשע עמך״, (שווייג! איך בין אויך אן עמך). איך ווער פּשוט צעטומלט, איך ווייס, אז וואנקעס אָטריאד האָט ניט מער קיין יידן. ער פירט מיך אָפּ צום וועלדל, שיסט אויס עטלעכע מאָל, צעקושט זיך מיט מיר און זאָגט: ״גיי מיט גאָטס הילף, אפשר וועלן מיר זיך נאָך טרעפן אמאָל״. דאָס איז געוועזן דער פּאָליטרוק פון וואנקעס אָטריאד. זיין נאָמען האָב איך קיינמאָל ניט געוווסט, עד היום.

נאָך א נאכט וואנדערן, טרעף איך זיך מיט אונדזערע איבערגעבליבענע חברים. אָבער ווו גייט מען אָן געווער און אָן שפּייז. מיט גרויסע ווונדן אין אונדזערע הערצער, וואָס מיר האָבן איבערגעלאָזט אזויפיל טויטע חברים, אָבער מיר קענען זיך גאָרניט העלפן. איך נעם זיך אָן מיט מוט. ביי מיר אין רוקזאק געפין איך אן אלטן שיידל פון א נאגאן. איך שטאָפּ אים אָן מיט שטרוי, עס זאָל אויסזען ווי אן אמתער נאגאן. מיר גייען אריין צום ערשטן פויער, באפעל אים צו געבן שפּייז פאר אלעמען און אויך א פערד און שליטן. לכתחילה וויל ער ניט הערן און הויבט אָן צו לאכן, אָבער ווען איך כאַפּ זיך צו מיין שטרויענעם נאגאן און גיב אים צען מינוט, דאָס אלץ צו צושטעלן, ווען ניט שיס איך אויס אלעמען און מיר וועלן פארברענען זיין הויז, דעמאָלט ווערט אלץ צוגעשטעלט.

ווינטער, 1943.

מיר דערגרייכן צו די ליפּיטשיאנסקער פּושטשעס. מיר האָפן צו פאריייניקן זיך מיט אונדזערע אָטריאדן, אָבער מיר דערוויסן זיך, אז מען זוכט אונדז ארום אלס דעזערטירער און מען וועט אונדז גלייך שיסן, אויב מיר וועלן זיך נאָר באוויין. מיר מוזן שנעל זיך אָפּטראָגן. גייען

מיר ווידער אוועק צו אַרלאַנסקעס אַטריאַדן. די צייט איז נאָך אומרואיק און איך געפין זיך צווישן א גוישער גרופּע. כ׳בין שוואַך און קראַנק, אָבער מען טאָר ניט דערמאָנען, אז מען איז קראַנק. אין צווישן ווערט אָרגאַניזירט א גרופּע, וואָס מוז גיין ברענגען פּראָוויאַנט. מיר פאָרן ארויס אין זייער א קאַלטער נאַכט. מיר קומען נאָענט צו כוטאָרעס. מיט צוויי רוסישע פּאַרטיזאַנער גיי איך אין אויסשפּיר, די איבעריקע זיינען אויס־געלייגט ביים שאָסיי. ס׳קומען אונדז אנטקעגן עטלעכע מענטשן. ס׳איז זייער שווער צו זען און מיר שרייען אויס: ״סטאָי, דאוואי פּאַראָל !״ יענע נאכט איז דער פּאַראָל געווען ״סטאַלין״. זיי ענטפערן דעם ריכטיקן פּאַראָל און מיר זיינען זיכער, אז דאָס זיינען אויך פּאַרטיזאַנער. ווען מיר דערנעענטערן זיך, זעען מיר, אז דאָס זיינען ניט אונדזערע, אָבער אויף זיכער האָבן מיר ניט געוווּסט, ווייל זיי זיינען געווען אָנגעטאָן אין ציווילע קליידער. אלס ייד האָב איך דערקענט, אז דאָס זיינען יידישע מאַנטלען. מיר פרעגן ווו זיינען זייערע איבעריקע, זאָגן זיי: ״אין כוטאָר״. מיר באַפוילן זיי צו גיין פאָרויס, און מיר האַלטן די גאַנצע צייט דאָס געווער געצילט אויף זיי. מיר גייען אריין אין כאַטקע.

דאָ זעען מיר פון דער פינצטערניש, אז דאָס הויז ווערט ארומ־גערינגלט פון א סך מענטשן, אָבער ווער זיי זיינען ווייסן מיר ניט. אָבער ווי מען עפנט די טיר, דערזעען מיר עסטאָניער און ליטווינער. אין הויז זיצט א הייכער דייטשישער אָפיצער; מען הויבט אונדז אָן אויס־צופרעגן. מיר מאכן זיך ניט פארשטייענדיק. דער דייטש באַפעלט צו שיסן אונדז, זעקס אזייגער אין דער פרי. צו זיין זיכער, אז מיר וועלן ניט אנטלויפן, נעמט מען צו אונדזערע קליידער. מיר זיצן שוין הוילע, ווי ניי געבאָרענע. דער דייטש פארלאָזט דאָס הויז. ס׳בלייבן נאָר דריי עסטאָניער, צו היטן אונדז. דער זייגער אויפן וואַנט קלאַפּט אויס יעדע שעה און אונדזער טויט דערנעענטערט זיך. איך זאָג צו מיינע רוסן, וואָס עס גייט זיין. מיר ריידן זיך צונויף, אז ווען מען וועט אונדז ארויספירן פארטאָג, זאָלן מיר זיך צעלויפן אין באַזונדערע ריכטונגען. ווען ס׳וועט זיין באַשערט צו בלייבן לעבן, דאָס וועט דער גורל באַווייזן.

עס דערנעענטערט זיך זעקס אזייגער אין דער פרי. ס׳קומען אריין

פיר ליטווינער, מיט גרויסע פעלצן אויף זיך. מען הייסט אונדז זיך אויפשטעלן און זיי זאָגן, אז מען גייט אונדז ברענגען אין א צווייט הויז. אָבער מיר פארשטייען, אז דאָס איז ניט ריכטיק. מיר זיינען נאקעט, אָן קליידער און אויפן גאס ברענט דער פראָסט. מיר ווייסן, אז דאָס איז אונדזער סוף... זייענדיק זיכער, אז מיר וועלן ניט אנטלויפן, האלטן זיי דאָס געוועער אויף די פּלייצעס. די טיר ווערט געעפנט און מען הייסט אונדז גיין. איך גיי ארויס דער ערשטער און שטעל מיין ערשטן טראָט אויפן שניי, מיט באָרוועסע פיס. דער שניי ווערט צוגעקלעפּט צו די פיס און איך דערזע רויטע שטערן אויפן הימל. דעם ווייטיק קען איך ניט באשרייבן. אָבער דאָ ווילט זיך אנטלויפן פון די מערדערישע הענט. מיר גיבן א סיגנאל און מיר צעלויפן זיך אין באזונדערע ריכטונגען. דער וואלד איז ארום הונדערט פופציק מעטער פון אונדז. איך לאָז זיך לויפן אין דער ריכטונג פון וואלד, אָבער אין א זיג־זאג; איידער די ליטווינער באווייזן אראָפּצונעמען דאָס געוועער פון די פּלייצעס און שווערע פעלצן, בין איך שוין אין וואלד. געציילטע מינוטן שפּעטער הער איך ווי מען שיסט פון אלע זייטן. איך הער ווי איינער פון אונדז שרייט אויס ״באַזשינקא״ — גאָט — און דאָס אלץ. אלץ ווערט פארשטומט. כ׳בין זיכער, אז ביידע רוסן זיינען שוין טויט. איך לויף ווי א הירש, מיינע פיס פיל איך שוין ניט, כ׳בין אינגאנצן פארפרוירן. איך דערזע פון ווייטן א הויז פון ״לעסניק״, וואָס באוואכט דעם וואלד. איך לויף צו, קלאַפּ אָן מיט די לעצטע כוחות אין טיר. די טיר ווערט געעפנט, די היץ פון הויז גיט מיר א שלאָג אין קאָפּ און כ׳פאל א פארחלשטער אויפן שוועל.

— — — — — — — — — — — — — —

שפּעט אין אָוונט דערציילט מיר דער קריסט, אז ווען איך האָב געחלשט, האָט ער מיר אויפגעריסן מיין מויל און אריינגעגאָסן א גאנצע גלאָז מיט ספּירט און האָט גלייך ארומגעוויקלט מיינע פיס מיט חזיר־שמאלץ, ווייל אויף מיינע פיס האָב איך שוין קיין הויט ניט געהאט. ער האָט מיך ארויפגעלייגט אויפן אויוון, דאָרט בין איך געשלאָפן ביז שפּעט אין דער נאכט. איך עפן מיינע אויגן און ווי א חלום שטעלט זיך מיר אלץ פאָר. איך ווייס, אז מען האָט מיר געפירט שיסן און דאָ ליג

איך אויף אן אויוון; איך וויל אראפגיין, אָבער מיינע פיס זיינען ווי העלצער, איך פיל זיי אינגאנצן ניט. איך שריי אויס: ״ווער איז דאָ?״ קיינער ענטפערט ניט. א פּאָר מינוט שפּעטער גייט דער קריסט אריין מיט האָלץ אויף זיינע הענט; ער דערציילט, וואָס ס׳איז געוועזן מיט מיר. צוויי וואָכן ליג איך דאָרט און ער היילט מיר מיינע פיס. שפּעטער טוט ער מיר אָן לאפּטשעס, כדי עס זאָל זיין וויכער צו גיין און שיקט מיך, מיט גאָט, אוועק.

אין אונדזער אָטריאַד ווייסט מען שוין, אז אלע דריי האָט מען דער־שאָסן. מען האָט וועגן אונדז שוין לאנג פארגעסן. איך קום אראָפּ א פארוואָקסענער מיט א באָרד, אין לאפּטשעס, צעריסענע קליידער און קיינער דערקענט מיך ניט. אָבער א פּאָר מינוטן שפּעטער כאַפּט מען זיך צו צו מיר, זיי רירן מיך אָן, ס׳גלויבט זיך זיי ניט, אז איך לעב. כ׳ווער געהעכערט אלס קאָמאנדיר, און נעם איבער א גרופּע פון 72 פארטיזאנער.

ס׳גייען אריבער א פּאָר חדשים. דער אנטיסעמיטיזם צווישן די פארטיזאנער בושוועט נאָך אלץ. איינמאָל פּאסירט, אז איך פּאָר מיט מיין גרופּע אויף אן אויפגאבע און זיי ריידן צווישן זיך: ״ווען מיר כאַפּן דאָ א יידן, וואָלטן מיר אים צעשניטן אויף שטיקער, צוליב זיי מוזן מיר זיצן אין די וועלדער״. איך מוז באטאָנען, אז מיין גרופּע באשטייט נאָר פון רוסן און זיי ווייסן ניט, אז איך בין א ייד, זיי ווייסן נאָר, אז מיין נאָמען איז וואָלאָדזקע. מיר גייט דאָס שטארק אריין אין זינען און איך טראכט: האָט מיך דער דייטש ניט געטויט, וועלן מיך מיינע אייגענע פארטיזאנער טויטן. שטילערהייט טרעפן מיר זיך מיט אלע חברים, וואָס זיינען געבליבן לעבן פון סענקעס גרופּע און מיר דעצידירן אוועק־צוגיין פון דאנען.

סעפּטעמבער, 1943: מיר זיינען א גרופּע פון איבער צוואנציק יידן, מיט גאָניע שעלובסקין בראש. ער ווערט באשטימט צווישן אונדז אלס פירער. מיר טרעפן זיך צונויף מיט טוביה בעלסקין. ער בעט אונדז,

אָנשליסן זיך אין זיינע רייען. מיר זאָגן, אז מיר ווען זיך אָנשליסן צוזאמען, אָבער מיר זאָלן זיין א באזונדערע גרופע. טוביה וויל עס ניט און מיר פארבלייבן באזונדער. ס׳האלט שוין ווידער ביי אן אָבלאווע פון די דייטשן אויף אונדז. איצט שוין אין נאליבאָקער פושטשע. מיר געפינען זיך נעבן הוטע. איצט געפין איך זיך אין ״ראזוועדקע״ (אויס־שפיר). ס׳לויפט זיך פאנאנדער בעלסקיס אָטריאד, ווו־ווער ס׳קען באוויזן. איך קום צורייטן אויף א פערד צו א גרופע, וואָס האָט נאָך ניט באוויזן צו אנטלויפן. די מענטשן וויינען און זאָגן, אז אלע זיינען זיך צעלאָפן און זיי ווייסן ניט וווהין. אין אונדזער גרופע האָבן מיר זיך אלע געהאלטן צוזאמען, מיר האָבן קיינעם ניט געטאָרט צונעמען, אָדער אוועקגיין איינער פונעם אנדערן; נאָר אזוי־ווי איך האָב געזען, אז די מענטשן קענען זיך קיין עצה ניט געבן (די גרופע איז באשטאנען פון דרוקס משפחה, — איצט אין טאָראָנטאָ, קאנאדע, בעדזאָווסקי׳ס משפחה, — איצט אין מאָנטרעאָל, קאנאדע, ישראל בעדזאָווסקי, — איצט אין תל־אביב און נאָך א וואַרשעווער משפחה), — האָב איך דעצידירט זיי אוועקצונעמען אין א מער זיכערן פלאץ. ס׳איז אויך וויכטיק צו באטאָנען, אז צווישן בעדזאָווסקיס משפחה איז געווען א טאָכטער, לילקע, וועלכע איז איצט מיין פרוי און מיר האָבן צוויי טעכטער מיט א זון.

— — — — — — — — — — — — —

אלזאָ, — איך בין מיט זיי געווען עטלעכע שיינע חדשים. ווען ס׳האָט זיך אלץ בארואיקט, האָב איך זיך ווידער פארבונדן מיט אונדזער געוועזענער גרופע און מיר אונטערהאנדלען ווידער מיט טוביה בעלסקי. מיר שליסן זיך אָן צוזאמען, אָבער מיר פארבלייבן א באזונדערע גרופע.

מיר באקומען נאָך חברים פון ביעלסקיס אָטריאד, און מיר אָרגאניזירן אן אָטריאד מיטן נאָמען ״אָרדזשוניקידזע״. אונדזער אָטריאד ווערט דער שטארקסטער כוח פון די ביעלסקיס. ביעלסקי קריגט זייער א גוטן נאָמען אין געגנט, צוליב אונדזערע אויפטוען. מיר רייסן אויף באנען, שאָסייען, בריקן, אלץ וואָס נאָר ס׳לאָזט זיך. אין דער אויפרייס־גרופע, געהער איך אויך, צוזאמען מיט מיין זייער גוטן חבר, לייבוש פערדמאן, איצט אין ניו־פאונדלענד, קאנאדע.

.1944

א יאָר גייט אוועק מיט שלאָגן דעם דייטש און אויפרייס־קאמפן. ס׳דערטראָגן זיך גוטע נייעס, אז די רויטע ארמיי יאָגט צוריק דעם דייטש מיט גרויסע פארלוסטן. מיר טרעפן זיך צונויף מיטן דייטש אין קאמפן, אויך נעמען מיר פיל געפאנגענע און מיר גיבן זיי דעם זעלבן טויט, וואָס זיי האָבן געגעבן אונדזערע ליבסטע. זיי בעטן זיך, אז מיר זאָלן זיי לאָזן לעבן, זיי וועלן אלץ טאָן פאר אונדז; יעדערער זאָגט, אז ער איז ניט שולדיק. אָבער אונדזערע הערצער זיינען פארשטיינערט. מיר האָבן נאָר איין ענטפער: ״ימח־שמם״!

דאָס גייט אזוי אָן ביז דעם חודש סעפטעמבער, 1944. ס׳קומט א באפעל פון דער הויפט־קוואַרטיר, אז דער דייטש לויפט צוריק, די רויטע ארמיי יאָגט אים, ער וועט מוזן דורכגיין דורך אונדזער ראיאָן, אזוי־ארום מוז מען זיך איינגראָבן און פארשטארקן דעם כוח, כדי ניט דורכלאָזן דעם דייטש; אָדער כאַפּן, אָדער פארניכטן אים, אזוי זאָגט דער באפעל. די קינדער און פרויען ווערן אוועקגעפירט אין א מער זיכערן אָרט. ס׳פארבלייבן נאָר מענער, וועלכע קענען העלפן צו פארשטארקן דעם כוח. עלטערע מענטשן גראָבן אָקאָפּעס, גרייטן צו דאָס געווער און דער יונגער כוח פארנעמט פּאָזיציעס, האַלט וואך און אפילו דאָפּלטע וואך, עס זאָל אלץ זיין צוגעגרייט, כדי צו קענען זיך אנטקעגנשטעלן און פארניכטן דעם שונא.

זייענדיק א פּולעמיאָטשיק, נעם איך זעקס חברים מיט מיר און פארנעם א פּאָזיציע אנטקעגן זאַרינס אָטריאַד. ניט ווייט פון מיר שטייט בנימין דאָמבראָווסקי, אויך א פּולעמיאָטשיק, מיט זעקס קעמפער. בייטאָג הערט מען פון וייטן שיסערייען, ביינאכט קען מען שוין הערן נעענטער. פון צייט צו צייט באווייזן זיך דייטשן, אָבער ווי נאָר זיי ווערן באמערקט, ווערן זיי אָפּגעווישט.

ס׳געדויערט אזוי א פּאָר טעג און דער שונא פּרובירט זיך דורכ־רייסן דורך אונדז, אָבער עס געלינגט אים ניט, ווייל דער כוח איז זייער א שטארקער, ניט נאָר פון אונדז אליין, נאָר הינטער אונדז שטייען נאָך און נאָך גויישע אָטריאַדן. ענדלעך קומט דער דעצידירנדיקער טאָג. מיר

ליגן אלע פארטאָג און ווארטן אויף דאָס ערגסטע. דער דייטש פארשטייט, אז ס'איז קיין אויסוועג ניט פאראן. פון הינטן יאָגט אים שטארק די רויטע ארמיי און פאַרויס, שטייען מיר אלע אין א גרויסן כוח, אים ניט דורכצולאָזן. זיין איינציקער וועג איז דורכצוברעכן זיך דורך אונדז. אָט אין דעם פרימאָרגן, ליגנדיק אזוי פארטייעט, באמערקן מיר, אז זיי זעען אויס פון ווייטן ווי פליגן, אזויפיל אין צאָל זיינען זיי; טויזנטער און טויזנטער דייטשן לאָזן זיך אין אטאקע אויף אונדז, מיט ווילדע געשרייען. מיר האָבן א באפעל ניט צו רירן זיך פון אָרט.

מיין אויסשפירער זיצט אויף א בוים; ער איז א סטויפצער ייד פון עטלעכע און פופציק יאָר, ער שרייט צו מיר: "עפנט א פייער, דער דייטש איז דאָ!" אָבער מיר ווארטן אלע אויף א באפעל, ווען זיי וועלן זיך דערנעענטערן.

פלוצים וואקסן אויס, ווי פון אונטער דער ערד, טויזנטער דייטשן און לאָזן זיך אין קאמף, לויפנדיק אויף אונדזערע פּאָזיציעס, לענג אויס א שטח פון פיר קילאָמעטער. ס'אנטוויקלט זיך א שרעקלעכער קאמף, אויף טויט און לעבן און איך שיס פון מיין מאשינגעוועהר אָן אויפהער; כ'קען זען ווי פון מיינע קוילן פאלן צענדליקער דייטשן. מיין פולעמיאָט איז הייס, אָבער ס'איז ניטאָ קיין צייט אָפּצושטעלן. דער קאמף גייט שוין אָן פיר שעה. הונדערטער דייטשן ליגן טויטע. די פאלן און ס'קומען אָן פרישע, אָן אויפהער. אין דעם מאָמענט לויפט אָן אויף מיר א כמארע פון דייטשן, זיי שרייען צו מיר: "לייג דאָס געוועהר"! און איך שריי צו זיי: "לייג דאָס געוועהר"! איך רייס אָפּ דאָס רינג פון האנט-גראנאט, גרייט אויפצורייסן זיך, איידער אריינצופאלן צו זיי אין די הענט. א חבר פון מיין לינקן פלאנג,ווארפט א גראנאט און הויבט אָן צו שיסן פון זיין אויטאָמאט. פון עטלעכע און דרייסיק דייטשן, בלייבן נאָר אכט פארוואונדעטע. ס'ליגן אויך פיל טויטע פון אונדז און א סך פארוואונדעטע.

מיר האָבן אָבער ניט קיין צייט צו פארלירן; אזוי-ווי דורך אונדזער זייט קענען זיי זיך ניט דורכרייסן, ווארפן זיי זיך דורך ביעלסקיס לאגער און דאָס געלינגט זיי, מיט פיל טויטע פון זיי, אָבער אויך פון ביעלסקיס פארטיזאנער. דורכרייסנדיק זיך דורך דעם לאגער, טרעפן זיי זיך אָן

מיט די ״סטאלינצעס״, וועלכע מאכן א חורבן פון זיי. ס׳ליגן שוין טויזנטער הרוגים פון שונא. דער קאמף גייט שוין אן אכט שעה. אונדזער פראנט ווערט שטילער און מיר פארנעמען זיך מיט די פארוואונדעטע און טויטע חברים.

מיר קומען צוריק צו אונדזער לאגער, געפינענדיק אויך דארט צענדליקער טויטע. מיין פרוי האט געטראכט, אז איך בין שוין ניטא. געוועזן בין איך שוידערלעך פארמאטערט און דורשטיק, אן וואסער א גאנצן טאג. זי האט מיך פשוט ניט דערקענט. צומארגנס טרעפן מיר זיך צונויף מיט דער רויטער ארמיי. די שמחה איז ניט צו באשרייבן, נאך אזויפיל יארן, ענדלעך פריי...

די רויטע ארמיי גייט אוועק פארויס. מיר זיינען נאך עטלעכע וואכן אין וואלד און דאן מארשירן מיר אריין אין נאוואגרודעק. איך, מיט מיין פרוי און איר משפחה, פארן מיר אוועק קיין לידע.

אין 1945 פאר איך אוועק מיט מיין פרוי קיין מינסק, ווו איך האב באקומען מיינע אויסצייכענונגען.

שפעטער פאר איך אליין אוועק קיין ביאליסטאק, ווו איך ווער ארעסטירט פון די פוילישע סאלדאטן אלס דעזערטיר (!). ס׳איז נאך א סך, א סך צו דערמאנען, אבער ס׳איז שווער אויסצורעכענען אלע איינצלהייטן.

אין ביאליסטאק טרעף איך זיך צונויף מיט מיין פרוי און פאמיליע און מיר פארן אריבער קיין לאדזש. ווען בערלין איז געפאלן, פארן מיר קיין פראג, בודאפעשט, לייבניץ און שפעטער קיין גרוגלאסקא־טארינא, ווו מיר זיינען געווען אין א פליטים לאגער ביז צו אונדזער עמיגרירן קיין קאנאדע, אין יאר 1949.

ישראל סלונימסקי

גווילי אש

באחד בספטמבר, 1939, החלה ה־דלקה הנוראה. בין להבות הזעם היו לבער, בתינו, אושרנו ועתידנו.

בחרדה ציפינו לכניסת הגרמנים, אשר כבשו את פולין; בלילות שכבנו בבגדינו, שמא יפתיעונו ונצטרך לברוח למקומות מסתור. כך חלפו שבעה־עשר ימי אימה, ולפתע הגיעה אלינו הידיעה — הצבא האדום מתקדם לאזורנו; ללבבות התגנבה התקווה והשמחה, כי נצלנו מצפורני החיה הנאצית.

עד מהרה סרה שמחתנו — הרוסים החרימו רכושנו והטלו מסים כבדים על החנוונים, עד כי לא היה ביכולתם לשלמם; האמידים הוגלו לסיביר ולארכנגלסק, האחרים חיו בפחד מתמיד, שמא בחשכת הליל יוציאום ממיטתם וישלחום לערבות הצפון הרחוקות, לעבודת פרך.

את משרפת־הסיד שלי הלאימו, על חנותי הוטלו מסים כה כבדים, עד שלא נותר לי מעמלי מאומה. יצאתי לעבוד על הרפסודות, בלבד שלא יטרידוני ואשאר לפחות במקום. עדין לא הבנתי, כי אין לרשע סוף, לאסונות אין גבול וכי שפר גורלנו, כיון שיכול להיות רע יותר עשרת מונים, כאשר המשחית הגרמני ישתלט עלינו.

בבוקר יום ראשון, העשרים ושנים ביוני, שנת 1941, בראו גויי דלטיץ' ואכרי הסביבה, רצים מהשוק של לובץ'; נפעמים משמחה ספרו, כי שמעו זה עתה ברדיו שגרמניה התקיפה את רוסיה, כי אוירונים גרמניים יורקי פצצות מות, הפציצו את לידה, נובוגרודק וברנוביץ'.

לעת ערב הגיעו אלינו הידיעות, כי על הדרכים המוליכות לרוסיה,

נתכת אש כבדה ע״י הצבא הגרמני ואי־אפשר לעבור את הגבול הישן של פולין לרוסיה.

בכל אימתה הצטירה הבעיה — לאן לברוח? מהעתונות ומהפליטים שנכחו במקומותינו ידענו, כי הגרמנים כולאים את היהודים בגטאות, רוצחים ומשמידים קהלות יהודיות שלמות. לא ידענו מה ביכולתנו לעשות, לכן ישבנו וציפינו לראות מה ילד יום.

בשבת, העשרים ושמונה ביוני, הגיעו ללובץ׳ אכרי הסביבה עם עגלותיהם. הם הגיעו כדי לבוז את רכוש היהודים, כמובן באשור מלא של הגרמנים. בצהרי היום הם נסעו חזרה בעגלות עמוסות עם רהיטים, מכונות, לבנים, כלי־מיטה, שמלות, כלי־זכוכית, סירים, פרות ועופות — הכל היה למשסע; פשפשו ברכוש היהודי בידיהם המגואלות ותאבונם לא ידע שובע. הגויים אשר גרו בלובץ׳ נצבו נגדם, לא, חלילה, כדי להגן על היהודים, אשר גרו אתם דורי דורות, אלא משום שסברו, כי הביזה שייכת להם; התפתחה תגרה כבדה במטילי ברזל, הכל היה כדאי בלבד לבזו; נראו גויים עם ראש פצוע וזב דם, אך על פניהם שפוך חיוך של הנאה בהמית — הביזה הן תשמש מרפא לכל.

בדלטיץ׳ משחרים השכנים הגויים ״הטובים״ לפתחי בתי היהודים; הם ממהרים לספר ״בדאגה רבה״, כי מחר יבוזו את רכוש בתי יהודי דלטיץ׳, על כן הם מציעים, כי היהודים ימסרו בידיהם את מיטב רכושם: — היום אינך נזקק לכך ממילא ומחר, הן יקחו זאת ממך בחזקת יד, על כן הכנס זאת לביתי וכשתזדקק לכך, אתן לך זאת חזרה. דבריהם, הנאמרים במתק שפתים, חדרו ללבבות כשפודים מלובנים.

הם לא יכלו לחכות עד יום ראשון יעוד באותו יום, במוצאי שבת, ערכו בנו פוגרום. נתצו שמשות, שברו דלתות וגרשונו לנהר הניימן — הכל מכל היה לבז, וכל אשר לא מצאו בו תועלת נהרס ונחרב...

עם את כבדה הכו על ראשו של ביינוש הזקן ואת אבי, פיבה האופה, הכו עם גרזן על גבו.

יומים מצאנו מחבוא בין השיחים שליד גדת הניימן, אך ביום השלישי, הכריעתנו הרגשת הרעב הכבד יחזרנו אל מה שהיו בתינו. משך

היומים נרגעו קצת האינסטינקטים צמאי הדם של ״שכננו״ וכשחזרנו קבלונו בצהלה: ״עכשיו חסר לנו רק חלב צפורים!״. אי אלה גויים זקנים הביאו לנו בהחבא לחם, קמח וחלב, אך בין חורבות בתינו לא מצאנו אף כלי או סיר לשמוש.

את בית־המדרש הם טמאו בזוהמה ובצואה, נתצו חלונותיו, הסירו דלתותיו, קרעו את ספרי־התורה ותלום קרועים ומחוללים על העצים.

לאחר ימים מספר הגיעו הגרמנים. הם הקימו משטרה במקום והוציאו צוו, כי על היהודים לענוד טלאי — מגן דוד צהוב — על בגדיהם וכי על היהודים אסורה היציאה מהמקום ללא אשור; העונש על המפר צווים אלו — מות בירייה. ר׳ יעקב באקשט הי״ד, היה היהודי הראשון בעיירה שיצא עם הטלאי הצהוב — אין לשער מה גדולה היתה שמחת הגויים, כשראו אותנו בשפלותנו.

הגויים החלו להעבידנו — אספנו תפוחי אדמה וסלק — תוך מכות; ״אדונינו החדשים״ הכבידו עולם עלינו, מבחינת — ״עבד כי ימלוך״. הם השתלטו על רכושנו ובתינו, אך אנחנו קבלנו הכל ללא מורת־רוח, לבנו נבא לנו, כי עוד יבואו ימים קשים יותר.

עוד לפני שכלאו את יהודי לובץ׳ בגטו, נבחרו מאה וחמישים יהודים צעירים, אשר נשלחו למחנה עבודה ליד דבורץ; ביניהם היו גיסי אברהם קיבוביץ׳, שבתיל, בנו של קושניר ישמעיה, נכדה של שרה אלקה׳ס.

אני עבדתי באחוזת ורסקובה; אתי עבדו שם (זאב) ולוול ינקלביץ׳, ירחמיאל, נכדה של שרה אלקה׳ס, חמי משה־אהרון, גיסי נוטה (נתן) ויעקב. נשארנו ללון במקום העבודה. משהוכנסו יהודי דלטיץ׳ לגטו של לובץ׳, הרשו לנו לבוא למשפחות לשבת. כיון שעבדתי ברפת — נהגתי ביום חמישי בערב להכין כמה בקבוקי חלב, אותם הצלחתי להגניב לגטו. את מעט החלב חילקה אשתי בין הילדים בגטו. מובן שעל ״פשע״ כזה היה צפוי מות.

עוד לפני שנכלאו היהודים בגטו, הגיעו מדי פעם אנשי הגסטאפו

וחטפו צעירים מיהודי לובץ׳, לעבודה, כביכול, אחרי־כן הם הוסעו מרחק מה מהעיירה והוצאו להורג ביריה. משנודע הדבר, החלו היהודים להיות זהירים יותר וכל פעם שהחלה החטיפה, ברחו לשדות, למצוא מסתור למשך היום. אך להחבא ביערות מהגרמנים, עד יעבור זעם, על כך לא חשבנו — אולי מפני שלא רצינו להפרד ממשפחותינו, — בלבנו קננה גם התקווה, כי נחזיק מעמד.

בגטו הורע המצב, הבריחה היתה עתה קשה מאוד. הידיעות שהגיעו על השחיטות בגטאות האחרים מוטטו אותנו.

בנובוגרודק העמידו הגרמנים, בא׳ באב תש״א, 52 יהודים באמצע הרחוב, והרגו כל עשירי בשורה. ״ספירה״ זו חזרה על עצמה, עד אשר אחרון היהודים התבוסס בדמו. רצח זה נעשה לקול צלילי שירי־לכת עליזים של תזמורת, אשר ניגנה במקום הטבח במרץ. אחר־כך הוטל על נשים יהודיות, לנקות מרצפות הרחוב מדם אחיהם.

התחלנו לערוך תעניות — האמצעי היהודי העתיק לביטול גזרות — צמנו בימי ב׳ וה׳ בשבוע, אף זקנים וטף השתתפו בתענית — אך נס לא אירע לנו, אב הרחמים לא פתח לנו שעריו.

בגטו לובץ׳ נכלאו יהודי לובץ׳, דלטיץ׳, נישטט (ניגניביץ׳) והיהודים שישבו בכפרים — הישובניקים. כראשי יהודי הגטו (״יודנראט״) נקבעו ע״י הגרמנים חיים ברוק, מלובץ׳ וברל ינקלביץ מדלטיץ׳.

הגזרות ירדו עלינו ללא הרף. תחילה הצטרכנו לתת לצורר את שארית רכושנו הדל: עדיים, דברי ערך ואף מעט הרהיטים שנותרו לנו, לאחר ביזת הגויים. על כל שטות הוטלו קנסות כבדים, כל צוו וקנס הצטרך להתבצע בדיוק נמרץ. בעלי־המלאכה, בעיקר החיטים והסנדלרים, עבדו עבור הגרמנים והמשטרה המקומית, הם טרחו להכין מחלצות לשונאים, ולבד הסתובבו בבלויים. המעטים שהצליחו לקבור באדמה דבר ערך כלשהו מרכושם, סכנו חייהם ויצאו מהגיטו, להחליף זאת תמורת פת לחם, כדי לקיים נפש הילדים מזי הרעב.

גרנו בבית טוביה הסנדלר, שלושים איש בחדר. שכבנו ראש לראש

בצפיפות נוראה, אכולי רעב, כינים וטפילים, אך הבטחון, כי הישועה תבוא, לא סר מאתנו.

בגטו אתנו היתה ינטה, בתו של הרב וייס מלובץ׳, עם בעלה ד״ר רבינוביץ׳ מברנוביץ׳. הרב מת זמן קצר לפני שהוכנסו לגטו והרבנית היתה בגטו של נובוגרודק. באחד הימים הודיעה לבתה, כי הגרמנים יצאו לכוון של לובץ׳, וכי עלינו לעמוד על המשמר. משנודע לנו הדבר, אמרנו כולנו וידוי וחיכינו למותנו. עד היום איני מבין, מדוע לא עלה בדעתנו לברוח מהגטו, מהו הכח השטני שמנע אותנו להציל נפשנו, לברוח ליערות ולמצוא בהם מחסה. כך חלפו מספר ימים בהם חיכינו למותנו, אך הרוצחים בוששו לבוא.

אגב, כאשר זמן קצר אחר־כך הובלו ינטה ובעלה למות, זעק ד״ר רבינוביץ׳ לעבר הגרמנים, כי יום הנקם והשלם יבוא ועתידים הם ומנהיגם המטורף, לשלם עבור פשעיהם ביוקר רב. הוא נשק את ינטה — אשתו, וחבוקים נפלו שניהם לבור.

ימים מספר אחר חג הפסח, בשנת 1942, הגיעו לגטו כמה אנשי גסטאפו. נפתלי אלפרשטין, יצחק רוזנבלום וחיים ברוק הוצאו מבתיהם ונורו. חיים ברוק הצליח להמלט עד חצרה של שרה (הבת של אסתר), אך כדורי המרצחים השיגוהו... נותרנו אחר מותו כצאן ללא רועה — כיון שחיים ברוק בחכמתו ותבונתו, השכיל תמיד לעודדנו ולהפיח בנו בטחון וכח.

מנובוגרודק הגיע צוו, לשלוח לשם מגטו לובץ׳, מאה אנשים בעלי־מקצוע. יחד עם גיסי נוטה, וברוך־מרדכי קרולבצקי הוכנסנו למשלוח זה. תוך בכי קורע לבבות נפרדנו ממשפחתנו, חשנו, כי יותר לא נתראה עם יקירנו. אך אשתי לא נתנה מנוח ל״יודנראט״, עד שהם שלחו גם אותה עם הילדים לגטו בנובוגרודק.

שש מאות יהודים נשלחו מגטו לובץ׳ לוורוביביץ׳. בתוכם היו גם יהודים מדלטיץ׳ ר׳ יעקב באקשט ובתו, בינוש ומשפחתו, ברל ופעיה, ולוול ינקלביץ׳, חיה־זלדה, חמי משה־אהרון ובנו יעקב, עם אשתו וילדיו. נאמר להם, כי יעסקו בסלילת דרכים, וישאירו את כולם בחיים, אך איש

מהם לא נשאר. הם נורו ע״י הדרך מנובוגרודק בואכה לובץ׳, ליד הבור הגדול. חלק מהאנשים נשרף חיים. גרשון קפושצ׳בסקי ניסה להמלט, אך נפגע מכדורי המרצחים, נפל לתוך הנחל וטבע בו.

בגטו נובוגרודק היו גם יהודים מדלטיץ׳: אבי ר׳ פייבה, גיסי אברהם ובנו — בנימין; השוחט, ר׳ יוסף ומשפחתו; גולדה קרולבצקי וילדיה; משה סונצים ובתו הצעירה.

בגטו לובץ׳ נותרו אחרי המשלוחים, בעיקר נשים זקנות וילדים קטנים, ביניהם גם אמי צפורה־פייגל; אחותי איטה־טוליה ושלושת ילדיה. כולם נספו בכ״ד באב, יחדיו עם 275 יהודי לובץ׳. אותו יום חוסלו גם היהודים בוורוביביץ׳ ואלפי יהודים בנובוגרודק.

הוכנסנו לגטו נובוגרודק, עם הגיענו, לתוך בנין ישן, עם גג רעוע ורקוב, כך שכל מטר וזרזיב הרטיבונו.

יום יום הלכנו, תחת משמר של המשטרה המקומית, מרחק של שבעה קילומטרים לעבודה. עסקנו בסלילת כבישים. משך היום כולו סחבנו אבנים כבדות, מריצות חול וחצץ. העונש למאחר לעבודה היה, להשתטח ערום על הארץ ולזכות בצליפות עד מות. בשעה חמש לעת ערב הוחזרנו לגטו, שוב תחת משמר המשטרה המקומית; בדרך לעגו לנו השוטרים המשועממים, הכונו ולעתים אף ירו בנו — לשם שעשוע בלבד. ההרוגים ואף הפצועים הושארו במקום.

כל מי שעבד, קבל מאה ועשרים גרם לחם ליום, מי שלא היה ביכולתו לעבוד — לא היה זכאי ללחם. בתי, רחל, היתה קטנה מדי בכדי לעבוד, כך שאף לחם לא קבלה.

באחד הימים נשלחה קבוצת יהודים לעבודה במינסק; גם גיסי נוטה נשלח ושם נספה.

הגיע יום האימה לנובוגרודק — יום השחיטה:

כתמיד יצאנו אותו יום לעבודה והשארנו את רחל בתנו בגטו. בזמן העבודה עברה השמועה, כי עומדת להערך ״אקציה״ — אותו יום. הצלחתי להתחמק מהעבודה, הלכתי לגטו ולקחתי את רחל. ליד שער היציאה עצר אותנו שוטר יהודי וצווה להשאיר את הילדה בגטו. אחר תחנונים רבים,

הוא נעתר להעלים עין ממני והבאתי אותה למקום העבודה. בינתים התעוררה מהומה במקום, כיון שמנהל העבודה ערך רשימה של בעלי־מקצוע; הצלחתי להדחק אליו ונרשמתי. אחר־כך גורשנו לחצר ושוב החלו ברישום; כאשר הדוחק היה גדול, החל שוטר מנובוגרודק להצליף בנו בשוט, עשוי מעור, לבסוף הובלנו לקסרקטין. שם יצאו אלינו גרמנים וקראו מרשימה שמות של מאתים גברים. לעבר הנותרים הם החלו לצרוח: "יהודים ארורים, חזרה לעבודה!".

הבנתי, כי המות אורב לנו וברחנו לעבר שדות ההטה. לקחתי את אשתי וילדי, את גיסי אברהם עם בנו ודרך השדות הגענו לגטו, בו מצאנו לפני שבועות מספר מקום מחבוא נסתר. ברגע ששמענו את היריות הראשונות בגטו נכנסנו לארון, הרמנו בו את המכסה, עברנו למחבואנו והחזרנו המכסה למקומו. גם אבי היה אתנו, אך מחוסר אויר החל להשתעל, לכן הוכרחנו לבקשו לצאת ולהחבא על עלית הגג, כיון ששעולו יסגיר את כולנו; אבי הבין את המצב, הוא עלה למעלה והעלה אתו את הסולם. שלושה ימים שהה שם בלי שיגלוהו. ביום הרביעי הובאו למקום מאתים בעלי־המקצוע שנבחרו, כדי להרוס את בתי הגטו הגדול ולגדור גדר לגטו קטן. כאשר אבי ראה יהודים, המתהלכים גלויים בגטו, חשב, כי חלפה הסכנה, ירד ממחבואו ומיד נתפס.

ממקום מחבואנו ראינו, כיצד גורשו היהודים מבתיהם; הם נצטוו להשתטח על הארץ על גבם, השוטרים החלו לצעוק: "דאוואי טשאסי! דאוואי זולוטו!" ("תנו שעונים! תנו זהב!"), לפנות ערב הגיעו משאיות וכולם הוכרחו לעלות עליהן; כל מי שכשל בעליתו, או לא היה די זריז, נורה במקום. המשטרה היהודית של הגטו, הוציאה את החולים וכשסיימו מלאכתם, נכלאו כולם באותו בית בו הסתתרנו. אחר־כך נשמעה הקריאה "ראוס"! (החוצה!). כולם הועלו על משאיות והוסעו מהמקום. הגרמנים השכילו לגלות את המחבואים והאנשים הוצאו מהם.

אותו יום נרצחו למעלה מאלפים יהודים מגטו נובוגרודק.

לפתע שמענו במקום מחבואנו קול ביידיש: "נו, האם מצאת משהו הראוי למאכל?" — שני יהודים, מתוך מאתים הפועלים, שוחחו ביניהם. החלטתי לפנות אליהם לברר מה המצב, אם אפשר כבר לצאת ממקום

המחבוא. התשובה היתה: "שבו! אל תעיזו לצאת! אדבר עם המפקד הפולני, אתו אני מיודד, כאשר הוא יבוא ויקרא, כי יבנוביץ שלחו — רק אז תצאו ממחבואכם".

חלפו מספר ימים ואיש לא בא. ביום החמישי קבלה רחל'ה התקפה של היסטריה, החלה לצחוק צחוק פראי ואי־אפשר היה לרסנה. בלית ברירה רצינו להערים על ראשה בגדים ולחנקה; אך אשתי נשכה את הילדה עד זוב דם — דבר שהרגיעה מיד.

ביום השביעי לשבתנו במחבוא, הגיע המפקד ובפולנית קרא: "צאו! יבנוביץ' שלחני!" יצאנו מהמחבוא חלושים ותשושים. תמורת אלף רובל העבירנו המפקד לגטו הקטן, שם הסתתרנו ימים מספר ואחר־כך יצאנו ממסתורנו בזהות שונה — קבלנו עלינו שמות אנשים שהצליחו לברוח מהגטו.

עתה הגיעו אלינו בשורות־האיוב, כי ממשפחתנו בלובץ' ובוורוביביץ' לא נותר איש.

ימים מספר אחר־כך נורו אבי ויוסף כגן עם סימה וילדיהם. בחולפם ליד הגטו, שעה שהובלו למות, קראו לעברנו: "יהודים, נקמו את דמנו השפוך!".

החלטנו להמלט מהגטו, — כל דיירי החדר בו התגוררנו: אברהם לין, יצחק פלורנס מברנוביץ' ורבינוביץ'. הצלחנו להגניב לתוך הגטו חמישה־עשר קילוגרם קמח, אשר קבלנו תמורת חליפה, ואפינו לחם — צידה לדרך. אברהם לין הצליח לגנוב בשעת העבודה רובה עם שישה־עשר כדורים ולהבריחו לגטו.

בני היה חוזר מעבודתו מאוחר מאוד, לכן לא יצא לעבודתו ביום שנקבע לבריחה. הגרמני שהובילנו לעבודה, שאל את אשתי: "היכן מסתתר הבן?" אשתי ענתה לו, כי הוא יצא לעבודה השכם בבוקר והיא אינה יודעת היכן הוא נמצא; הגרמני הזהיר, כי אם לא יופיע מחר לעבודה, יהיה גורל כולנו מר ורע. אותו היום עסקתי בגטו בהעמסת לבנים על עגלה. הגרמני עבורו עבדתי הסתכל סביבו, אם אין שומע ואמר: "יהודי, השתדל לצאת מהמקום, כי כאן תרד לכליון". לא הגבתי והוא

חזר על דבריו. עתה אזרתי עוז ועניתי, כי מפחד אני לשוחח אתו, כיון שהשיחה עם הגרמנים אסורה עלינו. "אך אום גאָטעס ווילן, איך מאך דיך גאָרניט!" (אך, ברצון אלהים, לא אפגע בך לרעה!") היתה תשובתו. הוא המשיך לדבר על "התרבות הגרמנית החדשה", אשר רוצחת אנשים חפים מפשע, כי המלחמה אינה נוגעת לו, "אם להיטלר יש ענינים עם סטלין, הרי שיתקוטטו זה עם זה, כשני כלבים נרגזים".

הוא מסר לי, כי בסביבה ישנם פרטיזנים רבים, גרמנים רבים כבר נהרגו על־ידם, ואם נצליח לצאת מהגטו, הרי הוא בטוח, כי נצליח להגיע לפרטיזנים ולהנצל.

בלילה נמלטנו מהגטו. כל אחד מקבוצתנו נשא בכליו לחם, צידה לדרך, אני לקחתי עימי את הרובה, גרזן ומסמרים.

ליל אפלה קדמנו, שעה שזחלנו על הארץ, בלב מלא מורא ופחד, תחת חוטי־תיל דוקרניים. בלבנו היתה תפילה, כי אלהים יובילנו בדרך הנכונה.

כשנמצאנו מחוץ לגטו, התחלנו לרוץ זה אחר זה; כלבים פתחו בנביחות והגויים ראונו. הם לא החמיצו "המצוה" להודיע לגרמנים, כי יהודים נמלטו מהגטו. רמזורים החלו לפלח את חשכת הלילה מלווים בברד כדורים. שמענו יללות וראינו, כי ליס עם אשתו נפלו שדודים, מכדורי הגרמנים.

נמלטנו לבין שיחים בהם מצאנו מסתור לשעות מספר, עד שהשקט השתרר בסביבה ואת דממת הלילה קרעו רק יללות הכלבים, המיללים לעבר השמים.

החלטנו לצאת ולנצל את החשכה הברוכה, כי הגרמנים לא הסתובבו בלילות מפחד הפרטיזנים. משך היום התחבאנו ביער, לא הרחק מסליוב, ובמשך הלילה השני הצלחנו להגיע עד הניימן בדלטיץ'. הנהר היה כבר מכוסה בקרח ליד גדותיו, אך המים זרמו עדין בטבורו, לכן הצטרכנו למצוא סירה, כדי לעבור לגדה השניה.

לא הרחק מיורדיקה מצאתי סירה; במקום משוט השתמשתי במוט ויצאתי עם אשתי וילדי לגדה השניה. לפתע, נפלה בתי לנהר ורק בדרך

נס הצליחה אשתי לתפוס את הילדה בידה, כך הצלחנו למשותה ממי הקרח הקפואים. הורדתי את משפחתי, חזרתי לגדה השמאלית, עד שהעברתי בסירה את כל האנשים מקבוצתנו. נכנסנו ליער והלכנו לעבר ברזין. קבוצתנו נשארה בקרבת ברזין ביער ואני עם אברהמ׳ל הלכנו לבתי אכרים, מיודעינו משכבר הימים, — מהם קנינו לפני פרוץ הזעם דגים — גויים טובים וישרים. אצל אחד האכרים אף הסתיר אברהמ׳ל חלק מחפציו.

לעת ערב נכנסנו לבית אחד האכרים. את פנינו קבל נער שנבהל עד מאוד, כאשר ראה מי הם האורחים הבלתי קרואים, אשר פקדו ביתו. בחפזון כבה את פתיל העששית ובחושך שהשתרר בבית ספר לנו, כי יום לפני בואנו התנהל במקום קרב, בין הפרטיזנים והגרמנים; לפתע, תוך כדי דבורו, הוא צעק לעברנו: ״שוטר הולך!״ ללא אומר ומחשבה יצאנו מיד מהבית והלכנו לנסות מזלנו בבית האכר, אצלו הוטמנו חפצי אברהמ׳ל.

אף כאן קדם פנינו בנו של האכר, הוא הזמיננו לשבת ויצא לחדר השני להעיר את אביו. האכר הזקן קדם פנינו בנשיקות ובדמעות; הוא צווה על בנו להביא מזון ושאל לשלום משפחותינו.

ספרנו לו, כי אשתי והילדים, בנימין, הבן של אברהמ׳ל ועוד מספר יהודים, נמצאים ביער ומחכים לשובנו. האכר התחנן שאיש מלבדנו לא יבוא לבקרו, הוא ידאג למחסורנו — ישיג מזון וישתדל לעשות כמיטב יכולתו וכחו עבורנו. יצאנו מביתו עם לחם, כד חמאה, גבינה, שני אתים ומשור. אברהמ׳ל שאל היכן הוא מציע לנו להתחפר ביער, אך הוא סירב לתת תשובה, בנימוק שאם נפול, חלילה, בידי הגרמנים, נחשוב ללא ספק, כי הוא מכר נשמתו לשטן והסגיר אותנו לגרמנים. מתוך דבריו הכנים הרגשנו, כי לפנינו עומד אדם ישר וטהור, בלבנו רעד מיתר נעלם, הן עוד לא כל העולם מפלצתי הוא, אף בתוך סדום אפשר עוד למצוא צדיק סמוי.

הלכנו אל האכר קזיק, אשר ישב ביערות ליד פוטשניה. אף הוא התעניין מה עלה בגורל מכריו היהודים, הוא צייד אותנו בתפוחי־אדמה, לחם ושני אתים לחפירה. הצענו לו, כי תמורת תשלום ידאג להשיג

עבורנו מזון; על כך הוא ענה לנו: "כסף יש לי יותר מאשר לכם, אך אם יש לכם סחורות כלשהם, אפשר לקבל משהו עבורם".

שמנו מקום מושבנו בתוך היער ב"וילצ'ה בלוטה" (ביצת הזאבים), מקום בו היו מאורות הזאבים.

חפרנו בור; סביב הדפנות הערמנו עצים וסולם שמש במקום מדרגות; הכל הוסתר ע"י עצים צעירים והשלג מחה עקבות עבודתנו. מבחוץ קשה היה לראות, כי יש כאן מחבוא לבני אדם, אך קשה מאוד להתחמק מעינו של אכר, אשר הורגל לסתרי היער משחר ילדותו, מכיר סודותיו ומריח ריח זר, כחיה.

כאשר באנו אל קזיק כעבור חודש ספר לנו, כי הגוים בסביבה כבר יודעים על מקום מושבנו, לכן עצתו היא, כי נעזוב המקום מיד, כיון שהאכרים יסגירו אותנו לגרמנים.

את המקום אמנם לא עזבנו, אך פחדנו ללכת לבקש מזון מהאכרים. כך חלפו שלושה שבועות; אבל משהתנפחנו כולנו מרעב, הציע גיסי, כי נצא לחפש תפוחי־אדמה, אשר הוכנסו לתוך בורות בשדות, למשך ימי החורף. ואכן מצאנו מצבור תפוחי־אדמה, אשר הציל את חיינו.

באחד הימים, שעה שישבנו סביב המדורה ובשלנו אוכל, שמענו פתאום צעקה ברוסית: "רוקי ווערך!" כלומר: "ידים למעלה"! הרמנו ידים...

היו אלו פרטיזנים נוצרים מהפלוגה ע"ש סטלין. הם ערכו חיפוש, לקחו את כספנו, מגפינו, הסדינים שהשגנו, אף רצו לקחת את הרובה, אך אחד מהפרטיזנים מנע זאת מחבריו, בהסבירו, כי ללא רובה, לא נשיג מזון ונמות מרעב. בקשנום לקחתנו עימם, אך הם לא שעו לתחנונינו וענו: "אתם שודדים, ולכגון אלו, אין מקום בין הפרטיזנים". כעבור שבועים הם באו שנית ולקחו גם את הרובה.

הוכרחנו לעזוב מקום מושבנו ולעבור למקום אחר. חפרנו מערה בתוך הר ובנינו מאורה טובה יותר ומוסתרת יותר, כי הצטרכנו עתה

להשמר הן מגרמנים והן מהפרטיזנים. היו לנו קשרים עם אחד האכרים, מישה, לו עזרנו לעתים בעבודות המשק שלו. מישה מסר לנו, כי ימים מספר, לאחר שעזבנו את מסתורנו הראשון, הגיעו למקום הפרטיזנים וכשלא מצאו אותנו, ירו בעצמם בכובעיהם ואמרו למפקדם, כי אנחנו הם אשר ירינו עליהם. המפקד נתן פקודה לתפוס אותנו ולהביאנו אליו. ואמנם הם הצליחו לתפוס את גיסי והכריחוהו להובילם אל עבר מחבואנו החדש. שני אנשים מתוכנו נלקחו אל מפקדם; בדרך הוכו ע״י הפרטיזנים מכות רצח, אחר־כך מחו דמם והביאום לכפר צ׳אפן, בו ישב המפקד. שעה שעמדו בחוץ והמתינו למפקד, חלף לידם פרטיזן יהודי ופלט לעברם: ״אל פחד חבריה, לא יאונה לכם רע!״ — וכך היה; המפקד הבין, כי אין בנו אשם, כי פליטי חרב ורעב אנו; הוא שחרר מיד את האנשים שהובאו אליו. כיון שהשעה היתה כבר מאוחרת, כדי להאור, צווה לתת להם אוכל ומקום לינה. גיסי העלה שוב הבקשה — לצרפנו אל הפרטי־זנים. אך סירבו לו; הנימוק היה שאין לנו נשק ולהם אין די נשק עבור האנשים הנמצאים כבר בשורות הפרטיזנים. המפקד נתן להם מכתב למפקדה, אשר נמצאה לא רחוק מבאקשט ,אך גם שם קבלו אותה תשובה עצמה.

איצ׳ה (יצחק) פלורנס שהיה אתנו, החליט לחזור לגטו של נובוגרודק ולהציל משם את אחיו. לווינו אותו עד לניימן, הוא עבר לגדה השניה, יצא לדרכו והגיע בשלום לגטו, אך לצאת מהגטו — היה כבר מן הנמנע. איצ׳ה ואחיו החלו לחפור מנהרה, אך לפני שסיימוה נערכה שחיטה גדולה במקום והם הסתתרו בבונקר. איצ׳ה עמד משך אותו הלילה ליד דלת הבונקר והאזין לקולות ולרחשי הגטו; פתאום שמע, כי הגרמנים מתקרבים לבונקר ומקיפים אותו מכל עבריו. בצעקה: ״יהודים הצילו עצמכם!״ פתח את הדלת ופרץ החוצה, קפץ במרץ מעל גדר הגטו ונבלע בחשכה. עוד באותו הלילה הגיע לדלטיץ׳. משך שמונה ימים הצליח להתחבא, עד שהגיע אלינו חזרה.

החורף עמד להסתיים, ידענו שלעת אביב, שעה שהקרח על הניימן מפשיר, עולים מימיו על גדותיו והוא מציף הסביבה, דבר שינתק אותנו למשך תקופה ארוכה מישובי הסביבה ונשאר ללא מזון; כלומר, עלינו להצטייד מבעוד מועד במזון, אחרת נגווע ברעב.

לין גילף מעץ מספר רובים ואקדחים, אשר נראו כנשק אמיתי. מצוידים עם ״נשק״ זה, נכנסנו לאחת מבקתות האכרים, צווינו לרתום עגלה לסוס, כיון שעלינו לנסוע למקום כלשהו; האכר בכה, כי אין לו יותר מאשר סוס אחד, אם זה ילקח ממנו, לא יוכל להסתדר בלעדיו. הרגענו אותו, כי לא יבלע לו ואם הוא דואג כל כך לגורל סוסו, הוא רשאי להצטרף אלינו — זאת עשה האכר.

היה זה ליל חורף בהיר ונעים; השלג עדין כסה את האדמה במעטה מבהיק ורך, אך צפרירי אביב כבר נשבו במשובה, לטפו את עצי היער, הפשירו את מעטה הכפור והקרח שעליהם. המזחלת עם היהודים מצוידי ״הנשק״, החליקה במהירות ובשלוה, כמו בימים הטובים, עת יצאנו לטיול שכולו מנעמים.

יער ווינובה היה עד המעשה, שעה שנכנסנו לבתי אכרים והכרחנום לתת לנו מזון, — אך הוא הצפין סודנו בין סתרי ענפיו, אשר נעו חרש וברכונו להצלחה. יצאנו בלילה עם עגלה מלאה ובה שקי קמח, לחם, גריסים, בשר, נקניק ודבש.

בלילה, בדרך חזרה, פגשנו פלוגה של פרטיזנים; נבהלנו, שמא ישאלונו היכן לקחנו את ״הכבודה״, אשר על עגלתנו וללא ספק יוציאונו להורג, כדינם של בוזזים. אך לא היתה ברירה בידינו, היה עלינו להסתכן ולהמשיך. משהתקרבנו, הבחין בנו זקיף וקרא לעברנו: ״דאוואי פארול!״ (״תן סיסמא!״); לא אבדתי עשתונותי ובקור־רוח עניתי: ״דא סבויה, טאקיה סאמי קאק ווי!״ (״אנשי־שלומנו, אנשים כמוכם!״). ״פאָגאנאי לאָשאדי!״ (״תריץ את הסוס!״) היתה התשובה. הדבר חזר ונשנה שוב, כך הצלחנו [illegible] לאחר ששחררנוהו.

כעבור שבועים הבאנו על עגלה, אותה לקחנו מאחד האכרים, תפוחי־אדמה. כך היה לנו מזון, לתקופה בה נגותק.

לאחר שבועות מספר הפשיר הקרח על הנהר, הסביבה כולה הוצפה במים, אנחנו ישבנו כעל אי, מנותקים מישובי הסביבה.

האביב הגיע: השמש החמימה יבשה את המים; הסביבה כולה

התקשטה בשמלת אביב ירוקה ורעננה, מצויצת בשלל פרחים ונצנים. צפורים התעופפו כנגד החמה ברנה ובציוצים, נושאות במקוריהן קש, גבעולי עשב וגבשושיות אדמה, כדי לבנות קנן. עם התחדשות הטבע, קווינו אף אנו, כי יחלו חיים חדשים עבורנו, מחשבה, אשר עודדה את רוחנו ונתנה לנו כח להמשיך ולהאבק.

באחד הימים, שעה שישבנו בחוץ ובשלנו סיר בולבוסים, שמענו קולות רבים, לא הרחק מאתנו. עד שיכולנו לזהות קולות אנשים בדברם. נחרדנו, — מי הם הבאים? עד מהרה נראו שני אנשים חמושים, אשר צעדו לעברנו, הכרנו בהם פרטיזנים, ברכנו אותם ב: "זדראסטווויטה טוברישצ'י!" ("שלום חברים!") והזמנו אותם לסעוד לבם אתנו.

משנודע להם, כי אנחנו יהודים, המוצאים כאן מסתור מהגרמנים, ספרו לנו, כי הם פרטיזנים מהגדוד על־שם צ'קאלוב, אשר בין שורותיו לוחמים יהודים רבים, אשר בודאי ישמחו להפגש אתנו.

כעבור זמן קצר, הגיעו אלינו פרטיזנים יהודים — נשים וגברים; התנשקנו ובכינו משמחה, בהמיית לב הודינו לאלהים, על שנותרו עוד יהודים לפליטה, יתר־על־כן, יהודים זקופים, אשר תובעים דם הנרצחים וזורעים בין שורות האויב אש ומות. הם בקשו אותנו להצטרף אליהם, כדי להדריכם באלו כפרים אין גרמנים.

בשעות הלילה המאוחרות יצאנו אתם לדרך והגענו עד לדלטיץ'־זאהוריה. שם הצבנו זקיפים על הדרכים המובילות ללובז' ודלטיץ', והתחלנו "לנקר" את האכרים.

לקחנו מהם: פרות, חזירים, קמח, חטה, וכן חלק זעיר מהרכוש היהודי שנבזז: חליפות, בדים, שמלות וכיו"ב. העמסנו הכל על עשרים וחמש עגלות רתומות לסוסים. עם הנץ השחר הגענו למיקולאיבה. מאת האכרים שליד היער לא נלקח דבר, נהפוך הוא, הם קבלו חלק מהמצרכים שהבאנו.

מפקד גדוד הפרטיזנים על־שם צ'קאלוב נתן לנו מסמך, המאשר, כי התקבלנו לבין שורות הפרטיזנים. עלי ועל גיסי הוטלה משימה — אותה מלאנו באמונה: לברר היכן נמצאים גרמנים ומי מאכרי הסביבה משרת במשטרה. אחר־כך יצאנו עם קבוצת פרטיזנים לדלטיץ', שם תפסנו את

הגוי, אשר היה הראשון לבוזזים, בפוגרום על היהודים (לצערי איני זוכר את שמו), וכן את הסולטיס אלקסי שונקה. שניהם הוצאו להורג על ידינו ורכושם הוחרם.

החזית התקרבה לעבר אזורנו; על הדרכים התנהלה מנוסת בהלה של הגרמנים; הפרטיזנים חסמו דרכם וקצרו בהם קציר דמים וחורבן.

בתחילת יוני, 1944, שמענו הדי ירי רחוקים של תותחים. לאחר ימים מספר ברכנו בשמחה את הכח התוקף של הצבא הרוסי, אשר שחרר את אזורנו.

שוב היינו אנשים חופשים, רשאים היינו לנשום אויר מלוא ראותינו לאור היום... אך לאן נלך, הרי עדין מסוכן לקומץ יהודים, להתישב בין הגויים.

הגענו לאיביה, שם גויסתי לצבא הרוסי ונשלחתי ללידה. בלידה שוחררתי מהצבא ע״י חבר לנשק מגדוד הפרטיזנים, המהנדס בוסלוביץ׳, כדי לעבוד, כביכול, במחלקתו. מיד שבתי עם אשתי לדלטיץ׳ וחזרנו אל ביתנו. עבדתי ב״ראיפרומקומבינט״ של לובץ׳, בתפקידי היה להמציא חומר גלם וכלים. בתוקף תפקידי ערכתי נסיעות רבות ללידה, ברנוביץ׳, מינסק ועיירות רבות אחרות; בכל מקום שכן ההרס והחורבן, קהלות ישראל הושמדו, מאומה לא נותר מההווי היהודי ומחיי הרוח והתרבות שלהם. תחושה נוראה של שכול ויתמות אפפה אותנו, קשה היה לחיות בבית־קברות נורא זה. מיד כשהתאפשר הדבר, עזבנו את עיירתנו והגענו ללודז׳, אשר בפולין.

בפולין היה המצב קשה עוד יותר; שנאה עזה יקדה בלב הגויים, לשארית הפליטה של היהדות. גויים מוסתים פרעו ביהודים בקרקוב, קילץ וערים אחרות. הם עצרו רכבות, הוציאו הנוסעים היהודים והרגום במקום; האומה הפולנית שבעה נחת מרוצחים אלו ועזרה להם כמיטב יכולתה.

הבנתי, כי אין מקום מבטחים לעם ישראל, מלבד ארץ־ישראל. אך

אומות העולם עדין לא הסכימו, כי זכות יש ליהודי לחיות בארצו. דרך צ׳כיה, אוסטריה ואיטליה, בדרכים הקשות של ההעפלה יצאנו, כאלפי יהודים אחרים, אודים מוצלים מהתופת, לארץ־ישראל. אך זהו פרק אחר מתולדות עמנו, אשר יסופר בגווילי הגבורה של מלחמת העם עבור ארצו ומולדתו.

— — — — — — — — — — — — — — —

בתשעה־עשר לחודש מאי, 1946, שנה לאחר הנצחון על גרמניה הנאצית — הצוררת הגדולה ביותר של אומתנו משך כל הדורות, דרכתי על אדמת מולדתנו הנצחית — ארץ־ישראל.

לובטשער ש.ה. אין דייטשלאנד אויף אן אזכרה אין פערנוואלד.

שפרה סאַלאַמיאַנסקי

אין לובטשער געטא

זונטיק, 22־טער יוני, 1941:

א שיינער זוניקער טאָג הייַנט; הונדערטער פויערים קומען אויפן מאַרק, צו פאַרקויפן זייערע פּראָדוקטן און איינהאַנדלען וואָדקע, כמעט דאָס איינ־ציקע, וואָס מען באַקומט שטענדיק צו קויפן אין די מלוכה׳שע קראָמען.

פּלוצלינג נעמט אַלעמען אַרום א ציטער; די ראַדיאָ־הילכערס ברענגען די שרעקלעכע ידיעה, אז נאַצי־דייטש־לאַנד איז באַפאַלן דעם ראַטנפאַרבאַנד. מאָלאָטאָוו רעדט צום פאָלק: ער פאַר־זיכערט, אז דער שונא וועט באַזיגט ווערן, ווייל „אונדזער זאַך איז א גערעכטע!" א מחשבה פאַרגנבעט זיך אין מוח, צי קען מען זיך פאַרלאָזן אויף זיינע רייד? ... מיט געציילטע טעג צוריק, האָט דאָך די רעגירונג אָפּגעלייקנט די ענגלישע ידיעה, אז דייטשלאַנד קאָנצענטרירט מיליטער ביי די גרענעצן פון ראַטנפאַרבאַנד; אָפּגעלייקנט, פאַרוויגט מיט איר פּראָפּאַגאַנדע די באַפעלקערונג, און אפילו די אַרמיי איז ניט גענוג גרייט געווען; ווייזט אויס, אז דער צוטרוי צום נאַציִשן שותף איז געווען גרויס, די חתימה פון ריבענטראָפּן האָט באַרואיקט און געגעבן זיכערקייט. ווער זשע קען איצטער האָבן צוטרוי צו מאָלאָטאָווס ווערטער?

ס׳געדויערט ניט לאַנג און די מחשבות באַקומען אויך א זין; שוין אויפן צווייטן טאָג, אַנטלויפט די סאָוועטישע מאַכט פון שטעטל. דייטשע עראָפּלאַנען באָמבאַרדירן די גאַנצע געגנט. ס׳ברעכט אויס א בהלה; און מען ווייסט ניט וואָס צו טאָן. א קליינער טייל פון די יידן איז געלאָפן טיפער אין ווייסרוסלאַנד, אָבער די אַלטע פויליש־סאָוועטישע

גרענעץ איז געווען פארמאכט און מ׳האט פארלאנגט א ״פראפוסק״ (דורכלאז־פאפיר). ווען די גרענעץ איז געווארן פריי, ניט באוואכט, איז שוין געווען צו שפעט, אלץ איז שוין געווען באזעצט דורכן דייטש.

מיטוואך, דעם 25־טן יוני, באמבארדירן דייטשע עראפלאנען דאס שטעטל און רייסן אויףביידע בריקן. עטלעכע קריסטן ווערן דערהרגעט פון די שפליטערס. פיש־גאס, קאפושטשעווער־גאס און א טייל פון שלאס־גאס ווערן אפגעברענט; קיינער באדויערט ניט דעם פארברענטן פארמעגן, מען בעט גאט עס זאל כאטש ניט זיין ערגער.

מיט עטלעכע טעג שפעטער זיינען אויף מאטאציקלען געקומען צוויי דייטשן און פארזאמלט די קריסטלעכע באפעלקערונג. זיי האבן דערקלערט, אז די יידן זיינען הפקר און מען מעג צונעמען אלץ, וואס זיי באזיצן. קיין ספק האט מען די גויים ניט געדארפט העצן, זיי האבן לאנגע יארן געווארט אויף אזא געלעגנהייט. פרייטיק, בייטאג, האט זיך עס אנגעהויבן; דאס ערשטע זיינען זיי באפאלן די געוועזענע סוחרים און קרעמער: משה שלימאוויטש, כאשע־פייגל מענדעלעוויטש, ניסל זאלמאנסקי און אנדערע. נאכער האט מען זיך געלאזט פון שטוב צו שטוב; אזוי האבן זיי געווילדעוועט א גאנצע נאכט און אויך דעם גאנצן שבתדיקן טאג. אין די הייזער איז גארניט געבליבן; זיי האבן אויסגעגאסן די טשאלנטער און צוגענומען די טעפ, אפילו די יושקעס פון די קוימענס האבן זיי ארויסגעריסן. און וואס מ׳האט ניט געקענט מיטנעמען האט מען חרוב געמאכט. וועגן קעגנשטעלן זיך האט מען ניט געקענט אפילו חלומען, זיי זיינען אלע געווען באוואפנט מיט העק, נאהייקעס און שטעקענער. פאר דער קלענסטער באמערקונג, האבן זיי געשלאגן מכות־רצח. ס׳איז פשוט געווען א נס, וואס קיין מענטשלעכע קרבנות זיינען יענעם שבת ניט געווען.

מיר זיינען פארבליבן הויל און נאקעט, אן זאכן צום אנטאן, אן דאס נייטיקסטע פארן קיום. מ׳האט געגנייט זאכן פון אלטע זעק, אבי מיט עפעס צודעקן דעם קערפער. די יידן, וועלכע האבן פארויסגעזען דעם רויב, האבן באהאלטן א טייל פון פארמעגן ביי באקאנטע גויים, אבער צוריק פלעגן זיי באקומען נאר קלייניקייטן, און די גויים האבן

געבעטן דעם טויט פון די יידן, אבי די זאכן זאָלן בלייבן ביי זיי.

אין א שטיקל צייט ארום, האָט מען אלע יידן צונויפגערופן אויפן מארק. מ'האָט זיי אויסגעשטעלט לויט די משפחות און באפוילן צו טראָגן דעם געלן מגן־דוד; דערמיט האָט זיך עס דערווייל פארענדיקט.

אין איינעם א פרייטיק, איז געקומען אן אויטאָ מיט דייטשן און צוזאמען מיט דער לובטשער פּאָליציי, בראש מיטן צורר סיאָמא קאָמאָרניק, האָבן זיי זיך געלאָזט איבער די יידישע הייזער און ארויסגענומען 50 יונגע מענער, פון וועלכע איך געדענק נאָר אייניקע; יעקב סאָליץ, אברהם סאָליץ, יהודה בערעזינסקי, דוד מאָווּשאָוויטש, יואל באקשט, קלמן ראָזענבלום, ברוך גאָראָדיסקי, שלמה גאָראָדיסקי, בערע־הירשל גישין, דוד דער שוסטער און אנדערע. זיי האָבן דערקלערט, אז מען נעמט די מענטשן אויף ארבעט, אָבער אין א צייט ארום האָט מען זיך דערוווּסט, אז אלע זיינען דערשאָסן געוואָרן אין נאָוואָגרודעק, הינטער די קאָשארן. איבער די פופציק מענטשן, האָט מען אין דעם טאָג דערשאָסן אין שטעטל פיר יידן. דאָס זיינען געווען: שייע דזיענטשעלסקי, יעקב פּיקעלני, פּסח שקלוט און ישראל־איטשע מעסעלעוויטש.

דער פּאָליציי־שטאב האָט זיך געפונען אין הויז פון ריסיע יעדי־דאָוויטש. דאָרט פלעגן זיצן די פּאָליציאנטן — לובטשער שקצים — און איזדיעקעווען זיך איבער די יידן, וואָס פלעגן פארבייגיין. אזוי האָט מען אריינגעכאפּט אן אלטע פרוי, פעסיע־לאה פּינעס, געצוווּנגען זי צו ברענגען וואסער און ראַמען די צימערן. נאָכן פארענדיקן די ארבעט, האָט מען זי גוט צעשלאָגן און ארויסגעוואָרפן. נאָטע, חיים־שלמה'ס, דעם שניידער האָט מען אריינגענומען און געגעבן 25 שמיץ מיט א נאהאַיקע. ער איז נאָך דעם געלעגן א פּאָר חדשים קראנק מיט אייטערנדע ווונדן אויפן קערפּער. זיי פלעגן אויך כאַפּן יידן און שיקן ארבעטן אין וואלד. עלטערע מענטשן פלעגן זיי צווינגען צו לויפן און דערביי זינגען די "התקוה". אז מ'האָט דערלעבט צו זען זיי צוריק, איז די פרייד געווען גרויס.

ווען מ'האָט באשטימט דעם "יודענראט" געדענק איך ניט, אָבער

איך געדענק גוט זיין צוזאמענשטעל:

פרעזעס: יאנקל־חיים לייבאָוויטש. סעקרעטאר: חיים ברוק.

מיטגלידער: ישראל סאָלאָדוכא, דוד ווילנער, נחום סאנדלער, שלום זימאן, גרשון קאפושטשעווסקי און בערל יאנקעלעוויטש פון דעלאטיטש.

דאָס שטעטל איז צעטיילט געוואָרן אין ראיאָנען און יעדער ראיאָן האָט באקומען צוויי יידישע "פאָליציאנטן" ("אָרדנונגס־דינסט"). חיים ברוק האָט אויסגענוצט די בעסערע באציאונג צו אים מצד דער פאָליציי, אויף צו העלפן די לובטשער יידן. אגב האָט מען אים פארזיכערט (פאר־שטייט זיך, אז ס'איז געווען נאָר איינער פון זייערע פארפירערישע שקרים), אז אויב קיינער וועט ניט אנטלויפן אין וואלד, וועט די לובטשער יידן זיין בעסער ווי אין אלע אנדערע ערטער. פון די דערגאנגענע ידיעות האָבן מיר געוווסט, אז אין די ארומיקע שטעט און שטעטלעך זיינען פאָרגעקומען שחיטות און ביי אונדז איז דערווייל נאָך געווען רואיק. האָט מען טאקע געמיינט, אז זייערע צוזאָגן האָבן א ווערט און קיינער איז ניט אנטלאָפן אין וואלד, כאָטש ס'איז געווען זייער לייכט און פשוט, ממש מיטן האנט צו דערלאנגען.

א וואָך פאר חנוכה איז אָנגעקומען די ידיעה, אז אין נאָוואָגרודעק איז פאָרגעקומען א גרויסע שחיטה. אויך צוויי לובטשער יידן זיינען געווען צווישן די קרבנות: קושע סאָלץ און אָרע בערעזינסקי. פונקט ערב חנוכה, איז אָנגעקומען אין לובטש א באפעל, אָפצושיקן א גרופע יונגע מענטשן אין דוואָרעצער ארבעטס־לאגער. די פאָליציי האָט אייפעריק דורכגעפירט דעם באפעל. מ'האָט אָפגעריסן מענער פון זייערע פרויען, קינדער פון עלטערן, צווישן זיי א סך מינדעריאָריקע; הונגעריקע און אָפגעריסענע האָט מען זיי צופוס געטריבן ביז דוואָרעץ. ס'האָט זיי באגלייט א יאָמערלעכער געוויין פון די פארבליבענע משפחות און דאָס שרייען און שלאָגן פון די צווייפיסיקע הינט. דורכגייענדיק נאָוואָגרודעק איז ווידער אויסגעבראָכן א יללה, ווען מ'האָט זיך צונויפגעטראָפן מיט די פאריתומטע רעשטלעך פון די דאָרטיקע יידן.

דער לובטשער "יודענראט" האָט באקומען צוגעטיילט א פערד מיט א וואָגן און האָט געמוזט באזאָרגן מיט עסן די לובטשער יידן אין

דוואָרעצער לאגער. מיין טאטע, שלום לייבאָוויטש, איז באשטימט געוואָרן צו זיין דער בעל־עגלה. יעדע נסיעה זיינע קיין דוואָרעץ, איז געווען פארבונדן מיט גרויסע סכנות און מיר פלעגן זיך פילן גליקלעך, ווען ער איז געקומען אהיים בשלום.

אין איינעם א פרימאָרגן איז געוואָרן א בהלה: די דייטשן האָבן ארומגערינגלט דאָס שטעטל און גייען פון שטוב צו שטוב. פרומע יידן האָבן אונטער די קליידער אָנגעטאָן די טליתים, געזאָגט וידוי און געוואַרט ביז מען וועט זיי נעמען צום טויט. שווער צו פארשטיין, וואָס זיי האָבן דעם טאָג געזוכט. זיי האָבן קיינעם גאָרניט געטאָן און ס׳האָט זיך פאר־ ענדיקט נאָר מיט שרעק.

פורים, 1942, איז געקומען א באפעל צו אויפשטעלן א געטאָ און במשך א וואָך צייט זאָלן אלע יידן שוין זיין דאָרט פארשפארט.

אויך די יידן פון די ארומיקע דערפער, האָט מען אריינגעטריבן אין לובטשער געטאָ. אין די גרעסערע הייזער האָט מען אריינגעזעצט עטלעכע משפחות און ס׳איז געווען זייער ענג, טומלדיק און שמוציק. דאקעגן איז געווען א סך בעסער אין די קליינע הייזקעס, ווינציקער מענטשן און רואיקער.

יעדן אינדערפרי פלעגן די יידן קומען צום געטאָ־טויער און פון דאָרט פלעגט מען זיי נעמען צו דער ארבעט. פון צייט צו צייט פלעגן זיי אריינכאפן יידן און באפוילן צו קושן סטאַלינס פאָרטרעט. האָט מען ניט געפאָלגט זייער באפעל, האָט מען געשלאָגן אָן רחמנות, און ווער ס׳האָט יאָ געפאָלגט פלעגן זיי שרייען, אז ער איז א קאָמוניסט, האָט ליב סטאַלינען און זיי פלעגן שלאָגן מכות־רצח. אזעלכע קרבנות זיינען געווען פייוול יעדידאָוויטש, ברוך־מרדכי יאנקעלעוויטש און אנדערע.

נאָכן אויפשטעלן די געטאָ, האָט זיך באזעצט אין לובטש דער אָרטס־קאָמענדאנט, א ווילדער סאדיסט און אכזר. ער האָט געפאָדערט צוויי יידן, א מאן און א פרוי, צו ראַמען זיין וווינונג. דער ״יודענראַט״ האָט אהין געשיקט העניע זאכארעוויטש (אשרס טאָכטער) און כאַנע (חנן) קאגאַן, דעם זון פון דעלאטיטשער שוחט. גיין אהין ארבעטן איז

געוועזן א פּיין און א שרעק, אָבער קיין ברירה האָט מען ניט געהאַט. איינמאָל האָט ער באַפוילן העניעך זיך אויסטאָן און טאַנצן פאַר אים א נאַקעטע. ווען ער פלעגט גיין אין באָד, וואָס האָט זיך געפונען ביים געטאָ־צוים, פלעגט ער מיט א שפּאַקטיוו קוקן, צי עס זיינען פאַראַן א סך קינדער אין געטאָ.

אין דער געביידע פון דער געוועזענער "תרבות"־שול, האָבן געוווינט אַלע יידישע דאָקטוירים פון לובּטש און אומגעגנט. איין טאָג, גאַנץ פרי, איז דער אָרטס־קאָמענדאַנט אריין אין בניין און דערזען, אז די דאָקטוי־רים דעקן זיך צו מיט גוטע קאָלדרעס. ער האָט ארויסגערופן חיים ברוקן און געפאָדערט פון אים צוויי קאָלדרעס. חיים ברוק האָט דערקלערט, אז ער קען אים דאָס ניט באַזאָרגן.

אויפן אנדערן טאָג איז דער קאָמענדאַנט געקומען אין "יודענראַט" און א זאָג געטאָן צו ברוקן:

"קום ברוק, יעצט וועל איך דיר געבן א צודעק".

ער האָט א שלעפּ געטאָן חיימען פאַרן אָרעם און באַפוילן גיין מיט אים איבערן געטאָ, אויף א "סאַניטאַרער אינספּעקציע". אויף איינעם א גאָרטן, ניט ווייט פון חיים־מאיר יעדידאָוויטשעס שטוב, איז געוועזן אַן אָקאָפּע, נאָך פון דער ערשטער וועלט־מלחמה. ווי באַוווסט איז אין די לובּטשער הייזער ניט געוועזן קיין וואַסער־לייטונג און אויך ניט קיין קלאָזעטן, האָט מען געמוזט טאָן די נאַטירלעכע באַדערפעגישן אויף די גערטנער און די אָקאָפּע איז געוועזן פּאַסיק פאַר דעם צוועק. דער אָרטס־קאָמענדאַנט האָט געפונען דאָס אָרט און באַפוילן ארויסרופן די צוויי פּאָליציאַנטן פון דעם ראַיאָן, איטשע ראָזענבלום (מישקע בעזפּאַלעצעס זון) און אברהם האַלפּערשטיין (נפתליס זון). ביז זיי זיינען געקומען האָט ער דערשאָסן חיים ברוקן און נאָכער אויך זייביידן. אויסער די משפחות האָט מען קיינעם ניט ארויסגעלאָזט צו דער לויה, וועלכע איז פאָרגעקומען אינעם זעלבן טאָג. דער טרויער אין געטאָ איז געוועזן גרויס, ס׳איז געפאַלן חיים ברוק, אונדזער איינציקער באַשיצער, די קרוין פון די לובּטשער יידן. די דאָקטוירים אין געטאָ האָבן צוגעזאָגט צו שטיצן געניען מיט די קינדער און זיי האָבן זייער צוזאָג דערפילט.

קורץ נאָך חיימס טויט, איז אָנגעקומען א באפעל איבערצופירן אלע ארבעט־פּייאיקע מענטשן קיין וואָראָביעוויטש. אין געטאָ דארפן בלייבן נאָר די אלטע לייט, קינדער און קראַנקע. אן אנדער גרופּע פון הונדערט יונגע מענער האָט מען אריבערגעפירט קיין נאָוואָגרודעק; א פּאָר טעג שפּעטער האָט מען זיי דערלויבט ברענגען אהין די פרויען מיט די קינדער. אויך אונדזער משפּחה איז אריבערגעפירט געוואָרן קיין נאָוואָגרודעק.

— — — — — — — — — — — — -

כ׳וויל נאָך צוגעבן אייניקע פּרטים וועגן לעבן אין לובטשער געטאָ, וועלכע זיינען געבליבן איינגעקריצט אין מיין זכרון:

די בתי־מדרשים זיינען געווען באזעצט מיט די יידן פון ניישטאָט (נעגנייעוויטש), דעלאטיטש און די ארומיקע דערפער, אזוי ארום האָט מען דאָרט אויפגעהערט צו דאווענען. מיין טאטע האָט גענומען א ספר־תורה צו אונדז אין שטוב און די ארומיקע שכנים פלעגן קומען צו אונדז דאווענען; אויך דער דעלאטיטשער רב, רבי יעקב באקשט, האָט ביי אונדז געדאווענט. שמחת־תורה, 1941, איז צו אונדז געקומען דאווענען ר׳ שלום זימאן. ער איז געווען א גוטער בעל־תפילה און האָט געדאווענט ביים עמוד. ווען ס׳איז געקומען צו די הקפות, האָט מען זיך געדרייט ארום טיש און מ׳האָט זיך אביסל פריילעך געמאכט. די ווייבער זיינען געשטאנען און געוויינט. שלום זימאן האָט זיך אָנגערופן צו די ווייבער:

״ווייבער, וויינט ניט! איך האָב פאראיאָרן געדאווענט און געזונגען און מיר האָבן דערלעבט הייינטיקס יאָר. איך דאווען און איך זינג ווידער און מיר וועלן דערלעבן צו דאווענען אויך איבעראיאָר״.

נעבן לובטשער אפּטייק איז געווען א סקלאד פון זעק. ווען מ׳איז נאָך דער רויבעריי געבליבן נאקעט און באָרוועס, האָט מען געעפנט דעם סקלאד און צעטיילט די זעק. דערפון האָט מען גענייט קליידער. ראובן מאָוושאָוויטש (דער בעקער) פלעגט אויסארבעטן הילצערנע שיך. קיין געלט צו באצאָלן איז ניט געווען, פלעגט מען אים צאָלן מיט טאלאָנען אויף ברויט. מיר פלעגן באקומען גאנצע 120 גראם ברויט א טאָג פאר יעדן מענטש, פון דעם האָט מען נאָך געדארפט שפּאָרן אויף די שיך.

די יידן אין געטאָ זיינען געוואָרן זייער פרום; קיין איין פרוי איז ניט געגאנגען אָן א טיכל אויפן קאָפּ. צוויי מאָל א וואָך פלעגט מען פאסטן, אפילו קינדער פון צען יאָר האָבן שוין געפאסט. די קלענערע קינדער האָט מען געלערנט דאווענען און די גרעסערע אויך חומש מיט תנ"ך. די טיפע אמונה אין גאָט האָט איינגעהאלטן דעם גייסט און געגעבן כוחות איבערצוטראָגן אלע פורעניותן. לײדער איז פון הימל קיין ישועה ניט געקומען. און ווען דער צורר איז געפאלן איז שוין ניט געבליבן קיינער פון די, וועלכע האָבן געגלויבט, געהאָפט און געוואַרט אויפן דאָזיקן טאָג.

ע"י מצבת הזכרון במרתף השואה בירושלים.

ישראל יאנקעלעוויטש

ראש־השנה אין וואלד

איך האָב זיך געפונען אין נאָווארעדקער געטאָ, אין וועלכן ס׳האָבן געוווינט די רעשטלעך יידן פון דער ערשטער שחיטה, וועלכע איז דורכגעפירט געוואָרן אין דעצעמבער, 1941.

אין יולי, 1942, האָט מען גענומען טרייבן די יידן פון די ארומיקע שטעטלעך: קארעליטש, מיר, איוועניעץ, זשעטל און אנדערע. די היטלעריסטן האָבן צונויפגעטריבן אָט די רעשטלעך אויסגעמאטערטע, אויסגעהונגערטע יידן, וועלכע האָבן זיך קוים געהאלטן אויף זייערע פיס, אין אונדזער געטאָ, וואָס איז אזוי אויך ענג געווען פאר די איינוווינער פון געטאָ. ס׳איז אָבער ארויסגעגעבן געוואָרן א באפעל פון געסטאפּאָ־שעף, אז במשך פון א שעה מוזן אלע זיין באזארגט מיט וווינונגען, און די וועלכע וועלן זיך געפינען אין גאס וועלן דערשאָסן ווערן.

ס׳איז געוואָרן א מהומה אין געטאָ, א שרעק איז אלעמען באפאלן; און יידן, בני רחמנים, די תושבים פון געטאָ, האָבן זיך גענומען איינטיילן מיט די געקומענע ברידער, ווען מען האָט אין שטוב ארייגענומען און ווען אויף די בוידעמער, שייערן, קעלערן, ביז מען האָט אלעמען איינגעאָרדנט. פארנאכט איז געקומען א גרופּע שיכורע, צעיושעטע היטלעריסטן אויף אן אינספּעקציע און אז זיי האָבן געפונען אלץ אין אָרדענונג, האָבן זיי זיך אָפּגערופן צום פּרעזעס פון ״יודענראט״:

— איר האָט געזאָגט, אז ס׳איז ענג, ס׳איז ניטאָ קיין פּלאץ, אָבער דאָך האָט איר אייערע יידן איינגעאָרדנט. אָבער זאָרגט ניט, יודען, אין דער צוקונפט וועלן מיר, די געסטאפּאָ, שוין וויסן ווי אייך צו באזאָרגן מיט מער וווינונגען. און זיי זיינען אָפּגעפאָרן.

ווען די יידן האָבן זיך דערוווּסט, וואָס די היטלעריסטן האָבן געזאָגט, האָבן שוין אלע פארשטאנען, אז עס הענגט א שווערער וואָלקן איבער דער געטאָ, עפּעס וועט אין דער נאָענטסטער צייט פּאָרקומען שרעקלעכעס. אזוי איז טאקע געשען:

צוויי וואָכן שפּעטער איז פאָרגעקומען די צווייטע שחיטה אין דער געטאָ. עס זיינען אויף א בעסטיאַלישן אופן אומגעבראַכט געוואָרן, זעקס טויזנט, פינף הונדערט יידן אין שרעקלעכע פּייניקונגען. מען האָט די יידן אויסגעלייגט מיטן פּנים אַראָפּ אין די גאַסן און צעיושעטע היטלע־ריסטן, פלעגן צופאָרן מיט לאַסט־אויטאָס, זיי אָנפּאַקן מיט יידן: פרויען, מענער און קינדערלעך, וועלכע האָבן געקוקט מיט צעשראָקענע אייגעלעך; זיי האָבן געוואָלט לעבן, אָבער די בלוט־דורשטיקע מערדערס האָבן אַלעמען פאַרשניטן.

איך בין געווען צווישן די גליקלעכע, וואָס זיינען לעבן געבליבן. קורץ נאָכדעם האָבן מיר זיך אָרגאַניזירט און אנטלאָפן אין וואַלד, כאָטש ס׳איז נאָך געבליבן א צאָל יידן אין געטאָ, אָבער מיר האָבן שוין געזען, אז די מערדער וועלן אַלעמען אויסשעכטן.

אין וואַלד זיינען מיר געווען א קליינע גרופּע יידן. ס׳איז געווען פאַר ראש־השנה. צווישן אונדז האָט זיך געפונען אַן עלטערער ייד, ר׳ אלטער טיקטין, פון ביאַליסטאָק. האָט ער זיך אָפּגערופן:

— קינדער, איך האָב דעם צווייטן טאָג ראש־השנה יאָרצייט און איך האָב נאָך קיינמאָל ניט פאַרפעלט קיין יאָרצייט, ס׳איז ראש־השנה, מיר לעבן דאָך און זיינען יידן, על כן, צו להכעיס היטלערן, וועלן מיר מאַכן א מנין און דאַווענען היינטיקן ראש־השנה.

אַלע האָבן מסכים געווען, אָבער ווו נעמט מען מחזורים און סידורים? האָב איך, מיט נאָך איינעם, זיך אונטערגענומען צו גיין אין געטאָ און ברענגען מחזורים. ביינאַכט זיינען מיר אוועק אין שטאָט און אינדערפרי, ווען די מענטשן פון געטאָ זיינען געגאַנגען ברענגען וואַסער אויסער דער געטאָ, האָבן מיר זיך אויסגעמישט צווישן זיי און אַזוי־אַרום זיינען מיר אריין אין געטאָ. מיר האָבן זיך איינגעשאַפט מחזורים און מיטנעמענדיק מיט זיך נאָך א גרופּע יידן, האָבן מיר ביינאַכט זיך אַרויסגעגנבעט פון געטאָ; מיטן טאָג צו גלייך זיינען מיר אָנגעקומען אין וואַלד און איבער־געגעבן ר׳ אלטערן די מחזורים.

ר׳ אלטער האָט זיך געשטעלט ביי א בוים דאַווענען, דעם ערשטן טאָג

ראש־השנה; ווען ער איז געקומען צום ״ונתנה־תוקף״, האָט ער זייער שטארק געוויינט, ביים ״מי בחרב, ברעב, בצמא״, האָט ער אויסגעשריען ניט מיט זיינע כוחות, אז מיר יידן, וואָס זיינען אריינגעפאלן אין היטלערס הענט, זאָלן שוין זיין די לעצטע קרבנות פאַרן יידישן פאָלק, און ער איז אוועקגעפאלן און געחלשט. מיר האָבן אים קוים דערמינטערט.

א צייט שפּעטער איז געווען אן איבערפאל פון די דייטשן אויף אונדזער לאגער, בעת וועלכן ר׳ אלטער איז אומגעקומען.

— — — — — — — — — — — — —

היינט בין איך א מענטש מיט לייטן גלייך.

איך בין אן אמעריקאנער בירגער און האָב זיך ניט וואָס צו באקלאָגן. אָבער נאָך היינט פיל איך יענעם ראש־השנה אין וואלד און ס׳ווילט זיך מיר אויסשרייען:

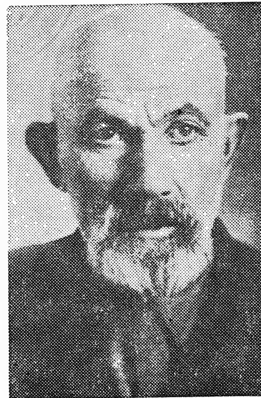
— ברידער יידן, ״זכור את עמלק !״.

ביום הזכרון הכ״ה לקדושי לובץ׳ ודלטיץ׳.

שלום לייבאָוויטש

א פּאַרטיזאַנער אויף די עלטערע יאָרן

א פּאָר טעג נאָכן אויסברוך פון דער סאָוועטיש־דייטשער מלחמה, אין יוני, 1941, זיינען אין שטעטל געקומען עטלעכע דייטשן. זיי האָבן צוזאמענגערופן די אָרטיקע גויים און דערלויבט צו ראַבירן דעם יידישן פאַרמעגן. פאַרשטייט זיך, אז די גויים האָט מען קיין סך ניט געדאַרפט בעטן; זיי האָבן דריי טעג אָן אויפהער גערויבט, וואָס ס'האָט זיך נאָר געלאָזט. דערביי האָבן זיי אונדז אָנגעזאָגט די גוטע בשורה, אז סיי ווי וועט מען די יידן בקרוב אויסראָטן און ס'וועט פון אונדז קיין זכר ניט בלייבן. באַזונדערס האָבן זיך אויסגעצייכנט ביים רויבן אונדזער האַב און גוטס, אליאַשא אלעשקעס, ארקאַדי — דער "באָלשעוויק" און סיאָמא קאָמאַרניק.

דאָך האָבן זיך געפונען איניקע קריסטן, וועלכע האָבן זיך איינגעשטעלט פאַר אונדז און ניט געלאָזט ראַבירן. זאָלן דאָ דערמאָנט ווערן וואַנקע, — דער הייכער, און די קאָמאַראָווסקיס, וועלכע האָבן געוווינט אויף א כוטאָר ביי דעלאַטיטש. די דאָזיקע ערלעכע מענטשן זיינען געווען דער איינציקער ליכט־שטראַל אינעם חושך, וואָס האָט זיך אין יענע טעג אראָפּגעלאָזט אויף דער וועלט.

די דייטשן האָבן אויפגעשטעלט אין שטעטל זייער קאָמענדאַנטור און די פּאָליציי. גלייכצייטיק האָבן זיי נאָמינירט א "יודענראַט". זיי האָבן אויך אריינגעטריבן אלע יידן אין געטאָ, וואָס האָט זיך געפונען אויפן קליינעם שטח פונעם געוועזענעם פערד־מאַרק און שולהויף, סך־הכל א דרייסיק הייזער.

זיי האָבן אויך פאַרבאָטן צו אַריינפירן שפּייז אין געטאָ און צוגעטיילט נאָר 120 גראַם ברויט א טאָג פּאַר א מענטשן. ס׳האָט זיך אָנגעהויבן די שרעקלעכע תקופה פון אונדזערע ליידן און דער אָנהייב פונעם סוף.

אין איינעם א טאָג האָט מען צוגענומען 150 לובטשער יידן און אַוועקגעשיקט זיי אויף קאַטאָרזשנער אַרבעט אין דוואָרעץ, א קליין שטע־טעלע, 6 קילאָמעטער פון נאָוואָיעלניע. קיין איינער פון זיי איז שוין צוריק ניט געקומען.

מען האָט אונדז אַלעמען באַשעפטיקט ביי פאַרשיידענע אַרבעטן אין דער אַרומיקער געגנט.

אין איינעם א טאָג, ליידער געדענק איך ניט די גענויע דאַטע, האָט מען פאַרשפּאַרט א פּאָר הונדערט יידן אין א שייער ביי שטשערבען אין וואָראָביעוויטש און אים אונטערגעצונדן. די יעניקע, וועלכע האָבן זיך געראַטעוועט פון די פלאַמען, זיינען דערשאָסן געוואָרן ביים אַנטלויפן.

אויך אין וואָינאָווע האָט מען דערשאָסן עטלעכע הונדערט יידן. אין דעם אויך אייזיקאָוויצקי, דער אַפּטייקער, מיט זיין פאַראַליזירטער פרוי; ער האָט זי געטראָגן אויף די הענט פון שטעטל ביזן גרוב.

24 טעג אין חודש אָב, תש״ב, זיינען פאָרגעקומען אין לובטש און נאָוואָרעדאָק די לעצטע שחיטות, בעת וועלכע עס זיינען אומגעקומען אַלע יידן און נאָר יחידים האָבן זיך געראַטעוועט.

זייענדיק אין לובטשער געטאָ פלעגט מען ביי מיר אין צימער דאַוונען אין די שבתים און אויך לערנען תורה. צווישן די מתפללים זיינען געווען ר׳ יעקב באַקשט און ר׳ יצחק אַראָנאָווסקי.

איינמאָל זיינען די דייטשן געקומען אין ״יודענראַט״ און געפאָדערט א פערד מיט א וואָגן, צו פאָרן אויף יאַגד אין די אַרומיקע וועלדער. חיים ברוק האָט מיך געשיקט רופן און געהייסן פאָרן מיט די דייטשן. לכתחילה, האָבן מיך די דייטשן אָנגענומען פאַר א קריסט און כ׳האָב זיי געבראַכט קיין בודע. ווען זיי האָבן זיך אָבער דערוווּסט, אַז כ׳בין א ייד האָבן זיי א זאָג געטאָן צו מיר: ״שייסיודע, דו גייסט יעצט קאַפּוט״ און אויפגעהייבן די ביקס צום שיסן. צו מיין גרויסן מזל, האָט דאָס דערזען

א באקאנטער פויער און ער האָט אָנגעהויבן זיך בעטן, אז זיי זאָלן מיך שענקען דאָס לעבן. ווייל זיי זיינען, אין יענעם מאָמענט, געווען גוט געשטימט, האָבן זיי א מאך געטאָן מיטן האנט, ווי איינער זאָגט, ״ער וועט פון אונדזערע הענט סייווי ניט אנטלויפן״. אזוי־ארום בין איך דעמאָלט ניצול געוואָרן פון טויט. זיי האָבן אויך באפוילן, אז כ׳זאָל פירן ברויט פאר די מענטשן אין דוואָרעץ.

אין דוואָרעץ האָט זיך געפונען דוד־איטשעס טאָכטער, יהודית לייבאָוויטש. ס׳איז איר געלונגען צו אנטלויפן פון דאָרט און קומען צו איר מאמען אין לאגער ביי וואראָביעוויטש. עמיצער האָט דאָס צוגעטראָגן די דייטשן, האָבן זיי איר געכאפט און דערשאָסן, צוזאמען מיט איר מוטער, לאה לייבאוויטש, הי״ד.

זיי האָבן אָבער אויך באשלאָסן אָנצושרעקן די אנדערע פון אנטלויפן און פארן זעלבן ״חטא״ אויך דערשאָסן לייבע־פייוולען, מיט זיין איידעם, אלטער קאבאקן, כאשקען און גרוניען. זיי זיינען דאָס געווען די ערשטע יידישע קרבנות אין וואראָביעוויטש. ווען מען האָט די לובטשער יידן געטריבן קיין וואראָביעוויטש, איז מיין אלטע שטיפמוטער,ביילע־פייגע, אָפגעשטאנען אין וועג, האָט מען זי דערשאָסן אויפן מיטן וועג.

בעת דער שחיטה זיינען פיר בחורים אנטלאָפן פון געטאָ אין דאָרף באסיען ביי נאָווארעדאָק, וו ס׳האָבן זיך געפונען נאָך יידן. זיי זיינען אריינגעקומען צו א פויער און געבעטן לייען אן עמער. דער פויער איז אוועק אין דער פאָליציי און זיי אויסגעגעבן. די דייטשן האָבן זיי אוועק־געפירט אין דער פאָליציי און דאָרט האָט מען זיי געשלאָגן ביז צום טויט.

מיין זון שמחה, האָט התונה געהאט אין נאָווארעדאָק, זיינען מיר פאר דער לעצטער שחיטה אריבער צו אים, אין נאָווארעדקער געטאָ. דאָרט, טאקע, זיינען אומגעקומען מיין פרוי מיטן זון און צוויי טעכטער, הי״ד.

פון נאָווארעדקער געטאָ פלעגן מיר, א גרופע פון 12 יידן, גיין יעדן טאָג ארבעטן אין באסיען. איינמאָל איז איינעם פון דער גרופע געלונגען

צו קויפן א ביסל מעל ביי א פּויער. אויפן וועג האָבן אונדז אָפּגעשטעלט די דייטשן און רעווידירט. זיי האָבן צוגענומען דאָס מעל, פאַרשריבן די נעמען און אוועק. אויפן אנדערן טאָג איז מען געקומען אין געטאָ אונדז זוכן צום דערשיסן. מיר האָבן אָבער געהאט אָנגעגעבן פאַלשע נעמען און דאָס האָט אונדז געראַטעוועט.

צו אליקום האלפּערין זיינען אריינגעקומען קאַליאַ קאַמאַרניק און פּעטריק בעדון און אים מיטגענומען אין דער קאָמענדאַנטור. דאָרט האָבן זיי אים באַפוילן צו קושן דאָס בילד פון סטאַלינען. ווען ער האָט אויס־געפירט זייער באַפעל, האָבן זיי אים געשלאָגן מיט א ווילדער סאַדיסטישער הנאה. נאכער האָבן זיי באַפוילן, אז ער זאָל בילן ווי א הונט, און ער האָט זיי געמוזט פאָלגן. זיי האָבן אים געשלאָגן אזוי לאַנג, ביז ער איז געבליבן ליגן אָן באַוווסטזיין. אין אזא מצב האָבן זיי אים אריינגעוואָרפן צוריק אין געטאָ. מיר האָבן אים געוויקלט אין נאַסע ליילעכער און געקילט זיינע בראַנדיקע ווונדן. נאָך דריי טעג האָט מען אים געטריבן צו דער ארבעט, כאָטש ער האָט נאָך ניט געקענט שטיין אויף זיינע פיס. אגב איז כדאי צו באַמערקן, אז פּעטריק בעדון איז נאָך דער מלחמה געכאַפּט און געמשפּט געוואָרן אין רוסלאַנד.

נאָך דער שחיטה אין נאָוואָרעדאָק, האָבן די דייטשן קאָנצענטרירט די געבליבענע יידן אין געטאָ אויף פּערעסיקע. איך האָב זיך צוזאַמענ־גערעדט מיט א גרופּע יידן וועגן אנטלויפן, כל־זמן ס׳איז נאָך ניט צו שפּעט.

איך האָב בייטאָג אָפּגעריסן עטלעכע ברעטער פון פּלויט, אז מיר זאָלן ביינאכט ניט דארפן מאכן קיין גערויש, און געלאָזט זיי שטיין, אז מען זאָל ניט דערקענען. שפּעט אין אָוונט זיינען מיר, איינער נאָכן אנדערן, ארויס דורך דער צוגעגרייטער עפענונג און זיך געלאָזט לויפן. אויפן וועג האָט אונדז באַגעגנט א גוי, וועלכער האָט תיכף אַלאַרמירט די דייטשן. באַלד טאַקע האָט מען אויף אונדז געעפנט א שיסעריי. מיר זיינען געפאַלן צו דער ערד און געבליבן ליגן אומבאַוועגלעך א לענגערע צייט. ווען ס׳איז שטיל געוואָרן האָבן מיר זיך ווייטער געלאָזט לויפן, אָנגעקומען ביז צו די קאַשארן און פון דאָרט אוועק אין פאַרשיידענע דערפער.

על קבר הקדושים בליטובקה ע"י נובוגרודק, שני משמאל יושב ר' שלום לייבוביץ'

אונדזער גרופּע איז דערגאַנגען ביז ווערעסקאָווע, ניט ווייט פון דעלאַטיטש. דאָרט האָבן מיר זיך איבערן טאָג באַהאַלטן אויף א פעלד. ווען ס׳איז צוגעפאַלן די נאַכט און מיר האָבן פארשטאַנען, אז די פויערים שלאָפן שוין, זיינען מיר אוועק קיין דעלאַטיטש, מיט דער כוונה אריבער־צוגיין דעם ניעמאַן און דערגיין צו די כוטאָרן אין דערנעבנדיקן וואַלד.

ווי נאָר מיר האָבן געשטעלט די ערשטע טריט, אויפן דעלאַטיטשער בריק, האָבן מיר דערהערט פון מיטן בריק א געשריי פון א דייטשן וואַכמאַן: ״האַלט! שטיין בלייבן!״. צום גליק איז די נאַכט געווען זייער א פינצטערע און מיר האָבן באַוויזן צו פארשווינדן פון בריק, נאָך איידער דער דייטש האָט אונדז באַמערקט. צו בלייבן אויף אן אָרט איז געווען געפערלעך, האָבן מיר זיך געלאָזט גיין מיטן ברעג טייך, אפשר וועט זיך מאַכן א וועלכע ס׳איז געלעגנהייט צו אריבערגיין דעם ניעמאַן. און ווי מען וואָלט פאַר אונדז געזאָרגט פון הימל, אז מיר זאָלן זיך ראַטעווען, האָבן מיר געפונען ביים ברעג א לאָדקע, ממש ווי צוגעגרייט פאַר אונדז. איינציקווייז האָב איך אַלעמען אריבערגעפירט אויפן רעכטן ברעג פון ניעמאַן און נאָך די זעלבע נאַכט זיינען מיר דערגאַנגען צום וואַלד.

ס׳איז אראָפּ א קאַלטער שנייאיקער רעגן, וואָס האָט דורכגעווייקט אונדזערע קליידער ביזן לייב. מיר זיינען געווען הונגעריק, אויסגעמאַטערט פון גיין און די נאַסע קערפּערס האָבן געציטערט פון קעלט. מיר האָבן געמוזט, וואָס גיכער קריגן עפּעס צום שטילן דעם הונגער. ניט אָן שרעק האָב איך באַשלאָסן אריינגיין צו פאַרבאַטקען און בעטן אַביסל שפּייז. ער האָט מיך אויפגענומען גאַנץ מענטשלעך, געגעבן א שטיק ברויט מיט מילך און מיר האָבן דערמיט אָפּגעכאַפּט דאָס האַרץ.

פון פאַרבאַטקען זיינען מיר אוועק צו קאַמאַראָווסקין אויפן כוטאָר. ער האָט אונדז אויפגענומען זייער גוט, געגעבן צו עסן און טרינקען, אָבער אויסבאַהאַלטן ביי זיך צוועלף מענטשן האָט ער ניט געקענט. וואָס זשע טוט מען ווייטער? ... גייען מיר צוריק אין וואַלד. דערווייל האָט

אונדז באמערקט א פויער, וועלכער האָט אונדז אָנגענומען פאר פארטי־זאנער איז ער אוועק און געמאָלדן, אז פארטיזאנער זיינען באפאלן קאַמאראָווסקין. צום גליק איז ארויס די זון, וועלכע האָט אויסגעטריקנט דעם גראָז און פארווישט אונדזערע שפורן.

מיר האָבן זיך געלאָזט צו קלוטשיסט און געהאט בדעה אויפצושטעלן דאָרט א זעמליאנקע, אָבער מיר האָבן דאָרט געפונען פרישע שפורן פון וואלדהעקער, זיינען מיר אוועק קיין קראסנאָ־האָרקא, ווו מיר האָבן זיך צוגעזעצט אָפרוען. דער מאָגן האָט אָבער געפאָדערט דאָס זייניקע, זיינען עטלעכע מענטשן אוועק צוריק צו פארבאָטקען און געבעטן ביי אים נאָך שפייז. ער האָט אונדז געגעבן א טאָרבע מעל, א דריי פוד קארטאָפל מיט אן עמער צום קאָכן און מיט דעם פארמעגן האָבן מיר זיך געלאָזט גיין צו אונדזערע מענטשן.

אָפגעגעסן צו דער זעט, האָבן מיר באַשלאָסן זיך צעטיילן אויף צוויי גרופעס. מיט מיר איז געבליבן א גרופע פון זיבן מענטשן, אין דעם אויך מיינע קינדער. מיר האָבן אויסגערעכנט, אז צוויי קלענערע גרופעס וועלן זיך לייכטער אן עצה געבן און וועלן זיך אזוי ניט ווארפן אין די אויגן פון די פויערים.

נאָך א צען טעג וואנדערן איבערן וואלד, האָבן מיר זיך דער־נעענטערט צו באקשט. דאָרט האָב איך צופעליק געטראָפן א באקאנטן גוי, ביי וועלכן כ׳האָב געקראָגן א שטיקל ברויט פאר שפרה׳ן, וועלכע איז געוואָרן זייער שוואך און ניט געהאט מער קיין כוחות צו גיין. דער זעלבער גוי האָט אונדז געהאָלפן קומען צו אנדערע פויערים אין דער געגנט פון פאָטאשניע, ביי וועלכע מיר האָבן געקראָגן ברויט און אנדערע שפייזן. ער האָט אונדז אויך געבראכט א ביקס מיט 85 קוילן, פאר וועלכע כ׳האָב אים געגעבן א פאָר לעדערנע זוילן.

אויפן אנדערן טאָג האָט אונדז דער זעלבער גוי געבראכט ברויט מיט פוטער. דאָס האָט ביי אונדז ארויסגערופן א פארדאכט, אפשר וויל ער אונדז ארויסגעבן צו די דייטשן, וועלכע האָבן געצאָלט 50 מארק און א קילאָ צוקער פאר יעדן ארויסגעגעבענעם ייד? מיר האָבן אָנגעהויבן זיך אויסבאהאלטן פונעם דאָזיקן גוטן מענטש, אָבער ער האָט אונדז

שטענדיק געפונען, געבראכט שפייז און דערמוטיקט מיט גוטע ווערטער.

מיר האָבן אויסגעבויט אין וואלד א זעמליאנקע און זיך דאָרט באזעצט. אויך האָבן מיר געפונען א גרוב מיט קארטאָפל און ביסלעכווייז אריבערגעטראָגן זיי צו זיך אין זעמליאנקע. איך פלעג באזוכן די ארומיקע פויערים און קריגן ביי זיי ברויט. ניט ווינציק האָט דאָ צוגעהאָלפן די ביקס. א באקאנטער פויער האָט געזען, אז איך גיי ארום מיט באָרוועסע פיס, ארומגעוויקלט נאָר מיט היי און פארבונדן מיט שנירלעך, האָט ער מיר געגעבן א פּאָר לאפּטשעס מיט לייוונטענע שמאטעס און כ׳האָב פשוט אויפגעלעבט.

א פּאָר טעג פאר ראש־השנה זיינען צום גוטן פויער געקומען פינף יידן פון איזביצע. ער האָט זיי דערציילט, אז מיר באהאלטן זיך אויס אין דער סביבה, האָבן זיי זיך ארויסגעלאָזט זוכן אונדז און אין איינעם א פרימאָרגן האָבן מיר זיך געטראָפן. די איבערראשונג און שמחה פון טרעפן לעבעדיקע יידן, איז געווען זייער גרויס, שווער צום באשרייבן.

פאר א גרעסערער גרופּע מענטשן, איז די זעמליאנקע געווען צו קליין, האָבן מיר באשלאָסן צו פארגרעסערן זי אזוי, אז מיר זאָלן אלע קענען זיין צוזאמען.

אויפן וועג צו פּאָטאָשנע האָבן מיר אין איינעם א טאָג אָנגעטראָפן אויף א סך באוואָפנטע מענטשן. דאָס ערשטע האָבן זיי ביי אונדז צו־גענומען די ביקס און נאכער גענומען אויספאָרשן ווער מיר זיינען. האָט זיי ישראל געענטפערט: ״מיר זיינען די זעלבע וואָס איר — פּארטיזאנער״. בעטן זיי פון אונדז א פּאראָל — א לאָזונג, וואָס זאָל באשטעטיקן, אז מיר זיינען אמתע פּארטיזאנער. הכלל, מען האָט אונדז געבראכט צום קאָמאנדיר און דאָ האָט זיך באנייט די אויספאָרשונג. צום סוף באפעלט דער קאָמאנדיר, אז מען זאָל אונדז אלעמען ארויספירן שיסן, ווייל מיר זיינען פשוטע רויבער און פאר אזעלכע איז ניטאָ קיין רחמנות. אז ס׳איז אָבער באשערט צו בלייבן לעבן קומט שטענדיק די הילף, אפילו אין לעצטן מאָמענט. דער קאָמאנדיר איז פּונקט איינגעשטאנען אין הויז פונעם גוטן פויער, ביי וועלכן מיר האָבן באקומען די ביקס. דערהערט דעם באפעל האָט דער פויער זיך אָפּגערופן:

״זיי זיינען ניט קיין קיין רויבער און האָבן קיינעם קיין שלעכטס ניט געטאָן. זיי בעטן נאָר שפייז און אליין נעמען זיי ניט. איך קען גאראנטירן, אז זיי זיינען זייער אָנשטענדיקע מענטשן און זיינען ווערט, אז מען זאָל זיי העלפן״.

אויסגעהערט, וואָס דער פויער זאָגט, האָט דער קאָמאנדיר באלד געענדערט זיין באפעל; ער האָט אונדז אומגעקערט די ביקס און מודיע געווען, אז בקרוב וועט דאָ דורכגיין בעלסקיס גרופע פארטיזאנער, וועלן מיר קענען זיך אָנשליסן צו זיי. מיר האָבן לאנג ניט געוואַרט און זיך וואָס גיכער אומגעקערט אין אונדזער זעמליאנקע.

בערל, ברוך־מרדכיס, און מענדל גאָלדשמיד פון באקשט זיינען אוועק קיין לעזניעוויטש, ניט ווייט פון איוויע. אויפן וועג האָבן זיי געטראָפן פארטיזאנער, וועלכע האָבן זיי געוואָלט דערהרגענען. האָבן זיי אָנגעהויבן צו וויינען און בעטן פארן לעבן. זיי האָבן גענומען בערלען מיטן ביקס און אוועק זאמלען ברויט. נאָכער האָבן זיי אים פריי געלאָזט און צוגענומען פאר זיך די ביקס.

דערווייל האָבן מיר זיך דערוווּסט, אז קיין פּאָטאשנע זיינען אָנגעקומען א סך פארטיזאנער־גרופן פון סטאלינסקער אָטריאד, מיט זייערע קאָמאנדירן. זיינען אייניקע פון אונדז אוועק אהין און דערציילט וועגן דער ביקס, וואָס מען האָט צוגענומען. דער קאָמאנדיר פון אָטריאד האָט געגעבן א שריפטלעכן באפעל, אז מען זאָל אונדז געבן עסן, ווייל מיר געהערן צו זיינע פארטיזאנער. ער האָט אָבער געפאָדערט, אז מיר זאָלן אָפּגעבן אויך די קוילן, ווייל סיי ווי האָבן מיר ניט קיין ביקס. מיר האָבן זיך אָבער געמאכט ניט הערנדיק און וואָס גיכער זיך אָפּגעטראָגן. דער קאָמאנדיר האָט באפוילן, אז מען זאָל אונדז כאפן און גוט מקיים־פסק זיין. א באקאנטער פויער האָט דאָס צוגעהערט, איז ער ארויס מיט א האק אין וואלד, כלומרשט אָנצוהאקן האָלץ, האָט אונדז אָנגעיאָגט און דערציילט וועגן קאָמאנדירס באפעל. האָב איך צונויפגענומען אלע קוילן און אוועק איבערגעבן זיי דעם קאָמאנדיר. אויפן וועג האָב איך געטראָפן א פור, פרעגט מיך דער פויער: ״וווהין גייסטו, באטשקאָ?״ ענטפער איך אים, אז כ׳גיי אין דאָרף, ווו די פארטיזאנער שטייען איין; הייסט ער ארויפ־

קריכן אויפן וואגן, ווייל אויך ער פארט אהין. קיין סך ניט געטראכט, בין איך ארויף אויפן וואגן און כ׳דערזע אויף אים אונדזער ביקס. כ׳האב אבער גארניט געזאגט, ביז מיר זיינען אנגעקומען אין דארף אריין. דארט האב איך געפועלט ביים קאמאנדיר, אז מען זאל אונדז אומקערן די ביקס און פארשטענדלעך, אז מען האט אויך דערלויבט צו האלטן די קוילן. מען האט אבער אנגעזאגט, אז מיר טארן ניט גיין זוכן קיין עסן, ווייל זיי וועלן אונדז מיט דריי טעג שפעטער באזארגן מיט שפייז.

געווען נאכער א פאל, אז ס׳האט אונדז אויסגעפעלט שפייז, איז ישראל ס׳אנימסקי אוועק און גענומען מיט כוח ברויט ביי איינעם א פויער. דער פויער האט דאס איבערגעגעבן אין שטאב פון די פארטיזאנער. מען האט אונדז אלעמען געבראכט צום קאמאנדיר, האט ער באפוילן דעם פויער צו זאגן, ווער פון אונדז ס׳האט דאס געטאן, וועט מען זיך מיט אים קיין סך ניט שפילן און ארייננלאזן א קויל אין קאפ. ווייזט אויס, אז ביים פויער האט זיך דערוועקט דאס געוויסן, אדער אפשר האט ער זיך דערשראקן פאר אונדזער נקמה, האט ער יעדער איינעם פון אונדז גוט אנגעקוקט — כאטש ער האט אלעמען מער־ווייניקער געקענט — און זיך אנגערופן, אז דאס איז געווען אן אנדערער און ער זעט אים ניט צווישן אונדז. בלית־ברירה האט מען אונדז באפרייט, און אפילו מיטגעגעבן ברויט און פלייש, אז מיר זאלן ניט דארפן נעמען מיט כוח.

מיר האבן אנגעהויבן צו קויפן געווער ביי די פויערים. אויך האבן מיר פאר בעלסקיס פארטיזאנער געגעבן א קוילנוווארפער און א מינענוווארפער. יעדער איינער פון אונדזער גרופע, וואס האט שוין געציילט עטלעכע און דרייסיק מענטשן, איז געווען גוט באוואפנט און מיר זיינען געווארן אפיציעלע פארטיזאנער, אנגעהעריקע צום סטאלינסקער אטריאד. מיר זיינען טאקע אריבער אין דער געגנט, ווו דער אטריאד האט געפירט זיין טעטיקייט.

ס׳האט זיך אנגעהויבן די גרויסע אבלאווע פון די דייטשן אויף דער פארטיזאנער זאנע, וואס האט געהאט דעם ציל צו ליקווידירן פולשטענדיק די פארטיזאנישע באוועגונג אין מערב־ווייסרוסלאנד.

דער קאָמאַנדיר, וויסנדיק אז די דייטשן דערנעענטערן זיך, האָט געשיקט א מענטשן, ער זאָל מיך ברענגען צו אים, צו וואָרענען וועגן דער געפאר, אז מיר זאָלן ניט אריינפאלן צו די דייטשן. נאָכן אויסהערן זיינע רייד, האָב איך געבעטן, אז ער זאָל אונדז דערלויבן אָפּצוטרעטן צוזאמען מיטן אָטריאַד. ער אָבער האָט מיך געראטן צו בלייבן אויף אָרט, ווייל די קינדער זיינען צו שוואך פאר אזא געפערלעכן קאמפּס־וועג, וואָס דערוואַרט די צייטווייליק אָפּטרעטנדיקע פארטיזאַנער. ער האָט אויך געראטן צו פארשטעקן זיך אין א לאָך, ערגעץ־וואו אין וואלד און ניט בויען קיין בונקערס, ווייל די דייטשן וועלן זיי זיכער געפינען.

קומענדיק צוריק צו אונדזערע מענטשן, האָב איך זיי איבערגעגעבן די ווערטער פון קאָמאַנדיר. פיר און צוואַנציק מענטשן פון דער גרופּע האָבן זיך אָפּגעטיילט פון אונדז און האָבן אויפגעבויט א נייע, גוט פאר־מאסקירטע זעמליאַנקע. איך מיט די קינדער און מענדל דער באַקשטער, זיינען מיר אוועק זוכן אן אַנדער באהעלטעניש. בייטאָג פלעגן מיר זיך באהאלטן אין די זומפּן, וועלכע די דייטשן האָבן, בדרך־כלל, אויסגעמיטן, ביינאכט פלעגן מיר ארויסגיין פון דאָרט; מיר פלעגן אָנצינדן א קליין פייערל צו אָנוואַרעמען די ביינער און צו אויפקאָכן א ביסל וואסער.

די אָבלאַווע האָט געדויערט דריי טעג. 63 טויזנט דייטשן האָבן מיט פייער דורכגעקעמט די גאַנצע געגנט, זיי האָבן באַנוצט טאַנקען און אפילו עראָפּלאַנען, אָבער זייערע דערפאָלגן זיינען געווען זייער נישטיקע. אין איינעם פון אָט די טעג האָבן מיר דערהערט שרעקלעכע געשרייען. ווען די דייטשן זיינען אוועק האָבן מיר געזוכט אין דער סביבה און האָבן דאָרט געפונען די צום טויט פארפייניקטע, גופים פון די מענטשן, וועלכע האָבן זיך אָפּגעטיילט פון אונדזער גרופּע. מיר האָבן זיי געבראַכט צו קבורה אין וואלד און געזאָגט קדיש אויפן פרישן ברודער־קבר.

נאָך דער אָבלאַווע איז געווען שווער צו קריגן שפּייז. פינף טעג האָבן מיר כמעט ווי ניט געגעסן. יעדע שפּייז, וואָס מיר האָבן געפונען, אפילו צעפוילט און פול מיט ווערים, האָבן מיר עס געגעסן. ס'האָט אָבער לאַנג ניט געדויערט און דער פארטיזאַנישער לעבנס־סדר האָט זיך צוריק איינגעשטעלט. מען איז ארויס פון וואלד, צוריק אין די דערפער, מען

האָט זיך באַוועגט פריי, אָן מורא, און ווי מאָדנע דאָס זאָל ניט קלינגען, די צאָל פאַרטיזאַנער איז געוואַקסן, גרעסער געוואָרן. די אָבלאַווע און די דייטשע אכזריות צו די פויערים בעת דער אָבלאַווע, האָט זיי געבראַכט אין די פאַרטיזאַנישע רייען.

מיר האָבן אויסגעבויט אַ נייע זעמליאַנקע אין דער געגנט פון באַקשט און דאָרט פאַרבליבן ביז דער באַפרייונג. נאָך דער באַפרייונג האָט אונדז דער קאָמאַנדיר געראָטן גיין צו בעלסקיס פאַרטיזאַנער. מיר האָבן אים געפאָלגט און צוזאַמען מיט זיי, זיינען מיר געקומען קיין נאָוואַרעדאָק — די שטאָט אָן יידן.

בני העיירה שנצלו מהשואה.

רישע זאבלאָצקי

אונטערן נאצי אין פראנקרייך

ווען די מלחמה איז אויסגעבראָכן בין איך געווען אין ברעטאַן, אויף די וואקאציעס, צוזאמען מיט מיין מאן און קינד. מיט אונדז זיינען אויך געווען מיינע צוויי ברידער, מיט זייערע משפחות און מיין קוזין יאנקל, מיט זיין משפחה.

מיין מאן און מיין יינגערער ברודער זיינען געוואָרן מאָביליזירט אין דער ארמיי. מיר אלע זיינען געבליבן זיצן ביים ים און מורא געהאט ארייננצופאָרן צוריק קיין פאריז. אָבער נאָך דעם, ווי פראנקרייך איז געוואָרן אָקופירט און צעטיילט אויף צוויי זאָנעס, זיינען מיר ארונטער־געפאלן דער אָקופירטער זאָנע; ס'איז דעריבער געווען זינלאָז צו בלייבן זיצן אין ברעטאַן, און כ'בין מיט מיין זון אוועק אהיים, — קיין פאריז. אויך אבראשע איז געוואָרן דעמאָביליזירט און מיט גרויסע שוועריקייטן זיך דערשלאָגן אהיים.

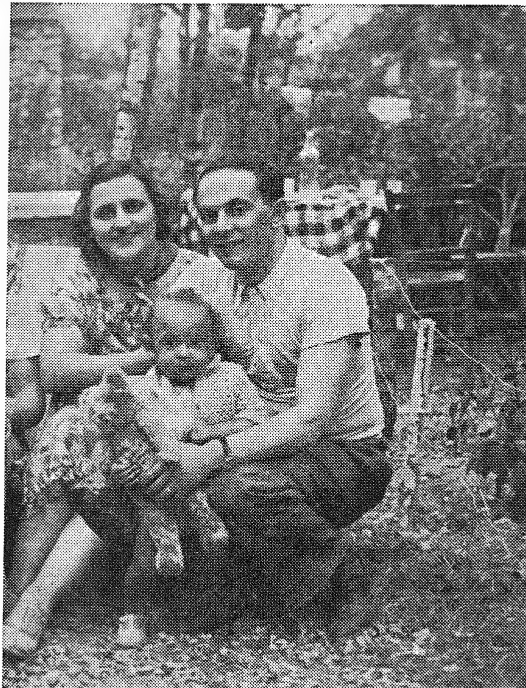
די ערשטע טעג פון דער אָקופאציע, זיינען די דייטשן אין פאריז נאָך געווען העפלעך, נאָד ניט ארויסגעוויזן זייער אמתן פרצוף און ס'האָט זיך אויסגעוויזן, אז מען וועט זיך אן עצה געבן. מיר האָבן אפילו געעפנט די אפטייק, וועלכע האָט זיך געפונען צוזאמען מיט אונדזער וווינונג, אויפן ערשטן שטאָק. אָבער אָפיציעל האָבן מיר די אפטייק איבערגעגעבן צו א קריסטלעכן אפטייקער.

אין אויגוסט, 1940, כ'בין דעמאָלט געווען אין פינפטן חודש שוואנגער־שאפט, אזייגער פיר ביינאכט, האָט מיין מאן דערהערט דורכן אָפענעם פענצטער ווי עמיצער זאָגט: "אז דער אפטייקער וועט זיך אויפכאפן וועט ער האָבן א סורפריז". אבראשע איז צוגעקומען צום פענצטער און פאָרזיכטיק ארויסגעבליקט צום גאס. ער האָט דערזען, אז דאָס הויז איז ארומגערינגלט מיט א קייט פון פאָליציאנטן, אז קיינער זאָל ניט קענען אנטלויפן. אבראשע האָט מיך שטיל אויפגעוועקט פון שלאָף, דערציילט וואָס ער האָט געהערט און געזאָגט, אז ער וועט ארויפגיין אויפן זעקסטן

שטאָק, צו אונדזערס א שכנה, א קריסטין. אבראשע האָט נאָך צוגעגעבן:

— היות ווי דו שוואַנגערסט וועלן זיי דיך גאָרניט טאָן, אָבער פאַר מיר איז בעסער, אז כ׳זאָל ניט זיין אין שטוב.

כ׳בין שוין מער ניט געשלאָפן, נאָר געזעסן א פארטייעטע ביים פענצטער און געהיט יעדע באוועגונג פון די פּאָליציאַנטן. פאַרטאָגס האָבן

רישע זאבלאָצקי, מיטן מאן און קינד.

זיי אָנגעהויבן צו כאַפּן יידן, וועלכע האָבן זיך באוויזן אויפן גאַס. איך האָב תיכף טעלעפאָנירט צו מיין ברודער און צו באַקאַנטע און געוואָרנט ניט ארויסצוגיין פון שטוב און זיין פאָרזיכטיק.

אזייגער אכט האָט מען גענומען קלאַפּן אין טיר. א ציטעריקע פון שרעק האָב איך געעפנט די טיר, ס׳האָבן זיך תיכף אריינגעשטעלט א

דייטש מיט צוויי פראַנצויזישע געהיים־אַגענטן. זיי האָבן גלייך גענומען זוכן אין שטוב און געפאַרשט ווו מיין מאַן האָט זיך באַהאַלטן. כ׳האָב דערציילט, אַז אונדזער זון געפינט זיך אין א דאָרף אויף דאַטשע און מיין מאַן איז געפאָרן אים באַזוכן. זיי האָבן אָנגעזאָגט, אַז באַלד נאָך זיין קומען אַהיים, זאָל ער זיך מעלדן אין פּאָליציי־אַמט. פאַרשטייט זיך, אַז אַבראַשע האָט זיך שוין אויסבאַהאַלטן און באַשלאָסן, וואָס גיכער צו אַנטלויפן פון פּאַריז.

מיר האָבן גענומען זוכן א וועג אריבערצופירן אַבראַשען אין דער ווישי־זאָנע. וועגן מיר מיטן זון איז בכלל קיין רייד ניט געווען, ״זיי וועלן דאָך ניט נעמען קיין שוואַנגערע פרויען מיט קינדער״, האָט מען זיך אליין באַרואיקט. פאַר א גרויסער סומע געלט האָט מען געפונען א מענטש, וואָס האָט אַבראַשען אריבערגעפירט די גרענעץ. ס׳רעדט זיך זייער לייכט, אָבער פאַקטיש איז דאָס פאַרבונדן געווען מיט טויט־געפאַרן. מיט גאָטס הילף איז מיין מאַן אָנגעקומען בשלום קיין ליאָן. קיין סך געלט איז אים ניט פאַרבליבן און ער האָט דאָרט גענומען ליידן הונגער. דערצו איז די שטאָט א גרויסע און די געפאַר געכאַפּט צו ווערן, איז געווען זייער גרויס. צופעליק האָט אַבראַשע געטראָפן איינעם פון זיינע געוועזענע פּראָפעסאָרן, א קריסט, וואָס איז אַנטלאָפן פון עלזאַס. דער האָט אַבראַשען צונויפגעפירט מיט אַן אייגנטימער פון א דאָרפישער אַפּטייק. ער האָט מסכים געווען אויפצונעמען אים צו דער אַרבעט און אַבראַשע איז אַוועק אין דאָרף. ס׳איז אים דאָרט געווען ניט שלעכט, אָבער מיר זיינען געווען צעשיידט און קיין בריוו זיינען ניט געגאַנגען פון איין זאָנע אין דער צווייטער.

דערווייל האָב איך געבוירן א מיידעלע. פאַר דער צייט, וואָס כ׳בין געלעגן אין שפּיטאָל, האָט מען צוגענומען מיין עלטערן ברודער, יוסף, און דעפּאָרטירט אין לאַגער קאָמפּיען, א הונדערט קילאָמעטער פון פּאַריז. דאָרט איז ער קראַנק געוואָרן און מען האָט אים אריינגעלייגט אין שפּיטאָל. א פראַנצויזישע קראַנקן־שוועסטער האָט אים געהאָלפן צו אַנטלויפן און צוזאַמען מיטן ברודער, ישראל, און זייערע משפחות, האָבן זיי זיך אריבערגעשמוגלט אין דער ווישי־זאָנע.

דער מצב פון די יידן אין פאריז איז געוואָרן ערגער פון טאָג צו טאָג. מען האָט שוין אָנגעהויבן צו דעפּאָרטירן פרויען מיט קינדער, אָבער פּאָרלויפיק נאָר די, וועלכע זיינען ניט געווען קיין פראנצויזישע בירגער. מיר האָבן געהאט א גוטן פריינד, א קאָמיסאר אין דער פּרעפעקטור, וועלכער איז פארבליבן ארבעטן אויף זיין פּאָסטן אויך אונטער דער דייטשער אָקופּאציע. ער פלעגט מיר אָנזאָגן ווען ס׳האָט געדארפט פאָר־קומען א דעפּאָרטאציע, איך פלעג מודיע זיין מיינע באקאַנטע און זיי פלעגן זיך אויסבאהאלטן ביי מיר אין שטוב.

יאנקל חיימאָוויטש אין א לאגער אין פראנקרייך.

אין איינעם א שיינעם טאָג, איז דער קאָמיסאר געקומען און געוואָרנט, אז כ׳זאָל זיך אויסבאהאלטן מיט די קינדער, ווייל זיי גייען דעפּאָרטירן אויך די פראנצויזישע בירגער. וועגן אריבערשמוגלען זיך אין דער ווישי־זאָנע מיט צוויי קליינע קינדער האָט מען אפילו חלומען ניט געקענט. כ׳האָב זיך דערמאָנט, אז מיין עלטערע שוועסטער, פאני, מיט איר משפחה, וועלכע האָט געוווינט אין ריימס, ארום 160 קילאָמעטער פון פאריז, האָט

זיך ניט דעקלארירט אלס יידישע און האָט ניט געטראָגן קיין לאטע. האָבן מיר באשלאָסן, אז כ׳וועל די קינדער איבערלאָזן ביי איר, אריבערגיין אליין אין דער ווישי־זאָנע און נאָכן אָנקומען אהין, וועט זי די קינדער איבערשיקן מיט א קריסטין, אָנגעבנדיק, אז דאָס זיינען אירע קינדער.

זיינען די קינדער ביי פאנין, אָבער ווי גייט מען אריבער די גרענעץ? כ׳האָב באקומען דעם נאָמען פון א פראנצויזישן באן־אינזשענער, וואָס פירט אָפּט דעם דיפּלאָמאטישן צוג פאריז — ווישי. כ׳האָב אים אָפּגערופן אויפן טעלעפאָן און געבעטן באשטימען אן אָרט, פאר א באגעגעניש. ער האָט באשטימט אונדזער ״ראנדעוווּ״ אין מעטראָ, נאָר מיטן באדינג, אז כ׳וועל אראָפּנעמען די לאטע. ער קלערט אויף, אז ער איז א הייכער, דיקער מאן, וועט האלטן אין האנט א וואליזקעלע און כ׳זאָל צוגיין צו אים אָן קווענקלעניש, ווי צו א גוטן באקאנטן.

כ׳האָב מיטגענומען מיין קוזינקע, אראָפּגענומען די לאטעס און מיר זיינען אוועק. די קוזינקע האָט זיך געהאלטן ווייט פון מיר, מען זאָל אונדז ניט כאפּןביידע צוזאמען. כ׳האָב אים באלד דערקענט לויט די אָנגעגעבענע סימנים און דרייסט צוגעגאנגען, ווי מיר וואָלטן זיך שוין געקענט פון לאנג.

אויסגעהערט מיין פארלאנג, האָט ער אויסגעדריקט זיין הסכמה אריבערצופירן אונדז איבער דער גרענעץ. דערביי האָט ער דערציילט, אז ער פירט אריבער די מענטשן אין וואסער־רעזערוואר, וואָס איז צוגעטשעפּעט צום לאָקאָמאָטיוו. ווער האָט זיך געקענט פאָרשטעלן, אז אין דער שמאָלער רער קען מען אויסבאהאלטן מענטשן, אָבער די מענטשלעכע דערפינדערישקייט, בפרט אין אן עת־צרה, גרייכט זייער ווייט. ווי אזוי קומט מען אָבער צום גאראזש פון די לאָקאָמאָטיוון, ווען אלץ ארום איז באוואכט פון די דייטשן? כ׳האָב ווידער גענומען מיין קוזינקע און נאָך א באקאנטע פרוי, האלטנדיק זיך אונטער די הענט זיינען מיר אוועק ״שפּאצירן״. מיר האָבן געהאט מזל, דורך בשלום די וואך, און אומבאמערקט פון קיינעם, אריינגעכאפּט זיך אין גאראזש. אין געציילטע מינוטן זיינען מיר שוין געזעסן אינעווייניק אין קאלטן וואסער און קוים געקענט אָפּכאפּן דעם אָטעם.

ווען דער צוג האָט גערירט איז געוואָרן ווינציקער וואסער, מען האָט אביסל אָפּגעצויגן אין לאָקאָמאָטיוו אריין, האָבן מיר געקענט פרייער אָטעמען. ס׳איז דאָרט אויך געזעסן א פּאָרל עלטערע מענטשן און זיי האָבן זיך געפילט זייער שלעכט. כאָטש ס׳איז מיר געווען שווער אויפן הארצן, ס׳האָט געפּיקט אין קאָפּ א בייזע מחשבה צי וועל איך נאָך זען מיינע קינדער, האָב איך אָנגעהויבן צו זינגען און פארוויילן די מענטשן; דער אלטיטשקער האָט טאקע געזאָגט, אז איך זינג פאלש (ווי אמאָל אין לובטש אין כאָר פון בית־ספר), אָבער מען איז געווען צופרידן, אבי ניט טראכטן, אבי פארטומלען די געדאנקען.

נאָכן אָנקומען קיין ווישי האָט מען אונדז ארויסגענומען פונעם וואסער, געווארט ביז די קליידער האָבן זיך אויסגעטריקנט און יעדער איינער איז אוועק אין זיין וועג, צו זיין אייגענעם גורל. איך בין אוועק אין דאָרף צו אבראשען און א פּאָר טעג שפּעטער האָט א קריסטין אריבערגעפירט צו אונדזביידע קינדער. אין דאָרף האָט מען געוווּסט, אז מיר זיינען יידן, אָבער די פּשוטע דאָרפס־מענטשן, וועלכע האָבן פריער כמעט ניט געזען קיין יידן, זיינען ווייט געווען פון אנטיסעמיטיזם און מיר האָבן געלעבט צווישן זיי כמעט אָן שרעק. אבראשע האָט נאָך געבראכט צו אונדז זיינס א באקאנטע משפּחה, א דענטיסטין מיט איר מאן און זון, און א דאָקטאָרין, וועלכע האָט פארלאָרן איר מאן און קינד. אבראשע פלעגט ארומפאָרן איבער די דערפער און אונדז אלעמען באזאָרגט מיט שפּייז. אויך מיינע ברידער מיט זייערע משפּחות זיינען געווען נאָענט פון אונדז, אין די שכנותדיקע דערפער.

אזוי האָט עס געדויערט קרוב צו צוויי יאָר, ביז די דייטשן האָבן אָנגעהויבן צו באזעצן אויך די ווישי־זאָנע. ס׳איז געוואָרן אלץ ערגער און ערגער. ס׳האָבן זיך באוויזן אָנגעקלעפּטע צעטעלעך, אז אין אפּטייק ארבעט א ייד און ס׳וווינען דאָ יידן. די פראנצויזן האָבן גענומען זוכן פאר אונדז א באהעלטעניש. אונדזער עלטערן זון, זשעראלד, האָט א גלח צוגענומען אין א סעמינאר; כ׳האָב אים אָנגעזאָגט, אז אויב מען וועט אונדז כאַפּן און דעפּאָרטירן, זאָל ער געדענקען, אז ער איז א ייד און ער האָט צוגעזאָגט צו בלייבן א ייד. צוויי פראנצויזינס האָבן אונדז

אוועקגעגעבן א בוידעם אין א ניט באוווינט וואלד־הייזל. בייטאָג פלעגן מיר זיך באַהאלטן אין וואלד און ביינאכט פלעגן מיר קומען שלאָפן אויפן בוידעם. מיין מיידעלע, דעמאָלט 2½ יאָר אלט, האָט מען אויסגעלערנט, אז מען טאָר ניט זאָגן אונדזער נאָמען; אפילו א צייט נאָך דער מלחמה, פלעגט זי כסדר פרעגן: ״איצטער מעג מען שוין זאָגן אונדזער נאָמען?״

אין 1944־סטן יאָר האָט מען צוגענומען מיין ברודער יוסף, מיט זיין פרוי ראַשעל אוןביידע טעכטער, ז׳אני און ניקאָל. מער האָבן מיר זיי שוין ניט געזען, נאָר זייערע פאָטאָגראַפיעס זיינען געבליבן און דער אייביקער ניט געשטילטער צער אין מיין הארצן.

ליובע מאירסאָן־קאָוואלסקי

מיין פאָטער, ר׳ חיים מאירסאָן, איז געקומען קיין לובטש פון דער וואָלאָזשינער ישיבה און ער איז אויך גוט באהאוונט געווען אין וועלט־לעכע וויסנשאפטן און ליטעראטור.

מיין מוטער, פייגל, האָט געשטאמט פון א רבנישער משפחה. איך געדענק, אז ווען מיין זיידע, ר׳ משה ראבינאָוויטש, איז געשטאָרבן, האָבן שכנים געבראכט קראנקע קינדער און זיי געגלעט מיט זיין האנט,

ליובע מאירסאָן־קאָוואלסקי, מיטן קינד און עלטערן.

אזוי שטארק האָט מען געגלויבט אין זיין פרומקייט. מיין מאמע איז געווען אן איידעלע און גוט־הארציקע פרוי, האָט אלעמען באהאנדלט מיט כבוד און פריינדלעכקייט, אָן אונטערשייד צי ס׳איז געווען א ייד אָדער א קריסט. צו טאָן עמיצן א טובה איז זי שטענדיק גרייט געווען.

פון מיין טאטן האָב איך אין מיינע קינדער־יאָרן געלערנט, אז אלע מענטשן זיינען גלייך, ס׳איז בכלל ניט וויכטיק זייער געזעלשאַפט־לעכער מעמד, אז מען דאַרף זיך ניט שעמען מיט א מלאכה, אבי גאָר, מען איז אן ערלעכער מענטש.

כ׳דערמאָן דאָ די עלטערן, ווייל מיינע געדאנקען פירן מיך צוריק צום געטאָ אין נאָוואָגרודעק, ווו כ׳האָב זיך געפונען אין 1941־סטן יאָר, צוזאַמען מיט זיי און מיין זעקס יאָריק מיידעלע, פרומעלע.

כ׳וועל אייביק געדענקען די לעצטע ווערטער פון מיין טאטן, ווען מען האָט אים אוועקגעפירט צו דער שחיטה, צוזאַמען מיט נאָך פינף טויזנט יידן פון נאָוואָגרודעק:

"ניט באַשערט צו האָבן נחת פון אזא גרויסן אייניקל". אין זיינע אויגן האָבן זיך געפערלט טרערן, ער האָט זיי שנעל אָפּגעווישט און איז אוועק זיין לעצטן וועג.

א דאנק דער טיפער פריינדשאַפט, וואָס האָט פאַרבונדן מיינע עלטערן אויך מיט קריסטן, איז מיר געלונגען צו ראַטעווען מיין קינד. כ׳האָב זי איבערגעלאָזט ביי זייערע גוטע פריינד, די פוילישע משפחה ראָסטקאָווסקי, אויף א כוטאָר ביי דעלאַטיטש. מיין קינד האָט גערעדט נאָר יידיש און זיי האָבן ריזיקירט מיט זייער אייגענעם לעבן אויף צו ראַטעווען א יידיש קינד. זי איז ביי זיי געווען $2\frac{1}{2}$ יאָר, ביז צו דער באַפרייונג.

איך אליין האָב זיך געראַטעוועט, ווייל בעת דער שחיטה אין 1941, האָב איך געאַרבעט אלס אַפּטייקערין אין נאָוואָגרודקער שפּיטאָל. די דייטשן האָבן צייטווייליק איבערגעלאָזט דעם מעדיצינישן פּערסאָנאַל. מיר האָבן געאַרבעט אין שפּיטאָל און דאָרט פלעגן זיי אונדז פאַרשליסן אין די נעכט. ס׳איז פאַקטיש געווען א מין געטאָ, פון וועלכן מיר האָבן ניט געטאָרט ארויסגיין. ווען מיר האָבן זיך דערוווּסט, אז מען גרייט זיך צו פאַרענדיקן מיט אונדז, זיינען מיר ביינאַכט אַנטלאָפן דורך די פענצטער פון שפּיטאָל. מיר האָבן דערגרייכט צו די פאַרטיזאַנער אין נאַליבאָקער פּושטשע און דאָרט טאַקע דערלעבט דעם טאָג פון באַפרייאונג.

ישראל סלאָנימסקי

בלעטלעך פונעם פלאם...

דעם ערשטן סעפּטעמבער, 1939, האָט זיך אָנגעהויבן די בראַנדיקע שריפה, אין וועלכער ס'איז אוועק אין פלאַמען אַלץ, וואָס איז פאַר אונדז אויטענטיש געווען מיט די באַגריפן: היים, גליק און צוקונפט.

מיט שרעק אין הארצן, האָבן מיר אָפּגעוואַרט דעם אָנקום פון די דייטשן, וועלכע האָבן פאַרנומען פּוילן. אין די נעכט איז מען געשלאָפן אין די זאַכן, אפשר וועט מען דאַרפן לויפן זוכן אַ באַהעלטעניש. אַזוי זיינען אַריבער זיבעצן טעג און פּלוצלינג האָט אָנגעיאָגט אַ ידיעה, אַז די רויטע־אַרמיי דערנעענטערט זיך. מיר האָבן זיך געפרייט, אַז מען איז פּטור געוואָרן פון דער שרעק, אַריינצופאַלן אין די דייטשע נעגל.

זיינען אַריבער עטלעכע וואָכן און די פרייד איז פאַרשטערט געוואָרן. די רוסן האָבן צוגענומען דעם גאַנצן פאַרמעגן אונדזערן, אויף די קרעמער אַרויפגעלייגט אַזעלכע הייכע שטייערן, אַז ס'איז ניט מעגלעך געווען צו צאָלן. מען האָט די רייכע מענטשן פאַרשיקט קיין סיביר און אַרכאַנגעלסק, די וועלכע זיינען ניט פאַרשיקט געוואָרן האָבן געלעבט אין שרעק, אַז מען וועט קומען ביינאַכט, אַרויסשלעפּן פון בעט און אַוועקשיקן אויף קאַטאָרזשנער אַרבעט, אויפן ווייטן צפון.

ביי מיר האָט מען נאַציאָנאַליזירט מיין וואַפּנע־בריצנעריי און אויף מיין קראָם האָט מען אַרויפגעלייגט אַזאַ שטייער, אַז ס'איז מיר גאָרניט געבליבן. כ'בין אוועק אַרבעטן אויף די פּליטן, אַבי מען זאָל מיר כאָטש לאָזן זיצן אויף אָן אָרט. אָבער מיר האָבן נאָך דעמאָלט ניט באַגריפן, אַז צו רשעות און אומגליקן איז ניטאָ קיין גרענעץ און ס'קען נאָך טויזנטער מאָל ערגער זיין, ווען דער דייטשער משחית וועט באַקומען די שליטה אויף אונדז.

זונטיק, דעם 22־סטן יוני, 1941, אין די פרימאָרגן שעה'ן, האָבן געגומען לויפן צוריק פון לובטשער מאַרק, די דעלאַטיטשער גויים און אויך פּויערים פון די אַרומיקע דערפער. פאַרכליניעטע פון שמחה האָבן

זיי דערציילט, אז זיי האָבן דאָרט געהערט אין ראדיאָ, אז די דייטשן זיינען באפאלן רוסלאנד, אז דייטשע עראָפּלאנען האָבן שוין באָמבארדירט לידע, נאָוואָרעדאָק און בּאראנאָוויטש. פארנאכט זיינען דערגאנגען ידיעות, אז דייטשע דעסאנטן באַשיסן שוין די וועגן, וועלכע פירן קיין רוסלאנד, אז די געוועזענע פּויליש־רוסישע גרענעץ קענען אריבער נאָר די מענטשן פון מלוכה־אפאראט, וועלכע זיינען געקומען אויף ארבעט אין אונדזערע געגנטן. וווהין לויפט מען ?... פון דער פרעסע און פון די פליטים האָבן מיר שוין געוווסט, אז די דייטשן פארשפארן די יידן אין געטאָס, מאָרדן אויס גאנצע יידישע קהילות. אָבער וואָס קענען מיר טאָן, אויסער אָפּוואַרטן דעם פינצטערן גורל אונדזערן.

שבת, דעם 28־טן יוני, האָבן זיך הונדערטער פויערים פון דער גאנצער געגנט געלאָזט מיט פורן קיין לובטש. דאָס זיינען זיי מיט דער דערלויבעניש פון די דייטשן געפאָרן רויבן דעם פארמעגן פון די לובטשער יידן. נאָך האלבן טאָג זיינען זיי געפאָרן צוריק מיט פול אָנגעלאָדענע וועגענער: מעבל, ניי־מאַשינעס, בעטגעוואנט, קליידער, טעפלעך, גלאָז־ווארג, קי און אפילו עופות, אלץ וואָס זייערע חזירשע אפעטיטן האָט זיך נאָר פארגלוסט. די לובטשער גויים האָבן זיך קעגנגעשטעלט, ניט חלילה צו באשיצן די יידן, נאָר ווייל דער רויב געהערט צו זיי, האָט מען זיך געשלאָגן מיט אייזנס. פאָרן אנדערע גויים מיט צעשפּאָלטענע קעפּ, די הזירשע יוכע האָט פארגאָסן די טריפה׳נע פרצופים, אָבער זיי זיינען גליקלעך, די פורן מיט גוטס וועלן שוין פאר אלץ פארגיטיקן.

דעלאטיטשער באקאנטע גויים, כלומרשט גוטע שכנים, קומען אריין צו די יידן און דערציילן, אז מאָרגן וועט מען טאָן דאָס זעלבע מיט אונדז. זיי גיבן אונדז עצות, צו פארפאקן די בעסערע זאכן און אוועקגעבן צו זיי: ״היינט דארפסטו דאָס סייווי ניט מער. מאָרגן וועט מען דאָס ביי דיר צונעמען. גיב עס אריין צו מיר און ווען דו וועסט דארפן וועל איך צוריקגעבן״. יעדער וואָרט זייערער שטעכט דורך אונדזערע הערצער, ווי מיט א שפּיז.

זיי האָבן ניט געקענט זיך דערוואַרטן אויף זונטיק. נאָך דעם זעלבן שבת־צו־נאכט זיינען זיי אונדז באפאלן. אויסגעהאקט אלע שויבן,

צעבראָכן די טירן, פארטריבן אלעמען צום ניעמאן און אויסגערויבט אלץ, וואָס האָט נאָר געהאט א ווערט, און דאָס וואָס איז פאר זיי געווען ווערטלאָז האָבן זיי צעבראָכן און חרוב געמאכט. דעם אלטן ר׳ ביינ׳יש ליס, האָבן זיי דערלאנגט מיט א רידל איבערן קאָפּ, מיין טאטע, פייוועל דער בעקער האָט געקראָגן מיט א האק איבערן פלייצע.

צוויי טעג האָבן מיר זיך אויסבאהאלטן צווישן די קוסטעס, ביים ברעג פון טייך. אויפן דריטן טאָג האָט דער הונגער גענומען דריקן, האָבן מיר זיך געלאָזט גיין צוריק צו אונדזערע הייזער. פאר די צוויי טעג האָבן זיי אביסל געשטילט זייערע בלוטיקע אינסטינקטן. זיי האָבן אונדז באגעגנט מיט א געשריי: ״איצטער, זשידקעס, פעלט אונדז נאָר פויגל־מילך!״ אייניקע עלטערע קריסטן האָבן באהאלטענערהייט געבראכט ברויט, מעל, א קריגל מילך אָבער ווו נעמט מען א טעפּל, א לעפל, אז אלץ איז אויסגערויבט אָדער צעבראָכן. דעם בית־מדרש האָבן זיי פאר־שמוצט מיט מיסט, צעבראָכן די פענצטער, אראָפּגענומען די טירן, צעריסן די ספרי־תורה און אויפגעהאָנגען זיי אויף דיביימער.

מיט א פּאָר טעג שפּעטער זיינען געקומען די דייטשן. זיי האָבן נאָמינירט די פּאָליציי און פארעפנטלעכט א באפעל, אז יידן מוזן טראָגן געלע מגן־דודס אויפן הארצן און אויפן פלייצע; אז יידן טאָרן ניט ארויס פון שטעטל אָן א דערלויבעניש, ווער ס׳וועט ניט אויספירן דעם באפעל, וועט דערשאָסן ווערן אויפן אָרט. ר׳ יעקב באקשט, הי״ד, איז דער ערשטער ארויס אין דרויסן מיטן געלן מגן־דוד. די פרייד און התלהבות פון די גויים איז געווען אין לשער.

די גויים האָבן אונדז גענומען טרייבן צו דער ארבעט אין דעלא־טיטשער גוט. מיר האָבן דאָרט געגראָבן קארטאָפל, בוריקעס, דערביי אויך באקומען קלעפּ פון די נייע באלעבאטים אונדזערע. זיי זיינען אויך געוואָרן די באלעבאטים איבער אונדזערע הייזער. מיר האָבן אלץ גענומען פאר ליב, ווייל דאָס הארץ האָט אונדז געזאָגט, אז ס׳וועט נאָך זיין א סך ערגער.

נאָך איידער מען האָט פארשפּארט די יידן אין לובטשער געטאָ, האָט מען דאָרט אָפּגעקליבן 150 יונגע יידן, און אוועקגעשיקט זיי אין אן

ארבעטס־לאגער ביי דוואַרעץ. מיין שוואָגער אברהם קיוואָוויטש, ווי אויך שעפסל, איטשע קושנערס זון, און שמעיה, שרה־עלקעס און איניקל, זיינען געווען אין דער דאָזיקער גרופּע.

איך האָב געאַרבעט אין ווערעסקאָווער גוט. מיט מיר צוזאַמען האָבן דאָרט געאַרבעט וועלוול יאַנקעלעוויטש, ירחמיאל, שרה־עלקעס און איניקל. ווי אויך מיין שוואָגער משה־אהרון און מיינע ביידע שוואָגערס, נאָטע און יעקב. מיר פלעגן דאָרט אויך שלאָפן. ווען מען האָט די דעלאַטיטשער יידן פאַרטריבן אין לובטשער געטאָ, פלעג איך א גאַנצע וואָך אַרבעטן אין ווערעסקאָווע, אויף שבת פלעגט מען אונדז לאָזן גיין, צו דער משפחה אין לובטש. אַזוי־ווי כ׳האָב געאַרבעט ביי די קי, פלעג איך דאָנערשטיק ביינאַכט אַריינגיין אין שטאַל, אויסמעלקן די קי און צוגרייטן א פּאָר פלעשער מילך. אַזוי־אַרום פלעג איך אַריינשמוגלען אין געטאָ א ביסל מילך, וואָס מיין ווייב פלעגט צעטיילן פאַר קליינע קינדער. פאַרשטייט זיך, אַז פאַר אַזא "פאַרברעכן" האָט געקומט טויט־שטראָף.

נאָך איידער מען האָט אונדז פאַרשפּאַרט אין געטאָ, פלעגן קומען אין לובטש לאַסט־אויטאָס מיט געסטאַפּאָווצעס, זיי פלעגן כאַפּן יונגע מענטשן, כלומרשט אויף אַרבעט, נאָכער פלעגט מען זיי אוועקפירן הינטערן שטעטל און צעשיסן. אַז מען האָט זיך דערוווּסט וועגן דעם, איז מען שוין געווען פאָרזיכטיקער, ווי ס׳האָט נאָר אָנגעהויבן צו טאָגן, פלעגן די מענער אַנטלויפן און זיך אויסבאַהאַלטן, איבערן טאָג, אין די פעלדער. אָבער וועגן אַנטלויפן אין די וועלדער און זיך ראַטעווען פונעם דייטש, האָט קיינער ניט געטראַכט; מען האָט אַלץ געגלייבט, אַז מען וועט ווי ס׳איז איבערלעבן די שונאים, דערצו האָט מען ניט געוואָלט זיך שיידן מיט די משפחות.

מיטן אַריינגיין אין געטאָ האָט זיך דער מצב געענדערט צום ערגערן. ס׳איז שוין שווער געוואָרן צו אַנטלויפן. די ידיעות וועלכע זיינען דער־גאַנגען צו אונדז, וועגן די שחיטות אין די אַרומיקע געטאָס, האָבן אַלעמען פולשטענדיק צעבראָכן. אין נאָווארעדאָק האָבן זיי אין די ערשטע טעג פון חודש אָב, תש״א, צונויפגענומען 52 יידן, אויסגעשטעלט זיי אין א ריי אינמיטן גאַס און יעדן צעטן מענטש דערשאָסן; די "ציילונג" האָט זיך

כסדר איבערגעהזרט, ביז מען האָט פארענדיקט מיטן לעצטן ייד. דערביי האָט אן אָרקעסטער געשפילט פריילעכע מארשן. נאכער האָט מען געשיקט יידישע פרויען, זיי זאָלן אָפוואשן דאָס בלוט פון די ברוק־שטיינער.

מיר האָבן אָנגעהויבן אָפריכטן תעניתים — דעם אלטן יידישן מיטל קעגן גזירות. צוויי מאָל א וואָך פלעגן מיר פאסטן, אפילו קליינע קינדער האָבן געפאסט. אָבער קיין נס איז ניט געשען, די שערי־הרחמים פון הימל, זיינען געבליבן פארמאכט פאר אונדז.

אין לובטשער געטאָ זיינען אויך פארשפארט געוואָרן די יידן פון דעלאַטיטש, ניישטאט (נעגניעוויטש) און די יישובניקעס פון די ארומיקע דערפער. בראש פונעם געטאָ זיינען באשטימט געוואָרן חיים ברוק פון לובטש און בערל יאַנקעלעוויטש פון דעלאטיטש. די גזירות האָבן זיך געשאָטן אָן אויפהער: צוערשט האָבן מיר געמוזט אָפגעבן דאָס גאנצע געלט, צירונג, ווערטפולע זאכן און דאָס ווינציקע מעבל, וואָס איז פארבליבן נאָך דער רויבעריי פון די גויים. פאר יעדער קלייניקייט האָט מען ארויפגעלייגט שווערע געלט־שטראָפן. מען האָט צו דער מינוט געמוזט צושטעלן אלץ, וואָס ס׳האָט זיך זיי פארגלוסט. די בעלי־מלאכות: שניידער, שוסטער א.א. האָבן געמוזט ארבעטן פאר די דייטשן און פאר דער אָרטיקער פאָליציי. אליין איז מען געווען כמעט נאקעט און באָרוועס. ווער ס׳האָט באוויזן עפעס צי באגראָבן אין דער ערד, האָט ריזיקירט מיטן לעבן און ארויסגעקראָכן פון געטאָ, צו אויסבייטן דאָס ביי א גוי פאר א שטיקל ברויט, אויף צו דערהאלטן די קינדער ביים לעבן.

מיר האָבן געוווינט אין הויז פון טעוול, דער שוסטער, דרייסיק מענטשן אין איין צימער, מען איז געלעגן קאָפּ אויף קאָפּ. די מענטשן זיינען ממש צעפרעסן געוואָרן פון לייז און ווערים, אָבער ביזן לעצטן מאָמענט האָט מען זיך ניט איינגעבראָכן און ניט פארלוירן דעם בטחון, אז ס׳וועט קומען א ישועה.

אין געטאָ האָט אויך געלעבט דעם לובטשער רבס טאָכטער, יענטע, מיט איר מאן, ד״ר ראבינאָוויטש פון באראנאָוויטש. דער לובטשער רב איז געשטאָרבן א קורצע צייט פריער, און די רביצין האָט זיך געפונען אין נאָווארעדקער געטאָ. א געוויסן טאָג האָט די רביצין מודיע געווען

יענטען, אז די מערדער זיינען ארויסגעפאָרן אין דער ריכטונג פון לובטש און מען זאָל זיין אויף דער וואך. דערהערט די ״בשורה״, האָבן מיר אלע געזאָגט וידוי און געוואַרט אויפן טויט. ביז היינט קען איך ניט באגרייפן, פארוואָס מיר האָבן אין יענעם טאָג ניט פּרובירט צו אנטלויפן פון געטאָ, ווי עפּעס א געהיימער כוח וואָלט אונדז דערפון אָפּגעהאלטן, כאָטש ארום אונדז, ממש מיטן האנט צו דערלאנגען, זיינען געווען געדיכטע וועלדער און אויסזיכטן צו ראטעווען זיך. עס זיינען אריבער א פּאָר טעג אין דערוואַרטונג אויפן טויט, און די מערדער זיינען ניט געקומען.

אגב, וויל איך דאָ דערמאָנען, אז ווען מען האָט מיט א קורצער צייט שפּעטער, בעת דער שחיטה, געבראַכט צום גרוב יענטען מיט איר מאַן, האָט ד״ר ראבינאָוויטש אויסגעשריען צו די דייטשן, אז דער טאָג פון נקמה וועט זיכער קומען, צוזאַמען מיט זייער משוגענעם פירער, וועלן זיי טייער באצאָלן פאר די פארברעכנס. ער האָט ארומגענומען יענטען, איר א קוש געגעבן, און אזוי זיינען זיי ביידע אריינגעפאלן אין גרוב.

א פּאָר טעג נאָך פּסח, 1942, זיינען געקומען אין געטאָ צוויי געסטאַפּאָווצעס. זיי האָבן ארויסגענומען נפתלי׳ס זון, אברהם אלפּערשטיין, יצחק ראָזענבלומען און חיים ברוקן. מען האָט זיי ארויסגעפירט פון שטוב און אויפן אָרט דערשאָסן. חיים ברוק האָט נאָך באוויזן צו אנטלויפן ביז שרה־אסתרס הויף, אָבער זיי האָבן אים אָנגעיאָגט און דערשאָסן. מיר זיינען געבליבן ווי שאָף אָן א פּאסטעך, ווייל חיים ברוק, מיט זיין אויטאָ־ריטעט, חכמה און וויסן, האָט אונדז שטענדיק געטרייסט, צוגעגעבן מוט און בטחון.

פון נאָוואָרעדאָק איז אָנגעקומען א באפעל, אריבערצושיקן אהין פון לובטשער געטאָ הונדערט פּאכלייט. איך מיטן שוואָגער, נאָטע, און ברוך־מרדכי קרולעוועצקי, זיינען אריינגעפאלן אין דעם טראנספּאָרט. מיט א שרעקלעכן געוויין האָבן מיר זיך געזעגנט מיט אונדזערע משפחות. מיר האָבן געפילט, אז מער וועלן מיר זיך ניט זען. אָבער מיין ווייב האָט ניט געלאָזט רוען דעם ״יודענראַט״, ביז זיי האָבן אויסגעפועלט, אז מען זאָל איר מיט די קינדער אריבערפירן אין נאָוואָרעדקער געטאָ.

600 ארבעט־פעאיקע יידן פון לובטש האָט מען אריבערגעפירט קיין

וואַראַביעוויטש, צו שטשערבען אין שייער. צווישן זיי זיינען געווען אויך דעלאַטיטשער יידן פון וועלכע איך געדענק: ר׳ יעקב באקשט מיט זיין טאָכטער, נעכע, ר׳ ביינוש מיט זיין משפּחה, בערל מיט פייען, וועלוול יאנקעלעוויטש, חיה־זעלדע, מיין שוואער משה־אהרן מיטן זון, יעקב, און זיין פרוי מיט צוויי קינדער. מען האָט זיי פארזיכערט, אז זיי וועלן ארבעטן ביים אויסלייגן וועגן און זיי וועלן אלע בלייבן לעבן. קיין איינער פון זיי איז ניט געבליבן, א טייל האָט מען פארברענט לעבעדיקערהייט, א טייל האָט מען צעשאָסן ביי דער גרויסער גרוב, הארט ביים וועג לובטש — נאָווארעדאָק. גרשון קאפּושטשעווסקי האָט פּרובירט אנטלויפן, זיי האָבן אים נאָכגעשאָסן, א פארוווּנדעטער איז ער אריינגעפאלן אין טייכל און דערטרונקען געוואָרן.

אין נאָווארעדקער געטאָ זיינען אויך געווען דעלאַטיטשער יידן: מיין טאטע ר׳ פייווע, מיין שוואָגער אברהמ׳ל מיטן זון, בנימין, דער שוחט, יוסף, מיט זיין משפּחה, גאָלדע קרולעווצקי מיט די קינדער, משה סאָנצעס מיט דער יינגערער טאָכטער.

אין לובטשער געטאָ זיינען פארבליבן דער עיקר אלטע פרויען און קליינע קינדער, צווישן זיי אויך מיין מאמע, פייגל, מיין שוועסטער, איטקע־טוליע מיט אירע דריי קינדער. מען האָט זיי אלע אומגעבראכט אין פּאָדליפּקע, 24 טעג אין חודש אָב, צוזאמען מיט די לעצטע 275 לובטשער יידן. דעם טאָג האָט מען אויך ליקווידירט די יידן אין וואַראַביעוויטש און צוויי טויזנט יידן אין נאָווארעדאָק.

נאָכן אָנקומען אין נאָווארעדקער געטאָ, האָט מען אונדז אריינגעזעצט אין אן אלטער שטוב, מיט א צעבראָכענעם, פארפוילטן דאך. ביים קלענסטן רעגן פלעגן מיר ווערן נאס. צוזאמען מיט מיין פרוי און זון פלעגן מיר יעדן טאָג, אונטער א וואך פון דער אָרטיקער פּאָליציי, גיין א מרחק פון זיבן קילאָמעטער צו דער ארבעט, ביים ברוקירן די וועגן. א גאנצן טאָג פלעגן מיר שלעפּן שווערע שטיינער, טאטשקעס מיט זאמד און אָנגעהאקטע שטיינדלעך. פאר פארשפּעטיקן צו דער ארבעט פלעגט מען באפעלן זיך לייגן אויף דער ערד, און מיט א נאהייקע פלעגט מען שמייסן ביז צום טויט. פינף אזייגער פארנאכט פלעגט אונדז די פּאָליציי פירן צוריק אין

געטאָ. אויפן וועג פלעגן זיי פון אונדז חוזק מאכן, שמייסן מיט נאַהייקעס, אָדער גאָר נעמען שיסן לשם פארווײַלונג, איבערלאָזנדיק ליגן טויטע און שווער־פארוואונדעטע. די ארבעטנדיקע האָבן באקומען 120 גראַם ברויט א טאָג. די וועלכע האָבן ניט געארבעט, האָבן גאָרניט באקומען. מײַן טאָכטער רחלע איז נאָך געווען צו קליין און האָט ניט געארבעט.

איין טאָג האָט מען אוועקגעשיקט א גרופע יידן אויף ארבעט קיין מינסק, אויך מײַן שוואָגער, נאָטע, איז ארײַנגעפאלן אין דער גרופע און דאָרט איז ער אומגעקומען.

ס׳איז געקומען דער טאָג פון דער שחיטה אין נאָווארעדאָק:

יענעם טאָג זײַנען מיר, ווי שטענדיק, אוועק צו דער ארבעט און איבערגעלאָזט רחלען אין געטאָ. פלוצלינג האָט מען ביי דער ארבעט, ס׳איז געווען אין שטאָט גופא, געגומען ריידן, אז ס׳וועט דעם טאָג זײַן אן אקציע. האָב איך זיך ארויסגעדרייט פון דער ארבעט און אוועק אין געטאָ. כ׳האָב גענומען רחלען און זיך געלאָזט ארויסגיין פון געטאָ. ביים טויער האָט אונדז פארהאלטן א יידישער געטאָ־פאָליציאַנט און באפוילן איבער־צולאָזן רחלען אין געטאָ. נאָך לאנגע תחנונים, האָט ער זיך געמאכט ניט זעענדיק, כ׳בין ארויס מיט רחלען און געבראכט זי אויפן ארבעטס־פלאַץ.

ס׳איז געוואָרן א טומל, אז דער פאַר־ארבעטער רעגיסטרירט פאכלייט. כ׳האָב זיך דערשטופט צו אים און פארשריבן זיך אלס פאכמאן. נאכער האָט מען אונדז פארטריבן אויף א הויף און ווידער גענומען רעגיסטרירן, אָבער שוין פאר אן אַפּצאָל. אז די שטופעניש איז געוואָרן גרויס האָט א פאָליציאַנט, א נאָווארעדקער טאָטער, אָנגעהויבן צו שלאָגן מיט א לעדערנער בייטש. צום סוף האָט מען אלעמען אָפּגעפירט צו די קאָשארן. דאָרט זײַנען ארויס באוואָפנטע דייטשן און פון א רשימה אויסגערופן די נעמען פון 200 מענער. נאָכדעם האָבן זיי צו די איבעריקע מענטשן גענומען שרייען: ״פערפלוכטע יודן, צוריק צו דער ארבייט!״.

מיר האָבן שוין פארשטאנען, וואָס ס׳דערוואַרט אונדז און זיך געלאָזט לויפן אין די קאָרן־פעלדער. כ׳האָב גענומען מײַן פרוי מיט די קינדער, מײַן שוואָגער אברהמ׳ל מיטן זון, און מיר זײַנען אוועק צו אונדזער

ווינונג אין געטאָ, ווו מיר האָבן מיט א פּאָר וואָכן פריער אנטדעקט א גוט פארמאסקירטע באהעלטעניש.

ווי־נאָר מיר האָבן דערהערט די ערשטע שיסערייען אין געטאָ זיינען מיר אריין אין א שאפע, אויפגעהייבן א דעקל און פון דאָרט אריין אין דער באהעלטעניש און צוריק פארמאכט מיטן דעקל. אויך מיין טאטע איז געווען מיט אונדז, אָבער ס'האָט אים געשטיקט און ער האָט אָנגעהויבן צו הוסטן זייער שטארק. האָבן מיר אים געבעטן ארויסגיין און זיך באהאלטן אויפן בוידעם, ווייל צוליב אים וועלן מיר אלע זיכער אומ־קומען. דער טאטע האָט גוט פארשטאנען דעם מצב, איז ער ארויס פון סכראָן, ארויפגעקראָכן אויפן בוידעם און ארויפגענומען דעם לייטער. דריי טעג איז ער דאָרט געלעגן און מען האָט אים ניט געפונען. אויפן פערטן טאָג האָט מען געבראכט אין געטאָ די אָפּגעקליבענע 200 פאכלייט, זיי זאָלן פאנאנדערנעמען די צוים פון געטאָ און ארומצוימען א נייע. אז מיין טאטע האָט דערזען ווי יידן גייען פריי ארום אין געטאָ, איז ער אראָפּ פון בוידעם. כ'עןן האָט אים באלד געכאפּט און אוועקגעפירט.

פון אינדזער באהעלטעניש ארויס האָבן מיר געזען, ווי מען האָט די יידן ארויסגעטריבן פון די הייזער און זיי באפוילן זיך לייגן אויף דער ערד, מיטן פּנים אראָפּ. די פּאָליציאנטן האָבן געשריען: "דאוואי טשאסי, דאוואי זאָלאָטאָ!" (גיב זייגערס, גיב גאָלד!). ווען ס'איז געוואָרן פינצטער, זיינען געקומען לאסט־אויטאָס אין מען האָט אלעמען ארויפגעטריבן אויף די אויטאָס. ווער ס'איז אזוי גיך ניט ארויף, האָט מען דערשאָסן אויפן אָרט. די יידישע געטאָ־פּאָליציי האָט ארויסגעטראָגן די קראנקע, אָבער ווען זיי האָבן פארענדיקט האָט מען זיי פארשפּארט, אין זעלבן הויז ווו ס'איז געווען אונדזער באהעלטעניש. נאָכדעם האָט זיך געעפנט די טיר און ס'איז געפאלן א באפעל: "ראוס!". מען האָט זיי ארויפ־געפאקט אויף א לאסט־אויטאָ און אוועקגעפירט. מען האָט אויך אויפ־געדעקט באהעלטענישן און ארויסגעשלעפּט פון דאָרט די מענטשן. איבער צוויי טויזנט יידן זיינען געכאפּט אין דערמאָרדעט געוואָרן, אין דעם ברודער־קבר אויפן שעליובער וועג, נעבן הויז פון די היצלעס.

ליגנדיק אזוי אין באהעלטעניש האָבן מיר דערהערט, ווי ס'עפנט זיך

די טיר פון שטוב און ס׳קומען אריין צוויי יידן פון די פאכלייט. זיי האָבן עפּעס געזוכט איבער די צימערן; מיר הערן ווי איינער פרעגט ביים צווייטן: ״נו, געפונען עפּעס צום קייען?״ זיך איבערצייגט, אז דאָס זיינען יידן, האָבן מיר באשלאָסן פרעגן זיי, צי ס׳איז דאָ א מעגלעכקייט ארויסצוגיין פון באהעלטעניש. דערהערט אונדזערע שטימען, איז איינער צוגעקומען צום שאַפע און א זאָג געטאָן הויך אויפן קול: ״זיצט! גייט ניט ארויס! כ׳וועל ריידן מיטן פוילישן קאָמענדאנט, ער איז מיינער א פריינד; ווען ער וועט דאָ קומען און אויסרופן, אז יעווונאָוויטש האָט אים געשיקט, זאָלט איר ארויסגיין פון אייער באהעלטעניש״.

זיינען אריבער א פּאָר טעג און קיינער איז ניט געקומען. אויפן פינפטן טאָג האָט רחלע באקומען א היסטעריע־אטאַק. זי האָט גענומען ווילד לאכן און מען האָט זי בשום אופן ניט געקענט בארואיקן; מען האָט שוין געוואָלט ארויפלייגן אויף איר קאָפּ די זאכן און דערשטיקן, אָבער דאָ איז מיין פרוי איינגעפאלן א געדאנק, זי האָט זיך איינגעביסן מיט די ציין אין איר לייב ביז בלוט; דאָס האָט זי תיכף בארואיקט.

ערשט אויפן זיבעטן טאָג איז געקומען דער קאָמענדאנט און האָט אויסגעשריען אויף פויליש: ״גייט ארויס, יעווונאָוויטש האָט מיך געשיקט!״

מיר זיינען ארויס פון ״סכראָן״, ווי שיכורע פון שוואכקייט. דער קאָמענדאנט האָט געפאָדערט טויזנט רובל פאר אריינפירן אונדז אין קליינעם געטאָ. מיר האָבן אים געגעבן די פארלאנגטע סומע און ער האָט אונדז געבראכט אין געטאָ אריין. מיר האָבן זיך דאָרט אויסבאהאלטן עטלעכע טעג און נאכער ארויס אויף פרעמדע נעמען, אויפן אָרט פון די, וועלכע זיינען אנטלאָפן פון געטאָ.

מיר האָבן זיך דערוווסט די ביטערע בשורה, אז מיר האָבן שוין ניט מער קיינעם סיי אין לובטש און סיי אין וואָראָביעוויטש. מיט א פּאָר טעג שפּעטער האָט מען דערשאָסן מיין טאטן, וואָס איז די גאנצע צייט געווען אין ארעסט, ווי אויך יוסף קאגאנען מיט סימקען און זייערע צוויי קליינע קינדער. ווען מען האָט זיי געפירט פארביי דעם געטאָ האָבן זיי געשריען צו אונדז: ״יידן, נעמט נקמה פאר אונדזער בלוט!״

מיר האָבן באַשלאָסן צו אַנטלויפן פון געטאָ; כ׳האָב זיך צונויפ־גערעדט וועגן דעם מיט די יידן פון אונדזער צימער: אַברהם לין, איטשע פלאַראַנס, דער באַראַנאָוויטשער, און ראַבינאָוויטש. מיר האָבן פאַר אַן אָנצוג באַקומען פופצן קילאָ מעל, אַריינגעשמוגלט דאָס אין געטאָ און אויסגעבאַקט ברויט — צידה לדרך. אברהם לין האָט ביי דער אַרבעט געגנבעט אַ ביקס מיט זעכצן קוילן און געבראַכט אין געטאָ אַריין.

אינעם באַשטימטן טאָג איז מיין זון ניט אַרויס צו דער אַרבעט, ווייל ער פלעגט קומען צוריק זייער שפּעט. דער דייטש, וואָס פלעגט קומען נעמען צו דער אַרבעט, איז געקומען אים זוכן. מיין פרוי האָט אים געזאָגט, אַז ער איז גאַנץ פרי אַוועק צו דער אַרבעט און מער ווייסט זי גאָרניט. דער דייטש האָט געוואָרנט, אַז אויב מיין זון וועט אויך מאָרגן ניט קומען צו דער אַרבעט, וועט זיין זייער שלעכט און ביטער מיט אונדז. דעם זעלבן טאָג זיינען אין געטאָ אַריינגעפאָרן צוויי דייטשן מיט פורן און באַפוילן אָנפילן זיי מיט ציגל. ווען מיר האָבן פאַרענדיקט די אַרבעט האָט איין דייטש, פאַר וועלכן כ׳האָב געאַרבעט, זיך אַרומגעקוקט צי קיינער הערט ניט און אַ זאָג געטאָן צו מיר: ״יודע, מאַך דאָס דו וועק קאָמסט פאָן היר, דען דו גייסט קאַפּוט״. ניט באַקומען פון מיר קיין ענטפער אויף זיינע רייד, האָט ער נאָך אַ מאָל געזאָגט דעם זעלבן זאַץ. איצטער האָב איך זיך אָנגענומען מיט מוט און זיך אָפּגערופן, אַז כ׳האָב מורא צו ריידן מיט אים, ווייל ס׳איז אונדז פאַרבאָטן צו ריידן מיט אַ דייטש. ״אַך, אום גאָטעס ווילען, איך מאַך דיך גאָרניכט״! האָט דער דייטש אויסגערופן און זיך צעדרשנט וועגן דער נייער דייטשער ״קולטור״, וואָס מאָרדעט אומשולדיקע מענטשן, אַז די מלחמה גייט אים ניט אָן און אויב היטלער האָט צו טאָן מיט סטאַלינען, טאָ זאָלן זיי זיך שלאָגן איינער מיטן אַנדערן, ווי צוויי צערייצטע הינט.

ער האָט אויך דערציילט, אַז די אַרומיקע געגנט איז פול מיט פּאַר־טיזאַנער, וועלכע האָבן שוין דערהרגעט אַ סך דייטשן, ער איז זיכער, אַז מיר וועלן זיך דערשלאָגן צו די פּאַרטיזאַנער און זיך ראַטעווען פון טויט.

ביינאַכט זיינען מיר אַנטלאָפן פון געטאָ; מיר האָבן יעדן איינעם

פון אונדזער גרופע געגעבן א ברויטל — צידה לדרך, איך האָב אויך מיטגענומען א האק מיט טשוועקעס און די ביקס.

די נאכט האָט אונדז איינגעהילט מיט פינצטערניש, ווען מיר האָבן זיך געשארט אויף דער ערד, אונטער די שטעכיקע דראָטן, מיט הערצער פול פחד און תפילה צו גאָט, אז ער זאָל אונדז פירן אויף א ריכטיקן וועג. ווען מיר זיינען אלע אריבער אויף דער צווייטער זייט פון די געטאָ־דראָטן, האָבן מיר זיך געלאָזט לויפן, איינער נאָכן אנדערן.

הינט האָבן גענומען בילן און אויך זייערע באלעבאטים האָבן אונדז דערזען. ס׳האָט לאנג ניט געדויערט און זיי האָבן מודיע געווען די דייטשן, אז יידן אנטלויפן פון געטאָ. א פראָזשעקטאָר האָט צעשניטן די נאכט און א האָגל פון קוילן האָט אונדז באגלייט. באלד האָבן מיר דערהערט געשרייען און באמערקט ווי ליס מיט זיין פרוי פאלן טויט, ווי אונטער־געשניטענע זאנגען. מיר האָבן זיך אריינגעכאפט צווישן קוסטעס און געלעגן דאָרט א פּאָר שעה, ביז ס׳איז שטיל געוואָרן און מען האָט נאָר געהערט ווי ערגעץ־ווייט בילן הינט און פארגייען זיך אין א יללה. ערשט דעמאָלט האָבן מיר זיך דעצידירט צו לאָזן אין וועג, מיטן סעליובער טראקט. די נאכט איז געווען אונדזערע, ווייל די דייטשן האָבן מורא געהאט צו גיין ביינאכט אויף די וועגן, צוליב די פארטיזאנער.

דעם אנדערן טאָג זיינען מיר געזעסן פארשטעקט אין א וואלד, ניט ווייט פון סעליוב; די צווייטע נאכט זיינען מיר דערגאנגען ביז דעלאטיטש און מיר האָבן זיך געלאָזט צום טייך. דער ניעמאַן איז ביי די ברעגן שוין געווען געפרוירן, אָבער מען האָט אים געמוזט אריבערשווימען מיט א לאָדקע, ווייל אין מיטן טייך איז ער נאָך געווען פריי פון אייז.

איך האָב ניט ווייט פון יורדיקע געפונען א לאָדקע, אויפגעזוכט א דראָנג, אָנשטאָט א וויאָסלע, און זיך געלאָזט שווימען מיט מיין פרוי און קינדער איבערן טייך. שוין נאָענט פון צווייטן ברעג איז מיין טאָכטערל אריינגעפאלן אין וואסער; מיין פרוי האָט קוים באוויזן אָנצוכאפן זי ביים הענטל און ארויסשלעפן פון אייז־קאלטן וואסער. כ׳האָב זיך אומגעקערט צוריק צום לינקן ברעג טייך און אריבערגעפירט אלע מענטשן פון אונדזער גרופע. מיר זיינען באלד דערנאָך אריין אין וואלד און אוועק קיין בערעזין.

קומענדיק נאָענט צו בערעזין האָבן מיר אלעמען איבערגעלאָזט אין וואלד, נאָר איך מיט אברהמ׳לען זיינען מיר אוועק צו באקאנטע פויערים אין בערעזין, זייער אָרנטלעכע קריסטן, ביי וועלכע מיר פלעגן, אין די גוטע צייטן, קויפן פיש. ביי איינעם פון זיי האָט אברהמל געהאט באהאלטן זיינע זאכן.

מיר האָבן אין די אָוונט־שעה׳ן אנגעקלאפט אין טיר און אריין אין שטוב; מיר האָבן דאָרט געטראָפן דעם זעכצן יאָריקן זון פון אונדזער באקאנטן פויער. דער שייגעץ האָט זיך זייער דערשראָקן, דערזעענדיק די אומדערוואַרטע געסט, ער איז צוגעלאָפן צום לאָמפּ און פארלאָשן די קנויט. ער האָט אונדז דערציילט, אז מיט א טאָג פריער זיינען דאָ געווען די דייטשן און האָבן זיך איבערגעשאָסן מיט די פארטיזאנער. פּלוצלינג גיט ער א געשריי צו אינדז: ״א פּאָליציאנט גייט!״ קיין סך ניט געקלערט זיינען מיר ארויסגעלאָפן פון שטוב און אוועק פרובירן אונדזער מזל ביים קריסט, ווו אברהמ׳ל האָט באהאלטן זיינע זאכן.

אויך דאָ האָט אונדז געעפנט די טיר א יונגער שייגעץ; ער האָט אונדז געבעטן זיצן און איז אריין אין צווייטן צימער אויפצוּוועקן דעם טאַטן. ווי נאָר דער אלטער פויער איז אריין, האָט ער אונדזביידן ארומ־גענומען, געקושט און געוויינט. ער האָט באפוילן דעם זון צו ברענגען עסן און זיך נאָכגעפרעגט וועגן אונדזערע משפחות.

מיר האָבן אים דערציילט, אז מיין פרוי מיט די קינדער, אברהמ׳לס זון ניאָמע און נאָך עטלעכע יידן זיצן אין וואלד און ווארטן אויף אונדזער צוריקקער. ער האָט געבעטן, אז קיינער פון זיי זאָל צו אים ניט קומען, נאָר מיר ביידע; ער וועט אונדז באזאָרגן מיט עסן און טאָן פאר אונדז אלץ, וואָס ער וועט נאָר זיין בכוח. ער האָט אונדז טאקע מיטגעגעבן ברויט, א קריגל פּוטער, קעז, צוויי רידלען און א זעג. אברהמ׳ל האָט ביי אים געפרעגט אן עצה, ווו מיר זאָלן אויפבויען א זעמליאנקע. ער האָט אָבער זיך אָפּגעזאָגט צו ענטפערן אויף דער פראגע, ווייל טאָמער וועט מען אונדז געפינען וועלן מיר, אָן ספק, חושד זיין, אז ער האָט אונדז אויסגעגעבן און פארקויפט זיין געוויסן צום טייוול. מיר האָבן אין זיינע רייד דערפילט די ערלעכע כוונות זיינע און די ריינקייט פון זיין

געוויסן און הארץ. אין אונדזערע הערצער האָט עפּעס א ציטער געטאָן, איז נאָך די גאנצע וועלט ניט פארדאָרבן און אויך אין סדום געפינען זיך נאָך ערלעכע און גוטע מענטשן (!)

מיר זיינען אוועק צו קאזיקן, אין די וועלדער נעבן פּאַטאַשניע. אויך ער האָט זיך נאָכגעפרעגט, ווער ס׳איז לעבן געבליבן און האָט אונדז מיטגעגעבן קארטאָפל, ברויט און צוויי רידלען. מיר האָבן אים פאָרגעלייגט געלט, כדי ער זאָל אונדז באזאָרגן מיט שפּייז; דערויף האָבן מיר באקומען אן ענטפער, אז געלט האָט ער מער פון אונדז, נאָר אויב מיר האָבן עפּעס זאכן, סחורות, קען מען דערפאר אלץ באקומען.

מיר האָבן זיך באזעצט אין ״ווילטשע בלאָטאָ״ (״וועלפישע בלאָטע״), אן אָרט אין וואלד, ווו די וועלף האָבן געהאט זייערע נאָרעס. מיר האָבן אויסגעגראָבן א גרוב, פארלייגט די ווענט מיט אנגעזעגטע יונגע ביימער, אריינגעשטעלט א לייטער צום אראָפּגיין און פון אויבן פארמאסקירט מיט ביימעלעך. דער שניי האָט אלץ פארשאָטן און ס׳איז שווער געווען צו דערקענען פון דרויסן, אז דאָ איז א באהעלטעניש פון מענטשן. אָבער ס׳איז זייער שווער זיך אויסצובאהאלטן פון א פויעריש אויג, וואָס איז אייגן און נאָענט מיטן וואלד, קען אלע זיינע פארבאָרגענע ווינקעלעך און דערשפירט, ווי א חיה, דעם ריח פון א פרעמדן.

ווען מיר זיינען מיט א צוויי חדשים שפּעטער געקומען צו קאזיקן, האָט ער אונדז דערציילט, אז די פויערים אין די ארומיקע דערפער, ווייסן ווו מיר באהאלטן זיך אויס, ער עצה׳ט אונדז צו פארלאָזן דעם אָרט, ווייל די פויערים וועלן אונדז ארויסגעבן צו די דייטשן.

מיר האָבן דעם אָרט ניט פארלאָזן, אָבער מיר האָבן שוין מורא געהאט גיין צו די פויערים בעטן עסן. זיינען דורך א דריי וואָכן און מיר ווערן פּשוט געשוואָלן פון הונגער. האָט מיין שוואָגער פאָרגעלייגט, אז מיר זאָלן ארויסגיין זוכן ״קאָפּצעס״ קארטאָפל (צוגעדעקטע אויף איבערן ווינטער גריבער מיט קארטאָפל). אויף איינעם פון די כוטערס האָבן מיר טאקע געפונען אזא ״קאָפּעץ״ אין דאָס האָט אונדז דערהאלטן ביים לעבן.

א געוויסן פרימאָרגן, ווען מיר זיינען געזעסן ארום פייער און

געקאָכט עסן, האָבן מיר דערהערט א געשריי: ״רוקי ווערך!״ האָבן מיר פארשטייט זיך געפּאַלגט און אויפגעהייבן די הענט אין דער הויך. דאָס זיינען געווען קריסטלעכע פּארטיזאנער פון אָטריאַד אויף סטאלינס נאָמען. זיי האָבן אונדז רעווידירט, צוגענומען דאָס געלט, די שטיוול, די ליילעכער, וואָס מיר האָבן זיך איינגעשאַפּט און אויך געוואָלט צונעמען די ביקס, נאָר איינער פון זיי האָט דאָס ניט דערלאָזט, ער האָט זיי אויפגעקלערט, אז אָן ביקס וועלן מיר ניט קריגן קיין שפּייז און אויסגיין פון הונגער. מיר האָבן זיי געבעטן, אז זיי זאָלן אונדז מיטנעמען, אָבער אונדזער בעטן איז געווען אומזיסט ווייל: ״איר זייט רויבער און פאר אזעלכע איז ניטאָ קיין אָרט צווישן פּארטיזאנער״. צוויי וואָכן שפּעטער, זיינען זיי ווידער געקומען און צוגענומען די איינציקע ביקס, וואָס מיר האָבן געהאט.

מיט א פּאָר טעג שפּעטער זיינען מיר געצווונגען געווען צו פארלאָזן די זעמליאנקע און אריבערגיין אויף אַן אנדער אָרט. מיר האָבן זיך ארייג־געגראָבן אין א בארג און אויפגעבויט א בעסערע און מער פארמאסקירטע זעמליאנקע. מיר האָבן זיך געדארפט אויסבאהאלטן, סיי פון די דייטשן און סיי פון א טייל פּארטיזאנער. מיר האָבן אָנגעהאַלטן פארבינדונגען מיט איינעם א פּויער, מישא, וועלכן מיר פלעגן אָפט ארויסהעלפן מיט ארבעט אין זיין ווירטשאַפט. א פּאָר טעג נאָכן פארלאָזן די ערשטע זעמליאנקע זיינען געקומען די פּארטיזאנער אונדז זוכן. אז זיי האָבן קיינעם ניט געפונען, האָבן זיי דורכגעשאָסן די אייגענע היטלען און פארמסרט פאר זייער קאָמאנדיר, אז מיר האָבן אויף זיי געשאָסן און נאכער אנטלאָפן. דער קאָמאנדיר האָט ארויסגעגעבן א באפעל, אז מען זאָל אונדז כאפּן און ברענגען צו אים. מיר האָבן זיך דאָס אלץ דערוווסט פון מישען — אונדזער פארבינדלער. הכלל, זיי האָבן געכאפּט מיין שוואָגער און געצוווּנגען אים צו פירן זיי אין אונדזער באהעלטעניש. זיי האָבן גענומען אונדזערע צוויי מענטשן און געבראכט צום קאָמאנדיר. אויפן וועג האָט מען זיי מערדערלעך געשלאָגן, נאָכדעם אָפּגעוואַשן דאָס בלוט און געבראכט אין דאָרף טשאפּען, ווו ס׳איז געשטאנען דער קאָמאנדיר פון זייער אָטריאַד. ווארטנדיק אזוי אין דרויסן איז פארביי־געגאנגען א יידישער פּארטיזאַן און האָט א זאָג געטאָן: ״שרעקט זיך

ניט חברה, מען וועט אייך גאָרניט טאָן״; אָפּגעזאָגט דאָס זייניקע און אוועק. אזוי איז טאַקע געווען; דער קאָמאַנדיר האָט פאַרשטאַנען דעם אמת און האָט זיי באַפרייט. היות, ווי ס׳איז שוין שפּעט געווען צו גיין צוריק האָט ער באַפוילן צו געבן זיי עסן און אָן אָרט צום שלאָפן. מיין שוואָגער האָט ווידער באַריִרט די פראַגע פון אויפנעמען אונדז אין אָטריאַד, אָבער מען האָט אים אָפּגעזאָגט, ווייל מיר האָבן ניט קיין געווער און זיי אליין האָבן אויך ניט גענוג געווער פאַר זייערע מענטשן. דער קאָמאַנדיר האָט וועגן דעם געגעבן א בריוו צום שטאַב, וואָס האָט זיך געפונען ניט ווייט פון באַקשט, אָבער אויך דאָרט האָבן מיר באַקומען די זעלבע תשובה.

איטשע פלאָראַנס האָט באַשלאָסן צוריקגיין אין נאָוואָרעדקער געטאָ און אַרויספירן פון דאָרט זיין ברודער. מיר האָבן אים געבראַכט ביזן ניעמאַן, ער איז אַריבער אויפן צווייטן ברעג, פונעם אייז־פאַרקאַוועטן טייך און איז בשלום אָנגעקומען אין געטאָ, אָבער אַרויסגיין צוריק פונעם געטאָ, איז שוין געווען אוממעגלעך. האָבן זיי אָנגעהויבן צו גראָבן א טונעל. נאָך איידער זיי האָבן אים פאַרענדיקט צו גראָבן, איז פאָרגעקומען א שחיטה און זיי האָבן זיך באַהאַלטן אין א בונקער. איטשע פלאָראַנס איז יענע נאַכט געשטאַנען ביים טיר פון בונקער און זיך צוגעהערט צו די קולות פון דרויסן. פּלוצלינג האָט ער דערהערט, ווי די דייטשן דער־נעענטערן זיך צום בונקער און רינגלען אים אַרום. ער האָט א געשריי געטאָן: ״יידן, ראַטעוועט זיך!״ איז אַרויסגעלאָפן אין דרויסן, מיט אימפּעט אַריבערגעשפּרונגען איבערן געטאָ־צוים און די פינצטערניש האָט אים איינגעשלונגען; ער איז נאָך די זעלבע נאַכט דערגאַנגען ביז דעלאַטיטש. גאַנצע אַכט טעג האָט ער זיך אויסבאַהאַלטן, ביז ס׳איז אים געלונגען צו קומען צוריק אין אונדזער זעמליאַנקע.

ס׳האָט זיך דערנעענטערט דער פרילינג. מיר האָבן געוווסט, אז ווען דער אייז וועט לאָזן, וועט דער ניעמאַן פאַרגיסן אַלץ אַרום און מיר וועלן א לאַנגע צייט זיין אָפּגעריסן פון א מענטשלעכן יישוב און ניט קריגן קיין שפּייז. הייסט עס, אז מען דאַרף באַצייטנס זיך פאַרזאָרגן מיט שפּייז, אויב מיר ווילן ניט אומקומען פון הונגער.

לין, דער סטאָלער, האָט פון האָלץ אויסגעארבעט ביקסן און נאגאנעס, וועלכע האָבן טאקע אויסגעזען ווי עכטע. "באוואָפנטע" מיט אזא געווער, זיינען מיר אוועק צו איינעם פון די כוטאָרס. מיר זיינען אריין אין שטוב מיט די "נאגאנעס" אין האנט און באפוילן דעם פויער צו איינשפּאנען א פערד, ווייל מיר דארפן ערגעץ פאָרן. דער פויער האָט געוואָלט ווייזן, אז מער ווי איין פערד האָט ער ניט, אויב מיר וועלן ביי אים אוועקנעמען דאָס פערד, וועט ער ניט קענען אויפהאלטן זייןווירטשאפט. איך האָב אים בארואיקט, פארזיכערט אז מיר וועלן אים ניט טאָן קיין שלעכטס, אויב ער זאָרגט זיך וועגן פע״ד, טאָ זאָל ער אויך מיטפאָרן. דער פויער האָט טאקע אזוי געטאָן.

ס׳איז געווען א ליכטיקע ווינטער־נאכט: דער שניי איז נאָך געלעגן א ווייסער, א ריינער און א ווייכער ווי פוטער, אָבער מען האָט שוין געפילט, ווי ס׳יאָגט א מילדער פרילינג־ווינטל און די ביימער וועקן זיך פון זייער גליווער. דער שליטן מיט די זעקס יידן, מיט די האָלצענע ביקסן אויף די פּלייצעס, האָט זיך געגליטשט גיך און אנגענעם, ווי ס׳וואָלט געווען א פרידלעכער "קוליק" אין די אמאָליקע גוטע יאָרן.

דער וואָינאָווער וואלד האָט געשוויגן, ווען מיר זיינען אריין צו די פויערים און באפוילן צו געבן שפּייז. מיר האָבן אָנגעלאָדן א פּאָר זעקלעך מעל, ברויט, גרויפּן, פלייש, וווּרשטן און האָניק. אזייגער צוועלף ביינאכט, באגלייט פון א הינטישער בילעריי, זיינען מיר ארויסגעפאָרן צוריק מיט אונדזערע טראָפּייען.

אויפן וועג האָבן מיר אָנגעטראָפן א גרויסן פּארטיזאנישן אָבאָז. מיר האָבן זיך דערשראָקן, טאָמער וועט מען אונדז אויספאָרשן, ווו מיר האָבן גענומען שפּייז און אָן ספק וועט מען אונדז דערשיסן פאר דעם. אָבער מיר האָבן ניט קיין אנדער ברירה, מען מוז ריזיקירן. ווען מיר זיינען צוגעקומען נעענטער האָט אונדז דערזען א וואכמאן און ער האָט אויסגעשריען: "דאוואי פּאראָל!" איך האָב זיך ניט פארלאָרן און געענטפערט: "דא סוואָיע, טאקיע סאמי קאק ווי!" (אייגענע, די זעלבע ווי איר!). "פּאָגאנאי לאָשאדי!" איז געפאלן א באפעל. דאָס זעלבע האָט זיך איבערגעחזרט א צווייט מאָל. אויף אזא אופן זיינען מיר דורך בשלום

און געקומען צוריק צו אונדזער זעמליאנקע. מיר האָבן נאָכדעם באַפרייט דעם פויער מיטן פערד און ער איז א צופרידענער אוועקגעפאָרן צו זיך אהיים.

מיט צוויי וואָכן שפּעטער האָבן מיר ווידער גענומען א פערד ביי איינעם פון די פויערים און געבראַכט א פולן וואָגן מיט קארטאָפל. אזוי־ארום האָבן מיר זיך פארזאָרגט מיט שפייז און בשלום איבערגעקומען די פּאָר וואָכן, ווען אלץ ארום איז פארגאָסן געוואָרן מיט וואסער און מיר זיינען געזעסן ווי אויף אן אינדזל, אָפּגעריסן פון א מענטשלעכן יישוב.

ס׳איז געקומען דער פרילינג: די זון האָט ליבלעך געוואָרעמט און דאָס וואסער האָט אויסגעטריקנט. אלץ ארום האָט זיך באדעקט מיט גרינס און א שפע פון בלומען. פייגעלעך זיינען מיט א טרילעריי געפלויגן פון בוים צו בוים, געטראָגן אין די שנאָבעלעך שטיקלעך האָלץ, גרעזעלעך, ערד און געבויט זייערע נעסטן. אלץ האָט דערוואכט צו א ניי לעבן. אויך מיר האָבן זיך דערפילט פרייער און מונטערער.

אין איינעם אזא טאָג זיינען מיר געזעסן אין דרויסן, צעלייגט א פייערל און געקאָכט א טאָפּ מיט קארטאָפל. פּלוצלינג הערן מיר דעם אָפּקלאנג פון א שטארקער באוועגונג, ניט ווייט פון אונדז, עס דערגייט אפילו דער עכאָ פון רייד. א שרעק באפאלט אונדז, ווער קען דאָס זיין? ווען מיר זיצן אזוי און עסן די הייסע בולבעס, זעען מיר צוויי באוואָפנטע מענטשן דערנעענטערן זיך צו אונדז; מיר דערקענען באלד אז דאָס זיינען פארטיזאנער. מיר באגריסן זיי מיט א ״זדראסטוויטע טאָווארישטשי!״ און בעטן זיי זיך זעצן עסן מיט אונדז צוזאמען.

דערהערט, אז מיר זיינען יידן, וואָס באהאלטן זיך אויס פון די דייטשן, האָבן זיי אונדז דערציילט, אז זיי זיינען פון פארטיזאנישן אָטריאד א.ב. פון טשקאלאָוו, אז ביי זיי געפינען זיך א סך יידן און זיי וועלן אונדז זיכער וועלן זען. ס׳האָט לאנג ניט געדויערט אוז די יידישע פארטיזאנער, מענער און פרויען, זיינען געקומען צו אונדז. מיר האָבן זיך געקושט און געוויינט פון פרייד, וואָס מען זעט נאָך לעבעדיקע יידן, דערצו נאָך יידן, וועלכע נעמען נקמה און צאָלן דעם שונא מיט פייער און טויט. זיי האָבן

אונדז אויך געבעטן צו פאָרן מיט זיי און אָנווייזן אין וועלכע דערפער עס זיינען ניטאָ קיין דייטשן.

מיר זיינען ארויסגעפאָרן שפּעט ביינאכט און דערגרייכט ביז דעלאַטיטש־זאַהאָריע. מען האָט אוועקגעשטעלט וואכן אויף די וועגן, וועלכע פירן קיין לובטש און דעלאַטיטש, און אָנגעהויבן צו טרייבערן די פויערים, צוגענומען ביי זיי קי, חזירים, מעל, קאָרן, ווי אויך אָנגערויבטן יידישן גוטס: אנצוגער, שטאָפן, קליידער א.א.וו. מען האָט איינגעשפּאנט 25 פערד און ביז ס׳האָט געגומען טאָגן זיינען מיר אָנגעקומען קיין מיקאַלאיעווע. ביי די פויערים, וועלכע זיינען געווען נאָענט צום וואלד, האָט מען גאָרניט גענומען, פארקערט, מען האָט זיי נאָך צוגעטיילט א טייל פונעם געבראכטן.

דער קאָמאנדיר פון טשקאלאָווער אָטריאד האָט אונדז ארויסגעגעבן א פּאפּיר, אז מיר געהערן צו זיין אָטריאד. ער האָט מיך, מיט מיין שוואָגער געשיקט אויסשפּירן, ווו ס׳געפינען זיך די דייטשן און ווער פון די אָרטיקע פויערים איז אין די פּאָליציי. מיר האָבן אונדזער אויפגאבע דערפילט אויפן בעסטן אופן. נאָכדעם זיינען מיר אוועק מיט א גרופּע פארטיזאנער קיין דעלאַטיטש. דאָרט האָבן מיר געכאפּט דעם גוי, וואָס האָט דער ערשטער אָנגעהויבן צו רויבן די יידן, ווי אויך דעם סאָלטיס, אלעקסיי שונקע, מען האָט זיי ביידן מכבד געווען מיט א קויל אין קאָפּ און צוגענומען אלץ, וואָס זיי האָבן געהאט אין זייערע הייזער, דער עיקר, וואָס זיי האָבן אָנגערויבט ביי די יידן.

דער פראָנט האָט זיך דערנעענטערט צו אונדזער געגנט; די דייטשן זיינען געלאָפן צוריק אין א ווילדער בהלה, אזוי ווי מיט דריי יאָר פריער זיינען געלאָפן די רוסן. די פארטיזאנער האָבן זיי אָפּגעשניטן די וועגן און געזייט צווישן זיי טויט און חורבן. אָנהייב יוני, 1944, האָבן מיר דערהערט ווייטע, פארטויבטע אָפּהילכן פון א הארמאַטן־קאנאָנאדע. א פּאָר טעג שפּעטער האָבן מיר שוין באגריסט די אָנגרייפנדיקע טיילן פון דער רויטער ארמיי, וועלכע האָט באפרייט אונדזער געגנט.

מיר זיינען צוריק „פריַיע" מענטשן, אָבער וווהין גייט מען? ס׳איז

ישראל סלונימסקי, אשתו, ילדיו וגיסו בנימין קיבוביץ׳

דאָך א שרעק ארייננצוקומען אין שטעטל, — געציילטע יידן צווישן אזויפיל גוים־וועלף.

מיר זיינען אוועק קיין איוויע. דאָרט האָט מען מיך מאָביליזירט אין דער רויטער ארמיי און אריבערגעשיקט קיין לידע. אין לידע האָט מיך אינזשענער ביסלאָוויטש, א געוועזענער פארטיזאן פון אונדזער אָטריאד, באפרייט פון דער ארמיי, כלומרשט אויף ארבעט אין זיין אָפטיילונג. כ׳בין באלד אוועק מיט מיין פרוי קיין דעלאטיטש און ארייַן צוריק וווינען אין מיין שטוב. כ׳האָב געארבעט אין לובטשער ״ראיפּראָמקאָמבינאט״ אלס צושטעלער פון רוי־שטאָפן און כלים. ביי דער דאָזיקער ארבעט איז מיר אויסגעקומען א סך ארומצופאָרן אין לידע, באראנאָוויטש, מינסק און אנדערע שטעט. אמעטום איז דער חורבן געווען גרויס. די יידישע יישובים זיינען אָפּגעמעקט געוואָרן, אָן צו לאָזן א זכר פונעם אמאָליקן בליענדיקן, גייסטיק־רייכן יידישן לעבן.

ס׳איז שווער געווען צו געפינען זיך אויף דער פארשאָלטענער ערד. ווי נאָר ס׳האָט זיך געשאפן א מעגלעכקייט ארויסצופאָרן קיין פוילן, זיינען מיר אוועק פון אונדזער שטעטל און אָנגעקומען קיין לאָדזש.

אָבער אין פוילן איז די שנאה צו די רעשטלעך יידן געווען נאָך גרעסער און שטארקער ווי אין אונדזער געגנט. מען האָט געמאכט פּאָ־גראָמען אויף יידן אין קראָקע, קיעלץ און אנדערע שטעט; מען האָט אָפּגעשטעלט באנען, ארויסגענומען פון זיי די יידן און דערשאָסן אויפן אָרט. די פוילישע באפעלקערונג האָט אָנגעקוואָלן און מיטגעהאָלפן די באנדיטן.

מיר זיינען אוועק אויפן שווערן וועג פון העפלה. איבער טשעכיע, עסטרייך און איטאַליע קיין ארץ־ישראל. נאָר דאָס איז שוין א באזונדער קאפּיטל אין אונדזער לעבן, וועגן וועלכן ס׳וועט דערציילט ווערן אין דער געשיכטע פונעם יידישן פאָלק, און זיין קאמף פארן אייגן לאנד.

דעם 19־טן מאי, 1946, א יאָר נאָכן נצחון איבערן דייטש, דעם גרעסטן שונא פון אונדזער פאָלק, האָבן אונדזערע פיס באטראָטן די ערד פון אונדזער אייביקער היים — ישראל.

חיים ינקלביץ'

לזכר אבי משה בן ישראל,
אמי חנה־טייבל בת צבי קסלר,
אחותי רבקה־דבורה ואחי שמואל הי"ד.

לאבות־ינו לא עמדו הרצון והגבורה,
יד החיה היתה על העליונה,
ודומם אלי קבר, ביסורי גסיסה,
פסעו לקראת המות־הגואל בנפש בוכיה.

ובשבועה חרישית היד מתרוממת,
ובתפילה אילמת, תובעת! מתחננת!?
על לוח ולב, הזוועות יחרטו!!!
למען יזכרו זאת הדורות אחרינו.

שנים חלפו כבר עברו,
אך הגעגועים טרם פגו,
הלב הולם בכאב והמיה
והשפתים דובבות בלחש קינה.

קינה להורים, לאח ואחות,
קינה לסבא וסבתא, דודה ודוד,
קינה לאומה פצועה ודוויה
קינה לאומה, אשר שליש מבניה שכלה.

נספר על שרופי הגרנות ונטבחי הגיטאות,
על אלו, אשר מתו מרעב ותלאות,
למען ידעו הדורות הבאים
כי במותם הם ציוו לנו החיים!

ווערטער פון נחום שלימאָוויטש, אויף דער אזכרה פון די לובטשער און דעלאטיטשער קדושים

צו אייך מיינע טייערע שוועסטער און ברידער, חברים און פריינד, בין איך געקומען היינט איבערצוגעבן דעם לעצטן קרעכץ, דעם לעצטן זיפץ, דעם לעצטן "שמע ישראל" רוף, פון אונדזערע טאטעס און מאמעס, פרויען, מענער און קליינינקע עופה'לעך, ווען ס'האָט זיי פארשניטן דער שארפער מעסער פון נאצי־דייטש און זיינע צוהעלפער.

צו אייך האָב איך א התחייבות, איבערצוגעבן די לעצטע מחשבות און גרויל־געפילן פון די פארמשפטע צום טויט, אָן א פארוואָס, אָן א שולד, נאָר ווייל זיי זיינען געווען יידן, — קינדער פון א פאָלק, וואָס האָט קיינעם קיין שלעכטס ניט געטאָן, קיינעם ניט אָנגערירט און געווען גליקלעך, אז מען האָט אים געגעבן א ביסעלע רו.

אין די קאָשמאַר־פינצטערע טעג און נעכט, אין די געטאָס און לאגערן, ווען אלץ איז פאר אונדז געווען פארשפארט, די הימלען געשלאָסן און ס'איז ניט געווען וועמען רופן צו הילף, ניט געווען קיין אנדער אויסוועג, נאָר צו ווארטן אויפן לעצטן גאנג, האָבן מיר געטראכט ווי אזוי מען קען זיך ראטעווען, האָבן די גרויסע זכיה צו בלייבן לעבן, כדי צו דערציילן דער וועלט, וואָס מיט אונדז איז געשען, אין וועלכע יסורים און עינויים מיר זיינען אומגעקומען, ווי מאָנסטערהאפט דאָס דייטשע "קילטור־פאָלק" איז געווען. אויך כדי ברענגען צו אייך, טייערע שוועסטער און ברידער, דעם לעצטן גרוס פון די פארפייניקטע, זייער לעצטן רוף צו נקמה, ניט מוחל צו זיין און קיינמאָל ניט צו פארגעסן דעם דייטשן עמלק!

אין דעם אָוונט, ווען מיר האָבן זיך צונויפגעקליבן צו באערן אונדזערע קדושים, ממש אין דעם מאָמענט, ווען איך שטיי דאָ פאר אייך, שוועבן דורך פאר מיינע אויגן א סך נאָענטע און טייערע געשטאלטן, די זעלבע, וועלכע קומען צו מיר אין מיינע חלומות, רייסן מיך אויף פון מיין שלאָף און לאָזן מיך ניט אָפּ אויך אין שלאָפלאָזע נעכט, זיי באפוילן רייד,

דערציייל, שריי אויס אונדזער לעצט געשריי, און זאָלן אים הערן די, וועלכע זיינען אונדזער אייגן בלוט און פלייש, אונדזער המשך, די פאַרזעצער פון אונדזער, פארשניטענעם לעבן.

ס׳איז געווען סוף יוני, 1941. די סאָוועטישע מאכט איז אנטלאָפן, די דייטשן האָבן זיך דערנעענטערט. דאָס האָבן אויסגענוצט די אָרטיקע גויים און די פויערים פון די ארומיקע דערפער. זיי זיינען געקומען מיט פורן און זעק, העק און לאָמען און זיך גענומען צום רויבן און גזלענען.

זיי האָבן אויסגעליידיקט די הייזער און צוגענומען אלץ, וואָס א מויל קען נאָר דערמאָנען. מען האָט אויפגעריסן די פאָדלאָגעס פון די הייזער און די קעלערן. מען האָט אפילו ניט איבערגעלאָזט קיין ביסן ברויט; אָבער דאָס איז נאָר געווען ווי א פאָרשפיל צו דעם, וואָס איז שפעטער געקומען.

די דייטשן האָבן אונדז פארשפארט אין א געטאָ, פארצוימט אים מיט שטעכיקע דראָטן, פארבאָטן ארויסצוגיין אויסערן געטאָ און אויסגעטיילט געציילטע גראַמען ברויט א טאָג.

כדי צו אויסנוצן בעסער די ארבעטס־קראַפט פון די לובטשער יידן און אויך, כדי צו האָבן זיי ״אויפן אויג״ און לייכטער אומברענגען, אָן א ווידערשטאנד, האָבן די דייטשן צעטיילט דעם לובטשער יידישן יישוב אויף אזא אופן: א) לובטשער געטאָ, ב) וואָראָביעוויטשער ארבעטס־לאגער, ג) דוואָרעצער ארבעטס־לאגער, ד) נאָוואָגרודקער געטאָ.

פאר מיינע אויגן זע איך דעם לובטשער רב, הרב יצחק ווייס און די רביצין, שאָשקע. כ׳זע ווי דער רב, שוין אָן א באָרד, אָנגעטאָן אין א קורצן, צעריסענעם רעקל, שלעפט טאטשקעס מיט ציגל. אזוי ביז ער איז פארמאטערט געוואָרן צום טויט.

כ׳זע די טאָכטער פון איטשעלע באקשט מיט א דעררשטיקט עופה׳לע אויפן האנט. זיי האָבן געהאט באהאלטן זיך אין א ״סכראָן״, אָבער דאָס קינד האָט גענומען וויינען, און די מאמע האָט דעררשטיקט איר אייגן קינד, מקריב געווען עס, אבי צו ראטעווען די מענטשן. די רוצחים האָבן זיי געפונען און אלעמען דערמאָרדעט.

כ'זע, ווי א שיכורער עס־עסניק מאכט דעם אויסוואל "מי לחיים ומי למות". כ'זע, ווי קינדער, וועלכע זיינען פארבליבן צום לעבן, גייען פון אייגענעם ווילן ארויף אויפן אויטאָ אומצוקומען מיט טאטע־מאמע צוזאמען. כ'זע, יידן אָנגעטאָן אין טלית און תפילין, גייען אויף קידוש־השם מיט "שמע־ישראל" אויף די ליפן.

כ'זע, מיין ברודער, משה, און מיין שוועסטער, רחל, מיט זייערע משפחות, וועלכע זיינען אומגעקומען אין וואַראַביעוויטש, אינעם זעלבן טאָג ווען ס'איז כאַרגעקומען די שחיטה אין נאָוואָגרודעק.

כ'זע, ווי מען פירט צום טויט, אין טאָג פון דער גרויסער שחיטה אין נאָוואָגרודעק, אונדזערע בני־עיר, יונתן איצקאָוויטש (לייזער דעם שוס־טערס) און יעקב יעדידאָוויטש. א קינד האָט אָנגעהויבן צו וויינען און די רוצחים האָבן אויפגעדעקט דעם "סכראָן", ווו זיי האָבן זיך באהאלטן.

ס'איז ניט געווען קיין אויסוועג זיך צו ראטעווען; אַלץ איז געווען קעגן אונדז, דער דייטש, דער פאָליאַק, דער ווייס־רוס, דער שטאָטישער גוי און דער דאָרפישער פויער. אַלע האָבן זיי געהאָלפן דעם דייטש, אלע האָבן זיי גערויבט יידן, אַלע האָבן זיי זיך געבאָדן אין טייכן יידיש בלוט, אלע האָבן זיי זיך געריבן די הענט, פאר שמחה, וואָס מען ווערט אויף אייביק פטור פון די יידן.

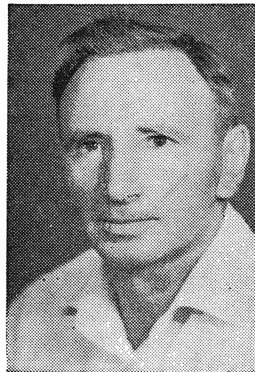
ניט צוליב חכמה און אויך ניט צוליב העלדישקייט, איז מען געבליבן לעבן. ס'איז געווען די בחירה פונעם גורל, אז יחידים זאָלן בלייבן, עס זאָל זיין ווער ס'וועט דערציילן, די שרעקלעכע מגילה פון פיין און יסורים, ווער ס'וועט צינדן אויף דור־דורות, די שנאה צום דייטש און איינקריצן אין אונדזער פאָלקס־לעבן דעם "זכור!", — צו געדענקען און ניט צו פארגעסן דעם דייטשן עמלק.

אָט די טראגישע שליחות ליגט אויף מיר, איינעם פון די געבליבענע, אָט די שליחות ברענג איך דאָ צו אייך, צוזאמען מיטן לעצטן גרוס פון אינדזערע נאָענטסטע און טייערסטע.

אייביק וועט געהייליקט זיין זייער אָנדענק, אייביק וועלן זיי לעבן אין דער געדעכעניש פונעם יידישן פאָלק.

יעקב זכרביץ'

דברים באספת אזכרה לקדושי לובץ' ודלטיץ'

אנחנו — שרידי יהדות קהלות לובץ' ודלטיץ', לא שכחנו את הימים האיומים בהם הוכחדו שתי העיירות, ומדי שנה אנו מתכנסים ונזכרים בכל היקרים אשר הושמדו, נהרגו ונשרפו חיים, רק בגלל היותם יהודים, על לא עוון בכפם.

עמנו, אשר בפיו שגורה התפילה "לא אמות כי אחיה", משלם בדם את מס הקיום: גם כיום נופלים בנינו ליד התעלה, בבקעת הירדן, ברמת הגולן ואף בפנים ה"קו הירוק". הדם שנשפך בתקופת השואה וכיום, הוא המחיר של הדורות האחרונים, עבור הזכות לחיות כעם חופשי במדינתו — מולדתו; אין זאת, כי אם מקויים בנו הפסוק "ואעבר עליך וארא מתבוססת בדמיך, ואמר לך בדמיך חיי, ואמר לך בדמיך חיי".

עברו שנים רבות מתקופת השואה, הנשכח עולה על הזכור, אך אף־על־פי־כן הם עוברים כולם, — כל הנרצחים, כעל מסך נגד עיני; הנה הם נצבים מולי: אנשים פשוטים, אנשי עמל, מלאי כסופים לציון, המאמינים ומצפים לבוא הגואל, אנשים אשר השכילו לגדל דור הממאן לחכות לנס, דור אשר שם פעמיו להכשרה ולעליה, להיות החלוץ העובר לפני המחנה, לסלול דרך לבאים בעקבותיו.

הנה היא העיירה: הנה בתי התפילה ולידם בית־הספר "תרבות", הומה מורים ותלמידים. הנה קבוצת מורים אותם אני זוכר, המנהל יצחק דיכטר ז"ל, — הלוחם על קיום המוסד, משפרו ומשכללו, והעוזרים לידו — המורה יעקב שמולביץ' ואשתו, אף היא מורה, שלום סוננזון, המורה חיים פרסקי שראה בפעילותו עבור הקרן־הקיימת־לישראל יעוד בחיים. לנגד

עיני נצבים כולם בבזור הראשון שנערך למעו הקרן־הקימת־לישראל; והנה הספריה — עליה גאותו של המורה אלתר שמולביץ; הנה הם פעילי תנועות הנוער — דור ההמשך שלא זכה להגשים החזון; הנה פרנסי הקהלה ובראשם חיים ברוק, המייצג אותה בכל.

הנה היא העיירה כולה על אנשיה ומוסדותיה: עיירה קטנה, צפופה, גג בגג יגע, אין בה חידושי הטכניקה, מימיה אינם זורמים בצנורות, אך יש בה חמימות, פינת משפחה לכל אחד; נוער תוסס, המתחיל לצפות לאפקים חדשים ולצאת למרחב. במקום זה עברו עלינו הימים היפים ביותר בחיינו, ימי הילדות והנעורים, בהם חלמנו חלומות על עתיד טוב יותר.

עיירה יהודית זו איננה עוד, הכל בה הושמד. בכל הדרכים ובכל האמצעים הוצאו להורג משפחות שלמות, גברים, נשים וטף; ואנו שהיינו הרחק משם, נשארנו יתומים ובודדים.

עברו וחלפו שנים; כל שנה שחולפת מרחיקה אותנו מימי הזוועות, זעקת הדם הולכת ונעשית חרישית יותר, ופצעים טבעם להגליד. טרדות יום־יום אף הן מסיחות את המחשבה והזכרון; אך מעמד זה ותפילת ״אל מלא רחמים״ שהשמיע החזן, מחזירים אותנו לימים ההם, לאסון הגדול שפקד את עמנו.

משנה לשנה נשארים משרידי עיירתנו מעטים יותר, ומי יודע אם בנינו יעלו את זכר העיירות ומשפחותיהם שלא הכירום מעולם, אלא שמעו עליהם בלבד.

לבנו תפילה, כי הספר — המצבה שתקום לזכר שתי הקהלות — ישמש מקור לעיון ולמוד, על קורות יהודי העיירה, וילדינו ונכדינו יזכרו באמ־צעותו, את כל היקרים, אשר עלו על המוקד ומתו מות קדושים.

יהיה זכרם ברוך וחרוט בלבנו לעד.

מצבת זכרון בבית־הקברות קרית שאול בתל־אביב.

יוצאי לובץ׳ ודלטיץ׳ בישראל

אברהמי שרה
אושמן מוסיה
אושרובסקי מאיר
איצקוביץ דב
אמיתי הינדה
אנגל רחל
ארונובסקי סוניה

בולדו חנן
בולדו יוסף
בולדו פנחס
בטר שרה
בקשט זלמן
בקשט שמואל
ברוק אברהם
ברוק חיה
ברנר מינה
ברקובסקי מיכאל

גורדון שיינה
גור יעקב
גפני
גרשוני חיה

דגני יונה
דיכטר חנה

הדס רחל

וינשטיין בובל
ונגרובסקי שולמית

זך יעקב
זרוב אהרון

טאובמן גולדה
טימנסקי לובה

ינקילביץ׳ אלקה
ינקילביץ חיים
ינקילביץ ישראל
ינקילביץ סוניה
יעקובי ראובן
ירוש בנימין

כגן מרי
כהן אריה
כהן דב
כהן דב (ת״א)
כספי יעקב

לבנון אלקה
לוין הרב
ליב דוד ויונה
ליבוביץ שלום
ליבוביץ אברהם בן־שלום
ליבוביץ אברהם

מובשוביץ ישראל
מייזל (רמת־גן)
מלרביץ שפרה
מנדלביץ ישראל
מנדלביץ (רחובות)
מנפרד דינה
מסלובטה שמואל
מסלובטה (תל־אביב)

נוחימובסקי ראובן
נשקס פועה

סביצקי אריה
סולומינסקי שפרה
סוכניצקי שמחה
סולדוכה אסנת
סוננזון חיים
סוננזון רבקה
סימנוביץ פייבל
סינדור לובה
סלונימסקי ישראל ואשתו
סערוני מינה

פיבישוביץ אברהם
פיבישביץ׳ אפרים
פיבישוביץ׳ יהושע
פיבישוביץ׳ חיה
פינטל פרידה
פינס מינה
פיקלני משה

פרומקין חינה

צור אפרים
צור מינה
צ׳צ׳יק בתיה
צ׳רבין שרה

קבק דב
קיבלביץ׳ שמואל (ת״א)
קיבילביץ׳ שמואל, הרב
קליינשטוב מרים
קלמנוביץ מאיר
קרוגמן בתיה
קרושניץ מינה

רגובין פרומה
רוזנטל צפורה
רייכמן שושנה

שיצגל חיה־רחל
שכנוביץ רפאל
שלימוביץ חיה
שלימוביץ סוניה ;
שמולביץ הלל
שמוקלר אביגדור
שמולביץ׳ רבקה
שמחוני חמדה
שמשוני טוביה
שמשוני רבקה
שרגאי חיים

בני העיירה שמאמריהם מופיעים בספר זה

מיכל ליפכין הי"ד און ישראל־גרשון יאנקעלעוויטש יבל"א
(ראה מאמר בעמוד 331)

מיירים קלמנוביץ'
(ראה מאמר בעמוד 294)

פועה נשקס (פיבושביץ')
(ראה מאמר בעמוד 308)

אנשי לובץ' שנפטרו בישראל

אברהמי קלמן
אהרונובסקי אליעזר
אושרובסקי פרומה
איצקוביץ' מלכה
בולדו רחל
גורדון יצחק
דיכטר יצחק
ינקלביץ' נתן
ליבוביץ' ראובן
מלחוביצקי מרים
סולומינסקי זאב
פיבושביץ' גרשון
פיבושביץ' חביבה

פיסוק שמואל
פרומקין יוסף
ציברסקי צבי
ציברסקי מרים
ציברסקי בלה
קיבלביץ' הינדה
שיצגל סנדר
שמולביץ משה
שמולביץ' איטקה
שמולביץ' הניה
שמולביץ' שרה
שפירא נחמה

קדושי לובץ' שנספו בשואה

א

אברהם (סוחר קמח) ואשתו.

אברהם, איטשקע שמחה'ס.

אהרונובסקי יצחק ואשתו יוכבד.

אובסיביץ' יוסף, אשתו לאה וילדיו: חנוך־הנך, יונתן ודוד.

אוסטשינסקי יעקב, אשתו מינקה וילדיו: איטקה ומיכאל.

אוסטשינסקי חנה.

אוסטשינסקי אברהם־חיים, אשתו בתיה וילדיו: שרה־ביילה, פייגל ומרדכי.

אורלנסקי יעקב, אשתו חנה־חיה ושלושת ילדיו.

אושרובסקי חיים־אשר, אשתו חסיה וילדיו: בתיה, מריאשע, אסתר, גדליה.

אושרובסקי בן־ציון, אשתו מרים ובתו פסיה.

אושרוביץ' עקיבא, אשתו מינה וילדיו: פייבל ומרדכי.

איצקוביץ' יעקב ושלושת ילדיו.

איצקוביץ' יצחק, אשתו שרה וילדיו: יונתן ויוסי.

איצקוביץ' אליעזר, אשתו וילדיו: יהונתן ופסיה. אשת יהונתן ברכה, בתו של יהונתן אוה (חוה) ועוד ילדה של יהונתן.

אייזיקוביצקי ברוך, אשתו וילדיו: אייזיק, מרדכי ודניאל.

איזרלביץ' דב ואשתו רייזה.

אשמן פנחס, אשתו טייבל וילדיו: יעקב, רבקה ובלומה.

אשר, יכנה, שפרה.

אשמן יעקב, אשתו אסתר־לאה וילדיו: מנדל וסוניה.

אשמן חיים־הירשל, דבורה, אברהם ושני בנים נוספים.

ב

בולדה אלתר, אשתו רבקה וילדיו: שרה־הניה, יוסף, אליעזר ובן נוסף.

בולדה יעקב־דב, אשתו חסיה.

בורצקי לאה.

בורצקי ראובן, אשתו לאה וילדיו: חנה ודוד.

בזסמירטני איזיה, אשתו פרומה (בת יהודה פיבושביץ׳) ובנם פייבלה.

ביטנסקי אברהם, אשתו פרומה (בת לייב פיבושביץ), בתו פייגלה.

בייער רייזל ושני בנים.

בלסקי משה, אשתו חנה וילדיו: פסח, איצ׳ה־ברל, יהודה.

בנימין (הקצב), אשתו רחל וילדיו: אסתר, בילה.

בנימין, אשתו דובה ושתי בנות.

בן־ציון (הנפח) ואחותו אלקה.

בקשט לייב, אשתו פייגה, בנו משה.

בקשט יואל, אשתו אשקה וילדיו: רבקה, שולמית ודב.

בקשט לאה, בתו של יצחק בקשט.

ברקוביץ׳ אהרון, אשתו לאה וילדיו: רחל, בן נוסף.

ברקוביץ׳ יצחק.

ברקוביץ׳ ראובן, אשתו רבקה, בתו מרים.

ברוק חיים, אשתו ג׳ניה וילדיו: גיטה ומניה.

ברוק משה, אשתו פסיה וילדיו: טאליק וילדה נוספת.

ברסקין יעקב, אשתו וילדיו: גרשון, זליג, ביילה וילד נוסף.

ברזינסקי אברהם, אשתו חייצ׳ה וילדיו: חנה, רבקה, מייטה.

ברזינסקי אהרון, אשתו לאה וילדיו: גולדה, יונתן, שרה.

ברזינסקי משה, אשתו לאה.
ברזינסקי לייבה, אשתו מושקה.
ברל־מאיר, אשתו חשקה ושני ילדים.
ברזינסקי יוסף, אשתו לאה וילדיו: יונתן, פסיה.
ברזינסקי יהודה, אשתו שיינקע וילדיו: שרה, אליעזר.
ברמן שיינה־פרומה, ליבה מוסיה.

ג

גוטקה ברל (דב).
גולדברג אברהם, אשתו דבורה וילדיו רחל, מרדכי, אסתר (איטה).
גולדברג אליעזר־אלי, אשתו האדעס וילדיו: רבקה, ינטה, חיים־בנימין.
גורודיסקי בריינה וילדיה: שלמה, ברוך, שייקע, סוניה, יצחק.
גורשוביץ' אלתר, אשתו פדקה, ילדיו: יעקב ואיטקה.
גישין ישראל.
גישין ברל, אשתו רייזל וילדיו: ברוך ומשה.
גלמן, כל המשפחה.
גלנס טוביה, אשתו שרה־צירה וילדיו: יכנה, רחל ויונתן.
גלפנד חיה ובנותיה: צפורה ומרים.
גרימוביץ' שלמה, אשתו אסתר וילדיו: חנוך־הנך, חיה וילדה נוספת.
גרימוביץ' דוד, אשתו מאריאשע וילדיו: אליהו, הרצל ורבקה.
גרשוביץ' רחל וילדיה: שמואל, שרה־ביילה, בעלה של שרה ובנה.
גרשון (הנפח), אשתו חינה ובנו.

ד

דבורצקי אייזיק, אשתו ושלושת ילדיו.
דבורצקי יוסף, אשתו בריינקע וילדיו: חנה, מוסיה, גיטל ובת קטנה.
דוידוביץ' דוד, אשתו גולדה וילדיו: זיסל, לייבע ויעקב.
דוידוביץ' משה־אהרון, אשתו פייגל וילדיו: חיים, פנחס.
דוידוביץ' פייבל, אשתו חנה.
דוידוביץ' פייבל, אשתו חיה.
דושקין לייבה, אשתו רייזל, בתו מלכה וילד נוסף.
דזנטילסקי ישעיהו, אשתו מוסיה ובת.
דלטיצקי לייבל, אשתו אסתר וילדיו: חיה־פייגל ויהודית.
דלטיצקי לייבל, אשתו בתיה וילדיו: פייגל, אמו שרה ושתי בנות.
דלטיצקי שמואל, אשתו דבורה וילדיו: חיים וילד נוסף.

ה

הלפרין אליקים, אשתו גרוניה וילדיו: יוסף, אליעזר ואלקה.
הלפרשטיין אברהם, אשתו רבקה וילדיו: שרה־רחל, טוביה, סלובה וחסיה.

ו

וולברג יעקב, אשתו חסיה (לבית ינקילביץ'), בן ברל ועוד שני ילדים.
וולינסקי דוד, אשתו טובה־רבקה וילדיו: חנה, אסתר, לייבעלע.

וילנר דוד, אשתו ביילה וילדיו: רחל, לולה.
וינר ברל, אשתו גיטה.
וייס יצחק, הרב, אשתו שאָשקע, הבת יענטע ובעלה ד"ר רבינוביץ'.
ורבובסקי שמואל, אשתו צפורה וילדיו: אליהו־משה ושני בנים נוספים.

ז

זימן שלום, אשתו אלטע וילדיו: נחום ולאה.
זכרביץ' אשר, אשתו יהודית וילדיו: חנן, הניה ובנימין.
זכרביץ' קלמן, אשתו חיה־שרה, שלושה ילדים ובת חנה־מושה.
זכרביץ' חינקה.
זליקובסקי יצחק.
זליקובסקי הירשל, אשתו רוזה וילדיו: ביילקה, גיטל, אסתר־פריידל, שרה, פייגל, לאה, בת־שבע.
זלמנסקי נתן, אשתו רחל וילדיו: דינה ואהרון.
זניויצקי מנחם, אשתו פרידה וילדיו: רחל, מינה, מאיר.

ח

חיימוביץ' ישעיהו, אשתו שרה וילדיו: מיכאל ובני.
חיימוביץ' שמחה.
חיים־איסר, אשתו ביילקה ובן.
חפץ גדליה, אשתו מינה וילדיו: שרה, ילד נוסף.
חרל"פ יוסף, אשתו יוכבד, בתו חיה ושני בנים.

ט

טובולסקי (החזן) ובני משפחתו.

טוניק יצחק, אשתו סוניה וילדיו: אלקה, איזה.

טוניק משה, אשתו פרומה וילדיו: תמר, בנימין, חנה, לאה.

טיקטין משה, אשתו סוניה וילדיו: רחל, אסתר, יוסף, אידה.

טמפל משה, אשתו פסיה וילדיו: יוסף ובתיה.

י

ידידוביץ' וויטשע־נאָטע, אשתו רישה וילדיו: יעקב, לייבע, שיינע.

ידידוביץ' חיים־מאיר, אשתו חיה וילדיו: אהרון, אסתר־דינה, חנן, פייבה.

ידידוביץ' שמעון־אייזיק, אשתו ושני בניו.

ידידוביץ' יעקב, אשתו רחל וילדיו: זלטה, יוסי, אסתר, יאָשקע.

יהודי העיירה הקטנטונת נגניביץ' (ניישטאט).

יהודי הכפרים בסביבת לובץ' ודלטיץ'.

יזרלביץ' יהונתן, אשתו חיה־ליבע וילדיו: ישראל, סימה, ראובן, בן ובת נוספים.

יזרלביץ' מנדל, אשתו מלכה ושלושת ילדיו.

ינקלביץ' ישראל, אשתו אסתר־גיטל.

ינקלביץ' משה, אשתו חנה־טייבל וילדיו: שמואל, יוסף, יעקב, רבקה־דבורה, צבי.

ינקלביץ' ברל, אשתו קיילה וילדיו: פרץ וסוניה.

ינקלביץ' ברוך־מרדכי, בנו ישעיהו־דוד.

ינקלביץ' דוד, אשתו בוניה ובתו פרלה.

ינקלביץ׳ יוסף, אשתו ביילה וילדיו: יוטה, פרלה ואסתר.
ינקלביץ׳ ינטה, בנה וועלוועלע ועוד ילד.
ינקלביץ׳ יהודה ואשתו סוניה.
ינקלביץ׳ חיה.
ינקלביץ׳ טוביה.
יעקב, אשתו חסיה.

כ

כגן ישראל ואשתו שרה.

ל

לוין חיים־לייב, אשתו בתיה וילדיו: יוסף, מאיר, בנימין ואסתר.
לוין יהושע, אשתו רייזל ושלושת ילדיו.
לוין משה, אשתו הניה וילדיו: לובה, ילד קטן, יצחק ואמו פרומה.
לוין אריה, אשתו צביה והבנות: רבקה ורחל.
לוין לייבל, אשתו צביה ובנותיו: לאה ורחל.
לוין לייבע, אשתו פסיה וילדיו: שמואל, יהודה ובן נוסף.
ליבוביץ׳ פנחס, אשתו פרומה והבנות: רבקה ורחל.
ליבוביץ׳ יעקב־חיים, אשתו אטל וילדיו: אלתר, לייבע־איטשע ואשתו.
ליבוביץ׳ ברוך, אשתו חיה־רחל וילדיו: צביה־ביילה, ילדה נוספת.
ליבוביץ׳ מינה וילדיה: אלקה, חנה, שמחה.
ליבוביץ׳ דוד־יצחק, אשתו שיינה וילדיו: מייטע, מיכלע.
ליבוביץ׳ ביילה־פייגה, הבן דוד והבת בתיה.

ליבוביץ' אריה ואשתו שיינה.
ליבוביץ' נח וילדיו: צביה, שינה־רחל, אברהם־נחום.
ליבוביץ' רפאל, אשתו חנה־לאה וילדיו: דוד, אשתו אסתר וילדה מוסיה.
לייזרובסקי.
ליימס לייבע, אשתו שרה־ביילה וילדיו: געצל, זלמן ובן נוסף.
ליכטין יעקב, אשתו חסיה ושלושת ילדיו.
ליניק שמואל, אשתו ובנו.
ליפכין מרדכי־אליהו, אשתו רייזה וילדיו: יעקב, רבקה, לאה, דוד.
ליפכין מיכאל, אשתו רבקה וילדיו: געצל ויהודית.
ליצ'יצקי יעקב, אשתו שרה־אסתר וילדיו: סלובה, טוביה ולאה.
ליצ'יצקי אשר ואשתו מאשה.
לסקין יצחק, אשתו מאשה וילדיו: שרה ורחל.

מ

מאירסון חיים, אשתו פייגה ובתו ליבע.
מדרש יואל, אשתו חיה־גיטל וילדיהם: חיים, צבי וינטה.
מובשוביץ' בתיה וילדיה: דב וסימה.
מובשוביץ גרשון, אשתו אסתר וילדיו: אליהו־יהונתן, שיינה־מרים, ישראל־שמעון ועזרא.
מובשוביץ' לייבל, אשתו רייזל ובנו מרדכי.
מובשוביץ' ראובן, אשתו מינה־רייזל וילדיו: יוסף, אסתר ושיינה.
מובשוביץ' דוד, אשתו ברכה וילדיו: שכנה וחיים.
מורדוכוביץ' בנימין, מערקע ומרדכי.

מורדכוביץ' שלמה, אשתו רחל ושתי בנותיו וגיס אלם.
מורדכוביץ' יהושע־יעקב, אשתו נחמה ובתם.
מיבסקי דוד, אשתו רחל ובנם מתתיהו.
מיבסקי יוסף, אשתו הניה, בנו מתתיהו ועוד שני בנים.
מיסניק אוריה, אשתו שינה־לאה ושבעת ילדיו.
מלחוביצקי נח־איטשע ואשתו פייגה.
מלניק אברהם ואשתו אסתר־רחל.
מנדלביץ' מרדכי, אשתו רחל וילדיו: נחום, מלכה ומשה־אהרון.
מנדלביץ' מיכאל, אשתו חנה וילדיו: שמעון, ראובן ובן נוסף.
מנדלביץ' יוסף, אשתו לאה והבנות: גרונה, ביילקה וילדיהם.
מנדלביץ' יוסף, אשתו חסיה־פייגל וילדיו: אברהם־יצחק וסיני.
מנדלביץ' יהושע־יעקב, אשתו הסיה וילדיו: פייגל, רחל, דוד, באלאל ורבקה.
מסלביץ' אריה, אשתו אשקה וילדיו: אברהם ינטה, מיכלה, נחמיה, ישראל ויצחק.
מסלביץ ישראל־יצחק ואשתו לאה.
מסלביץ' הירש, אשתו ינטה ובתו פועה.
מסלביץ' יהודה, אשתו שרה וילד.

נ

ניאנקובסקי חיים־יצחק, אשתו ינטה וילדיו: פרומה, אליעזר וליבע.
ניאנקובסקי אברהם, אשתו רחל וילדיו: ליבע ואליעזר.
ניקוליבסקי מנחם, אשתו רבקה, בתם רחל ובן נוסף.

נישקינד שמעון, אשתו טייבה וילדיו: דוד, נעמי, איזק ושרה.
נישקינד ואשתו, בתו גולדה ועוד בת.

ס

סביצקי חיים־הירש, אשתו שפרה וילדיו: מרים, מאיר ויצחק.
סוכניצקי יוסף, אשתו צביה וילדיו: זליג, שפרה וינטה.
סולודוכה ישראל, אשתו סוניה וילדיו: יוסף, בתיה, צ׳רנה.
סולומינסקי מנדל, אשתו רייכל־מאשה וילדיו: ינטה וטייבה.
סולץ יעקב, אשתו צ׳רנה וילדיו: יקותיאל, אברהם, פסח, יכנה ופועה.
סוננזון משה, אשתו טייבה ובתו שולמית.
סוננזון שלום ובתו.
סטקולשצ׳יק שמואל, אשתו לאה ושלושת ילדיו.
סילעוויאנסקי גיטל, חיה.
סנדלר נחום, אשתו שולמית, בתו הניה ואמו.
סנדר, שאָשקע ושתי בנות.
סנדרובסקי מנחם ואשתו חסיה.
סרברניק משה, יוסף, פועה ועוד ילדה.
סרברניק אברהם, אשתו נחה, אמו פסיה וילדיו: רחל, רייזל, בנימין, יכנה ושרה.
סרברניק מרדכי, אשתו מרים ושני בנים.

פ

פבליס חיים־הירשל, אשתו שרה־ינטה וילדיו: ליבע, זלטה,

מאיר, שרה־דבורה, בתיה וצביקה.

פופקין גיטל, ינטה וילד נוסף.

פינס פסיה־לאה ובתה ברכה.

פטשניק ואשתו לאה וילדיו: איטה־ביילה ושלום.

פיבישוביץ' שמואל ואשתו אסתר.

פיבושביץ' רפאל, רבקה־לאה ושתי בנותיה: פייגל ודבורה.

פיבושביץ' שבתיל ואשתו מאשקה.

פיבושביץ' משה, אשתו מוסיה ושתי בנותיו.

פיבושביץ' שבתאי, אשתו צביה־ביילה וילדיו: זלמן, איטה, קלמן ורחל.

פיבושביץ' חיים־גימפל.

פיבושביץ' יהושע־יעקב ואשתו אסתר־הדסה.

פיבושביץ הנך, אשתו לאה־מרים וילדיו: אליהו, שיינה ודוד.

פיבושביץ' לייבה, אשתו פועה ואמו ראשה.

פיבושביץ' יהודה, אשתו רישה וילדיו: צירה, יצחק ואשתו של יצחק.

פיבושביץ' שמואל־לייב, אשתו מוסיה ובנותיו: זלדה ופייגלה.

פיבושביץ' בנימין, אשתו אלקה, בתם פועה ובן.

פיקלני פרידה וילדיה לאה־ראשה ויעקב.

פקר רייכל, והילדים: שמואל־אברהם, סנדר, ינטה ובן נוסף.

פרלמן ואשתו שיינה ושתי בנות.

פרצ'יק אברהם ושרה.

פרצ'יק דוד, אשתו גרוניה ושני ילדיו.

צ

צביה רייצה, שמואל.

ק

קוזניצקי אשר, אשתו רבקה וילדיו: פסיה, יהושע ומשה.

קוניאק יצחק, אשתו רחל־מינה וילדיו: אהרון, לייבה ושרה־איטה.

קופל ואשתו פרומה ושלושת ילדיו.

קופלוביץ' בנימין, אשתו נישקה וילדיו: צירל, מאיר וידידיה (נשוי).

קיבלביץ' איסר, אשתו נחמה ובתם הניה.

קיבלביץ יצחק, אשתו שיינה וילדיהם: מינה, חנה, בנימין, ובן־ציון.

קיבלביץ ברוך, אשתו בתיה וילדיו: מוסיה ושני בנים.

קיבלביץ' צבי ואשתו רחה־הניה.

קיבלביץ' חסיה וילדיה: זיידל וקריינה.

קיבלביץ יהושע, אשתו איטקה וילדיו: פרץ, קריינה ומנוחה.

קיבלביץ' איטשע־חנן, אשתו ושבעת ילדיו.

קיבלביץ' לייב, אשתו שרה־איטקע וילדיו: קריינה, שולמית ועוד ילדה.

קלמנוביץ' פייבל, אשתו צירה וילדיו: מאיר־חזן, אליהו ודבורה.

קלמנוביץ' מרדכי, אשתו פסיה וילדיו: שרה־אסתר, אברהם ויצחק

קלמנוביץ' אליעזר, אשתו פסיה ובת ביילה.

קלמנוביץ' אברהם ואשתו, בתם איטקה, בעלה וילד.

קלמנוביץ' בן־ציון, אשתו חיה־שרה וילדיו: רבקה ודבורה.

קלמנוביץ' יצחק, אשתו פסיה וילדיו: גיטל, יוסף, משה, מאיר ואבא.

קלמנוביץ' שלמה, אשתו גנסיה ובנו חיים.
קלמנוביץ' חיים־ברל.
קלמנוביץ' שלום, אשתו רייזל וילדיו: שלמה, אברהם ונחמה.
קלמנוביץ' ישראל־יצחק, אשתו חינה־גיטל וילדיו: שמואל וחנן.
קלמנוביץ' שבתאי, אשתו פרומה וילדיו: יעקב ופייבל.
קלמנוביץ' שלמה, אשתו רחל וילדה.
קנטרוביץ' ראובן, אשתו מייטה וילדיו: יעקב, פנחס, מאיר ורחל.
קנטרוביץ' וועלוול, אשתו חיה־שרה ושני בנים.
קנטרוביץ ירחמיאל, אשתו בתיה וילדיו: שרה־רבקה וראובן.
קסמאי דוד־איטשע, אשתו לאה וילדיו: חיים־יעקב, יהודית ולייבה.
קסמאי לייבה־פייבה, אלתר, גרונצ׳ה, יעקב וחשקה.
קסמאי אלתר, אשתו פרלה וילדיו: מטלה וראשקע.
קסמאי שמעיהו, אשתו ליבקע וילדיו: מיכאל, מנוחה ופייגל.
קסמיביץ' אברהם, אשתו איטקה וילדיו: שרה, גוטקה וילדה נוספת.
קסמיביץ' חיים־שמואל, אשתו ליבע והבת גולדה.
קפושצ׳בסקי שרה־חנה.
קפושצ׳בסקי גרשון, אשתו סוניה וילדיו: רפאל, מאיר וירחמיאל.
קפושצ׳בסקי חסיה־בתיה ובנה יוסף.
קפושצ׳בסקי נתן.
קפושצ׳בסקי זלמן, אשתו חיה וילדיו: נחמה ואליעזר.

קפושצ'בסקי מרדכי, אשתו הינדה וילדיו: יהושע, גיטל, רבקה והדסה.

קפלנסקי שרה־פייגה וילדיה: חיים־דוד, מרדכי, גדליהו ובנימין.

קרביץ משה, אשתו דובה וילדיו: אברהם־איטשע, זלטה ולאה.

קרביץ מרדכי, אשתו רחל וילדיו: הירשעלע, דאשקע ויהושע.

קרובסקי יהודה, אשתו מינה ושני ילדים.

קרסילוב אברהם, אשתו חיה־פייגל וילדיו: אסנה, רחל, סוניה, מרים ולובה.

ר

רבינוביץ' אברהם, אשתו כיילה ובנו יעקב.

רובינשטיין, אשתו וילדיו: שרה־ליבע, בלומה וטובה.

רוזובסקי חסיה וילדיה: רבקה, פרידה, סיניה, אסתר.

רוזובסקי בנימין, אשתו זלטה וילדיו: פרידה, רפאל, אסתר ושרגא.

רוזנבלום דב, אשתו רחל, בנו חיים ועוד ילדה.

רוזנבלום בנימין, אשתו הינדה וילדיו: שושנה, קלמן, ליבקה, שרה ואיטה.

רוזנבלום משה, אשתו גיטל וילדיו: פריידל ויצחק.

ריבצקי פישל, אשתו שיינה וילדיו: שמואל וילד נוסף.

רייזע בת שמואל־לייב.

רצ'קובסקי מרדכי, אשתו מינה וילדיו: רחל ושני בנים נוספים.

רצ'קובסקי אסנת והניה.

ש

שימשלביץ׳ יהושע־יעקב.

שימשלביץ׳ מרדכי, אשתו רונה וילדיו: חיה־בילה ורבקה.

שיצגל שמואל, אשתו וילדיו: יעקב, יוסף וילדה נוספת.

שיצגל אליעזר, אשתו טייבה ובתו איטקה.

שכנוביץ׳ חיים־איסר, אשתו ביילע וארבעת ילדיו.

שלובסקי יודל, אשתו וילדיו.

שלימוביץ׳ חיים (אשר זעליגס).

שלימוביץ׳ משה, אשתו סוניה וילדיו: יצחק, דוד ונחום.

שמואל־סיני ואשתו וילדיו: אייזיק, פיניע, מרדכי, לאה ועוד בת.

שמולביץ׳ לאה ובתה אלקה.

שמולביץ׳ נתן, אשתו אלטע וילדיו: יצחק, חיה ויעקב.

שמולוביץ׳ ברוך, אשתו בתיה אמו פסיה וילדיו: בנימין, ישעיהו ושמואל.

שמולביץ׳ יצחק, אשתו רבקה וילדיו: טוביה, סלובה ועוד שישה ילדים.

שמולביץ׳ דוד, אשתו חיה וילדיו: טוביה, סלובה ועוד ילד.

שמולביץ׳ ישראל, אשתו רבקה־לאה וילדיו: טוביה וסלובה.

שמולביץ׳ נחמיה, אשתו אסתר־הודה ובתו קיילה.

שמולביץ׳ יהושע, אשתו רבקה וילדיו: אפרים, שיינה, יעקב ובוניה.

שמולביץ׳ אלתר, אשתו גולדה, בן שלמה ועוד בן.

שמולביץ׳ יעקב, אשתו רחל, בתה טייבה וחיה.

שמולביץ׳ מרדכי־ברל, אשתו יהודית וילדיו: הלל־יענקל ורחל.

שמולביץ' נאָטע (חיים שלמה'ס), אלטע, יצחק, יעקב, חיה.
שמולביץ יוסף, אשתו פיגה־רחל ושישה ילדים.
שמולביץ' יעקב.
שמולביץ' חיים, אשתו מאשה ושלושה ילדים.
שפירא אליהו־אברהם וילדיו שמואל ויצחק.
שפירא איסר, אשתו סוניה וילדיו: הניה ובן נוסף.
שפירא יצחק, אשתו אלקה וילדיו: מרים ורחל.
שקלוט אברהם־יצחק, אשתו חייקה וילדיו: דבורה, יוסף, לייבע, אליהו והירשל.
שקלוט רפאל, אשתו מרים וילדיו: רבקה, שיינע וקיילה.
שקלוט משה, אשתו חנה וילדיו: יהודית, אלקה, חנן, פסח ושני בנים נוספים.

שרה־רבקה

קדושי דלטיץ' שנספו בשואה

אלפרשטיין ראובן
בזסמרטני מרדכי
בזסמרטני מושע
בזסמרטני יצחק
בזסמרטני הניה
בקשט יעקב
בקשט נחה
בקשט שמואל־חיים
ברקובסקי חיה־זלדה
ברקובסקי שרה

גורודיסקי אברהם
גורודיסקי הינדה
גורודיסקי ישראל
גורודיסקי מרים
גורודיסקי משה
גורודיסקי קריינה
גורודיסקי שושנה
גורודיסקי צירלה
גורודיסקי קריינה
גורודיסקי בתיה

ינקלביץ׳ ברל
ינקלביץ׳ פייע
ינקלביץ׳ וולוולה

כהן יוסף
כהן סימה
כהן בלה
כהן חיה
כהן שושקה
כהן אלחנן

ליס בייניש
ליס פשה־הינדה
ליס יצחק־ראובן
ליס שושנה (שושקה)
ליס שלמה־אברהם
ליס הינדה־רישה
ליס חיה־רחל
ליס אסתר
לישנסקי אברהם
לישנסקי פשה־מינה
לישנסקי שמעיה
לישנסקי ירחמיאל
לישנסקי מרדכי (מטה)
לישנסקי איטה

מלכוביצקי משה־אהרן

מלכוביצקי יעקב
מלכוביצקי נטע
מלכוביצקי דובקה
מלכוביצקי סוניה
מלכוביצקי אליהו

סלונימסקי פייבה
סלונימסקי פייגה

קושניר יצחק
קושניר מוסיה
קושניר שושקה
קושניר שבתאי
קושניר הלל
קושניר הינדה
קיבוביץ׳ אברהם
קיבוביץ׳ טולה
קיבוביץ׳ גדליהו
קיבוביץ׳ רשלה
קלובאק יהושע
קלובאק פיקה
קלובאק גיטל
קלובאק צבי
קרולבצקי ברוך־מרדכי
קרולבצקי גולדה
קרולבצקי שבתאי

שמוקלר שרה־אלקה

ר׳ שלמה ניאנקובסקי — מנכבדי לובץ׳

משפחות: משה ינקלביץ', ראובן מובשוביץ ואליקים הלפרין.

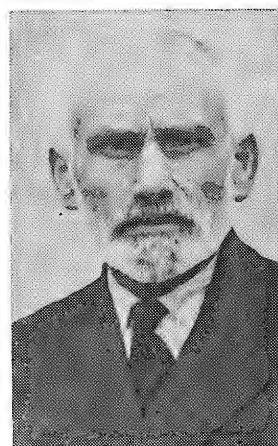
המשפחה של לייב באקשט

רחל בולדו ע״ה

שו"ב יצחק אהרונובסקי ואשתו יכנה, הי"ד

חיים־צבי סביצקי הי"ד

מרים סביצקי הי"ד

אברהם־אהרן ושרה ברקוביץ׳

יהושע־יעקב שימשלביץ׳ ז״ל.

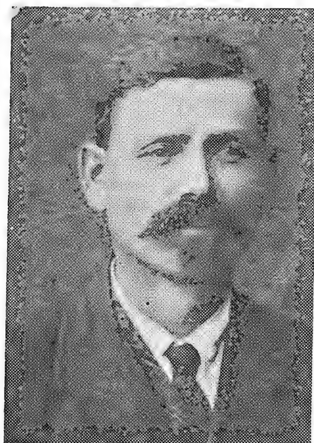
חנה־אסתר ברקוביץ׳

מלכה ברקוביץ׳

גוטע־כיענע ברוק

דוד ברוק

אסתרקה, פריידה׳לה וזלטקה רוזובסקי, שרגא, רבקה־לאה ואברהם פיבושביץ׳. עומדים: בנימין רוזובסקי, פייגה׳לה, הינדה וגרשון פיבושביץ

דוד, ביילע, חיה, רחל ווילנער, אברהם ברוק און לאַלע ווילנער

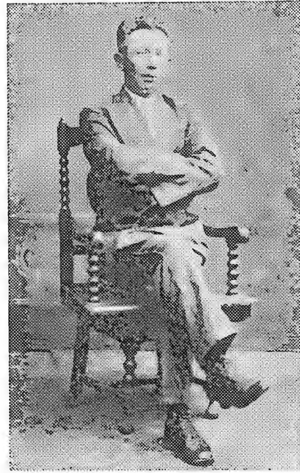
ראשע און וועלוול פּיוואַשעוויטש

חנה־טייבל און משה יאנקעלעוויטש

מינע־רייזל און ראובן מאָושאָוויטש

דוד־איטשע, שיינע, מייטע
און רחל־גאָלדע לייבאָוויטש

קושע סאַלץ הי״ד

יעקב סאַלץ הי״ד

חנן זכרביץ׳ הי״ד

הניה זכרביץ׳ הי״ד

פעסיע־לאה פינעס הי"ד

חיה יאנקעלעוויטש און איר
שוועסטער טייבעלע שמולעוויטש,
הי"ד

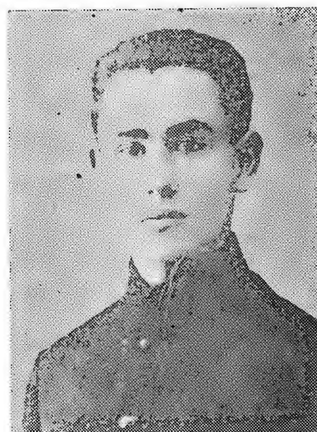
פרומע לובטשאנסקי־פייווישעוויטש
טאָכטער פון חנה און בן־ציון
לובטשאנסקי. געשטאָרבן ו' אייר,
תרע"ח—1918.

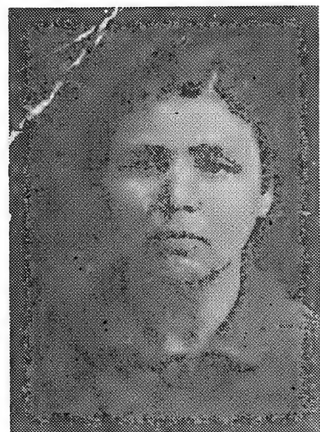
איטקה שמולביץ'-זוננברג,
נפטרה ב־1953

שרה שמולביץ-ביכלר,
נפטרה ב־1964

שאול שמולביץ',
נפטר ב־1931

הניה וולפרט-שמולביץ'
נפטרה ב־1952

ב־צה־אהרן מעלאכאוויצקי

מינע לייבאוויטש הי״ד

שמואל־יעקב שמולביץ׳
אשתו רבקה וילדיו:
רחל, חיה, קלמן הי״ד

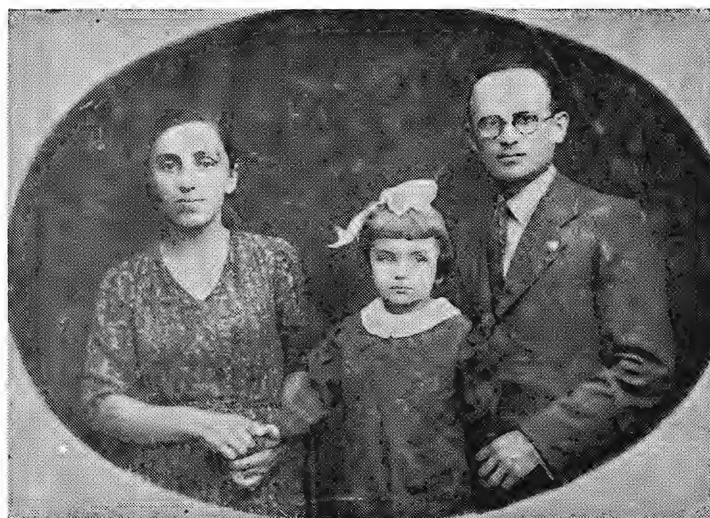
טייבה ומשה סוננזון

הילדים של שבתיל פיבושביץ׳

די קינדער פון נחום מייזל. פון רעכטס: סאַניע, צילא (לעבט אין מאָסקווע), חיה און באַריס (1910).

חיה מייזל מיטן מאַן, משה גירשאָוויטש (פון איוויע) און קינד (1941). אלע אומגעקומען אין 1942.

מוסיע און שמואל־לייב פייווישעוויטש הי״ד

תוכן — אינהאלט:

השואה והגבורה — דער חורבן און די גבורה

ספר זכרון זה, לקהלות לובץ׳ ודלטיץ׳, הנו פרי עבודת שנים. בהיותנו מעטים ובעלי אמצעים מוגבלים, לא היינו מגיעים להוצאתו, ללא פעילותו המבורכת והמסורה של חברנו חיים ינקלביץ׳, אשר השקיע בו מזמנו ומרצו, עמל ללא לאות, מתוך דבקות ומסירות, לרכוז החומר ולהשגת האמצעים להוצאתו.

ועל כך הננו מביעים לו הערכתנו והוקרתנו.

חובה נעימה היא לנו, להביע תודתנו גם לרעיתו, אלקה, על אירוח ישיבות מרובות משתתפים ועל עזרתה הפעילה לבעלה בפעילותו למען הוצאת הספר.

ארגון יוצאי לובץ׳ ודלטיץ׳ בישראל